

Науково-редакційний підрозділ "Реабілітовані історією" при Запорізькій облдержадміністрації

СПОКУТА

№№ 8—9

АЛЬМАНАХ

**ГОЛОДОМОРИ НА ЗАПОРІЖЖІ
(1921—1922, 1932—1933, 1946—1947 рр.)**

Статті, документи, спогади

Запоріжжя
"Дніпровський металург"
2008

ББК 63.3(4Укр-43п)6-313
УДК 94(477.64)
С 73

Альманах "Спокута" виходить як додаток до серії книг "Реабілітовані історією. Запорізька область". В ньому публікуються документи, статті, нариси, спогади, які розповідають про нелюдські муки та страждання сотень і тисяч запоріжців, репресованих у роки тоталітаризму, а також про голодомори, організовані комуністичним режимом в Україні, і про те, як нинішнє суспільство спокутує свій мимовільний гріх перед жертвами беззаконня.

Видання благодійне, розповсюджується безкоштовно.

Адреса редакції: 69035, м. Запоріжжя, пр. Леніна, 145, Інститут післядипломного підвищення кваліфікації вчителів, кімн. № 207.

ББК 63.3(4Укр-43п)6-313

ОБЛАСНА РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ
з підготовки та випуску серії книг "Реабілітовані історією":
ПІДГОТУВАЛИ АЛЬМАНАХ СПІВРОБІТНИКИ:

Науково-редакційного підрозділу "Реабілітовані історією"—
П. П. РЕБРО (керівник), С. Д. РЕВ'ЯКІН, О. Я. ТКАЧЕНКО,
І. С. ДЕРЕВ'ЯНКО, С. М. ЖОВТЕНКО,
М. П. ЛИТОВЧЕНКО, Н. І. МЕДВЕДЄВА;

Державного архіву Запорізької області —
О. С. ТЕДЕЄВ, В. О. БОНДАР, О. Г. ВЕЛИЧКО,
І. В. КОЗЛОВА, Є. О. КОНЧИНА

Сприяли у підготовці цієї книги працівники Запорізької державної наукової обласної бібліотеки ім. М. Горького (директор І. П. Степаненко) та Запорізька обласна організація Національної спілки журналістів України (голова М. О. Єфімов, відповідальний секретар М.К. Мурзіна).

Альманах зареєстровано управлінням у справах преси та інформації Запорізької облдержадміністрації 9 листопада 2001 р. Реєстраційне свідоцтво 33 № 465.

© НРП "Реабілітовані історією", 2008

© КП "ЗМД "Дніпровський металург", 2008

ПЕРШИЙ РОЗДІЛ

ГОЛОДОМОРІ РАДЯНСЬКОЇ ЕПОХИ

ТРАГЕДІЇ, ЯКИХ МОГЛО НЕ БУТИ

Перша половина ХХ століття характеризувалася для українського народу низкою трагедій і криз — Перша світова і громадянська війни, колективізація та масові репресії, Друга світова війна. Але найжахливішими трагедіями були голодомори 1921—1922, 1932—1933, 1946—1947 років. Вони спричинили в Україні багатомільйонні жертви.

Олександрівська губернія (з 1921 р. — Запорізька) у складі трьох повітів — Олександрівського, Бердянського та Мелітопольського — з територією 28 тис. кв. верст, серед українських губерній була найменш заселеною, тут мешкали майже 1 млн. 300 тис. чоловік. Військові дії Першої світової та громадянської воєн, а також природне лихо — небувала засуха, призвели до катастрофічного стану аграрного сектора економіки краю. Середній збір зерна складав 4,4 пуди з десятини, а врої пшениці — 2 пуди, тоді як звичайний збір становив 60—150 пудів. З ланів було зібрано лише трохи більше 6,1 тис. пудів при потребі зерна на рік 28,1 тис. пудів [1, с. 64, 66-69]. З осені 1921 року почалася криза тваринництва. До кінця року кількість худоби в Запорізькій губернії скоротилася більше ніж наполовину [2, с. 7—8].

Більшовицька політика "воєнного комунізму", що продовжувалася і після закінчення громадянської війни, вимагала проведення хлібозаготівельних кампаній, метою яких була конфіскація хліба та іншої сільськогосподарської продукції. Незважаючи на вкрай скрутне становище сільського населення губерній України, оперативно реагуючи на телеграму В. Леніна до голови Раднаркому УСРР Х. Раковського і Наркомпроду УСРР М. Володимирова, політбюро ЦК КП(б)У на засіданні 4 липня 1921 року прийняло рішення посилити відправку хліба на Північ і щоденно постачати: з Полтави — 20 вагонів, Києва — 10, Запоріжжя — 7, з Миколаєва, Одеси та Кременчука — по 5 вагонів [3, с. 28 — 29].

Непомірно високе оподаткування українських селян передбачало забезпечити зерном неврожайні російські регіони, створити стратегічний запас для Червоної армії та надати продовольство для промислових районів України. У Запорізькій губернії, як і в інших неврожайних губерніях, збирався продподаток, кількість якого дорівнювала валовому збору. Затверджуючи норми продподатку, політбюро ЦК КП(б)У постановило: ставки для Запорізької, Донецької та Миколаївської губерній залишити без змін [3, с. 30].

На початок весни 1922 року в Запорізькому краї голодом було охоплено 78 відсотків населення. На сторінках часопису "Український Червоний Хрест — голодним" зазначалося: "Хворість і смертність збільшується. З'їдено все. Коти, собаки і різна падаль... Бували випадки, коли варили юшку з упряжі і сиром'ятної шкіри. Зауважено, що голодні в їдальнях гризуть столи... Харчують 0,05% загальної кількості голодних" [1, с. 16]. Щоб якимось підтримувати сили, у їжу йшли різноманітні харчові сурогати — полова, курай, стебла соняшнику, кора акації тощо.

З кожним днем ставало очевидно: для подолання голоду треба мобілізувати всі можливості для боротьби з ним. Пропонувалося терміново створити масову організацію допомоги голодуючому населенню [5, Ф. Р. — 29. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 26]. З жовтня 1921 року на території Запорізької губернії починають формуватися повітові та волосні комісії допомоги голодуючим.

На початку 1922 року Раднарком України звернувся за допомогою до міжнародного співтовариства. Участь у зборі продовольства, речей, медикаментів для українських губерній, які

потерпали від голодного лихоліття, взяли позаурядові організації — Американська адміністрація допомоги (АРА), Міжнародна робітничка допомога (Міжробдоп), місія відомого полярного дослідника, лауреата Нобелівської премії, норвежця Ф.Нансена та інші. На серпень 1922 року по Запорізькій губернії усіма організаціями допомоги голодуючим надавалася підтримка 260 тисячам осіб [3, с.163].

Поступово становище в Запорізькому краї починає нормалізуватися. Практичного значення набувають питання заготівлі та перерозподілу насіння. Для посівної кампанії в губернії було передано насіння олійних культур, яке збиралося в межах продовольчого податку, окрім насіння, яке було передбачене для олійних заводів [2, с.90]. Якщо у 1922 році було засіяно більше 100,5 тис. десятин ярої пшениці, то весною наступного року її площа збільшилася майже до 148 тис. десятин [5, Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 2. — Арк. 21]. Весняний урожай городини та рибальство у багатьох районах зробили недоїдання менш гострим. [5, Ф. Р. — 30. — Оп. 2. — Спр. 2. — Арк. 25].

Друга половина 20-х років ХХ століття для Запорізького краю характеризувалася розгортанням інтенсивного будівництва промислових гігантів — Дніпровської гідроелектростанції, низки металургійних підприємств тощо. Шалені темпи індустріалізації, продрозкладка в аграрному секторі економіки, всілякі обмеження заможних господарств, низький рівень заготівельних цін та ряд інших причин позначилися на зменшенні кількості зерна для власного споживання. Негайно потрібні були кошти і дешевий хліб.

Курс на "соціалістичне" кооперування сільського господарства, який у грудні 1927 року проголосив XV з'їзд ВКП(б), передбачав "поступовий перехід дрібних селянських господарств на рейки великого соціалістичного будівництва". Ця ідея лягла і в основу першого п'ятирічного плану (1928—1932 рр.), який мав на меті колективізувати в Україні 30 відсотків селянських господарств.

1929 рік увійшов в історію як "рік великого перелому". Для нього були характерні: згорання ринкових відносин, запровадження вже випробуваних воєнно-комуністичних методів, перехід до суцільної колективізації, розкуркулення заможного селянства тощо. Як засіб вилучення у колгоспників збіжжя держава ввела всеосяжну розверстку, згідно з якою селянство повинне було продавати хліб за цінами, встановленими державою.

1932 рік. Річний план хлібозаготівель Великотокмацький район нинішньої Запорізької області виконав на 20 відсотків (по так званих куркульських, заможних господарствах більш як на 64 відсотки, одноосібних — 27,5, радгоспах — 11,6 відсотків) [5, Ф. П. — 213. — Оп.13. — Спр. 4. — Арк.11], по колгоспах "Пам'ять Леніна" та ім. Калініна Михайлівського району виконання плану становило близько 44 відсотків [5, Ф.П. — 217. — Оп. 1. — Спр. 137. — Арк.17]. Зрив планових завдань став очевидним. В Україну посилається надзвичайна комісія на чолі з В. Молотовим.

Відвідавши Чубарівський район, Молотов надіслав телеграму керівництву району та голові Дніпропетровського облвиконкому (до 1939 року територія сучасної Запорізької області входила до складу Дніпропетровської області — В. Т.), де висловив своє бачення партійного керівництва хлібозаготівлями в районі. На його думку, зрив хлібозаготівельної кампанії в районі був пов'язаний з "опортуністичною сліпотою" частини комуністів, слабкою боротьбою з куркулями, відсутністю контролю за молотьбою, перевезенням та збереженням зерна, малою кількістю партійних стягнень працівникам та слабким розгортанням репресивних заходів щодо саботажників хлібозаготівель [6, с. 401—402]. Результати діяльності комісії не забарилися — тотальні реквізиції хліба, репресії до селянства, наростання продовольчих труднощів, голодна смерть.

Наприкінці грудня 1932 року Запорізький міськом КП(б)У відрядив до колгоспів групу партійних працівників, перед якими було поставлене завдання організувати цілодобовий вивіз хліба, а тих, хто чинитиме спротив, терміново заарештувати і судити [5, Ф. П.— 157. — Оп. 1. — Спр. 278. — Арк. 252—253].

Мелітопольський районний партійний комітет, перевіrivши хід хлібозаготівель по колгоспах села Костянтинівки, визнав, що "спекулянтська кругова порука" є головною причиною зриву державного завдання. Для подолання опору хлібозаготівельному процесу було вирішено вислати 25 сімей з Костянтинівки, 15 — з Миколаївки, 10 — з Чехограду [7, с. 77—78].

Для господарств, які не справлялися з планом хлібозаготівель, вводилася так звана "чорна дошка". А це означало: негайне припинення підвозу краму, заборона кооперативної та державної торгівлі в селах. З крамниць вивозився наявний товар, заборонялася колгоспна торгівля для колгоспників та одноосібників, колективні господарства терміново повертали державі кредити, проводилися чистки керівного складу колгоспів з метою виявлення саботажників.

28 грудня 1932 року Бердянський райвиконком ухвалив рішення: "За продовження зловмисного невиконання державного плану хлібозаготівель, за організований куркульськими елементами саботаж

до занесених облвиконкомом на "чорну дошку" колгоспів ім. Шевченка Новоолексіївської сільради, "Червоний стяг" Ногайської сільради — вжити таких заходів: а) заборонити цілком будь-яку торгівлю цим колгоспам і колгоспникам; б) протягом часу до 28.XII.32 стягнути кредити та всі платежі (сільгосподаток, державну заборгованість, страхівку), грошову заборгованість по цих колгоспах розверстати по колгоспниках та стягнути до 28 грудня; в) накласти натурштраф м'ясом у розмірі 15-місячного завдання з тим, щоб до 5 січня 1933 р. дотерміново стягнути з колгоспників цих колгоспів як план м'ясозаготівель, так і накладені натурштрафи; г) негайно заборонити будь-який помол як колгоспам, так і колгоспникам цих колгоспів". На виконання цієї постанови відводився термін до 5 січня 1933 року [8, с. 29].

У січні 1933 року бюро Михайлівського райпарткому прийняло цілком таємну постанову, якою передбачалася широкомасштабна програма боротьби за виконання хлібозаготівель. Терміново вимагалось: вилучити всі борги протягом 24-х годин; намітити групу колгоспників з 25 — 30 чоловік, які будуть вилучати хліб; протягом 4 — 5 днів ліквідувати тваринницькі ферми та передати їх колективним господарствам; тих, у кого буде виявлено хліб, негайно заарештувати та віддати протягом 1 — 2 діб до суду і таке інше [5, Ф. П. — 217. — Оп. 1. — Спр. 137. — Арк. 17].

Мешканець села Новоселівка Оріхівського району П. Лега у листі до газети "Радянське село" скаржився: "За невиконання плану хлібозаготівель вимагають горох, квасолю, все, що є в колгоспників. Крім того, що вимагають, так сварять та б'ють по столу кулаком, мовляв, якщо не здаси того, що ми розіклали, самі заберем всю одягу і тебе в допр посадим. І не минають нікого, ні ледаря, ні чесного колгоспника — всіх підряд" [9, с. 39]. У селянина Третяка з Августинівської сільради (в минулому бідняка, ударника, премійованого за кращу роботу, який на зароблені 400 трудоднів отримав зерно та добровільно здав у фонд хлібозаготівлі) бригада, яка обшукувала селянські садиби, знайшла на горищі 2 центнери посліду, забрала його, а в якості "репресії" забрала курей і наклала арешт на всю городину, що була заготовлена на зиму з власного городу та на трудодні (картопля, капуста, огірки, баклажани, буряки тощо) [5, Ф. Р — 722. — Оп. 1. — Спр. 92. — Арк. 135].

Складна ситуація спостерігалася і в тваринництві. Протягом 1931 року в артілі "Перемога" Мелітопольського району зменшилася кількість великої рогатої худоби на 18 корів, 88 телят, 187 свиней, а у Комишуваській артілі ім. Сталіна — на 94 коней [10, сс. 147, 153].

Не залишили партійні органи поза увагою і заможних селян. У постанові ЦК ВКП(б) "Про темпи колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву" (5 січня 1930 р.) ставилося завдання ліквідувати куркульство як клас. Процес розкуркулення супроводжувався свавіллям районних і сільських партійних та радянських працівників, які мали фактично необмежену владу. До категорії куркульських потрапляли не тільки найзаможніші господарства, а й селяни-середняки, які не мали бажання вступати до колгоспів. Якщо в тому або іншому селі куркулів не було, або було мало, то керівні органи їх знаходили. На кінець жовтня 1930 року у Мелітопольському районі у селах Вознесенці і Новомиколаївці "куркулів" не було. Потім "виявилось", що в першому селі було 54 "куркульських" господарств, а в другому "знайшлося" таких 31. [11, с. 243]. У Великобілозерському районі на початку 1932 року було продано майно 86 заможних господарств [5, Ф. П — 209. — Оп. 10. — Спр. 25. — Арк. 11]. У Михайлівському районі до розряду куркульських родин було віднесено 259 осіб [5, Ф. Р.— 1397. — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 8 — 10].

Справжньою трагедією українського народу став голодомор 1932-1933 років. Сталін та його найближче оточення знали про трагічне становище селян, але все це розцінювалося як "безгосподарність", "куркульський саботаж", "правоухильництво" тощо. Щоб припинити голодну смерть селян, керівництво деяких районів та сільрад осмілювалося протистояти такій політиці. У цьому плані загальновідомими стали такі справи як "Оріхівська", "Чубарівська", "Орлянська", "Великотокмацька" та інші.

Частина селян вважала, що від голоду можна врятуватися у містах, особливо там, де розгортався будівництво промислових гігантів. В артілі ім. К. Маркса Запорізького району можна було почути: "Хто працює на заводі, всього має в достатку, а в артілі прожити неможливо. Краще бути робітником, аніж працювати в сільському господарстві" [10, с. 161].

Але вмирили люди голодною смертю не тільки на селі, а й на "сталінських" новобудовах. Будівництво Запорізького індустріального комплексу вимагало великої кількості некваліфікованої або малокваліфікованої робочої сили. Головним чином для цієї роботи використовували селян, яких вербували у різних кутках країни. У 1933 році для копання котлованів для доменних та мартенівських печей комбінату "Запоріжсталь" серед інших було завербовано 60 чоловік з Білої Церкви на Київщині. Це були ледь живі люди, які не могли навіть ходити. Не дивлячись на державні приписи, що дозволяли годувати людей тільки після відпрацьованого робочого дня, керівництво будівельної ділянки видало їм вечерю: по тарілці юшки, пшоняну кашу та по 50 грамів хліба. На ранок

вісім з новоприбулих померли. Протягом наступних п'яти днів померло ще 37 чоловік [12, с. 166—167].

Вкрай важкий стан спостерігався і на підприємствах Мелітополя (заводи "Перемога", ім. Балицького, ім. Воронського), Бердянська (заводи "Червоний Прогрес", Першотравневий, Азово-Чорноморський) та Великого Токмака. Протягом початку 1933 року норма хліба для робітників була зменшена з 700 гр. до 100 гр. [6, с. 792].

У значно кращому становищі перебували партійні, державні та інші посадові особи. На одному з засідань комісії при Мелітопольському районному партійному комітеті були затверджені норми постачання продуктами харчування та промисловими товарами керівного складу. Вони передбачали на голову сім'ї щодня 800 гр. хліба (400 гр. на утриманця), місячні норми круп становили 2,5 кг (1,5 кг.), олії 400 гр. (—), 3 банки консервів (3), 2 кг риби (1,4 кг.), 1,5 кг. цукру (1,5 кг.), 4,4 кг. м'яса (2,2 кг.), 200 гр. масла вершкового (200 гр.) тощо [7, с. 51].

Офіційної статистики голодомору не існує. У збірниках документів опубліковані розрізнені та неповні відомості в рамках районів і областей. Слід сказати, що частина матеріалів, яка стосувалася констатації смерті від голоду, не доходила навіть до місцевих органів влади. У селі Костянтинівка Мелітопольського району було зафіксовано 47 смертних випадків (21 чоловіки померли від голоду). Як з'ясувалося, ні секретар партійного осередку, ні голова сільської ради про це нічого не знали і районним організаціям нічого не повідомляли [6, с. 752].

Тільки за 1932 рік коефіцієнт смертності у Запоріжжі та окремих сільських місцевостях краю, порівняно з попереднім періодом, коливався від 15,4 до 20,1 на 1 тис. душ населення [13, с. 432].

Щоб якимось приховати катастрофічні наслідки голодомору, у серпні 1933 року при Раді народних комісарів СРСР був створений Всесоюзний переселенський комітет, який повинен був координувати переселення сімей у спустошені регіони. У Бердянський район передбачалося допереселити 1500 родин, до Коларівського та Нововасилівського — по 1 тис., до Великобілозерського — 500 родин [6, с. 931].

У другій половині 1930-х років відбувається повільне відновлення аграрного сектора республіки — вводиться погектарний принцип хлібозаготівель, колгоспи отримують нову сільськогосподарську техніку, скасовується карткова система розподілу продуктів харчування для робітників та службовців тощо.

10 січня 1939 року була створена Запорізька область. Напередодні війни промисловий, сільськогосподарський, природно-ресурсний, соціальний та науковий потенціали Запорізького регіону поступово зростали. Аграрний сектор економіки області обслуговували близько 8 тис. тракторів, більше 4,2 тис. комбайнів та інша сільськогосподарська техніка.

Події Великої Вітчизняної війни завдали значних втрат промисловості Запорізького краю. За роки окупації німецько-фашистські війська перетворили в руїни 475 промислових підприємств, розгромили і знищили майно 77 машинно-тракторних станцій, майже усіх колгоспів і радгоспів, зруйнували і пограбували вищі навчальні заклади, школи, клуби, будинки культури, лікарні. Загальна сума збитків, завданих народному господарству області, складала понад 18,7 млрд. карбованців [14, с. 49].

У сільському господарстві відчувалася постійна нестача робочих рук — значна кількість чоловіків загинула на фронтах війни, а тих, хто демобілізувався, не вистачало для відновлення трудових ресурсів. Основною робочою силою на селі були жінки, літні люди та підлітки. Слід зазначити, що у 1945 році спостерігається зменшення рівня врожайності. Врожайність основних колосових (жито, озима пшениця, ячмінь, овес) в області у 1945 році складала 9 центнерів з гектара, що було на 4,7 центнера менше, ніж у попередньому році. Крім того, у 1946-1947 роках велика посуха охопила майже всі зернові райони України.

Літом 1946 року стало очевидним, що планові показники збору зернових не будуть виконані. Але керівництво країни вимагало безумовного виконання плану хлібозаготівель. Незважаючи на посуху, комісія Міністерства заготівель СРСР по Запорізькій області віднесла майже всі колгоспи краю до високих рівнів врожайності [5, Ф.Р. — 1435. — Оп. 2. — Спр. 72. — Арк. 200—205].

Протягом липня — листопада 1946 року Рада Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У прийняли низку таємних постанов, які стосувалися хлібозатівельних кампаній. Відповідно до однієї з постанов для колгоспів Запорізької області збільшувалася кількість обов'язкових поставок зерна на 2700 тис. пудів. Інша постанова вимагала від колгоспів з високим рівнем врожайності збільшити розмір до 2000 тис. пудів [15, сс. 38—40; 50—51]. На кінець вересня 1946 року план хлібозаготівель по Запорізькій області був виконаний лише на 44,6 відсотка. Почалося тотальне вилучення з колгоспів та підсобних господарств хліба, посівного матеріалу та інших сільськогосподарських продуктів. Над селом нависла загроза голоду.

У січні 1947 року селяни колгоспу ім. Куйбишева Василівського району звернулися з

листом до Сталіна. Описуючи скрутне становище, вони повідомляли, що отримали на трудовень 200 грамів усіх культур за 6 місяців. Завершується лист благанням про допомогу: "... ми живемо в дуже скрутному становищі і гостро потребуємо державної допомоги... Колгоспники колгоспу ім. Куйбишева в цей час знаходяться під загрозою смерті" [5, Ф.Р. — 1335. — Оп. 2. — Спр.110. — Арк. 186]. Колгоспниця колгоспу "Зоря" Михайло-Лукашівської сільради принесла до райвиконкому медаль "Материнська слава", якою вона була нагороджена, і сказала: "Медаллю мене нагородили, а для дітей хліба немає" [5, Ф. П. — 102. — Оп. 2. — Спр. 650. — Арк. 34-35].

У зв'язку з відсутністю продуктів харчування поширюється дистрофія, велика кількість людей почала пухнути. Станом на початок квітня 1947 року в області нараховувалося майже 64 тис. хворих дистрофією чоловік, а через три місці їх кількість збільшилася до 92,5 тис. [15, сс. 223, 247].

22 березня 1947 року голова Запорізького виконкому облради депутатів трудящих В. Пономаренко та секретар обкому КП(б)У Л. Брежнев звернулися з листом до секретаря ЦК КП(б)У Л. Кагановича та голови Ради Міністрів України М. Хрущова про тяжке продовольче становище в області. У листі зазначалося, що органами охорони здоров'я зареєстровано 638 смертельних випадків у сільській місцевості і близько 50 тис. випадків дистрофії [5, Ф. П. — 1335. — Оп. 6. — Спр. 67. — Арк. 168]. Зросла дитяча смертність. У Запорізькій області на кожну тисячу дітей до одного року померло 177 [16, с. 14]. У районах, охоплених голодом, були зафіксовані жахливі випадки людоїдства і трупоїдства. Станом на початок квітня 1947 року в Запорізькій області було зареєстровано три випадки канібалізму [17, с. 103]. На 2 липня цього ж року в області вмерло від дистрофії 2774 чоловік [18, с. 226].

Смертність почала зменшуватися з другої половини 1947 року, коли республіканське керівництво рапортувало Сталіну про дострокове виконання плану державних хлібозатогівель. Український народ черговий раз пережив радянський голодомор. Голод пройшовся по всіх верствах населення, але у кількісному відношенні найбільш постраждало селянство.

Протягом десятиліть на події трьох голодоморів в Україні першої половини ХХ століття компартійною системою було накладено табу. І тільки після проголошення незалежності України ця проблема стає в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних дослідників. До наукового обігу вводяться документи, які дають можливість відтворити цілісну картину голодоморів першої половини ХХ століття.

Закон України "Про голодомор 1932—1933 років в Україні" (28 листопада 2006 р.) та Указ Президента України "Про заходи у зв'язку з 75 роковинами голодомору 1932-1933 років в Україні" (28 березня 2007 р.) передбачають низку заходів, що мають за мету відтворити найстрашніші періоди радянських тортур проти власного народу і гідно вшанувати жертви голодоморів та масових репресій.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Герасимович І. Голод на Україні. 1921—1922. — Вінніпег, 1978;
2. Мовчан О.Н. Трудящиеся УССР в борьбе с продовольственным кризисом при переходе к нэпу. — К., 1988;
3. Голод 1921—1923 років в Україні: 36 документів і матеріалів. — К., 1993;
4. Реабілітовані історією. Запорізька область. Книга перша. — Запоріжжя, 2004;
5. Державний архів Запорізької області;
6. Голодомор 1932—1933 років в Україні: документи і матеріали. — К., 2007. — Т.2;
7. Неоголошена війна. (Спогади свідків, архівні документи та роздуми сучасника про голодомор 1932-1933 років). — Тернопіль, 1993;
8. Марочко В. Голодомор 1932—1933 рр. — К., 2007;
9. Кульчицький С.В. 1933: трагедія голоду. — К., 1989;
10. Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932—1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. — К., 2007;
11. Колективізація і голод на Україні, 1929—1933. 36. док. і мат. — К., 1992;
12. Сухар І. Гіганти індустрії та "парки культури" на людських кістках// Голод 1933 року в Україні. Свідчення про винищення Москвою українського селянства. — Дніпропетровськ — Мюнхен, 1993;
13. Веселова О. Пам'ять про жертви голоду-геноциду 1932—1933 років в Україні: смертність й ушанування загиблих//Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. Випуск 10. — К., 2004;
14. История городов и сел Украинской ССР. Запорожская область. — К., 1981;
15. Голод в Україні 1946—1947. Документи і матеріали. — К., — Нью-Йорк, 1996;

16. Волков И. М. Засуха, голод 1946—1947 годов// История СССР. — 1991. — № 4;
17. Кириченко В.М., Тимченко С.М. Голодне повоєнне лихоліття. — Запоріжжя, 1996;
18. Горбуров К.Є. Голод 1946—1947 років на території півдня УРСР. — Миколаїв, 2006.

В. Г. ТКАЧЕНКО,
кандидат історичних наук,

доцент Запорізького Національного університету

ВІДНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПРАВДИ

(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Зі здобуттям Україною незалежності (серпень 1991 р.) розпочався і продовжується процес відновлення історичної правди про ті суспільно-політичні процеси, які пережила Україна та її народ у складі Радянського Союзу. Поза сумнівом, одним з найтрагічніших і найкривавіших періодів в історії радянської України була перша половина ХХ ст., коли тоталітарний більшовицько-радянський режим разом з багатим арсеналом репресивних заходів застосував проти народу України смертоносну зброю — терор голодом. Загальноприйнято розглядати голодомор в Україні в хронологічних межах 1932—1933 рр. Проте передвісником Великого Голоду 1932—1933 рр. стали хлібозаготівельні кризи 1927—1928 рр., 1928—1929 рр., викликані згоранням непу та намаганням держави за безцінь забрати хліб у селян для здійснення надшвидкої індустріалізації країни. Реакція українських селян як товаровиробників була цілком природною — вони просто не повезли хліб на ринок. Владою були зафіксовані численні протести проти здійснення хлібозаготівель такими методами. Так, у інформаційному зведенні про найхарактерніші моменти, виявлені в процесі проведення хлібозаготівельної кампанії станом на 16 січня 1928 р., складеному по районах Запорізького округу в окружкомі КП(б)У, наводяться слова селян з Василівського району: "Хіба ж це продналог, це ж знов почалася розверстка, щоб забрати у селян весь хліб". У Запорізькому районі були виявлені факти, коли селяни, особливо заможні, ховали зерно, закопували його в землю¹. Та незважаючи на це, більшовицьке керівництво на чолі зі Сталіним застосовувало ще більш жорсткі заходи до селян, які не бажали віддавати державі задарма хліб, вирощений своїми руками. Це розцінювалося як хлібний страйк, саботаж індустріалізації. Селян, винних у цьому "саботажі", оголосили куркулями. Проти "куркулів" були вжиті надзвичайні заходи — ув'язнення, часткова або повна конфіскація майна. Влада вишуквала й інші способи для успішного виконання хлібозаготівель. Так у Запорізькому окрузі навесні 1928 р. застосовувалась практика обстеження комісіями на чолі з агрономами селянських зерносовищ для перевірки, чи немає в них сільськогосподарського шкідника — довгоносика. Якщо його знаходили, то селянин — власник зерна, мав не лише заплатити штраф, але й змушений був продати зерно, заражене довгоносиком. Крім того, представники влади таким чином могли встановити дійсні запаси зерна у селян². Все це викликало масові невдоволення і протести на селі. У своєму листі до тодішнього керівника українських більшовиків Л. Кагановича від 12 травня 1928 р. секретар Запорізького окружного комітету КП(б)У М. Ікс писав, що методи травневих хлібозаготівель сприймаються основною частиною селянства округу як повернення до періоду воєнного комунізму³. Зростала кількість т. зв. "волинок" та "жіночих бунтів", коли організовані групи селянок фактично виганяли з села уповноважених з хлібозаготівель. Як це було, наприклад, у с. Семенівка Чубарівського району в травні 1928 р.⁴.

Ситуація з хлібом на півдні України, зокрема на Запоріжжі, загострювалася й через несприятливі природні умови, коли уже в квітні 1928 р. на території Запорізького округу заморозками і суховієм були майже повністю знищені озимі посіви. В листах секретаря Запорізького окружного КП(б)У М. Ікса до секретаря ЦК КП(б)У Л. Кагановича від 05 травня 1928 р. та секретаря ЦК КП(б)У Любченка від 28 травня 1928 р. йдеться про довгі черги за печеним хлібом не лише в Запоріжжі, а й у багатьох районних центрах. Причому в чергах за хлібом було чимало селян з навколишніх сіл, які скуповували хліб на сухарі. Хлібозаготівлі припинилися повністю. Вказується на численні випадки голодування в селах, особливо серед бідноти. М. Ікс звертає увагу на зростання стропитиву поліції влади на селі: підпали, замажи на окремих активістів, окремі спроби фізичного опору хлібозаготівлям, голодні демонстрації. Причому значна частина бідноти теж вороже поставилася до політики більшовиків стосовно селянства. Описавши всю складність ситуації, партійний керівник округу запропонував свій вихід з неї (подається мовою оригіналу): "Полагая, что положение вещей одинаково для всей степной полосы, я считаю своим партийным долгом предоставить следующие практические предложения в отношении степных округов: с июня прекратить экстраординарные методы хлебозаготовок, которые начинают давать все более отрицательные политические результаты, совершенно не компенсируя их материальным эффектом. Кроме того, необходима переходная ступень от чрезвычайных мер последнего периода к нормальному проведению заготовок"⁵. Як бачимо, в цей час партійним функціонерам ще дозволялося вільно висловлювати свої думки.

Важливими для розуміння подальших подій 1932-1933 рр., на нашу думку, є ще дві цитати з листування М. Ікса з ЦК КП(б)У, які подаються мовою оригіналу. З листа від 05 травня 1928 р.: "С другой стороны, хлебные очереди в городе и районах, многочисленные случаи голодания в селах,

особенно среди переселенцев, наличие большого количества бедноты, вымалывающей любой ценой хлеб у держателя его, создает у крестьянина психологию, в силу которой хлеб начинает приобретать в его глазах роль драгоценного продукта, который надо удерживать предпочтительно перед всякими другими продуктами своего хозяйства". У листі від 25 жовтня 1928 р. зазначалося: "Опыт прошлого года вызывает у бедноты опасения, что усиление заготовок и вывоз хлеба из села обрекает ее на голодание. Это обстоятельство ослабляет у бедноты и даже у партийцев села стимул к более энергичному участию в хлебозаготовительной работе. Лишний десяток-полтора вагонов в месяц для снабжения бедноты, по нашему глубокому убеждению, с лихвой окупят себя в смысле влияния на темпы наших заготовок"⁶. В цьому ж листі секретар Запорізького окружного КП(б)У робить висновок, що план хлібозаготівель, встановлений для округу, є "явно не реальним і підлягає перегляду". Аналогічні висновки, зроблені керівниками районів, у 1932 р. вже будуть вважатися кримінальним злочином. Отже, з наведених витягів з документів видно, що в період реальної загрози голоду хліб в очах селянства ставав безцінним: з одного боку — його намагалися зберегти будь-якою ціною, а з іншого — заради його отримання люди були готові на все. І не дивно, адже хліб переставав бути просто продуктом харчування, наявність чи відсутність його визначала життя чи смерть селянина, який своїми руками виростив і зібрав цей хліб. Крім того, голодування, викликане хлібозаготівлями наприкінці 1920-х років, завдало тяжкого удару по сільській бідності, яка разом з нечисленними партійцями та комсомольцями, була єдиною опорою більшовиків в українському селі. Тому пропозиція про серйозне матеріальне стимулювання бідноти для участі у хлібозаготівлях, викладена партійним керівником Запорізького округу у 1928 р., знайшла своє широке застосування вже у 1932—1933 рр.

Більшовицько-радянський режим зробив декілька висновків з невдалої спроби примусових хлібозаготівель кінця 1920-х років. На жаль, всі вони виявилися невтішними для селянства України. По-перше, влада побачила, що незважаючи на цілу низку заходів, зокрема і репресивних, практично неможливо відібрати у селянина-власника вирощений ним же хліб. По-друге, треба було зміцнити і розширити свою базу на селі. Саме тому скасовані у 1929 р. у Росії комітети бідноти, продовжували існувати в Україні до 1933 р. під назвою комітетів незаможних селян (комнезамів). Комнезамівці брали найактивнішу участь у вилученні селянського хліба у 1932—1933 рр. І по-третє, юридична база для застосування репресій до селян, які відмовлялися віддавати хліб державі, була, на думку влади, досить вузькою. Сталінський режим рідко порушував створені ним же закони, які за своєю суттю були антилюдяними. Про це свідчить і постанова ВЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. "Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності". В ній передбачались суворі покарання за "розкрадання" колгоспної чи кооперативної власності: розстріл із конфіскацією усього майна. За "пом'якшуючих обставин" розстріл замінювався позбавленням волі не менше як на 10 років⁷.

Та першочерговим завданням, яке більшовики визначили для себе, було здійснення суцільної колективізації та масового розкуркулення селян України. Примусову колективізацію було проголошено на листопадовому 1929 р. пленумі ЦК ВКП(б). Згідно з постановою ЦК ВКП(б) від 5 січня 1930 р. суцільна колективізація в Україні мала завершитися восени 1931 р. або навесні 1932 р., та керівництво КП(б)У намагалось завершити усуспільнення селянських господарств протягом 1930 р. Разом з цим неужильно виконувалась теза більшовиків про "ліквідацію куркуля як класу"⁸. Якщо на кінець 1929 р. в Україні було колективізовано 8,6 % селянських господарств, то на початок 1930 р. — 65 %, а на середину 1932 р. — 70 % селянських господарств⁹. Розкуркулювання зазнали 200 тисяч селянських господарств України¹⁰.

Таким чином була створена суспільно-політична і юридична база для реалізації більшовицьким режимом плану примусового вилучення хліба у селян України: більшість їх зігнали в колгоспи, значну частину селян-власників було розкуркулено та вислано за межі України, активних противників радянської влади на селі було репресовано. Та до здійснення завищених планів хлібозаготівель, розроблених Центром, виявилися не готовими представники місцевої влади (від голів колгоспів та сільрад до районних керівників). Мабуть, враховуючи невдалий досвід хлібозаготівель 1927-1931 рр. та відчуваючи особисту відповідальність за людей, які проживали на підпорядкованій їм території чи працювали під їх керівництвом, вони намагалися донести до центральних органів влади нереальність хлібозаготівельних планів, або ж брали на себе сміливість залишати частину зерна для потреб селян. Реакція Сталіна була миттєвою — Україною та Кубанню прокотилася хвиля арештів керівників сільгоспартілей та цілих районів. За підписом Сталіна 7 грудня 1932 р. усім партійним органам на місцях було надіслано лист та слідчі матеріали про саботування хлібозаготівель керівниками Орхівського району (нині Запорізької області). Для них Сталін особисто вимагав покарання у вигляді ув'язнення від п'яти до десяти років кожному. Серед арештованих та засуджених були секретар райпарткому Головін, голова райвиконкому Паламарчук, голова районної контрольної комісії робітничо-селянської інспекції Ордельян, голова райколгоспспілки Пригода та ін. Були арештовані та засуджені "за саботаж хлібозаготівель" керівники колгоспу ім. Чубаря Чубарівського району, керівництво Кобеляцького району Харківської області на чолі з секретарем Ляшенком. Тогочасні настрої багатьох районних керівників в Україні відображають слова голови Кобеляцької райпрофради,

члена бюро райкому партії Журка: "План хлібозаготівель по району нереальний. Ми в цьому році будемо голодувати, а разом з нами колгоспники, бо на колгоспи наклали стільки хліба, скільки ними ще й не намолочено"¹¹. Отже, багато представників влади на місцях відчували загрозу голоду і намагалися різними способами, часто на свій страх і ризик, відвернути її від селян. Проте більшовицький режим застосував до них увесь арсенал наявних репресій. Боронити селян було нікому.

Влада розробила та методично впроваджувала в життя десятки способів для вилучення хліба та харчів у селянства України. Характерною з цього приводу є постанова бюро Мелітопольського районного комітету КП(б)У від 23 листопада 1932 р., прийнята у відповідь на зниження темпів хлібозаготівель. У ній описані методи, які мали застосовуватися до селянства за "саботування" здачі хліба. Червоною ниткою через всю постанову проходить положення про неухильне виконання вказівки ЦК КП(б)У про те, що "повне виконання плану хлібозаготівель колгоспами та МТС є їхнім основним обов'язком перед партією і робітничим класом, першочерговим завданням, якому повинно підпорядковуватися виконання усіх інших завдань у колгоспах, зокрема завдань зі створення різного роду натуральних колгоспних фондів: насіннєвого, фуражного, продовольчого та інших". Заборонялося використання будь-яких натуральних фондів у колгоспах, які незадовільно виконали план хлібозаготівель, тобто менше 80 % від річного плану. Усі ці фонди після перевірки підлягали до здачі у хлібозаготівлю. Заборонялася видача будь-яких натуральних авансів, там, де аванси були видані у розмірі більше встановлених 15 % від фактичного обмолоту, уповноважені райкому партії, партосередок і сільрада мали організувати їх повернення. Крім того, спираючись на колгоспників-активістів, влада організувала виявлення і вилучення "розкраденого" хліба у колгоспників та одноосібників. До цієї категорії селян також застосовувалося накладання штрафу у порядку додаткового завдання з м'ясозаготівлі у розмірі 15-місячного плану. Та це не звільняло їх від виконання плану хлібозаготівель. У колгоспах, що незадовільно виконували план хлібозаготівель, застосовувалось фактичне вилучення зерна у колгоспників, які мали посіви зернових на власних присадибних ділянках. Створювалися бригади з колгоспних активістів тих колгоспів, які виконали план, і направлялися для виконання хлібозаготівельного завдання серед одноосібників¹². Члени заготівельних бригад, які виявляли хліб у селян, отримували частину вилученого збіжжя в якості премії. Так, уповноважений з хлібозаготівель у с. Новоолексіївка Якимівського району повідомляв до редакції районної газети "Радянський степ", що за один день 7 березня 1933 р. колгоспним активом і одноосібниками у "куркулів" виявлено три ями, звідки було вилучено близько 4,5 ц зерна. Учасники цієї "операції" одержали "понад 10—15 % від знайденого збіжжя"¹³. Особливо тяжким покаранням для селян було занесення їх колгоспів на т. зв. "чорну дошку". До цих колгоспів застосовувалися такі репресивні заходи: повне припинення кооперативної та державної торгівлі, вивезення з крамниць усіх товарів, які там були; повне припинення колгоспної торгівлі як для колгоспників, так і одноосібників; припинення будь-якого кредитування, дострокове стягнення кредитів та інших фінансових зобов'язань; здійснення перевірки і "чистки" в колгоспах з метою вилучення "контрреволюційних елементів, організаторів зриву хлібозаготівель". Занесення на "чорну дошку" чи попередження про занесення окремих колгоспів оголошувалося постановою облвиконкому¹⁴.

На початку 1933 р. репресії стосовно селян, які "саботували хлібозаготівлі", посилились і стали ще жорсткішими. Сигналом цьому була постанова ЦК ВКП(б) від 1 січня 1933 р., зміст якої того ж дня став відомий керівникам УСРР. У отриманій ними телеграмі за підписом секретаря ЦК ВКП(б) Й. Сталіна містилося два пункти, адресовані безпосередньо "колгоспникам і трудящим одноосібникам". У першому пункті проголошувалося, що "ті з них, які добровільно здають державі раніше розкрадений і прихований хліб, не репресуватимуться". У другому пункті йшлося про застосування найсуворіших заходів, передбачених постановою від 7 серпня 1932 р. щодо "колгоспників, колгоспів та одноосібників, які вперто продовжують приховувати розкрадений і прихований від обліку хліб"¹⁵. Професор С. Кульчицький вважає цей документ сигналом до масових обшуків, які в поєднанні з натуральним штрафуванням, завдали, за висловом самого Сталіна, "нищівного удару" по українському селу¹⁶. На нашу думку, з цим висновком історика можна погодитися, адже документи місцевих парткомів свідчать, що конфіскація хліба у колгоспників та одноосібників, яка здійснювалася різними способами, стає основним джерелом хлібозаготівель.

Зміст телеграми Сталіна був продубльований в телеграмах за підписами голови уряду УСРР В. Чубаря та секретаря Дніпропетровського обкому КП(б)У М. Хатаєвича, що надійшли на місця в першій половині січня 1933 р. Причому в селян (колгоспників і бідняків, середняків-одноосібників) пропонувалося брати розписку, що останнім відомо про суворі репресії до тих, хто приховує хліб, та відсутність таких заходів з боку влади до тих, хто добровільно здає раніше "вкрадене" та приховане збіжжя. Характерною

щодо методів, які використовувалися для конфіскації хліба у селянства, є постанова бюро Мелітопольського райкому КП(б)У від 18 січня 1933 р., яка зобов'язувала секретарів партосередків, голів сільрад та уповноважених райкому партії в селах "основну увагу спрямувати на виявлення розкраденого хліба, розкриття ям і т.п." Для виконання цього завдання пропонувалося: повністю використати тих, хто добровільно повертає "крадений хліб і розкриває ями"; "посилити самоперевірку колгоспників та одноосібників бригадами з метою виявлення краденого хліба" (причому для цього рекомендувалося активно залучати школярів); "широко популяризувати факти добровільного розкриття ям та здачі краденого хліба, з одночасними безпощадними заходами стосовно тих, у кого виявлено крадений хліб"; "рішуче добиватися повернення авансів, застосовуючи примусове вилучення усього хліба у тих, хто добровільно не здає"; "добитися, щоб це не коштувало, повного повернення [авансів] комуністами і комсомольцями, виключаючи з партії та комсомолу "незгодних", це ж саме стосувалося і управлінського апарату на селі; "ретельно перевірити усілякі озадки та відходи, знайти приховане і все придатне зерно відібрати для хлібозаготівлі; підвищити темпи переобмолоту соломи та полови, зокрема і в колгоспах, які виконали план хлібозаготівель"; "організувати ретельну перевірку та виявлення втікачів з інших сіл району та інших районів від виконання хлібоздачі і відібрати у них весь хліб"; провести "роз'яснювальну роботу" проти самовільного від'їзду з колгоспу, виявляючи "куркульських підбурювачів і передавати їх до суду"; міліції, ДПУ та міськраді пропонувалося активізувати виявлення "краденого і перехованого, а також незаконно придбаного хліба по місту для передачі у хлібозаготівлю"; "провести ретельну перевірку та виявлення втікачів із сіл, які ховаються в місті від виконання державних зобов'язань, вилучивши у них весь хліб"; "доручити фракції РВК та КК-РСІ перевірити у терміновому порядку усі організації, що мали посіви, з метою виявлення у них хліба для переведення у хлібозаготівлю". Для виконання усіх цих заходів до сільрад, як завжди, направлялися уповноважені від райкому партії¹⁸.

Згідно з директивою Дніпропетровського обкому КП(б)У від 20 січня 1933 р. репресивні заходи стосовно "колгоспників та одноосібників, які організували саботування хлібозаготівель", знову посилювалися. У документі прямо вказувалося, що "робота з виявлення та повернення розкраденого хліба в сучасний момент повинна стати головним джерелом виконання плану хлібозаготівель"¹⁹. На підставі цієї директиви Мелітопольським райкомом КП(б)У 21 січня 1933 р. були розроблені заходи для збільшення хлібозаготівель по колгоспах Костянтинівської сільради. За цим документом селяни-одноосібники, які не виконали зобов'язань з хлібоздачі, мали зробити це протягом одного дня, в іншому випадку до них застосовувалося "ретельне примусове вилучення усього хліба, крім того накладався натуральний штраф, грошовий штраф та позбавлення найбільш злісних [одноосібників] садиб з будівлями". З одноосібниками, які все ж таки виконали свої зобов'язання зі здавання хліба, проводилася "масова робота з метою добровільного продажу державі своїх хлібних лишків"²⁰. Здається, цинізм влади не мав меж. Її представники на місцях розпочали справжнє полювання за селянами, у яких потенційно мали бути запаси хліба. Питання: є цей хліб у селянина чи немає, — режим особливо не цікавило. Навпаки, у документах немає вказівок, як діяти хлібозаготівельникам, якщо селяни не здавали хліб, тому що його у них просто не було. Чіткою була лише одна теза: якщо хліба не здав, то вилучити у нього "весь хліб". Який хліб? І чи йшла тут мова про хліб? Фактично давалася команда на конфіскацію будь-яких запасів харчів у селянина.

Наприкінці грудня 1933 р. відбулася III конференція Василівської районної організації КП(б)У, на якій керівники району рапортували про дострокове виконання "першої заповіді" селянства, тобто — плану хлібозаготівель. Та в політичному звіті Василівського райкому КП(б)У партконференції наводилися й факти протесту проти політики партії на селі з боку рядових комуністів (подається мовою оригіналу): "Однако отдельные элементы среди партийных звеньев хныкали и потворствовали контрреволюционной агитации. Так, например, коммунист говорит: "народ мрет от голода каждый день, что будет дальше, много еще погибнет народа до нового хлеба"— и дальше продолжает — "а разве мы (читай — коммунисты на низах) — это делаем сами, нас заставляют делать высшие власти, если мы это делать не будем, нас будут судить". Второй коммунист говорит: "До чего мы дожились, сколько у нас пропадает народа, даже трупов не подбирают, их собаки едят. Этого за границей нет". Також приводяться слова безпартійного: "Коммунисты создали искусственный голод и истребление людей, все это делается с целью обратить страну и довести ее до полного голода". Цікаво, що ці свідчення про голодомор, висловлені "контрреволюційними елементами", не спростовуються доповідачем, секретарем райпаркому Литвиновим, а підсумовуються цитатою з газети "Правда" від 16 грудня 1933 р.: "Однако чего стоят все эти разговоры и писк разного охвостья умирающих классов. Победила ленинская прозорливость ЦК, победила стратегия и тактика Сталина"²¹.

Отож, наприкінці 1920-х років більшовицька влада розв'язала справжню війну проти українського селянства,

апогеєм якого став голодомор 1932—1933 рр. Більшовицько-радянський режим розробив на державному рівні цілу методику застосування репресивно-каральних заходів до найбільш чисельної та найбільш української верстви населення. Метою цієї політики було не тільки і не стільки відібрати хліб у селянства, як зламати його волю до опору системі, що набирала все більш потворних антилюдських форм.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Державний архів Запорізької області, П-1, оп. 1, спр. 784, арк. 4-5.
2. Там само, арк. 12.
3. Там само, арк. 41.
4. Там само, спр. 494, арк. 249.
5. Там само, спр. 784, арк. 33, 34, 41, 42.
6. Там само, арк. 41, 45.
7. Кульчицький С. В. Голодомор 1932-1933 рр.: механізми сталінського терору//Укр. іст. журн. — 2007. — № 4 — С. 11.
8. Колективізація і голод на Україні. 1929—1933 рр: Збірник документів і матеріалів. — К., 1992. — С. 8.
9. Мейс Джеймс Штучний голод 1933 р. в радянській Україні: що сталося й чому? //Укр. іст. журн. — 2007. — № 1. — С. 192.
10. Злочин /Упорядник Петро Кардаш. — К., 2005. — С. 13.
11. Державний архів Запорізької області, П — 157, оп. 1, спр. 267, арк. 6—11, 12 зв. — 15.
12. Там само, П — 233, оп. 2, спр. 6, арк. 25 — 28.
13. Там само, П — 208, оп. 12, спр. 7, арк. 109.
14. Там само, П — 233, оп. 2, спр. 6, арк. 28.
15. Голод 1932 — 1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. — К., 1990. — С. 308.
16. Кульчицький С. В. Голодомор 1932—1933 рр.: механізми сталінського терору. — С. 20 — 21.
17. Державний архів Запорізької області, П — 208, оп. 12, спр. 7, арк. 7.
18. Державний архів Запорізької області, П — 233, оп. 3, спр. 2, арк. 14.
19. Там само, арк. 18.
20. Там само, арк. 16 — 17.
21. Там само, П — 215, оп.1. спр. 133, арк. 47, 50.

В. О. БОНДАР,
провідний спеціаліст-архівіст
Державного архіву Запорізької області

ЗАСІБ НАЙЖОРСТОКІШИХ РЕПРЕСІЙ

Однією з найжахливіших трагедій нашого краю у ХХ ст. був голодомор 1932-1933 рр.

Завданням архівістів, усіх тих, хто серйозно цікавиться історичним минулим нашої країни, є ретельний пошук та зважений і об'єктивний аналіз історичних джерел, який дасть змогу із багатьох різноманітних частин скласти єдину достовірну картину процесу, що нас цікавить.

Що стосується джерельної бази для дослідження історії голодомору та політичних репресій в Україні, то вона має свої особливості, які ми спробуємо розкрити, зробивши короткий огляд фондів Державного архіву Запорізької області. І однією з основних особливостей є те, що всі ці документи розпорошені по багатьох різноманітних архівних фондах і їх виявлення вимагає від дослідників копіткої, напруженої наукової роботи.

Документи, які знаходяться на зберіганні в Держархіві області і стосуються трагічних подій голоду 1932—1933 рр., умовно можна поділити на кілька груп.

Перша велика група — документи вищих і місцевих партійних органів: центральних комітетів ВКП(б) та КП(б)У, обласних, окружних і районних комітетів компартії. Слід зазначити, що розпорядження ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У, листи і вказівки за підписами секретарів ЦК надсилалися до місцевих комітетів партії (обласних, окружних, районних), а тому вони відклялися у фондах даних органів. Були засекречені. Це можна пояснити насамперед тим, що голодомори, в першу чергу, масові політичні репресії, були результатом цілеспрямованої політики вищого партійного керівництва.

У цих фондах сконцентрований значний масив документальних свідчень про здійснення суцільної колективізації, розкуркулення і виселення за межі України так званих куркулів, насильницьке здійснення хлібозаготівель, коли у селян відбирали не тільки лишки зерна, але й усі харчі, залишаючи людей помирати від голоду. Проте, слід мати на увазі, що документи, в яких була б вказана точна кількість голодуючих, померлих від голоду, не виявлені. Серед документів відповідних партійних комітетів містяться постанови, рішення, директиви, закриті листи, доповіді та звіти про виконання тих чи інших рішень партійних органів, інформаційні зведення, доповіді та інформації місцевих відділів ДПУ (Державного політичного управління) відповідним парткомам, обіжники, в яких перелічені методи колективізації, розкуркулення, листування з каральними органами ДПУ, листівки підпільного Українського Революційного Комітету про наближення голоду в Україні, що розповсюджувались у

1930—1932 рр., і т. ін.

У документах є відомості про політичні настрої населення, випадки спротиву сільського та районного керівництва хлібозаготівлі та відмови уповноважених партійних працівників здійснювати вилучення збіжжя у колгоспників і одноосібників, вилучення у селян засобів для існування, їх виселення та інші репресивні акції влади (занесення на "чорні дошки", покарання "за колоски", прямі репресії щодо сільського керівництва), конкретні факти голодування та випадки смерті від недоїдання із зазначенням в окремих випадках прізвищ та імен померлих.

Зокрема, у документах Якимівського райкому КП(б)У за 1933 р. були виявлені характеристики сільгоспартілей району, підписані секретарем районного комітету КП(б)У, райвиконкому та уповноваженим Дніпропетровського обкому КП(б)У і облвиконкому. Сільгоспартілі, які були занесені на "чорну дошку" за розбазарювання хліба та невиконання плану хлібозаготівлі, були такі: "Авангард" Іскрівської сільради, "Вільна праця" Горинівської сільради, "Зоря нового життя" Волканештівської сільради, "Коларово" Олександрівської сільради, "Степовий велетень" Іскрівської сільради, "Шлях до соціалізму" Якимівського району Дніпропетровської області (з 1939 р. — Запорізької області).

Про спротив політиці влади та застосування репресій свідчать характеристики та списки на членів та кандидатів КП(б)У, виключених з лав партії за те, що не підтримували методи проведення колективізації, хлібозаготівель. Збереглися постанови про виключення з членів партії як "організаторів саботажу хлібозаготівель" секретарів райкомів, голів виконкомів районних та сільських рад, сільськогосподарських артілей та інших. Так, постановою ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 14 грудня 1932 р. "Про хлібозаготівлі в Україні, на Північному Кавказі й у Західній області" арештованих "зрадників партії та Батьківщини" в Орхівському районі — Головина, Пригоду, Паламарчука, Ордельяна, Луценка — було віддано під суд (засуджені від 5 до 10 років ув'язнення в концтаборах) усіх комуністів, виключених з партії за саботаж хлібозаготівель та сівби, наказано разом з куркулями виселяти у північні райони країни.

Слід виділити окремо архівно-слідчі справи на репресованих позасудовими органами на території сьогоднішньої Запорізької області в 1919—1951 рр. громадян, які пізніше були реабілітовані. Серед них є багато справ на осіб, репресованих "за розповсюдження панічних чуток" про голод на Україні, "за агітацію проти радянської влади і колективізації".

Інша важлива група документів — документи виконавчих комітетів радянської влади (окружних, районних, сільських), а також комітетів незаможних селян (КНС) з аналогічною структурою. Саме ці органи безпосередньо приймали і затверджували рішення про розкуркулення та примусове виселення заможних селян. А КНС був ще й інструментом здійснення фіскальної та каральної політики влади на селі. Тобто, незаможники разом з партійним та комсомольським активом безпосередньо здійснювали вилучення хліба у селян, виселяли їхні сім'ї з домівок, виявляли саботажників хлібозаготівель та ін.

У складі фондів — директиви, постанови вищих органів влади, доповідні записки, інформації місцевих партосередків, протоколи засідань виконкомів, сільськогосподарських артілей, інформаційні зведення про перебіг хлібозаготівель, листування.

Десятки документів характеризують методи хлібозаготівель взимку 1932—1933 рр. У протоколах президії сільрад містяться численні свідчення про голодування окремих громадян, їх відмову здавати хліб, невихід на роботу. Рішеннями сільрад проти цих громадян вживалися жорсткі заходи (затверджувалися рішення артілей про виключення з членів, накладення штрафів, вилучення всіх наявних у господарстві хлібопродуктів, позбавлення у користуванні присадибними ділянками, затверджувалися описи майна для продажу за несплату обов'язкових платежів). Стала нормою конфіскація не тільки хліба, а й будь-яких продуктів: картоплі, м'яса та ін., заготовлених селянами до нового врожаю; збереглися акти вилучення майна, продуктів, живності за невиконання планових завдань. Представниками сільрад складалися також акти обшуків та вилучення хліба щодо кожної окремої особи.

Протоколи нарад активів колгоспів, бригад, які проводили збір збіжжя у селян, містять звіти про проведену роботу, рекомендації щодо проведення обшуків у підозрілих осіб.

Важливі статистичні відомості містяться в триденних зведеннях заходів щодо підсилення хлібозаготівлі: кількість селян, прийнятих та виключених з членів колгоспів, незаконно розданих та повернутих "натуравансів", накладених та стягнутих штрафів, притягнутих до судової відповідальності голів сільрад, членів правління, рахівників, рільників, засуджених за злісне невиконання хлібозаготівель, кількість відкритих ям та ін.

Одним з комплексів джерел, що допомагає з'ясувати обставини життя, є свідчення (заяви, листи, доповідні записки) громадян — учасників тих далеких трагічних подій — про голодування, листування

радянських і партійних установ щодо з'ясування фактів, викладених у скаргах, роз'яснення за результатами їх розгляду відповідними структурами.

Доцільно виділити невелику, але важливу групу документів, що стосуються надання допомоги голодуючим. Циркулярні листи містять інструкції та інформації про порядок виявлення родин, які гостро потребують продовольчої допомоги, організацію та контроль за наданням допомоги. У наявності є списки громадян із зазначенням кількості працездатних і непрацездатних членів родин (дітей, інвалідів, пенсіонерів), місця роботи, відомості про отримання проддопомоги. У протоколах сільрад є рішення про розгляд списків родин червоноармійців для надання допомоги.

Доповнити ці відомості можуть матеріали сільських і районних комітетів незаможних селян, які містять схожі за тематикою та повнотою документи.

Треба зазначити, що значну кількість документів, які висвітлюють передумови та перебіг подій 1932—1933 рр. в селах Запорізького краю, складають матеріали колективних сільськогосподарських артілей. У першу чергу слід відмітити протоколи засідань правління та загальних зборів членів артілей. На цих засіданнях розглядалися питання щодо проведення хлібозаготівлі та створення насінневого фонду, для виконання плану якого приймалися рішення про примусове вилучення у селян частини раніше виданого авансу за відпрацьований час, здавання зерна та іншої сільськогосподарської продукції з присадибних ділянок. На засіданнях створювалися спеціальні комісії (наведені списки членів комісій), завданнями яких було виявлення та вилучення розкраденого та прихованого хліба, ям із зерном. У документах є приклади непоодиноких випадків, коли члени комісій відмовлялися проводити таку жорстку політику хлібозаготівлі. Так, члени комісії артілі "Альтонау" Молочанського району замість того, щоб виявляти "розкрадений хліб", вилучати та здавати його державі, внесли себе в список осіб на здачу "розкраденого хліба".

Приймалися рішення про репресивні заходи щодо як членів артілей, так і одноосібників, які саботували хлібозаготівлі (виключення з членів артілі, клопотання до прокуратури про конфіскацію майна та засудження). У документах за 1933 р. з'являються згадування про заяви окремих колгоспників про неможливість здавання хліба через його відсутність, списки осіб, котрі гостро потребували їжі, про організацію громадського харчування та надання допомоги окремим селянам.

Важливим джерелом, яке показує життя колгоспників напередодні найголоднішої зими 1932-1933 рр., є листи самих селян до родичів з інших місцевостей, листування установ з цього питання.

У документах колгоспів відкриті повідомлення райпарткомітетів, райвиконкомів, направлених головам сільгоспартілей, зі списками громадян, яким необхідно було негайно видати продовольчу допомогу борошном, та відомості щодо видачі за підписами осіб, котрі її отримували.

Однією з найважливіших груп джерел є книги реєстрації актів цивільного стану, які надійшли на зберігання до Держархіву області у 2007 році. Їх вивчення дозволить з'ясувати кількість померлих у 1932-1933 рр., (а це — незаперечний аргумент) і наблизитися до об'єктивної оцінки тих трагічних подій.

Необхідно зазначити, що згадані книги збереглися частково. Зовсім відсутні книги реєстрації смерті за цей час по Кам'янсько-Дніпровському та Токмацькому районах Запорізької області.

В актових записах про смерть відбита інформація щодо біографічних даних про людину та її родину: дата смерті, вік і стать померлого, національність, сімейний і соціальний стан, місце проживання, роботи, місце смерті (лікарня, вдома) і причина смерті.

У графу "причина смерті" запис "від голоду" вносився не в кожному випадку. Найчастіше його замінювали на "виснаження", "сильне" або "загальне ослаблення організму", "незадовільне харчування", "недоїдання", рідко — "безбілкову недостатність" або причину не вказували зовсім. Записані також лікарські діагнози захворювань, що стали причиною смерті, але захворювання теж могло виникнути через голодування або прискорити смерть. У зв'язку з цим виникають труднощі щодо визначення померлих саме від голоду та підрахунку кількості жертв голодомору 1932—1933 рр. Серед померлих від вищезазначених причин є не лише українці, а й громадяни інших національностей: росіяни, болгари, чехи, німці та ін. За приблизним підрахунком по окремих сільрадах області загальна кількість померлих у 1932—1933 рр. значно зросла. Так, по м. Оріхову у 1932 році зареєстровано 105 смертей, у 1933 році — 196; по Троїцькій сільраді Приазовського району у 1932 році — 26 смертей, у 1933 році — 44 смерті.

Серед дрібніших фондів (з точки зору наявності документів з цієї тематики) певний інтерес викликають фонди планових відділів, районних відділів постачання, освіти, профспілкових організацій, які містять списки голодуючих, протоколи, листи та доповідні записки про факти голодування та опухання, організацію дитячих ясел та громадського харчування; статистичні відомості про врожаї

сільськогосподарських культур у 1930—1933 рр.

Таким чином, у Держархіві Запорізької області зберігається дуже велика кількість документальних матеріалів, що розкривають причини виникнення, перебіг та наслідки голодомору 1932—1933 рр.

ВЕЛИЧКО О. Г.,
начальник відділу інформації та
використання документів Державного архіву
Запорізької області

КОЗЛОВА І. В.,
головний спеціаліст-археограф
архіву Запорізької області

ГОЛОДОМОР 1932 — 1933 РОКІВ БУВ АКТОМ ГЕНОЦИДУ

(Визнання російських істориків)

В июле 1932 года Сталин послал в Украину своих эмиссаров Молотова и Кагановича для наведения порядка в изъятии хлеба. В ответ на жалобы, что у крестьян уже нечего забирать, так как все вычищено под метлу, сталинские янычары заявили: "Никаких уступок или сомнений в отношении выполнения задания, поставленного партией и Советским правительством перед Советской Украиной, не будет".

Выколачивание зерна из голодной республики требовало железной дисциплины, полного повиновения. В августе 1932 года была введена смертная казнь за хищение колхозной собственности (закон о "пяти колосках"). По стране "к началу 1933 года, за неполные 5 месяцев, по этому закону было осуждено 54 645 человек, из них 2110 — к высшей мере наказания". (Эти цифры даны в статье о коллективизации в газете "Правда" от 16 сентября 1988 г.).

Амнистия по делам закона, собственноручно написанного Сталиным, была запрещена. По нему в первую очередь расстреливали детей, собиравших колоски на полях, и голодных селян, которые стригли хлебные колосья, чтобы сварить из них кашу...

Для выбивания остатков хлеба из городов в деревни направили 112 тысяч членов партии, не знавших и не желавших знать проблем села...

То, что происходило в нашей стране в 1932—1933 г.г., можно было бы назвать словом холокост. Этим термином в античные времена именовали акт ритуального жертвоприношения богам с сожжением значительного количества людей. Позднее это слово стало обозначать акт массового убийства людей. Холокост — это и уничтожение фашистами евреев во Второй мировой войне, конечная форма геноцида. Под сапогом третьего рейха за несколько лет погибло 6 миллионов евреев. Топор Сталина за один год уничтожил 7 миллионов украинцев...

Голод 30-х годов произвел свой несправедливый отбор: выжили те, кто был злее, эгоистичнее. Уцелели и лишённые человеческих качеств "активисты", и представители пиршествующей элиты... Жизнь человека обесценилась, обесценилась роль труженика на земле, кормящего всех нас.

А.Н. БЕДАК, И.Е. ВОЙНИЧ, Н.М. ВОЛЧЕК и др.

Всемирная история, т. 22: Канун Второй мировой войны. Розділ "Голод на Украине", стр. 236—243

Минск — Харвест; Москва — АСТ. 2000.

ЛИХО НА ГУЛЯЙПІЛЛІ

...Жорстока посуха 1921 року не минула й України... За пропозицією голови ЦСУ П.І.Попова Запорізька губернія повинна була здати 8,7 мільйонів пудів хліба (це — незважаючи на повідомлення уряду України про те, що валовий збір хліба тут не перевищував доведеної цифри). За невиконання податку чи переховування зерна селян нещадно штрафували, позбавляли волі, повністю конфісковували майно.

У селян забирали останнє, навіть картоплю і шкури забитих тварин. З Гуляйпільля продзагони вивезли 31,3 тисячі пудів сіна і соломи, 364 пуди сала, 239 пудів вершкового масла та 89,3 тисячі яєць.

... У грудні в Гуляйпільському повіті зареєстровано 49 померлих від голоду... Центром жебрацтва і злочинності в Україні була найбільш потерпіла від неврожаю Запорізька губернія, а в ній — Гуляйпільський повіт. За станом на 1 жовтня 1921 року голод охопив 13

волостей, а з січня 1922 року голодували всі... За станом на 22 січня 1922 року голодуючих у повіті вже стало 176014 чоловік, захворювання досягли чверті, а помирав кожен п'ятий житель... У квітні 1922 року кількість голодуючих досягла 209212 чоловік... Уже в січні 1922 року люди їли курай (перекотиполе), кору дерев, стебла кукурудзи, додавали в хліб полову, їли котів і собак, а в с. Басані та Благовіщенці навіть були випадки людоїдства. Малі діти боялися дорослих...

На кінець травня 1922 року в повіті від голоду померло 28043 чоловік, за іншими даними — 29 тисяч.

В Гуляйпільський повіт довгождані продукти від іноземних організацій надійшли аж у травні. Переважна частина допомоги надходила від організації Американського Червоного Хреста "АРА"... У червні допомогу одержали 71241 дитина та 62834 дорослих, тобто переважна кількість голодуючих.

* * *

На тодішньому Гуляйпіллі... 1932 рік виявився неврожайним... Ось чому багато хто з колгоспників одержав по 100 — 200 кг зерна, а при великій сім'ї (вони тоді майже всі, по-сучасному кажучи, були багатодітними) вже восени 1932 року доводилося жити впроголодь. Ще в скрутнішому становищі опинилися одноосібники, тобто ті, хто ще тримався за свій шматок землі і не вступав до колгоспу. Таких у районі налічувалося кількасот сімей. Щоб примусити їх виконувати план хлібоздачі (а таких планів теж був не один), застосовували випробувані у двадцятих роках методи, коли хліб вимітали продзагони. Щоправда, вони тепер стали називатися комісіями, але метода була стара: вимітати все "подчистую".

"Вимітали" й з колгоспів, бо в кожному з них сидів уповноважений з райкому КП(б)У і під час жнив пильно стежив, щоб усе зерно везли на елеватор чи в так звану хату-збірню. Перший секретар райкому партії Баник вимагав від уповноважених і активістів виконувати план хлібоздачі не тільки в строк, а й достроково. Тих, хто не виконував цих райкомівських вказівок, суворо карали: знімали з роботи, комуністів — виключали з партії, а то й віддавали під суд...

Факти, від яких нікуди не дінешся, свідчать, що хліб забирали і в колгоспників. Якщо колгосп виконував план хлібоздачі, йому доводили згори другий, додатковий, а в колгоспників забирали зароблене на трудовдень, зокрема, все, що видавалося зверх 1,3 кілограма на нього. В передчутті голодування не всі той "надлишок" здавали, і тоді приходили активісти на подвір'я, в хату і "трусили", як тоді казали, все підряд, забираючи силоміць. Для остраху пришивали такому господареві "саботаж"...

7 серпня 1932 року вийшов закон про охорону соціалістичної власності, названий в народі "законом про п'ять колосків". Його, як свідчать історики, писав Й. Сталін. Цим законом передбачалася найнижча міра покарання — 10 років тюремного ув'язнення, а найвища — розстріл... Сталінський "закон про п'ять колосків" діяв безвідмовно...

Гуляйпільський відділ ЗАГСу дав такі дані, з яких можна сказати напевно, що в 1933 році смертність у порівнянні з 1932 роком зросла на 70 відсотків. Якщо в 1931 році померло 467 жителів Гуляйполя, то в 1933-му — 827. Найвища смертність зареєстрована в Туркенівській сільраді — в шість разів вища, ніж у 1931-му. У Петрівській та Варварівській сільрадах — в три рази, у Воздвижівській, Хвалибогівській та Верхньотерсянській — у два рази...

Дещо краще харчувалися робітники на заводах: їм на карточки видавали хліб. Можливо, тому в місті Гуляйполі зафіксовано менше випадків смерті.

Володимир ЖИЛІНСЬКИЙ,
історик-краєзнавець, м. Гуляйполе

(Газета "Запорізька правда" за 6 лютого 1992 р. і 30 липня 1993 р.).

НАЙСУМНІША СТОРІНКА ІСТОРІЇ НАШОГО КРАЮ

(З МАТЕРІАЛІВ ОБЛАСНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ, ЩО ВІДБУЛАСЯ В м. ЗАПОРІЖЖІ
17—19 ЛИСТОПАДА 2005 РОКУ)

Одним з найстрашніших злочинів сталінізму проти українського народу був голодомор 1932-1933 рр... Впродовж двох років спорожніли тисячі сіл. Врятуватися, вийти із зони смерті вдалося мало кому. Що в ці роки відбувалося в нашому краї?

І документи Дніпропетровського архіву, і очевидці, з якими ми розмовляли, свідчать про те, що голодно було. Непомірні норми хлібозаготівель знекровлювали українське село. У багатьох селах вилучали все зерно, у

тому числі й посівний фонд. Незважаючи на небачену жорстокість, забезпечити хлібозаготівлі у 1932 році не вдалося. У деяких районах місцеве керівництво, усвідомлюючи масштаби голоду, намагалося захистити селян. Документи Дніпропетровського архіву свідчать, що рядові члени партії намагалися довести нереальність планів хлібозаготівель району...

Щоб виконати план хлібозаготівель, представники влади обходили селянські двори, відбираючи хліб, а в багатьох випадках і всі їстівні продукти. Наші земляки пригадують, що окремі активісти ходили по дворах і шукали прихований хліб, який забирали. Павленко Анастасія Трохимівна, яка жила в с. Червоне Озеро, згадує, що обшукали все в хаті, заглядали під піч. Щоб вижити, люди ховали продукти скрізь: рили ями, навіть під собачою будкою ховали. Мешканець Куйбишевого Братішко Іван Павлович згадує, що батьки зарізали телицю, жир сховали у глиняну макітру і поставили догори дном. Комісія прийшла і нічого не знайшла, бо подумали, що макітра порожня...

Щоб вижити, селяни змушені були міняти речі на харчі. Наприклад, Братішко І. згадує батькового брата, який під час обшуку не втримався і вдарив активіста. За це його було відправлено до в'язниці, де він просидів 3 місяці. А потім втік до Маріуполя, де влаштувався на роботу. Туди ж до нього перебралися й старші діти. Так і вижили...

Інформація про голод, що надходила з багатьох джерел, у деталях була відома вищому керівництву партії і держави. Але замість того, щоб рятувати селян, держава посилює тиск на них, прагнучи за будь-яку ціну виконати план хлібозаготівель. Райони, які не виконували такі плани, занесли на "чорну дошку", згідно з постановою РНК УСРР від 15 грудня 1932 р., конфісковували продовольчі і посівні фонди, припиняли постачання товарів, проти місцевих керівників і колгоспників почалися репресії. У списку занесених на "чорну дошку" колгоспів, які злісно не виконували державного плану хлібозаготівлі, є і представники нашого району: ім. Петровського, 14-річчя Жовтня...

Обласне керівництво одержало телеграму за підписом вищого керівництва УСРР з категоричною вимогою в найстисліші строки "ліквідувати саботаж". Не минули репресії і наш край. У документі "О применении дополнительных репрессий к отдельным колхозникам и колхозам, особенно саботирующим хлебозаготовки" читаємо: "Установить по области выселение классово-чуждого и паразитирующего элемента в количестве 17000 семейств и 5000 одиноких". За цими сухими цифрами — знівечені долі, зламані життя...

Свідченням цинізму влади була (закордонна) торгівля хлібом у цей час. Засіки Батьківщини ломилися від зерна. Воно гнило. Його вивозили для переробки на горілчані заводи. Ні один з них не був зупинений в Україні. А навкруги від голоду помирали люди, цілі райони.

Немає пояснення й іншому страшному факту: навіть у найгоłodніші роки Радянський Союз продовжував торгувати хлібом із закордоном. Зобов'язання перед іноземними партнерами виконувалися свято: у 1933 році у Західну Європу вивезли близько 10 мільйонів центнерів пшениці.

І. БІЛОКОНЬ, Л. ЖУКОВА, В. СУРЖИК —
Куйбишевська загальноосвітня школа
ІІІ ступенів

(з книги "Мій рідний край — Запоріжжя".
Поліграф, Запоріжжя, 2006, стор. 17—21).

У 1946—1947 РОКАХ ВІД ГОЛОДУ ПУХЛИ І ВМИРАЛИ ЗАПОРІЖЦІ

(З МАТЕРІАЛІВ ОБЛАСНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ, ЩО ВІДБУЛАСЯ В ЗАПОРІЖЖІ
17—19 ЛИСТОПАДА 2005 РОКУ)

XX століття принесло Україні цілу низку трагедій і криз. Окрім воєн, найжахливіші з них — безперечно, голодомори, що з чорною підступністю повторювалися кожні 10—13 років: 1921—1922, 1932—1933, 1946—1947...

Зима 1945-1946 рр. в Запорізькій області видалася малосніжною, а квітень-червень були найбільш посушливими за останні 50 років... У лютому 1946 року союзний уряд надав колгоспникам південних областей України продовольчу позику в розмірі 16325 т зерна. Однак ця позика була вкрай недостатньою і не могла істотно вплинути на становище колгоспників, у яких перед цим повністю вилучили зерно...

В області склалося критичне становище. У липні 1946 року ряд областей звернувся з проханням зменшити планові завдання хлібозаготівель для господарств..., що найбільше потерпіли від посухи. Село потребувало допомоги, та її не було. Навпаки, на колгоспи та присадибні ділянки колгоспників накладалися важкі плани постачання всілякого продовольства. Сталін назвав хлібозаготівельний план "першою заповіддю" колгоспника. Коли держава забирала жалюгідний врожай, в селах залишилися

порожні комори. Розраховатися з колгоспниками за трудоднями було неможливо. Над селами постала примара голоду...

Але все ж таки голоду не було б, якби не непосильні продовольчі плани радянського керівництва. Командно-бюрократична система управління призвела до того, що селянин перестав бути господарем землі... У вересні 1946 року союзні директивні органи прийняли постанову про економію витрачання хліба, в якій відзначалося, що до сильної засухи цього літа... додалися нові негативні моменти, зв'язані з поганими кліматичними умовами Сибіру, Казахстану, центральних та північних областей.

Замість того, щоб зменшити план, уряд вимагав все більше продовольства, яке надходило до союзних республік, країн Західної Європи та країн новоствореного соціалістичного табору. Сталін хотів продемонструвати переваги соціалізму над капіталізмом. Тому для здійснення своїх імперських цілей в умовах неринкової економіки, через механізми адміністративно-командної системи, посилення репресій московська верхівка викачувала хліб із села. Сталінське керівництво вперто не бажало рахуватися з реальністю. На його думку, основною причиною невиконання хлібозаготівель були не надмірні норми поставок та серйозні помилки в аграрній політиці, і навіть не посуха, а самі колгоспники, особливо ті, які пережили окупацію і в яких начебто внаслідок ворожої агітації та пропаганди знову почали проявлятися "дрібнобуржуазні настрої". Не на висоті, з точки зору Сталіна, виявилось й місцеве керівництво, піддавшись таким "настроєм"... Хоча з документів відомо, що керівництво України, як і московські інстанції, достеменно знало про голодне лихо в чималій кількості областей республіки. Їх інформували органи держбезпеки, внутрішніх справ, партійні та радянські інстанції.

Під впливом поганих видів на врожай та через надзвичайно низьку оплату праці в колгоспах селяни, незважаючи на ризик втратити присадибну ділянку і бути притягнутими до адміністративної чи навіть судової відповідальності, зосередили свою увагу на особистих підсобних господарствах...

На селах деяка частина людей у зневірі накладала на себе руки, щоб не бачити того, як вмирають рідні діти, найближчі члени сім'ї... Як засвідчують документи, в цілому ряді областей в жадливий голодоморній безвиході люди вдавалися навіть до канібалізму і вживали в їжу трупи померлих (іноді чинили вбивства) рідних, сусідів, знайомих і незнайомих. В Україні таких випадків було 124, в Запорізькій області — 1...

Після ретельного аналізу наведеної інформації та розмов з очевидцями тих сумних подій стає очевидною вся хибність державно-планової системи, неможливість диктатури як явища.

При роботі над даною темою вдалося виявити факти, які доводять, що в голоді 1946—1947 рр. винна держава, а головне — що це був не голод, а голодомор... В українському суспільстві, як і в усьому колишньому Союзі РСР, голод повною мірою залежав від політики, яку здійснювала тоталітарна держава щодо народних мас, передовсім селянства — годувальника всього суспільства...

ГАЛУЗА Т., МОСЬПАН О.
Гімназія №107 м. Запоріжжя

Поліграф, Запоріжжя, 2006, стор. 21—24.

ДО ПИТАННЯ ПРО ГОЛОД 1946—1947 РОКІВ

Серед широкого кола малодосліджених проблем історії України є чимало таких, що стосуються повоєнної відбудови сільського господарства республіки. Раніше ця відбудова зображалася як суцільний, безперервний трудовий ентузіазм селянства і тривалий час замовчувалися голод, що лютував в Україні в 1946—1947 роках, муки й поневіряння хліборобів, які віддавали останнє, щоб прогодувати розорену війною країну.

Важливим питанням повоєнної історії України радянського часу є вивчення причин та наслідків голоду 1946-1947 рр. Сторінка історії Запорізького краю відтворена на основі дослідницької роботи автора з документами обласного державного архіву і спогадів очевидців.

Посушливе літо 1946 року дало зрозуміти місцевим керівникам, що надії на врожай немає, і у зв'язку з цим з'явилось перше "Обязательное решение исполкома Запорожского облисполкома "О запрещении колхозам, колхозникам и единоличным хозяйствам продавать и обмена зерна, муки и печеного хлеба до выполнения плана сдачи зерна государству из урожая 1946 года" ¹

Керівники області турбувалися про виконання плану хлібозаготівель. Заборонялося продавати та обмінювати, тому все вирощене треба було віддати згідно плану.

Наступний акт — "О мерах по упорядочению снабжения хлебом", що йшов від республіканської Ради Міністрів та ЦК КП(б)У на початку вересня 1946 року, — боляче вдарив по тих, хто одержував хлібні картки. Місцева влада відреагувала швидко. 12 вересня 1946 року для організації перевірки правильності забезпечення хлібом створили обласну комісію. Аналогічні комісії були створені у всіх трьох містах та 23 сільських районах. Для перевірки підприємств та закладів створили 374 комісії, в

роботі яких взяли участь 2040 чоловік зі складу радянського активу.

До жовтня 1946 року була проведена друга перевірка карткової системи, після якої керівники області надіслали секретарю ЦК КП(б)У Д.С.Коротченку інформацію "Про перевірку апарату карткової системи та контингентів, прийнятих на державне продовольче забезпечення".² В ході другої перевірки в області було знято із забезпечення 16855 чоловік, а загальна кількість отримуючих картки зменшилася на 45671 чоловіка, в тому числі: робітників — 19757 чоловік, утриманців — 15759, дітей — 10673 особи. Економія хліба по зменшеному контингенту за вересень 1946 року склала 321468 кг (2, арк. 19). До нового врожаю 1947 року область заощадила в 10 разів більше.

Вслід за перевітками в облвиконком та обком партії полетіли сотні запитань, скарг і прохань від населення повернути хлібну картку, тому що від неї залежало не тільки харчування, а й життя усєї сім'ї. Надто складним виявилось становище сільського населення. Продовольчих карток селяни не мали, на трудодні в ці роки не одержували ні зерном, ні грошима. А державний план заготівель вимагав від селян віддати все — і зароблене, і вирощене.

У березні 1947 року колгоспам надали допомогу насінням і фуражем. Постанова ЦК ВКП(б) "О мерах подъема сельского хозяйства в послевоенный период" надала господарствам пільгові умови постачання сільгоспродуктами. Труднощі з продовольством продовжувались. Листи з місць сповіщали про нестачу хліба, овочів, про масове виснаження селян. Багато колгоспників із-за слабості не могли вийти в поле. Під час оранки тракториста прив'язували до сидіння, щоб не впав. Знесилених, що не могли рухатися, забирали в лікарню, щоб підгодувати.³ Але лікарні не могли надати допомогу усім, хто її потребував.

У зведеннях Управління Уповноваженого Держплану СРСР по Запорізькій області про причини смертності 1946—1947 рр. названі до півсотні різних хвороб, такі як тиф, малярія, туляремія, пневмонія, грип, скарлатина, кір, коклюш, гастроентероколіт та інші.⁴ Діагнозу дистрофія серед них немає. Просте обчислення зведень відділу демографії дає змогу зробити висновок, що в 1947 році число померлих було на 15 тисяч чоловік більше, ніж у попередньому та наступних роках. (5, арк. 72) Смертність переважала народжуваність. Найменших, до 1 року, в 1947 році померло 4 тисячі чоловік.⁵

В 1946-му і 1948-му роках померли по 2 тисячі малюків.⁶ Серед інших причин — "уроджена слабкість". В статистичних зведеннях звертає на себе увагу формулювання "число зареєстрованих смертей". Відносно високої смертності 1947 р. цілком логічним стає питання про кількість незареєстрованих смертей.

Тим часом зерно в Україні було. У 1946 році його експорт становив 1,7 млн. тонн, причому значна частина всього зерна у вигляді допомоги була надіслана іншим країнам безкоштовно.

У жовтні 1947 року перший секретар Запорізького обкому КП(б)У Л. Брежнев відіслав секретарю ЦК КП(б)У Л. Кагановичу "Рапорт о выполнении Запорожской областью 12 октября государственного плана хлебозаготовок из урожая 1947 года".

В деяких районах (Михайлівський, Малобілозерський) посуха повторилася і в 1947-му році. "Економія" та "впорядкування забезпечення" продовжувались.

Таким чином, голод на Україні був керований радянською партійною верхівкою і спрямований проти людей. Примусова хлібозаготівля вела до глибокої деградації сільського виробництва, що дорого й невідшкодовно обійшлося українському народу.

1. ДАЗО. — Ф. 1335.— Оп. 2

2. Там само

3. Там само

4. ДАЗО. — Ф. 1901.— Оп. 7

5. Там само

6. Там само

С. В. ТАРАНЕНКО

(Журнал "Музейний вісник", № 2, 2002, стор. 121, 122).

ПАМ'ЯТНІ ЗНАКИ НА МІСЦЯХ ПОХОВАННЯ ЖЕРТВ ГОЛОДОМОРУ

Однією із найжахливіших трагедій нашого краю став голодомор 1932—1933 років. Його причини і наслідки були загальноукраїнськими. Колективізація сільського господарства, що розпочалася з кінця 1920-х років, обернулася страшною катастрофою. Тисячі наших земляків були розкуркулені, виселені зі своїх домівок, а велика частина депортована за межі України.

Колективне господарювання, до якого партія більшовиків навертала селян, не принесло позитивних результатів.

Незважаючи на те, що погодні умови 1931-1932 років були відносно сприятливими, виробництво

товарного зерна скоротилося вдвічі. Уже тодішня зима виявилася голодною, доходило до масової конфіскації хліба у селян. Плани примусової хлібоздачі зростали. У 1930 р. план по Мелітопольському району визначили в 14 тис. тонн (було виконано 11 тис. тонн), у 1931 — 20 тис. тонн. Хлібозаготівля тривала до весни 1932 р. За її невиконання у Великобілозерському районі до суду було притягнуто 126 колгоспників, 56 одноосібників та 45 "куркулів". Майно їхнє конфіскували і розпродали. Врожай 1932 р. виявився гіршим за попередні роки, але навіть такий збір зернових міг забезпечити харчовий мінімум населення.

Хлібозаготівля перетворилася на справжню війну більшовицької влади проти селянства. Щоденно, наче фронтові зведення, до районних і обласного центрів надходила інформація про хід хлібозаготівлі. Наприкінці листопада 1932 р. в Мелітополі перебував голова українського радянського уряду — уродженець с. Федорівки (тепер с. Чубарівка Пологівського району) — Влас Чубар. До Мелітополя В. Чубар прибув із Якимівки, де напередодні за його участю відбувалася нарада, присвячена питанню хлібозаготівельної кампанії в районі. Він виступив з промовою, в якій звинуватив всіх тих, хто не міг виконати планів здачі зерна державі.

Результатом такої діяльності радянської влади стало поширення масового голоду. Все частіше селяни залишали свої домівки і тікали до міста. Взимку голод став нестерпним. Його апогей на Запоріжжі припав на весну 1933 року. Смерть забирала ослаблених за голодну і холодну зиму. В селі Водяному Кам'янсько-Дніпровського району - 40 смертних випадків, у Великому Токмаку — 26, у селі Тернівці Якимівського району з 21 січня до 22 лютого 1933 року померло 35 чоловік. На 5 березня 1933 року по районах Запорізького краю (80 сіл та населених пунктів) голодувало 123 сім'ї, було зареєстровано 937 смертних випадків. Найбільше постраждали райони: Якимівський (903 сім'ї голодували, 2408 чоловік опухли, 220 чоловік померло), Нововасилівський (відповідно — 922, 1721, 503), Мелітопольський (437, 870, 36) і Бердянський (70, 169, 49). Безумовно, цифри ці неточні, занижені, бо прямі документи, які б висвітлювали голодомор 1932—1933 рр. в нашій області, поки що потрібно розшукувати. А наш обов'язок сьогодні — відновити місця поховання жертв голодомору і відповідним чином їх позначити.

З цього приводу, обстежуючи райони Запорізької області, нам вдалося за допомогою ще живих свідків тих страшних років виявити масові поховання жертв голодомору. Так у с. Кам'янське Василівського району поблизу вулиць Центральної та Каховської в центральній частині двох старих кладовищ у декількох могилах поховано понад 300 жителів села, які померли від голоду протягом 1932—1933 років. Тут у 2005 році встановлено пам'ятний знак у вигляді дерев'яного хреста. У Малій Білозерці, Приморському, П'ятихатках та Скельках Василівського району теж виявлені місця масових поховань селян — жертв голодомору. На жаль, пам'ятні знаки відсутні. На центральному кладовищі м. Гуляйполя також поховані жертви голодомору 1932—1933 років. У 1990 році тут, на місці масових поховань, було відкрито два пам'ятні знаки у вигляді дубових хрестів висотою 4 метри кожний. Вони встановлені за ініціативою та сприяння членів гуляйпільського товариства "Просвіта" на чолі з В. Коростильовим. У 1992 році на одній з могил згаданого кладовища встановлено гранітний камінь з написом: "Пам'яті голодомору 1932—1933 рр."

У Кам'янсько-Дніпровському районі в селах Благовіщенка, Велика Знамянка, Водяне, Іванівка, Нововодяне поховано понад 5 тис. жертв голодомору (цифра неточна). Пам'ятні знаки відсутні. В селі Костянтинівці Мелітопольського району на місцевому кладовищі на могилах, в яких масово поховані жителі села, що померли від голоду, в 1992 р. встановлений пам'ятний знак у вигляді дубового хреста (вис. 4м), поряд закріплено бетонну плиту з написом "Невинним жертвам голодомору 1932—1933 рр." У селі Маринівка Приморського району поблизу кладовища на місці масових поховань жертв голодомору встановлено пам'ятний знак у вигляді металевого хреста з написом "Жертвам голоду 1932-1933 рр." На кладовищі с. Дівинському Приазовського району у 2007 р. встановлено пам'ятник жертвам голодомору. На північно-східній околиці села Жовтневого, поблизу шляху Запоріжжя-Токмак, на кладовищах сіл Курошани, Новопрікопівка та м. Молочанська — місця масових поховань померлих від голоду. Пам'ятні знаки відсутні. Між селами Очеретувате, Новопрікопівка (Токмацького району) та с. Вербова (Пологівського району) в степу знаходиться яр, який у народі отримав назву Крива Балка. Восени 1932 р. карними загонами НКВС туди виселялися сім'ї розкуркулених селян. Залишені без житла, теплого одягу, продуктів харчування, вони змушені були рити землянки, які, на жаль, не захищали від холоду, хвороб і голодної смерті. Тільки допомога їжею селян ближніх сіл дала змогу небагатьом вижити.

У Чернігівському районі на кладовищах сіл Салтичія, Могиляни виявлені місця поховань тих, хто помер від голоду протягом 1932—1933 рр., а в смт Чернігівка, по вул. Бабенка, в 2003 р. було також виявлене місце масових поховань (понад 200 жителів) жертв голодомору.

Поки що це всі місця масових поховань, які зафіксовано на цей день. Але пошуки тривають. Настане час, коли всі місця будуть вшановані і на них будуть встановлені пам'ятні знаки, як це зробили місцеві жителі с. Григорівки Пологівського району, де поблизу центрального шляху 1989 р. встановлено пам'ятник жертвам голодомору і політичних репресій.

Час віддавати шану настав. Дуже дорогою ціною заплатив наш народ за роки "збільшовиченої ери". Надто дорогою, щоб забути і не пам'ятати її жертв.

Т. ШЕВЧЕНКО,
завідувач відділу Запорізької обласної інспекції з охорони пам'яток історії та культури

ХРЕСТИ НА МІСЦЯХ ПОХОВАННЯ ПОМЕРЛИХ ВІД ГОЛОДУ В 1932—1933 РОКАХ

У березні 1932 року моя мама, Семенюта Ганна, закінчила курси дитячих виховательок при Чубарівській райколгоспспілці в Гуляйполі, яке позбавили на той час рангу повітового центру і залишили рядовим селом Чубарівського району. Їй надали роботу виховательки у дитсадку колгоспу, у рідному хуторі Вільному Дорожнянської сільради. Діти були нагодовані, чисті, співали пісень. Проте восени 1932 року маму викликав голова колгоспу і сказав: "Ганно, роздай дітей у сім'ї, бо нічим годувати. А сама йди на ферму до свиней і корів, там їх ще трохи є, може, виживеш".

Куди ж подівся хліб із родючих ланів Гуляйпільля? Старі люди розказували, що хліб той, за наказом районного начальства, звезли у велику міцну будівлю Гуляйпільського Свято-Троїцького собору, який стояв на центральній площі, яка до взяття Гуляйполя більшовиками 1-го січня 1921 року носила горде ім'я — площа Свободи. Собор засипали зерном. Кажуть, доверху він був не повний на чверть. Біля собору із зерном стояли охоронці - енкаведисти з гвинтівками, які пострілами відганяли людей, що повзли до собору, виколупуючи із землі загублені зернинки та вкидаючи їх у рот.

Мертвих людей викидали з возів вилами у дві великі ями глинища біля Хрестовоздвиженського кладовища. А тих, хто був ще живий, але вмирав голодною смертю, звозили до стіни старого корівника колишнього колгоспу Карла Маркса. Про це розповіли у травні 1990 року ще живі очевидці з довколишніх вулиць нам, хто був присутній, а також кореспонденту обласного радіо Наталі Деркач, яка на підставі їхніх свідчень зробила радіопередачу "Голодомор-33 на Гуляйпільщині". Ця передача звучала на обласному радіо 08.06.1990 року. Плівка із записом радіопередачі збережена.

А у вересні 1990-го у колгоспі ім. Енгельса були виготовлені два великих дубових хрести з написами: "Вічна пам'ять загиним від штучного голоду 1932—1933 років. У голод 1932—1933 років в Україні загинуло 7 мільйонів людей, з них 3,5 мільйона дітей". Проте встановити хрести на свято Воздвиження Хреста Господнього райком КПРС і міліція не дали. Від комуністів на воротах стояв парторг колгоспу ім. Енгельса, у машині сиділи двоє міліціонерів. Я сказав парторгові: "Не заводьте гуляйпільців. Вони прийдуть і на руках понесуть хрести на могили загинувших". Хрести були підвезені до центрального кладовища у переддень свята Покрови Пресвятої Богородиці і під її опікою і захистом принесені та встановлені групою гуляйпільців у вже заздалегідь викопані нами ямки у тих місцях, на які вказали очевидці поховань.

А в понеділок мене викликали у міську раду на допит. Перше запитання було: "Хто дозволив ставити хрести?". Відповідь була: "Для встановлення хрестів на могилах на кладовищі нічийого дозволу не потрібно". Мовчать. Наступне запитання: "А звідки такі дані, що 7 мільйонів людей, з них 3,5 мільйона дітей?" Я відповів, що про це пишуть майже всі газети в Україні. Ще помовчали. Потім розпорядилися: "Написи зафарбувати!" Я зафарбував, як вимагали, білою фарбою, проте через три дні я побачив, що написи знову чорніють на білому тлі.

Кажуть, після заклоту ГКЧП (Державний комітет надзвичайних подій) в обкомі знайшли список людей для ізоляції в концтаборах. Прізвища учасників встановлення хрестів на похованнях загинувших у голод 1932—1933 років у Гуляйполі також були у тому списку...

Стоять ті хрести і нині.

В. КОРОСТИЛЬОВ,
учитель, м. Гуляйполе Запорізької обл.

(З газети "Шлях перемоги").

ЗВИНУВАЧУЄМО!

Нещодавно в обласному краєзнавчому музеї відкрилася виставка "Ми звинувачуємо! Голодомор 1932—1933 років — геноцид українського народу", де поміж інших фігурують і документи колишнього Чубарівського району — малої батьківщини одного з "найвидатніших" вождів Радянської України Власа Чубаря, ім'ям якого більшовики назвали цілий район!

Саме Влас Чубар в ті жахливі роки був головою республіканського уряду — Ради Народних Комісарів Української Соціалістичної Радянської Республіки і безжалісним катом власного народу за сумісництвом. Про це красномовно свідчать численні документи, стверджені його особистим підписом, що зайняли свої місця в даному виданні.

Немає сумніву, що Влас Чубар аж занадто запопадливо виконував найбезглуздіші та злочинні вказівки радянських вождів — Сталіна, Молотова, Калініна, Кагановича і багатьох інших московських організаторів українського голодомору. Ось як про це сказав безпосередній начальник Чубаря — голова РНК СРСР В. Молотов

в 1932 році, коли Сталін призначив його головою надзвичайної урядової заготівельної комісії по Україні: "Питання зараз стоїть так: буде в нас хліб — буде радянська влада, не буде хліба — радянська влада загине. А хто зараз має хліб? Реакційний український мужик та реакційний кубанський козачок. Вони не віддадуть нам хліб добровільно. Його треба забрати". Ось так: цинічно і максимально відверто між членами своєї кліки.

Тому Чубар, посвячений в найпотаємніші плани кремлівського керівництва, найактивніше долучився до виконання кожної людиноненависницької вказівки з Москви та ще й доповнював їх своїми ініціативами. Досить лише згадати три документи за підписом Чубаря, що прирікали українську людність на голодну смерть. Так постанова "Про заходи щодо посилення хлібозаготівель", що її прийняв уряд УСРР в кінці другої декади листопада 1932 року, вимагала долучити до виконання планів хлібозаготівлі навіть насінневі фонди колгоспів, а також зобов'язала органи місцевої влади вилучити все зерно у колгоспників та одноосібників.

Згідно з іншою постановою, прийнятою урядом Чубаря 15 грудня 1932 року, було застосовано колективне покарання відразу до 82-х сільських районів України. Вісім районів Чернігівської області, 10 районів Донецької, 15 районів Одеської, 22 райони Харківської і 27 районів Дніпропетровської області було занесено на так звану "чорну дошку". Владу тих районів зобов'язали вивезти з магазинів усі наявні товари і нових більше не завозити до завершення виконання планів хлібозаготівлі, яких Україна так і не змогла виконати.

На території нинішньої Запорізької області, де, як стверджують сьогоднішні ідейні нащадки "батька всіх народів", взагалі "голоду не було", чомусь повністю були вилучені товари зі всіх крамниць Бердянського, Василівського, Великобілозерського, Великотокмацького, Коларівського, Михайлівського, Молочанського, Мелітопольського, Нововасилівського, Терпіннівського, Цареконстантинівського та Якимівського районів! А на початку 1933 року, згідно з постановою РНК УСРР, у селян стали вилучати річні жорна з тим, щоб люди потай від влади не змогли змолоти дешицю борошна з прихованого зерна. Ось тоді голодомор розгулявся на повну потужність: від голоду померли мільйони найбільш законослухняних наших громадян, у яких рідна радянська влада вилучила все до останньої зернини. Але можновладці за ними не тужили, бо то помирили "реакційні українські мужики" — матеріал непридатний для побудови "світлого комуністичного майбутнього".

Лише цих трьох фактів достатньо, щоб дійти об'єктивного висновку: український голодомор 1932-1933 р. р. був ретельно спланованою акцією більшовицького режиму за активного сприяння тодішньої харківської кліки Чубаря-Косіора та їхніх поплічників в Україні. Ось чому багатьох запоріжців вкрай здивувало і обурило рішення депутатів Чубарівської сільради, які заперечують геноцид українського народу 1932—1933 років і вшановують Чубаря майже на рівні національного героя. А, дивлячись на них, і депутати Запорізької міськради навіть не думають змінювати назви вулиць, що носять імена осіб, прямо чи опосередковано причетних до організації голодомору — Калініна, Чубаря і Шкірятова.

Звертаю увагу чубарівських депутатів, як і народних обранців з інших населених пунктів області, що на виставці є важливий документ з грифом "таємно", надісланий 9 червня 1933 року до Дніпропетровського облздороввідділу з Чубарівського райвиконкому. Зі змісту цього документа випливає, що він містить лише додаткову інформацію щодо даних, надісланих дещо раніше. "РЗІ повідомляє, що по району на 9 червня 1933 року додатково зареєстровано по К-Роздорській сільраді безбілкових набряків 67, отруєні (їстівними) сурогатами 10, смерті 8; по Зразковій сільраді набряків 156, смерті 6; по Воскресенській сільраді набряків 6; по Вербівській сільраді 64 набряків, смерті 8; в Чубарівській поліклініці зареєстровано з безбілковими набряками з різних сільрад — 37.

По артілі Ульянова Ульянівської сільради з набряками зареєстровано 56, померло 2. Разом по району додаткових випадків набряків 330, отруєно сурогатами 10. І 24 випадки смерті від голодання. Зав. РЗІ* ЗАХАРОВ"

Ось таким "заможним" було життя в Чубарівському районі влітку 1933 року незадовго до початку жнив. 24 померлих від голоду лише за кілька останніх днів. А скільки людей в Чубарівському районі померло взимку, коли по всій Україні смерть забирала мільйони людей? На це запитання виставка відповіді не дає. Більш-менш приблизно це можна уявити з наявних даних по Коларівському району: в січні 1933-го від голоду там померло 247 людей, в лютому — 614, за 24 дні березня — 604. Інші райони мали подібні ж показники.

Ще один документ виставки привернув мою увагу. За даними прокуратури Дніпропетровської області (тоді Запорізький край входив до цієї адміністративної території) станом на 6 грудня 1932 року за ухилення від здачі хліба було засуджено 2379 осіб. З обвинуваченням у крадіжці зерна засуджено 3973 людини, в тому числі до розстрілу — 112 осіб, до позбавлення волі від 5 до 10 років — 756 чоловік, всі інші ув'язнені на менші терміни. Надалі ж механізм репресій набрав ще більших обертів і встановити точну кількість жертв українського геноциду дуже важко з огляду на те, що в другій

половині 60-х років ХХ століття КПРС ретельно замітала сліди сталінського злочину, а тому з архівів зникли сотні найважливіших документів.

Нинішні, а також вчорашні комуністи, які перебігли під прапори деяких номінально українських політичних партій, докладають гігантських зусиль якщо не до повного заперечення факту геноциду українського народу, то хоча б для применшення його масштабів. Бо вони, як ніхто інший, добре розуміють, що громадяни України лише ступили на поріг трохи прочинених дверей колись надсекретної кімнати жахів під назвою геноцид. Осягнути всю його неозорість сьогодні ми ще не в змозі. Ми лише виявили технологію наймасштабнішого голодомору в історії України, організованого комуністичним режимом.

Попереду — величезна робота науковців, і в першу чергу, істориків, аби повністю відкрити людству всі трагічні сторінки тієї неоголошеної війни, яка була спрямована на масове винищення "реакційних" українських мужиків і кубанських козаків. Бо останні, як усім добре відомо, мають українське коріння.

Михайло ЛИТОВЧЕНКО,
Член Національної спілки журналістів України.

ДРУГИЙ РОЗДІЛ

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ*

I. ГОЛОДОМОР, ОРГАНІЗОВАНИЙ БІЛЬШОВИЦЬКИМ РЕЖИМОМ (1921—1922 рр.)

№ 1

З ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО КОМІТЕТУ ПРО ВИЛУЧЕННЯ ХЛІБА З БЕРДЯСЬКОГО ПОВІТУ

29 квітня 1921 р.

... Считать возможным взять по наряду на май из Бердянского уезда 1 миллион пудов (хлеба).

Для этой цели просить губком о присылке группы 15 ответственных партработников. Просить Экономсовещание представить для помощи Бердянскому Уопродкому воинскую часть численностью 300 штыков... сообщить Бердянскому (Уопродкому), что наряд на июнь будет такой же, т.е. 1 миллион пудов...

Из намеченного общего количества... считать реальными 400 тыс. (пудов).

ДАЗО. — Ф. П. — 47. — Оп. 1. — Спр. 11. — Арк. 41.

№ 2

НАКАЗ № 84 ЗАПОРІЗЬКОЇ ГУБЕРНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ НАРАДИ ПРО ВИЛУЧЕННЯ У "МІШЕЧНИКІВ" ХЛІБА І ЗАБОРОНУ ВИВОЗИТИ ПРОДУКТИ ЗА МЕЖІ ГУБЕРНІЇ

Не раніше 5 травня 1921 р.

Приказ № 84

Запорожского губернского военного совещания

В целях усиления продовольственной работы и вывоза хлеба для немедленной помощи голодающим рабочим Севера Губернское Военное Совещание приказывает:

- 1) Подтвердить к неуклонному и строжайшему выполнению приказа Губвоенсовещания от 5 мая 1921 года о запрещении выезда в Запорожскую губ. и вывоза из ее пределов продовольствия.
- 2) Лиц, нарушающих упомянутый приказ, подвергать без суда заключению в Концентрационный

лагерь на 5 лет.

3) Вменить в обязанность всем органам власти, находящимся в пределах губернии, в селах и на жел. дор. станциях, лиц прибывших с Севера в целях закупки продовольствия независимо от имеющих у них документов задерживать и препровождать в распоряжение соответствующих Исполкомов.

4) в случае не выполнения п. № 3 Исполкомы будут привлекаться к ответственности.

5) У мешочников, скопившихся на жел. дор. станциях имеющих у них хлеб конфисковать. Все скопившиеся на жел. дор. немедленно препровождаются из пределов Губернии.

6) Проезд на крышах, буферах, подножках поездов и переезд без документов жел. дор. Запорожской губ.

согласно приказа Совета Оборона Республики карается заключением в Концлагерь на 5 лет. Выполнение настоящего, под страхом строжайшей ответственности, возлагается на соответствующие органы власти.

7) Приказ входит в силу немедленно после его опубликования.

**Зампредгубвоенсовета и
Зампредгубисполкома ПЫРЕЕВ
Командующий северной группой
войск надчив 30 ГРЯЗНОВ**

г. Мелитополь 13/1 — 22 г.

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 335. — Арк. 76.

№ 3

3 ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ ПОЛІТБЮРО ЦК КП(б)У ПРО ПОСИЛЕННЯ ВІДПРАВКИ ПРОДОВОЛЬСТВА В РОСІЮ

Травень 1921 р.

Слушали: 2. Телеграмма ЦК РКП об усилении подвоза продовольствия с Украины.

Постановили: 2. Директивы, данные ЦК РКП, срочно принять к исполнению. Кроме того подтвердить Одессе грузить ежедневно 30-ть вагонов. Предложить военному командованию оказывать всяческое содействие при проведении подразверстки.

Слушали: 15. О вывозке сахара.

Постановили: 15. Предложить тов. Авксентьевскому дать вооруженную силу для ускорения вывозки и Особкому еженедельно давать в Совнарком сведения о ходе вывозки сахара.

Секретарь ЦК КПУ Ф. КОН

ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 13. — Арк. 93. Оригінал. Машинопис.

№ 4

3 ПРОТОКОЛУ № 65 ЗАСІДАННЯ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПАРТІЙНОГО КОМПЕТУ ПРО ВИКОНАННЯ ВИМОГ ГОЛОВИ РАДНАРКОМУ УКРАЇНИ Х. РАКОВСЬКОГО НАДАТИ МАТЕРІАЛЬНУ ДОПОМОГУ МОСКВІ

26 травня 1921 р.

... Слушали: ... к) копию телеграммы за подписью тов. Раковского о тяжелом положении Москвы в продовольственном отношении и о напряжении всех сил в выполнении госразверстки.

Постановили: принять к сведению и исполнению.

ДАЗО. — Ф. Р. — 264. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 16.

№ 5
3 ПРОТОКОЛУ № 73/8 ЕКСТРЕНОГО ЗАСІДАННЯ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО
ПАРТІЙНОГО КОМІТЕТУ ПРО ВИЛУЧЕННЯ У НАСЕЛЕННЯ
700000 ПУДІВ ХЛІБА

30 червня 1921 р.

Слушали: 1. Записку прямпровода т. Владимирова за № 45717113 и переговоры по прямпроводу тов. Исаева с тов. Пахомовым о положении продработы в Запорожской губ. И какова нужда центра в продовольствии.

Постановили: 1. Признать июльский наряд на 700000 пудов последним и обязательным к выполнению.

2. 700000 пудов изъять из:

а) 350000 пуд. из фонда комнезаможей.

б) 350000 пуд. от крестьян принудительно с оплатой вместо денег товарами.

ДАЗО. — Ф. П. — 264. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 27.

№ 6
3 ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ ПОЛІТБЮРО ЦК КП(б)У ПРО ПОСИЛЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ЗАГОТІВЛІ
І ВІДПРАВЛЕННЯ ХЛІБА НА ПІВНІЧ

4 липня 1921 р.

Слушали: 6. О мерах усиления продзаготовки (т. Косиор).

Постановили: 6. а) В принципе признать целесообразным применение выездных сессий Ревтрибунала в наиболее ударных местах для осуждения отдельных хозяев, невыполнивших разверстки, предложив Наркомпроду согласовать с военным командованием вопросов об обеспечении трибуналов достаточной вооруженной силой. б) Утвердить, как репрессивную меру, взимание с невыполнивших продразверстки товарного или денежного эквивалента по розничным ценам.

Слушали: 16. Об усилении отправки хлеба на Север (телеграмма т. Ленина).

Постановили: а) Обязательно грузить для Севера:

Киев — 10 вагонов,

Полтава — 20 вагонов,

Кременчуг — 5 вагонов,

Запорожье — 7 вагонов,

Николаев — 5 вагонов,

Одесса — 5 вагонов.

Чернигов — 3 вагонов.

б) Поручить т. Лебедю по соглашению с Наркомпродом и Уполнаркомпути выделить уполномоченного для перегрузки хлеба на перевалочных пунктах в Запорожье и Николаеве с барж в вагоны.

в) Послать Мелитопольской уездной парторганизации телеграмму с предложением приложить максимум энергии для усиления погрузки продовольствия для Севера.

Секретарь ЦК КП (б)У Д. ЛЕБЕДЬ

ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 16. — Спр. 17. — Арк. 6, 7, 9. Оригінал. Машинопис.

№ 7
3 ПРОТОКОЛУ № 2 ПОЗАЧЕРГОВОГО ЗАСІДАННЯ ЧЛЕНІВ КОМІТЕТУ ЗАПОРІЗЬКОГО
ГУБВИКОНКОМУ ПРО НАДАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ДОПОМОГИ ДОНБАСУ, МОСКВІ ТА ЧЕРВОНИЙ
АРМІЇ

16 липня 1921 р.

[...] Слушали: Продовольственный вопрос в связи с выполнением наряда Центра. Тов. Исаев читает телеграммы из Центра о снабжении продовольствием Донбасса, Москвы и Красной Армии и информирует о продовольственном положении в Запорожской губернии и намеченном плане работы по выполнению продрозверстки и начале налоговой работы.

Постановили: Вывоз хлеба из Запорожской губернии для снабжения Донбасса определяется с 16-го по 1-е августа в 150000 пудов. С 1-го августа Губком постановляет провести пробный сбор налога в Северо-Восточной части губернии (7-10 волостей) наиболее благоприятных по урожаю с расчетом получения до 100000 пуд. ... для этого бросить туда максимум партийных, продовольственных, агрономических, технических канцелярских и прочих сил...

Губком констатирует, что указанные меры определенно влекут за собой тяжелый кризис снабжения внутри губернии рабочих и Красной Армии.

[...] между 20 и 25 июля для проведения подготовительных работ по сбору продналога командировать во все уезды членов Губкома: в Мелитопольский уезд тов. Пахомова, в Бердянский тов. Минаева, в Г- Польский тов. Худолея, в Большой Токмак товарищей Гуревича или Попова, срок работы членов Губкома определить недельный...

**Секретарь Губкома
Технический секретарь**

ДАЗО. — Ф. П. — 2. — Оп. 1. — Спр. 434. — Арк. 272, 272 зв.

№ 8

ЗВЕРНЕННЯ ДО СЕЛЯН ЗАПОРІЗЬКОЇ ГУБЕРНСЬКОЇ КОМІСІЇ З ПРОВЕДЕННЯ ТИЖНЯ ДИТИНИ

не пізніше липня 1921 р.

ДАЗО. — Ф. П. — 14. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 141.

№ 9

3 ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ ПОЛІТБЮРО ЦК КП(б)У ПРО КАМΠΑНІЮ ПО БОРОТЬБІ З ГОЛОДОМ І ПРО ДИРЕКТИВИ ПО БОРОТЬБІ З БАНДИТИЗМОМ

4 серпня 1921 р.

Слушали: 2. Вопросы тов. Владимирова.

Постановили: 2. О кампании по борьбе с голодом. Указать губкомам, что при проведении кампании необходимо различать призыв к борьбе с голодом в России от борьбы с неурожаем на Украине, где помощь местам, пострадавшим от неурожая, может быть оказана вполне своими губернскими или уездными средствами.

Слушали: 11. Директивы по борьбе с бандитизмом.

Постановили: 11. Проект тт. Раковского и Затонского утвердить.

Секретарь ЦК КП(б)У Ф. КОН

С подлинным верно:
**Управляющий делами
Центрального Комитета КП(б)У.**

ДАЗО. — Ф.П. — 1. — Оп. 6. — Спр. 17. — Арк. 35 зв., 40 зв.

№ 10

3 ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ ПОЛІТБЮРО ЦК КП(б)У ПРО ПРОПОЗИЦІЮ Г. ЧИЧЕРІНА

16 серпня 1921 р.

Слушали: 32. Предложение тов. Чичерина об организации за границей комитета помощи голодающим с привлечением Грушевского.

Постановили: 32. Предложение принять.

ЦДАГО України. — Ф. 14. — Оп. 6. — Спр. 16. — Арк. 49. Оригінал. Машинопис.
№ 11

3 ПРОТОКОЛУ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ КОМУНІСТІВ ВЕЛИКОТОКМАЦЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ НЕГАЙНОГО ЗБИРАННЯ ПРОДПОДАТКУ В ПОВІТІ

24 серпня 1921 р.

На общем собрании присутствовало 65 чел.

Председатель Лобов

Секретарь Сержан

Повестка дня:

1. Экономическое положение

2. Об усилении налоговой работы

... положение наше ухудшилось в связи с постигшим голодом Поволжья...

...Наша продовольственная кампания заключается в том, что нам необходимо немедленное проведение учета урожая, а затем и к немедленному вымислению такового. Работу нашей продовольственной кампании еще задержало то, что на местах плательщиками продналога были даны при опросе неправильные сведения, ввиду чего все это нужно проделать заново и приступить к исправлению этих сведений. Перед нами стоит задача, чтобы самое большее количество партийных товарищей были посланы на места, под руководством которых должна проводиться работа по налогу...

...Общее собрание постановляет: немедленно и со всей энергией приступить к взиманию налога в уезде...

ДАЗО. — Ф. П. — 264. — Оп. 1. — Спр. 63. — Арк. 10.

№ 12

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ВОЛОСНІ ТА СІЛЬСЬКІ КОМПІТЕТИ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ

2 вересня 1921 р.

ПОЛОЖЕНИЕ

о Волостных и Сельских Комитетах Помощи Голодающим

2 сентября 1921 г.

1) Мелитопольский Уездный Комитет помощи голодающим имеет свои органы в уезде в виде Волостных и Сельских Комитетов, состоящих под председательством Председателя Волостных и Сельских Исполкомов и действующих в неограниченном составе членов, приглашаемых по списку, составленному Исполкомами по принадлежности.

2) На первом же собрании Комитета производятся выборы Президиума его, коему поручается вся работа, лежащая на Комитете.

3) Президиум состоит из пяти лиц, из коих Председатель и заместитель Председателя назначаются Волисполкомом, а остальные трое избираются Комитетом из своего состава абсолютным большинством голосов.

4) Собрания Комитета созываются по почину Президиума или же по заявлению одной пятой части числа членов Комитета.

5) Вся распорядительная часть принадлежит Комитету; в периоды же между Собраниями Комитета вся власть присваивается Президиуму, который обязан в каждом собрании Комитета представлять последнему подробный отчет о своей деятельности.

6) Комитет, рассмотрев отчет Президиума, имеет право оставлять без утверждения те или иные действия Президиума и давать ему указания относительно дальнейших действий и распоряжений.

7) Комитет выделяет из своего состава ревизирующий орган в числе трех лиц, которому предоставляется право производить во всякое время обревизование, как отчетности Президиума, так и всех действий его с точки зрения их целесообразности.

8) Сельские Комитеты руководятся указаниями Волостного Комитета и безусловно исполняют все его распоряжения. В тех случаях, когда Волостной Комитет признает излишним учреждением в том или ином селе Комитета Сельского, он устанавливает отношения свои с селами или отдельными населенными местами посредством назначения уполномоченных или же командирования новых

агентов.

9) Полномочия Комитета и Президиума ограничиваются сроком в три месяца со дня их образования и по истечении этого срока органы эти должны быть переизбраны, причем прежние члены их могут быть избраны вновь.

10) Деятельность Комитетов не ограничивается никаким сроком и может быть закончена лишь по распоряжению Уездного Комитета.

11) Собрания Комитетов считаются законными, если на заседание прибыло не менее половины числа их членов. Вопросы в Комитете и Президиуме разрешаются простым большинством голосов.

12) Комитеты имеют право выделять из своего состава Комиссии: агитационную, хозяйственную и прочие по мере надобности, и в составе числа членов по усмотрению Комитетов.

13) Сельские Комитеты ежедневно обязаны пересылать все собранные деньги и продукты и прочее имущество в Комитет Волостной, где все присланное принимается по подробной описи и хранится по принадлежности в кассе и особом складе, с принятием безусловно надежных мер в предупреждение порчи и расхищения. Одновременно представляются Селькомитетами и отчеты. Сельские Комитеты, находящиеся близ гор. Мелитополя, могут, в интересах скорейшей доставки, пересылать собранные продукты, минуя волостные склады, — непосредственно в склад Уездный.

14) Первого и пятнадцатого числа каждого месяца Волостной Комитет обязан тем же порядком отправлять в Уездный Комитет все поступившие к нему деньги и имущество и представлять отчеты.

15) В тех случаях, когда в фонд пожертвований поступят предметы скоропортящиеся, таковые немедленно должны быть заменяемы по существующему эквиваленту другими продуктами и в крайнем случае наличными деньгами.

О средствах Комитетов

Средства Комитета собираются им исключительно в фонд, имеющий целью оказать денежную и натуральную помощь голодающему населению. Для сего Комитеты действуют всеми, законом дозволенными способами, из коих наиболее существенным является сбор продуктов питания (зерно, мука, крупа, сало, животное и растительное масло, соль, сахар и пр.) и медикаментов, а в тех случаях, когда не представится возможности получить непосредственно указанные продукты, Комитеты вместо них получают наличные деньги.

Для собирания средств Комитеты устраивают концерты, спектакли, митинги, лекции, доклады, народные гулянья и пр., а также сбор денег и продуктов по подписным листам, обращаются с соответствующими воззваниями к населению, организациям рабочих и служащих, промышленным предприятиям, союзам, кооперативам, артелям; предлагают производить отчисления из жалованья и пайка, как периодически, так и единовременно, входят в соглашение с работниками искусства об обложении входным на зрелища и спектаклей билетов особым сбором и т. д.

Мелитопольский Уездный Комитет Помощи Голодающим.

ДАЗО. — Ф. П. — 14. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 40.

№ 13

3 ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ ПОЛІТБЮРО ЦК КП(б)У ПРО ЗАХОДИ ПОСИЛЕННЯ ЗБОРУ ПРОДОВОЛЬСТВА

3 вересня 1921 р.

Присутствовали: тт. Раковский, Кон, Серебряков, Мануильский, Фрунзе, Владимиров и заведующий Центр. стат. бюро т. Попов.

Слушали: Вопросы Наркомпрода (присутствуют член коллегии Наркомпрода РСФСР т. Фрумкин, Косиор, Чиркин, Вейнгер).

1). О размерах государственного хлебного фонда Украины и о количестве хлеба, которое Украина обязана дать России (докладчик т. Фрумкин).

Первоначально налог был исчислен в 152 млн., но при пересмотре ставок многим губерниям сбавлено, только для Волыни ставки повысили. Сейчас официально налог исчисляется в 128 млн.; предполагается реально собрать 100 млн. — минимум 70—75 млн. Если прибавить помольный сбор 8—10 млн. и то что удастся получить товарообменом 10—12 млн., то окажется 95—100 млн. По декрету СНК УССР в пользу комнезамов отчисляется 15—25% налога, т. е. около 15 млн. пуд., остается 80 млн. Минимальная расходная смета для самой Украины исчисляется в 70 млн., на

продовольственные и семенные нужды Крыма —1,5—2 млн, остается для РСФСР всего 8 млн., что слишком мало. Тов. Фрумкин предлагает установить твердый минимум для РСФСР в 30 млн. пуд.

Постановили: а) Принять предложение т. Фрумкина и установить количество хлеба, которое Украина обязана дать России как минимальное в 30 млн. пуд., даже в ущерб собственному снабжению.

б) дать директиву губкомам и губисполкомам провести на ближайших съездах комнезамов резолюцию об отчислении в пользу голодающих 50% из фонда комнезамов.

Слушали: 2. О мерах усиления продкампании (докладчик тов. Фрумкин).

Постановили: а) Признать необходимым кроме политической работы возложить на уполномоченных ВУЦИКа и организационные обязанности, для чего установить прочную организационную связь уполномоченных с Наркомпродом и его органами.

Поручить т. Косиору срочно выработать соответствующие инструкции для уполномоченных за подписью ВУЦИКа и ЦК, а также разослать соответствующие директивы местным продорганам.

б) Поручить ВУЦИКу дать директиву губисполкомам и уполномоченным усилить работу выездных сессий ревтрибуналов, а где их нет — срочно организовать таковые в небандитских уездах, причем трибуналы должны открывать свои действия в условиях не только массовых, но и одиночных отказов выполнения налога.

в) Поручить т. Косиору поднять на Постоянном совещании вопрос об изыскании способов борьбы с проявлениями бандитизма, специально направленными к дезорганизации продработы (например, уничтожение списков и т. п.).

г) Поручить ВУЦИКу предложить губисполкомам сообщать центру о селах и волостях, которые упорно отказываются от выполнения налога или где особенно часты формы местного бандитизма, специально направленные против сбора продналога, на предмет наложения на такие села и волости специальных мер взыскания.

ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 7. — Арк. 51—51 зв. Оригінал. Машинопис.

№ 14

3 ЦИРКУЛЯРА ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ ПОВІТОВИМ ВИКОНАВЧИМ КОМІТЕТАМ ПРО ЗОСЕРЕДЖЕННЯ ВСІЇ РОБОТИ ПО НАДАННЮ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ У ВІДПОВІДНІЙ ГУБЕРНСЬКІЙ КОМІСІЇ

15 вересня 1921 р.

... Губисполком постановливает:

1. Руководство и наблюдение за всей работой по оказанию помощи голодающим в пределах Запорожской губернии сосредоточить в Губернской Комиссии по оказанию помощи голодающим.

2. Никакие действия направленные на борьбу с голодом, в чем бы они не заключались и в какой бы форме не выражались (денежные или натуральные сборы, вечера, спектакли, концерты, лекции, собрания, митинги и т. д.) не могут производиться без ведома и согласия Губернской и Уездной комиссии помощи голодающим по принадлежности.

3. Все собранные в пользу голодающих средства должны быть незамедлительно передаваемы Губернской и уездным комиссиям для направления в места наибольшей нуждаемости согласно получаемых Губкомиссией распоряжений...

Предгубисполкома ПАХОМОВ
Секретарь (підпис нерозбірливий)

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 434. — Арк. 258, 258 зв.

№ 15

3 ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ ПОЛІТБЮРО ЦК КП(б)У ПРО ТВЕРДУ ЦИФРУ ХЛІБА ДЛЯ РСФРР

20 вересня 1921 р.

Слушали: 1. Продовольственные вопросы (Владимиров, Косиор). В) Телеграмма из Москвы о твердой цифре хлеба для РСФСР.

Постановили: 1. В) Оставить задание прежним в 57000000. Как твердую цифру считать 30 млн., согласованную с тов. Фрумкиным, причем указать, что эта цифра через два месяца будет пересматриваться на предмет увеличения.

№ 16

**З ТЕЛЕГРАМИ ЗАПОРІЗЬКОМУ ГУБКОМУ
ГУЛЯЙПІЛЬСЬКОГО ПАРТКОМУ З ПРОХАННЯМ ВІДМІНИТИ ПРОДПОДАТКИ У ЗВ'ЯЗКУ З
НАСТАННЯМ ГОЛОДУ І НАДЗВИЧАЙНО СКРУТНИМ
СТАНОВИЩЕМ У ПОВІТІ**

20 жовтня 1921 р.

... Выписка из заседания Уездпарткомитета от 19/X 21. Продвопрос.

а) Несмотря на истекающий срок выполнения продналога, поступление такового достигло всего лишь до 15%. Слабость поступления по продналогу объясняется не только слабостью аппарата продорганов, но и признаком наступающего в некоторых районах уезда голода, доходящего до голодной смерти, а также до бегства крестьянства в другие губернии со своими семействами, бросающего хозяйство на произвол судьбы.

б) Число государственных иждивенцев находящихся в Гуляйпольском уезде (части Крармии, детские дома, служащие и проч.) не считая уже голодающих местных граждан и беженцев из Поволжья, число коих настигает до 5000 чел., требует для прокормления до 90 000 пудов хлеба, что даже не покроется при выполнении предложенных Упродкомом 100% поступлений по продналогу.

в) В силу вышеизложенного просить Губком рассмотреть вопрос о продовольственном положении Гуляйпольского уезда и отменить все наряды, данные Опродкомгубом Гуляйпольскому Упродкому, за исключением наряда в адрес Упосевкома на 10 000 пудов посевматериала, задержанных Опродкомгубом в Запорожье .

20/X21 И-р1781

**Секретарь Упаркома (підпис) ГАЛЬЧАНСКИЙ
Делопроизводитель (підпис нерозбірливий)**

ДАЗО. — Ф.П. — 47. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 124.

№ 17

**З ПРОТОКОЛУ № 15 ЗАСІДАННЯ КОЛЕГІЇ ДОРОЖНЬОЇ ТРАНСПОРТНОЇ НАДЗВИЧАЙНОЇ КОМІСІЇ
КИЄВО-ВОРОНЕЗЬКОЇ ЗАЛІЗНИЦІ
ПРО КОНФІСКАЦІЮ СОЛІ В ГРОМАДЯН**

22 жовтня 1921 р.

31) Слушали: Дело № 769 , по обвинению Завхоза Запорожского Губъэвака, гр. Лихопекина и сотрудников Губъэвака: Анисеева, Старченко, Мурмыло, сотрудника ЗКУ при ст. Александровске Моисеенко, Чернявского, Щедровича и агента п/ ОДТЧК ст. Александровск Крикунова в незаконном провозе по ж.д. соли в большом количестве и спекуляции ею. Гр. Борисенко в проезде по ж.д. с подложными документами (Докл. Т. Данилов).

Постановили: 31) Предъявленные обвинения указанным лицам считать доказанным. Принимая во внимание изложенное в заключительном постановлении Уполномоченного по продорганам т. Данилова и основываясь на Декрете Совнаркома от 23-го августа о соляной монополии, распоряжение Наркомпрода РСФСР за № 1123/Б, об установлении норм провоза соли и приказе ВЧК № 304 от 17/IX с/г постановили: 1) незаконно провозившуюся соль в количестве 762 пудов — конфисковать, и постановление о конфискации соли на основании приказа ВЧК № 123, представить на утверждение Президиума ВЧК и 2) Вследствие того, что в данном деле фигурируют в качестве обвиняемых руководители Запорожских губернских учреждений, дело вместе с личностями препроводить в ВУЧК г. Харьков, для доследования и привлечения виновных к ответственности.

**Верно: Нач отд. По Учету и Регистр. Дел и Арест
(підпис нерозбірливий)**

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 331. — Арк. 5.

№ 18

**З КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ ОСОБЛИВОГО НАРОДНОГО СЛІДЧОГО ЗАПОРІЗЬКОГО
ГУБРЕВТРИБУНАЛУ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГРОМАДЯН Х.
НОВОЯКОВЛІВКА ЗА НЕСПЛАТУ НИМИ ПРОДОВОЛЬЧОГО ПОДАТКУ**

24 жовтня 1921 р.

Постановление

1921 года октября 24 дня. Я, особый народный следователь Губревтрибунала Самойленко

рассмотрев обвинительный материал о гр. Волошине Павле, Пискличе Филиппе, Вытришко Иване и Симоненко Милентие.

Постановил: 1. Предъявить гр. Волошину, Пискличу, Вытришко и Симоненко обвинение в отказе уплаты продналога.

2. Мерой пересечения способов уклонения обвин. Волошину, Пискличу, Вытришко и Симоненко от суда и следствия избрать содержание под стражей в ДПРе.

Особонарследователь Губревтрибунала
(подпись)

Протокол Допроса обвиненного

г. Запорожье октября 27 дня 1921 г.

Я, Особый Народный следователь при Запорожском губернском революционном трибунале Самойленко допрашивал в качестве обвиняемого Волошин Павел Йосифович, из крестьян, 47 лет, малограмотный, профессия хлебопашество, проживает в ДПР — ж. хут. Ново-Яковлевский* Блаецкой (Юрковской) вол. Запорожского уезда, имущественное положение 26 дес. на 17 едаков, глухонемой, женат...

Признает ли себя виновным — виновным себя не признает...ничего дать не могу, потому что сам хлеб покупаю - полный неурожай. С меня причитается зерна 46 пуд. с фунтами, соломы 9 пудов — солому я внес 7 пуд. ...масла с меня причиталось 4 ф. 78 зол. Я уплатил 2 фунта, ...шерсти причиталось 3 (цифра не розбірлива — авт.) полностью внес. Яиц — 78 (слово не розбірливе — авт.) еще не давал, срок — 3 окт. За мясо еще не знаю сколько причитается. Нас не уведомяли. — Рад бы чем либо заменить, но не имею чем.

Голод — и у меня. Заменить зерно нечем у меня одна корова, лошадей плохих 2, 1 свинья, 1 поросенок, 3 овцы — больше ничего не имею. Зерна я ничего не вкосил. В этом году набрал всего навсего 75 пудов и 3 пуда проса: снял озимой пшен. 7 дес. 70 пудов, ячменя снял 8 дес. — 4 дес.

* х. Новояковлівка — нині с. Новояковлівка Орхівського району Запорізької області.
не косил, а с 4 дес. — набрал 5 пудов, овса 1 дес. не косил — кукурузы 1 дес. 10 с., пропала совсем. Подсолнечник 1 дес. 7 с. — получил 3 пуда. Зерна дома есть пудов 15 — это на пропитание 17 душ...

Протокол допроса обвиняемого

27 октября 1921 г.

...Симоненко Милентий Димитриевич, 50 лет малограмотный, профессия хлебопашеством, имущественное положение 32 дес. было, а теперь 14 дес. на 9 едоков, женат... себя виновным не признал и заявил, что он и рад платить продналог но нечем. С меня причиталось хлеба 34 п. 35ф., яиц — 48 ш., кор. мас. 1 ф. 20 з. Соломы 6 п. 39 ф. семечек 1 п. 2 ф. карт. 2 п. с чем то, шерст. 2 1/2 ф. Я внес: шерсть полностью, яиц 10 шт., масла 1ф. 10 зол., пшеницы 2 п. 36 ф., карт. 1п. 39 ф., семечек 1 пуд. и соломы 6 п. 39 ф. ...Уплатить больше ничего не могу... Заменить ничем не могу — не знаю как еще выполнить мясо. Лошадей имею 1 рабочую и 2 годовиков, 2 коровы и 1 теленок, 2 поросенка, 4 овцы. У меня раньше было собств. Земли 33 дес. Теперь мне дают на 9 едоков 14 десятин. Больше ничего не имею добавить.

Протокол допроса обвиняемого

29 октября 1921 г.

...Писклич Филипп Ефимович из крестьян, 46 лет, малограмотный, профессия хлебопашество, имущественное положением 15 дес. земли, женат — 9 душ семьи...

Признает ли себя виновным — нет, ибо отдавать нечем ... У меня есть 1 лошадь, 2 коровы и 1 теленок, 2 свиньи, поросят 3, овец 5 шт. Земли имел раньше 32 дес., теперь мне дали 15 дес. на 9 едаков... Я сеял пшеницы 5 дес. — набрал 15 пуд., ячменя 3 дес., набрал 10 пуд., проса ? дес. — не косил. Семечек 1 д. — 6 пуд., кукур. 1 д. — не скосил, жита 1 дес. — 5 пуд. ... Согласен бы выплатить

но нечем. Заменить тоже нечем. Семейство большое — а хлеба нет...

**Протокол
допроса обвиняемого**

29 октября 1921 г.

...Вытришко Иван Антонович, из крестьян, 30 лет, малограмотный, профессия хлебопашество, имущественное положение — 14 д. на 9 едоков, женат...

...Признает ли себя виновным — нет. Рад бы платить да нечем... Земли у нас было до революции 22 дес. — теперь давали по 14 дес. на 9 едоков...

**Арестантское
Заключительное постановление**

1921 года октября 30 дня.

Я, Особнарслед Запорожского Губревтрибунала Самойленко рассмотрев следственное производство № 1303 — по обвинению гр. Гр. Волошина Павла, Писклича Филиппа, Вытришко Ивана и Симоненко Милентия в отказе выполнения всего причитающегося с их продналога за 1921 год —

Нашел:

... граждане Новояковлевки относятся к сдаче продналога безразлично... Некоторые граждане — как например:

1. Волошин Павел — причит. нал. 46 пуд. 15 фун.
2. Писклич Филипп — 24 пуд. 17 фун.
3. Вытришко Иван — 27 пуд. 15 фун. — ничего не внесли.
4. Симоненко Милентий — 34 пуд. — внес только 4 п. 6 фун.

... Такое отношение к сдаче продналога ничем не может быть оправдано... и посему объединенное заседание постановило — перечисленных выше 4-х граждан арестовать... объявив остальным, что с незадавшими будет поступлено также...

Постановили: настоящее следственное производство представить в Запорожский Губернский Революционный Трибунал... для слушания дела в судебном заседании специальной сессии губревтрибунала.

Особнарследователь (підпис)

Справка: вещественных доказательств в деле не имеется.

Список лиц, подлежащих вызову

Обвиняемые: Вытришко Иван Антонович, Писклич Филипп Ефимович, Симоненко Милентий Димитриевич, Волошин Павел Иосифович — содержатся под стражей в ДПР Запорожья.

ПРИГОВОР

выездной сессии Запорожского губернского революционного трибунала по Запорожскому уезду по продналоговым преступлениям

10 ноября 1921 г.

В составе: Председателя тов. Долотов

Членов Никанорова Шапорного

Заслушав дело... сессия нашла доказанным: что граждане Симоненко Милентий, Писклич Филипп, Вытришко Иван, Волошин Павел... умышлено (слово незрозуміле — авт.) причитающегося с них продналога...

Приговорила:

Волошина Павлв Иосифовича 47 л., Симоненко Милентия Димитриевича 50 лет, Писклича Филиппа Ефимовича 46 лет и Вытришко Ивана Антоновича 30 лет к 6 мес. общепринудработ условно.

Условность для всех осужденных считать в течение одного года с момента объявления приговора. Продналог выполнять...

Председатель...

Члены (підписи)

ДАЗО. — Ф. Р. — 47. — Оп. 1. — Спр. 19, 24.

№ 19

3 РІШЕННЯ ВИЌЗНОЇ СЕСІЇ ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБРЕВТРИБУНАЛУ ВІДНОСНО ЖИТЕЛІВ

**СЕЛА ПАВЛІВКИ* ХОРТИЦЬКОЇ ВОЛОСТІ КЛАССЕНА
І ПЕТКАУ, ЯКІ НЕ СПЛАТИЛИ ПРОДПОДАТКУ**

29 жовтня 1921 р.

1. ... громадянина Классена Івана Исааковича, 55 лет, подвергнуть общественным принудительным работам

*с. Павлівка — нині с. Долинське Запорізького району, Запорізької області.

сроком на один год, с лишением свободы, но принимая во внимание его старческий возраст и инвалидность одного сына, срок наказания уменьшить до 6 месяцев с конфискацией двух (2) овец, одной (1) телки, одной (1) косарки-лобогрейки, одного (1) плуга и одной (1) бороны.

2. ... Гражданина Петкау Франца Давыдовича, 52 лет, к 6 месяцам общественной принудработы с лишением свободы, но принимая во внимание его старческий возраст, и изъявление готовности уплатить часть причитающегося продналога мясом, наказание смягчить заменой 6 месяцами принудработ условно, с конфискацией одной овцы и одной телки.

Условность для гр. Петкау Франца считать в течение одного года с момента объявления приговора. Продналог выполнить в течение 48 часов.

Председатель	ДОЛотов	(підпис)
Члены	НИКИФОРОВ	(підпис)
	ШАПАРНЫЙ	(підпис)
Секретарь	КЛЕЙН	(підпис)

ДАЗО, — Ф. П. — 47. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 15.

№ 20

**АКТ ПРО ВИЛУЧЕННЯ ЗЕРНА
В ГРОМАДЯНИНА СЕЛА ЦАРИЦИН КУТ* ФЕОФАНА СОБЧЕНКА ЧЛЕНАМИ СІЛЬСЬКОЇ КОМІСІЇ
НЕЗАМОЖНИХ СЕЛЯН**

25 листопада 1921 р.

1921 г. Мы нижеподписавшиеся, члены комиссии Царицино-Кутского Волкомнезаможа составили настоящий акт в нижеследующем: сего числа мы, согласно полученного нами письменного заявления, произвели обыск хлеба зерна у гр-на Царицын-Кута Собченко Феофана, при чем обнаружено следующее:

На чердаке зерна пшеницы 25 пудов, проса 5 пудов, пшеничной муки 5 п., ячменной муки 7 пудов, овса 25 пудов, ячменя 40 пудов. Кроме того обнаружено в половнике зерно, находящееся в половине неперевеянное с полови арб около пяти, о чем и постановили записать в настоящий акт, а зерно спрятанное в половине конфисковать для распределения между беднейшими и голодающими населения.*

Члены комиссии
С подлинным верно: предкомнезаможа
(підписи нерозбірливі)

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 329. — Арк. 68.

№ 21

**ІЗ ЗАЯВИ ГРОМАДЯНИНА с. ЧЕРВОНИЙ ПРИХІД ВЕЛИКОБІЛОЗЕРСЬКОЇ ВОЛОСТІ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ Х. КИРИЛЕНКА ДО ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО
ПРОДОВОЛЬЧОГО КОМІТЕТУ ПРО НЕЗАКОННЕ ВИЛУЧЕННЯ У НЬОГО ХЛІБОПРОДУКТІВ
МІСЦЕВИМ КОМНЕЗАМОМ**

7 грудня 1921 р.

В Запорожский Опродком — губ
Гр. Красного Прихода Б. Белозерской вол. Мелитопольского уезда
Запорожской губ. Харлампия Варфоломеева Кириленко.

Заявление

16 ноября 1921 г. уездной комиссией Красного Прихода Б.Белозерской волости была произведена у меня проверка наличия зерна хлеба и вообще всех продуктов питания ... В общий итог ставились как зерно — хлеб так и огородные овощи (квашения, буряки, капуста, фасоль и т.п.)...

По обыске у меня спрятанного ничего не оказалось. Комиссия эта приказала мне доставить в Комнезамож 160 пуд. зерна — хлеба, якобы излишков. В действительности же я имею всех культур хлеба вместе с огородными овощами 115 п., из которых я отвез в Комнезамож 42 п. 20 ф. зерна хлеба, остается на прокормление моей семьи, состоящей из 9 душ до нового урожая т.е. на 8 месяцев и обсеменение полей весной 1922 года всего лишь 72п. 20 ф. всех культур хлеба в том числе и огородных овощей ... Комиссия ответила , что полагается только по одному пуду на душу и не до июля месяца , а только на 4,5 месяца , т.е. до 15 марта и всчитывается в этот вес и квашенные овощи , как-то : буряк, капуста и т.п. Что же касается обсеменения полей то эта комиссия прямо заявила, что никаких обсеменений весной не будет.

(...) прошу Запорожский опродкомгуб сделать распоряжение Комнезаможу Красного Прихода Б.Белозерской волости взятые у меня 42 п. 20 ф., зерна хлеба возвратить как посевной материал, а также и требуемые еще с меня 117 п. 20 ф. отменить...

7 декабря 1921 г.

К сему и подписываюсь

Х. КИРИЛЕНКО

ДАЗО .— Ф.Р — 2. — Оп.1. — Спр. 329. — Арк. 140.

№ 22

ПРОТОКОЛ АНАЛІЗУ ШМАТКА ХЛІБА, ЯКИМ ХАРЧУВАЛИСЯ МЕШКАНЦІ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ ПІД ЧАС ГОЛОДУ

25 грудня 1921 р.

Аналитическая Амбулатория

Аналитическая лаборатория Мелитопольского Уздрава от 25 декабря 1921 г. № 225

Протокол анализа хлеба с шелухой присланный Здравотделом за № 21627

Наружный вид: Кусочек хлеба с сильно выпеченной коркой состоящей по внешнему виду сплош из соломы и шелухи Склеен. между собой темно-желтым веществом. Солома и шелуха довольно крупные длинная и острая.

Химическое исследование не могло быть произведено из-за чрезвычайно малого количества присланного хлеба.

Микроскопическое исследование обнаружило: мелкие и длинные частицы соломы, также части шелухи и отрубей. Очень большое количество клетчатки желтого цвета зачастую облеплен мучной пылью; крахмальные зерна пшеницы, реже ячменя и части семян сорных трав и загрязнения.

Заключение: Данная проба хлеба повидимому была выпечена из мельничных отходов т. к. налицо все элементы отходов.

Зав. Аналит. Лабораторией
РАЙХ

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 4. — Спр. 6. — Арк. 130.

№ 23

ДОНЕСЕННЯ КОМАНДУЮЧОГО КВО Й. ЯКІРА РАДНАРКОМУ ТА НАРКОМПРОДУ УСРР ПРО ВИДІЛЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРОДПОДАТКОВОЇ КАМПАНІЇ

25 грудня 1921 р.

Округом придаётся чрезвычайно важное значение продналоговой кампании и помощь оказывается ей всесторонняя в ущерб строевым и полевым занятиям войск, несению организованной службы, не останавливаясь даже перед затруднениями, вызывающимися перегруппировкой полевых частей, о чем свидетельствуют большие цифры выделенных на продработу, а именно: по Волынской губ.— 80 штыков, по Подольской — помимо штыков до 24 ескадронов, Киевской — свыше 2,5 тыс. штыков и сабель, Полтавской — 2 тыс. штыков, Кременчугский — 200 штыков. В дальнейшем активное содействие не приостановится.

Командующий войсками КВО ЯКИР

Голод 1921-1923 років в Україні. Збірник документів і матеріалів. К. — 1993. — С. 60.

№ 24

**РІШЕННЯ ЦК КП(б)У ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ЗБОРУ КОШТІВ І ПРОДОВОЛЬСТВА ЗА КОРДОНОМ ДЛЯ
ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ УКРАЇНИ**

27 грудня 1921 р.

а) Не делая громкой кампании, начать сбор в Европе и Америке в пользу голодающих на Украине;

б) Предложить представителям УССР за границей ни в коем случае не вмешиваться в переговоры российских представителей с теми иностранными организациями, с которыми последние уже находятся в сношениях, ограничивая сферу своей деятельности исключительно украинскими кругами;

в) Производить сборы и делать кампанию через Червоный Хрест;

г) Поручить гг. Раковскому и Коцюбинскому переговорить с миссиями Нансена и АРА по вопросу о заключении между ними и Украиной договора, тождественного их договору с РСФСР.

ЦДАГО Ураїни. — Ф. 1. — Оп.6. — Спр. 16. — Арк. 112—112 зв. Оригінал. Машинопис.

№ 25

**З ВІДПОВІДІ ЦАРИЦИНОКУТСЬКОГО КОМІТЕТУ НЕЗАМОЖНИХ СЕЛЯН КЕРІВНИЦТВУ БЮРО
СКАРГ ПРИ ЗАПОРІЗЬКІЙ РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКІЙ ІНСПЕКЦІЇ НА СКАРГИ ГРОМАДЯН СЕЛА
ЦАРИЦИН КУТ ПОТАПА ВЕРЕЩАКИ І ФЕОФАНА СОБЧЕНКА
ПРО ВИЛУЧЕННЯ В НИХ ЗЕРНА**

30 грудня 1921 р.

В Бюро Жалоб при Запорожской Р.К.И.

На отношение Ваше от 19/Х 11 с/г за № 13296 Царицино-Кутский Волкомнезамож доносит, что Общим Собранием Царицино-Кутского Волкомнезаможем была избрана комиссия для розыска зерна у кулацкого элемента, которое с целью скрывает таковое в ямах, каковой комиссией и был обнаружен у граждан Собко (таке прізвище у цьому документі — ред.) и Верещаки: 1-м спрятан у полу, 2-м в сарае, в яме, в земле, каковым были даны подписки, что спрятанного зерна у них не имеется, что впоследствии и было обнаружено и конфисковано... считает действия гр. Собко и Верещаки преступным с политической точки зрения, которые свой хлеб хранят по ямах, где таковой гниет и разстаскивается мышами. А посему Комнезам, Комячейка и Волисполком просит... виновных в скрытии хлеба в ямах привлечь к законной ответственности как явных врагов Соввласти...

Предкомнезамож
Секретарь Комнезаможа
Секретарь Волисполкома (підписи)

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 329. — Арк. 75.

№ 26

КІЛЬКІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

станом на 1 січня 1922 року

Запорізький повіт----- 166.341
Мелітопольський повіт-----502.976
В.-Токмацький повіт-----135.593
Гуляйпільський повіт----- 273.570
Бердянський повіт -----175.360
Генічеський повіт-----38.333 — без врахування волостей Дніпропетровського повіту

Всього-----1.310.179

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 315. — Арк. 17.

№ 27

**ВКАЗІВКА ГОЛОВИ ВЕЛИКОТОКМАЦЬКОГО ПОВІТОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ РАД
РОБІТНИЧИХ, СЕЛЯНСЬКИХ ТА ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКИХ ДЕПУТАТІВ ОРГАНАМ ПОВІТОВОЇ
МІЛІЦІЇ ПРОВЕСТИ РІШУЧУ БОРТЬБУ
З ВИВОЗОМ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ З ПОВІТУ**

2 січня 1922 р.

Нач. Умилиции

2/1-22 г. Настоящим Уисполкомом отмечается, что вами не принимаются никакие меры исполнения приказа № 4, а также обязательного постановления № 3, где указано запрещение вывоза экспортсырья и продуктов первой необходимости за пределы города и уезда. А посему предлагается вам обратить самое серьезное внимание на транспортные пункты, как-то: ст. Пришиб и другие места, где вывозится в огромном количестве запрещенные товары.

О всех принятых мерах и результатах немедленно ставить в известность Уисполком.

**Председатель Уисполкома
Секретарь (підпис)**

ДАЗО. — Ф. Р. — 317. — Оп. 1. — Спр. 190. — Арк. 1.

№ 28

**З ВКАЗІВКИ СЕКРЕТАРЯ ЦК КП(б)У ЛЕБЕДЯ
ВСІМ ГУБКОМАМ ПРО ЗАБОРОНУ НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ, ЗІБРАНИХ ДЛЯ
ГОЛОДУЮЧИХ ГРОМАДЯН**

2 січня 1922 р.

Центральный Комитет предложил обратить самое серьезное внимание на методы проведения компании по борьбе с голодом. Прибывающие с места сведения указывают, что до последнего времени еще не изжиты мелко-буржуазное разлагающее влияние и не обузданное веселье сытого мещанства за счет самих голодающих. Грандиозные гулянья, вульгарные концерты, танцы до утра имеют место по настоящее время. Центральный Комитет неоднократно предлагал прекратить эту вакханалию помощи и перейти к более правильным методам фактической помощи пролетариата и крестьянства, которые по принципу: десять содержат одного, успешно проводится в крупных промышленных центрах. Центральный Комитет вновь подчеркивает к неуклонному исполнению: а) совершенно прекратить всякого рода концерты, гулянья, сборы, если нет реальных гарантий, что они дадут существенную помощь голодающим;...б) компанию по борьбе с голодом проводить методами, указанными в циркуляре за № 429, помещенном в Известиях ЦК от 5 октября № 6; в) усилить равномерное коллективное самообложение в пользу голодающих...

№28/1538 2-1-22 г.

**Секретарь Ц.К. К.П.У. ЛЕБЕДЬ
Завагитпропом ХАРЧЕНКО**

ДАЗО. — Ф.П. — 64. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 40.

№ 29

**ПРОХАННЯ З'їЗДУ СОЮЗУ ТОВАРИСТВ І ГРУП МЕНОНІТІВ* ЗАПОРІЗЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ДО
ВЕЛИКОТОКМАЦЬКОГО ПОВІТОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ ДОЗВОЛИТИ ДЕЛЕГАЦІЇ
ЇХНЬОГО СОЮЗУ ВИЇХАТИ ЗА КОРДОН З МЕТОЮ РОЗШУКУ І ВІДПРАВКИ В ГУБЕРНІЮ
ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ, ОДЯГУ, ПОСІВНОГО МАТЕРІАЛУ
ДЛЯ ГОЛОДУЮЧИХ ГРОМАДЯН**

13 січня 1922 р.

В Б.-Токмакский Уисполком

Съезд представителей Союза Обществ и Групп Меннонитов Юга России 3 и 4 января убедился

воочию из докладов с мест, что все население колоний стоит перед ужасной катастрофой голодной смерти по причине полного отсутствия продуктов питания. И в меннонитских колониях жертвы голодной смерти уже налицо, а оставшиеся остатки хлеба и животных в самом непродолжительном времени будут уничтожены и тогда должна последовать массовая смерть населения. Поэтому Союз обществ и Групп Меннонитов на съезде решил срочно отправить за границу делегацию на предмет сбора и присылки продуктов питания, одежды, семенного материала и возможно в больших размерах и вообще реализации всяких источников существования. Избраны проживающие в Б.Токмакском уезде граждане:

1. Винс Корнелий Абрамович — Молочанск,
2. Госсен Генрих Генрихович — Александрталь Богдан.вол.,
3. Янц Генрих Табиасович — Ландскроне Богдановской вол., и кандидатом на случаи болезни одного из делегатов.

Гардер Абраган Герихов — Клейф, Мол.в.

Состав делегации подобран из лиц, политически непорочных или замешанных в чем либо.

Настоящим обращаемся в Б.Токмакский Уисполком с покорнейшей просьбой со своей стороны содействовать скорейшей отправке названной делегации за границу всякими зависящими от него мерами.

Председатель Союза В. ЯНЦ
Секретарь А. ФАСТ

Резолюция "Справка, при (поездке) в Молочанск лично переговорить и навести справки" (підпис нерозбірливий).

17/1 — 22

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп.1. — Спр. 331. — Арк. 61.

№ 30

ВИПСКА З ПРОТОКОЛУ № 3 ЗАСІДАННЯ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОЇ ПОВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НАРАДИ ПРО НЕМОЖЛИВІСТЬ ВИЛУЧЕННЯ В СЕЛЯН СОЛІ

13 січня 1922 р.

Слушали: 3) О порядке изъятия у населения соли (т. Друянов).

Поручено распоряжение Опродкомгуба имеющуюся у населения соль, добытую кустарным способом изъять по цене 10000 руб. за пуд. считая с доставкой за счет владельца на приемный пункт и затем открыть продажу соли населению по цене 200000 руб. за пуд. Это распоряжение Опродкомгуба невыполнимо, ибо за отсутствием транспорта ни один крестьянин за 10000 за пуд не повезет соли.

Постановили: Сообщить УЭС* что распоряжение Опродкома об изъятии у населения соли по 10000 р. за пуд. считая с доставкой на приемный пункт не выдерживает никакой критики, так как ввиду массового падежа скота за отсутствием корма, ни один крестьянин не повезет груз за 10000 р. с пуда и просит об увеличении цены на соль, подлежащую сдачу крестьянами государству.

С подленным верно:

Секретарь (підпис не розбірливий)

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 335. — Арк. 33.

* УЭС (рос.) — повітова економічна служба.

№ 31

З ІНФОРМАЦІЇ ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ПРАВОВОГО ВІДДІЛУ ТА ІНФОРМАЦІЙНО- СТАТИСТИЧНОГО ПІДВІДДІЛУ КОМІТЕТУ НЕЗАМОЖНИХ СЕЛЯН ГУБВИКОНКОМУ ПРО СТАН ГОЛОДУ В ГУБЕРНІЇ

16 січня 1922 р.
Секретно

Положение губернии с 10 по 17 января 1922 года

Голод и борьба с ним

... Запорожский уезд. Андреевская волость — голодающих по волости 45%. Царицино-кутская волость — голодающих 3.498 душ. Васильевской волости — голодающих 5332 душ. Зарегистрировано случаев голодной смерти 15, больных на почве голода 200 душ. Получено от укомпомголода 180 п. хлеба удовлетворено 5% голодающим пайком. Балабино-Петровская волость — голодающих по волости 45%. Камышевахская волость — голодающих 85%. Умерло от голода 2 чел... Преображенская волость - голодающих 6402 душ. Выдано помощи Укомпомголодом 200 п. хлеба и 150 п. макухи. Жеребецкая волость — голодающих 7922 душ. Выдано помощи укомпомголодом 220 п. хлеба и 160 п. макухи.

Мелитопольский у Функционирует 3 столовых: 2 детских и 1 для безработных...

Б.-Токмакский у Молочанской волости выдано по одной четверти фунта хлеба 600 голодающим. Бывают смертности на почве голода.

Настроение рабочих и крестьян ... приподнятое...

**Зам. Завгуботуправом ОГНИВЦЕВ
Завинформстатпода РОДИН**

16 января 1922 года
№3 г. Запорожье

ДАЗО.—Ф.Р.—2.—Оп.1.—Спр.87.—Арк.19,19зв.

№ 32

**ПОЯСНЕННЯ ГОЛОВИ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ БЕЛОВА,
ДАНЕ НИМ МЕЛІТОПОЛЬСЬКІЙ ПОВІТОВІЙ НАДЗВИЧАЙНІЙ КОМІСІЇ З ПРИВОДУ
ОРГАНІЗОВАНИХ ПОВІТОВИМ ВИКОНКОМОМ ОБЛАВ НА "МІШЕЧНИКІВ" ВЕСНОЮ 1921 РОКУ**

20 січня 1922 р.

Весною 1921 года, когда север Украины, Донбасс и значительная часть территории РСФСР голодали, Запорожской губернии была дана боевая задача — выполнить продрозверстку. Вся тяжесть этой задачи падала на Мелитопольский уезд, который должен был дать по разверстке 12 миллионов пудов хлеба.

На эту работу были брошены лучшие партийные и профессиональные силы, но, не смотря на все принимаемые меры, существенных результатов нельзя было достигнуть, так как Мелитопольский уезд был запружен мешочниками.

Крестьяне тысячами подвозили к станциям жел-дороги хлеб и продавали, или обменивали его с мешочниками, чтобы не сдавать по разверстке. Нужны были решительные, репрессивные меры.

30 апреля в Мелитополь прибыл Председатель Совнаркома тов. Раковский и под его председательством состоялось совещание членов Уисполкома, Упаркома, заведующих отделами и представителей профорганизации и Райпродкомов. На этом совещании был намечен ряд мероприятий по борьбе с продажей хлеба (выписка из протокола прилагается).

Кроме того Запорожским Губвоенсовещанием, а затем и Уисполкомом были изданы приказы № 84 и 13 (прилагаются) и была организована чрезвычайная комиссия по борьбе с мешочничеством и спекуляцией.

Этой комиссией был в свою очередь намечен ряд мероприятий и, в том числе, была запрещена торговля в районе станции Мелитополь, где более всего сосредотачивалось крестьян привозящих хлеб.

Но, не смотря на запрещения, хлеб к станции подвозился и это вынудило Уисполком, по соглашению с Упаркомом и другими органами, отдать распоряжение производить облавы и на основании постановления с участием тов. Раковского и приказов №84 и 13, хлебные продукты отбирались.

Не хлебные продукты отобрания не подлежали, но возможно, что при производстве облав были злоупотребления и в единичных случаях забирались и другие продукты частями, производившими облавы. Установить этого в настоящее время не представляется возможным. В Уисполкоме ни тогда, ни по настоящее время ни откого не поступало заявлений на незаконное отобрание продуктов и поэтому нельзя было произвести своевременно расследование, чтобы виновных предать суду, а незаконно отобранные продукты возвратить.

Предуисполкома БЕЛОВ

21. I. — 22 г.

ДАЗО.—Ф.Р.—2.—Оп.1.—Спр.335.—Арк.78.

№ 33
ЗІ СКАРГИ ГРОМАДЯНИНА С. ВЕЛИКА БІЛОЗЕРКА ТІЄЇ Ж ВОЛОСТІ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ*
Д. ДЕНИСКА ДО ЗАПОРІЗЬКОЇ РОБІТНИЧОЇ СЕЛЯНСЬКОЇ ІНСПЕКЦІЇ ПРО НЕЗАКОННЕ
ВИЛУЧЕННЯ У НЬОГО ЗЕРНА

20 січня 1922 р.

В запорожскую Рабоче — крестьянскую инспекцию. Даниила Ерофеевича Дениско, в с. Б.Белозерки, той же волости, Мелитопольского уезда.

Жалоба

8 ноября прошлого года Селькомнезамож с. Б. Белозерка, Мелитопольского уезда, принудительным путем отобрану меня 70 п. пшеницы, не оставив даже и одного пуда на пропитание...прошу Р.К.И. признать факт отобрания у меня принудительным путем 70 п. хлеба не законным и сделать надлежащее распоряжение о возврате такового.

Данил ДЕНИСКА,
а за неграмотного по его просьбе
Расписался А. БЕЩУХ

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп.1. — Спр. 329. — Арк. 150.

* Нині це село відноситься до Великобілозерського району Запорізької області.

№ 34
З ЦИРКУЛЯРА № 84 ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО КОМІТЕТУ КП(б)У ПРО ГОЛОД В ГУБЕРНІЇ

22 січня 1922 року.

Голод, возрастающий в нашей губернии ставит угрозу все дальнейшее существование сельского хозяйства в губернии... Мы все же стоим перед вопросом что будет пустовать на 1922 г. 1 миллион десятин земли...

Мы должны сделать все, чтобы наша губерния —житница республики в прошлом, богатейшая на Украине — не превратилась в будущем году в пустыню...

Почти окончательная ликвидация свободного оборота, как следствие принудительного займа и конфискации, окончательно подорвет силу крестьянского хозяйства в его самостоятельной борьбе с теми тяжелыми условиями в которых находится наша губерния.

И это случится при том условии, когда помощь центра не сможет удовлетворить 50 проц. наших минимальных потребностей...

Секретарь Губкома ГУРЕВИЧ

ДАЗО. — Ф.П. — 64. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 8.

№ 35
ТЕЛЕГРАМА МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ ТА ПОВІТОВОЇ
КОМІСІЇ
ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ ЗАПОРІЗЬКОМУ ГУБВИКОНКОМУ І ГУБЕРНСЬКІЙ КОМІСІЇ
ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ ПРО КАТАСТРОФІЧНЕ СТАНОВИЩЕ
В БОРОТЬБІ З ГОЛОДОМ У ПОВІТІ

23 січня 1922 р.

ЗПР. Из Мелитополя № 1491 196 сл.

23/1 17-3 Лит. А.

ЗПР. Губисполком Губкомголод.

Положение уезда и города голодающими катастрофическое смертность с каждым днем увеличивается только за один день 22 января в городе зарегистрировано 15 смертей от голода.

В уезде сотни семейств лежат без движения опухшие, кровавый понос, тиф, без присылки хлеба извне, выход не возможен. Крестьяне ссылаясь на обещание т. Раковского*, который при объезде губернии говорил всюду что будет в Запорожскую губернию ввозиться ежемесячно 90 тыс. пуд. зерна требуют хлеба, в волостях организованы питательные пункты, работа налаживается но за отсутствием хлеба должна будет замереть. Голодающих на 15 января зарегистрировано по уезду и по

городу 244.102. Настоятельно просим скорейшей присылки хлеба ибо присланными 18 вагонами общим весом 15.000 пуд. не смогли удовлетворить и 30 % голодающих, несвоевременная помощь грозит ужасами вплоть до голодной стихии. Крестьяне группируются тысячи по селам и требуют хлеба. Каждый день крестьяне и рабочие требуют отправки в другие губернии и не смотря на неоднократные запросы определенных указаний на этот счет не имеем. Требуют отправки на жительство в другие губернии, таких зарегистрировано до 900 человек, кроме того отправлено случайными поездами 700 человек. Для отправки зарегистрированными не можем получить вагонов, люди запружают станцию — гибнут. Просим срочно урегулировать вопрос о даче нарядов на вагоны. Ждем исчерпывающих указаний затронутых вопросов этой телеграммы 23 января № 89.

Предуисполкома БЕЛОВ
Секретарь Укомголода МОСКАЛЕНКО

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп.1. — Спр.335. — Арк. 19.

№ 36

**3 ТЕЛЕГРАМИ ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБКому КП(б)У ТА ГУБВИКОНКОМУ СЕКРЕТАРЕВІ ЦК КП(б)У
ЛЕБЕДЮ І ГОЛОВІ РАДНАРКОМУ УСРР (ОБОМ ОСОБИСТО)
ПРО КАТАСТРОФІЧНЕ СТАНОВИЩЕ В БОРОТБІ З
ГОЛОДОМ РОБІТНИКІВ І СЕЛЯН М. МЕЛІТОПОЛЯ
Й ПОВІТУ, А ТАКОЖ ВСІЄІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ГУБЕРНІЇ**

25 січня 1922 р.

Сообщаем копию телеграммы полученной из Мелитополя " положение уезда и города голодающими катастрофическая смертность с каждым днем увеличивается"...

* Х. Раковский — голова Раднаркому України в 1919—1923 рр.

Телеграмма эта может служить точной характеристикой положения всей губернии. До сего времени счет обещанной помощи голодающим получено всего 68 вагонов. Просим ускорить разрешения вопроса о беспрепятственной закупке крестьянами Запорожской губернии зерна в урожайных губерниях и вопрос о систематических присылках нарядов на вагоны дабы хоть частично ослабить картину несчастья. Ответ просим через Политком.

Секретарь губкома ГУРЕВИЧ
Зампредгубисполкома ГАВРИЛОВ
Секрктарь СЕРЕДА

25 января 1922 г.

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп.1. — Спр.335. — Арк. 21.

№ 37

**ТЕЛЕГРАМА ГОЛОВИ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ
ЗАПОРІЗЬКОМУ ГУБВИКОНКОМУ ПРО ВІДСУТНІСТЬ ТРАНСПОРТУ ДЛЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ
ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ ГОЛОДУЮЧИМ**

27 січня 1922 р.

Запорожье Губисполком

Последнее время в городе смертность с каждым днем на почве голода увеличивается. С 1 по 25 января умерло 44 человека. Много имеется больных требующих больничного лечения но перевозить не на чем. В уезде зачастую требуется немедленно перебросить продовольствие для голодающих больных но за отсутствием транспорта не представляется возможным. Учитывая все эти обстоятельства Президиум Уисполкома постановил передать распоряжение Укомголода одну машину Умта. Просим подтвердить это постановление 27 января н.г.

Предуисполкома (підпис нерозбірливий)

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп.1. — Спр. 335. — Арк. 25.

№ 38

**ТЕЛЕГРАМА ЗАСТУПНИКА ГОЛОВИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ГУБЕРНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ НАРАДИ
ГАВРИЛОВА І НАЧАЛЬНИКА ТРИДЦЯТОЇ ДИВІЗІЇ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ І. ГРЯЗНОВА УКРАЇНСЬКІЙ
ВІЙСЬКОВІЙ НАРАДІ,
В КОПІЇ — ЦК КПУ ПРО ПРИПИНЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬСТВОМ ВІЙСЬК,
ДИСЛОКОВАНИХ У ЗАПОРІЗЬКІЙ ГУБЕРНІЇ**

28 січня 1922 року.

**Телеграмма Лит. А
Укровоенсовещание копия ЦК КПУ
УЭС Командвойск УКР**

В январе месяце Губвоенпродснаб наряду 54 тысячи пудов не получил не одного вагона. Довольствие войск производилось путем преступного расходования посевматериала и продовольственной помощи а также зернохлеба Вукоспилки назначенного для мясозаготовок чем таковая сорвана. Части гарнизона не получили довольствия в Мелитополе с 21 января в Б — Токмаке с 23 января. По Запорожскому гарнизону издан приказ № 29 уменьшить дачу хлеба по ? фунта , положение частей катастрофическое были случаи заболевания красноармейцев на почве голода. Распоряжение власти о выдаче Красной армии семенного материала и хлеба , предназначенного голодающему населению вызывают сильное возмущение принимая во внимание что это выполняется всего на 10 процентов. Были случаи , когда мы должны были анулировать ордера голодающих отправляя их транспорт порожним для удовлетворения Красной Армии. Неоднократные категорические постановления Центральной власти благоприятные для Запорожья вынуждают нас подозрительно относиться к технологическим аппаратам Центральных органов ведавших продовольствием так как такое отношение можно рассматривать лишь как намеренный подрыв власти.

28 января 1922 года №1954.

**Зампредгубвоенсовещания ГАВРИЛОВ
Начдив ГРЯЗНОВ**

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп.1. — Спр. 330. — Арк.106.

№ 39

**ЗАПИТ ГОЛОВИ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ ДО
ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО КОМІТЕТУ І ГУБВИКОНКОМУ ПРО ДОЗВІЛ
НА ПЕРЕДАЧУ ПОВІТОВОМУ КОМІТЕТУ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ СОЛІ, ЯКУ ВИЛУЧАЄ МІЛІЦІЯ
У ГРОМАДЯН**

31 січня 1922 р.

Опродкомгубу
Копия Губисполкому

В виду заперщення свободной торговли солью в селах уезда часто милицией и угрозыском отбирается соль. Так в селе Покровске 2 отобрано у разных лиц угрозыском 70 пудов соли. Волисполкомы возбуждают ходатайство о передаче этой соли Комголодом для столовых и выпечки хлеба. Просим о выдаче наряда 70 пуд. соли отобранной в 2 Покровке и разрешить впредь передавать в пределах нужды отбираемую соль Комголодом, возбуждая одновременно ходатайства о выдаче нарядов.

**Предуисполкома
Секретарь (підписи нерозбірливі)**

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп.1. — Спр. 335. — Арк. 52.

№ 40

З ТЕЗ ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО КОМІТЕТУ КП(б)У ПРО БОРТЬБУ З ГОЛОДОМ В

ГУБЕРНІЇ

січень 1922 р.

"Голод и борьба с ним

Тезисы

1. Голод охвативший Запорожскую губернию и в частности Запорожский уезд с каждым днем принимает все более и более широкие размеры. Если в ноябре месяце в Запорожском уезде насчитывалось до 48—50 тысяч голодающих, то в январе сего года количество голодающих достигает до 90 тысяч (из 160—180 тыс. населения).

2. Поскольку голод растет и голодающее население не имеет возможности приобрести где бы то ни было хлеба — последствия голода не замедлили сказаться: смертность от голода не единицами и десятками, а сотнями, заболевания на почве голода приняли ужасающие размеры.

3. Ресурсы которыми может располагать государство в помощь голодающим — это исключительно наряды Наркомпрода. Фонды помощи голодающим по губернии равнению 100-тысячам путем (слово нерозбірливе) аккуратном ежемесячном полученном на всех голодающих губернии (до 400—500 тысяч чел.) не хватит для пропитания и одной трети голодающим. За январь месяц получено всего одна пятая часть наряда 20 тысяч пудов.

4. Для того чтобы оказать сколько нибудь ощутительную помощь голодающим не говоря уже о полной ликвидации голода необходимо, чтобы в деле помощи голодающим принимало участие все население. Лозунг "Десять сытых прокормят одного голодного" должен быть проведен в жизнь во все уголках голодающей губернии..."

ДАЗО. — Ф. — 36. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 13.

№ 41

ЛИСТ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ ЗАПОРІЗЬКОМУ ГУБВИКОНКОМУ ПРО МАСОВЕ ГОЛОДУВАННЯ ГРОМАДЯН ПОВІТУ У ЗВ'ЯЗКУ З ПОВНОЮ ВІДСУТНІСТЮ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

2 лютого 1922 р.

Губисполкому
г. Запорожье

Положение Мелитопольского уезда с продовольствием более чем катастрофическое. Число голодающих на 1 февраля достигает 355.655 человек, в том числе в городе 11.200. Никаких запасов продовольствия (хлеба) нет. Поедены суррогаты, поедается последний скот. Крестьяне массами распродают скот и остатки имущества, собираясь выезжать. Смертные случаи резко увеличились. На 15 января зарегистрировано смертей от голода в уезде 777 и в городе 44. В последние дни в городе умирают десятками. Чтобы хотя отчасти удовлетворить больных и детей, а также воинские части, сидящие также без хлеба, взято из посевного материала 6442 пуда зерна. Уисполком неоднократно обращался в ЦКПомголод, но ни откуда ни помощи, ни ответа не получил. Такие телеграммы посланы: 19 января за № 82, 23 января за № 89, 27 января за № 96, 30 января за № 113. Тысячи голодных требуют отправки за хлебом в урожайные губернии. Еще 13 января возбуждено ходатайство перед ОПС о нарядах на вагоны для переселенцев голода. После этого послано семь телеграмм с просьбой ускорить дачу нарядов, но ответа и нарядов нет. Люди сотнями запружают станцию и Укомголод, умирают. Никаких указаний о порядке отправки партий в урожайные губернии за приобретением хлеба нет, хотя об этом также неоднократно запрашивали и Губернию и Центр. В уезде наблюдаются массовые случаи конфискации хлеба у имеющих его граждан, находят хлеб в ямах спрятанный, иногда в большом количестве. Запрашивали Губисполком как поступать, можно ли производить конфискацию у лиц, умышленно скрывающих хлеб. Ответа не получили.

При таких условиях работать дальше невыносимо. В тех условиях, в которых голод поставил Мелитопольский уезд, работать более или менее продуктивно можно лишь тогда, когда вышестоящие органы власти будут давать руководящие указания и своевременно отвечать на все, выдвигаемые

жизнью, запросы. Уисполком настаивает на немедленном ответе на все поставленные вопросы и впредь отвечать на его запросы своевременно.

Предуисполкома БЕЛОВ

Секретарь (підпис нерозбірливий)

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 335. — Арк. 85, 85 зв.

№ 42

**ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕЛЕГРАФОМ ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ ТА ГУБЕРНСЬКОГО
ПРОДОВОЛЬЧОГО КОМІТЕТУ НАРОДНОМУ КОМІСАРІАТУ РОЗПОДІЛЕННЯ ПРОДОВОЛЬСТВА
ПРО КАТАСТРОФІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ПРОДУКТАМИ ХАРЧУВАННЯ
ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН, ДИТЯЧИХ ЗАКЛАДІВ, ЛІКАРЕНЬ І ТЮРЕМ ЗАПОРІЗЬКОЇ ГУБЕРНІІ**

3 лютого 1922 р.

**Проводу
Харьков Наркомпрод Распределение**

Отсутствием зернохлеба создалось катастрофическое положение снабжением даже таких потребителей как Воинские части Детские учреждения больницы и тюрьмы, сведений прибытии продмаршрута не имеется, снабжать указанных потребителей нечем, третий раз прошу срочной отправке продмаршрута противном случае снимаю себя ответственность могущие быть последствия прекращения снабжения.

**Предгубисполкома
Предопродкомгуба
Секретарь Губкома**

3 февраля 1922 г.
г. Запорожье.

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 330. — Арк. 63.

№ 43

**З ДОПОВІДІ СЕКРЕТАРЯ КАМ'ЯНСЬКОГО РАЙПАРТКОМУ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОМУ
ПОВІТПАРТКОМУ ПРО ГОЛОД У РАЙОНІ**

4 лютого 1922 р.

Секретно.
Упарткому.

... Культурно-просветительская работа ненормальна. В школах занятия протекают ненормально с одной стороны за отсутствием нормального снабжения, ...из-за голодовки, недоедания, отсутствие одежды и обуви дети посещают плохо. Молочный скот и молодняк, а равно и лошади вырезаются и никакая агитация не прививается... Массовые есть случаи, когда голодные едят собак и кошек, ловят ворон и галок и смертные случаи увеличиваются...

Внутрипартийное настроение бодрое, уверенное, за редким исключением пьянства коммунистов, венчания в церкви, шкурничества и малодушия. Но меры райпарткома приняты и все это в корне пресечено.

...Мелкие воровские шайки и одиночки в районе свирепствуют во всю. Крестьяне коров и лошадей на ночь заводят в дома, нет спасения и нет возможности бороться.

...Активного движения контрреволюции за отчетный период не наблюдается...

Секретарь райпарткома (підпис)

ДАЗО. — Ф. П. — 264. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 37.

№ 44

**ТЕЛЕГРАМА МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО
ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ ДО ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ З ПРОХАННЯМ ДОЗВОЛИТИ
ЧАСТИНУ ПОСІВНОГО ЗЕРНА ВІДДАТИ**

ГОЛОДУЮЧИМ ГРОМАДЯНАМ

5 лютого 1922 р.

Мелітополя 344, 72, 5/2

13. 20 ПТА

Продовольственное положение городе и уезде становится все кошмарнее красноармейцев детские дома столовые нечем обеспечивать. На наши неоднократные телеграммы Вам ответа не получаем для снабжения красноармейцев детских домов и умирающих голодающих упарком постановил взять из посевматериала до десяти тысяч пудов зерна другого выхода нет иначе погибнут тысячи людей Просим постановление это санкционировать не получение ответа до 06. часов утра 6 февраля будем считать санкцией.

5 февраля № 133

Предисполкома БЕЛОВ

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 335. — Арк. 49.

№ 45

З РОЗШИФРОВАНОЇ ТЕЛЕГРАМИ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО КОМІТЕТУ КП(б)У ЗАПОРІЗЬКОМУ ГУБЕРНСЬКОМУ КОМІТЕТУ КП(б)У ТА ГУБВИКОНКОМУ ПРО СТАН ГОЛОДУ В МЕЛІТОПОЛЬСЬКОМУ ГАРНІЗОНІ

5 лютого 1922 р.

Положение гарнизона Мелітополя катастрофическое. Четыре волости требуют немедленной выдачи хотя бы 500 пудов хлеба. Хлеба нет. Упартком постановил взять из посевного материала 5 тысяч пудов пополнив потом полученным для голодающих. Просим срочно (слова нерозбірливі - ред.) постановление срочно ответив. Если не будет ответа до девятнадцати часов шестого посевматериала будет № 541.

Секретарь Упаркома БАРАБАШ
Расшифровала (підпис нерозбірливий)

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 335. — Арк. 26, 27.

№ 46

ВКАЗІВКА ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ ПО ПРЯМОМУ ТЕЛЕФОНУ ЗВ'ЯЗКУ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТОВОМУ ВИКОНАВЧОМУ КОМІТЕТУ ПРО ЗАБОРОНУ ВИЛУЧАТИ ПОСІВНИЙ МАТЕРІАЛ І ПЕРЕДАВАТИ ЙОГО ГОЛОДУЮЧИМ

6 лютого 1922 р.

Записка по прямому проводу Мелітополь
Преудисполкома

№ 133 Губисполком категорически, под личную ответственность Уисполкома, запрещает изъятие зерна из посевматериала. Продовольствие Военпродснаб и Упродкома послано.

6 февраля 1922 г. № 135

Зампредгубисполкома ГАВРИЛОВ
ВРИД Секретаря ГИЛЬБУР

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 335. — Арк. 50.

№ 47

СТАТИСТИЧНІ ВІДОМОСТІ ПРО ГОЛОДОМОР 20-х РОКІВ В УКРАЇНІ, ЗОКРЕМА НА ЗАПОРІЖЖІ

Початок лютого 1922 р.

Голод на Україні почався на Донеччині, Запоріжжі та Катеринославщині з початком жовтня 1921 р.

За січень 1922 року (3 місяці) було:

	Губернія	Уродилосьь	Вмерло	Примітка
на Запоріжжі	7.705	20. 334		

[...] Відповідні ж числа маємо відносно худоби в голодних губерніях

Губернія	1921 р. шт. худоби	1922р. шт. худоби
Запоріжжя	2.465.475	1.015.312

"ЧОРНА КНИГА УКРАЇНИ". КИЇВ. "ПРОСВІТА", 1998. — С. 102, 103, 105.

№ 48
СПИСОК ГОЛОДУЮЧИХ ВОЛОСТЕЙ
ЗАПОРІЗЬКОЇ ГУБЕРНІЇ *

Не пізніше 7 лютого 1922 р.

Запорожский уезд
Гуляйпольский уезд

Бердянский уезд

Б.-Токмакский уезд

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 315. — Арк. 11.

№ 49
ЗАПИТ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ ДО ЗАПОРІЗЬКОГО
ГУБВИКОНКОМУ ПРО НАДАННЯ ВКАЗІВОК ЩОДО ХЛІБА, ПРИХОВАНОГО СЕЛЯНАМИ В ЯМАХ

7 лютого 1922 р.

Вторично
Губисполкома
Запорожье

За последнее время из уезда часто поступают сведения, что у некоторых крестьян кулаков имеется хлеб, спрятанный в ямах. Не смотря на объявления Уисполкома, что хлеб может безбоязненно быть вынут из ям и что он не подлежит ни реквизиции, ни конфискации, все же хлеб продолжает храниться в ямах, в то время, когда рядом люди умирают сотнями от голода.

Так в селе Гирсовке* в трех граждан имеются ямы, которые по предложению Уисполкома подлежат вскрытию, при чем после вскрытия предложено хлеб под расписку оставить у владельца, составив акт.

Просим дать указание как поступать в тех случаях, когда будет установлено, что хлеб скрывается с злостной целью, лишь бы не дать голодным.

Предуисполкома
Секретарь (підписи нерозбірливі)

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 335. — Арк. 47.

№ 50
ЛИСТ ГУЛЯЙПІЛЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ ТА
АКТ КЕРІВНИКІВ БЛАГОВІЩЕНСЬКОЇ ВОЛОСТІ
ПРО ВИПАДОК ЛЮДОЇДСТВА

9 лютого 1922 р.

Секретно
Губисполкому

При сем препровождается копия с копии акта о случае людоедства имевшем место в Гуляйпольском уезде для сведения.

Зав. общим отделом (підпис нерозбірливо)

АКТ

1922 года января 23 мы нижеподписавшиеся Зав. 14 Медицинским участком (слово нерозбірливе) А.Ф. Троянский, секретарь Благовещенской Волкомячейки К. Е. Саенко и предкомнезаможа К. А. Детюк по предложению Благовещенского Предволисполкома тов. Капленко производили опрос и обследование семьи Нищенко Ивана Федоровича 55 лет, жена которого Харитина андреевна Нищенко совершила убийство своих двух детей, дочери 5 лет и сына Андрея 7 лет (способом удушения руками) и употребила трупы в пищу в отсутствии своего мужа. Муж И. Ф. Нищенко оставил семью ушел на сторону для прокормления себя заявил семье: "Живите как вам нужно".

Харитина Андреевна Нищенко 45 лет отроду вполне здоровая женщина телесных недостатков никаких нет. В продолжении своего замужества родила 11 душ детей, двое из которых умерли в 1921 году от болезни, остальные дети: дочь Устинья 25 лет, сыновья Марк 18 лет и Ларион 11 лет, дочь Анастасия 12 лет и Мария 1 1/2 года (грудная) при медицинском осмотре оказались здоровыми физически. Старшие из них здоровы умственно: сама мать Харитина Нищенко физически вполне тоже здорова и только крайне истощена от голода как и вся семья. На вопрос, что заставило ее удушить своих детей, откровенно и сознательно говорит: "так как они были более слабые и истощенные голодом, то я их придушила, а после варила и ела вся семья будучи голодная". По мнению комиссии Харитина Андреевна Нищенко совершив убийство своих детей руководилась чувством безнадежности на скорое получение материальной помощи и на выздоровление слабых детей.

Примечание: Иван Федорович Нищенко имеет 10 десятин надельной земли и почти никогда не обрабатывал, а сдавал ее в аренду или с половинной обработки, зачастую за выручение от земли деньги употреблял на спиртные напитки (на разгулье) занимаясь охотничеством успешно. Семья вся в редких случаях в прошлом времени не ела мяса хотя бы без хлеба в последние месяцы 1921 и 1922 года семья употребляла в пищу мясо диких животных, собак, если попадалось то и лошадиное мясо. Заметно, что как отец так и мать за нравственным развитием детей не заботились совершенно, на вопрос старшему сыну Марку ел бы он сейчас руку или ногу человека, отвечает: "С большим бы удовольствием только резать и убивать человека сам не мог бы".

Употребляя в пищу тела членов своей семьи ни чувства сожаления, ни чувства брезгливости никто из семьи не испытывал. Личное мнение Савенко (таке прізвище в оригіналі - ред.): так как вышеуказанная семья в большей части привыкла к животной (мясной) пище, то не остановилась перед употреблением в пищу мяса человеческого.

**Заведывающий 14 Медицинским участком
А. ТРОЯНОВСКИЙ**

**Секретарь Благовещенской Волкомячейки
К. САЕНКО**

**Председатель Благовещенского Волкомнезаможа
К. ДЕТЮХ**

3 копии верно: За Делопроизводитель Начальника милиции 4 района (подпись).

ДАЗО. — Ф. Р. — 2.— Оп. 1. — Спр. 354. — Арк. 30.

№ 51

**3 ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ ПОЛІТБЮРО ЦК КП(б)У
ПРО ВІДРЯДЖЕННЯ МІСІЇ В АМЕРИКУ**

10 лютого 1922 р.

Слушали: 4. О посылке миссии в Америку.

Постановили: 4. Ввиду значительного количества в Америке и Канаде эмигрировавших туда украинцев и галичан высказаться принципиально за посылку миссии в Америку и Канаду с целью поднять среди украинских и галицких рабочих и крестьян усиленную кампанию за оказание помощи голодающим Украины. Председателем комиссии наметить тов. Затонского с оставлением его

председателем Кооперативного Совета. Считать возможным включить в состав миссии проф. Грушевского.

Всю техническую работу по подготовке миссии поручить проф. Грушевскому.

ЦДАГО України, Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 29. — Арк. 30—30 зв. Оригінал. Машинопис.

№ 52

**ЛИСТІВКИ НЕВІДОМОГО АВТОРА ЗАПОРІЗЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ІЗ ЗАКЛИКАМИ ДОПОМОГТИ
ГОЛОДУЮЧИМ ГРОМАДЯНАМ**

Не пізніше 10 лютого 1922 р.

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 109, 110, 111, 112.

№ 53

**ТЕЛЕГРАМА МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ ЗАПОРІЗЬКОМУ ГУБВИКОНКОМУ
ПРО НЕДОСТАТНЮ КІЛЬКІСТЬ КОНЕЙ
ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ПОСІВНОЇ КАМПАНІЇ**

11 лютого 1922 р.

Запор. Губисполком

Из Мелитопля. 193, 81.11/2 15.50.

Подходит посевкампания. Лошадей в уезде очень мало некоторых волостях 20 штук лошади обезсилены безкормицей для обработки земли под ранние культуры негодны. Если будет посевматериал все же засеять землю будет нечем просим срочно ходатайствовать перед наркомпродом о высылке объемистого зернового фуража для рабочего скота и перед военснабдоловльствием переброске Мелитопольский уезд не менее одной конной бригады снабженной продовольствием и фуражем для использования в посевкампанию. Результатах сообщите. 11 февраля № 172.

Предисполкома БЕЛОВ

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 335. — Арк. 80.

№ 54

**ТЕЛЕГРАМА ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ
ДО ЦК ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ УКРАЇНИ,
В КОПІЇ — ЦК КПУ ПРО ПРИПИНЕННЯ
ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ**

11 лютого 1922 р.

**Телеграма Лит А
Цекмпомголод Копія ЦК КПУ**

Дело помощи голодающим приостанавливается из-за полного отсутствия ресурсов. На плановые 90 вагонов рассчитывать совершенно нельзя. Из 370 по наряду получили только 70. Официальная цифра голодающих из 1.500.000 населения (так у телеграмі — ред.) Живем исключительно собственными отчислениями. Столовые детские дома закрываются. Там, где что-нибудь даем не помогает — только вызываем раздражение. Красный Крест открыл только одну столовую, от АРА был представитель — уехал. Единственная помощь извне все время 22 глуховских вагона. Отчисления ж.д. рабочих нашей губернии отправляется центр. Больных тысячи. Смертность растет. Повсеместно едят кошек собак был случай людоедства. Запрашиваем почему отчисления сборы производимые всей республике не реализуются нашей губернии самой неблагоприятной по голоду Украина сравнивается Поволжем. Просим немедленной высылки продовольствия денег вещей Ждем срочного ответа.

Выпустили воззвание урожайным губерниям.

**Предгубкомпомголод
Предгубисполкома ГАВРИЛОВ
Секретарь Губкома ГУРЕВИЧ**

11 февраля 22 г.
№156

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 330. — Арк. 89.

№ 55
ВІДПОВІДЬ ТОВАРНОГО ВІДДІЛУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ГУБЕРНСЬКОЇ ОСОБЛИВОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ
КОМІСІЇ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТОВОМУ ВИКОНАВЧОМУ КОМІТЕТУ З РОЗ'ЯСНЕННЯМ, ЗА ЯКОЮ
ЦІНОЮ МОЖНА ПРОДАВАТИ СІЛЬ

11 лютого 1922 р.

На Мелітопольському Уисполкому

На отношение Ваше за № 1715 от 31/1 Товарный отдел Запорожского Опродкомгуба сообщает, что соль может отпускаться исключительно за наличный расчет, по цене в феврале м-це 300.000 руб. пуд. Бесплатный отпуск может производиться исключительно по нарядам Наркомпрода, куда и следует обратиться.

п/п Начгубтоваротдела ТУРОВСКИЙ
Завсольмонопольей АВРАХ
За секретаря СТЕПАНОВ

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 335. — Арк. 55.

№ 56
З ДОПОВІДІ ГОЛОВИ КОМІСІЇ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТОВОМУ
КОМІТЕТУ КП(б)У ПРО ПОЇЗДКУ ДО м. ХАРКОВА З ПРОХАННЯМ НАДАТИ МАТЕРІАЛЬНУ
ДОПОМОГУ ГРОМАДЯНАМ ПОВІТУ

13 лютого 1922 р.

...После долгих мытарств, когда было выяснено, что помощи от центра ожидать нельзя, вопрос этот был поставлен на обсуждении ЦК Помголода в присутствии т. Калинина, где и был сделан доклад т. Коганом о положении Запорожской губернии, тов. Калинин в ответной своей речи указал, что местами сделано очень мало для оказания помощи голодающим, причем подчеркнул, что голод на Украине НИЧТО по сравнению с голодающим Поволжьем. Отрицательно отнесся к статистике о голоде на Украине, т. Калинин указал, что необходимо более серьезно относиться к составлению статистики голодающих. В заключении т. Калинин указал на необходимость сосредоточения всего внимания на оказании помощи Поволжью.

ДАЗО. — Ф. П — 264. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 15.

№ 57
ТЕЛЕГРАМА МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ ЗАПОРІЗЬКОМУ
ГУБВИКОНКОМУ ПРО КАТАСТРОФІЧНЕ СТАНОВИЩЕ
З ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ПРОДОВОЛЬЧИМИ ТОВАРАМИ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН, РОЗТАШОВАНИХ У
МЕЛІТОПОЛІ

13 лютого 1922 р.

Запорожье
Губисполком
Мелітополя 350. 50. 13. 15.40 ПТА

Положение снабжением продовольствием войсковых частей катастрофическое, ни хлеба, ни крупы нет обещенные вами вагоны с хлебом не прибыли Кроме нашего гарнизона прибыл 25 полк также без продовольствия, уисполком настоятельно требует продовольствия высылке 13 февраля.

Предуисполкома БЕЛОВ
Секретарь (прізвище нерозбірливе)

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Сп. 1. — Спр. 335. — Арк. 82.

№ 58

**ПОВТОРНЕ ПРОХАННЯ СОЮЗУ ТОВАРИСТВ МЕНОНІТІВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ДО
ГУБВИКОНКОМУ ДОЗВОЛИТИ ДЕЛЕГАЦІЇ ЇХНЬОГО СОЮЗУ ВИЇХАТИ ЗА КОРДОН З МЕТОЮ
РОЗШУКУ І ВІДПРАВКИ В ГУБЕРНІЮ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ ДЛЯ ГОЛОДУЮЧИХ ГРОМАДЯН**

14 лютого 1922 р.

В Запорожский губисполком

Прилагаю при сем прошение Союза за № 28 от 13 января с. г. на имя Б. Токмакского Уисполкома относительно делегации 4 лиц, политически благонадежных, за границу в Германию, Швейцарию и главное в Голландию и Америку на предмет изыскания всяких средств существования для нашего населения, повторяем свое ходатайство перед Губисполкомом о содействии его для скорейшей отправки делегации, в состав которой входят:

Винс Корнелий Абрамович — Молочанск
Гоосен Генрих Генрихович — Александрталь
Янц Генрих Тобиасович — Ландскроне
Гардер Абрагам Генрихович — Клефельд.

**Предсоюза: В. ЯНЦ
Секретарь А.ФАСТ**

№ 89

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп.1. — Спр.331. — Арк. 60.

№ 59

**З ДОПОВІДІ ЗАПОРІЗЬКИХ ГУБЕРНСЬКИХ
ВІДДІЛІВ УПРАВЛІННЯ ТА ДОПОМОГИ,
КОМІТЕТУ НЕЗАМОЖНИКІВ ГУБВИКОНКОМУ ЦЕНТРАЛЬНОМУ ВІДДІЛУ КОМНЕЗАМІВ
ПРИ НКВС УСРР, В КОПІЇ — ВУЦВК ТА РАДНАРКОМУ УСРР ПРО СТАН ГОЛОДУ В ГУБЕРНІЇ**

15 лютого 1922 р.

Запорожский уезд По волостям были организованы комиссии из членов комнезамов для сбора продовольственных пожертвований, но результаты крайне незначительные, так как имущего населения почти нет. Население питается почти исключительно суррогатами, травой, магаром и кореньями. Работа волкомнезамов в большинстве волостей протекает удовлетворительно, одна треть работает слабо в связи с сильным голодом... наблюдается ужасающий падеж скота. Население находится в удручающем состоянии. Из общего количества населения по Запорожскому уезду 176552 — голодает на 1 февраля 130.000 душ и только 5026 человек населения может пропитаться без помощи, остальные (два слова нерозбірливі — ред.) помощи до нового урожая.

Б. Токмакский уезд ... по уезду зарегистрировано 50.000 душ голодающих, коим необходимо до нового урожая из расчета 25 ф. хлеба в месяц на едока — 192000 пудов хлеба.

Гуляйпольский уезд ... по уезду зарегистрировано 259.054 душ голодающих, для прокорма которых до нового урожая необходимо 852.000 пудов хлеба.

Бердянский уезд ... по уезду зарегистрировано 150.000 голодающих, коим необходимо хлеба до нового урожая 523.000 пудов.

Мелитопольский и Генический уезда. Вследствие массового падения скота из-за безкормицы (далі нерозбірливо — ред..) По уездам зарегистрировано 507389 чел. голодающих, коим необходима помощь до нового урожая в размере 1.638.000 пудов...

... К 1 февраля зарегистрировано 1.020.000 голодающих, к 15-му августа 922 года предполагается увеличение до 1.131.575 душ, для прокорма которых до 15-го августа необходимо 3.675.500 пудов.

Замзавгуботуправа

ДАЗО.—Ф.Р.—2.—Оп.1.—Спр.87.—Арк.82,82зв.

№ 60

**ТЕЛЕГРАМА ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ ЦЕНТРАЛЬНОМУ
ВИКОНАВЧОМУ КОМІТЕТУ, ЦК КПУ, В КОПІЇ — ЦК ДОПОМОГИ ГОЛОДУ УСРР ПРО
КАТАСТРОФІЧНЕ СТАНОВИЩЕ В БОРотьБИ З ГОЛОДОМ**

18 лютого 1922 р.

Продовольственное снабжение рабочих и служащих а также губкомпомголода катастрофическое. За февраль и январь не дано ничего. Местных ресурсов нет. Соворганы на местах разваливаются. Мастерские предприятий приостановили работу. Обсуждаем метод помощи голодающим. Есть две точки зрения. Первая помогать трудоспособным и более сильным, остальных оставить произвол судьбы. Вторая поддерживать детей организовать медпункты сдерживая число смертности. Как первый так и второй подход крайне жесток. Но другого выхода у нас нет так как обещанные вами 90 тысяч пудов это выражает 25 процентов нашей потребности а так как мы из обещанного получаем не более 10 процентов , то вопрос о помощи сводится к нулю. Прибегнуть к такому методу нас заставил результат статистики помголода. Из тысячи умирающих приходится 950 на иждивенцев комголода , получается, что помогаем всем, но не спасаем никого. На получение реальной помощи ужасам голода в нашей губернии мы потеряли всякую надежду. Кстати следует указать что не получено не одного ответа от ЦК Помголода на наши телеграммы.

18 февраля 1922 г.

№ 482.

**Зампредгубисполкома ГАВРИЛОВ
Секретарь СЕРЕДА**

ДАЗО.—Ф.Р.—2.—Оп.1.—Спр.323.—Арк.53.

№ 61

КІЛЬКІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І ГОСПОДАРСТВ У ПОВІТАХ

Станом на 21 лютого 1922 р.

В Губисполком
Отдел Управления

Согласно личных переговоров Отдела Демографии Запорожского Губстатбюро препровождает сведения о количестве населения и число хозяйств по уездам Запорожской губернии.

**Зав губстатбюро
Зав отд. Демографии
Делопроизводитель (підписи нерозбірливі)**

Февраль 21 дня 1922 г.

Количество населения и число хозяйств по уездам Запорожской губернии

ДАЗО.—Ф.Р.—2.—Оп.1.—Спр.315.—Арк.14,15.

№ 62

**ТЕЛЕГРАМА СЕКРЕТАРЯ ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ В РЕСПУБЛІКАНСЬКІ ГАЗЕТИ
"КОММУНІСТ" ТА "НОВЬ" (м. ХАРКІВ) ПРО СТАН ГОЛОДУ В ГУБЕРНІЇ З ТОЧКИ ЗОРУ
ПРЕДСТАВНИКА ГОЛЛАНДСЬКОЇ МІСІЇ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ**

21 лютого 1922 р.

Харьков

Газ. "Коммунист" копия "Новь"

14 февраля представитель Голландской Миссии после объезда голодающих сел Запорожской губернии телеграфировал Голландию о положении губернии подчеркнув факт людоедства Гуляйпольском уезде при этом указывал что голод Запорожье больше чем Поволжье.

Прося организацию скорейшей помощи ВИЛЛИНК указывает что Голландская Миссия первая из

заграничних миссий приступають оказанию реальной помощи.

Секретарь ГИК СЕРЕДА

21/II
21/V №201.

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп.1. — Спр.331. — Арк.75.

№ 63
З ЛИСТА СЕКРЕТАРЯ КАМ'ЯНСЬКОГО РАЙПАРТКОМУ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТОВОМУ ПАРТІЙНОМУ КОМІТЕТУ ПРО КАТАСТРОФІЧНЕ
СТАНОВИЩЕ СЕЛЯН РАЙОНУ У ЗВ'ЯЗКУ З ГОЛОДОМ *

25 лютого 1922 р.

Секретно

Мелітопольському Упарткому
За февраль місяць согласно циркуляру
Упарткома от 23 октября 1921 г. № 66

... Количество голодающих растет с каждым днем, много было смертных случаев на почве голода; масса заболеваний и тяжелых болезней в силу этих-же причин, лошади и рогатый скот падают. Питание суррогатами... Падаль едят без всякого отвращения; употребление в пищу собак и кошек стало обычным явлением. На почве голода происходят кражи как хлеба, так и всего с'едобного и с такими преступлениями нет возможности бороться, всякие меры оказываются не приводят (слово нерозбірливе - ред.). Изменить положение дела на месте не представляется возможности, все средства исчерпаны и без сторонней помощи могут произойти ужасные последствия, катастрофа неизбежна...

Секретарь райпарткома

25 февраля 1922 г. № 15.

ДАЗО. — Ф. Р. — 264. — Оп. 1. — Спр. 41. — Арк. 42.

№ 64
З ДОПОВІДІ ГОЛОВИ БАЛКІВСЬКОГО ВОЛОСНОГО КОМІТЕТУ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТОВОМУ
КОМІТЕТУ ПРО ГОЛОД У ВОЛОСТІ

26 лютого 1922 р.

...Враг голод в Балковской волости в особенности в текущем месяце принимает ужасную картину по количеству голодающих, по степени голодаемости... Вымирание людей на почве голода с каждым днем увеличивается и увеличивается и уже мы встретили большую трудность подыскивать людей вырыть яму для умершего, так как люди были слабы-безсильны и умершие не придавались земле суток по 3, после чего сделали распоряжение по волости о заготовке заранее в каждом селе по несколько сот кладбищенских ям. В противном случае с наступлением весны мы все будем обречены на гибель. Все перечисленные ужасы Балковская волость переживает теперь "в феврале", но что-то будет в будущем, если не удастся общими усилиями поддержать и спасти положение.

Люди... борясь с этим врагом голодом употребляют в питание собак, кошек и т. д., но эти запасы уже иссякают...

Предволкомголод (підпис)
Секретарь (підпис)

ДАЗО. — Ф. П. — 264. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 30-31.

№ 65

**З ТЕЛЕГРАМИ ЗАСТУПНИКА ГОЛОВИ РАДНАРКОМУ ТА НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ
ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ ЗАПОРІЗЬКОМУ ГУБВИКОНКОМУ І В КОПІЇ — ГУБЕРНСЬКОМУ
ПРОДОВОЛЬЧОМУ КОМІСАРІАТУ ПРО НЕЗАДОВІЛЬНУ ВІДПРАВКУ З ГУБЕРНІЇ ЗЕРНА
ГОЛОДУЮЧИМ ГРОМАДЯНАМ ПОВОЛЖЯ**

Не пізніше 27 лютого 1922 р.

Запорожье. Предгубисполком

Копия Губпродкомисарам

Погрузка семзерна для голодающего Поволжья производится чрезвычайно медленно и слабо ставя под угрозу снабжение яровыми сем зернами. На целый ряд требований Наркомпрода об усилении погрузки ... темп работ не усилило.

(...)... во всех случаях неисполнения наших требований и продолжение работы таким же слабым темпом виновные неукоснительно будут предаваться суду Ревтрибунала по всей строгости революционных законов получение сего подтверждение копии (слово нерозбірливе —ред.) Наркомпрода ПредВЦИК Калинин №01051.

**Зампредсовнаркома (прізвище нерозбірливе)
Замнаркомпрод БРЮХАНОВ**

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп.1. — Спр. 330. — Арк. 111.

№ 66

**ЗВЕРНЕННЯ ЗАПОРІЗЬКИХ ГУБЕРНСЬКОЇ КОМІСІЇ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ ТА
ГУБЕРНСЬКОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ РАД ДО ВСІХ ГУБЕРНІЙ УКРАЇНИ З ПРОХАННЯМ ПРО
ДОПОМОГУ**

Лютий 1922 р.

От 700000 голодающего населения Запорожья обращаемся мы к вам за помощью. На юге Украины образовалось второе Поволжье Советской Федерации и в наиболее сильных формах оно выявилось у нас на Запорожье.

Из полутора миллионов населения официально числится к началу февраля 700000 голодающих. Каждый день принуждает нас зачислять в голодающие все новые и новые тысячи населения.

Тысячи беспомощных больных от голода и ежедневно сотни смертей — такова картина у нас в начале февраля месяца, а впереди еще 5 голодных месяцев и неизвестно как велико будет улучшение с новым урожаем.

Суррогаты вместо хлеба (макуха, курай, кора, листья, коренья и др.) уже давно употребляется без всякой примеси муки всюду, и они на исходе, а в целом ряде районов уже вышли и считаются роскошью.

Вместо хлеба едят кожу. Повсеместно в голодающих районах едят кошек и собак. Лошади считаются на съедение. Едят и падаль.

Появился первый случай людоедства. Мать удушила двоих детей 5-ти и 7-ми лет, и употреблены в пищу в семье. Этот случай не имеет совершенно подкладки умопомешательства. Мать спокойно и сознательно поедает своих детей. Это жестокое последствие голода.

При таком тяжелом положении помощь оказывается нашим сотням тысяч голодающих ничтожна. Она является в громадном большинстве не помощью, а жестоким раздражением голодных, а в ряде мест вовсе не оказывается.

Нам нечем помогать нашим голодающим. Республика переживает тяжелую пору, и наше правительство не может дать нам много. Местные сборы очень малочисленны. Все наши рабочие отчисляют аккуратно деньги и продовольствие от своих скудных заработков, полуголодная Красная Армия, расположенная у нас, приносит свою лепту, организуем дело самопомощи среди тех крестьян, которые еще не голодают.

Но все это дает ничтожное количество. Мы не можем дать голодного пайка 1/10 части голодающих. Мы организуем столовые и не в силах их содержать, мы строим детские дома и не можем в них спасти детей от смерти — нет продовольствия, денег, одежды.

Мы стоим перед вопросом вымирания десятков и, пожалуй сотен тысяч населения.

Близится посев. Последний скот падает и съедается. С весны до осени 1921 года он сократился от 234000 до 160000 голов, теперь гораздо меньше, а в мирное время у нас было 550000 голов; есть волости, где осталось по несколько лошадей.

Нет семян. Республика дает нам семенную помощь из ваших губерний, но транспорт и другие условия затрудняют подвоз. Мы получили только 1/5 часть назначенного, а времени уже мало.

Мы стоим перед вопросом обращения богатейшего в свое время района страны в пустыню. Трудящиеся всей республики не должны этого допустить.

Мы можем отметить пример комитетов Незаможных селян Глуховского уезда Черниговской губернии, которые привезли нам 22 вагона продовольствия, оказавших в свое время значительную неоценимую поддержку голодающим.

Мы ждем такой же помощи от других.

Мы обращаемся к вам, товарищи, за помощью от лица умирающих с голоду, питающихся кожей, кошками, собаками, дошедших до людоедства.

Мы надеемся на вашу братскую поддержку в тяжелую годину.

Усилите сборы продовольствия, денег, вещей для голодающих. Посылайте свою помощь немедленно, используя все возможности, развивайте самодеятельность в этом деле.

Примите все меры к скорейшей погрузке и отправке посевного зерна голодающим губерниям.

Каждая маленькая помощь спасет обреченного на мучительную голодную смерть. Каждая маленькая помощь поможет нам встать на ноги к будущему году.

Мы ждем вашего ответа, братья рабочие и крестьяне. Спешите — пока не поздно. Царь-голод схватил нас за глотку и душит. Вырвите сотни тысяч голодающих из его цепких лап.

Запорожская Губернская Комиссия помощи голодающим Запорожский Губернский Исполнительный Комитет Советов.

ДАЗО. — Ф. Р. — 611. — Оп. 1. — Спр. 40. — Арк. 188.

№ 67

3 ПОСТАНОВИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ (ВУЦВК) ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ ЛЮДЬМ

1 березня 1922 р.

Принимая во внимание огромные размеры бедствия, поразившего Украину и Россию и необходимость самой беспощадной борьбы с преступлениями и правонарушениями, препятствующими делу оказания помощи голодающим, ВУЦВК считает необходимым усилить ответственность за неисполнение обязанностей, возложенных на должностных лиц и население по оказанию помощи голодающим...

1. Должностные лица...подвергаются суровому наказанию как за тяжкие должностные преступления, вплоть до лишения свободы на 5 лет и конфискации имущества.

2. Тому же наказанию подвергаются и служащие транспорта, виновные в задержке продовольственных и прочих грузов, направленных в адрес голодающих.

3. Члены комиссии помощи голодающим ... виновные в непосещении заседания без уважительных причин .. отрешаются от должности ...

4. Руководители и сотрудники общественных организаций... (за злочини, вказані в п. 2 цієї постанови — авт.) подвергаются наказанию до 5 лет лишения свободы или конфискации имущества без лишения свободы.

5. Частные лица... (за злочини, вказані в п. 2 цієї постанови — авт.) наказываются конфискацией имущества без лишения свободы.

6. Должностные и частные лица виновные в хищении продуктов, предназначенных для голодающих — наказываются вплоть до высшей меры наказания.

7. Должностные лица за вымогательство и взятки по оказанию помощи голодающим — наказываются вплоть до расстрела.

Все дела по голоду подсудны Ревтрибуналу.

Председатель ВУЦИК ПЕТРОВСКИЙ
Секретарь ВУЦИК ИВАНОВ

ДАЗО. — Ф. Р. — 317. — Оп.1. — Спр.190. — Арк. 29. Машинопис.

№ 68

**ЛИСТ ГОЛОВИ БЕРДЯНСЬКОГО ПОВІТОВОГО
ВИКОНАВЧОГО КОМПІТЕТУ РАДИ РОБІТНИЧИХ, СЕЛЯНСЬКИХ ТА ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКИХ
ДЕПУТАТІВ ДО ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ ПРО МАСОВУ СМЕРТЬ ГРОМАДЯН м.
БЕРДЯНСЬКА ВІД ГОЛОДУ
І ГРОШОВУ ДОПОМОГУ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРИБИРАННЯ З ВУЛИЦЬ ТРУПІВ**

1 березня 1922 р.

В Запорожский Губисполком

В городе за последнее время наблюдаются массовые смертные случаи на почве голода, случаи эти с каждым днем увеличиваются. За короткое время убрано более пятисот трупов. В данное время имеются непогребенных свыше ста трупов. Погребение и уборка вышеуказанного числа трупов производилась более двух недель, с чем можно было примириться при морозных погодах.

С наступлением оттепели таковая задержка уборки трупов терпима быть не может. Комунхоз, Усобез и прочие подсобные органы за отсутствием перевозочных средств и лошадей реальной помощи в деле уборки трупов оказать не могут.

Местных средств для оплаты союзу-извозпромышленников за уборку трупов не имеется. Местные средства по распоряжению Губисполкома в Уфинотделе бронируются в фонд Губисполкома.

Уисполком поставлен в тяжелое положение.

Настоящим Уисполком ходатайствует о немедленном открытии кредита и высылке денежных знаков в сумме пятисот миллионов рублей, так как в противном случае Уисполком не в состоянии будет успешно производить уборку трупов и тем самым бороться с предстоящей эпидемией на почве разложения трупов.

Предисполкома
Секретарь (підписи нерозбірливі)

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 251. — Арк. 173.

№ 69

**З ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ ПОЛІТБЮРО ЦК КП(б)У
ПРО РОБОТУ АРА**

3 березня 1922 р.

Слушали: 16. О работе АРА.

Постановили: 16. а) Сосредоточить работу АРА на Запорожьи.

б) Поручить СНК и УЭСоу возбудить перед Москвой вопрос о присылке средств на содержание организаций помощи голодающим (АРА. Комитет Нансена и др.).

в) Признать возможным отпустить из ассигнованных ЦК ПОМГОЛУ при ВУЦИК 20 млрд. для Украины 1 млрд. рублей на оборудование дома для организаций помощи голодающим.

ЦДАГО України. — Ф. — 1. — Оп. 6. — Спр. 29. — Арк. 44. Оригінал. Машинопис.

№ 70

**ВІДГУК СЕКРЕТАРЯ ЦК КПУ МАНУЇЛЬСЬКОГО
ПРО РОБОТУ ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ І ГУБКОМУ КПУ У СПРАВІ НАДАННЯ
ПРОДОВОЛЬЧОЇ ДОПОМОГИ ЧАСТИНАМ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ, ДИСЛОКОВАНИХ В ЗАПОРІЗЬКІЙ
ГУБЕРНІЇ**

6 березня 1922 р.

Предгубисполкома Запорожья

Секретарю губкома
Телеграф

Харькова 4979 А 28 6/3 20.32.

По докладу тов. Дехтярева отмечают (слово неразбірливе — ред.) положительную работу в деле оказания помощи Красной Армии Запорожских товарищей и высказывает пожелание чтобы эта помощь и в дальнейшем проводилась с той же энергией.

Секретарь ЦК КПУ МАНУИЛЬСКИЙ

№ 3018/с.

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп.1. — Спр.330. — Арк.117.

№ 71

3 ПРОТОКОЛУ №9

**ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ ЦАРИЦИНОКУТСЬКОГО ВОЛОСНОГО КОМУНІСТИЧНОГО ОСЕРЕДКУ
ПРО БОРТЬБУ З ГОЛОДОМ СЕЛЯН**

8 березня 1922 р.

Слушали доклад Предволкомголода докладчик т. Левченко. В докладе своем тов. Левченко обрисовал положение с помощью голодающим в государственном масштабе и частично положение с помощью голодающим в Волости.

Постановили ... повести работу среди населения путем агитации о сдаче церковных драгоценностей в пользу голодающих и о проведении принципа 10 сытых должны кормить одного голодного.

Председатель

Секретарь (підписи неразбірливі — ред.)

ДАЗО. — Ф. Р. — 44. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 8 зв.

№ 72

**3 ЛИСТА ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ ВИКОНАВЧОМУ КОМІТЕТУ ПРО
ЕПІДЕМІЮ ГОЛОДНОГО ТИФУ І ХОЛЕРИ В ГУБЕРНІЇ**

Не пізніше 9 березня 1922 р.

Вследствие постановления Президиума ВУЦИК от 1 марта с/г о переводе к 1 мая заразного барака с территории авто-завода, Запорожский губисполком сообщает, что условия в которых находится Запорожская губ. и в частности г. Запорожье, а именно: голод, эпидемия голодного тифа и возникшая уже холерная эпидемия ... делают исполнение постановления ВУЦИК совершенно невозможным...

Зампредгубисполкома

Секретарь

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп.1. — Спр.323. — Арк. 103.

№ 73

**3 ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ ПОЛІТБЮРО ЦК КП(б)У
ПРО РОБОТУ АРА**

9 березня 1922 р.

Поручить т. Фрунзе снести с Москвой и указать на имеющиеся подозрения о прикосновенности АРА к подготавливаемым контрреволюционными группами выступлениям.

Предложение АРА о доставке своих грузов через Севастополь категорически отклонить, как неприемлимое.

ЦДАГО України. — Ф. — 1. — Оп. 6. — Спр. 29. — Арк. 44. Оригінал. Машинопис.

№ 74

**3 ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ ПОЛІТБЮРО ЦК КП(б)У
ПРО ЗБІР ЗОЛОТА І СРІБЛА В ЦЕРКВАХ**

12 березня 1922 р.

Слушали: 9. О сборе золота и серебра с церковей в пользу голодающих.

Постановили: 9. а) Дать директиву по партийной и советской линии повести энергичную кампанию за сбор золота и ценностей с церковей в пользу голодающих, используя создавшуюся конъюнктуру в связи с борьбой между автокефалистами и экзархистами.

в) Все собранное на местах должно быть направлено в Харьков в распоряжение управления Уполнаркомфина.

ЦДАГО України. — Ф. — 1. — Оп. 6. — Спр. 29. — Арк. 50 зв. Оригінал. Машинопис.

№ 75

3 НАКАЗУ № 16 ВЕЛИКОТОКМАЦЬКОГО ПОВІТОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМПІТЕТУ ПРО ПРОВЕДЕННЯ ПОСІВНОЇ КАМПАНІЇ, НАДАННЯ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ І ЗАБОРОНУ ГРОМАДЯНАМ ХОДИТИ ПО ЗАОРАНИХ ПОЛЯХ

13 березня 1922 р.

... В настоящее время главной задачей — борьба с голодом является усиленное проведение посевкампании и оказание помощи голодающим.

... 3) В целях предотвращения от гибели засевов полей и огородов прекратить всякую езду и хождение по запаханым полям и огородам...

4) Лица виновные в неисполнении настоящего приказа будут рассматриваться как враги трудящихся и будут предаваться суду Ревтрибунала...

**Предуисполкома ХУДОЛЕЙ
Член Президиума БЕБЕШКО
Секретарь УИК БЕККЕР**

ДАЗО. — Ф. Р. — 317. — Оп. 1. — Спр. 190. — Арк. 22.

№ 76

**ЗЛИСТАВЛЕННА* ДО ЧЛЕНІВ ПОЛІТБЮРО ЦК РКП(б)
ПРО ВИКОРИСТАННЯ ГОЛОДОМОРУ ДЛЯ ВИЛУЧЕННЯ ЦЕРКОВНИХ ЦІННОСТЕЙ НА КОРИСТЬ
ДЕРЖАВИ**

19 березня 1922 р.

"...для нас именно данный момент... не только исключительно благоприятный, но и вообще единственный момент, когда мы можем с 99-ю из 100 шансов на полный успех разбить неприятеля наголову... Именно теперь и только теперь, когда в голодных местах едят людей и на дорогах валяются сотни, если не тысячи трупов, мы можем (и поэтому мы должны) провести изъятие церковных ценностей с самой бешеной и беспощадной энергией, не останавливаясь перед подавлением какого угодно сопротивления

В. ЛЕНИН"

№ 77

**ТЕЛЕГРАМА ГОЛОВИ ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ ЧЕРВ'ЯКОВА ТА ГОЛОВИ ГУБЕРНСЬКОЇ СПІЛКИ
КООПЕРАТОРІВ АГУФА УКРАЇНСЬКОМУ РЕСПУБЛІКАНСЬКОМУ ЕКСПОРТНОМУ СОЮЗУ З ПРОХАННЯМ
ДОЗВОЛИТИ ПРОДАТИ ЗА КОРДОНОМ КІНСЬКІ І КОРОВ'ЯЧІ ШКІРИ В ОБМІН НА ПРОДОВОЛЬСТВО І ПОСІВНІ
МАТЕРІАЛИ ТА ВІДПОВІДЬ НА ЦЕ ЗАСТУПНИКА ГОЛОВИ УКРЕКСПОРТРАДИ МАНУІЛЬСЬКОГО**

Не пізніше 16 березня 1922 р.

Харьков УЭС
Копия ВУКОПСИЛКЕ

Распоряжении кооперации имеется наличие конских и первой второй категории скотских кож. Сообщите можно ли вывести кожи за границу обмен продовольствие посевматериалы. № 1393/233.

ПредгубСоюза

Предгубисполкома ЧЕРВЯКОВ
АГУФ

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп.1. — Спр.330. — Арк. 118.

Александровск
Предгубэкономсовещания

Тов. Гаврилову

Из Харькова 13886/А.32,16/3. 23, 46
С уведомлением о вручении.

Ввиду того, что имеется определенный порядок реализации сырья, ваше ходатайство о разрешении вывезти конские кожи за границу УБСОМ отклонено.

16 марта 22 г.

Зампредукрэкспномсовета МАНУИЛЬСКИЙ

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп.1. — Спр. 330. — Арк. 135.

№ 78

**3 ПРОТОКОЛУ № 1 ЗАСІДАННЯ КОЛЕГІЇ
ВЕЛИКОТОНЧАЦЬКОГО ПОВІТОВОГО ВІДДІЛУ УПРАВЛІННЯ ВИКОНКОМУ ПРО ВИДАЧУ
БОРОШНА СПІВРОБІТНИКАМ КАРНОГО РОЗШУКУ**

17 березня 1922 р.

... Слушали: Рапорт Врид Начумилиции о выдаче вознаграждения сотрудникам Уголпрозыска.

Постановили: Просить У.Э.С. выдать по 20 фунтов муки сотрудникам Уголпрозыска т.т. Залозному и Шолохову за примерное и ретивое отношение к своим служебным обязанностям...

Председатель БЕБЕШКО
Секретарь (підпис нерозбірливий)

17 марта 1922 года.

ДАЗО.—Ф.Р.—317.—Оп.1.—Спр.190.—Арк.21.

№ 79

**3 ДОПОВІДІ СЕКРЕТАРЯ КАМ'ЯНСЬКОГО РАЙПАРТКОМУ СЕКРЕТАРЮ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО
ПОВІТОВОГО ПАРТКОМУ ПРО ГОЛОД
НА ТЕРИТОРІЇ РАЙОНУ**

24 березня 1922 р.

...ежедневные жертвы от каждой волости от 20-и до 25 человек. Положение катастрофическое, заметны попытки масс на голодный бунт...

Отношение крестьян и рабочих к Соввласти и компартии безразличное. Внутрипартийное настроение сплоченное, замечается апатия, работа спускается на почве сильного недоедания. Воровской бандитизм свирепствует во всю. Уголовно-преступный бандитизм реже... Политического

бандитизма не наблюдается...

Секретарь райпарткома (підпис нерозбірл.)

ДАЗО. — Ф. П. — 264. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 46.

№ 80

**З ДОПОВІДНОЇ ВІДДІЛУ УПРАВЛІННЯ ЗАПОРІЗЬКОГО
ГУБЕРНСЬКОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ
ЗА ЛЮТИЙ-БЕРЕЗЕНЬ 1922 РОКУ ПРО КІЛЬКІСТЬ ГОЛОДУЮЧИХ ГРОМАДЯН**

25 березня 1922 р.

Губкомголод

... По последним подсчетам насчитывается в настоящее время по губернии около 850.000 голодающих, как заболеваемость, так и смертность на почве голода непрерывно увеличивается, достигая в отдельных наиболее пораженных волостях весьма значительных размеров, но благодаря довольно слабой связи между волостями и уездами... сводки сильно запаздывают и Губкомпомголод не может еще представить своевременно сводки и доклады.

... В настоящее время общественным питанием пользуются в губернии около 25.000 голодающих...

**Завгуботуправ
Секретарь**

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 151. — Арк. 8 зв.

№ 81

**ТЕЛЕГРАМА СЕКРЕТАРЯ ЦК КПУ С. КОСИОРА ЗАПОРІЗЬКОМУ ГУБКОМУ КПУ, В КОПІЇ —
ГУБВИКОНКОМУ ПРО НЕЗАДОВІЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬСТВОМ ЧАСТИН ЧЕРВОНОЇ
АРМІЇ, ДИСЛОКОВАНИХ В ГУБЕРНІЇ**

27 березня 1922 р.

Запорожье № 824 — 30/3-12-25
Из Харькова № 22204 — 27/3-21-50
Губком копия Губисполкому

Запорожье наблюдается формальное отношение губернии своему шефству многие губернии ограничились торжеством не оказывая реальной помощи. ЦК КПУ категорически предлагает принять все меры реальной помощи прикрепленным частям. Из последних ресурсов поделитесь с Красной Армией Укрепите действительную моральную связь. № 74.

За секретаря ЦК КПУ КОССИОР

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 330. — Арк. 157.

№ 82

**З ПРОТОКОЛУ № 23 ЗАСІДАННЯ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО КОМІТЕТУ КП(б)У
З ПОРЯДКОМ ДЕННИМ: "ПРО ГОЛОДУЮЧИХ ДІТЕЙ"**

28 березня 1922 р.

...Тов. Кириенко подчеркивает больший % смертности среди детей от голода, чем взрослых и констатирует малое внимание к детям. Говорит о положении в детдомах.

В обмене мнениями выявляется полное бессилие укомголода за отсутствия необходимых ресурсов бороться с этим, так как дети прибывают из уезда и главное не имеют приюта, а детдома переполнены, скучены, и эта ненормальность также дает себя чувствовать в % смертности.

ДАЗО. — Ф. П — 264. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 24.

№ 83
З НАКАЗУ № 21 ВЕЛИКОТОКМАЦЬКОГО ПОВІТОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМПІТЕТУ ПРО
ЗАБОРОНУ ЗНИЩЕННЯ ГОРОДІВ, САДІВ, ЗАСІЯНИХ ПОЛІВ,
ПОСАДЖЕНИХ ОВОЧІВ

29 березня 1922 р.

Уисполкомом категорически воспрещается:

1

... Уничтожение изгороди и утаптывание огородов, садов, засеянных полей, расхищение рассады, из парников, вырывание посаженных овощей, как то: картофеля, луку, свеклы, предназначенных для размножения, и получения семян, похищение в садах молодых посаженных деревьев, ломание и рубку таковых.

6

... Самоохране и отдельным гражданам задерживать виновных лиц в нарушении настоящего приказа, представляя таковых в милицию для привлечения к ответственности вплоть до предания Суду Ревтрибунала как врагов трудящихся...

Предисполкома ХУДОЛЕЙ
Завземотделом ПЕТУШКОВ
Секретарь УИКБЕКЕР

ДАЗО. — Ф. Р. — 317. — Оп. 1. — Спр. 190. — Арк. 22.

№ 84
З НАКАЗУ № 29 ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ ТА КОМАНДУВАННЯ ЗАПОРІЗЬКОГО
ВІЙСЬКОВОГО ГАРНІЗОНУ ПРО ПРОВЕДЕННЯ ВЕТЕРИНАРНО-САНІТАРНОГО ТИЖНЯ В
ГУБЕРНІЇ

31 березня 1922 р.

С 2 апреля по 9-ое апреля с.г. приказываю провести Ветеринарно-Санитарную неделю. В течении ея времени гражданам гор. Запорожья, начальникам воинских частей и гражданских учреждений выполнить нижеследующее:

1

Всем жильцам домов убрать трупы животных и скелеты их и вывезти таковые на свалку Шевченковскую и Ореховскую со всех дворов и уличных участках против домов.

4

Коммунхозу имеющимся рабочими силами перевозочными средствами очистить площади, базары и прочие места, находящиеся в ведении коммунхоза от мусора, трупов и скелетов животных.

6

ГВИДу и Коммунхозу в течении недели оборудовать скотомогильник вырыв в нем до 30 ям и обнести могильник забором из колючей проволоки, установив охрану скотомогильника...

Предгубисполкома
Начгар и начдив 30
Военкомдив
Секретарь губисполкома
Гардивветврач 30
Завгубветподотделом
Адъютант Rogoznyy

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 331. — Арк. 167. Машинопис.

№ 85
ВИПИСКА З ПРОТОКОЛУ № 23 ЗАСІДАННЯ БЮРО
ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО КОМІТЕТУ КП(б)У ПРО ВИЛУЧЕННЯ ЗЕРНА З ПРИХОВАНИХ ЯМ

31 березня 1922 р.

Слушали: 5) Об изъятии запасов скрытых ям (т. Червяков).
Постановили: 1) Поручить ГИК издать приказ о вскрытии ям с зернохлебом и фуражем и пуске в свободную продажу, воспретив всем органам власти реквизировать или конфисковать открытый хлеб или фураж.
2) Фракции ГИК разработать соответствующую инструкцию.
С подлинным верно:

Зав. общ. отделом
(підпис нерозбірливий)

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 354. — Арк. 83.

№ 86
З ДОПОВІДНОЇ ВІДДІЛУ УПРАВЛІННЯ ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ
НАРОДНОМУ КОМІСАРУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УСРР

1 квітня 1922 р.

Губкомпомголод

... По проверенным цифровым данным на 15 марта голодающих составило: Запорожскому уезду — 64.275, Мелитопольскому — 85.982, Бердянскому — 90.294, Б.-Токмакскому 13.888, Гуляйпольскому — 127.310, Геническому — 3.000...

Оказываемая помощь голодающим губернии столь мизерна по сравнению с теми внушительными цифрами голодных. Всего в марте по непроверенным сведениям оказывалась помощь 25.000 населению, это как государством, так и частными организациями.

(без підпису — ред.)

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 151. — Арк. 21.

№ 87
З ПРОТОКОМУ № 13 ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ ЦАРИЦИНОКУТСЬКОГО ВОЛОСНОГО
КОМУНІСТИЧНОГО ОСЕРЕДКУ ПРО ВИЛУЧЕННЯ ЦЕРКОВНИХ ЦІННОСТЕЙ НА КОРИСТЬ
ГОЛОДУЮЧИХ

2 квітня 1922 р.

...4. Слушали... о изъятии церковных ценностей в пользу голодающих.
Постановили Заслушав заявление... что попом местной церкви в связи с существующими правилами о сдаче в аренду церкви и об изъятии церковного имущества в пользу голодающих распускается антисоветская пропаганда, строго проследить за проведением намеченной (слово нерозбірливе — ред.) попа точно выяснит его намерения и по выяснению арестовать такового на предмет привлечения к законной ответственности.

Председатель

Секретарь (підписи нерозбірливі — ред.)

ДАЗО.—Ф.П.—44.—Оп.1.—Спр.5.—Арк.13зв.,14.

№ 88
З ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО БЮРО ПРО РОЗПОДІЛ ПАЙКІВ ГОЛОДУЮЧИМ
ЧЛЕНАМ КОМПАРТІЇ ТА КОМСОМОЛУ УКРАЇНИ

3 квітня 1922 р.

ПОВЕСТКА ДНЯ:

1. О распределении полученного пособия голодающим членам организации КПБУ и КСМ.
2. О распределении пайков полученных для сельработников.

СЛУШАЛИ:

1. ...получено 650 пудов зерно-хлеба КСМ выделить $\frac{1}{2}$ часть, т.е. 162 пуда зерна.

2. Из 77 пайков для сельработников выделить КСМ 26 пайков, т. е. треть. Распределение 51 пайка производить среди уполномоченных по посевкомпани от упаркома, секретарей волкомячек по степени нуждаемости и перебрасываемости из волости в волость.

ДАЗО. — Ф.П. — 264. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 24.

№ 89
3 МАТЕРІАЛІВ ГУБЕРНСЬКОГО РЕВТРИБУНАЛУ
ПРО ФАКТИ ЛЮДОЇДСТВА У
ВЕЛИКОТОКМАЦЬКОМУ РАЙОНІ

4 квітня 1922 р. — 7 липня 1922 р.

ДЕЛО № 43

по обвинению гр. Села Петропавловки Щербахи Григория в людоедстве

Начато 4 апреля 1922 г.

Окончено 7 июля 1922 г.

на 13 листах

Секретно
председателю Укомголода
Б-Токмак

13 сего мая в Петропавловке части Шевченко сельсоветом обнаружен случай людоедства куда направлена комиссия для установления факта действительности этого случая которой выяснено, что гражд. Щербаха Григорий Алексеевич 52 лет вдов ныне считая такового умершим имел семью состоящую из 4-х душ из числа членов семьи старшего возраста доч 19 лет ушла в Полтаву остальные остались при нем в Петропавловке Анна 16 л. Мария 13 л. и Кирилл 14 л. которая семья ввиду упадка в сильное бедственное положение в связи с недородом 1921 г. произвело убийство сперва Марию 13 л. употребив мясо убитой на еду вместе употребил с дочерью Анной и сыном Кириллом, после чего поочереди был убит Кирилл и также оставшийся с'еден кроме двух члена семьи Щербахой убита дочь граждан Лисового которая также на почве голода прибыла к нему в дом просить милостыню фактом доказательства сего случая служит копия акта комиссии которая при сем прилагается.

Сообщая о вышеизложенном Укомголоду ставлю в известность таковой что Петропавловка в виду впадения ее в сильно катастрофическое положение как ресурсы продовольствия на месте исчерпала, получение с Укомголода не значительное из числа населения Петропавловки в настоящее время голодает 5226 душ.

больных на почве голода	1415
смертных случаев с 1 января на 15/ІУ г.	410
с 15/ІУ по 1 мая	134
с 1 мая по 7 мая	13
с 7 мая по 15 мая	18

всего умерло на почве голода за период с 1 января 1922 г. по 15 мая 575 душ и голод все таки усиливается.

Пред Волисполкома (підпис)

15 мая 1922 года

АКТ (подається в скороченні)

1922 года мая 12 дня мы нижеподписавшиеся врач Дірко (Дідко — ред.) заведующий Петропавловским медучастком, лекпом Гореликом, председатель Волсанкомиссии Гав. Божко, представитель комнезамостей, предволисполкома Дмитрий Бубка, Соколов Мирон, старший милиционер Петропавловской волости 2-го район Б-Токмакской милиции составили настоящий акт по поводу обнаружения в с. Петро-Павловке ... случая людоедства... выяснилось, что в с. Петропавловке Шевченковской части Щербаха Григорий Алексеевич 52 лет ... впал в большую бедность в

связи с недородом 1921 года Щербаха вдовец имевший четверо детей из коих старшая Христиана 19 лет ушла в Полтаву за хлебом, остальные... остались с отцом и сильно голодали. Сначала Щербаха делал попытки прокормить семью и себя ходил просил милостыню но последнее время совсем не показывался в люди. 12 мая Щербаха Григорий умер и дочь его Анна 16 лет рассказала соседям следующее: что отец под влиянием голода убил месяц тому назад сестру ея Марию 13 лет, которую они втроем с'ели. Затем очередь дошла до брата Кирилла 14 лет, которого тоже убил с'ели вместе с ней. Кроме того убил Щербаха наполовину с'ели случайно зашедшую к ним просительницу милостыни доч жителя Петропавловки Лисового. Остатки тела Лисовой обнаружены в погребке где кроме того найдено три черепа кости и большое количество хорошо замороженного человеческого мяса...".

ДАЗО. — Ф. — 1241. — Оп. 1. — Спр. 1803. — Арк. 1—13.

Факти людоїдства зафіксовані також у справі № 1871 (житель с. Чернігівка Боримець І. І., 38 років, убив хлопчика, який попросився до нього переночувати, і з'їв його. (ред.)

№ 90

З ЦИРКУЛЯРНОГО ЛИСТА ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ ДО ВСІХ ЗАВІДУЮЧИХ ВІДДІЛАМИ ГУБВИКОНКОМУ ТА ГОЛІВ ПОВІТВИКОНКОМІВ ПРО ПРОВЕДЕННЯ МІСЯЦЯ ПОСИЛЕНОЇ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ

4 квітня 1922 р.

Не позднее 5-го апреля с.г. по Запорожской губернии будет проводится месяц усиления и проверки помощи голодающим — тот месяц, который должен сыграть исключительное значение в голодающем Запорожье, где на нас, находящихся на линии голодного огня лежит ответственная задача ... в борьбе с развитием стихии голода.

... Приходится констатировать, что помощь голодающим в губернии до настоящего времени не выходила за рамки чисто случайного содействия...

Предгубисполкома ЧЕРВЯКОВ
Секретарь СЕРЕДА

ДАЗО. — Ф.Р. — 317. — Оп. 1. — Спр. 190. — Арк. 30.

№ 91

ПРОТОКОЛ АНАЛІЗУ ХЛІБА, ЯКИМ ГОДУВАЛИ В ЛІКАРНЯХ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ ГОЛОДУЮЧИХ ГРОМАДЯН

14 квітня 1922 р.

Протокол №130 анализа хлеба из пекарни пищевиков для Главврача приемника голодающих

Наружный вид и физические свойства: Хлеб грубый с большим количеством шелухи и отрубей гречихи. Цвет желтый местами черный, слепка влажный, несмотря на то что проба взята уже черствого хлеба. При надавливании хлеба остается след, внизу небольшой закал; запах обычный, вкус пресный, во рту остается много частиц отрубей — и шелухи. Наблюдается загрязнение.

Химическое исследование: влаги 50%, золы 6,1%, клетчатка много превышает норму.

Микроскопическое исследование обнаружило: огромное количество мелкой клетчатки, меньшее количество крупной клетчатки, и значительное шелухи; крохмальные зерна, примесь сорных трав и разных загрязнений.

Общее заключение: По данным анализа хлеб признается суррогатным, плохо усваивается желудком и мало питателен в особенности негоден для больных.

Зав. Аналитич. лабораторией РАЙХ

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 4. — Спр. 6. — Арк. 135.

№ 92

ПРОТОКОЛ АНАЛІЗУ ХЛІБА,

**ЯКИМ ГОДУВАЛИ ДІТЕЙ У ДИТЯЧОМУ БУДИНКУ
ІМ. РОЗИ ЛЮКСЕМБУРГ У МЕЛІТОПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТІ ПІД ЧАС ГОЛОДУ**

21 квітня 1922 р.

Протокол анализу хлеба № 132,
присланного из детдома имени Розы Люксембург

Наружный вид и физические свойства: хлебная лепешка плотная, тяжелая, сверху желтоватого цвета, снизу коричневого, корка изжаренная, внутри закал, запах неприятный, в изломе крупинки рассыпаются. Сквашности нет, пор мало. Наблюдаются трещины в корке и хлебе, вкус горьковатый неприятный.

Химическое исследование: влаги 25%, золы 6,5%. Клетчатка много превышает норму, реакция слабо щелочная.

Микроскопическое исследование: обнаружено большое количество клетчатки, крахмальные зерна смешанной природы (указан в протоколе анализа муки), жировые тельца, пыль и загрязнение.

Общее заключение: Мука применяемая для изготовления лепешек крайне низкопробная фальсифицированная и испорченная. Мука пшеничная, но вследствие порчи крахмал частью разложился, а потому плохо выпекается, кроме того имеется большая примесь пшеничной муки и семян вики и проч. вследствие чего не имеется необходимого количества гликовины и хлеб плохо выпекается. Большое количество золы тоже дает указания на недоброкачественность муки, а присутствие большого количества клетчаткой и шелухи указывает на качество муки грубое и неудобоваримое.

Зав. Аналитич. Кабинетом РАЙХ

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 4. — Спр. 6. — Арк. 131.

№ 93

**ЦИРКУЛЯР № 78 НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ ВСІМ ГУБЕРНСЬКИМ ВІДДІЛАМ
ЮСТИЦІЇ, ГУБЕРНСЬКИМ КОМІТЕТАМ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ ТА ГУБЕРНСЬКИМ ВИКОНАВЧИМ
КОМІТЕТАМ РАД ПРО ОБМЕЖЕННЯ АРЕШТІВ ТА ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ГРОМАДЯН У ЗВ'ЯЗКУ З
ГОЛОДОМ В УКРАЇНІ**

22 квітня 1922 р.

У. С. С. Р.
Народный комиссариат юстиции
судебный контроль
Циркуляр № 78
апреля 22 дня 1922 года

Весьма срочно-секретно
ЦИРКУЛЯРНО

Всем Губюстам и Губревтрибуналам,
копия Губкомам и Губисполкомам Украины

Положение мест заключения Республики катастрофическое в буквальном смысле этого слова. Необходимо чтобы над этим все местные ответственные работники задумалась серьезно и отдали себе ясный отчет в том, что надвигается. На Украине в допрах свыше 20000 заключенных не смотря на все настояния Наркомюста о разгрузке мест заключения, цифра эта в общем имеет тенденцию к возрастанию, а не к уменьшению. Между тем Наркомпрод отпускает нам продовольствие по голодному пайку (на май — 6343, на июнь — 6581 и на июль — 4960 пайков на заключенных, т.е. на одну четверть — одну пятую того числа людей, которое надо прокормить. Есть все основания полагать, что и это количество пайкой (только хлебных, так как другие виды довольствия — нет и т.к. фактически давно уже не отпускаются) фактически будет уменьшено. Самое большое, чего НКЮ сможет добиться от наркомпрода, при всех видах давления (партийного, советского, личного и т.д.), это дает хоть обещанное. Но это означает, что если в мае, июне и июле по Украине в допрах будет 20000 чел., мы сможем давать каждому заключенному только по 22-16 золотников хлеба, одного хлеба. Это медленная, но верная смерть. Какой, отсюда вывод.

1. Государство не может кормить армию в 20000 чел. заключенных (а у нас недавно было 20000 чел.). С этим надо считаться как с фактом.

2. Содержась при таких условиях, не считаясь с ресурсами государства, армию в 20000 чел. заключенных нельзя ни по соображениям экономическом, ни по политическим и ни по иным. Что же делать?

1. Надо максимально (на деле — практически и быстро без задержки — разгрузить допры, исполнять точно соответственные предписания НКЮ.

2. Надо дать строжайшее предписание уездным политбюро, Угрозыску, милиции и всем агентам власти имеющем право ареста, не сажать без крайней нужды на .казенный хлеб, отбирая подписки о невыезде, поручительства, залог и т.п. гарантии главным образом существенного характера, что обвиняемый не скроется от суда. Правом ареста и заключения подследственных у нас на местах определенно злоупотребляют агенты власти по недоразумению и по невежеству. Надо вдолбить всем в голову, что это (арест) палка о двух концах — ударяя по обвиняемому — она бьет и по карману государства. Карман этот не бездонная бочка, пусть знает каждый агент полит-бюро, начмилиции и т.п. Поставлю этот вопрос как ударный, не терпящий ни одного дня отлагательства в бюро Губкома и Президиума Губисполкома и добивайтесь категорических предписаний в указанном смысле всем розыскным, следственным учреждениям и агентам власти (без всяких исключений), как по партийной и советской линии. По судебной линии проведете с максимальной твердостью циркуляр Наркомюста об исполнении судебно-карательной по линии № 43. В отношении мелких должностных преступлений практикуйте шире не судебную и следственную волокиту, а меры административного воздействия (штраф, увольнение со службы, опубликование в газете, занесение в партбилете и т.д.) Не загружайте судебные органы мелкими кляузными делами уголовного характера. Всем Губревтрибуналам, военным и водным транспортным трибуналам строго руководствоваться положением настоящего циркуляра. Нарсудам, Оснарсудам* и Каротделам.

**Зав.народного комисара юстиции Украины РЕНКЕЛЬ
Председатель Верховного Трибунала БУЗДАЛИН
Заведующий отделом Судебного
контроля НКЮ (прізвище нерозбірливо)**

Настоящая копия циркуляра препровождается Запорожскому Губотделюст для исполнения, размножения и рассылки всем Ревтрибуналам губернии.

Апреля 26 дня 1922 года.

ДАЗО. — Ф.П. — 288. — Оп.1. — Спр.9. — Арк.2.3.4.

**№ 94
3 ДОПОВІДНОЇ № 4 ВІДДІЛУ УПРАВЛІННЯ
ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ НАРОДНОМУ КОМІСАРУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ УСРР ПРО ГОЛОД НА ЗАПОРІЖЖІ**

1 травня 1922 р.

Губкомголод

... Ввиду сильно распространившегося голода по губернии, заметно: сильный падеж скота, погибающего от бескорми и смертность на почве голода. По имеющимся сведениям голодающих на 1-е мая — 893.660 чел. В целях более верного оказания помощи пересмотрен список голодающих волостей с подразделением на 3 категории: 1-я категория волостей находящихся в катастрофическом положении и требующих немедленного оказания помощи, по которой насчитывается 44 волости с числом голодающих 759.731; 2-я категория, волости, находящиеся в тяжелом положении и помощь которым должна быть оказана во вторую очередь, 46 волостей с числом 438.991 голодающих; и 3-я категория волостей могущих продержаться на местные средства, 40 волостей с числом 94.988 голодающих.

... Губкомпомголодом выполнено 3500 пайков по губернии и кормится 750 чел.

Военкомпомголод кормит 1615 человек.

Без підпису — ред.

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 151. — Арк. 97 зв.

№ 95

**ЗІ ЗВІТУ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ
ПРО ВИКОНАННЯ ПОСТАНОВИ ЛЮТНЕВОГО
1922 РОКУ ПЛЕНУМУ ПОЛІТВИКОНКОМУ У СПРАВІ ПОСИЛЕННЯ БОРОТЬБИ З ГОЛОДОМ**

Не раніше 1 травня 1922 р.

Помощь голодающим и меры борьбы с эпидемией

На 1 января состояло 44182 чел., на 1 апреля 437.462, на 1 мая 482075. (мається на увазі кількість голодуючих в Мелітополі і повіті — ред.) Изыскание средств голодающим производилось путем принудительного прикрепления голодающих к зажиточным и наконец общегосударственный продналог. Цифровых данных по всем видам помощи голодающим нет... Зарегистрировано смертей на почве голода по городу и уезду до 1 мая 12.657, взрослых 7.681 и детей 4.976 чел., заболело от голода за январь 44.441, с февраль сведений нет. На почве голода в сильной степени развиваются эпидемические заболевания и главным образом тифы всех видов...

Завуправ (підпис нерозбірливий)

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 335. — Арк. 178.

№ 96

**З ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ПОСТАНОВИ № 31 ВЕЛИКОТОКМАЦЬКОГО ПОВІТОВОГО ВИКОНКОМУ
(ЗАПОРІЗЬКОЇ ГУБЕРНІЇ) ПРО ЗАБОРОНУ ПРОДАЖУ
М'ЯСА ТА М'ЯСОПРОДУКТІВ НА БАЗАРАХ ПОВІТУ**

5 травня 1922 р.

В последнее время на рынках (базарах) появилась продажа всякого рода мяса, а также изготовление из такового колбас, котлет и т. п.

...Многие граждане испытывают голодовку, приобретают себе мясо, подбирая всевозможную падаль, где можно встретить павших лошадей, зараженных сапом и другое мясо, не подлежащее употреблению вплоть до человеческого мяса, как этому уже было место в Черниговской области...

ПОСТАНОВЛЯЕТ:

Никакая продажа мяса не может быть произведена без соответствующего разрешения... ветврача.

Продажа всяких приготовлений из мяса, как котлеты, колбасы, пирожки с мясом и т. п. строго воспрещается.

...Милиции строго следить за исполнением данного постановления. Виновные наказываются штрафом в 500 миллионов или 6-ти месячному заключению под арестом.

**Предисполкома ХУДОЛЕЙ
Член президиума БЕБЕШКО**

№ 97

**З НАКАЗУ № 25 МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ ПРО ЗАБОРОНУ
ГРОМАДЯНАМ ПЕРЕСЕЛЯТИСЯ З ГОЛОДУЮЧИХ РАЙОНІВ У БЛАГОПОЛУЧНІШІ ГУБЕРНІЇ**

9 травня 1922 р.

В виду участившихся в последнее время случаев переселения жителей, преимущественно селян, из наиболее пораженных голодом районов Мелитопольского уезда в другие более благополучные губернии, следствием чего является развитие эпидемий, нецелесообразное обременение транспорта и совершенное разрушение покидаемых хозяйств, Мелитопольским Уисполкомом, основываясь на постановлении Совнаркома У.С.С.Р. от 17 февраля 1922 года и циркулярного распоряжения Губотуправа за № 48, ... настоящим доводит до всеобщего сведения следующее:

1) Категорически воспрещается самовольное переселение в другие губернии по мотивам голода;

2) Виновные в самовольном переселении, будут немедленно водворяться по месту жительства;

3) Волисполкомам вменяется в обязанность широко оповестить население уезда о категорическом воспрещении переселения...

4) Настоящий приказ входит в силу со дня опубликования и распространяется на всю территорию Мелитопольского уезда.

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 264. — Арк. 57.

№ 98
ПРОТОКОЛ АНАЛІЗУ ХЛІБА,
ЯКИМ ГОДУВАЛИ НЕПОВНОЛІТНІХ ГРОМАДЯН МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ В ДИТЯЧІЙ
ІДАЛЬНІ

12 травня 1922 р.

Протокол № 137
анализа хлеба прислан. УКПГ в детскую столовую

Наружный вид и свойства: Хлеб грубый с сировато- грязным цветом, с черными крупинками, большим количеством соломы и шелухи. Вкус горьковатый, запах обычный, пористость весьма малая. При надавливании пальцем остается след котор. по истечен. некоторого времени плесн.

Химическое исследование: 35,5%, золы 9,8% клетчатка много превышает норму. Реакция слабо щелочная.

Микроскопическое исследование: Большое количество клетчатки, частицы шелухи, грубые отруби, Крохмальные зерна мешанной природы злаков гречихи проса и семян сорных трав, отдельные жировые тельца и всякое другое загрязнение.

Зав. Аналитич. лабораторией РАЙХ.

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 4. — Спр. 6. — Арк. 134.

№ 99
З НАКАЗУ № 56 ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ ПРО ЗДАЧУ
ГРОМАДЯНАМИ ПОШТОВИХ МАРОК
НА КОРИСТЬ ГОЛОДУЮЧИХ

15 травня 1922 р.

В целях использования всех — возможностей в деле изыскания средств в пользу голодающих... поручить Губкомголоду и его органам на местах немедленно обратиться к населению с призывом жертвовать в пользу голодающих почтовых марок всех прежних выпусков, как дореволюционных и изданных разными правительствами с 1917 года, так и юбилейных, выпущенных в 1921 году в ознаменование 4-х летия существования Советской власти.

Предгубисполкома и Предгубкомголода ЧЕРВЯКОВ
Зам. Завгубнешторга ГЕНШАФТ
Секретарь Г.И.К. СЕРЕДА

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 325. — Арк. 142.

№ 100
З ДОПОВІДІ СЕКРЕТАРЯ КАМ'ЯНСЬКОГО РАЙПАРТКОМУ СЕКРЕТАРЮ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО
ПОВІТОВОГО ПАРТКОМУ ПРО ГОЛОД
НА ТЕРИТОРІЇ РАЙОНУ

Травень 1922 р.

...Нужно ожидать в районе сплошную эпидемию. Голодная масса [поедает] фруктовую зелень и зачастую питается травой.

ДАЗО. — Ф.П. — 264. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 52.

№ 101

**3 ЦИРКУЛЯРА № 62 ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ПРО ПРИБИРАННЯ З
ВУЛИЦЬ І ЛІКАРЕНЬ ПОМЕРЛИХ ВІД ГОЛОДУ ЛЮДЕЙ**

6 червня 1922 р.

Циркулярно № 62

Запорожский губисполком

Губотдел Управления предлагает всем отделам Управления Запорожской губернии... в целях предотвращения наступившей эпидемии принять самые энергичные меры к срочной уборке всех обнаруженных трупов в пути и в больницах.

**Зам. Завгуботделом Управления
ОГНИВЦЕВ**

6/У1-1922г.
№6518
г. Запорожье

ДАЗО. — Ф.Р. — 317. — Оп. 1. — Спр. 190. — Арк. 43.

№ 102

**3 ЛИСТА ГУЛЯЙПІЛЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ ДО ЗАПОРІЗЬКОГО
ГУБЕРНСЬКОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ
ПРО КІЛЬКІСТЬ ГОЛОДУЮЧИХ В БАСАНСЬКІЙ
ТА КІНСЬКО-РОЗДОРІВСЬКІЙ ВОЛОСТЯХ**

11 червня 1922 р.

Голод был ощутим с ноября месяца и однако волости просуществовали своими собственными средствами до января, а Басанская даже до февраля месяца. Из всего населения Басанской волости 7961 чел. голодающих первой категории 7754 чел. и 5 (так в документі — ред..) категории 207 чел. Конско-Раздорская с населением 13.912 чел. 2-й категории 1603 чел. и 3-й категории 41 чел...

Предуисполкома

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 280. — Арк. 98.

№ 103

**3І ЗВЕДЕННЯ НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ ПРО ГОСТРОЗАРАЗНІ
ЗАХВОРЮВАННЯ В РЕСПУБЛІЦІ У СІЧНІ,
ЛЮТОМУ ТА БЕРЕЗНІ 1922 РОКУ**

Не пізніше 13 червня 1922 р.

Запорізька губернія
(кількість громадян, що захворіли)

ХОЛЕРА

січень — не вказано (ред.)
лютий — не вказано (ред.)
березень — не вказано (ред.)

СКАРЛАТИНА

січень — 75
лютий — 97
березень — 129

ТИФ БРЮШНИЙ

Січень — 535
Лютий — 925

ДИФТЕРІЯ

січень — 17
лютий — 45

Березень — 731

ТИФ СИПНИЙ

Січень — 755

Лютий — 1791

Березень — 1723

ТИФ ВОЗВРАТНИЙ

Січень — 1650

Лютий — 2308

Березень — 2339

ТИФ НЕЗ'ЯСОВАНИЙ

Січень — 281

Лютий — 399

Березень — 339

ДИЗЕНТЕРІЯ

Січень — 85

Лютий — 222

Березень — 127

КІР

січень — 305

лютий — 300

березень — 249

березень — 59

ВІСПА

січень — 24

лютий — 66

березень — 29

ЗАУШНИЦЯ

січень — 45

лютий — 63

березень — 57

КОКЛЮШ

січень — 59

лютий — 66

березень — 10

ЦИНГА

січень — 9

лютий — 452

березень — 1182

ДАЗО. — Ф. Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 330. — Арк. 206.

№104

**З ЛИСТА ЗАПОРІЗЬКОЇ ПОВІТОВОЇ КОМІСІЇ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ
ГУБЕРНСЬКОМУ ПРОДОВОЛЬЧОМУ КОМІТЕТУ
ПРО СТАН ГОЛОДУ В ПОВІТІ**

16 червня 1922 р.

На отношение Ваше от 15/VI за № 2037 Укомпомгол сообщает что остронуждающимися числятся вол.: Преображенская, Ореховская, Камышевахская, Жеребецкая, Юрковская, Андреевская, Хортицкая, Григорьевская.

Менее голодающими Веселянская, Ц-Кутская, Васильевская, Б-Петровская, П-Свистуновская, Павловская, Натальевская, Янчекракская, Вознесенская.

М-Лукашевская и Бель... (далі назва нерозбірлива —ред..) голодающими не признанны.

Секретарь (підпис нерозбірливий)

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 190. — Арк. 18.

№ 105

**З ПРОТОКОЛУ № 3 ЗАСІДАННЯ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОЇ ПРЕЗИДІЇ ГУБВИКОНКОМУ ТА ГУБКОМУ
КПУ ПРО КІЛЬКІСТЬ ГОЛОДУЮЧИХ, ПОМЕРЛИХ ВІД ГОЛОДУ
І ПРО ФАКТИ ЛЮДОЇДСТВА, А ТАКОЖ СТАН ТВАРИННИЦТВА В ЗАПОРІЗЬКІЙ ГУБЕРНІЇ**

20 червня 1922 р.

(...) Голодает 705 тыс. (всего населения в губ. 1.400.000), до мая голодающих было 932.000, с помощью "АРА" и других организаций цифра голодающих сократилась. Из 705 тыс. голодает 406 тыс. детей и 299 тыс. взрослого населения. В губернии зарегистрировано 25 случаев людоедства. Вымерло населения около 300 тыс. человек, рабочих 2-3 %, крестьян 7 %. Сократился значительно скот, лошадей от 431 тыс. осталось 71 тыс., рогатого скота от 431 тыс. 47 тыс., овец от 411 тыс. осталось 72 тыс., свиней 321 тыс. — 4 тыс....

Председатель

Секретарь (підписи нерозбірливі)

20/VI-22г. Гор. Александровск.

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп.1. — Спр.323. — Арк.197,198.

№ 106
ТЕЛЕГРАМА ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ
БЕРДЯНСЬКОМУ ПОВІТОВОМУ КОМІТЕТУ
ПРО БРОНЬ НА ВИНО ДЛЯ ГУБВИКОНКОМУ

21 червня 1922 р.

НР 234 двести ведер вина заброніруйте Губисполкомом остальное выдайте Южвинторгу тчк.

Зампредгубисполкома СУМЦОВ
Секретарь ГИЛЬБУРГ

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 251. — Арк. 216.

№ 107

З ПОПЕРЕДНЬОГО ВИСНОВКУ РЕВІЗІЇ, ПРОВЕДЕНОЇ КОМІТЕТОМ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ
ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ,
У МЕЛІТОПОЛЬСЬКІЙ ПОВІТОВІЙ КОМІСІЇ
ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ

Не пізніше 24 червня 1922 р.

Ревизия Мелитопольского Укомпомголода была предрешена постановлением ГИК...При приезде поезда тов. Калинина*, инструктора ЦКПГ** проверяя МУКПГ*** остановились на некоторых фактах преступного расходования ресурсов Комголода и был поставлен вопрос о ревизионной комиссии.

Предварительные итоги нижеследующие:

1) Постановка питания

В городе. В первые дни приезда были осмотрены столовые и установлено, что паек голодающего взрослого и ребенка выражаются в 1/4 ф. суррогатного хлеба и похлебки без жира.

Выдача обедов в большинстве случаев производится на руки и сдесь же на улице сидя на камнях получившие его поедают или уносят домой... Хлеб был исключительно суррогатный с примесью шелухи, грубых отрубей и гречихи, соломы, измельченных семян сорных трав, отдельных жировых телец, пыли и всяких других загрязнений... Хлеб... совершенно немогущим является фактором питания.

Следствием такой постановки питания была не имевшая тенденции уменьшаться % смертности, которая в апреле и мае выше марта и предыдущих месяцев...

Зампредгубкомпомголода
Председатель комиссии

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 4. — Спр. 6. — Арк. 724.

№ 108

З ЦИРКУЛЯРА № 98 ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ ВСІМ ПОВІТОВИМ ВИКОНАВЧИМ
КОМІТЕТАМ ГУБЕРНІЇ, ГУБВІДДІЛУ УПРАВЛІННЯ, ГУБЕРНСЬКОМУ КОМІТЕТУ ДОПОМОГИ
ГОЛОДУЮЧИМ, ЛІНІЙНОМУ ПУНКТУ ЗАЛІЗНИЦІ ТА ІНШИМ ЗАЦІКАВЛЕНИМ УСТАНОВАМ ПРО
ЗАБОРОНУ ПЕРЕВОЗИТИ ГОЛОДУЮЧИХ БІЖЕНЦІВ

27 червня 1922 р.

В виду поступающих с мест запросов о дальнейшем направлении скопляющихся на станциях ж.д. беженцев голода и о том, на ком лежит обязанность по оказанию им помощи, Губисполком, на основании разъяснения ВУЦИК, разъясняет, что скопляющиеся на станциях беженцы голода, не имеющие проездных документов, дальнейшей перевозке по железнодороге не подлежат и должны быть размещены в пределах уезда.

Исполнение указанной задачи возлагается на Исполкомы, для чего они привлекают соответственные отделы, возлагая на ... органы Наркомзема и НКТруда — создание плана размещения в сельских местностях и оказания трудовой помощи ... органы НКВД — перевозку, в случае необходимости — по грунтовым дорогам.

**ВРид Предгубисполкома.
Секретарь.**

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп.1. — Спр.323. — Арк. 203.

**№ 109
З ТЕЛЕГРАМИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО ВИКОНАВЧОГО КОМПЕТУ ЗАПОРІЗЬКОМУ
ГУБВИКОНКОМУ ПРО ЗАБОРОНУ
ВИКОРИСТОВУВАТИ ПРОДПРАЦІВНИКІВ ПРОДПОДАТКУ ДЛЯ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ ДІТЬМ**

5 липня 1922 р.

Телеграмма из Харькова Запорожье
Губисполкому копия Губпродкому

Зафиксированы многочисленные случаи мобилизации продработников Исполкомами для работ помощи голодающим детям сбора голод пайков др.

Ущерб основной продработе учитывая важность продналогкампании. Продорганы президиума ВУЦИК категорически предлагает Губисполкому дать соответствующее распоряжение места не отвлекать работников продорганов работы ...

**ПредВУЦИК ЕРМОЩЕНКО
Наркомпрод ЛОБАЧЕВ**

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп.1. — Спр.323. — Арк. 216.

**№ 110
ТЕЛЕГРАМА ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ ЦЕНТРАЛЬНОМУ
ВИКОНАВЧОМУ КОМПЕТУ ПРО ПОХОВАННЯ ЛЮДСЬКИХ ТРУПІВ**

5 липня 1922 р.

Телеграма
Харьков ВУЦИК

№ 2976 уездах Волисполкомам Сельсоветам вменено обязанность погребать умерших полосе отчуждения желдор, городах обязанность возложена коммунхозы.

№ 813. **Секретарь Губисполкома ГИЛЬБУР**

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп.1. — Спр.323. — Арк. 214.

**№ 111
З ЛИСТА РЕСПУБЛІКАНСЬКОГО ГОЛОВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАЛІЗНИЦІ ДО ЗАПОРІЗЬКОГО
ГУБВИКОНКОМУ ПРО ВІДСУТНІСТЬ В ОЛЕКСАНДРІВСЬКОМУ ЗАЛІЗНИЧНОМУ ЛІНІЙНОМУ
ПУНКТІ ТРАНСПОРТУ ДЛЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПРОДОВОЛЬСТВА ГОЛОДУЮЧИМ**

19 липня 1922 р.

По сообщению Александровского Линпункта Губисполком в Заседании от 10/УІІ—22 г. постановил обязать Линпункт организовать в 3-х дневный срок транспорт голодающих со ст. Александровск-Южная.

Постановление это Линпунктом выполнено быть не может, так как перевозочными средствами таковой не обладает. Средства для организации обоза отпущены быть не могут, ибо соответствующих кредитов Укрглавзвак не имеет.

Кроме того гужевая перевозка голодающих не составляет обязанностей Укрглавзвака...

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп.1. — Спр.330. — Арк. 275.

№ 112
ЗІ ЗВІТУ ПРО РОБОТУ
5-ї СЕСІЇ ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ

20-22 липня 1922 р.

... Слово предоставляется тов. Белову для доклада о деятельности Мелитопольского Уисполкома.

По Уздраву положение почти катастрофическое. В городе оно несколько улучшилось, в связи с помощью "АРА" и НАНСЕНА... Холера в уезде и городе растет быстрым темпом. Прививок сделано немного, в связи с отсутствием вакцины... Смертность от холеры очень сильная умирает до 45 - 50%.

Голодающих в городе 11.000 и уезде 301.656 человек, из них "АРА" кормит 144.500, Чехо-Словацкая организация 10.056, Нансеновская — 2.000, Райотделение — 11.000, Укомпомголод — 2.179...

Утреннее заседание 21-го июля 1922 г.

Слово предоставляется тов. Коробкину для доклада о деятельности Бердянского Уисполкома... Помощь голодающим началась регулярно оказываться с апреля м-ца. Всех голодающих в уезде 105.000 человек, из них помощь оказывается 96.000, голодные пайки в уезде только начинают изыскиваться.

Холерная эпидемия в нашем уезде начинает принимать большие размеры. В некоторых местах, например, в Воскресенской волости было до 30 холерных заболеваний в день. Помимо холеры свирепствуют и тифы — возвратный и сыпной.

Слово предоставляется т. Эндер для доклада о голоде и в плане ближайшей работе Комголода.

Докладчик останавливает внимание Пленума на количестве голодающих и пользующихся помощью Комголода и других организаций.

По Запорожскому уезду голодающих числится 109.854 человека, из них кормятся 63.872 т.е. 63%, по Мелитопольскому уезду голодающих 312.657, кормятся 182.718, что составляет 65%, по Г-Польскому уезду голодающих 165.704, кормятся 120.000, т.е. 75%, по Бердянскому уезду — 150350, кормятся 100.263. в ближайшие дни число кормящихся по уезду будет доведено до 100%.

В Б. Токмаке цифра голодающих почему-то растет с каждым месяцем, в то время, когда в других уездах она понижается. В докладе Б. Токмака указывается 73.332 голодающих, в то время, когда в мае их числилось около 50.000 человек, кормится там 35.840. В Геническом уезде кормится 100% голодающих.

В общем по всей губернии кормится 558.348 человек, т.е. 73,5%.

Председатель ЧЕРВЯКОВ
Секретарь ГИЛЬГУР

ДАЗО.—Ф.Р.—2.—Оп.1.—Спр.235.—Арк 135-145.

№ 113
З ПРОТОКОЛУ № 7 ПЛЕНУМУ ВЕЛИКОТОКМАЦЬКОГО
ПОВІТОВОГО ПАРТІЙНОГО КОМІТЕТУ
ПРО НАПРАВЛЕННЯ У ПОВІТ 30 ВІДПОВІДАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДЛЯ РОЗ'ЯСНЕННЯ ДЕКРЕТУ
ПРО ПРОДПОДАТОК

24 липня 1922 р.

ПОСТАНОВИЛИ:

б) Ввиду краткости срока сбора продналога признать работу в этой области ударной, причем в ближайшие дни не позже 30 с/м мобилизовать не менее 30 ответработников, бросив таковых на уезд для проведения работы волисполкомов, сельсоветов и инструкторов,... а также проведения сельских сходов для широкого разъяснения... декрета о продналоге.

ДАЗО. — Ф. П. — 264. — Оп. 1. — Спр. 40. — Арк. 11.

№ 114

З ХАРАКТЕРИСТИКИ ГОЛОДУЮЧИХ ГУБЕРНІЙ УСРР

28 липня 1922 р.

Запорожская губерния

... Скота в 1916 году насчитывалось: 1.593, 905 лошадей, 433.033 рогатого скота, 430.698 овец, 410.528 свиней...

На 28 июля (1922 р. — ред.) по Запорожской губернии насчитывалось 707.000 чел. голодающих (55% общего количества населения Запорожской губ.).

Комиссией помощи голодающим оказывается помощь 64.204 ч., Заграничными другими организациями помощи 539.082, всего 603.286 (85% по отношению к общему количеству голодающих).

Помощь оказывалась главным образом, благодаря привозу из урожайной Подольской губ., к которой Запорожская губ. была привязана. К посевной кампании истощенное, полумертвое население с'евшее и распродавшее свой сельско-хозяйственный инвентарь.

На май 1922 года осталось всего скота 196.504, т.е. 12% по отношению к 1916 г., лошадей — 71.840 (15%), рогатого скота — 47.715 (11%), овец — 72.730 (17%) и свиней — 4.219 (1,3%), не имеющие в достаточном количестве зерна, ибо Наркомзем не мог удовлетворить потребности, отчасти прибывшее зерно было с'едено изголодавшимся населением.

... На прокормление 1.115.000 душ сельского населения, включая расходы по кормлению скота и пр. хозяйственные расходы необходимо минимум 27.875.000 пудов, на прокормление 300.000 городского населения необходимо 4.000.000 пуд...

Верно: Управделами ГКПГ

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 325. — Арк. 287.

№ 115

**ПОДЯКА ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ АМЕРИКАНСЬКІЙ АДМІНІСТРАЦІЇ ДОПОМОГИ (АРА)
ЗА МАТЕРІАЛЬНУ ДОПОМОГУ ГОЛОДУЮЧИМ ЗАПОРІЗЬКОЇ ГУБЕРНІЇ**

3 серпня 1922 р.

Главуполномоченному Американской
Администрации Помощи ("АРА") мистеру Лайксу

Уважаемый мистер Лайкс

Узнав с сожалением, что Вы оставляете нашу губернию, Запорожский Губисполком считает своим долгом выразить Вам глубокую благодарность за искреннее участие к населению нашего края, который постигло столь сильное стихийное бедствие.

Ваша энергия, распорядительность и внимательное отношение к нуждам края, значительно способствовали уменьшению этого бедствия.

Губисполком выражает надежду, что Американская Администрация помощи и впредь будет продолжать свою деятельность, принимая во внимание, что и в предстоящем году, вследствие неблагоприятных условий погоды, наша губерния должна быть отнесена к разряду голодающих.

Председатель Запорожского Губисполкома
Секретарь

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 4. — Спр. 6. — Арк. 246.

№ 116

**З ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ПОСТАНОВИ ПРЕЗИДІЇ ВУЦВК
ПРО ПОРЯДОК ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖІВ
НА АДРЕСУ "ГОЛОДУЮЧИМ ПОВОЛЖЯ"**

Після 6 серпня 1922 р.
і не пізніше 10 січня 1923 р.

...1. Все пожертвования предназначенные для голодающих губерний, как бы и каким путем они не были собраны, учитываются как единый фонд Цекомпомголода.

4. Перевозка совершается без взимания платы наличными деньгами с отправителя.

10. В целях более успешного продвижения грузов в адрес "голодающим" устанавливаются Базы Концентраций: 1-я для правобережной Украины — Киев, для Левобережной — Харьков...

Зам. Председателя ВУЦИК ЕРМОЩЕНКО
Центропродтранспорт ДЕМЬЯНОВ
Уполнаркомпусть РУДЕЛЬ

ДАЗО. — Ф.Р. — 2, — Оп. 1. — Спр. 232. — Арк. 41.

№ 117

ЦИРКУЛЯР ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ
ВСІМ ПОВІТОВИМ ВИКОНКОМАМ І ПОВІТОВИМ КОМІСІЯМ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ ПРО
ЗАБОРОНУ ВИТРАЧАТИ ПРОДУКТИ ХАРЧУВАННЯ І ГРОШІ, НАДАНІ ДЛЯ ГОЛОДУЮЧИХ,
НЕ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ

Не пізніше 29 серпня 1922 р.

Всем Уисполкомам, копия Укомголодом

Вследствии наблюдающихся случаев использования средств Комголод — исполкомам для целей никакого отношения к делу помощи голодающим не имеющим, что этим самым сокращается непосредственная помощь в той области, куда эти средства должны были быть направлены, губисполком разъясняет что фонд местных Комиссий Помгол является фондом ЦКПГолода, почему всякие незаконные распоряжения и выдачи, как продовольственных, так и денежных ресурсов Комголода безусловно воспрещается и предлагается впредь все средства расходовать исключительно по прямому назначению — борьбу с голодом и его последствиями, ни в коем случае не допуская расходования их на мероприятия государственного характера по отдельным ведомствам.

Лица виновные в допущении незаконных распоряжений будут предаваться суду независимо от занимаемых ими должностей.

Получение и принятие к неуклонному руководству подтвердить.

Предгубисполкома
Секретарь ГИК

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 4. — Спр. 6. — Арк. 294.

№ 118

З КОРОТКОЇ ОГЛЯДОВОЇ ДОВІДКИ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТРУКТОРСЬКОГО ВІДДІЛУ ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ ПРО
ДІЯЛЬНІСТЬ ГУБЕРНСЬКОЇ КОМІСІЇ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ

1 вересня 1922 р.

... К 1 декабря 1921 года по губернии число голодающих равнялось 225.837 чел. из общего числа населения 1.436.283 чел. но, постепенно возрастая, к 1 апреля (1922 р. — ред.) количество голодающих достигло 855.834 чел.

Помощь голодающим была слабо организована. ГКПГ* имел мало средств, из Центра почти ничего не получалось, если не считать 2-х вагонов зерно-хлеба, полученного из Подольской губернии в течении февраля и марта. Из Заграничных организаций работали только АМП, среди менонитов. Главным образом работали Красный Крест, Рабкомголода, Военкомголода и Кооператкомголод.

... С мая м-ца работа ГКПГ углубилась и направились по линии помощи умирающим детям...

В середине Мая помощь голодающим значительно усилилась, благодаря разверстке пайков АРА** по губернии для 15.000 детей. Самостоятельно ГКПГ не мог оказывать практически широкой помощи, т. к. из Центра, вместо обещанных ежемесячно 90 вагонов, до 1-го Мая было получено всего 138 вагонов, т. е. меньше 30%.

На 8-е июня АРА по губернии кормило уже 115.000 детей на специальных питпунктах, давая при этом еще 14.000 пайков для закрытых детских учреждений.

В августе по уездным сведениям насчитывалось 495.338 голодающих по губернии, из них разными организациями кормилось 257.875 чл., т. е. 43%.

Во второй половине Августа и в начале сентября некоторые организации совершенно прекратили питание голодающих (Помголод и Кооперация).

Зав. оргинстром (підпис нерозбірливий)

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 4. — Спр. 6. — Арк. 342, 342 зв., 343, 343 зв.

№ 119

**ВІТАЛЬНА ТЕЛЕГРАМА В. ЛЕНИНУ,
НАДІСЛАНА 5-Ю ЗАПОРІЗЬКОЮ ГУБЕРНСЬКОЮ КОНФЕРЕНЦІЄЮ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ**

В період між 15-18 вересня 1922 р.

ТЕЛЕГРАММА*

МОСКВА КРЕМЛЬ ТОВ. ЛЕНИНУ

Привет от Запорожцев тов. Ленину.

5-я Запорожская Губернская Партконференция шлет Вам, Владимир Ильич, горячий привет, мы — Запорожцы, собравшись в обстановке тягчайшего голода и величайшей нищеты — счастливы тем, что Вы снова возвращаетесь на революционную работу, за руководство движением мирового пролетариата.

Ваше возвращение снова на работу вселяет успех нашей работе, дает нам надежду на победу на фронтах голода невежест и нищеты.

Мы рады, что еще раз надежды наших врагов не оправдались, ставка на Вашу болезнь не увенчалась успехом.

Мы Вас дорогой Владимир Ильич, уверяем, что несмотря на голод, на пустую казну будем смело и решительно творить дело Коммунизма.

Да здравствует Коммунизм!

Да здравствует пролетарская революция!

Президиум

ДАЗО. — Ф.П. — 264. — Оп.1. — Спр.31. — Арк.1.

№ 120

**ЗІ ЗВІТУ ПРО ПРОДОВОЛЬЧУ ПОДАТКОВУ РОБОТУ
В БЕРДЯНСЬКОМУ ПОВІТІ СТАНОМ НА 3 ВЕРЕСНЯ 1922 РОКУ**

18 вересня 1922 р.

... Для усиления продналоговой работы командированы в уезд 15 ответственных работников и 4 ответственных работника прикреплены к ссыпкам в качестве политконтролей.

Технически работники на ссыпках увеличены до 2.

Упродкомиссару и Губуполномоченному предоставлены все средства передвижения для объезда уезда, который уже начался.

Выделена выездная сессия осарсуда и при каждом райналогбюро прикреплен резерв милиции в 8 человек.

Ряд волостей за индеферентное отношение к продналоговой работе подвергнуты административному взысканию.

Заведывающий Цареводаровским ссыпунктом за халатное отношение к делу предан суду...

Предуисполкома (підпис нерозбірливий)

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 223. — Арк. 40.

№ 121

**ІЗ ЗАЯВИ ГРОМАДЯНИНА с. КАМ'ЯНКА МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ МАЛКОВА В
ЗАПОРІЗЬКИЙ ГУБЕРНСЬКИЙ ВІДДІЛ УПРАВЛІННЯ ГУБВИКОНКОМУ ПРО БЕЗЧИНСТВО ГОЛОВИ
КАМ'ЯНСЬКОГО ВОЛВИКОНКОМУ В ПЕРІОД ГОЛОДУ**

27 вересня 1922 р.

Губотуправ Запорожъе

Заявление

Предволисполкома с. Каменки Мелитопольского уезда держит себя вызывающе к части граждан. Дело в слезующем: я сам Член Комнезаможа и чл. Совета Волостного, а также нес службу охраны волости. 1 сентября 22 г. пред. ВИК Олейников зашел во двор ко мне и пытался арестовать. Причина якобы я пьяный и я не подчинился, т.к. заметил пред. ВИК пьяным на что пред. ВИК ударил меня наганом по голове и нанес также четыре удара по спине (в это время в с. Каменка у Пред. ВИК гулял пред УИК Белов, гулянка происходила целую неделю). После нанесения ударов меня по распоряжению пред. ВИК милиция арестовала. Между прочим могу сообщить, что поведение пред. ВИК не ограничивается своевластием, а также в злоупотреблении посевматериалом весенним 1922 г. ибо раздавал гречиху по 4 пуда, а требовал расписку на 5 пуд., овса давали по 5 п. 19 ф., а расписку требовали за 6 пудов, в чем могут подтвердить граждане села Каменки, получившие посевматериал, например Щедрин Федер, Щедрин Иван и многие другие...

Прошу Вашего распоряжения о расследовании и наказании виновных, дабы иметь в будущем ограждение и подрыва Соввласти.

**Член Совета Каменского Член Комнезаможа
МАЛКОВ**

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 264. — Арк. 312.

**№ 122
ІЗ РІЧНОГО ЗВІТУ ЗАПОРІЗЬКОГО
ПОВІТВИКОНКОМУ ПРО ГОЛОД У ПОВІТІ**

Вересень 1922 р.

Ресурсов, имевшихся в распоряжении укомголода* не хватало почти на 80%. Внимание укомголода было сосредоточено в первую очередь на спасение от голодной смерти детей, а затем уже и взрослого населения. В каждой волости были случаи голодной смерти. Размеры смертности зависели от своевременной доставки продуктов и достаточного количества последних.

В январе, когда фонд помощи еще не оскуднел, в уезде смертных случаев было 278, в феврале же число их увеличивается больше чем в два раза и достигает цифры 636 душ, в марте — 1139 и в апреле — 1239 душ. В мае умерло 823, июле — 133 и августе 119 душ.

Годовой отчет Запорожского уездного исполнительного комитета советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов. Запорожье, 1922. — с. 76.

**№ 123
З ДОПОВІДНОЇ ЗАПИСКИ ГОЛОВИ ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ
А.І.ЧЕРВ'ЯКОВА ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ ЦЕНТРАЛЬНОМУ ВИКОНАВЧОМУ КОМІТЕТУ ПРО РОБОТУ
ГУБВИКОНКОМУ В СПРАВІ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ ГРОМАДЯНАМ**

Не пізніше 1 жовтня 1922 р.

Докладная записка

о работе Запорожского Губисполкома за время с 1-го марта по 1-е октября сего года в области помощи голодающему населению, продовольственной и посевной компании...

1. Помощь голодающим

К 1-му декабря 1921 года по губернии число голодающих равнялось 225.837 человек из общего числа населения 1.436.283 человек, но постепенно возрастая, к 1-му апреля количество голодающих достигло 855.834 человек.

Помощь голодающим была организована слабо. Губкомпомголода имел мало средств, из Центра почти ничего не получалось, если не считать 2-х вагонов зерна хлеба, полученного из Подольской губернии в течение февраля и марта...

Вследствие слабого добровольного участия в помощи нетрудоспособного населения, Губкомпомголоду пришлось перейти к принудительному привлечению его, путем голодных паспортов, патронирования и т.п.

К началу апреля, несмотря на ограниченные средства, уже кормится 8% голодающих.
В апреле проводилось изъятие церковных ценностей, которое в общем и целом прошло без осложнений...

С мая месяца работа Губкомпомголода углубилась и направилась по линии помощи вымирающим детям...

Всего по губернии в начале мая кормилось 60.027 чел... В середине мая помощь голодающим значительно усилилась, благодаря разверстке пайков АРА по губернии для 15.000 детей...

ДАЗО.—Ф.Р.—2.—Оп.1.—Спр.323.—Арк.286,287.

№ 124

3 "ІНСТРУКЦІЇ ГУБЕРНСЬКОЇ КОМІСІЇ ПРОВЕДЕННЯ ДВОТИЖНЕВИКА ДОПОМОГИ ГОЛОДАЮЧІЙ ДИТИНІ"*

2 жовтня 1922 р.

Страшный голод, охвативший юг Украины, прошел смертельным бичем и много невинных жертв, цвета и надежды республиканского народа вырвал из жизни. Борьба с этим бедствием была не по силам и надо сознаться, что и теперь... голод грозит еще более ужасающим размером. Необходимо теперь же подготовиться к встрече страшного врага и дать ему должный отпор. Изыскивая меры борьбы Губернская Комиссия решила прибегнуть к помощи местных ресурсов в Губернском масштабе в 2-х недельника помощи голодающему ребенку и с этой целью проводить обложение, как правительственных и частных учреждений и торговопромышленных предприятий, заводы и частных граждан дабы общими усилиями безболезненно выйти из той борьбы...

Все хозяйства сельского населения Губернии делится на три группы: бедняков, середняков и кулаков... суммы обложения таковы:

1) Бедное хозяйство вносит добровольный взнос по возможности, 2) Средняк — 5.000.000. руб.
3) Кулак — 15.000.000. руб.

...На местные органы власти милиции, комнезамы, вол и уездисполкомы возлагается наблюдение за точным выполнением настоящего постановления...

**Председатель подкомиссии по обложению
Начгубмилиции**

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 238. — Арк. 114, 114 зв.

№ 125

**ПОШТОТЕЛЕГРАМА ПРЕЗИДІЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО ВИКОНАВЧОГО КОМПІТЕТУ
РАД ДО УПРАВЛІННЯ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ЗАЛІЗНИЦІ
ПРО ЗАБОРОНУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ДІТЕЙ
ГОЛОДНИХ БІЖЕНЦІВ**

7 жовтня 1922 р.

Почто-телеграмма от Президиума Всеукраинского Центрального Исполнительного Комитета Советов

Управление Екатеринославской железной дороги. Екатеринослав.

Имеются случаи подвозки Вол исполкомами детей голодбеженцев станциям желдор. При справедливом отказе желдор перевозке бесплатно детей бросают произвол судьбы. ЦКПГ категорически предлагает проводом приказать уездам сообщить волостям что эвакуация детей без разрешения уездных центров воспрещается. Случае повторения безоговорочно предавать суду Ревтрибунала. Губпомголоды извещены прекращений массовой эвакуации, какой-либо концентрации голоддетей губерном центре. Исполнение подтвердить.

7/Х № 14049

Секретарь ЦК КПГ СИРОТА

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп.1. — Спр.330. — Арк. 453.

№ 126
З ТЕЛЕГРАМИ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ПРОФСПІЛКИ ЗАЛІЗНИЦЬ УКРАЇНИ ДО ВСІХ КЕРІВНИКІВ
ЗАЛІЗНИЦІ ПРО ПІЛЬГОВЕ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ДІТЕЙ ГОЛОДУЮЧИХ СІМЕЙ

14 жовтня 1922 р.

Харьков

Ввиду поступающих запросов линии каким документам производить перевозку детей голодбеженцев, которых привозят Волисполкомы на станции для отправки их губернские пункты концентрации без предъявления перевозочных документов разъясняю, что согласно телеграммы УЦС №3343554 перевозка указанных детей впредь до распоряжения должна производиться ... по общему тарифу со скидкой 75% с тем лишь отступлением, что удостоверения для применения льготного тарифа должны выдаваться губернскими и уездными органами Совзадета.

За К. ЖИРОВ
С подлинным верно:
Начальник тарифного отдела
(підпис)

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп.1. — Спр. 330. — Арк. 452.

№ 127
З ЦИРКУЛЯРА ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО КОМІТЕТУ КП(б)У ТА ГУБВИКОНКОМУ
ПРО ВИДІЛЕННЯ ВСТАНОВЛЕНОГО ВІДСОТКА З
ФОНДУ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ
ДЛЯ ЧЛЕНІВ КОМСОМОЛУ

21 жовтня 1922 р.

Всем Укомам К.С.М.У. Упарткомам и Уисполкомам

Уважаемые товарищи

Голод, который еще далеко не изжит в нашей губернии, грозит расшатать ячейки КСМ в этом году, если не будут приняты предостерегающие меры. Так-как ячейки КСМ являются одними из самых опорных пунктов партии на селе в деле распространения коммунистического влияния, то сохранение их является важной политической задачей.

Борьба с голодом внутри КСМ, как уже указывал Губком, должна главным образом идти по линии общегражданской помощи, путем участия ячеек КСМ в общественных работах, организуемых помголодами.

Губком КСМУ в согласии с Губпарткомом и Губисполкомом предлагает в этой работе руководствоваться следующим:

1) Во всех неурожайных волостях, где организуются общественные работы, ячейки КСМ привлекаются к таковым, как организация в целом, при чем таковым, как организованной силе, необходимо отдавать преимущество в смысле первоочередного предоставления работ и соответствующих материальных ресурсов.

...3) Наряду с этим для обеспечения отдельных нуждающихся Членов Союза КСМ необходимо уделить установленный процент из фонда помощи нуждающимся членам партии.

4) В тех голодных селах, где члены КСМ не будут обеспечены общественными работами, ими необходимо заполнить аппараты Волисполкомов, Кооперации, Комнезамов и пр.

... Основным лозунгом в этом году из общей борьбы с голодом является: "Ни одной голодной смерти". Нашим лозунгом должно быть "Ни одной распавшейся ячейки КСМ, ни одного выхода из Союза."

Секретарь Губкома КП(б)У ГРИНЕВИЧ
Предгубисполкома КОЛОС
Секретарь Губкома КСМ (прізвище відсутнє — ред.)

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 238. — Арк. 187.

№ 128

**З ДОПОВІДІ УПОВНОВАЖЕНОГО В-ТОКМАЦЬКОГО ПОВІТОВОГО КОМІТЕТУ ПРО СТАН ГОЛОДУ
В НОВОМИХАЙЛІВСЬКІЙ ВОЛОСТІ**

31 жовтня 1922 р.

...Частично уплатившие продналог — 64 челов. Совершенно не уплатившие — 123 человека. При обследовании наблюдается, что чистого хлеба никто не ест: все едят с примесью суррогатов, а в Н-Михайловке... употребляется в пищу небезопасный для здоровья суррогат: перемолотые семечки и шелуха из проса. Так как из такой муки испечь хлеб невозможно, то употребляется он в виде мамалыги. В Остриковке имеется 3 случая голодания.

**Уполномоченный
(підпис нерозбірливий)**

ДАЗО. — Ф.П. — 288. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 18.

№ 129

**З ПРОТОКОЛУ № 29
ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ ЦАРИЦИНОКУТСЬКОГО КОМУНІСТИЧНОГО ОСЕРЕДКУ ПРО ГОТУВАННЯ
ОБІДІВ ДЛЯ ЧЛЕНІВ ВОЛОСНОЇ РАДИ**

15 листопада 1922 р.

1. Слушали. Разбор заявления тов. Швеца.

2. Постановили. ... Что же касается обеда для членов Совета то таковым из местных средств было сварено на 60 челов., а для детей на 500 душ и обедали не одни кулацкий элемент, а одна часть бедняков, одна часть середняков и часть кулаков. Что же касается собирания крохи под забором после мойки котлов. Помой совершенно с котлов не выливать никогда...

**Председатель
Секретарь (підписи нерозбірливі — ред.)**

ДАЗО.—Ф.П.—44.—Оп.1.—Спр.5.—Арк.30,30зв.

№ 130

ЦИРКУЛЯР № 5

**ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ НАСЛІДКІВ ГОЛОДУ
ПРИ ВУЦВК ТА НКВС УСРР ГОЛОВАМ ВИКОНАВЧИХ КОМІТЕТІВ ТА ГОЛОВАМ КОМІТЕТІВ
НАСЛІДКІВ ГОЛОДУ м. БАХМУТА, КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ, ЗАПОРЬКОЇ, МИКОЛАЇВСЬКОЇ
ГУБЕРНІЙ
ТА м. ОДЕСИ ПРО ЗАБОРОНУ БЕЗКОШТОВНО ПЕРЕВОЗИТИ ЗАЛІЗНИЦЕЮ ГРОМАДЯН
З ГОЛОДНИХ РАЙОНІВ У ХЛІБНІ ГУБЕРНІЇ**

18 листопада 1922 р.

Из голодрайонов поступают сообщения о скоплении местного населения на станциях железных дорог с целью выезда в благополучные в продовольственном отношении районы Украины. В ожиданки отправки на средства государства означенные скопления загружают и загрязняют станционные помещения, создавая угрозу эпидемических вспышек.

Ввиду того 1). что выселение населения из голодающих районов прекращено, 2) что в настоящий момент перевозки населения в пределах Украины за счет государства производится не будет и 3) что помощь таким контингентам с целью перевоза их со стороны органов последгол оказана не будет, как за недостаточностью средств, так и за нецелесообразностью упомянутых перевозок, ЦК Последгол при ВУЦИКе и Наркомвнудел предлагает Губисполкомам и Губпослед голам принять меры самые решительные к недопущению означенных скоплений.

Необходимо широко оповестить население о том, что перевозки в пределах Украины за средства государства и органов Последгол производится ни в коем случае не будет, что покидающие места своего жительства не могут рассчитывать на помощь в пути и в местах нового жительства. С другой стороны необходимо ознакомить население голодрайонов с предстоящим проведением

судно- продовольственной операцией и прочими мероприятиями, проводимыми помгол с целью облегчения положения населения голодрайонов.

Требования местных органов власти на подачу вагонов с целью совершения перевозок населения в пределах Украины удовлетворяться не будет, меры к рассасыванию скоплений должны быть приняты и проведены властью Губ и Уисполкомов под их ответственность.

Перевозки обратников в прошлом году из голодгуберний РСФСР и желающих ныне возвратиться назад также не могут быть произведены за средства государства вследствие незначительного количества подвижного состава представленного Центроэваком для этой цели и недостаточности средств у органов последгол.

В случае острой нужды таких переселенцев, не наделенных на Украине земельными участками, допустимы случаи обращения в центр за вагонами для перевозки их, причем вывоз переселенцев на станции Желдор для перевозки допустимы лишь по получении нарядов на вагоны.

Зампред ЦКПОСЛЕДГОЛ при ВУЦИКЕ
БАТКИС
НАРКОМВНУДЕЛ
МАНЦЕВ

18/ XI — 22 г.

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп.1. — Спр.330. — Арк. 474.

№ 131

**3 ПОЛІТИЧНОГО ПОВІДОМЛЕННЯ
ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО КОМІТЕТУ РЕСПУБЛІКАНСЬКОМУ
НАРОДНОМУ ПРОДОВОЛЬЧОМУ КОМІСАРІАТУ (м. ХАРКІВ)
ПРО СТАН ЗБОРУ ПОДАТКІВ**

19 листопада 1922 р.

Секретно

...9) Препятствия к успешному проведению налога — распутица, безлошадье, отсутствие у населения продуктов.

10) Меры административного характера к плательщикам принимались: в Гуляй-Поле — административных штрафов два, арестов шесть. В Запорожье и Бердянске принимаются но количество и характер не сообщено, в Мелитополе принимается принудительное изъятие — количество не сообщено, Б. Токмаке и Геническе — нет...

Начналога
Начсборов (подписи нерозбірливі)

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 223. — Арк. 84.

№ 132

**ВИПСКА З ПРОТОКОЛУ № 47/83 ЗАСІДАННЯ МАЛОЇ ПРЕЗИДІЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
ЦЕНТРАЛЬНОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ ПРО ПОДАТОК НА КОРИСТЬ ГОЛОДУЮЧИМ
ГРОМАДЯНАМ РОСІЇ**

26 листопада 1922 р.

Слушали: п. 2. О налоге в пользу голодающих (докл. тов. Новицкого)

Постановили п. 2. Постановление ВЦИК РСФСР об отмене сборов в пользу голодающих распространить по Украине с поправкой.

Настоящим декретом не отменяется проводимый двухфунтовый сбор среди крестьянского населения и равнозначное среди городского населения обложение на нужды ЦКПоследголода...

Ввиду постановления СНК РСФСР от 26/Х с.г. предусматривающего возможность изъятия двухфунтового сбора, считать, что настоящее постановление дальнейшему согласованию с ВЦИКом не подлежит...

Пред. ВУЦИК ПЕТРОВСЬКИЙ
Секретарь ВУЦИК ІВАНОВ
Верно: Секретарь Запорожского Горкомпомголода
СИДОРЕНКО

ДАЗО. — Ф.Р. 2. — Оп. 1. — Спр. 232. — Арк. 46.

№ 133
СТАТИСТИЧНІ ВІДОМОСТІ ЗАПОРІЗЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ВІДДІЛУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
ПРО ЕПІДЕМІЧНІ ЗАХВОРЮВАННЯ ГРОМАДЯН ГУБЕРНІЇ З 1 СІЧНЯ ПО 1 ЛИСТОПАДА 1922 р.

Листопад 1922 р.
Статистик (підпис нерозбірливий)

ДАЗО. — Ф.Р. — 2. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 221.

№ 134
РІШЕННЯ ВЕЛИКОТОКМАЦЬКОГО ПОВІТОВОГО
КОМІТЕТУ КП (б)У ПРО НАДАННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ КОМУНІСТАМ
№ 3924 11 грудня 1922 р.

ВСЕМ ВОЛ И ГОРКОМЯЧЕИКАМ

Б — Токмакский Уком КП(б)У сообщает для сведения всех членов и кандидатов партии, что при Укоме организована комиссия по оказанию помощи нуждающимся коммунистам, а посему Вам надлежит немедленно составить списки на коммунистов, павших в нужду, на предмет облегчения последним их материального условия.

В список должно быть точно указано материальное положение того или иного коммуниста.

Секретарь Укома (підпис)
Зав. Оргинстром (підпис)

ДАЗО. — Ф.П. — 56. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 54.

№ 135
З ІМЕННОГО СПИСКУ ГОЛОДУЮЧИХ ГРОМАДЯН
ЛУКАШІВСЬКОЇ СІЛЬРАДИ
ХОРТИЦЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОГО ОКРУГУ *

1922 р.

В списку записано голодуючих 48 сімей з кількістю їдців 271, в тому числі дітей до 16 років — 152. (ред.)

ДАЗО.—Ф.Р.—264.—Оп.1.—Спр.41.—Арк.39.39зв.

№ 136
ВИПСКА З КНИГИ РЕЄСТРАЦІЇ
АКТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СТАНУ ПРО СМЕРТЬ
МЕШКАНЦІВ м. МЕЛІТОПОЛЯ ЗА 1922 рік

Всього померло в 1922 році 3464 особи. Причина смерті: голод, виснаження, запалення очеревини, запалення легенів, сухоти, азіазійська холера, дитячий понос, незасвоєння харчів, тиф, туберкульоз легенів, отруєння харчами, загальна водянка, набряк легенів, дитяча атрофія, жовтуха та ін. (так вказано в книгах актів реєстрації громадянського стану — ред.)

ДАЗО.—Ф.Р.—5593.—Оп.17.—Спр.19.—Арк.1-71.

№ 137
З ДОПОВІДІ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ОКРУЖНОГО КОМІТЕТУ КП(б)У ПРО РОБОТУ
ВЕЛИКОТОКМАЦЬКОГО РАЙКОМУ ПАРТІЇ
В ПЕРІОД ГОЛОДУ

Не пізніше 30 вересня 1923 р.

...Во время голода 21 и 22 г. Б. Токмакский район переживал ужасы голода, и главным образом лишился своей рабочей тяги, т. е. лошадей и рогатого скота. От голодного истощения на почве

недостатка хлеба лошади большей частью пали и меньшей частью уничтожены (съедены) голодным населением, и, таким образом, к весне 22 г. лошадей осталось всего лишь 15%, по отношению рогатого скота молодняка последний был совершенно уничтожен. Молочный скот уцелел на 45% и весной 22 года был применен для обработки полей.

Овцы наоборот увеличились своей численностью к весне 22 г. Остальные домашние животные и птицы почти также уничтожены вовсе, осталось незначительное количество. Мертвый инвентарь был вывезен в благополучные урожайные губернии в обмен на хлеб. К настоящему периоду мертвый инвентарь уцелел на 50%...

Население по последним данным в районе имеется 42765 чел, из них мужчин 20122 чел, женщин 22643 чел. Населенных пунктов, включая город, 79, 2 совхоза и 13 колхозов...

ДАЗО.—Ф.П.—288.—Оп. 1.—Спр. 9.—Арк. 2, 3, 4.

II. ГОЛОДОМОР, ОРГАНІЗОВАНИЙ СТАЛІНСЬКИМ РЕЖИМОМ (1932—1933 рр.)

№ 138

ЛИСТ ЗАВІДУВАЧА СОФІЇВСЬКОЇ ДИТЯЧОЇ КОЛОНІЇ ДО ВУКООПСІЛКИ ПРО ЗАГРОЗУ ГОЛОДУ Й ХВОРОБ ВІД НЕСТАЧІ ПРОДОВОЛЬСТВА

28 березня 1931 р.

Дуже хутко
м. Харків, ВУКСу
Копія: Наркомосвіти

Софіївська дитколонія № 1 (був. Запорізької округи) на сьогоднішній день залишилась без будь-яких продуктів харчування [для] вихованців. Усі кооперативні організації був. Запорізької округи відмовляються постачати продуктами харчування та крамом, мотивуючи тим, що дитколонії зняті з планового постачання, а позапланових фондів немає, про що було доведено до відома усі вищестоящі організації, що діти колонії уже довгий час залишились без гарячої їжі (крім чаю та кофе), але на це не було звернуто ніякої уваги. Зараз маються випадки, що діти залишають колонію і їдуть по суміжних з колонією селах здобувати у селян для себе їжі, що гальмує в регулярному проведенні усякої виховничої роботи та зриву загального обов'язкового навчання.

А тому Софіївська дитколонія № 1 прохає негайно задовольнити колонію продуктами харчування та крамом для пошивки білизни на 140 вихованців, бо несвоєчасне задоволення і неприйняття на це ніяких заходів, діти колонії залишаться зовсім голодні та роздіті, що може послужити різним захворюванням та ін.

Зав. дитколонією № 1 (підпис)
Рахівник (підпис)

Колективізація і голод на Україні. 1929—1933. — К., Наукова думка. — 1992. — С. 309.

№ 139

ПОВІДОМЛЕННЯ З МІСЦЬ ДО НАРКОМОСУ УСРР ПРО НАПІВГОЛОДНЕ ІСНУВАННЯ

ВЧИТЕЛЬСТВА

Квітень 1931 р.

Чубарівський р-н. По багатьох сільрадах учителі не одержали борошна ще за січень місяць. Наприклад, Воскресенка, яка має 26 учителів, не одержували борошно протягом двох місяців (січень-лютий). На запитання бригади голова райспоживспілки т. Устименко каже: "Ми дали рознарядку, але борошно на місцях розбазарили". Не відстає від постачання продуктами і постачання крамом. Учителька Колесніченко з села Власенка пише: "Прохаю звільнити мене з роботи в школі, поки не настануть теплі дні, бо у мене немає взуття та одягу", вчителька Крицька теж прохала звільнити її від усяких зборів (лист перевіркової бригади).

За останні 2-3 місяці більшість учителів борошна не одержують. Це поставило вчительство в надзвичайно погані умови. Є випадки, коли вчителі сидять по 2-3 дні без хліба та печеної картоплі, бо купити ні за що...

Є багато випадків брутального ставлення до вчителів з боку робітників споживчої кооперації, нацьковування населення: "Все, що одержуємо, забирають вчителі..."

Колективізація і голод на Україні. 1929—1933. — К. Наукова думка. — 1992. — С. 333—334.

№ 140

3 ПРОТОКОЛУ НАРАДИ КОМІСІЇ ПРИ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОМУ РАЙОННОМУ ПАРТІЙНОМУ КОМПЕТІ ПРО НОРМИ ПОСТАЧАННЯ ПРОДУКТАМИ ХАРЧУВАННЯ ТА ПРОМИСЛОВИМИ ТОВАРАМИ КЕРІВНИКІВ РАЙПАРТКОМУ ТА РАЙВИКОНКОМУ

8 січня 1932 р.

Слушали: Телеграмму Зам[естителя] Предс[едателя] СНК УССР тов. Сербиченко № 15151 и распоряжение Наркомснаба Украины от 30. XII.31 г. за № 01549.

Постановили: ...2. Нормы снабжения продуктами питания и промтоваров для руководящего состава следующие:

3. Поручить тов. Прудкому все продукты питания и промтовар, получаемый в порядке директивы Наркомснаба УССР № 01549 передать Распреду ГПУ для снабжения руководящего состава.

Председатель (Повчун)

ДАЗО. — Ф. Р. — 3750. — Оп.1. — Спр. 1. — Арк. 74. Оригінал.

№ 141

3 ТЕЛЕГРАМИ ЦК КП(б)У ТА РНК УСРР ВСІМ ОБКОМАМ, МІСЬККОМАМ ТА РАЙКОМАМ ПАРТІЇ ПРО ЗАБОРОНУ НАДАВАТИ НАСІННЄВУ ДОПОМОГУ КОЛГОСПАМ І РАДГОСПАМ УКРАЇНИ

18 лютого 1932 р.

Всем обкомам, ГКП и РКП — Днепропетровск

Из ряда районов в ЦК поступили требования об отпуске семян для колхозов, сдавших будто бы все свои ресурсы по хлебозаготовкам, а также многочисленные требования от совхозов, дать им семена и в довольно значительном количестве. ЦК сообщает для неуклонного руководства, что в связи с общим положением с хлебными ресурсами и необходимостью оказать семенную и даже продовольственную помощь недородным районам Западной Сибири, Урала и Волги не может быть и речи о каком-либо отпуске семян для Украины, где положение с урожаем вполне благополучное и где есть все возможности мобилизовать семена на месте. У ЦК КП(б)У и СНК Украины также никаких собственных зерновых ресурсов нет. Поэтому ЦК и СНК предлагают немедленно прекратить какие бы то ни было разговоры о семенной помощи из центра и все внимание партийных организаций колхозов и совхозов направить на то, чтобы добыть семена на месте, на организацию взаимопомощи отдельным колхозам, у которых действительно не хватает семян...

Все зерно яровых культур, пригодное к посеву независимо от категорийности зерна, обратить на семена, пересмотреть контингент потребителей в совхозах, снять со снабжения лиц, не связанных с производством, сократить расходы на питание, на корм скота, за счет чего образовать фонды, произвести обмолот всего хлеба, массовый обмолот соломы и перевеяние половы...

**Секретарь ЦК КП(б)У КОСИОР
Председатель СНК УССР ЧУБАРЬ**

ДАЗО. — Ф. П. — 240. — Оп.1. — Спр. 108. — Арк. 30а.

№ 142
З ПОСТАНОВИ РАДИ НАРОДНИХ КОМІСАРІВ СРСР І ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ ВКП(б)
ПРО ПЛАН ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ З УРОЖАЮ 1932 р.
ТА РОЗГОРТАННЯ КОЛГОСПНОЇ ТОРГІВЛІ ХЛІБОМ

6 травня 1932 р.

1

На основі перемоги колгоспної і радгоспної системи господарства над системою одноосібного господарства та розгрому куркульських елементів на селі — СРСР за 2 роки досяг такого розгортання зернового господарства, поширення засіяної площі та зростання гуртової продукції зерна, що замість 660 млн. пудів зерна (разом з гарнцем), заготовлених від врожаю 1928 року на основі одноосібного господарства, — 1930 року державні заготівлі досягли 1.350 млн. пудів зерна (разом з гарнцем) а 1931 р., не зважаючи на посуху — 4.450 млн. пудів (разом з гарнцем)...

Завдяки здійсненню політики ленінської партії, країна вийшла з кризи зернового господарства і переборює труднощі, викликані посухою минулого року у східних районах СРСР, значно успішніше, ніж це було попередніх посушливих років, коли дрібне селянське господарство ще переважало в нашій країні.

2

...У зв'язку з цією обставиною, радянська влада дістала змогу поруч державних хлібозаготівель практикувати, як засіб постачання міській людності, другу методу - методу торгівлі хлібом самими колгоспами та колгоспниками. Завдання полягає в тому, щоб в інтересах дальшого поширення товарообігу між містом та селом і ще більшого поліпшення постачання міській людності, сполучити ці дві методи і розгорнути колгоспну торгівлю хлібом коштом деякого сполучення державних хлібозаготівель по селянському сектору.

На підставі всього цього, Рада народних комісарів СРСР і Центральний комітет ВКП(б) ухвалюють:

а) Зменшити державний плян хлібозаготівель по СРСР з врожаю 1932 р. по колгоспах та одноосібних господарствах, рівняючи до пляну 1931 р. на 264 млн. пудів, встановивши для 1932 р. плян на 1.103 млн. пудів з середнього врожаю (без гарнця), замість торішнього пляну 1.367 млн. пудів.

Відповідно до цього визначити порайонно такий плян хлібозаготівель (без гарнця):

По Україні — 356 млн. пудів, замість пляну минулого року 434 млн. пудів...

б) Відповідно до зростання радгоспного господарства збільшити 1932 р. плян хлібозаготівель по радгоспах всіх систем до 151 млн. пудів проти зданих минулого року 108 млн. пудів...

Хлібозаготівельний плян по радгоспах розбити по районах так: Україна — 29,9 млн. пудів...

в) Виконання пляну хлібозаготівель з врожаю 1932 року закінчити не пізніше 1 січня 1933 року.

г) Утворення насінних фондів у колгоспах закінчити не пізніше, як 15 січня 1933 року.

д) Визначити за доцільне по закінченні виконання цього хлібозаготівельного пляну та утворення насінних фондів тобто з 15 січня 1933 року дати колгоспам і колгоспникам цілковиту можливість і безборонно продавати лишки свого хліба на свій розгляд так на базарах і ринках, як в своїх колгоспних крамницях зобов'язавши місцеві органи влади виявляти в цьому колгоспам і колгоспникам цілковите сприяння і вжити заходів до викорінення приватників та перекупників — спекулянтів, що намагаються нажити на колгоспній торгівлі.

Голова РНК СРСР В. МОЛОТОВ (Скрябін)
Секретар ЦК ВКП(б) І. СТАЛІН

Москва Кремль, 6 травня, 1932 р.

ДАЗО. — Ф. Р. — 4119. — Оп.1. — Спр. 71. — Арк. 67.

№ 143
З ПОСТАНОВИ РАДНАРКОМУ УСРР
ПРО ПЛАН ТА ОРГАНІЗАЦІЮ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР ВРОЖАЮ 1932 РОКУ

22 липня 1932 р.

1. Відповідно до постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) з 6-VII-32 року встановити річний план хлібозаготівель зернових культур по селянському сектору для України на 1932 рік в розмірі 356 млн.

пудів (5 млн. 831 тис. 300 тонн), що дає зменшення централізованого плану 1931 року по селянському сектору на 18,1 відс...

5. Встановлені від райкомісії плани хлібозаготівель обмірковуються та приймаються на загальних зборах колгоспу та виконуються в першу чергу після обмолоту відповідно до постанови ЦК ВКП(б) та РНК СРСР з 6-VII ц. р.

Куркульсько-заможні господарства здають хліб за твердими подвірними завданнями, які встановлюють сільради. Куркульсько-заможні господарства повинні здати всі товарні лишки зернових культур за твердим завданням в найкоротший після обмолоту термін, безпосередньо на пристанційні та пристанські пункти Заготзерна.

6. Визначаючи плани хлібозаготівель по одноосібному сектору, належить виходити з настановлення, що одноосібні господарства мають здавати з одного га не менше, ніж здають сусідні колгоспи.

15. Зобов'язати обл. орг. комітети...провадити всю роботу по хлібозаготівлях на основі масовості, мобілізації активу трудячого селянства, усувати всі недоліки і помилки минулих кампаній та роз'яснювати, що після 15 січня 1933 року, тобто після успішного виконання державного плану хлібозаготівель і утворення насінньових фондів колгоспам, колгоспникам та трудящим одноосібникам надається можливість продавати зайвини свого хліба на базарах, крамницях та інше за цінами, що складаються на ринкові.

У той же час обл. орг. комітети та РНК АМСРР повинні зі всією рішучістю здійснити вказівки партії та уряду про викоринення приватників та спекулянтів перекупців, що намагаються нажитися на колгоспній торгівлі.

Голова Ради Народних Комісарів УСРР
В. ЧУБАР
Керівничий справ Ради Народних Комісарів УСРР
В. ЛЕГКИЙ

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 24 липня 1932 р.).

№ 144
З ПОСТАНОВИ ПЛЕНУМУ ВЕЛИКОБІЛОЗЕРСЬКОГО РАЙКОМУ КП(б)У " ПРО ЗАВДАННЯ
ЗБИРАЛЬНОЇ
ТА ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬНОЇ КАМΠΑНІЇ
І ЗАТВЕРДЖЕННЯ ПЛАНІВ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ "

28 липня 1932 р.

1. Зачитану постанову ЦК ВКП(б) від 07. 07. 32 р. "Про організацію хлібозаготівель 1932 року" прийняти до відома, керівництва та неухильного виконання.

4. Пленум самим категоричним образом засуджує настрої з боку окремих робітників села: "План великий, не виконаємо, колгоспникам нічого не залишиться". Кваліфікує ці настрої як вилазку агентів куркуля, правих опортуністів та капітулянтів і зобов'язує бюро РПК і партосередки повести з такими настроями жорстоку боротьбу. Одночасно пленум засуджує також настрої заспокоювання, небажання бачити труднощі і зобов'язує партосередки мобілізувати всю партійну організацію та колгоспні маси на боротьбу з куркульсько-рвацькими тенденціями, з активізацією куркульсько-ворожих елементів, з опортуністами всіх гатунків.

ДАЗО. — Ф. П. — 2322. — Оп.6. — Спр. 2. — Арк. 10.

№ 145
ІНФОРМАЦІЯ З ГАЗЕТИ "ЧЕРВОНЕ ЗАПОРІЖЖЯ"
ПРО НЕЗАДОВІЛЬНЕ ВИКОНАННЯ ПЛАНУ
ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ

5 серпня 1932 р.

В Н-Троїцькій артїлі "Колос", вільнянській "1 травня", З-Гайській "Дніпробуд" правління, не сполучивши обмолот із хлібоздаванням, не мобілізувавши маси на виконання першорядного обов'язку, зірвали виконання липневого хлібозаготівельного завдання. Артїль "Колос" замість 300 центн. здала

державі 24 центн., артіль "1 травня", маючи завдання в 90 центн., виконала 12,3 центн., артіль "Дніпробуд" замість 1727 центн. виконала 14 центн.

Колгоспники "Колоса", "1 травня" і "Дніпробуда", негайним посиленням темпів хлібоздавання, виконанням липневого і серпневого завдань зніміть назви своїх колгоспів з чорної дошки ганебно відсталих, доведіть ділом усвідомлення свого першорядного зобов'язання перед державою.

№ 146

ІНФОРМАЦІЯ З ГАЗЕТИ "ЧЕРВОНЕ ЗАПОРІЖЖЯ" ПРО ЗАНЕСЕННЯ НА "ЧОРНУ ДОШКУ" ГОСПОДАРСТВ, ЯКІ НЕ ВИКОНАЛИ ПЛАНУ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ

6 серпня 1932 р.

Заносимо на чорну дошку ганебно відстаючих у виконанні хлібозаготівельних завдань колгосп ім. Красіна Трудолюбівської сільради, що маючи липневе завдання у 66 центн., виконав 18 центн. Артіль ім. Р. Люксембург здала державі 7 центн., а завдання становило 49. Артіль "Незаможник" П-Свистунівський сільради, липневе завдання якої становило 337 центн., а виконала 40,9 центн. Артіль "Більшовик" Наталівської сільради завдання 365 центн., виконано 13,9 центн.

№ 147

З ПОСТАНОВИ ЦЕНТРАЛЬНОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ ТА РАДНАРКОМУ СРСР ПРО ОХОРОНУ МАЙНА ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ І ЗМІЦНЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ (СОЦІАЛІСТИЧНОЇ) ВЛАСНОСТІ

7 серпня 1932 р.

Останнім часом збільшилися скарги робітників та колгоспників на розкрадання (крадіжки) кооперативного і колгоспного майна хуліганськими і взагалі протигромадськими елементами. Так само збільшилися скарги на насильство й загрози куркульських елементів колгоспникам, які не бажають вийти з колгоспів та чесно й самовіддано працюють над зміцненням їх.

ЦВК та РНК Союзу РСР вважають, що громадська власність (державна, колгоспна, кооперативна) — це основа радянського ладу, вона священна і недоторкана і людей, що чинять замах на громадську власність, треба вважати за ворогів народу, тому рішуча боротьба з розкрадниками громадського майна — найперший обов'язок радянської влади.

Беручи це до уваги і йдучи назустріч вимогам робітників та колгоспників, — ЦВК та РНК Союзу РСР ухвалюють:...

II

1. Прирівняти своїм значенням майно колгоспів та кооперативів (врожай на ланах, громадські запаси, худоба, кооперативні склади та крамниці тощо) до майна державного і всебічно посилити охорону цього майна від розкрадання.

2. Застосувати, як захід судової репресії за розкрадання колгоспного та кооперативного майна вищу кару соціального захисту — розстріл із конфіскацією всього майна і з заміною при пом'якшувальних обставинах позбавлення волі на строк не менше, як 10 років з конфіскацією всього майна.

3. Не застосовувати амністії до злочинців, засуджених у справах про розкрадання колгоспного та кооперативного майна.

III

1. Повести рішучу боротьбу з тими протигромадськими, куркульсько-капіталістичними елементами, що вдаються до насильства й загроз, або проповідують застосування насильства і загроз до колгоспників, щоб змусити їх вийти з колгоспу, щоб силоміць зруйнувати колгосп. Прирівняти ці злочини до державних злочинів.

2. Застосувати, як захід судової репресії в справах про охорону колгоспів від насильства й загроз куркульських та інших протигромадських елементів, позбавлення волі від 5 до 10 років з ув'язненням в концентраційному таборі.

3. Не застосовувати амністії до злочинців, засуджених у цих справах.

Голова ЦВК Союзу РСР — М. КАЛІНІН
Голова РНК Союзу РСР — В. МОЛОТОВ (СКРЯБІН)
Секретар ЦВК Союзу РСР — А. ЄНУКІДЗЕ

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 11 серпня 1932 року).

№ 148

**ІНФОРМАЦІЯ З ГАЗЕТИ "ЧЕРВОНЕ ЗАПОРІЖЖЯ"
ПРО СТАНОВИЩЕ В АРТІЛІ "ПРИДНІПРОВСЬКА"**

8 серпня 1932 р.

Куркулі звили своє гніздо в артілі "Придніпровська"

У фєдєрївськїй артілі "Придніпровська" абсолютно не відчувається початок хлібозаготівель: правління артілі ніяких заходів забезпечить розгортання хлібоздавання не вжило. Більше того, окремі члени правління й особливо голова Трохименко чинять одвертий куркульський опір справі хлібоздавання. Голова Трохименко, член правління Гужва виступили з заявами про "нереальність плану", про те, що "хліба не було й не буде" і таке інше. Тепла куркульська компанія з усіх сил прагне підірвати хлібоздавання, — у Трохименка й Гужви є віддані співробітники: бригадир, син розкуркуленого Ковбаса, є ще один член правління із євангелївських проповідників.

Ця ж таки куркульська компанія домоглася, що хліб з першого обмолоту цілком роздано авансами: брутальне порушення постанови РНК і ЦК не зустріло ніякої відсічі від фєдєрївськїх організацій. Сільрада мовчазний спостерігач усього того, що творять куркулі перед її очима.

П. ХВИЛЯ

№ 149

**ПОСТАНОВА ОБЛВИКОНКОМУ ТА ОБКОМУ КП(б)У
ПРО ЗАСТОСУВАННЯ РЕПРЕСІЙ ДО ТИХ,
ХТО НЕ ВИКОНУЄ ПЛАНІВ ХЛІБЗАГОТІВЛІ
(КОПІЯ ТЕЛЕГРАМИ З ДНІПРОПЕТРОВСЬКА
479-191/118-23-17)**

Після 22 серпня 1932 р.

Уборочная Мелитополь Секретарю РПК ПредРИКа Директорам Начполитотделам МТС Мелитопольской Терпеньевской Чехоград Сообщается постановление Облвисполкома Обкома двадцать второго августа двтчк Большинство районов том числе успешно выполняющих районные задания ряд колхозов значительно отстают не включились массовую хлебосдачу тчк Облвисполком и Обком предупреждают Секретарей РПК ПредРИКов Директоров Начполитотделов МТС правления колхозов председателей сельсоветов что остающиеся конца августа дни необходимо полностью добиться полного быстрого выполнения обязательной поставке зерна государству каждым колхозом единоличным хозяйством отдельности тчк Предупредить все отстающие колхозы единоличников что если до первого сентября не выполнят полностью всех обязательств хлебосдаче июль август к ним будут применены первую пятидневку сентября полностью без всяких новых предупреждений все предусмотренные законом меры репрессии тчк № 09728 Григорьев

ДАЗО. — Ф. Р. — 3429. — Оп.1. — Спр. 69. — Арк. 45.

№ 150

**ПУБЛІКАЦІЇ З ОДНОГО НОМЕРА ОРГАНУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ОБКОМУ КП(б)У,
ОБЛВИКОНКОМУ ТА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО МПК ГАЗЕТИ "ЗОРЯ" ПРО РІШУЧІ ЗАХОДИ
БОРТЬБИ
З ТИМИ, ХТО ШКОДИТЬ ВИКОНАННЮ ПЛАНУ ХЛІБЗАГОТІВЛІ**

26 серпня 1932 р.

НЕЩАДНИЙ ВОГОНЬ ПО ОПОРТУНІСТАХ,

КАПІТУЛЯНТАХ ТА СКИГЛЯХ

По-більшовицькому биймося за цілковите та вчасне виконання хлібозаготівель!

Бердянський район

ТУТ ТІЛЬКИ НА ПАПЕРІ БОРЮТЬСЯ З ОПОРТУНІСТАМИ

У Софіївській сільраді Бердянського району хлібозаготівлі і інші господарсько-політичні завдання виконують надто мляво. Досить сказати, що державний план виконано лише на 5,6 відс., що скиртування ледве розпочато — і картина якості сільського керівництва вже за цими двома ознаками стане цілком зрозуміла.

Районному керівництву якість Софіївського проводу теж добре відома. Не дарма районний партійний комітет у своїй постанові з 7 серпня ухвалив зняти з роботи секретаря партосередку Водоначарова й голову сільради Степанова за прояв опортунізму у хлібозаготівлях та авансуванні. Цей рішучий захід проти агентури куркуля, зроблений районними організаціями, повинен був оздоровити, зміцнити Софіївський провід дійсними більшовиками, здатними по-бойовому виконувати завдання партії й уряду на селі, коли б цей захід був доведений до кінця.

Але, зробивши такий рішучий захід, районні організації надалі справу кинули на призволяще, просто кажучи, обмежилися паперовим рішенням. Насправді і до цього часу завзяті опортуністи Водоначаров і Степанов перебувають на своїх старих місцях, на керівних посадах і по-старому провалюють поточні політичні кампанії. Ніякої масової роботи серед колгоспників і одноосібників вони не проводять. Роботою з активом, його вихованням ніхто не цікавиться. Партійно-радянські сили не розставлені в бригадах, на вирішальних ділянках хлібозаготівлі, молотби тощо.

З цього лише користується класовий ворог-куркуль та його спільники у своїй підіривній шкідницькій роботі проти хлібозаготівлі, всього колгоспного господарства.

Яскравим проявом класової боротьби, куркульської роботи є, в числі інших фактів, такий. Днями, коли на допомогу артілі "Нове життя" для транспортування хліба приїхала автомашина, куркулька Щербанова та підкуркульник Волков організували несвідому частину колгоспників проти роботи й автомашини не транспортувала хліба. Голова артілі Качанжа цій куркульській роботі не протидіяв, залишаючись у ролі спостерігача.

Взагалі, по сільраді куркульська робота набирає активнішої форми ворожих дій, а з ворогом тут ніхто не бореться. Наприклад, раніш висланий за межі села куркуль Сидоренко зараз чомусь знову живе на хуторі Федорівка. Цей куркуль організував навколо себе розкрадальників, краде колгоспний хліб, обмолочує його і продає на базарі. Куркульську зграю спіймали. І що ж? Гадаєте, що до ворогів народу застосували суворих заходів покарання відповідно до нещодавно виданої постанови уряду? Нічого подібного. Тільки на тому й закінчилась справа, що на грабіжників колгоспного майна склали акт, який нерухомо лежить в Софіївській сільраді.

Наука Софіївського керівництва вельми навчальна. Політична короткозорість, утрата класового чуття, ігнорування рішень III всеукраїнської і I обласної партконференцій про конкретне керівництво колгоспами — ось чим в основному характеризується опортуністична діяльність проводу з села Софіївка.

Районне керівництво повинно негайно виправити припущені хиби в справі оздоровлення й зміцнення Софіївського проводу і на науці Софіївки мобілізувати всі сільські організації, домогтися успішного здійснення планів хлібозаготівель.

НЕРЕН, КЛИЩЕНКО

В.-Білозерський район

ВІДІРВАНІСТЬ КЕРІВНИЦТВА ВІД ЖИТТЯ — ПРИЧИНА ГАНЕБНОГО ВИКОНАННЯ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ

Кам'янська сільрада В.-Білозерського району одна з найбільших: вона має 7 колгоспів і близько 500 одноосібних господарств. Але ця сільрада не перебудувала своєї роботи відповідно до сучасних вимог, не стала за організатора мас у боротьбі за виконання планів хлібозаготівлі. В сільраді панують опортуністичні настрої, сподівання на самоплив, теорія черговості робіт.

Маючи великий склад членів ради, (96 чол.) керівництво сільради зовсім не подбало про його правильне розставлення на вирішальних виробничих ділянках, у колгоспних бригадах, про навантаження членів ради. Ось чому із 96 чол. лише 15 членів ради беруть деяку участь у хлібозаготівлі. У жодному колгоспі не проведено авансування хлібом колгоспників відповідно до вказівок партії й уряду, а в 2—3 рази перебільшено проти встановлених норм видавання хліба. Такі споживацькі настрої в окремих колгоспах призводять до того, що намолочений хліб весь розподіляють між колгоспниками й нічого не

відвантажують до держсипищ (артіль "Марс").

Відсутність масово-політичної роботи серед колгоспників лише на руку куркулеві та його агентурі, яка підраховує по-куркульському хлібні ресурси в колгоспах, агітує не приймати плани хлібозаготівель (артіль "Комунар"). Не дивно, що "Комунар" — найвідсталіша артіль у виконанні хлібозаготівель.

Ще гірше стоїть справа з виконанням плану хлібозаготівель серед одноосібників. На цю ділянку ні сільрада, ні партосередок не звертають ніякої уваги, масово-організаційної роботи серед них не проводять. А одноосібник, не відчуваючи ніякого організаційного впливу від сільських організацій, розбазарює хліб на приватному ринку. Ось чому за першу половину серпня по сільраді здано декілька десятків центнерів хліба державі, що становить 1 відс. до завдання, чому весь місячний план перебуває під реальною загрозою зриву.

Районні провідні організації повинні негайно звернути серйозну увагу на Кам'янку. Кам'янській сільраді треба допомогти правильно розставити її сили, наблизити керівництво безпосередньо до колгоспної бригади.

МЕІН

В.-Токмацький район

РІВНЯТИСЯ НА КРАЩИХ

25.8. (ПАТАУ). Загалом у районі виконання плану хлібозаготівель проходить геть незадовільно. Серпневий план хлібозаготівлі за даними останньої п'ятиденки виконано на 16,8 відс. Особливо відстають колгоспи, що їх обслуговує В.-Токмацька МТС — в них 9,4 відс. виконання завдання. В ряді артілей куркульські агенти навмисне пускають хліб в "озадки". Так, в артілі "Степова Україна" Н.-Покровської сільради в "озадках" заховали 100 центнерів хліба.

Але в районі є чимало колгоспів, які зуміли сполучити хлібозаготівлі з іншими роботами, показують зразки виконання планів. Ось деякі з цих передовиків. Артіль "Заповіт Ілліча" серпневе завдання виконала на 162 відс., артіль "До нового життя" — на 118 відс., "Комуна Петровського" — на 101 відс. На цих передовиків хлібозаготівлі повинні рівнятися всі колгоспи району.

(Газ. "Зоря" — орган Дніпропетровського обкому КП(б)У, облвиконкому та Дніпропетровського МПК, 26 серпня 1932 року).

ДАЗО. — Ф. Р. — 4188. — Оп.1. — Спр. 22. — Арк. 773.

№ 151

ІНФОРМАЦІЯ З ГАЗЕТИ "ЧЕРВОНЕ ЗАПОРІЖЖЯ" ПРО ЗАСУДЖЕННЯ ДО СУВОРОГО УВ'ЯЗНЕННЯ РОЗКРАДАЧІВ ХЛІБА В АРТІЛІ "ЛАНДМАН"

26 серпня 1932 р.

Вчора виїзна сесія Запорізького міськсуду слухала безпосередньо в селі Водяному показовим порядком процес куркульських розкрадачів хліба в артілі "Ландман" Широчанської сільради.

Класові вороги, що намагалися завдати шкоди колгоспові — зірвати хлібозаготівлі, зазнали суворой кари.

Суд засудив бригадира 5-ї бригади Зукау Г.І. на 10 років позбавлення волі, бригадира 4-ї бригади Нейфельда П.Я. засуджено на 10 років позбавлення волі, Бергена А.Є. засуджено на 10 років позбавлення волі, Фрізена І.І. на 8 років, голову ревізійної комісії Летнемана — на 5 років і колишнього голову артілі Тісена — на 2 роки.

Докладно про процес подамо у наступному номері нашої газети.

№ 152

З КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ НА ПРАЦІВНИКІВ МЛИНА СЕЛА НОВОСПАСІВКА (НИНІ С. ОСИПЕНКО) БЕРДЯНСЬКОГО Р-НУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ КОРСУНА Г.Ф., СУПРУНЦЯ Д.Т., КАЛЬЧЕНКА І.П. ТА КОЗЛОВА І.С., ЗВИНУВАЧЕНИХ У НЕЗАКОННІЙ ВИДАЧІ СЕЛЯНАМ БОРОШНА З ДЕРЖАВНОЇ ЧАСТКИ ПОМЕЛУ (МІРЧУКА) У СЕРПНІ-ВЕРЕСНІ 1932 РОКУ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ О НАЧАТИИ СЛЕДСТВИЯ

(скорочено)

гор. Бердянск

24 сентября 1932 г.

Я, уполномоченный ЭКГ ГПУ Бердянского райотделения Д/Петровского обл. отд. ГПУ УССР Романченко, рассмотрев материалы о преступной деятельности гр-н Корсун Григория Федотов. 1889 г. р., уроженца с. Темрюк Володарского р-на, служащего, з низшим образованием, женат, член партии с 1925 года, происходит из крестьян,... работающего в должности Заведывающего группой мельниц Бердянского мелькомбината.

Выразившейся в том, что гр. Корсун Г.Ф. производил незаконные выдачи для различных организаций муки и пшеницы из мерчука и фондов текущего помола, а также снабжение мукой представителей Мелькомбината и самоснабжение мукой...

И усматривая в означенных деяниях наличие признаков преступлений, предусмотренных ст. 54-7 УК УССР и постановлением ЦИК СССР от 7-го августа 1932 года.

Постановил:

... 2. На основании ст. 126 и, руководствуясь ст. 127 УПК, привлечь гр-на Корсун Г.Ф. по настоящему делу в качестве обвиняемого, предъявив ему обвинение по ст. 54-7 УК УССР и постановлении ЦИК СССР от 7-го августа 1932 года.

3. ... мерой пресечения способов уклонения от суда и следствия в отношении обвиняемого Корсун Г.Ф. избрать подписку о невыезде.

Уполномоченный ЭКГ УПУ РОМАНЧЕНКО
Утверждаю Нач. БРО ГПУ БЕРМАН
Постановление мне объявлено
24. IX. 1932 г.
Подпись обвиняемого КОРСУН*

* ПРИМІТКА: Ця справа — не виняток, а скоріше правило того часу. Вже наприкінці серпня 1932 року селяни нинішньої Запорізької області відчували, що до них підкрадається голод, і почали запасатися продуктами харчування: картоплею, кукурудзою, пшеницею, борошном тощо. Наприклад, деякі мешканці села Новоспасівка (нині село Осипенко) Бердянського району подалися до місцевого млина і випрошували в його працівників частину "мірчука". "Мірчук" — це міра зерна, яку брали за радянської влади в млинах за помел. Ця міра вважалася державною власністю.

Співробітники Новоспасівського млина часто йшли селянам назустріч — роздавали їм безкоштовно "мірчука", в результаті чого Бердянським РВ НКВС була порушена кримінальна справа за ст. 54-7 КК УРСР, тобто як за "контрреволюційний злочин" (ред.).

Ст. 54-7 КК УРСР мала такий зміст:

"Підлив державної промисловості, транспорту, торгівлі, грошового обігу чи кредитної системи, а рівно кооперації, вчинений з контрреволюційною метою шляхом відповідного використання державних установ і підприємств і протидія їхній діяльності, вчинене в інтересах колишніх власників чи зацікавлених капіталістичних організацій, тягнуть за собою — застосування заходів соціального захисту, передбачених в ст. 54-2 (тобто розстріл чи позбавлення волі від 3 до 10 років — ред.)

ПОСТАНОВЛЕНИЕ О НАЧАТИИ СЛЕДСТВИЯ
(скорочено)

26 сентября 1932 г.
г. Бердянск

Я, уполномоченный ЭКГ ГПУ Бердянского райотделения Днепропетровского облотдела ГПУ УССР т. Романченко, рассмотрев материалы о преступной деятельности гр. Козлова Ивана Степановича, 1903 г. р., уроженца села Дмитриевки Бердянского р-на, происходящего из крестьян, по соц. происхождению бедняк, имеющий хату и корову, з низшим образованием, семейный, по профессии весовщик, беспартийный, ныне работающий при Ново-Спасовской мельнице в качестве приемщика.

Выразившейся в том, что гр. Козлов Иван Степанович будучи приемщиком Ново-Спасовской мельницы занимался расхищением и разбазариванием государственного имущества — мерчука...

Постановил:

2. ... привлечь Козлова Ивана Степановича в качестве обвиняемого по ст. 54-7 УК УССР и постанов. ЦИК СССР от 7/III-32 г.

3. ... мерой пресечения способов уклонения от суда и следствия в отношении ... Козлова Ивана Степановича избрать содержание под стражей при Бердянском тюроде ГПУ.

Уполномоченный РОМАНЧЕНКО
Утверждаю нач. БРО ГПУ БЕРМАН

ПОСТАНОВЛЕНИЕ О НАЧАТИИ СЛЕДСТВИЯ

(скорочено)

28 сентября 1932 г.
г. Бердянск

Я, уполномоченный Бердянского райотделения Днепропетровского областного отдела ГПУ — Романченко, рассмотрев материалы о преступной деятельности гр. гр.

1) Супрунец Дмитрия Терентьевича, 1893 г. р., уроженец с. Н. Спасовки, Бердянского р-на, по социальному положению рабочего, по национальности украинца, с высшим обр., женатого, по спец. мельник, бывший член партии, ныне работающий в должности крупчатника Н-Спасовской мельницы Бердянского р-на.

2) Кальченко Иван Филиппович, 1905 г. р., уроженец села Н-Спасовки Бердянского р-на, по соц. положению бедняк, крестьянин, с высшим образованием, украинец, женат, по профессии весовщик, не судим, беспартийный. В настоящее время безработный.

Выразившейся в том, что гр. Супрунец и Кальченко, работая совместно при Н-Спасовской мельнице в тесном контакте... занимались систематическим расхищением, разбазариванием и спекуляцией государственного имущества — мерчука...

И, усматривая в означенных деяниях наличие признаков преступлений, предусмотренных ст. 54-7 УК УССР и постан. ЦИК СССР от 7/VIII — 32 г.

ПОСТАНОВИЛ:

... 2. привлечь гр. гр. Супрунца и Кальченко по настоящему делу в качестве обвиняемых, пред'явив им обвинение по ст. 54-7 УК УССР и постан. ЦИК СССР 7/VIII — 32 г.

3. ... мерой пресечения способов уклонения от суда и следствия в отношении обвиняемых Супрунца и Кальченко избрать содержание под стражей при Бердянском тюре ГПУ ...

**Уполномоченный РОМАНЧЕНКО
"Утверждаю" — нач. БРО БЕРМАН**

3 ПРОТОКОЛУ ДОПИТУ СВИДКА

Шельмана Матвія Аврамовича, 1906 р. народження, мешканець с. Новоспасівка Бердянського р-ну
Запорізької області

25 вересня 1932 р.

"Под руководством зава мельницей гр-на Корсун происходит большое расхищение муки путем выдачи различным лицам...(Арк. 21)"

Так например 27/VIII с/г на мельницу пришла гр-ка с. Н-Спасовка Рудая Ольга, которой отвесил Супрунец и Козлов-приемщик один пуд муки, с которым она ушла...

8/IX приблизительно во втором часу дня к мельнице приехал конюх Н-Спасовского с/с Пидус Никифор... обратился к Корсуну, а тот распорядился дать один мешок белой муки, ему отпустил Козлов...

29/ VIII по распоряжению Корсуна б/приемщик Кальченко отпустил гр-ке Журавлевой Евдокии 1 пуд муки без денег...

19/ VIII с/г на мельницу приехал гр-н с. Н-Спасовки Иванов Степан, обратился к зам. мельн. Корсуну, тот распорядился приемщику о выдаче муки для Иванова, таким образом Иванов получил один чвал белой муки не уплатив за неё деньги и без всяких документов...

15/ VIII из мельницы по распоряжению Корсуна по одному пуду белой муки получили следующие лица: 1. Чаус Евдокия. 2. Женоватый Антон и Костюк Фекла. Все они проживают в с. Н-Спасовке.

Все выше изложенные факты мною наблюдались и записывались в блокнот — подробности также Диброву и Сорочинцу известны потому, что мы постоянно работали и работаем при мельнице в качестве черно-рабочих...

Допросил: уполномоченный Бердянского райотдела ГПУ БУНЯЧЕНКО

3 ПРОТОКОЛУ ДОПИТУ РАТКА ПАНТЕЛІЯ ІЛЛІЧА, 1897 р. НАРОДЖЕННЯ, РОБІТНИКА НОВОСПАСІВСЬКОГО ГОРОДНОГО РАДГОСПУ

25 вересня 1932 р.

"Приблизительно в июле или начале августа я зашел на мельницу, спросил зав. мельн. Корсуна нельзя ли достать пуд муки последний ответил на мой вопрос, что можно. Послал жену на мельницу,

ей муки один пуд отпустил бывший приемщик Кальченко бесплатно и я деньги за неё не платил до сего времени...

**Допросил: Уполномоченный
Бердянского отделения ГПУ БУНЯЧЕНКО"**

**ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА № 76/393
Заседания судебной тройки при коллегии ГПУ УССР
от 2/XI — 1932 г.**

ПОСТАНОВИЛИ:

1. Супрунца Дмитрия Терентьевича расстрелять.
2. Корсуна Григория Федотовича —
3. Козлова Ивана Степановича —
заключить в концлагерь сроком на 10 лет.

**ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА № 76/393
Судебной тройки при Коллегии ГПУ УССР
от 2 ноября 1938 г.**

ПОСТАНОВИЛИ:

Кальченко Ивана Филипповича — расстрелять, с заменой заключением в концлагерь сроком на 10 лет, считая срок с 15 октября 1932 г.

Дело сдать в архив

**Секретарь Судебной Тройки
(підпис нерозбірливий)**

А К Т

Приведения в исполнение постановления Судтройки при Коллегии ГПУ УССР от 2 ноября 1932 года о Супрунце Дмитрии Терентьевиче

В один час 20 минут ночи с 27 на 28 ноября 1932 г. мною начальником Бердянского райотделения ГПУ — Берманом, при участии Уполномоченного ЭКО Райотделения тов. Романченко, начальника Бердянской Раймилиции тов. Говзмана, в присутствии участкового прокурора тов. Голодюка, — приведено в исполнение постановление Судтройки при Коллегии ГПУ УССР от 2-го ноября с. г. по делу № 387/26624 в отношении осужденного по ст. 54-7 УК УССР Супрунца Дмитрия Терентьевича к расстрелу.

28-го ноября с. г. в 2 часа 20 минут ночи труп зарыт на кладбище в заранее приготовленную яму.

**Нач. Бердянского Райотделения ГПУ БЕРМАН.
Уполномоченный РОМАНЧЕНКО.
Нач. Бердянской раймилиции ГОВЗМАН.
Присутствовал Прокурор Бердянского р-на ГОЛОДЮК.**

28/XI — 1932 г.

г. Бердянск

ПРИМІТКА: Супрунцов Дмитро Терентійович, Кальченко Іван Пилипович і Корсун Григорій Федотович реабілітовані 21 серпня 1989 року Прокурором Запорізької області за ст. 1 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 року.

(Арк. 301, 302, 303)

Козлов Іван Степанович реабілітований згідно зі ст. 1 Закону України "Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні".

№ 153

ПРОТОКОЛ № 90 ЗАСІДАННЯ ПОЛІТБЮРО ЦК КП(б)У ПРО ХІД ХЛІБОЗАГОТІВЛІ В УКРАЇНІ

8 вересня 1932 р.

Цілкою таємно
Підлягає поверненню
Прот. ПБ № 90, п.1 з 8.IX.32 р.

О хлебозаготовках

1. Поручить т. Косиору сегодня послать телеграфную директиву обкомам и РПК — на основе итогов первой пятидневки (см. приложение).

2. Поручить т. Хатаевичу в двухдневный срок составить на основе состоявшегося обмена мнениями проект краткой инструкции для районов о хлебозаготовках в индивидуальном секторе и внести на утверждение ПБ.

3. Поручить комиссии в составе т.т. Хатаевича (председатель), Григорьева, Макеенко, Яблонского, Степанского разработать меры воздействия в отношении колхозов, срывающих выполнение хлебозаготовительного плана и допускающих разбазаривание хлеба, и внести предложение в ПБ.

4. Категорически запретить обкомам и райкомам организацию колхозных буксиров как внутри района, так и посылки из одного района в другой.

5. Предложить обкомам в колхозах, недовыполнивших план осеннего сева, немедленно обратить оставшуюся часть семенного фонда на хлебозаготовки.

6. Предупредить обкомы и РПК, что план хлебозаготовок считается выполненным лишь при выполнении плана по продовольственным культурам (пшеница и рожь).

7. Указать Киевскому обкому на невыполнение им директивы о том, что хлеб, поступающий от колхозов, имеющих задолженность по семенам, должен быть в первую очередь зачтен в счет погашения задолженности этих колхозов по семсуде. Подтвердить эту директиву к неуклонному исполнению во всех областях.

В отношении колхозов, выполнивших план хлебозаготовок, но не погасивших еще задолженности по семсуде, предложить обкомам принять меры к немедленному ее взысканию.

8. Обязать лично первых секретарей обкомов обязательно к десятому ноября представить ЦК окончательные материалы о плане сдачи хлеба совхозами.

Окончательно вопрос о плане сдачи совхозами по областям решить на ПБ 12. XI.

9. Зачитать сданные зернотрестом в счет погашения семсуды из республиканского семфонда (1 млн. пудов) — в хлебосдачу треста.

10. Обратиться в ЦК ВКП(б) с просьбой о выделении Заготзерно фонда для орграсходов, связанных с хлебозаготовками, — из расчета 9 кг на каждый заготовливаемый центнер хлеба.

11. Просить ЦК ВКП(б) разрешить ознакомить секретарей райкомов с постановлением о Северном Кавказе.

Все (без 11 пункт.) т.т. Хатаевичу, Григорьеву, Степанскому, Меламеду,

П. 3: т. Макеенко, Яблонскому,
П.п. 4, 5, 6, 7, 8 всем обкомам (телегр. серия "Г"),
тов. Терехову (выписка),
По п. 10 — ЦК ВКП(б),
П. 11: ЦК ВКП(б) — Кольцову.

ЧОРНА КНИГА УКРАЇНИ, КИЇВ. ВИД. "ПРОСВІТА". 1998. — С. 132, 133.

№ 154

З МАТЕРІАЛІВ ОРГАНУ ТЕРПІННІВСЬКОГО РАЙПАРТКОМУ, РАЙВИКОНКОМУ ТА РАЙКОЛГОСПІЛКИ ГАЗЕТИ "СОЦІАЛІСТИЧЕСКИЙ ПУТЬ" ПРО ЗАГРОЗУ ГОЛОДУ В СЕЛАХ

3 жовтня 1932 р.

Оперативне зведення на хлібозаготівлі за станом

на 1 жовтня

Сільради	Річний план в центн.	Виконання в проц.
Терпіннівська	14230	26,3
Троїцька	12405	19,7
Н-Богданівська	14745	30,5
Спаська	15685	25,7
Федорівська	19400	21,1
Тамбовська	2514	24,1
Тихонівська	16945	27,8
Семенівська	17642	26,1
Н-Пилипівська	13830	20,8
Ст. Богданівська	16801	19,0
Матвіївська	0782	22,4
Астраханська	4600	17,3
Ясновська	2996	12,2
Всього по району	22605	21,7

Вот они агенты кулака — срывщики хлебозаготовок

Гейджа С. В артели им. Шевченко является руководителем группы бедноты. Гейджа — тьявленый подкулачник и элемент настроенный антисоветски. Гейджа открыто в красном уголке устраивает целые митинги с целью сорвать хлебозаготовки. Вот и на днях в присутствии ответственного за хлебозаготовки члена правления Подворки Филиппа, полевода Фоменка Сидора, счетовода Теплицы Иосифа, завхоза Гаряги Александра — ейджа выступил с площадной руганью:

— Мы хлеба возить не будем. Я был в Токмаке, видел, как люди умирают и пухнут с голода. Сеять тоже не нужно.

Гейджу поддержал кандидат партии член правления Подворка Филипп:

— Да, сеять не будем. На что сеять, мать их...

План хлебозаготовок артель им. Шевченко выполнила всего лишь на 10%, хотя имеет абсолютно все возможности быть передовой артелью. Севба в артели сорвана...

Гейджа и до сих пор "руководит" беднотою и давно уже так руководит, ибо отсутствует руководство как со стороны РайКНС, так и со стороны сельсовета и партячейки на месте.

Подворка до сих пор в рядах партии и член правления артели, ибо в артели примиренчески относятся к враждебной кулацкой агитации, направленной на срыв хлебозаготовок и осеннего сева.

Гейджу и Подворку нужно немедленно привлечь к суровой ответственности за распространение провокационных слухов, за срыв политико-хозяйственных кампаний. Руководство в артели нужно укрепить.

ШИРОЧКИН

Трудоединицы можно купить

Саблин Владимир и Серый Мефодий из артели "Гигант" — расхитители колхозного имущества — общественной (социалистической) собственности. За это их и судили (правда чрезвычайно слабо) и осудили каждого к 6 месяцам принудительных работ.

Спекулянты, воры ухитрились не отбывать наказания. Не без участия члена правления колхоза Тарана они договорились с принудбюром о денежной компенсации и сами внесли следуемую сумму в принудбюро. (Деньги же ничего им не стоят, всю весну спекулировали — возили в Керчь колхозную капусту, а оттуда хамсу: каждую рыбку по 60 копеек за штуку продавали).

откупившись деньгами, теперь эти спекулянты наравне с колхозниками получают себе за работу трудоединицы и 15 проц. аванс натурою. Смеются с колхозников: мы, говорят, купим себе трудоединицы.

Мы требуем расследовать это дело и заставить Саблина и Серого отбыть вынесенное судом наказание.

КОВАНОВ

Организованно срывают хлебозаготовки

Несмотря на постановление РПК и РИКа по нашему Терпеньевскому сельсовету темпы хлебозаготовок продолжают падать благодаря оппортунистическому отношению к хлебозаготовкам, к борьбе с потерями со стороны правлений колхозов, их председателей в особенности.

Это мы имеем и по арт. Им. Сталина. Тут на участок, занимаемый скирдами пшеницы, вполне сознательно пустили пастись 1300 штук кур. Это куриное стадо в скирдах пасется ровно три недели. Если учесть, что каждая курица в день съедает 0,5 килогр., то и получится, что артель им. Сталина скормила курам 142 цнтр. или 892 пуда пшеницы. А сколько разбросали?

Сельсовет три раза предупреждал артель. Теперь виновных привлекли к ответственности.

Такое же отношение к хлебозаготовкам, к борьбе с потерями мы имеем и в "Н-Мире". Председатель арт. Писклов подает сигналы о прекращении хлебозаготовок. Плачет среди колхозников, что хлеба мало, что голодными останемся.

В этой артели борьба с потерями отсутствует, учета поступающему зерну не ведется. Теперь артель убирает кукурузу. Каждый гектар дает 150 пудов. Кукурузы имеется уже 700 пуд., но тоже не вывозится. Кукурузу разбазаривают. 15 коробов кукурузы совсем не оприходовано.

Хлеб по этим артелям разбазаривают злоумышленно. Виновных нужно судить и немедленно. Просим газету "Соцпуть" помочь ускорить суд.

**Председатель Терпеньевского сельсовета
СЕМЕНИН**

От редакции.

Мы считаем, что сельсовет также не может остаться в стороне. Мало предупреждать, три недели — достаточный срок, чтоб помешать скормить курам скирды с пшеницею. Достаточно было у сельсовета времени и для того, чтоб обеспечить прихождение урожая. Суд нужно ускорить, обеспечить борьбу с потерями и выполнение плана хлебозаготовок.

Расхитители хлеба привлечены к ответственности

В Ст-Богдановке, Терпеньевского района, в артели "Красный Октябрь" происходила систематическая кража зернохлеба как с колхозных полей, так и из колхозных амбаров.

150 килограмм пшеницы было украдено из под молотилки в 1-й колхозной бригаде в ночь на 2 сентября. В результате расследования этого случая выяснилось следующее. Член артели "Красный Октябрь" объездчик Радченко Андрей Васильевич в ночь на 2 сентября приезжал к сторожу Шереметьеву Федору Григорьевичу и уговаривал его организовать кражу хлеба, заявляя при этом: все равно хлеб весь вывезут, оставят колхозников голодными. Давай красть хлеб — будем сыты, одеты и обуты.

Шереметьев не поддался на агитацию кулацкого прихвостья Радченко и последний с пустыми мешками поехал на ток первой бригады. На току все спали и Радченко украл там два мешка хлеба.

Хлеб Радченко сплавлял на рынок через своего зятя Горашая Андрея, у которого при обыске обнаружена пшеница и пшеничная мука. (Горашай от суда скрылся).

Радченко в колхозе систематически проводил враждебную агитацию против мероприятий советской власти, вел линию на подрыв хозяйственно-политической мощи колхоза, за что находился уже под следствием и раньше.

Расхитителя общественной собственности и кулацкого агитатора на днях будет судить областной суд.

Нарследователь

От редакции. Нужно ускорить разбор дела, которое тянется уже месяц и судить врагов социалистической собственности в показательном порядке.

Газета Терпіннівського райпарткому, райвиконкому та райколгоспспілки "Соціалістический путь" за 3 жовтня 1932 року.

ДАЗО. — Ф. Р. — 4188. — Оп.1. — Спр. 22. — Арк. 686.

№ 155

РІШЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НАРАДИ ПРО ПЕРЕМЕЛ ЗЕРНА НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ МЛИНАХ

Не пізніше 17 жовтня 1932 р.

Українська економічна нарада на зміну своєї постанови від 7 серпня встановила до 1 січня 1933 року такий порядок перемолу зерна на с.-г. млинах:

Колгоспники мають право перемелювати всю кількість зерна, що вони одержали порядком авансів за трудоднями в рахунок 10—15 відс. від фактично обмолоченого зерна.

Перемол зерна по одноосібному сектору обмежується 20 фунтами продовольчих культур

пересічно на місяць на їдця.

Довідки на право перемолу зерна колгоспники одержують від правлінь колгоспів, а одноосібники — акуратні здавачі по хлібозаготівлях одержують довідки від сільрад.

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 17 жовтня 1932 р.)

№ 156

**ІНФОРМАЦІЯ З ГАЗЕТИ "ЧЕРВОНЕ ЗАПОРІЖЖЯ"
ПРО ЗАНЕСЕННЯ НА "ЧОРНУ ДОШКУ"
РЯДУ СІЛ ЗАПОРІЗЬКОГО РАЙОНУ,
ЯКІ НЕ ВИКОНУЮТЬ ПЛАНУ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ**

23 жовтня 1932 р.

Заносимо на чорну дошку такі сільради, що припустилися злочинного припинення хлібозаготівель і зривають боротьбу району за хліб: Розумівку — 0,9 відс. виконання жовтневого плану, Смолянку — 0,8 відс., Степну — 6,8 відс., Н.-Запоріжжя — 6,2 відс.

№ 157

**З ПОСТАНОВИ ПРЕЗИДІЇ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ
ДОДАТКОВИХ ПІЛЬГ
ДЛЯ КОЛИШНІХ ЧЕРВОНИХ ПАРТИЗАН І ЧЕРВОНОГВАРДІЙЦІВ, ПРО ПІЛЬГИ РОДИНАМ
ЗАГИБЛИХ КОМУНАРІВ, РОДИНАМ ЗАГИБЛИХ ЧЕРВОНОАРМІЙЦІВ ТА ІНВАЛІДАМ ЧЕРВОНОЇ
АРМІЇ**

м. Мелітополь

2 листопада 1932 р.

... Щоб відзначити 15 річчя Жовтневої революції та від імені пролетаріату і всієї радянської суспільності віддячити колишнім червоним партизанам і червоногвардійцям, на додаток до постанов ВУЦВКу і РНК УСРР від 8/II — 1928 року "Про пільги і переваги кол. червоним партизанам і червоногвардійцям" та від 29/II — 1928 року "Про комірне (квартирову платню) і заходи до врегулювання користування житлом у містах і селищах міського типу"..., Президія Мелітопольської міської Ради встановлює на території м. Мелітополя такі додаткові пільги всім кол. червоним партизанам і червоногвардійцям:

1) За комунальні послуги (вода, лазня, електроенергія та кварт платня) червоні партизани та червоногвардійці одержують знижку на 75 %.

2) Червоні партизани та червоногвардійці постачаються за списком № 2 (за нормами індустріальних робітників). По підприємствах міста партизани та червоногвардійці користуються сніданками та обідами, що їх готується для інженерно-технічних працівників, але одержують їх за цінами для звичайних сніданків та обідів.

3) При проїзді на автобусах партизанам та червоногвардійцям надається знижка на 75 %.

4) По всіх театрах, кіно і інших місцях прилюдних видовищ і розваг, червоні партизани та червоногвардійці мають право придбати не більше 2-х квитків на одне посвідчення з 50 % знижкою.

5) За користування радіо-трансляцією сплачується 50 %.

6) Пайові внески в ЦРК та житлокоопх партизани та червоногвардійці сплачують в розмірі 50 %.

7) По голярнях, належних усупільненому сектору, для партизан та червоногвардійців встановлюються спеціальні кресла та за користування послугами цих голярень їм надається знижка на 75 %.

8) Міськжитлоспілці та всім житлокоопам перевірити, в якому стані живуть червоні партизани та червоногвардійці і у випадку виявлення непридатних для житла квартир або нестачі встановленої житлової площі на протязі 3-х місяців всі такі квартири повинні замінити.

9) Діти червоних партизан та червоногвардійців приймаються до шкіл нарівні з дітьми робітників, а також по всіх школах, дітяслах і майданчиках навчаються безкоштовно і одержують безкоштовно гарячі сніданки.

10) Мелітопольському єдиному диспансеру ставиться за обов'язок позачергово провести

диспансеризацію червоних партизан та червоногвардійців, а також ставиться за обов'язок всім підприємствам, установам і організаціям 30-ти відсоткам червоних партизан та червоногвардійців, що в них працюють, надавати щороку курортне лікування за рахунок цих організацій.

11) Червоні партизани та червоногвардійці при поданні своїх посвідчень позачергово одержують крам по всіх крамницях, квитки по всіх касах — на залізниці, місцях прилюдних видовищ і розваг, лазні тощо.

12) Червоні партизани та червоногвардійці, що їх нагороджено одним або декількома орденами СРСР, зовсім звільняються від платні за квартиру, електроенергією, воду, лазню, автобуси.

13) П. п. 1, 3, 4, 8, 9, 10, та 11 поширити також на родин загиблих комунарів, родин загиблих в Червоній Армії, та на інвалідів Червоної Армії перших трьох категорій.

Ця постанова набирає чинності з 7/XI — 1932 р.

Голова міськради ЄМЕЛЬЯНОВ
За секретаря ЗЕМЛЯНКО

ДАЗО. — Ф. Р. — 3337. — Оп.1. — Спр. 26. — Арк. 44.

№ 158
ДИРЕКТИВА СЕКРЕТАРЯ ЦК КП(б)У С. КОСИОРА ВСІМ ОБКОМАМ, РАЙКОМАМ, ДИРЕКТОРАМ
МТС
ПРО РІШУЧІ ЗАХОДИ ПРИМУСУ ДО ТИХ,
ХТО НЕ ВИКОНУЄ ПЛАН ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ

8 листопада 1932 р.

Обкомам, райкомам, директорам МТС

Первая пятидневка ноября вместо ожидаемого повышения по всем областям дала резкое снижение хлебозаготовок, (в) том числе по индивидуальному сектору, почти совершенно прекратили сдачу хлеба совхозы. Это произошло несмотря на окончание в большинстве районов посевной кампании, чем до сих пор большинство районов прикрывало свое оппортунистическое отношение к хлебозаготовкам. ЦК предупреждает весь руководящий состав районных комитетов, в первую очередь секретарей, а также уполномоченных ЦК, обкомов, директоров МТС, что в случае если во вторую и третью пятидневки в вашем районе не будет обеспечен резкий перелом в хлебозаготовках по всем секторам, если не будет развернута широкая массовая работа и меры решительного нажима [на] единоличника, на основании постановления ПБ ЦК КП(б)У от 30. X. ЦК вынужден будет поставить вопрос о применении более решительных мер воздействия к районам, своей безобразной работой срывающих хлебозаготовки.

Секретарь ЦК С. КОСИОР

8. XI. 32 г.

"За": Петровский, Реденс, Якир, Шлихтер, Хатаевич

ЧОРНА КНИГА УКРАЇНИ, КИЇВ. ВИД. "ПРОСВІТА". — 1998. — С. 133.

№ 159
ПОСТАНОВА ЦК ВКП(б)
ПРО ЗУПИНЕННЯ ВІДВАНТАЖЕНЬ
ТОВАРІВ ДЛЯ СЕЛА ВСІХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ

8 листопада 1932 р.

Сегодня приостанавливается отгрузка товаров для села всех областей Украины до времени, когда колхозы и индивидуальные крестьяне не начнут честно и добросовестно выполнять свой долг перед рабочим классом и Красной армией, в деле хлебозаготовок и не будет таким образом организовано партийными и советскими организациями Украины действительного перелома в хлебозаготовках.

Пред. Совнаркома СССР МОЛОТОВ
Секретарь ЦК ВКП(б) СТАЛИН

Розпорядження Великотокмацького райпарткому про виконання цієї постанови

12 листопада 1932 р.

Пропонується протягом доби обговорити постанову на партійних, комсомольських зборах, потім зборах колгоспного активу та окремо зборах колгоспників. Накреслити конкретні заходи, що забезпечать виконання плану. Домагатися рішучого зламу і починаючи з 3-ї п'ятиденки повністю забезпечити повне виконання щоденних завдань.

Секретар РПК КРЕМНЄВ

ДАЗО. — Ф. П. — 213. — Оп.13. — Спр. 14. — Арк. 1.

№ 160

З ПОСТАНОВИ БЮРО ЗАПОРІЗЬКОГО МІСЬКПАРТКОМУ ПРО ПЕРЕБІГ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ В ЗАПОРІЗЬКОМУ РАЙОНІ*

10 листопада 1932 р.

Обміркувавши перебіг хлібозаготівель по району, бюро МПК констатує, що абсолютна більшість голів колгоспів, сільрад, секретарів партосередків а також директорів МТС не забезпечили справжнього чесного більшовицького виконання категоричних директив обласного комітету КП(б)У і Міськпарткому, і даних же ними обіцянок на хлібозаготівельній нараді про рішуче посилення хлібозаготівель, особливо сільрадами Білянською, Матвіївською, Миколаївською, Н.-Іванівською, Бабурською, Н.-Хортицькою, Вознесенською, Балабинською, Розумівською, Н.-Олександрівською № 2, П-Кічкаською, що не використали проведенне зменшення плану хлібозаготівель для мобілізації всіх сил на боротьбу за хліб, на ділі проводять куркульську лінію, цим самим зривають виконання хлібозаготівельного плану.

Бюро МПК ухвалює:

1. Ствердити лист тов. Лейбензона з 9-ХІ, надісланий всім партосередкам, директорам МТС, уповноваженим МПК і накреслити практичні заходи, що впливають з вказівок т. т. Косіора і Строганова й зобов'язати всі організації забезпечити своєчасне і точне їх виконання.

2. За явний саботаж хлібозаготівель і проведення на практиці куркульської роботи по зриву хлібозаготівель (виконано 47 відс. річного плану) і розкладання колгоспу, голову артiлі "Колос" (Куприянівської сільради) Ткачова з партії виключити. Запропонувати т. Атанасову зняти негайно Ткачова з роботи та справу про нього передати прокуратурі для притягнення до судової відповідальності.

3. Уповноваженого міськпарткому по Матвіївській сільраді Безчасного за бездіяльність, небажання боротися за хліб, за демобілізацію колгоспників розмовами про нереальність зменшеного плану з роботи уповноваженого зняти та з партії виключити.

4. Уповноваженого МПК по Тудоліувській сільраді Тельмана, як невинуватого довір'я партії, уповноваженого по Н.-Олександрівській сільраді № 1 Мінакова і по артiлі "Січ" Скелеватської сільради Понятенка за дезертирство з хлібозаготівельного фронту в момент напруженої боротьби за хліб з роботи уповноваженого відкликати, справу про подальше їхнє перебування в партії передати до МКК.

Бюро МПК ще раз попереджує всіх уповноважених персонально т. т. Михайлиця, Вінтергелера, Кантора, Гончаренка і Циганкова, що всяке свавільне залишення села буде розглядатися як дезертирство з хлібозаготівельного фронту і потягне за собою притягнення до самої суворої партійної відповідальності.

5. Попередити всіх секретарів партосередків, голів сільрад та колгоспів, директорів МТС і уповноважених МПК, персонально секретарів партосередків т. т. Гузенка, Кузьміна, Зубкова і Совкова, голів сільрад т. т. Криворучка, Нейман, Книш, Цепцура, Височина, Ковбасу, Литвиненка, Чаковського, Спицю, голову артiлі ім. Леніна тов. Опанасенка, "Бауера" — Майорова, К-Маркса — т. Клименка, "Українець" — тов.Потапова і уповноважених МПК т. т. Урбановича, Ризера, Гука, Селезьова, Сиромятникова, Волкова, Сілакова, Кантора, що в разі протягом трьох п'ятиденок не буде досягнуто рішучого зламу в хлібозаготівлі, МПК буде розцінювати це як небажання боротися за виконання плану хлібозаготівель.

6. Доручити тов. Чеснокову перевірити реалізацію рішень бюро і роботу на місцях сільуповноважених МПК і партосередків якою мірою вони забезпечили виконання плану хлібозаготівель.

Партколегії притягти до суворої партiвiдповiдальностi тих, що проявляють бодай найменшу бездіяльність у хлібозаготівлях, не борються з демобілізаційними опортуністичними настроями.

7. Категорично запропонувати фракції міськради, директорам МТС, секретарям партосередків, уповноваженим особливу увагу звернути на вивозку харчових культур, забезпечити не пізніше 15

грудня цілковите виконання планів з пшениці і жита.

8. Особливо відзначаючи все ще продовжуване неприпустиме відставання виконання плану хлібозаготівель по індивідуальному сектору, по куркульсько-заможним господарствам, бюро МПК категорично вимагає від партосередків, сільрад і уповноважених МПК неухильно й рішуче здійснювати попередні рішення бюро МПК, забезпечити виконання завдань в установлені строки.

Секретар МПК — ЛЕЙБЕНЗОН

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 15 листопада 1932 року).

№ 161

**ПОСТАНОВА ПРЕЗИДІЇ ЗАПОРІЗЬКОЇ МІСЬКРАДИ
ПРО ПОСТАЧАННЯ СЕЛЯН В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД СТАНУ ХЛІБОЗАГОТІВЛІ**

13 листопада 1932 р.

Президія Запорізької міськради, обміркувавши 13 листопада перебіг хлібозаготівель, ухвалила:

1. За явний саботаж та зрив хлібозаготівель занести на чорну дошку Балабинську сільраду (виконала 34,3 відс. річного плану), Олександрівську № 2 (40 відс. річного плану) та Н-Іванівську сільраду (42,8 відс.).

Вивезти з крамниць по цих сільрадах всю наявність товарів аж до того часу доки колгоспники та одноосібники не будуть виконувати своїх обов'язків перед державою.

2. Артільям, що ганебно не виконують план хлібозаготівель і останнім часом фактично припинили здавання (продаж) державі хліба, а саме "Нове життя" Н.-Селівської сільради (виконала 37,1 відс. річного завдання), ім. Ворошилова Н.-Сергіївської сільради (48,3 відс.), "Труд" Н.-Селівської сільради (49 відс.), "Червона армія" Андріївської сільради (35 відс.), "Комунаровець" Григорівської сільради (22,6 відс.), "Форвертс" Дудниківської сільради (27,2 відс.) — цілковито припинити відпуск (продаж) промтоварів як колгоспам, так і колгоспникам з державних і кооперативних крамниць на місцях до рішучого перелому в хлібозаготівлях.

3. Запропонувати кооперативним організаціям та держторгівлі за рахунок вилучення і припинення відпуску товарів вищезазначеним артільям та сільрадам, збільшити відпуск товарів колгоспам та сільрадам, які виконують свої зобов'язання щодо здавання хліба державі.

4. Встановити, як правило, що одноосібникам промтовари відускаються тільки за умовою цілковитого виконання річного плану хлібозаготівель та пред'явлення ними відповідних позначок у контракційних книжках.

5. Запропонувати всім уповноваженим міськради, головам сільрад, директорам МТС розгорнути масову роботу серед колгоспників та одноосібників щодо пояснення змісту цієї постанови й організації колгоспних мас і бідняків, середняків-одноосібників на успішне виконання плану хлібозаготівель.

6. Для проведення в життя цієї постанови та регулювання відпуску товарів колгоспам та сільрадам утворити комісію під головуванням члена президії міськради — зав. відділу постачання т. Шефера в складі голови правління райспоживспілки — т. Тандури, і зав. відділу заготівель т. Куца.

Президія міськради

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 15 листопада 1932 року).

№ 162

**З ПОСТАНОВИ ПРЕЗИДІЇ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ОБЛВИКОНКОМУ ПРО ЗАХОДИ ЩОДО
ПОСИЛЕННЯ НАДХОДЖЕННЯ МІРЧУКА**

13 листопада 1932 р.

Президія обласного виконавчого комітету відзначає цілковиту незадовільність перебігу надходження мірчука, що сталося з таких основних причин:

1. Свавільного з боку райвиконкомів поширення сітки чинних млинів понад кількість, що її визначено для кожного району,...(що) набрало нечуваних розмірів, як, наприклад: у Царичанському районі замість дозволених шести працюють 105 млинів, ... у Василівському замість 6 — 46, у Молочанському замість 9 — 50 і т. інш...

Поруч з цим як негативні явища злочинного характеру президія облвиконкому відзначає:

а) Припущення розтрати мірчука низкою райвиконкомів, як, наприклад: Запорізький район розтратив понад 82 тонни, В-Білозерський понад 9 тонн, Оріхівський понад 9 тонн і т. інш.

б) Систематичну затримку мірчука на млинах та невивіз його до пунктів Заготзерна.

Щоб викоринити таке злочинне ставлення до стягнення та здачі мірчука президія облвиконкому ухвалює:

1. Запропонувати РВК приділити справі стягнення та надходження мірчука увагу нарівні з хлібозаготівлями.

2. РВК в добовий термін закрити всі зайві млини понад сітку, що її затверджено для кожного району.

3. РВК спільно з райфіліями Заготзерна організувати рішучу боротьбу з затримкою мірчука на млинах, установивши систематичний вивіз такого до пунктів Заготзерна.

8. Запропонувати облпрокуратурі негайно розслідувати та виявити розбазарювання мірчука (Запорізький, Оріхівський, В-Білозерський та інші райони). Винних притягти до карної відповідальності, вислухавши справи показовими процесами.

9. Беручи до уваги, що випадки тайного помолу збільшились, зобов'язати органи ДПУ та міліції повести найрішучішу боротьбу з тайним помолом, а прокуратурі розглядати такі справи поза всякою чергою.

10. Запропонувати всім головам РВК негайно виявити та точно встановити кількість розбазареного мірчука по кожному колгоспу окремо, та покрити цю кількість з хлібоздачі даного колгоспу.

11. За цілковиту бездіяльність і виняткову відсталість у справі стягнення й здачі мірчука, розбазарювання такого, Васильківський, Василівський та Нікопольський райони позбавити 5 відс. відрахувань з мірчука на місцеві потреби, при чому попередити всі останні райони, що коли найближчої п'ятиденки не буде досягнуто рішучого перелому в надходженні мірчука, до них буде вжито суворіших репресій, а в першу чергу їх буде позбавлено 5 відс. відрахувань з мірчука на місцеві потреби.

Голова облвиконкому АЛЕКСЄЄВ
ТВО секретаря ДАІН

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 18 листопада 1932 року).

№ 163

З ПОСТАНОВИ ПРЕЗИДІЇ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ОБЛВИКОНКОМУ ПРО ЗАНЕСЕННЯ НА "ЧОРНУ ДОШКУ" СІЛ І КОЛГОСПІВ, ЯКІ НЕ ВИКОНАЛИ ПЛАНУ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ, І ВИЛУЧЕННЯ ТОВАРІВ З КРАМНИЦЬ ЦИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Не пізніше 13 листопада 1932 р.

1. За явний зрив виконання плану хлібозаготівель занести на чорну дошку такі села й колгоспи:

...Бердянський район: села Борисовка — 30 відс., Деревецьке — 23 відс.

...Білозерський район: Ленінська сільрада. Колгоспи "Мирний труд" — 19 відс., "Сталіно" — 15 відс., ім. Будьонного — 28 відс., Леніно — 30 відс., Робітничо-селянська сільрада, колгоспи "Робітничий" — 6 відс., "Комінтерн" — 18 відс., ім. Красіна — 20 відс., Шевченка — 11 відс., "Борець" — 15 відс., "Червона праця" — 23 відс.

Мелітопольський район: Чехоградська сільрада — 22,3 відс., колгосп "Прокопник" — 20 відс., Ворошилова — 28 відс.

Коларівський район: Коларівська сільрада, колгосп ім. Коларова — 15 відс., Зеленівська сільрада, колгосп "Більшовик" — 12 відс.

... Василівський район: село Балки — 14 відс., Янчикрак — 20 відс.

Кам'янка над Дніпром: Дніпровська сільрада, колгоспи "Більшовик" — 8 відс., "Україна" — 1 відс.

Якимівський район: село Болканешти — 24 відс., Горелавка — 33 відс.

Царекостянтинівський район: Білоцерківка, Благовіщенка.

2. Ці села і колгоспи під впливом контрреволюційних глитайських елементів настирливо саботують і не виконують свого зобов'язання з хлібоздавання перед робітничим класом та Червоною армією. У зв'язку з цим припинити відвантаження і продаж будь-якого краму до того часу, доки колгоспники й одноосібні селяни цих сіл не почнуть чесно, сумлінно виконувати плани хлібозаготівель.

3. Доручити облспоживспілці та облпостачвідділові з усіх ССТ і крамниць при колгоспах, що обслуговують зазначені вище села і колгоспи вивезти негайно весь наявний крам і перекинути його до сіл і колгоспів, які чесно й сумлінно виконують свої обов'язки перед державою з хлібоздавання.

5. ... Попередити (всіх), що даліше товаропостачання селу провадитиметься лише у цілковитій відповідності з перебігом виконання планів хлібозаготівель.

6. Попередити (Оріхівський та ряд інших районів), що в разі дальшого саботажу у виконанні хлібозаготівельних планів, облвиконком змушений буде дати розпорядження вилучити і вивезти увесь наявний по торговельній мережі району крам.

7. Доручити оперативне керівництво в проведенні зазначених вище заходів трійці у складі т. т. Куюмджи (зав. облпостач), Сабсая (голова облспоживспілки) і Бродського (упов. Заг. РПО).

Голова облвиконкому М.О. ОЛЕКСІЄВ

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 14 листопада 1932 р.).

№ 164

**РОЗПОРЯДЖЕННЯ СЕКРЕТАРЯ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО РАЙОННОГО ПАРТІЙНОГО КОМІТЕТУ
СЕКРЕТАРЯМ КОЛГОСПНИХ ОСЕРЕДКІВ КП(б)У ТА УПОВНОВАЖЕНИМ РПК ПРО ЗАВДАННЯ
ПАРТОРГАНІЗАЦІЇ ПО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ ЩОДО ВИКОНАННЯ ПЛАНІВ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ**

14 листопада 1932 р.

Сов[ершенно] секретно

Задача парторганізації и комсомола заключається в том, чтобы немедленно и решительно сломить кулацкое контрреволюционное сопротивление хлебозаготовкам, обмолоту и переобмолоту.

Причем это организованное кулаком сопротивление имеет место не только в самих колхозах и среди единоличников, но среди отдельных коммунистов и комсомольцев.

Сопротивление это заключается прежде всего в срылькх и отрьлькх рассуждениях о нереальности плана. В зятягивании могольби, пренебрежении к переобмолоту. В примиренческом отношении к крахам, разбазариванию хлеба и т. п.

Некоторые руководящие сельские работники продолжают заниматься подсчетами, берут на веру всякие книжные записи, опутывают себя ук...* орами и попадают таким образом в гнилое болото оппортунизма, становятся неспособными бороться за боевую задачу партии, которая заключається в том, чтобы план хлебозаготовок выполнить во что бы то ни стало и именно через разгром кулацкого саботажа и его организаторов, укрепляя этим самым колхоз.

Некоторые ответственные товарищи, спутавшись всякими цифрами, далекими от действительной жизни, пытаются вести явно двурушническую тактику, нетерпимую в рядах большевистской партии.

Это например было по Вознесенке и Эйгенфельду** Между тем, как эти товарищи на совещании в Партийном Комитете в присутствии тов. Чубаря и на других совещаниях давали обещания выполнить план безоговорочно.

Эти безусловно оппортунистические настроения являются отражением кулацкого сопротивления хлебозаготовкам и они являются главной причиной позорного отстаивания района.

РПК в последний раз требует прекращения подобных разговоров и предупреждает, что если на деле не будет оправдано обещание выполнить план хлебозаготовок, эти тов[арищи] поставят себя вне рядов партии.

Кроме мероприятий, указанных в решении Бюро РПК от 12/XI, необходимо провести следующее:

1. Пересмотреть состав колхозного актива, отобрать действительный производственный актив из ударников, этот актив нужно знать, вести с ним работу, на него опираться. Тщательный отбор и составление списков актива нужно закончить за 5 дней, после чего провести с ним совещание по вопросам хлебозаготовок и борьбы с кулацким саботажом. Списки с указанием в какой бригаде работает данный товарищ направить Райпарткому.

2. Попутно с этим заняться очисткой колхозов от кулацких и разлагающих колхоз элементов, лодырей, рвачей. В отношении "колхозников", которые приобрели для себя лошадей, поставить вопрос об общественности этих лошадей на основании Устава артели, в противном случае немедленно из колхоза выгнать, ибо это самый злостный метод разложения колхоза. Основную работу в этой части нужно провести на протяжении декады, сообщив самые подробные материалы Райпарткому.

3. Ни один факт кражи, утайки, разбазаривания и т. п. хлеба или другого колхозного имущества не должен проходить безследно. Всякое примиренчество или либеральное отношение в этих вопросах не могут быть терпимы. Нужно беспощадно карать за кражи, утайки и т. п., как явных врагов колхоза.

Нередки бывают случаи, когда на местах не придают значения таким например фактам, когда направляется в хлебозаготовку одно количество хлеба, а сдается меньше. Разве тут невозможны кражи? — безусловно возможны и они очевидно есть. Необходим строгий контроль из проверенных людей.

4. РПК в частности обращает ваше внимание на тщательную проверку работы кладовщиков, весовщиков, конюхов, завхозов и счетного аппарата. Многие из этих людей безусловно занимаются преступлениями.

Для коммунистов и комсомольцев сейчас есть одна из главнейших задач — дать пролетарскому государству хлеб. Самотеком хлеб не пойдет. В борьбе с кулаком, с мелко-буржуазной стихией, с оппортунизмом всех мастей — план должен быть выполнен безоговорочно.

Секретарь РПК (ТОЛСТОПЯТ).

ДАДО. — П. - 233. — Оп.2. — Спр. 1. — Арк. 20, 21. Копія.

В. Тимофеев, Неоголошена війна, Тернопіль "Збруч", 1993. — С. 65.

№ 165
ПРОТОКОЛ № 1
ЗАСІДАННЯ ПОЛІТБЮРО ЦК КП(б)У
ПРО ЗАРАХУВАННЯ МІРЧУКА
В ПЛАН ХЛІБОЗАГОТІВЛІ І ЗМЕНШЕННЯ ПЛАНУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН ХЛІБОМ

19 листопада 1932 р.

1. Принимая во внимание, что до конца ноября осталось лишь 10 дней — во изменение решения ПБ от 23. X. — зачесть в ноябрьский план снабжения от невыполненной части октябрьского плана поступления мерчука:

- а) по Донецкой, Днепропетровской, Харьковской областях — по 10 %,
- б) по остальным областям — по 15 %.

2. Предупредить обкомы, что в случае невыполнения ноябрьского плана по мерчуку, в декабре будет засчитана в план снабжения часть невыполненного месячного плана по мерчуку.

(КОЛЬЦОВУ)

Признать необходимым пересмотреть план снабжения хлебом в сторону максимально возможного уменьшения.

Предварительную проработку вопроса поручить т.т. Берлину, Огию и Меламеду.

Все: т.т. Чубарю, Степанскому, Берлину, Меламеду, всем обкомам.

С. КОСИОР

ЧОРНА КНИГА УКРАЇНИ, КИЇВ. ВИД. "ПРОСВІТА". 1998. — С. 133, 134.

№ 166
ПОСТАНОВА РАДИ НАРОДНИХ КОМІСАРІВ УСРР
ПРО ЗАХОДИ ДО ПОСИЛЕННЯ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ

Не пізніше 19 листопада 1932 р.

Щоб беззастережно виконати зменшений план хлібозаготівель, зобов'язати облвиконкоми і райвиконкоми в своїй роботі керуватися такими настановами:

1. Цілковите виконання плану хлібозаготівель закінчити до 1 січня 1933 року, й утворення засівних фондів — до 15 січня 1933 року.

2. Заборонити будь-яке витрачання всіх натуральних фондів, утворених в колгоспах, які незадовільно виконують плани хлібозаготівель.

3. Зобов'язати РВК негайно організувати найсуворішу перевірку наявних фондів у колгоспах, які незадовільно виконують хлібозаготівлі, фактичних розмірів цих фондів і місць зберігання, а також настановити у всіх колгоспах відповідальних осіб за належне зберігання цих фондів.

4. Відповідальність за виконання цього покласти на голів РВК.

5. Надати РВК право перераховувати до фонду хлібозаготівель всі натурфонди, що утворені в колгоспах, які незадовільно виконують плани хлібозаготівель.

6. З оголошення цієї постанови припинити видачу будь-яких натуральних авансів по всіх колгоспах, що незадовільно виконують плани хлібозаготівель.

7. Колгоспам, які незадовільно виконують плани хлібозаготівель, та які видали натураванси хліба за трудовими, порядком громадського харчування, а також у формі всіляких "озадків", "послідів", "відходів" тощо понад встановлені норми (15 відс. від фактичного обмолоту), повинні негайно

організувати повернення незаконно розданого хліба з тим, щоб сприяти його на виконання плану хлібозаготівель.

Зобов'язати облвиконкоми і райвиконкоми притягти голів управ таких колгоспів до суворой відповідальності за розтрату колгоспного хліба.

Вилучення незаконно розданого й одержаного хліба треба в першу чергу провести у членів управ колгоспу, адміністративно-службового персоналу, рахівників, рілників, комірників тощо.

8. Зобов'язати РВК негайно організувати вилучення в окремих колгоспників та одноосібників хліба, розкраденого в колгоспах та радгоспах під час збирання, молотьби, перевозу хліба до комор, на зсиппункти тощо.

Причому вилучати хліб треба в першу чергу у всіляких ледарів, рвачів, що не мають трудовнів, але мають запаси хліба. Здійснюючи ці заходи, РВК повинні спиратись на колгоспників-ударників та передовиків, що в усіх с-г кампаніях — на полі, в молотьбі та інших колгоспних роботах виявили себе як борці за соціалістичну перебудову села та організаційно-господарське зміцнення колгоспів.

9. Притягти до суду на підставі постанови ЦВК з 7 серпня 1932 року "Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації та про зміцнення громадської (соціалістичної) власності", як розкрадачів державного та громадського майна, бухгалтерів, рахівників, комірників, завгоспів, вагарів, що затають хліб від обліку, складають брехливі облікові відомості, щоб полегшити розтринькування й крадіжки, щоб зірвати виконання плану хлібозаготівель та інші державні зобов'язання.

10. До колгоспів, що припустили розкрадання колгоспного хліба і злісно зривають план хлібозаготівель, застосувати натуральних штрафів порядком додаткового завдання м'ясозаготівель розміром 15-місячної норми здавання даним колгоспом м'яса як усупільненої худоби, так і худоби колгоспників.

Райвиконкоми застосовують цих штрафів з попереднього дозволу кожного окремого випадку облвиконкому. Розмір штрафів (в межах 15-місячної норми м'ясоздавання) і терміни сплати цих штрафів РВК встановлюють відповідно до господарського стану кожного окремого колгоспу. Накладання штрафів не звільняє колгосп від виконання цілковито встановленого плану хлібозаготівель.

Дозволити РВК у випадках, коли колгоспи вживають справжніх заходів для забезпечення виконання плану хлібозаготівель на встановлені терміни, ці штрафи скасувати. Скасувати ці штрафи можна з попереднього дозволу облвиконкому.

11. РНК УСРР застерігає РВК, сільради та місцевих працівників при застосуванні цієї постанови, особливо в частині накладання натуральних штрафів і інших репресій, проти підмінювання масової роботи в боротьбі за хліб голим адмініструванням...

Завдання натуральних штрафів та інших репресивних заходів є забезпечити виконання цілковито хлібозаготівельних планів.

Голова Ради Народних Комісарів УСРР — В. ЧУБАР
Керівничий справ Ради Народних Комісарів УСРР — В. ЛЕГКИЙ

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 22 листопада 1932 р.)

№ 167
ПОСТАНОВА РАДИ НАРОДНИХ КОМІСАРІВ УСРР
ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ
В ОДНООСІБНОМУ СЕКТОРІ

Не пізніше 19 листопада 1932 р.

На додаток до своєї постанови з 11 листопада 1932 року "Про організацію хлібозаготівель в одноосібному секторі" Рада Народних Комісарів УСРР ухвалює:

1. Встановити щодо одноосібників, які злісно зривають хлібоздавання як по контракції, так і по самозобов'язаннях, натуральні штрафи порядком додаткових завдань по м'ясозаготівлях — в розмірі 15-місячної норми завдання м'яса. Застосування цих штрафів проводять сільради з попереднього дозволу в кожному окремому випадку РВК.

2. Сільрадам, що встановлюють розміри натуральних штрафів (у межах 15-місячної норми здачі м'яса) та строки стягання, виходити з господарського стану й обставин кожного окремого господарства.

3. Накладання цих штрафів не звільняє одноосібних господарств від цілковитого виконання визначених хлібозаготівельних завдань цих індивідуальних господарств.

4. Надати право РВК, за окремими постановами, у випадках, коли одноосібники виконують плани

здачі хліба по контрактації та самозобов'язаннях у визначені строки та розміри, скасувати зазначені штрафи.

Голова Ради Народних Комісарів УСРР — В. ЧУБАР
Керівничий справ РНК УСРР — В. ЛЕГКИЙ

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 22 листопада 1932 р.)

№ 168

**ІНФОРМАЦІЯ З ГАЗЕТИ "ЧЕРВОНЕ ЗАПОРІЖЖЯ"
ПРО НЕЗАДОВОЛЕННЯ ГРОМАДЯН с. МИКОЛАЇВКА* ПЛАНОМ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ**

22 листопада 1932 р.

Цих днів у Миколаївці відбулися загальні збори колгоспників, що мали обміркувати загальний перебіг хлібозаготівель. Коли розпочалися збори декілька одвертих куркульських агентів розпочали підривницьку роботу з метою зірвати збори. Треба сказати, що й сам голова правління артлілі ім. Шевченка прийшов на збори п'яний і виявив тут своє справжнє обличчя куркульського поплічника, знявши галас про те, що хліба немає, план хлібозаготівель нездійснений. Це в той час, коли в коморі артлілі лежить близько 180 центнерів лишків хліба.

Присутній був на зборах і голова сільради. Але він не тільки не дав відсічі куркульським вихваткам, а навпаки — сам підтримував їх. Те ж говорив про нереальність хлібозаготівельного плану і орієнтував колгоспників на неможливість виконання завдань. Таке керівництво в Миколаївці, проводячи на ділі куркульську лінію, зриває хлібозаготівлі.

М. БІЦЮТА

№ 169

**АКТ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ДО КАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДРІБНУ КРАДІЖКУ КОЛГОСПНИЦЬ
ПРОМАРТІЛІ ім. ГАЗЕТИ "ПРАВДА" МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ**

22 листопада 1932 р.

АКТ

1932 года, ноября 22 дня составлен настоящий акт в том, что сего числа колхозницами промартили им. газеты "Правда" похищено на колхозном огороде 1 кг моркови и 4 кг капусты, каковые у них и обнаружены. Составлен настоящий акт для привлечения к уголовной ответственности.

Означенное свидетельствуют культурник Бейда, член сельсовета пос. Кручи — Фурман. Акт гр. Ляшко Марии, Мордин Прасковье зачитан и объявлен, в чем и расписываются.

Підписи

ДАЗО. — Ф. Р. — 3622. — Оп. 1. — Спр. 9. — Арк. 100.

№ 170

**КЛОПОТАННЯ КЕРІВНИЦТВА ПРОМАРТІЛІ ім. ГАЗЕТИ "ПРАВДА" ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ПОКАЗОВОГО
ВІЇЗНОГО ЗАСІДАННЯ СУДУ НАД КОЛГОСПНИКАМИ с. КРУЧІ**

Після 25 листопада 1932 р.

До прокуратури м. Мелітопіль

При цьому надсилаються копії актів по справі крадіжки городини в колгоспному полі промартилі ім. газети "Правда" гр. гр. с. Кручи: Гаркуші Пелагеї, Сидоренко Ільком, Сидоренко Одаркою, Єлисеєвою Анастасією, Четвериковою Олександрою, Киреєвою Олександрою, Мищенко Варварою, Квач Надією, Ляшко Марією, Мордіною Параскою, а також протокол загальних зборів колгоспників ім. газети "Правда" від 25/XI — 32 р. з клопотанням про проведення процесу показового суду над особами, затриманими в крадіжці.

В зв'язку збільшившихся випадків масових крадіжок правління промколгоспу ім. газети "Правда" просить Вашого розпорядження по виїзд засідання нарсуду.

ДАЗО. — Ф. Р. — 3622. — Оп. 1. — Спр. 9. — Арк. 108.

№ 171

**ПОСТАНОВА ПРЕЗИДІЇ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ОБЛВИКОНКОМУ ПРО ЗАНЕСЕННЯ НА
"ЧОРНУ ДОШКУ" ЗАПОРІЗЬКИХ КОЛГОСПІВ**

25 листопада 1932 р.

Президія Дніпропетровського облвиконкому на подання Запорізької міськради ухвалила занести в чорну дошку за хлібний саботаж та явний зрив виконання плану хлібозаготівель по Запорізькому району такі колгоспи: "Допомога" (Балабинської сільради), ім. К. Маркса, ім. Леніна Н.-Іванівської, "13-

річчя Жовтня", "Профінтерн" Н.-Олександрівської № 2.

Зобов'язати Запорізьку міськраду негайно застосувати до зазначених колгоспів всіх заходів, що пов'язані з занесенням на чорну дошку.

Цю постанову оголосити в пресі.

Голова облвиконкому — АЛЕКСЄЄВ
Секретар — ДАШЕВСЬКИЙ

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 30 листопада 1932 р).

№ 172

**ЛИСТ СЕКРЕТАРЯ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ОБКОМУ КП(б)У В. МОЛОТОВУ З ДОДАТКОМ
ОБВИНУВАЛЬНОГО ВИСНОВКУ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ДО СУДОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
КЕРІВНИКІВ КОЛГОСПУ ім. ЧУБАРЯ ЧУБАРІВСЬКОГО РАЙОНУ*
ЗА САБОТАЖ ХЛІБОЗАГОТІВЛІ**

25 листопада 1932 р.

Тов. МОЛОТОВ!

Посылаю вам копию обвинительного заключения по делу колхоза им. Чубаря и как некоторые коммунисты села полностью попадали в лапы этих врагов.

То, что этот колхоз находится в районном центре, на глазах у районных организаций, и то что в этом колхозе долгое время сидел уполномоченный райпарткома, свидетельствует о том, насколько еще районы не знают, не изучают колхозы и насколько ослабла классовая бдительность некоторых районных руководителей.

Я не снимаю, конечно, ответственности с себя и обкома за этот позорный факт.

Колхоз этот мы сейчас взяли, в числе других, под особое наблюдение обкома.

Суд по этому делу будет произведен сегодня 25/ХІ посланной нами из области выездной сессией облсуда. О приговоре и о том, какой он произведет эффект на выполнение районом плана хлебозаготовок и на колхозников вообще, сообщу в ближайшие дни.

Секретарь Днепропетровского обкома КП(б)У

СТРОГАНОВ

ОБВИНТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По делу № 195, по обвинению гр. гр. Садового Ивана Федоровича, Волковинского Григория Трофимовича, Боговина Ивана Гавриловича, Ковтуна Никифора Никитича, Жуковского Арсения Ивановича, Хижного Ивана Гавриловича, Машенко Михаила Федоровича, Глобы Семена Тимофеевича и Фоменко Даниила Назаровича в преступлениях, предусмотренных I ч. 100 и 54-14 ст. ст. УК УССР.

19 ноября 1932 года, в Чубаревское отделение Днепропетровского облотдела ГПУ УССР поступили сведения о том, что в селе Чубаревке, Чубаревского района гр. гр.:

1. Садовой Иван Федорович, 1898 г. рождения, родившийся в с. Чубаревке, из крестьян-середняков, грамотный, беспартийный, украинец, подданства УССР, сын полицейского стражника, брат которого в 1929 г. был расстрелян за участие в бандитизме, другой брат которого служил в белых армиях и сейчас находится в эмиграции во Франции, сам последнее время работающий в сельхозартели им. Чубаря в должности председателя правления и снятый в сентябре 1932 г. Райколхозсоюзом за невыполнение плана хлебозаготовок, два раза судимый за халатное отношение к своим обязанностям по 99 ст. УК, проживающий в с. Чубаревке;

2. Волковинский Григорий Трофимович, 33 л., родившийся в с. Чубаревке, из крестьян-середняков, украинец, гражданства УССР, женатый, хлебопашец, беспартийный, служивший в банде Махно с момента организации до ликвидации, работающий в артели им. Чубаря в должности зам. пред. Колхоза и ответственного за хлебозаготовки члена правления, проживающего в с. Чубаревке;

3. Боговин Иван Гаврилович, 38 л., родившийся в с. Чубаревке, из крестьян-середняков, украинец, хлебопашец, беспартийный, служивший в банде Махно, работающий в артели им. Чубаря в качестве главного кладовщика, несудимый, проживающий в с. Чубаревке;

4. Ковтун Никифор Никитич, 1895 г. рождения, уроженец с. Чубаревки, из крестьян-середняков, украинец, с низшим образованием, женатый, по профессии письмоводитель, с 1922 г. по 1929 г. служил псаломщиком в Чубаревской церкви, служивший в банде Махно, работающий в артели им. Чубаря в должности счетовода-табельщика, несудимый, проживающий в с. Чубаревке;

5. Жуковский Арсений Иванович, 55 лет, из крестьян-середняков, уроженец с. Чубаревки, украинец, с низшим образованием, хлебопашец, несудимый, беспартийный, работающий в артели им. Чубаря в качестве старшего конюха и председателя ревкомиссии, проживающий в с. Чубаревке.

Чубаревке;

6. Хижный Иван Гаврилович, 1899 г. рождения уроженец с. Чубаревке, из крестьян-кулаков, до революции совместно с отцом имевший 54 десятины земли, с низким образованием, беспартийный, украинец, несудимый, работающий в артели им. Чубаря в качестве старшего счетовода, служивший в банде Махно, проживающий в с. Чубаревке;

7. Мащенко Михаил Федорович, 1895 г. рождения, уроженец с. Чубаревки, из крестьян-бедняков, украинец, грамотный, женатый, судимый в 1931 г. по должности председателя артели за пуск в полосу большого количества зерна, осужденный к четырем месяцам принудительных работ и наказание отбывший, служивший в банде у Махно писарем, беспартийный, работающий в колхозе Чубаря в должности счетовода, проживающий в с. Чубаревке;

8. Глоба Семен Тимофеевич, 1903 г. рождения, родившийся в с. Чубаревке, из крестьян бедняков, грамотный, член КП(б)У с 1931 г., украинец, подданства УССР, сапожник, несудимый, работающий в колхозе им. Чубаря в должности председателя правления, проживающий в селе Чубаревке;

9. Фоменко Даниил Назарович, 1902 г. рождения, уроженец с. Чубаревки, из крестьян-середняков, грамотный, беспартийный, украинец, подданства УССР, работающий в артели им. Чубаря в должности полевода и члена правления, несудимый, проживающий в с. Чубаревке, - работая на руководящих должностях в артели им. Чубаря, Чубаревского сельсовета, использовали свое служебное положение для злоупотреблений, которые выразились в сговоренности и саботаже выполнения плана хлебозаготовок, запугали счетоводство с целью укрытия хлеба, неоприходовали хлеба 180 центнеров, производили незаконные продажи хлеба, выдавали преувеличенные нормы на 100% для кормления скота, укрыли 500 центнеров отходов, мотивируя, что они к потреблению негодны, в то время, когда в этих отходах имелось зерна до 70%, преувеличивали себе нормы натуральных авансов до 100% против директивных, причем всеми этими действиями сознательно срывали план выполнения хлебозаготовок, которые на 21/XI — 32 г. были выполнены только на 66% (л. т. 1-4).

Произведенным, на основании указанного, предварительным следствием было установлено:

С самого начала уборочной кампании 1932 г. правление колхоза им. Чубаря, которое до сентября 1932 г. возглавлял Садовой Иван Федорович, а потом Глоба Семен Тимофеевич, при ответственном за хлебозаготовки члене правления Волковинском Григории Тимофеевиче, на всех заседаниях и собраниях, на которых были уполномоченные рика, голосовало за полное выполнение годового плана хлебозаготовок, и в то же время после этих заседаний и ухода уполномоченных, собравшись вместе, сговаривались ни в коем случае не выполнять плана, а для того, чтобы их сопротивление не было сразу замечено, вывозить хлеб для отвода глаз в незначительном количестве. Так, например: пред. колхоза Садовой в присутствии колхозника Тоцкого Кирилла заявил: "Я не буду выполнять хлебозаготовок до тех пор, пока не засыплю для колхозников зерном 500 центнеров и для курей 1.000 центнеров, считая по полцентнера на курицу" (л. д. 83).

После снятия Садового с должности пред. колхоза, его заменил Глоба Семен Тимофеевич, причем Садовой остался в составе членов правления. В это время как сельский совет, так и районные организации обратили внимание на срыв хлебозаготовок в артели им. Чубаря и целым рядом принятых мер принуждали правление к выполнению хлебозаготовок. Тогда по инициативе Глобы было решено хлебозаготовки прекратить. Про этот саботаж хлебозаготовок обвиняемый Волковинский дает такие показания:

Как ответственный за хлебозаготовки, я с самого начала ставил вопрос о выполнении хлебозаготовок и о скорейшем вывозе всего хлеба, но правление колхоза, в лице председателя Глобы, полевода Фоменко Даниила, члена правления Садового Ивана, кладовщика Цибулько Гурия, всегда на всех заседаниях ставило вопрос о вывозе хлеба, а после заседаний между собой говорили, что хлеб ни в коем случае по плану вывозить не нужно, а необходимо для отвода глаз вывозить понемногу.

Чувствуя ответственность за выполнение хлебозаготовок и получив категорическую директиву от Райколхозсоюза и уполномоченного рика т. Кузьменко, я, уже будучи председателем правления колхоза, отправился на квартиру к т. Глобе и заявил ему, что вывезу весь хлеб, так как я являюсь ответственным и меня одного будут судить за всех. В ответ на это Глоба сказал: "Хлеб вывозить не нужно. Если тебя будут судить и дадут тебе принудительные работы, то мы тебя выкупим и заплатим деньгами Принудбюро. Их дело приказывать, а твое — возить понемногу". Я сейчас же отправился в канцелярию колхоза и рассказал про наш разговор с Глобой счетоводам Мащенко и Хижному, причем кроме них были еще кое-кто, но кто — я не помню. Как Хижный, так и Мащенко одобрили это предложение Глобы и сейчас же высчитали, сколько колхозу придется заплатить Принудбюро, если мне присудят принудработы. Считал Мащенко, так как он уже отбывал принудительные работы и знаком с отчислениями. Вышло, что за меня колхоз заплатит около 140 руб. (л. д. 27, об. 28, 29).

Про организацию сговора не выполнять хлебозаготовки обвиняемый Жуковский — пред.

ревкомиссии дает такие показания:

Примерно в августе 1932 г., числа точно не знаю, в конторе артели им. Чубаря собрались Волковинский Григорий — член правления, Садовой Иван — предколхоза, Цибулько Гурий — член правления, Фоменко Даниил — член правления и я Жуковский — предревкомисси. Все мы завели разговор о хлебозаготовках. Садовой Иван — предколхоза сказал: "Их дело требовать выполнение плана хлебозаготовок, а мы будем им вывозить хлеб постепенно, чтобы не оставить себя без хлеба". В таком же духе высказались и подтвердили указание предколхоза все остальные присутствовавшие члены правления — Цибулько, Фоменко, Волковинский, а я промолчал. Второй раз в сентябре 1932 г., примерно в конце месяца, возле конторы правления артели сошлись: предправления Глоба Семен, член правления Волковинский Григорий, член правления Фоменко Даниил и я, Жуковский. Опять завели разговор и начали обсуждать план хлебозаготовок. На этот раз инициатором был предколхоза т. Глоба Семен, член КП(б)У, который заявил нам: "вывозить хлеб государству нужно не спешить, как можно воздерживаться вывозить хлеб, надо ждать какого-нибудь изменения и поэтому торопиться с планом хлебозаготовок не нужно". Все присутствующие — Волковинский, Фоменко, поддержали Глоба и добавили: "так нужно будет сделать" (л. д. 50/об. 51, 52).

В то же время с целью укрытия от хлебозаготовок возможно большего количества зерна как Садовой, так и Глоба, при участии остальных членов правления — Волковинского и Фоменко, кладовщика Боговина, председателя ревкомиссии Жуковского и счетоводов Хижного, Ковтуна и Мащенко, всячески запутывали учет зернохлеба, вследствие чего по состоянию на 4 ноября 1932 г. оказалось незаприходованным 183,09 центнер зернохлеба (л. д. 5/об.).

Кроме того, чтобы скрыть и остальной хлеб они до 500 центнеров отходов, в которых в среднем было согласно анализа хлебинспекции до 60-70% чистого зерна, заприходовали как отходы 3 сорта, которые не только негодны в потребление, но даже и для скота (л. д. 7).

Боясь, как бы их комбинация с этими отходами не была обнаружена, член правления Волковинский, который в то время замещал заболевшего предколхоза Глобу, и старший счетовод Хижный предложили ревкомиссии в лице Жуковского установить все наличие хлеба, а в акте ревизии эти отходы не отражать и таким образом совершенно скрыть их от учета (л. д. 48/об., 49-60, 62).

В то время, когда означенные лица всячески тормозили выполнение плана хлебозаготовок, они еще всяческими путями разбазаривали хлеб. Так, например, имея директиву вышестоящих организаций про выдачу на каждую лошадь в день не более двух килограммов зерна, они выдавали по 4 килогр. и таким образом из общего фонда израсходовали лишних 350 центнеров зерна (л. д. 5/об., 50).

Кроме того, вопреки директивам про продажу хлеба до общего выполнения хлебозаготовок, во время председательствования Садового было продано Плоговской МТС 15 центнеров зерна и Чубаревскому отделению Госбанка 5 пуд. дерти. Во время председательствования Глобы в ноябре 1932 г. при наличии вполне годных для перемола отходов и, несмотря на протесты лучших колхозников, правление устроило семейный вечер, на который отпустило 20 центнеров чистой пшеницы из общего фонда, в то время, как колхозники предлагали семейный вечер организовать за счет отчисления хлеба от своих пайков (л. д. 18/об., 33, 44/об., 49/об., 50, 70/об., 73/об.).

Точно так же правление совершенно не боролось с потерями и кражами урожая. В то время, когда на степи происходили массовые кражи хлеба, правление занималось пьянством и на них совершенно не обращало внимания, вследствие чего большая часть урожая погибла. Все время пребывания на должности председателя правления колхоза Садовой совместно со старшим счетоводом Хижным, счетоводом Мащенко и кладовщиком Боговиным пьянствовали, большей частью у кулаков. По этому поводу обвиняемый Садовой показал:

Будучи предколхоза, я часто устраивал гулянки и вечеринки, на которых происходило пьянство и на которых присутствовали следующие лица: Вагис Евтихий, сын зажиточного середняка, Романцов Иван — раскулаченный, сын Белогорьевского кулака, счетовод Хижный Иван — сын кулака, Ковтун Никифор — бывш. псаломщик, работает в колхозе счетоводом-табельщиком.

Эти вечеринки и пьянки мы устраивали по очереди не только у меня, но и у всех перечисленных товарищей (л. д. 32/об., 50, 67/об., 70/об., 73/об.).

Эти пьянки устраивались за счет колхоза. Так например, предколхоза Глоба отпустил кулаку Романуху на устройство вечеринки 15 килограммов мяса. Во время пьянства у нечлена колхоза Федченко Михаила, которое было организовано за счет Федченко специально для Садового и Хижного, последние отпустили ему в благодарность за пьянку по государственной цене 20 килогр. муки. Во время этих оргий Садовой бесчинствовал, ходил по улице в пьяном виде и стрелял из револьвера, пугая колхозников. Такое поведение Глобы и остальных руководителей колхоза вызвало сильное возмущение среди колхозных масс, причем целые группы колхозников по ночам следили за похождениями Садового, Хижного и других, но боясь хулиганских выпадов и зажима со стороны Садового, молчали (л. д. 18/об., 19, 45/об., 46, 65, 66, 67/об., 76/об., 77, 83).

Участвуя во всех пьянках, устраиваемых Садовым, счетоводы Хижный, Ковтун и Мащенко

одновременно старались запутать бухгалтерию артели для того, чтобы скрыть следы преступления как правления, так и свои. То состояние, до которого довел бухгалтерию счетоводный аппарат под руководством Хижного, рельефно характеризуется показанием обвиняемого Мащенко:

Бухгалтерия в колхозе была запущена до такой степени, что с месяц назад старший счетовод Хижный сказал мне и Ковтуну, что нас все скоро будут судить (п. д. 18).

При таком руководстве колхозом со стороны Садового, Глобы и Волковинского при открытом саботаже хлебозаготовок со стороны членов правления Фоменко, Жуковского и главного кладовщика Боговина кулаки чувствовали себя в колхозе своими людьми и пролезали в члены колхоза десятками. Так, несмотря на открытые возмущения со стороны бедноты, в составе колхоза состояли даже и раскулаченные, как например, Пещанский Сидор, Пелешко Гапон, Мняло Савва, Дуцак Никифор, Лисовый Михаил, Щербача Михаил, Пещанский Моисей, Пещанская Оксана и целый ряд других. При таком руководстве в составе членов ревизионной комиссии пролез кулак Пещанский Карп, который до революции имел 25 десятин собственной земли, молотилку и эксплуатировал наемный труд, причем отец его раскулачен и также находится в составе членов колхоза (л. д. 31, 45, 48, 50, 70/об, 84).

Получив директиву Совнаркома о распределении натуральной части доходов и обсудив положение о выдаче хлеба управленческому и техническому аппаратам, которые вследствие постоянной работы на протяжении всего года, без участия своих семей в работе, легко вырабатывают большое количество хлеба и которые, согласно этой директиве, не должны получить больше, чем ударники-колхозники, работающие в поле, — обвиняемый сознательно, путем использования своего служебного положения, нарушили эту директиву и получили хлеба в два-два с половиной раза больше, чем лучшие ударники. Так, например, ударник Колесник Моисей, который выработал 200,86 трудоединиц, получил 3,42 центнера, ударник Шмаровоз Спиридон, который выработал 226 трудоединиц, получил 3,84 центнера. В это же время предколхоза Садовой, который имеет 452 трудоединицы, получил хлеб на все трудодни в количестве 7,69 центнера, счетоводов Хижный, который имеет 396 трудоединиц, получил 6,61 центнера, кладовщик Боговин Иван на 399 трудоединиц получил полностью 6,78 центнера, счетовод Ковтун Никифор на 326 трудоединиц получил 5,54 центнера (л. д. 6, 19, 32, 45/об.).

На основании таких данных по настоящему делу в качестве обвиняемых были привлечены:

1. Садовой Иван Федорович.
2. Волковинский Григорий Трофимович.
3. Боговин Иван Гаврилович.
4. Ковтун Никифор Никитич.
5. Жуковский Арсений Иванович.
6. Хижный Иван Гаврилович.
7. Мащенко Михаил Федорович.
8. Глоба Семен Тимофеевич.
9. Фоменко Даниил Назарович

и им было предъявлено обвинение в преступлениях, предусмотренных ч. 100 и 54-14 ст. ст. УК УССР (л. д. 1-4).

Допрошенные в качестве обвиняемых, они показали:

Боговин, что он хотя и является согласно постановлению правления колхоза ответственным кладовщиком по всему колхозу, но вследствие перегруженности по кладовой с продуктами, он ни разу ни в одной из кладовых колхоза не был, а поэтому и не знает, где и какое зерно хранилось. В организации саботажа хлебозаготовок и утайки хлеба он не участвовал и об этом ничего не знает (л. д. 10/13).

Мащенко, что он хотя и вел в равной мере с Ковтуном и Хижным учет хлеба по колхозу, никакого участия в саботаже хлебозаготовок не принимал, про утаенный хлеб ничего не знает. Правда, он на основании совета предколхоза Глобы одобрил решение Волковинского вместо выполнения хлебозаготовок отбывать принудительные работы и даже высчитал, сколько колхозу придется заплатить принудбюро за Волковинского, но сделал это не целью содействия саботажу, а машинально. Все счетоводство в колхозе он вел совместно с Ковтуном исключительно под руководством Хижного. Он знает, что на всех заседаниях остальные обвиняемые голосовали за выполнение хлебозаготовок, но после ухода уполномоченных РИК удалялись в отдельную комнату и там совещались и в результате хлеба не везли. О чем они совещались — он не знает, так как они его в свою компанию не принимали. С Садовым и Хижным он пьянствовал, но пил только пиво (л. д. 15-19).

Волковинский, что будучи сперва ответственным членом правления по хлебозаготовкам, а впоследствии, временно, пред. колхоза, он старался выполнить план хлебозаготовок, но натолкнулся на открытый саботаж остальных обвиняемых и, попав под их влияние, примкнул к ним и решил вместо выполнения хлебозаготовок отбывать принудительные работы, считая, что суд за это преступление ему даст 4 месяца принудительных работ. Что касается утайки хлеба и отходов, то про это ему ничего неизвестно, и он даже не знал о существовании отходов. Про наличие в составе ревкомиссии и колхоза кулаков и даже раскулаченных он знал хорошо, как об этом знали и остальные обвиняемые. Директиву Совнаркома о распределении натуральной части доходов среди управленческого и

технического аппарата все обвиняемые нарушили сознательно с целью получения большего количества хлеба за счет ударников (л. д. 21-33).

Ковтун, что он ни про один из пунктов обвинения ничего не знает, так как остальные обвиняемые его остерегались и в его присутствии ни о чем не говорили. Про утайку хлеба и отходов ему ничего неизвестно. В отношении умышленной запутанности бухгалтерии он ничего показать не может (л. д. 35-37).

Садовой, что он подтверждает все пункты обвинения за исключением своего участия в саботаже хлебозаготовок. О том, что остальные члены правления решили не выполнять хлебозаготовки, он узнал от своей жены и участия в этом не принимал. Об утайке хлеба и отходов ему ничего неизвестно (л. д. 32-43).

Хижный, что он подтверждает только свое участие в устраиваемых Садовым пьянках. Нечлену колхоза Федченко он и Садовой действительно продали 20 килограммов муки из общего фонда и за это пьянствовали за счет Федченко. 183 центнера хлеба не было оприходовано по вине бригадиров, которые никогда своевременно не сдают документов в бухгалтерию. Председателя ревизионной комиссии Жуковского он не подговаривал утаить во время ревизии до 500 центнеров отходов, и Жуковский это сделал по своей инициативе, бухгалтерию колхоза он запутывал и участия в саботаже хлебозаготовок не принимал (л. д. 44-46).

Жуковский, что он полностью подтверждает все пункты обвинения и считает, что и остальные обвиняемые участвовали в инкриминируемых им преступлениях (л. д. 48-58).

Глоба, что он совершенно не признает предъявленного ему обвинения и категорически отрицает показания Волковинского и Жуковского. Он не только не участвовал в саботаже, а даже и не знал о нем. Об утайке хлеба и отходов он ничего не знал (л. д. 54-56).

Фоменко, что он никакого участия в саботаже хлебозаготовок не принимал и во всех инкриминируемых ему преступлениях он себя виновным признать не может. Будучи допрошен на очной ставке с Волковинским, он свои показания изменил и заявил, что он действительно участвовал в сговоре с остальными обвиняемыми о невывозе хлеба и что инициатором этого невывоза был Глоба (л. д. 57-58, 64).

На основании вышеизложенного, гр. гр.:

Садовой Иван Федорович — 34 лет, крестьянин-середняк, работающий в настоящее время рабочим на госмельнице, грамотный, беспартийный, происходящий из семьи полицейского, женатый, судимый 2 раза по 99 ст. УК.;

Волковинский Григорий Трофимович — 33 лет, крестьянин-хлебопашец, середняк, беспартийный, грамотный, работающий членом правления колхоза им. Чубаря, несудимый;

Боговин Иван Гаврилович — 38 лет, крестьянин-хлебопашец, середняк, грамотный, беспартийный, работающий старшим кладовщиком в колхозе им. Чубаря, несудимый;

Ковтун Никифор Никитич — 37 лет, крестьянин, по профессии писемовод, бывший псаломщик, с низшим образованием, беспартийный работающий счетоводом-табельщиком в колхозе им. Чубаря, несудимый;

Хижный Иван Гаврилович — 33 лет, крестьянин, выходец из кляцкой семьи, счетовод, с низшим образованием, беспартийный, работающий старшим счетоводом в артели им. Чубаря, несудимый;

Жуковский Арсений Иванович — 55 лет, крестьянин-хлебопашец, середняк, грамотный, беспартийный, работающий старшим конюхом и председателем ревизионной комиссии в артели им. Чубаря, несудимый;

Машенко Михаил Федорович — 37 лет, крестьянин, хлебопашец, бедняк, женатый, грамотный, беспартийный, работающий счетоводом в колхозе им. Чубаря, судимый в 1931 г. по 97 ст. УК.;

Глоба Семен Тимофеевич — 29 лет, крестьянин, бедняк, по профессии сапожник, грамотный, член КП(б)У с 1931 г., работающий председателем колхоза им. Чубаря, несудимый;

Фоменко Даниил Назарович — 30 лет, крестьянин-хлебопашец, середняк, грамотный, беспартийный, работающий полеводом и членом правления колхоза им. Чубаря, несудимый, — обвиняются:

В том, что, будучи на протяжении 1932 года в селе Чубаровке, Чубаровского района и в с.-х. артели им. Чубаря, на должностях: Садовой до сентября 1932 г. предколхоза, а затем члена правления, Глоба — предколхоза, Волковинский — ответственного члена правления по хлебозаготовкам и временно исполняющего обязанности предколхоза, Фоменко — члена правления, Жуковский — председателя ревкомиссии, Боговин — ответственного по колхозу кладовщика, Хижный — ст. счетовода, Ковтун — счетовода-табельщика и Машенко — счетовода, сговорившись между собою, организовали саботаж хлебозаготовок, с каковой целью, выполнив под большим нажимом районных уполномоченных годовой план хлебозаготовок наполовину, прекратили вывоз хлеба на элеватор и одновременно, чтобы скрыть наличие саботажа, запугали бухгалтерию колхоза, не заприходовали 183 центнера зернохлеба и через ревкомиссию укрыли от учета до 500 центнеров отходов, в которых имелось до 60—70% чистого зерна, всяческими путями зарабатывали хлеб, продавая его, не выполнив хлебозаготовок, расходуя на семейные вечера по 20 центнеров пшеницы из общего фонда и не принимая

никаких мер по борьбе с грабежами колхозного хлеба, которые по колхозу приняли большие размеры, и при распределении доходов взяли себе за счет ударников в два раза больше хлеба, чем им полагалось и одновременно за счет колхоза совместно с кулаками систематически пьянствовали, т. е. в преступлениях предусмотренных ч. 100 и 54-14 ст. ст. УК УССР.

Составлено 22 ноября 1932 г.
Поселок Чубаревка.

Уполномоченный ГПУ
КОВТУН

ДАЗО. — Ф. П. — 216. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 9 зв., 10, 11.

№ 173

ТЕЛЕГРАМА СЕКРЕТАРЯ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ОБКОМУ КП(б)У СТРОГАНОВА КЕРІВНИКАМ ЗАПОРІЗЬКОГО МІСЬКПАРТКОМУ ЛЕЙБЕНЗОНУ ТА МІСЬКРАДИ НЕФОРОСНОМУ ПРО ПЕРЕБІГ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ НА ЗАПОРІЖЖІ

26 листопада 1932 р.

Давши деякий стрибок у хлібозаготівлях у четверту п'ятиденку листопада, ви, за даними на 25 листопада, знову різко знизили надходження хліба. Це стверджує, що попередження тов. Молотова й обкому ви не засвоїли. Лихоманковий стан надходження хліба з п'ятиденки крізь п'ятиденку стверджує відсутність від партійних і радянських організацій Запоріжжя впертої, справді без ривків, послідової і більшовицької боротьби проти розкладницьких дій куркульських елементів.

Матеріали, що їх ми маємо по Запоріжжю, говорять про те, що вашим керівництвом далеко не цілковито охоплено всі села й колгоспи. Останню постанову ЦК з 18 листопада з винятковою повільністю здійснюється по селах і колгоспах Запоріжжя, у той же час по таких селах, як Тернівка і Ново-Гупалівка куркульські елементи безкарно розкрадають хліб, організують куркульський саботаж хлібозаготівлям.

Ви, маючи потужну пролетарську організацію, мусили були вже вийти в число передових районів області... проте не тільки немає цього, але останньої п'ятиденки ви опинилися в числі найвідсталіших районів, що в них з особливою силою лютує куркульський саботаж. Такий стан хлібозаготівель у вашому районі змушує нас нагадати вам про ту колосальну відповідальність, що її ви, пролетарська організація, несете перед робітничим класом за виконання планів хлібозаготівель.

Категорично вимагаємо від вас дійових, рішучих практичних заходів, щоб наступної і подальших п'ятиденок ви довели здатність запорізької організації зламати куркульський опір хлібозаготівлям так від ряду сільрад і колгоспів, як і від деяких районних організацій справі хлібозаготівель.

Щодня до 1 січня 1933 року телефоном повідомляйте мене про наростання темпів хлібозаготівель.

СТРОГАНОВ

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 27 листопада 1932 р.).

№ 174

З ПОСТАНОВИ БЮРО ЗАПОРІЗЬКОГО МІСЬКПАРТКОМУ ПРО ПОКАРАННЯ ЗРИВНИКІВ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ

Не пізніше 27 листопада 1932 р.

Затвердити директиви секретаря МПК т. Лейбензона про посилення темпів хлібозаготівель, що їх надано на виконання директив ЦК й обкому КП(б)У.

Констатувати, що ряд партосередків, уповноважених МПК, директорів МТС і керівників сільських організацій не зрозуміли по-справжньому тактику куркуля і його агентури, виявили опортуністичну короткозорість і сліпоту щодо класового ворога, який проліз до колгоспів, до його керівних органів і обдурює чесних колгоспників, розбазарює й розкрадає громадський колгоспний хліб і зриває успішне виконання плану хлібозаготівель (Ново-Гупалівка, Розумівка, Павло-Кічкас, Максимівка), у наслідок того перебіг хлібозаготівель, як і раніш, залишається вкрай незадовільний (на 21 листопада виконано листопадове завдання на 52,7 відс., річний план на 72,8 відс., в тому числі по індивідуальному сектору 67,7 відс., по куркульських господарствах 63,8 відс.), причому особливо відстає виконання з харчових культур (пшениці виконано 34,4 відс., жита 68 відс.).

За зрив, явний саботаж і шкідницьке ставлення до хлібозаготівель виключити з партії Чоботарьова — голову артїлі ім. Будьонного Ново-Гупалівської сільради. Прокуратурі притягти Чоботарьова та його

співучасників до найсуворішої судової відповідальності. Секретаря Ново-Гупалівського партосередку Табалова з роботи секретаря зняти й справу про нього передати до КК. Агітмасвідділу негайно відрядити до артлілі ім. Будьонного бригаду в складі трьох чоловік, щоб посилити організаційно-масову роботу.

Погодитися з постановою КК про виключення з партії Дембицького — голову артлілі "Пролетар" Розумівської сільради і Чорного — члена правління тієї ж артлілі, як осіб, що не виправдали довіря партії, втратили класову чуйність й організували контрреволюційний саботаж хлібозаготівель.

За відставання у виконанні листопадового плану хлібозаготівель по колгоспах, що їх обслуговує Канцерівська МТС, тов. Вайману оголосити догану, попередивши його, що коли протягом останньої листопадової п'ятиднівки не буде досягнуто вирішального перелому у виконанні плану, бюро МПК вважатиме це за небажання керувати хлібозаготівлями.

Звернути увагу організацій Петро-Михайлівської сільради на нестерпність майже цілковитого припинення хлібозаготівель і зрив обмолоту й попередити секретаря партосередку т. Тарана, голову колгоспу ім. Комінтерну т. Гончарова й голову сільради т. Мозгового, що персональна відповідальність за стовідсоткове і вчасне виконання плану хлібозаготівель покладається на них.

Зважаючи на заяву т. Рахилькіна й Белецького про антипартійну поведінку уповноваженого по Любомирівській сільраді т. Кулініча — зняти його з роботи й справу передати до КК.

... Ствердити вирішення пленуму міськкому комсомолу про організацію червоних валок ім. VI пленуму ЦК ВЛКСМ. Всьому складу бюро МК ЛКСМУ виїхати на село для організації червоних хлібних валок і посилити масову роботу серед комсомольців села, мобілізувавши їх на дострочне виконання листопадового й річного плану хлібозаготівель. Запропонувати всім партосередкам і уповноваженим МПК, а також директорам МТС всебічно допомагати комсомольцям в організації червоних валок.

... Агітмасвідділу виділити 3 бригади по 4 чол. ... з керівних працівників підприємств і установ та відрядити їх до найвідсталіших з виконання плану хлібозаготівель колгоспів.

... Зобов'язати фракцію міськпрофради негайно організувати практичну допомогу селу, відрядивши до найвідсталіших колгоспів робітничі бригади.

... Всім уповноваженим точно встановити і взяти на облік озадки й посліди, ... всі скирти соломи й полови і всіляко посилити роботу щодо їхнього переобмолоту й перевіювання...

**Секретар міськпарткому
ЛЕЙБЕНЗОН**

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 27 листопада 1932 р.).

**№ 175
ПОСТАНОВА БЮРО ЗАПОРІЗЬКОГО МІСЬКПАРТКОМУ
ПРО ЗАКІНЧЕННЯ ХЛІБЗАГОТІВЛІ ДО
20 ГРУДНЯ 1932 РОКУ**

26 листопада 1932 р.

Обміркувавши телеграму секретаря обкому КП(б)У тов. Строганова з 26 листопада про перебіг хлібозаготівель у Запорізькому районі, бюро МПК ухвалює:

Вказівки тов. Строганова взяти до неухильного керування і негайного виконання. Цінування роботи партійних і радянських організацій, що його дав обком, є цілком правильне.

Запропонувати всім членам бюро, президії міськради й президії КК сьогодні ж виїхати до сільрад і колгоспів і домогтися справжнього вирішального перелому в хлібозаготівлях, щоб не на словах, а ділом довести здатність пролетарської Запорізької організації зламати куркульський опір і контрреволюційний саботаж хлібозаготівель і більшовицькими темпами вчасно й цілковито — до 20 грудня закінчити річний план хлібозаготівель.

Секретар МПК ЛЕЙБЕНЗОН

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 27 листопада 1932 року).

**№ 176
З ПУБЛІКАЦІЇ ГАЗЕТИ "ЧЕРВОНЕ ЗАПОРІЖЖЯ"
ПРО БОРТЬБУ З ТАЄМНИМ ПЕРЕМЕЛОМ ЗЕРНА**

30 листопада 1932 р.

... На боротьбу з таємним перемолом (зерна) ще не зрушено ні органів міліції, ні комісії при

сільрадах. Мовчать і уповноважені міськради, ніби таємний перемол не є один із куркульських маневрів, спрямованих на зрив хлібозаготівель. Крім Н-Хортицької і Софіївської сільрад немає ніде й ознаки боротьби з таємним перемолом. А про факти таємного перемолу, що його проводять на ручних жерновах куркулі та їхні підлабузники, надходять повідомлення з багатьох сільрад. У Трудолюбівці*, наприклад, цих днів виявили цілий куркульський "млин", що його влаштували завгосп артiлі Ігнатченко із своїм приятелем Федориною. Ручні жернова цих підкуркульників працювали на повному ході, завдаючи чималої шкоди державі... Треба покінчити з м'яким ставленням до привідців куркульського таємного перемолу...

І. ІГНАТЕНКО

№ 177

З ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЗАПИСКИ ВАСИЛІВСЬКОГО РАЙПАРТКОМУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ОБКОМУ КП(б)У ПРО ХІД ХЛІБОЗАГОТІВЛІ В РАЙОНІ

1 грудня 1932 р.

Звітна п'ятиденка з 25-го до І.ХІІ, які і попередня, проходила під кутом зору реалізації постанов П. Б. ЦК КП(б)У від 18.ХІ та постанов обкому про хлібозаготівлі.

... РПК вживає рішучих заходів до саботуючих хлібозаготівлю, окрім шаленого куркульського опору і саботажу хлібозаготівель опір хлібозаготівлям мається і в партчастині окремих керівників п/о і колгоспів... голова колгоспу "Червоний Берег" Щербань І. незаконно роздав 18 ц хліба колгоспникам, на другий день увесь розданий хліб повернутий і зданий в хлібозаготівлю, а Щербаня притягнуто до судової відповідальності.

Карачекракська сільрада за п'ятиденку здала лише 8 цент. хліба. Опісля того, як з боку Бюро РПК вжиті заходи до секретаря осередку... на другий день лише одним колгоспом "Червоний прапор" здано хліба на пункт заготзерно 60 цент...

Голова артiлі ім. Леніна Песіков, член КП(б)У, маючи в наявності 300 ц. кукурудзи і 300 ц. проса в амбарах протягом 5-денки не здавав жодного хунта хліба, мотивуючи: "Я не проти хлібозаготівель, але мені треба давати членам", всім цим куркульським мотивам, саботажу, бездіяльності РПК дає найрішучішу відсіч, за цей час з 20-го по 1.ХІІ — перевірено по колгоспах соломі-полову і збоїни і приступили до перемолоту соломи і збоїн та перевійки полови, по району перемолочено полови й соломи 1035 гарб, намолочено збіжжя 84 цент.

... рахівник артiлі "Червоний Агроном" Голець навмисне заплутував записи, підроблював документи в бік зменшення намолоту хліба (заарештований ДПУ).

В арт. "Здвиг" рахівник Бойченко колишній жандарм утаїв 200 пудів пшениці (заарештований ДПУ), в арт. "1-ше Жовтня" комірник Величко, завгар госп. Замула, рахівник Гречко не оприходували й утаїли 16 ц проса (заарештовані ДПУ).

... За звітний час виявлено і виключено з колгоспів куркульсько-ворожого елементу 70 господарств, що зривали й саботували хлібозаготівлю, частина з них заарештовані ДПУ і притягуються до відповідальності..

Секретар РПК БАРСУК
Уповноважений облкому НАГОРНИЙ

ДАЗО. — Ф. П. — 215. — Оп. 1. — Спр. 129. — Арк. 4-5.

№ 178

З ЦИРКУЛЯРНОГО ЛИСТА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ОБЛВИКОНКОМУ ГОЛОВАМ РАЙВИКОНКОМІВ ОБЛАСТІ ПРО ПІДСИЛЕННЯ ТЕМПІВ ХЛІБОЗАГОТІВЛІ

2 грудня 1932 р.

Одержані нами від низки районів інформації про застосування заходів, що передбачені постановою РНК про підсилення хлібозаготівель, а також конкретні наслідки від впровадження цих міроприємств — в більшій своїй частині не задовольняють основним вимогам. негайно налагодьте та систематизуйте справу інформації. Пропонуємо під вашу особисту відповідальність:

1. Щоп'ятиденки, кожного 4, 9, 19, 24, 29 надсилати до ОВК хуткою поштою зводку за нижче наведеною формою...

3. Зведення по всім питанням складайте в наростаючих підсумках (з початку кампанії на день подачі зводки).

4. Заходи, які вимагають попередньої санкції облвиконкому:

- а) занесення на чорну дошку колгоспів,
- б) накладення натурштрафів на колгоспи,
- в) вилучення до хлібозаготівель насінньофондів,
- г) виселення за межі області,

які нами ще не затверджені, до зводки не включаються. Разом з зводкою Ви надсилаєте нам інформаційний лист до кого та які із перелічених заходів слід примінити. Попереджуємо, що в разі в кожному окремому випадку не буде дано коротку, але вичерпну характеристику колгоспу, до якого ці репресії мають бути примінені — питання нами розглядатися не буде...

В цьому ж інформаційному листі... зазначте також скільки Вами організовано бригад з колгоспників, одноосібників для виявлення утайки, розбазарювання, заковування хліба, спекуляцію хлібом. Які наслідки від роботи цих бригад...

Заст. голови ОВК ПОПОВ-ВОЛКОВ
Відповід. секретар ДАШЕВСЬКИЙ

2/XII — 1932 р.
м. Дніпропетровськ

ДАЗО. — Ф. Р. — 1212. — Оп. 1. — Спр. 878. — Арк. 52-53.

№ 179

**3 ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ БЮРО ВЕЛИКОТОКМАЦЬКОГО РАЙОННОГО ПАРТІЙНОГО КОМІТЕТУ
ПРО ХІД ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ
В АРТІЛЯХ Ім. БЛЮХЕРА ТА Ім. БУДЬОННОГО**

2 грудня 1932 р.

За куркульський опір та саботаж у виконанні планів хлібозаготівель, обдурювання держави, приховування та розбазарювання хліба, — голів колгоспів ім. "Блюхера" — Ніколенко, ім. "Буденного" Одинця з лав партії виключити та притягти до суворої судової відповідальності.

Доручити слідчим органам негайно заарештувати їх та судити в показовому порядку.

Доручити оргвідділу разом з...РВК на протязі доби підібрати кандидатури на голів колгоспів "Буденного" та "Блюхера". Партосередкам та уповн. РПК всіх сел розгорнути широку політичну масову роботу навколо цих справ.

Постанову оголосити в пресі.

ЧЛЕНИ БЮРО (підписи)

ДАЗО. — Ф. П. — 213. — Оп. 13. — Спр. 9. — Арк. 76.

№ 180

**КОПІЇ МАТЕРІАЛІВ СЛІДЧОЇ СПРАВИ
ПРО САБОТАЖНИКІВ ХЛІБОЗАГОТІВЛІ В ОРІХІВСЬКОМУ РАЙОНІ НИНІШНЬОЇ ЗАПОРІЗЬКОЇ
ОБЛАСТІ, ЯКІ НАПРАВІВ ГОЛОВА ДПУ УКРАЇНИ РЕДЕНС У ТАЄМНИЙ ВІДДІЛ ЦК ВКП(б)**

3 грудня 1932 р.

У. С. С. Р.
ПРЕДСЕДАТЕЛЬ
Государственного Политического Управления
3 декабря 1932 г.
№ 1282/СП
г. Харьков
телефоны: Коммутатор ГПУ

**В СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ
ЦК ВКП(б)**

Направляю копію матеріалів слідства по делу о сопротивлении хлебозаготовкам в Ореховском районе.

По данному делу арестован бывш. председатель Райколхозсоюза Пригода.

РЕДЕНС

ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КП(б)У т. КОСИОРУ

В Ореховском районе, Днепропетровской области, ГПУ производится расследование противодействия хлебозаготовкам со стороны правлений ряда колхозов.

Следствием устанавливается, что районное руководство в лице секретаря РПК Головина, пред. РИК Паламарчука, пред. РКС Пригоды, зав. Райзу Луценко, пред. КК Ордельяна и др. давали установки сельским партийным организациям и колхозам на выполнение районного плана хлебозаготовок.

Для характеристики направляю вам копию протоколов показаний члена партии Маслюка — пред. коммуны "Авангард", члена партии Костенко — пред. коммуны "Свобода", члена партии Дикого — зав. МТС, Мороза — управляющего райконтрой Свиноводколхозсоюза и Будяка — референта-плановика РИК.

Хотя районное руководство Днепропетровским обкомом КП(б)У в свое время было снято, считаю необходимым, в связи с выявленными фактами, произвести расследование для привлечения виновных к ответственности.

Председатель ГПУ УССР
С. РЕДЕНС

27.XI.32 г.
№ 1250.

Копия

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1932 г., ноября месяца 21 дня, допрошенный в качестве свидетеля гр-н Маслюк, Гавриил Амвросиевич, 1899 г. рождения, уроженец с. Басань, Чубаревского района, из крестьян-бедняков, гражданства УССР, с низшим образованием, украинец, женат, состоящий на воинском учете как средний политсостав, по профессии хлебороб, председатель коммуны "Авангард", Ново-Карловского сельсовета, Ореховского района, под судом и следствием не был, член партии с 1925 года, партбилет № 0787758, проживающий в коммуне "Авангард", Ново-Карловского сельсовета, Ореховского района — показал следующее:

"... По коммуне "Авангард" в середине августа месяца с. г. районной комиссией был преподан план в количестве 10.981 цнт.

По получении таковой цифры было создано партбюро, которое вынесло решение, что план для коммуны большой, однако его необходимо выполнить.

Через несколько дней в коммуну приехал быв. секретарь РПК Головин с выпиской из постановления бюро н/коммуны созвал бюро и поставил вопрос о плане хлебозаготовок, дав такую установку: "Вы должны признать свои ошибки в том, что заявили о нереальности плана, план надо принять, каким бы он ни был, и выполнить на 30%. Мы заявим о нереальности плана. Разве мы, районные работники, не знаем, что план нереален, но сейчас, в данное время, нужно ставить вопрос так, чтобы он был принят".

На этом заседании бюро было закончено.

На мой взгляд, такая установка секретаря РПК проводилась с той целью, чтобы иметь возможность проинформировать областной партийный комитет, что преподанный план массой принят и в районе все обстоит благополучно.

Через некоторое время в коммуну приехал пред. РИК Паламарчук. Я обратился к нему с просьбой об уменьшении плана, на что он мне предложил следующее:

"... Вывезти посевматериал, сколько можно, для колхозов Ореховского района с тем, что такое же количество будет засчитано в план хлебозаготовок, и на такое же количество будет уменьшен план хлебозаготовок для коммуны, чем дважды засчитывать одно и то же количество вывозимого зерна в выполнение хлебозаготовок — один раз путем зачета зерна, вывезенного как посевматериал, а другой раз путем снижения плана хлебозаготовок на это же количество".

Я от такой установки отказался, так как считал ее неверной.

В конце октября месяца с. г. будучи совместно с пред. коммуны "Свобода" — Костенко в кабинете пред. райколхозсоюза Пригоды, мы разговорились о хлебозаготовках. Я высказывал мнение, что план большой и выполнить его тяжело, так как созданы фонды, на что Пригода, обращаясь ко мне и к Костенко, дал такую установку:

"Вам необходимо обеспечить себя полностью — оставить все фонды, как на посев, страхфонд и ряд других, а если вы себя не обеспечите, то мы вас отдадим под суд".

"С выполнением же плана можно подождать, так как в областком от района поехали Головин, Паламарчук и Луценко (быв. зав. Райзу) с ходатайством о снижении плана, и нам его наверное снимут".

Такие установки размагничивали и охлаживали коммуны и артели в деле выполнения плана

хлебозаготовок.

Эта политика районными руководителями начала проводиться не только с момента принятия плана, но далеко еще до этого периода, т. е. с самой весенней посевкампании, по району гостролировали непрерывно комиссия за комиссией, которые устанавливали урожайность и виды посева с целью уменьшения плана, и некоторым кохозам, как-то: артели "Колос" было списано по акту погибшей пшеницы 160 га, с которой артель намолачивала около трех цент. с га. В результате чего артель на сегодняшний день полностью выполнила план и имеет большие, ненужные ей излишки.

Мною этот вопрос заострялся на пленуме сельсовета и ставился перед быв. председателем РИК Паламарчуком и уполномоченным РПК, однако мер никаких принято не было и при уменьшении плана по району они даже получили снижение, в то время, когда смело могли выполнять план.

При снижении плана о данном факте я поставил в известность зав. райснаба Коваленко с просьбой не снижать плана, а предназначенное для снижения "Колосу" передать другой артели, которая в действительности не в состоянии выполнить плана, но и тут мер никаких принято не было, а наоборот, было произведено снижение на 130 цент.

Пригода — сослуживец председателя артели "Колос". Ясно, что и это в свою очередь сыграло немалую роль в деле выполнения плана хлебозаготовок.

Подтверждением всего вышеизложенного может служить хотя бы наша коммуна "Авангард", которая в результате такого руководства до смены последнего выполнила план только на 60%, а после смены руководства районного партийного и советского аппарата — за два с половиной дня план был выполнен на 100%, плюс еще встречный в количестве 500 пудов.

Больше показать ничего не могу. Протокол записан с моих слов верно, в чем и расписываюсь.

МАСЛЮК

Допросили КАЛУЖСКИЙ, ГАПОНОВ

Копия

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1932 года, ноября м-ца 22 дня, допрошен в качестве свидетеля гр-на Дикий Лука Илларионович, 42 лет, уроженец с. Чайковщина, Лубенского уезда, Полтавской губернии Орицкой волости, из бедняков, из имущества имеет один дом, гражданства УССР, с низшим образованием, по национальности украинец, женат, вневоеннообязанный, по профессии сельхозмеханик, работает зав. МТС в г. Орехово, ранее не судился, член партии с 1928 г., член союза совторгслужащих, проживает в г. Орехово, поселок МТС, который показал следующее:

При определении урожайности как члены комиссии (неизвестно кем организованной) по району раз'езжали: управляющий конторой Заготзерно Буркивский, пред. райколхозсоюза Пригода, зав. райземуправлением — Луценко, пред. КК — РКИ Ордельян и составили акт об урожайности.

Я случайно был в селе Жеребец, и не зная этого дела, присутствовал в сельсовете, когда сам Пригода брал с полей пробы (сорванные с поля колосья зеленого хлеба), и сам по этим пробам, сидя в сельсовете, определял урожайность.

Меньше всего говорил агроном райколхозсоюза Журавский, который был ими взят в район как специалист.

Весь яровой посев, пшеница-орнаутка, ячмень и овес Пригодой был определен как погибший на 100%, хотя он был еще совершенно зеленый и даже еще не цвел и определить тогда урожайность было нельзя.

Об этом был составлен акт, и Пригодой было отдано распоряжение через 2-3 дня весь яровой посев, установленный актом как погибший, скосить на сено.

Незначительная часть посева все же была скошена, а остальной посев остался, так как большинство колхозников отказались таковой посев косить на сено.

При получении годовичного плана районом по хлебозаготовке в райколхозсоюз явился председатель РИК Паламарчук и, запершись с Пригодой в его кабинете, о чем-то говорили. Присутствовавшего там меня, как члена правления райколхозсоюза, зав. агропроизводственным отделом и члена партии — попросили выйти.

После двухчасовой аудиенции Паламарчук ушел, а Пригода позвал к себе меня и всех агрономов аппарата райколхозсоюза и сказал нам:

"Хлопцы, нужно составлять сведения об урожайности и хлебо-фуражный баланс, ибо нам как колхозной системе нужно будет отстаивать колхозы, а то какие же с нас к чорту хозяева, когда мы за колхозы не будем стоять".

После этого, со мной наедине Пригода говорил мне:

"Приходил Паламарчук и говорил мне, что ему неудобно будет выступать в комиссии по доведению планов о нереальности, а тебе, как колхозной системе, нужно будет выступать в защиту колхозов, вооружившись хлебо-фуражным балансом, о чем предварительно договорились с зав.

Райзу Луценко. Он уже об этом знает".

Сейчас нам необходимо составить сведения о потребностях на скот, свиней, а также на ферму, преувеличив по фермам количество скота, предусмотренное планом развития скотарства в нашем районе.

Аппарат райколхозсоюза занялся составлением хлебо-фуражного баланса, который был составлен в течение трех дней.

Составлен он был по принципу и установке Пригоды. Материалом для составления баланса служили частично сведения объезда членов мнимой комиссии по определению урожайности, и в большей мере в основу лег материал участковых агрономов, людей, не имеющих абсолютно никакого агрономического образования, а просто рядовых колхозников, полеводов, которыми были представлены данные об урожайности по специальному заданию Пригоды.

Давая задания, Пригода говорил: "Нужно установить урожайность, давая в обиду колхозы, ибо от нас зависит защита колхозов".

Персональный состав так называемых агрономов таков: Махнорыло, Андрей Лукьянович из села Омельник, зажиточный середняк, Демьяненко из села Юрковки, зажиточный середняк, Рудокон, Игнат Давыдович из села Н.-Белики — середняк, отец его около полутора лет служил у белых. В данное время Рудокон осужден на 5 лет за разлагательскую работу в колхозе.

В период доведения плана хлебозаготовки в здании райпарткома, я зашел в кабинет секретаря РПК Головина, имея в виду договориться с Пригодой, как с председателем райколхозсоюза, о неотложных моментах работы райколхозсоюза.

Головин криком выгнал меня из кабинета, сказав: "Здесь не сельсовет, а райпартком, что вы болтаетесь здесь". Я вышел из кабинета, а вслед за мной вышел и Пригода, который, давая установку о работе, сказал: "Ты иди и сиди в райколхозсоюзе и никуда не выезжай. Сегодня самый тяжелый момент — будем навязывать планы хлебозаготовок. Председатели колхозов будут волноваться, я их буду направлять к тебе, а ты их успокаивай и уговаривай не волноваться, пусть идут домой и возят хлеб, пока хватит, а там скажем, что хлеба нет и все".

Установку, даваемую Пригодой об определении урожайности, может подтвердить участковый агроном Махнорыло, А. Д. и агроном-полевод — Шрамко, оба работники райколхозсоюза.

Принцип установки, даваемой Пригодой о составлении хлебо-фуражного баланса (дубога) может подтвердить агроном-плановик Журавский и зоотехник Спасский. Первый из них работает в г. Днепропетровске, очевидно в ОблЗУ, а второй работает в облколхозсоюзе старшим зоотехником.

Агроном Мороз, ныне работает при РЗО, сможет подтвердить о составлении фуражного баланса для ферм по колхозам, с преувеличением прироста скота — свиней.

Показания мне прочитаны, записаны с моих слов правильно, в чем и расписываюсь Дикий.

Допросил уполномоченный СПО КОЗАКОВ

Присутствовали:

**Нач. Ореховск. Р/О ГПУ КАЛУЖСКИЙ
Уполном. СПО облотд. ГПУ ГАПОНОВ**

Копия

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1932 года, ноября месяца, 23 дня, допрошенный в качестве свидетеля гражданин Костенко, Семен Гурьевич, 37 лет, уроженец с. Н.-Андреевка, Ореховского района, из крестьян бедняков, член коммуны, гражданства УССР, с низшим образованием, женат, по профессии хлебороб, пред. коммуны "Свобода", Панютинского сельсовета, под судом и следствием не был, член КП(б)У с 1931 г., п./б. № 2322926, проживает — коммуна "Свобода", Панютинского сельсовета, показал следующее:

По Ореховскому району выполнение плана хлебозаготовок все время протекало неудовлетворительно, и лишь после смены районного партийного и советского руководства положение района в этом деле стало улучшаться.

Я, как работник непосредственно сталкивающийся с выполнением плана хлебозаготовок, это положение объясняю так:

При старом составе работников, все мысли и вся работа направлена исключительно на торможение выполнения плановых заданий по колхозам Ореховщины, в частности и по нашей коммуне.

Дабы осуществить свою политику в деле срыва выполнения планов, районное руководство в лице секретаря РПК Головина, пред. РИК Паламарчука, пред. райколхозсоюза Пригоды и директора МТС Медведь, еще до урожая начало свою работу, а именно — этими руководителями была создана комиссия по установлению урожайности и гибели посева. Работа эта проводилась еще в то время, когда никому не было известно, какой будет собран урожай с наших полей. Комиссия состояла из следующих лиц: пред. КК-

РКИ Ордельян, пред. райколхозсоюза Пригода, директор МТС Медведь и агрономы Анистратов и Журавский.

Однако, агрономы в этом деле принимали малое участие, так как урожайность в основном определяли Пригода и Ордельян.

Основным принципом комиссии было установить самую низкую урожайность и гибель посева, и мне даже известны такие случаи, когда комиссия предупреждала коммуны и артели, чтобы они не ошиблись нечаянно и лучше всего сами давали урожайность низкую.

Об этом заявлено и мне членом комиссии Медведем.

Были и такие моменты, когда комиссия предлагала посевы скосить на сено, вынося на этот счет акт о гибели таковых, так по коммуне "Свобода" было предложено скосить до 300 га озимой пшеницы, однако коммуна этого не сделала, а при уборке урожая с этих "окончательно погибших" посевов собралось в среднем по полтора центнера с гектара.

Таковыми мероприятиями и действиями, а также разными подсчетами они наталкивали пред. колхозов, партячейки и всю колхозную массу на срыв государственных заданий в деле выполнения плана хлебозаготовок.

Как конкретный пример нужно привести артель "Згода", Егоровского сельсовета, где пред. артели Пелешко по вопросу плана лично мне заявил: "Я плана выполнять не буду, мне необходимо раньше обеспечить полностью себя".

По коммуне "Свобода", где я являюсь председателем, в комиссию по установлению урожайности вошли пред. КК-РКИ Ордельян и директор МТС Медведь. Комиссия меня убеждала, что после ихнего установления все так и будет. Примерно, когда я доказывал, что ячмень даст 10 цент. с га, они старались разубедить меня, доказывая противоположное. В конечном же итоге прав оказался я.

Такое положение, т. е. уменьшение урожайности, ими проводилось по всем культурам во всех колхозах и коммунах, а впоследствии мои выводы подтверждались на фактах при уборке урожая.

Все остальные приезды в коммуна руководства района были направлены в сторону срыва этих важных заданий, в особенности приезд секретаря РПК Головина, о нем мне рассказывал секретарь партячейки коммуны Козик.

Приехав в коммуна и созвав партчасть по вопросу плана хлебозаготовок, давал такую установку:

"По нашему району нам дали нереальный план, но ничего, выполним процентов 65, а дальше — на нет суда нет".

Практика бронирования неограниченных фондов для ферм также содействовала срыву хлебозаготовительного плана. Например, по коммуне "Свобода" был дан план для забронирования площади под свино-товарные фермы в размере 287 га зерновых культур, что равнялось двум третям всей засеянной площади, и эту площадь мы должны были сдать под охрану завед. СТФ. Несмотря на то, что были даны суровые директивы со стороны руководящей головки об обязательном сохранении этой брони, я все же не подчинился этим директивам и выполнял план хлебозаготовок.

Беспрерывно были угрозы РКС, что мы вас отдадим под суд и чуть не расстреляем за нарушение этих фондов.

Неоднократно мною ставился вопрос перед райколхозсоюзом о разбронировании таких больших фондов, но ответ был один и тот же: "За нарушение фондов — под суд".

Однажды в кабинете пред. РКС Пригоды было сказано им в присутствии пред. коммуны "Авангард" Маслюка: "наше дело перед вами ставить вопрос о выполнении плана хлебозаготовок, а ваше дело подсчитать и доказывать, что выполнить план нет возможности, а фонды не смейте трогать, а то отдам под суд; хотя нашу комиссию, установившую урожайность, областком назвал "попугаями", но мы все-таки правы; пусть наш разговор останется в четырех стенах, а снижение нам дадут".

Эти "указания и советы", а также "постановление" районных руководителей очень легко прививались низовым руководителям партячек, пред. колхозов и пред. сельсоветов и в результате причинили такую катастрофу с выполнением плановых заданий.

Такая прививка привилась и к колхозам нашего сельсовета, правление артели "Терса", в лице пред. артели Корхового, прямо говорило: "У нас план нереален", и долго не принимало его, а когда было категорически предложено выполнять план (при новом руководстве), то последняя выполнила план на 100%, и сама осталась обеспеченной до нового урожая.

Правление артели "Червона перемога", в особенности пред. артели Мочалин действительно стал на путь старого состава районных руководителей и план хлебозаготовок не выполняет, заявив на бюро партячейки: "в этом году, как и в прошлом, мы останемся должны государству 2.000 пуд.". Эта артель засорена кулацко-враждебным соввласти элементом. Примерно: колхозник Белогуб — кулак, заправлявший колхозной массой, инициатор разбора обобществленных коров, узнав о том, что по району за вредительство в деле выполнения плана хлебозаготовок проводятся аресты, сбежал неизвестно куда. Таких кулаков, как Белогуб, я знаю по артели более 3 человек. Однако, фамилий их

сейчас не помню.

Аналогичное положение в артели "Сигнал" Омельницкого сельсовета и в ряде других.

Вышеприведенный факт является ярким показателем и подтверждением того, что в первую очередь установки районного руководства воспринимало кулачество и антисоветский элемент, который, пользуясь таким положением, проводил свою вредительскую работу.

Так, артель "Червона перемога" на сегодняшний день, несмотря на солидный нажим нового руководства, план выполнила только на 72%; артель "Сигнал" на 30% и т. д.

По артели "Червона перемога" занимаются злостным невыполнением гос. заданий не впервые. Общественный скот разобрали. Когда к ним приехал Ордельян и предложил немедленно разобрать скот (это было им сказано при колхозной массе), то скот был немедленно роздан, и его слова дали повод делать всякие беззакония в артели.

О руководстве руководителей МТС колхозами можно сказать, что этим делом они не занимались, так как были заняты потребительскими тенденциями в то время, когда надо было стать на путь помощи в деле выполнения плана.

Это руководство в лице директора МТС Кириленко и агронома Бульбы ставило вопрос так: "Если вы нам не продадите коров, хлеба, картошки — мы вас обслуживать не будем, мы тех обслуживаем, кто нам дает". Характерным примером может послужить следующий факт: в разгар хлебозаготовок в коммуны на грузовике приехал директор МТС Кириленко, который во дворе коммуны в присутствии коммунаров заявил: "Вы нам будете давать хлеб или нет? Если не хотите, то не надо, я вас больше не обслуживаю". Когда я стал доказывать ему, что на этот счет есть категорическое запрещение правительства, и убеждал его не забирать автомашины, а дать хотя бы на нее погрузить хлеб для вывоза в хлебозаготовку, он, не желая меня даже слушать, уехал с пустой автомашиной обратно.

Это возмутило присутствующих при разговоре коммунаров и долгое время было предметом их обсуждения.

В заключение скажу, что такая помощь со стороны бывшего состава районных руководителей и такое руководство поставило выполнение плановых заданий, в частности план хлебозаготовок, под прямую угрозу срыва и вело всю массу района на путь невыполнения плана.

Больше показать ничего не могу. Протокол записан из моих слов верно, в чем и расписываюсь.

Допросил КАЛУЖСКИЙ

Копия

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1932 г., ноября 24 дня, уполномоченный СПО Ореховского райотделения ГПУ Днепропетровского облотдела ГПУ УССР Козаков допросил в качестве свидетеля гр-на Будяк, Сергея Архиповича, который показал:

Будяк, Сергей Архипович, 34 лет, происх. из с. Воловодка, Вороновицкого района, служащий, гр-н УССР, окончивший в 1926 г. Инархоз, украинец, женат, состоящий на воинском учете в запасе 1-й очереди, экономист-плановик, работает в качестве референта-плановика в Ореховском РИК, под судом и следствием не был, беспартийный, член профсоюза, прож. в г. Орехове, ул. Первого мая, № 2.

По существу дела показал:

Я работаю референтом-плановиком в Ореховском райисполкоме и, имея некоторое непосредственное отношение к составлению и разверстке плана хлебозаготовок на 1932 год, заметил следующие ненормальности, допущенные в этой работе.

Подкомиссиями района учетно-контрольной комиссии в составе: 1) председателя Райколхозсоюза Пригоды, агронома Журавского, 2) Ордельяна и агронома Бульбы, 3) Луценко, Базилия и агронома Анистратова и 4) Буркивского, — кто был из агрономов с ним, не помню, — проверяя хлеба, посевные площади по состоянию на 6-10 июля, составили вместе с представителями сельсоветов и колхозов акты на якобы погибшие посевные площади озимой пшеницы, ржи и яровой пшеницы, в результате чего посевные площади этих культур были уменьшены против фактических уборочных площадей: по ржи на 884 га, озимой пшенице на 4,768 га, яровой пшенице — 476 га.

Эти подкомиссии по оценке урожая не подошли критически к оценке, согласились с показаниями сельсоветов и колхозов. Это подтверждается посылкой в область данных об урожайности, простых итогов данных сельсоветов и колхозов, как данных районной учетно-контрольной комиссии.

Цифры, о площадях и урожайности, собранные подкомиссиями, участие в оценке урожая и составлении площадей посева с представителями сельсоветов и колхозов сыграли свою роль — подкомиссии санкционировали фиктивную гибель и показанную сельсоветами и колхозами урожайность.

Это повлияло (присутствие представителей района) при даче этих сведений сельсоветами и колхозами на колхозы и сельсоветы размагничивающе, это дало повод некоторым колхозам скосить часть посевов, кое-каким колхозам не убирать часть посева и скрывать посевплощадь.

По оценке урожая приезжала одна комиссия из представителей: агронома Облземотдела и агронома Облтрактора, фамилии их не помню. Этой комиссией составлен акт, не помню на какие площади, копия акта имеется в делах РЗО.

Другая комиссия: два агронома Облплана, фамилия одного Шахов, другого не помню. Эта комиссия никакого акта не составляла. Какие установки эти комиссии давали, какие разговоры имели об урожайности, — не знаю, хотя такие наверное были в РЗО.

Третья комиссия — управляющий Облуправлением КГО Гриеднили и Гидлером из ЦУНГО, осматривали посевы совместно с т. Луценко, одну часть района по пути к Чубаревке, куда они ехали. Директива о засыпке фондов для свиноферм давалась Райколхозсоюзом, не учитывая действительного наличия свиней и потребностей свинофермы в кормах, без указания на порядок засыпки.

Райколхозсоюз настаивал уже 28/Х о засыпке урожая с разверстанных им площадей, не учитывая действительной потребности в кормах свиноферм и выполнения плана хлебосдачи.

Некоторые колхозы засыпали фонды в ущерб выполнению плана хлебосдачи, явно преувеличивая фонды урожайности с гектара, подлежащей освобождению от контрактации в колхозах. Получалась значительно выше урожайность с площади, подлежащей контрактации, и засыпалось на свинью 65 пудов, как мною было установлено в артели "Четвертый переможный", Н.-Солощанского сельсовета.

Недавно я заметил, что по коммуне "Незаможник", Юрковского сельсовета, план хлебосдачи уже после пересмотра, утверждения и принятия плана по коммуне — 407 цент. уменьшен до 267 центнеров. Это сделано зам. пред. РИК Рябыхом, который по телефону просил зав. Райснаба Коваленко, и Коваленко исправил. Какие причины этому — мне неизвестно.

Все вышесказанное написано собственноручно, в чем и расписываюсь Будяк.

**Допросил уполномоченный СПО
КОЗАКОВ**

Копия

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1932 г., ноября 24 дня, уполномоченный СПО Ореховского райотделения ГПУ, Днепропетровского областного отдела ГПУ, Козаков допросил в качестве свидетеля гр-на Мороз, Василия Патрикеевича, который показал:

Мороз, Василий Патрикеевич, 28 лет, уроженец с. Же-ребец, Ореховского района, из крестьян-середняков, неимущий, гр-н УССР, со средним специальным образованием, по национальности украинец, холост, военнообязанный, по профессии зоотехник, в данное время работает управляющим райконторой облсвиноводколхозсоюза, под судом и следствием не состоял, член союза ВРЗЛ, проживает в г. Орехово, по Запорожской ул., д. № 46.

По существу дела показал:

Я по специальности зоотехник. Работаю в должности управляющего райконторы облсвиноводколхозсоюза. По роду своей службы я обслуживаю свино-товарные колхозные фермы. Одной из основных причин чрезвычайно слабого продвижения хлебозаготовок в нашем Ореховском районе я, как близко стоящий к колхозной системе, считаю ненормальное бронирование фондов по обеспечению кормами свинарских ферм колхозов, бронирование которых чрезмерно преувеличено против реальной потребности, сообразуясь с наличием в районе поголовья свиного стада ферм колхозов.

Для обеспечения кормами свинарских ферм колхозов в текущем году, распоряжением Днепропетровского облзу от 5/VI — 32 г. была выделена площадь зерновых культур ярового посева в размере 3.448 га, из них: ячменя — 310 га, овса — 430 га, проса — 476 га, кукурузы — 1.164 га, и за счет приплода к концу 1932 г. — 6.240 голов, в число которых входит имеющееся в наличии поголовье свиного стада. Фактически же при распределении этой площади между свинарскими фермами поголовье свиного стада было значительно меньше — 2.007 голов, из коих молодняка от 4 до 8 месяцев — 821 шт., свиноматок старше 8-месячного возраста 1.186 шт.

Таким образом на одну свинью приходится 1.67 га зерновых культур. Эта площадь далеко преувеличивает реальную потребность одной головы скота. Даже при самой минимальной урожайности, считая 8 центнеров с одного га, что составит 1336 килограмм, тогда как максимальная норма на одну голову не должна превышать 7 центнеров зерновых культур.

Перспектив же на увеличение стада за счет приплода, как проектировалось планом развития свиноводства, никаких не было, ибо за оставшиеся 5 месяцев до окончания 1932 года ни в коей мере не

могли обеспечить запроектированный приплод.

Это считалось концентрированным кормом. Помимо этого в колхозах закладывался силос для всего поголовья скота, в том числе и свиней. Также необходимо учесть, что расходование кормов в летний и осенний период времени было совершенно незначительно, ибо свиные стада находились на подножном корму — на пастбище.

Все это вместе взятое и плюс уменьшение облсвиноводколхозсоюзом в августе 1932 г. комплектования свиного стада с 6.240 голов до 3.917 усугубляет преувеличение бронированных фондов.

Ярким показателем бронирования дутых фондов в данном случае может послужить тот факт, что собранный урожай с забронированной площади посева для свинарских ферм, даже при условии самой минимальной урожайности ярового посева — 8 цент. с одного га, по отношению к сниженному годовому плану хлебозаготовок по району в 12.000 тонн, составляет 22,5%.

Мне, как специалисту — зоотехнику, при распределении этих площадей бросалась в глаза чрезмерная площадь бронирования и за установкой по этому вопросу я, обращаясь к пред. райколхозсоюза Пригода, говорил: "У нас на одну свиную голову различных возрастов приходится слишком большая площадь урожая, достигающая 1.67 га зерновых культур, т. е. до 80 пуд. зерна". На это мне Пригода заявил: "Ваше дело маленькое, вам преподнесено и выполняйте".

В тот момент, т. е. в период распределения площадей между свинарскими фермами, присутствовал агроном облзу Хруленко, приехавший из Днепропетровска в Ореховское райзу, для меня неизвестно по какой работе.

Считая его представителем из области, я обратился к нему за разъяснением по распределению площадей для свинарских ферм. На мой вопрос — следует ли распределять площади посева между колхозами, не имеющими свинарских ферм, но имеющими более 10 свиноматок, неполного возраста, т. е. моложе 8 месяцев? — последний сказал: "Включайте с 4-месячного возраста и старше", что по сути неверно, ибо свиноматками считаются не моложе 8-месячного возраста, и здесь же мне предложил включить в распределение дополнительно 13 артелей: артель им. Луценко, М.-Токмочанского сельсовета; им. Петровского — того же сельсовета; им. Ленина-Белопольевского сельсовета; артель им. Блюхера — Юрковского сельсовета и др., не имевших в свином стаде потребного для включения количества взрослых свиноматок и по существу не имевших права на бронирование фондов. И когда я предупредил Хруленко о чрезвычайно большой площади бронирования, агроном облзу Хруленко мне сказал: "Чем больше площадь, тем лучше будет обеспечение свиного стада".

Обращался я по этому вопросу и к зав. райзу Луценко, который мне заявил: "Пользуйтесь преподанной площадью". Тогда как для обеспечения наличия поголовья вполне достаточно было максимум 1 га на одну взрослую свиноматку, в действительности же было выделено и забронировано 1.67 га.

Таким образом, бронирование преподанной площади, сообразуясь с наличием поголовья, было нереальным, дутым, явно направленным к противодействию успешному продвижению хлебозаготовок.

По распоряжению председателя райколхозсоюза Пригоды, председателям артелей было дано распоряжение, запрещающее расходовать хотя бы один килограмм зерна забронированной площади не по назначению, т. е. на другие цели.

Помню случай, правление артели "Оборона країни" Конапского сельсовета, в лице пред. артели Дехтяренко, поскольку райколхозсоюзом было строго запрещено, вплоть до предания суду, из забронированных площадей расходовать урожай не по назначению, обратилось ко мне за разрешением произвести обмен ячменя на озимую пшеницу для посева. Это было в разгар осенней посевкампании, и артель не имела у себя посевматериала. Я дал согласие на производство обмена ячменя из фонда свинарских ферм на пшеницу с условием пополнения этого количества фонда просом, но для обеспечения себя предложил Дехтяренко написать об этом заявление на имя правления райколхозсоюза. Это заявление попало на рассмотрение члену правления Люлько, который на нем наложил резолюцию такого содержания: "Свиноводцентру. Срочно телефонограммой запретите производить обмен фонда свинофермы на другие культуры". Во исполнение этой резолюции я написал этой артели категорическое запрещение произвести указанный обмен.

Лично я этот факт расценивал, как один из методов явного противодействия посевкампании, ибо обмен ячменя мог быть безболезненно и без ущерба для свинофермы произведен на посевматериал — пшеницу, с погашением ее просом или кукурузой. Недосев же отразится на общем состоянии артели и обеспечении той же свинофермы на будущий год. И, как факт, по артели "Оборона країни" задание по осеннему севу невыполнено на 56%, главным образом из-за отсутствия посевматериала. Узнав об этом случае, пред. Правления райколхозсоюза Пригода категорически запретил мне производить какие бы то ни было обмены фондов свинофермы, сказав: "Обмен это есть разбазаривание забронированных фондов, за что вы обязаны отвечать. В дальнейшем на себя таких обязанностей вы не должны брать".

После этого я в таких вопросах ссылаюсь на правление райколхозсоюза.

В период молотбы и разгара хлебозаготовок артелью "Червоний маяк" — Андреевского сельсовета, по распоряжению пред. артели Нариновича, организованной красной валкой был вывезен немолоченный ячмень в количестве 10 центнеров из забронированной за свинофермой площади в хлебозаготовку, имея в виду погасить всякое количество ячменя при обмолоте площадей, не относящихся к бронированию за свинофермой. Пригода, узнав об этом, набросился на меня с криком: "Ты здесь сидишь и не знаешь того, что артели вывозят забронированные фонды для свиноферм в хлебозаготовку, предложи артели немедленно пополнить вывезенное количество ячменя".

Исполняя приказания Пригоды, я по телефону предложил артели немедленно пополнить вывезенное количество ячменя.

Это размагничивало руководящий состав артелей и вызывало растерянность.

По этому поводу пред. артели "Червоний маяк" Наринович, на мое предложение пополнить вывезенное количество ячменя, сказал: "Чорт вас разберет, у меня сидит уполномоченный района и требует вывозить хлеб, а вы запрещаете".

Аналогичного рода факты имели место в коммуне "Свобода" Панютинского сельсовета, которой в хлебозаготовку было вывезено 16 центнеров ячменя из забронированного фонда свиноферм, и в артели "Четвертый переможный" — Н.-Солошанского сельсовета. От Пригоды и на этот раз я получил нагоняй, и по его приказанию вывезенное количество ячменя было пополнено коммунной. В отношении артели "Четвертый переможный" — материал о вывозе ею фонда свинарских ферм Пригодой был направлен прокуратуре для предания суду, — результаты мне неизвестны.

Из этого следует заключить, что руководство Райколхозсоюзом в лице пред. правления Пригоды и Райзу в лице Луценко было направлено на осуществление явно вредительских целей в вопросе успешного продвижения хлебозаготовок, путем создания дутых фондов. В данном случае это будет касаться создания преувеличенных фондов для обеспечения поголовья свинарских ферм колхозов.

Показания мне прочитаны. Записаны с моих слов правильно. В чем и расписываюсь Мороз.

**Допросил уполномоченный СПО
КОЗАКОВ**

Копія

23/Х—32 г.

ДО ПРАВЛІННЯ ОРІХІВСЬКОГО РКС

Правління артілі "Оборона країни" Копанівської сільради, прохає дати дозвіл молотити ячмінь, який виділений для свинарсько-товарної ферми на обмін посів пшениці, а також кукурудзу взамін ячменю СТВ забезпечиться просом.

Голова правління (підпис)

Резолюція: "Члену правління РКС Свиноводоцентр. Терміново телефонограмою заборонити робить обмін фондів свиноферми на другі культури. 23/Х — 32 р. Люлька".

Копія

25/Х—32 г.

ПРАВЛІННЮ СІЛЬГОСПАРТІЛІ "ОБОРОНА КРАЇНИ" КОПАНІВСЬКОЇ СІЛЬРАДИ

На підставі постанови Раднаркому СРСР, та розпорядження союзного НКЗ, та Колхозцентру, категорично забороняється витратити зерно-фураж закріпленої площі за свинофермами, взятий ячмінь негайно повернути в комору СТФК.

**Керуючий РК МОРОЗ
Зоотехнік (підпис)**

СПРАВКА

Головин — (бывш. секретарь РПК) находится в распоряжении Днепропетровского обкома. (Еще не приехал в Днепропетровск — сейчас в Орехове).

Ордельян — (бывш. пред. КК) работает сейчас контролером в совхозе в Синельникове (Птахопродукт).

Паламарчук — (бывш. пред. РИК) директором МТС в В.-Лепетихе.

Пригода — (бывш. пред. колхозсоюза) зам. директора совхоза на Криворожье.
Эту справку сообщил зав. сектором парткадров Днепропетровского обкома — тов. Вайсбергу.

ДАЗО. — Ф. П. — 216. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 2-5.

№ 181

**З ІНФОРМАЦІЙНОГО ЛИСТА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ПРОКУРАТУРИ ТА ОБЛАСНОГО
СУДУ ПРО РОБОТУ В ГАЛУЗІ СПРИЯННЯ ХЛІБОЗАГОТІВЛІ
З 1 ПО 5 ГРУДНЯ 1932 РОКУ —
ВІДОМОСТІ ПО МЕЛІТОПОЛЬСЬКОМУ РАЙОНУ**

Не раніше 5 грудня 1932 р.

Таємно

Про зловживання в артілі "Радянський степ"

1) По цій справі встановлено зловживання з боку рахівника та комірника артілі. На посаді рахівника в артілі перебував кол. спекулянт Козик, який з контр-револ[юційною] метою заплутував стан обліку хліба, давав брехливі відомості, при допомозі комірника Панасенко — середняка обважували колгоспників, привласнювали ріжницю зернохліба.

По цій справі засуджено: Козика та Панасенко — до РОЗСТРІЛУ.

2) По цій же артілі встановлено, що на посаду мірошника артілі проліз куркуль Шелудько Володимир, який крав з млина борошно та за допомогою сина та брата спекулював цим борошном.

Вироком виїзної сесії Облсуду засуджено — 2-х Шелудько — до РОЗСТРІЛУ, а — 3-го — до позб[авлення] волі на 10 років.

Загальна кількість засуджених за крадіжку хліба за 1-у п'ятиденку грудня, таким чином, складає 295 осіб, з них — куркулів — 44, середняків — 124, решта — бідняків.

За весь час хлібозаготівлі за крадіжку хліба засуджено — 5215 чол[овік].

**Облпрокуратура
Голова Облсуду
ТВО ЗАВ. ОРГІНСТРОМ**

ДАДО. — Ф. П. — 19. — Оп. 1. — Спр. 494. — Арк. 29, 39. Оригінал.

№ 182

**З ПРОТОКОЛУ № 54 ЗАСІДАННЯ ПРАВЛІННЯ
АРТІЛІ "ЗОРЯ" ПІЩАНСЬКОЇ СІЛЬРАДИ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ
ПРО ВИКЛЮЧЕННЯ З КОЛГОСПУ СЕЛЯНИНА**

6 грудня 1932 р.

... Слухали: Про зривника другого обмолоту хліба Шинкаренка Івана.

Ухвалили: Позаяк Шинкаренко Іван як зажиточний середняк проліз до колгоспу та серед колгоспників займався розкладницькою роботою, а саме тим, що нема хліба і без хліба не хоче робити.

А у нього знайдено ячменю 94 кг, кукурудзи 59 кг і борошна 249. Він займав в колгоспі посаду сторожа біля гарманів та декілька разів бросав скирти, мотивуючи тим, що захворів. За тим на його посту згоріла солома. А тому за зрив другого обмолоту та розкладницьку роботу виключити з колгоспу.

**Голова (підпис)
Секретар (підпис)**

ДАЗО. — Ф. Р. — 4119. — Оп. 1. — Спр. 69. — Арк. 21.

№ 183

**З ІНФОРМАЦІЇ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ПРОКУРАТУРИ І ОБЛАСНОГО СУДУ ОБКОМУ
КП(б)У ПРО РЕПРЕСІЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬНОЮ КАМПАНІЄЮ**

6 грудня 1932 р.

До 12 листопада було засуджено нарсудами області: твердождатчиків — 571, контрактників — 652.

З початку збирання урожаю до 1 листопада, в тому числі до видання закону від 7 серпня засуджено за крадіжки хліба 3973 чоловіка, з них до розстрілу — 112 чоловік, до позбавлення волі на строк від 5 до 10 років — 756 чоловік.

З 1 листопада по 5 грудня засуджено 1242 чоловіка, в тому числі до розстрілу — 62, до ув'язнення на строк від 5 до 10 років — 480...

№ 184

**3 ПОВІДОМЛЕННЯ ГАЗЕТИ "ЧЕРВОНЕ ЗАПОРІЖЖЯ" ПРО ВИЛУЧЕННЯ ЗЕРНА В КОЛГОСПНИКІВ
АРТІЛІ "ПРОФІНТЕРН"
НОВООЛЕКСАНДРІВСЬКОЇ № 2 СІЛЬРАДИ***

6 грудня 1932 р.

Колгоспний актив, ударники, сількори артiлі "Профiнтерн" Н.-Олександрiвської № 2 сiльради... провели перевiрку, пiд час якої знайшли розкрадений хлiб у таких шкiдників: Бабенка Євдокима — 22 пуди хлiба, Бабенка Прокопа — 10 пудiв, у Бабенка Яреми — 5 пудiв, у Дробиша — 27 пудiв, Корiяки — 21 пуд. Гопича — 32 пуди, Зiньковського — 23 пуди, Повстаного — 12 пудiв i Грiнченка — 7 пудiв. На загальних зборах активу i ударникiв ухвалено всiх перелiчених розкрадачiв... притягти до суду i вимагати суворiшого iхнього покарання...

**Голова зборiв БАБЧЕНКО
Секретар ПРЕСЮК**

№ 185

**ВКАЗІВКА Й. СТАЛІНА
ПРО МІРУ ПОКАРАННЯ САБОТАЖНИКАМ ХЛІБОЗАГОТІВЛІ В ОРІХІВСЬКОМУ РАЙОНІ**

7 грудня 1932 р.

Секретно

Всем членам и кандидатам ЦК и ЦКК, всем секретарям обкомов, крайкомов, нац. ЦК, всем секретарям райкомов и всем предрикам, всем членам-партийцам коллегии наркомзема СССР

Рассылаются для сведения следственные материалы по саботажу хлебозаготовок в Ореховском районе Украины, присланные в ЦК ВКП(б) председателем ГПУ Украины тов. Реденсом. Так как материалы эти являются характерными для значительной части районов Советского Союза, то следовало бы, по моему мнению, обратить на них особое внимание. Материалы лишней раз показывают, что организаторами саботажа являются в большинстве случаев "коммунисты", т. е. люди, имеющие в кармане партбилет, но давно уже переродившиеся и порвавшие на деле с партией. Это — те самые обманщики партии и жулики, которые искусно проводят кулацкую политику под флагом своего "согласия" с генеральной линией партии.

Вот что говорит Ленин о таких жуликах и обманщиках:

"Рабочие и крестьян, трудящиеся и эксплуатируемые! Земля, банки, фабрики, заводы перешли в собственность всего народа! Беритесь сами за учет и контроль производства и распределения продуктов, — в этом и только в этом путь к победе социализма, залог его победы над всякой эксплуатацией, над всякой нуждой и нищетой! Ибо в России хватит хлеба, железа, леса, шерсти, хлопка и льна на всех, лишь бы правильно распределить труд и продукты, лишь бы установить всенародный деловой, практический контроль за этим распределением, лишь бы победить не только в политике, но и в повседневной экономической жизни врагов народа: богатых, их прихлебателей, — затем жуликов, тунеядцев и хулиганов".

"Никакой пощады этим врагам народа, врагам социализма, врагам трудящихся! Война не на жизнь, а на смерть богатым и их прихлебателям, буржуазным интеллигентам, война жуликам, тунеядцам и хулиганам".

"Богатые и жулики, — это две стороны одной медали, это — два главные разряда паразитов, вскормленных капитализмом, это — главные враги социализма, этих врагов надо взять под особый надзор всего населения, с ними надо расправляться, при малейшем нарушении ими правил и законов социалистического общества, беспощадно. Всякая слабость, всякие колебания, всякое сантиментальничанье в этом отношении было бы величайшим преступлением перед социализмом".

(Ленин, том XXII, стр. 164. — "Как организовать соревнование").

Так как враг с партбилетом в кармане должен быть наказан строже, чем враг без партбилета, то следовало бы людей вроде Головина (бывший секретарь Ореховского райкома), Паламарчука (бывш. пред. рика), Луценко, Ордельяна, Пригоды и других немедленно арестовать и наградить их по заслугам, т. е. дать им от 5 до 10 лет тюремного заключения каждому.

7 декабря 1932 г.
№ П4731

ДАЗО. — Ф. П. — 216. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 2. Оригінал. Друкарський відбиток.

№ 186
ПОСТАНОВА ПРЕЗИДІЇ ЗАПОРІЗЬКОЇ МІСЬКРАДИ І
БЮРО МІСЬКПАРТКОМУ ПРО ПРОВЕДЕННЯ ЄДИНОГО КОЛГОСПНОГО ДНЯ З ВИСВІТЛЕННЯМ
УЧАСТІ КОЛГОСПНИКІВ У ХЛІБОЗАГОТІВЛІ

Не пізніше 8 грудня 1932 р.

Для більш організованого опрацювання господарсько-політичних питань на зборах колгоспників запроваджується єдиний колгоспний день з єдиним порядком денним. Усякі інші наради й засідання цих днів категорично заборонити.

Перший колгоспний день (повсюдно) провести 11 грудня з таким порядком денним: "Постанови ЦК, Раднаркому й обкому КП(б)У про хлібозаготівлі й участь колгоспних мас у реалізації цих постанов". Дальший колгоспний день провести 24 грудня.

Доповідачами на 11 грудня призначити уповноважених міськради та МПК по колгоспу.

Голова міськради — НЕФОРСНИЙ
Секретар міськпарткому — ЛЕЙБЕНЗОН

(Газ. "Червоне Запоріжжя" — від 9 грудня 1932 р.).

№ 187
З ІНФОРМАЦІЙНОГО ЛИСТА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ПРОКУРАТУРИ ТА ОБЛСУДУ
ПРО СПРИЯННЯ ХЛІБОЗАГОТІВЛІ
З 15.XI ПО 1.XII 1932 РОКУ

Не раніше 10 грудня 1932 р.

...Обмежуючись вищезгаданими прикладами, які характеризують судову лінію по справах, пов'язаних з крадіжками хліба зазначаємо, що за весь час хлібозаготівлі за крадіжку хліба засуджено 4727 осіб, з них:

до розстрілу — 163
до 10 років — 687
до 8 років — 462
до 5 років — 539
до 3 років — 1545
до примус[ової] праці — 1131.

По справах, по яких засуджено до розстрілу, на день складання цього листа маємо відомості про затвердження 17 вироків. Витяги з цих вироків надіслані усім редакторам районних газет, де слухались ці справи, з проханням, негайно оголосити повідомлення про виконання вироків. Так само, надіслано листа до усіх секретарів Райпарткомів та Учпрокурорів за погодженням з керівниками органами, з проханням провести навколо цих справ відповідну масово-роз'яснювальну роботу по селах та колгоспах, використовуючи ці вирокі для стимулювання поліпшення хлібозаготівлі...

ТВО Облпрокура
Голова Облсуду
ТВО ЗАВ. ОРГІНСТРОМ

ДАДО. — Ф. П. — 19. — Оп. 1. — Спр. 494. — Арк. 19, 20.

№ 188
З ПОСТАНОВИ ЗАПОРІЗЬКОГО МІСЬКПАРТКОМУ*
ПРО ПЕРЕБІГ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ

10 грудня 1932 р.

... 2. МПК зобов'язує під персональну відповідальність директорів МТС, секретарів партосередків вжити всіх заходів, щоб протягом третьої п'ятиденки грудня темпи хлібозаготівель було збільшено не менше як у 3 рази, забезпечуючи повсякденне систематичне керівництво і контроль над вивезенням

хліба від директорів МТС і уповноважених по колгоспах і куцах...

8. Усім членам бюро, членам президії міськради, членам президії КК негайно виїхати до району, категорично заборонивши повернення до міста до цілковитого виконання річного плану хлібозаготівель.

9. За цілковиту бездіяльність в справі боротьби за хліб, за невжиття заходів до розтрощення контрреволюційного куркульського саботажу, за дезертування з хлібозаготівель уповноваженого МПК по Н.-Гупалівській сільраді Ковтанюка... з партії виключити і з роботи зняти.

10. За самовільний виїзд із села в період напруженої боротьби за хліб уповноваженому МПК по Н.-Гупалівці Зімину (заступникові керівничого сільською конторою Запторгу) оголосити сувору догану і з роботи зняти.

Секретар міськпарткому ЛЕЙБЕНЗОН

(Газ. "Червоне Запоріжжя" — від 11 грудня 1932 р.).

№ 189

ПОСТАНОВА ДНПРОПЕТРОВСЬКОГО ОБКОМУ КП(б)У ПРО ВИКЛЮЧЕННЯ З ПАРТІЇ КЕРІВНИКІВ ОРІХІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗА САБОТАЖ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ

12 грудня 1932 р.

За те, що колишнє керівництво Орхівського району зрадило інтереси партії, стало на прямий куркульський шлях ошукання партії й пролетарської держави, на шлях шкідництва, організованого розкладу колгоспів, організувало саботаж хлібозаготівель, майстерно прикриваючи свою куркульську пройдисвітську роботу "згодою" з генеральною лінією партії, Головіна, — колишнього секретаря РПК, Паламарчука — кол. голову РВК, Ордельяна — кол. голову РКК, Пригоду — кол. голову райспоживспілки, Луценка — кол. заврайЗУ, Базидевича — кол. жінорганізатора, як таких, що переродилися, як ворогів партії й робітничого класу — з партії виключити.

Зобов'язати редакцію газети "Зоря" піддати в обласній і районній пресі рішучому і всебічному викриванню контрреволюційну, шкідницьку куркульську роботу колишнього Орхівського керівництва.

(Газ. "Червоне Запоріжжя" — від 17 грудня 1932 р.).

№ 190

З ПОСТАНОВИ ДНПРОПЕТРОВСЬКОГО ОБЛАСНОГО ПРОКУРОРА ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КОЛИШНІХ КЕРІВНИКІВ ОРІХІВСЬКОГО РАЙОНУ

12 грудня 1932 р.

Розглянувши матеріали про шкідницьку діяльність в галузі хлібозаготівель з боку відповідальних робітників Орхівського району і маючи на увазі, що з цих матеріалів в достатній мірі встановлено злісний саботаж хлібозаготівлі, ... спрямованого на зрив державного завдання, за що підлягають до кримінальної відповідальності як вороги радянської вдали, робітничого класу і колгоспного селянства, а тому постановив:

1. Паламарчука Михайла Сергійовича
  2. Головіна Василя Петровича
  3. Ордельяна Федора Єлисейовича
  4. В'яліха Федора Степановича
  5. Луценка Івана Івановича
  6. Пригоду Івана Андрійовича
  7. Медведя Григорія Тимофійовича
  8. Буківського Саву Володимировича
  9. Скичка Єлизара Єлізаровича
  10. Деева Івана Захаровича
  11. Аністрата Івана Андрійовича
  12. Дем'яненка Івана Михайловича
  13. Гришка Кіма Петровича
  14. Махноріла Андрія Лук'яновича — колишніх відповідальних робітників Орхівського району — притягти до кримінальної відповідальності та негайно заарештувати.
2. Запропонувати слідчій групі закінчити слідство у цій справі на протязі 5 днів.
  3. Цю постанову оголосити в пресі.

Облпрокурор В. КУМПІКЕВИЧ

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 17 грудня 1932 р.).

№ 191
ПОСТАНОВА ЦК ВКП(б) ТА РНК СОЮЗУ РСР
ПРО ПОКАРАННЯ САБОТАЖНИКІВ ХЛІБОЗАГОТІВЛІ

14 грудня 1932 р.

Секретно
Не для печати

Секретарю
Председателю

О ХЛЕБОЗАГОТОВКАХ НА УКРАИНЕ, СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ
И В ЗАПАДНОЙ ОБЛАСТИ

Постановление ЦК ВКП(б) и СНК Союза ССР
от 14 декабря 1932 года

Заслушав доклады секретаря обкома Западной области т. Румянцева, секретаря Северо-Кавказского крайкома т. Шеболдаева, ЦК ВКП(б) и СНК СССР постановляют:

1. Обязать ЦК ВКП(б)У и Совнарком УССР, под личную ответственность тт. Косиора и Чубаря, закончить полностью план заготовок зерновых и подсолнуха до конца января 1933 года.

2. Обязать Северо-Кавказский крайком и крайисполком, под личную ответственность тт. Шеболдаева и Ларина, закончить полностью план заготовок зерновых к 10-15 января 1933 года, а подсолнуха к концу января.

3. Обязать обком и облисполком Западной области, под личную ответственность тт. Румянцева и Шелехеса, закончить полностью план заготовок зерновых к 1 января 1933 года и план заготовок льна к 1 февраля 1933 года.

4. В виду того, что в результате крайне слабой работы и отсутствия революционной бдительности ряда местных парторганизаций Украины и Северного Кавказа, в значительной части их районов контрреволюционные элементы — кулаки, бывшие офицеры, петлюровцы, сторонники Кубанской Рады и пр. сумели проникнуть в колхозы в качестве председателей или влиятельных членов правления, счетоводов, кладовщиков, бригадиров у молотилки и т. д., сумели проникнуть в сельсоветы, земорганы, кооперацию и пытаются направить работу этих организаций против интересов пролетарского государства и политики партии, пытаются организовать контрреволюционное движение, саботаж хлебозаготовок, саботаж сева, — ЦК ВКП(б) и СНК СССР обязывают ЦК КП(б)У, Севкавказкрайком, СНК Украины и крайисполком Севкавказья решительно искоренить эти контрреволюционные элементы путем арестов, заключения в концлагерь на длительный срок, не останавливаясь перед применением высшей меры наказания к наиболее злостным из них.

5. ЦК и СНК указывают партийным и советским организациям Советского Союза, что злейшими врагами партии, рабочего класса и колхозного крестьянства являются саботажники хлебозаготовок с партбилетом в кармане, организующие обман государства, организующие двурушничество и провал заданий партии и правительства в угоду кулакам и прочим антисоветским элементам. По отношению к этим перерожденцам и врагам советской власти и колхозов, все еще имеющим в кармане партбилет, ЦК и СНК обязывают применять суровые репрессии, осуждение на 5—10 лет заключения в концлагерь, а при известных условиях — расстрел.

6. ЦК и СНК отмечают, что вместо правильного большевистского проведения национальной политики в ряде районов Украины, украинизация проводилась механически, без учета конкретных особенностей каждого района, без тщательного подбора большевистских украинских кадров, что облегчило буржуазно-националистическим элементам, петлюровцам и пр. создание своих легальных прикрытий, своих контрреволюционных ячеек и организаций.

7. В особенности ЦК и СНК указывают Северо-Кавказскому крайкому и крайисполкому, что легкомысленная, не вытекающая из культурных интересов населения, не большевистская "украинизация" почти половины районов Севкавказья при полном отсутствии контроля за украинизацией школы и печати со стороны краевых органов, дала легальную форму врагам советской власти для организации сопротивления мероприятиям и заданиям советской власти со стороны кулаков, офицерства, реэмигрантов-козаков, участников Кубанской Рады и т. д.

В целях разгрома сопротивления хлебозаготовкам кулацких элементов и их "партийных" и беспартийных прислужников, ЦК и СНК Советского Союза постановляют:

а) Выселить в кратчайший срок в северные области СССР из станицы Полтавской (Северный Кавказ), как

наиболее контрреволюционной, всех жителей за исключением действительно преданных соввласти и не замешанных в саботаже хлебозаготовок колхозников и единоличников и заселить эту станицу добросовестными колхозниками-красноармейцами, работающими в условиях малоземелья и на неудобных землях в других краях, передав им все земли и озимые посевы, строения, инвентарь и скот выселяемых.

Ответственность за проведение этого решения (пункт "а") возложить на тт. Ягода, Гамарника (с заменой т. Булиным), Шеболдаева и Евдокимова.

б) Арестованных изменников партии на Украине, как организаторов саботажа хлебозаготовок, бывших секретарей районов, предисполкомов, зав. Райзу, предрайколхозсоюзов, а именно: Ореховский район — Головина, Пригоду, Паламарчука, Ордельяна, Луценко; Балаклеяский район — Хорешко, Ус, Фишмана; Носовский район — Яременко; Кобелякский район — Ляшенко; Больше-Токмацкий район — Ленского, Косяченко, Дворника, Зыка, Долгова — предать суду, дав им от 5 до 10 лет заключения в концентрационных лагерях.

в) Всех исключенных за саботаж хлебозаготовок и сева "коммунистов" выселять в северные области наравне с кулаками.

г) Предложить ЦК КП(б)У и СНК Украины обратить серьезное внимание на правильное проведение украинизации, устранить механическое проведение ее, изгнать петлюровские и другие буржуазно-националистические элементы из партийных и советских организаций, тщательно подбирать и воспитывать украинские большевистские кадры, обеспечить систематическое партийное руководство и контроль за проведением украинизации.

д) Немедленно перевести на Северном Кавказе делопроизводство советских и кооперативных органов "украинизированных" районов, а также все издающиеся газеты и журналы с украинского языка на русский язык, как более понятный для кубанцев, а также подготовить и к осени перевести преподавание в школах на русский язык. ЦК и СНК обязывают крайком и крайисполком срочно проверить и улучшить состав работников школ в "украинизированных" районах.

е) В отмену старого решения разрешить завоз товаров для украинской деревни и предоставить тт. Косиору и Чубарю право приостановить снабжение товарами особо отстающих районов впредь до окончания ими хлебозаготовительного плана.

Председатель СНК Союза ССР В. МОЛОТОВ (СКРЯБИН)

Секретарь ЦК ВКП(б) И. СТАЛИН

№ П4751

ДАЗО. Ф. П. — 216. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 1-1 зв. Оригинал. Друкарський відбиток.

№ 192

ПОСТАНОВА РАДНАРКОМУ УСРР І ЦК КП(б)У ПРО ПОКАРАННЯ РАЙОНІВ, ЯКІ НЕ ВИКОНУЮТЬ ПЛАНІВ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ

15 грудня 1932 р.

Раднарком УСРР і ЦК КП(б)У ухвалюють:

1. Відновити від 15 грудня продаж промкрану на селі, за винятком таких районів, де хлібозаготівлі й далі залишаються явно незадовільні, — аж доки вони не досягнуть рішучого зрушення у виконанні хлібозаготівельного плану (список районів додається далі).

2. Зобов'язати облвиконкоми, обкоми, РВК та РПК забезпечити в районах, де відновлюється нормальний завіз і продаж крану, — додержання товарних репресій щодо колгоспів і колгоспників, які злісно ухиляються від виконання плану хлібозаготівель і щодо одноосібників, які не виконують контракційних зобов'язань.

Голова РНК УСРР — В. ЧУБАР
Секретар ЦК КП(б)У — С. КОСИОР

Список районів відсталих у хлібозаготівлях, до яких не довозиться промкрану, аж доки вони не досягнуть рішучого зрушення у виконанні хлібозаготівельного плану.

Дніпропетровська область (додаються райони і населені пункти, які нині входять до Запорізької області — ред.)

1. Бердянський... 7. Василівський... 9. В.-Білозерський. 10. В.-Токмацький... 12. Коларівський... 16. Михайлівський. 17. Молочанський. 18. Мелітопольський... 20. Н.-Василівський... 25. Терпіннівський. 26. Цареконстантинівський. 27. Якимівський.

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 21 грудня 1932 р.).

№ 193
З ІНФОРМАЦІЙНОГО ЛИСТА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ПРОКУРАТУРИ ТА ОБЛАСНОГО СУДУ
ПРО ЗРИВ ПЛАНУ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ В АРТІЛІ "ПРУКОПНИК" МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

Не раніше 20 грудня 1932 р.

Зловживання в артілі "Прукопник"

Слідством встановлено, що низка куркулів пролізла до артілі "Прукопник" Чехоградської с[ільської] р[ади], заняли там командні висоти та вчиняли опір виконання плану хлібозаготівлі — Лаврін, куркуль, проліз до партії, обіймав посаду Голови правління, підібрав штати техробітників та правління з куркулів, внаслідок чого зрая спочатку обмолота зайнялась шкідницькою роботою по розтранжируванню зерно-хліба.

Зіпсовано 160 цент[нерів] зерна. Продали та роздали куркулям 415 цент[нерів] хліба, скрили від держави 200 цент[нерів] хліба під видом озадків.

Систематично нездавали мірчука, бухгалтерія знаходилась в хаотичному стані, з метою скриття цих зловживань.

По справі притягнуто Лавріна, куркуля, виключено з лав КП(б)У. Голову колгоспу, Кубішта І. І. — члена правління, бідняка, виключеного з КП (б)У, Сербеня Ф. І. куркуля, завгоспа артілі. Тонішевського Я. І., походження з дворян, комірника. Олучника Б. І. куркуля, секретаря правління, Міллера А. І., середняка, голову ревкомісії, Швигеля К. Ф. середняка, рахівника.

Облпрокурор
Голова Облсуду
ТВО зав. ОРГІНСТРОМ

ДАДО. — Ф. — 19. — Оп. 1. — Спр. 494. — Арк. 57.

№ 194
З ПЕРЕДОВОЇ СТАТТІ ГАЗЕТИ "ЧЕРВОНЕ ЗАПОРІЖЖЯ"
ПРО МОБІЛІЗАЦІЮ БІЛЬШОВИКІВ м. ЗАПОРІЖЖЯ
НА НЕГАЙНЕ ЗАВЕРШЕННЯ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ

20 грудня 1932 р.

... Сьогодні другий єдиний колгоспний день. Він має відбутися під знаком настирливої більшовицької мобілізації колгоспників, колгоспного активу за негайне подолання відставання у хлібозаготівлях, трошучи опір куркульства і його полігачів, на негайне і рішуче піднесення темпів заготівель.

Ми не виконали нашого зобов'язання. Справа більшовицької честі пролетарської організації Запоріжжя зняти цю ганебну пляму, подесятерити темпи хлібозаготівель і найближчими ж днями цілковито виконати річний план. Нищівніше вдар по куркульському саботажу! Разючу відсіч самопливу, алілуйщині, примиренству! Вище класову чуйність на фронті боротьби за хліб!

Зважуючи припущені помилки й огріхи, негайно виправляючи їх, ми можемо й мусимо цими ж днями повернути державі наш хлібний борг, виконати беззастережно наше зобов'язання перед партією і робітничим класом. Жодних послаблень! Жодної демобілізації. Всі сили, всю енергію пролетарської парторганізації Запоріжжя на цей найбойовіший фронт!

№ 195
З ДОПОВІДНОЇ ЗАПИСКИ ОСОБЛИВО УПОВНОВАЖЕНОГО ДПУ УКРАЇНИ В. БАЛИЦЬКОГО ДО Й.
СТАЛІНА, А ТАКОЖ ДОДАТОК ДО НЕЇ — ЛИСТІВКИ АНТИРАДЯНСЬКОГО СПРЯМУВАННЯ,
ЩО НА ПОЧАТКУ 30-Х РОКІВ РОЗПОВСЮДЖУВАЛИСЯ НА ЗАПОРІЖЖІ

23 грудня 1932 р.

ЗАПИСКА ТОВ. БАЛИЦЬКОГО (УКРАЇНА)

ЦК ВКП (б)

тов. СТАЛИНУ

Вскрытием контрреволюционных организаций и групп устанавливается:

[...] 1. Разлагающая работа предателей с партийным билетом, не только саботирующих и ведущих подрывную работу по срыву хлебозаготовок, но, как установлено по многим вскрытым повстанческим делам, они являются организаторами и руководителями контрреволюционных групп.

За 20 дней декабря арестовано 12.178 чел.

Из них: по повстанческим к.-р. организациям — 4.204 чел. По ликвидированным 995 групповым делам по срыву и саботажу хлебозаготовок — 4.930 чел. Кулаков, твердосдатчиков и утайщиков хлеба — 3.044 ч.

2. В процессе ликвидации, во время последних арестов, обнаружено и изъято большое количество закордонных листовок.

**Особоуполномоченный ОГПУ
на Украине В. БАЛИЦКИЙ**

23 декабря 1932 г.

**ПРИЛОЖЕНИЕ
(Перевод с украинского)**

Из рук в руки!

Из избы в избу!

Крестьяне, не давайте хлеба большевикам!

Призрак голода снова надвигается на Украину!

Снова наш народ благодаря большевистской власти будет брошен на голодную смерть.

Со всех концов Украины поступают тревожные известия о недосеве, а во многих местах будет полный неурожай. На Московщине положение еще хуже — там уже теперь поднимаются голодные бунты крестьян и рабочих, которые московские комиссары подавляют расстрелами. Вся надежда большевиков на украинский хлеб, который они будут грабить у украинского населения и вывозить на Московщину. Снова, как и 8 лет тому назад, заберут последнее, а народ наш оставят умирать голодной смертью. Красные московские насильники не остановятся перед тем, чтобы вновь выморить голодом миллионы нашего населения, как было прошлый раз, когда от голода вымерло больше 8 миллионов украинского народа. А миллионы голодных русских, которых будет посылать большевистская власть на Украину за хлебом? Черными тучами двинутся они на украинские земли, чтобы вырвать последний кусок хлеба у нас, а нам оставить одно — покорно умирать с голоду. Что же делают московские насильники, чтобы не допустить голода? В самом ли деле они думают о том, чтобы спасти население от голодной смерти? Нет!

Они еще и сейчас вывозят наш хлеб за границу, продают иностранцам, а деньги раздают иностранным коммунистическим партиям с тем, чтобы вызвать большевистскую революцию в других странах. Награбленные с нашего населения деньги они выдают на коммунистическую пропаганду в Англии, Франции, Германии, Польше, Австрии, Румынии и в других странах. Нет такой страны, где бы они не сорили народными деньгами... А сколько идет народных денег на революцию в Китае? Сотни и тысячи большевистских агентов, чекистов содержатся за границей для агитации за такой коммунистический рай, который они завели на Украине. Если бы эти деньги повернуть на закупку хлеба для голодного населения, то ни о каком голоде не пришлось бы и думать.

Но они этого не сделают.

Ибо им желательно, чтобы население умирало с голоду и чтобы на освобожденных землях можно было бы завести колхозы и совхозы.

Будет ли так, как хотят большевики?

Нет! Слышим, что иностранные государства уже завели у себя порядок после войны, думают о мирном и спокойном житье для своих народов, о его благополучии. Они до поры — до времени терпят коммуны у нас, но это не долго будет продолжаться. Читаем в большевистской прессе, что иностранные силы уже сегодня готовятся к жестокой расправе с большевистско-коммунистической Москвою. Если мы сами не расправимся с красными насильниками, то на нашу землю, чего доброго, вступит вооруженная сила иностранных государств, чтобы уничтожить их.

Крестьяне! Довольно с нас уже интервенции иностранной московской силы. Пусть не вступит больше на нашу политую кровью землю нога хищного иностранца. Спасайтесь сами! Сами организуйтесь! Собственными силами сбросим ненавистное господство московских насильников и возродим Украинскую Народную Республику.

Ни одного зерна хлеба красным грабителям! Ни одного рубля ненавистным оккупантам!

Спасайтесь от голода, вставайте на борьбу с проклятою московской коммуной!

Украинский Революционный Комитет

1930 г.

**Прочитавши не скури, а подбрось соседу
К украинским крестьянам**

Крестьяне хлебопашцы!

Распознали ли вы в конце концов своего злейшего врага — красную Московскую власть? Поняли ли вы, какой хищный и хитрый зверь в овечьей шкуре забрался к нам на Украину? Видите ли вы, что большевики ведут к тому, чтобы отобрать от вас не только ту государственную помещичью землю, которой вас наделила в 1917 г. наша законная власть — правительство Украинской Народной Республики, — а имеют поползновения и на ту землю, которая была вашей от дедов до прадедов? Не ясно ли вам еще, **что красная Москва хочет превратить всех крестьян в крепостных и сгноить на барщине в советских экономиках?**

Колхозы — это только временные коммунистические штучки, ибо они боятся сразу завести везде совхозы и думают себе, что "дядько" наш не успеет сразу разобраться и попадетсся как рыба на крючок. Но вышло так, что наш "дядько" не лыком шит! Увидел, что не хозяин он уже на своей земле, бросил пахать и сеять не только колхозную землю, но и ту землю, которую большевики у него не отняли. Кому в самом деле охота сеять, если не для себя то, что уродится, он будет косить и молотить.

Крестьяне хлебопашцы! Не надейтесь, что вы красного москвича обманете. Не думайте и того, что вы своего врага уже преодолели. Враг наш злой и хитрый... Все приказы теперешнего советского царя Сталина о том, чтобы приостановить насильное проведение коллективизации, о возвращении социализированного скота и наконец разрешение продавать на вольном рынке остатки и скот, — это только обман. Увидели коммунисты, что "дядько" не сеет, и ослабили нажим: пусть, мол, обсеется, а там дальше видно будет, кому хлеб придется. Если не посеет "дядько", то нечего будет советской власти вывозить за границу, не за что будет золота за границей достать, нечего будет в заграничных банках на черный день отложить. Уже все золото и царское и из церквей и монастырей разграблено, и все они уже за границей попристроили.

Вот почему они ослабили нажим! А что люди будут умирать, как мухи, то им это не впервые. В 1921 г. на одной Украине вымерло 5 миллионов людей, а если в этом году вдвое больше вымрет, то москалям от этого не плакать! Люди вымрут, но земли никуда не денутся и легче будет совхозы заводить или, как они говорят, "зерновые фабрики". Народ с голоду смиреннее становится, послушным как серая скотина, а им только того и нужно, ибо если бы и все хохлы вымерли, то в Москве ребят много и возле трактора каждый Ванюха найдет себе работу. А пока что все хохлы не вымерли, коммунисты каждой весной во время пахоты и сева им послабляют, а с уборки начинают подкручивать. Сейчас они как будто притихли и ослабляют нажим еще и потому, что они боятся войны с Японией. А чтобы не бояться соседа, для этого необходимо помириться и с своими домашними, чтобы в случае не ударили сзади. Боятся они, чтобы не пришлось как во время турецкой войны царю Александру II освободить крепостных от барщины или как Николай II во время японской войны кой-какие облегчения для своих, подданных сделать. Ибо может случиться так, что народ их сбросит, как сбросил Николая в последней войне с германцами и австрийцами.

Как только опасность войны пройдет, а хлеб уродится, тогда они не так запоют.

Братья, крестьяне! Хлебопашцы!

Не давайте хлеба советской власти!

Вредите красным москвичам как можете и где можете!

Разрушайте телеграф, телефон, железную дорогу, чтобы они не могли с Украины вывозить наше добро!

Время уже наконец из серой скотины, которая послушно подставляет шею под московское ярмо, царское ли, советское ли стать свободным гражданином своей свободной страны и ни от кого независимой **Украинской Народной Республики!** Сбрасывайте московское красное ярмо!

"Вставайте, кандалы порвите и вражеской злою кровью волю окропите!" — такой завет дал нам наш Великий Пророк ТАРАС ШЕВЧЕНКО.

И мы его должны выполнить!

Украинский Революционный Комитет

1932 год.

**Прочитавши перешли почтой знакомым!
К интеллигенции на Украине**

Обращаемся к вам, тем из интеллигенции, что любят наш родной край, кто бы вы ни были без

различия национального или религиозного. Обращаемся к вашему развитому интеллекту и зовем итти на помощь обездоленному украинскому народу в его недалекой неминуемой борьбе за простые права человека и гражданина, за простую человеческую жизнь против физической и моральной смерти от теперешнего сумасшедшего иностранного режима.

Разумеется, что многим из вас не по душе будут наши отдельные задачи в борьбе с коммунистической властью. Но поймите вы все истинно-русские и без различия национальностей люди на Украине, что украинская национальная революция неминуема как завтрашний день и что за национальную независимость украинский народ будет бороться до решительной победы. Все стремления "единонеделимцев" лишь затянут кровавую борьбу и заострят межнациональные отношения на Украине. Особенно перед интеллигенцией национальных меньшинств на Украине стоит тяжелый, но неминуемый вопрос: или с украинским народом в его борьбе за последовательно-демократическую республику с наибольшими правами для национального меньшинства или против украинского народа за московскую деспотию красную или белую? Третьего не дано: общероссийская демократия, федерация — исключены, к чему привела последовательно на бумаге советская союзная конституция. Всех представителей национального меньшинства мы зовем для совместной борьбы за демократию в пределах Украинской Народной Республики, которая обеспечит вам право на труд, на культурно-национальное развитие, оценит вашу лояльность к украинскому народу во время его освободительной борьбы.

На вас, украинские интеллигенты, ложится великая историческая задача — слиться со своим народом в его недалекой кровавой борьбе за независимость.

Помните, что наша история полна измен национальной интеллигенции на пользу иностранцев-империалистов и что в самое тяжелое время народных восстаний - за освобождение народа или иностранное ярмо — решал голос украинской интеллигенции, голос мозга нации!

Исторические расчеты двух наций-украинской демократии и московской автократии — приближаются. Будьте же осторожны, представители украинской интеллигенции!

Теперь в ваших руках технический аппарат иностранного господства и издевательства над целой украинской нацией и потому на вас ложится историческая обязанность подготовиться к той минуте, когда эту целую государственную машину можно будет повернуть на службу освобожденному уже украинскому народу!

Вы, украинская интеллигенция, должны выделить организаторов недалекой национальной революции. Ни один украинский интеллигент не имеет права ожидать "объективного" хода событий, а сразу же должен влиться в ту или иную демократическую организацию украинского народа. Кому роднее крестьянская стихия — в поход за тайную организацию родного села! Кому ближе на фабрику, завод — окунуться с головой в интересы придавленного москалями украинского рабочего!

Только эти основные классы, организованные в добровольные демократические партии, под умным руководством соответствующей интеллигенции, в состоянии начать восстание против иностранного господства и победоносно привести к возрождению украинской народной республики на измученной украинской земле.

К вам ли, украинские интеллигенты, которые перенесли неслыханное в мире моральное угнетение, бедность, обругание распоряжавшегося московского хама, обращаться с доказательствами, что настоящее украинское крестьянство и рабочий класс ничего общего не имеет с тем люмпен-пролетариатом, что является к вам на сумасшедшие чистки, ревизии, а то и просто на ваши места в аппарате. Поймите, что это последняя ставка московской тирании, найти среди голодных масс последних своих приспешников, выдвиненцев-активистов.

Отживающего врага необходимо добивать организованными силами!

К подпольной работе среди крестьян и рабочих!

К вооруженной борьбе за независимую Украинскую Народную Республику!

Ко всеобщей забастовке для восстановления народно-демократической власти на Украине!

Ибо только два пути есть для вас: либо с украинским народом, либо с московской деспотией!

Украинский Революционный Комитет

1931 года.

Прочитавши не порви а пошли знакомым!

Пролетарии всех стран,
соединяйтесь!

К УКРАИНСКИМ РАБОЧИМ И СЕЛЯНАМ

Приходит время неминуемого упадка сталинской деспотической диктатуры. Смену этого дикого московского режима должны ускорить и использовать все угнетенные народы Союза: украинцы, белоруссы,

грузины, донские и кубанские казаки, азербайджанцы, киргизы, татары и т. п.

От этих закабаленных народов, от их национальной и 'социально-классовой зрелости зависит успех в недалекой борьбе с московской оккупацией.

Не верьте московским большевикам, если они национально-освободительное движение покоренных народов называют контрреволюцией и реакцией.

Дело в действительности как раз обстоит наоборот!

Московская коммунистическая диктатура — вот наичернейшая реакция. Это же они, московские большевики, в 1919—20 гг. войной пошли на свободные демократические республики Украины, Грузии, Кубани, Дона, Туркестана и т. п. Это же они залили кровью рабочих и крестьян освобожденную от помещиков национальными правительствами (которые почти исключительно состояли из социалистов) народную землю. Это же они закрепленную социалистическими правительствами Украины, Грузии в собственность за трудовым крестьянством землю отобрали снова на пользу московской казны, и кровью и грабежом проводят теперь крепостничество на селе. Это же они отобрали во всех покоренных краях фабрики и заводы, все подземные богатства в собственность московского государства и хищнически эксплуатируют городского рабочего как колониальных рабов.

Это же они московские обманщики своим великодержавным шовинизмом господствующей московской нации разжигают национальную рознь среди пролетариата Украины, Кубани, Грузии, Азербайджана, насаждают антисемитизм, украиноедство, трактуя покоренные народы как что-то низшее, а национальный язык и культуру как язык "собачий", мужицкий!

И этот дикий террор и этот открытый грабеж трудящегося народа — рабочих и крестьян, это московское хамство, безголовые последователи сумасшедшего Ленина-Сталина и К° теперь называют социализмом.

Заметили ли вы, что московские коммунисты больше нападают на западно-европейских социалистов, называя последних социал-предателями, прихвостнями буржуазии и т. п. Делают это они потому, что западно-европейские социалисты есть действительно социалисты, а не вруны, которые без крику и гаму в самом деле проводят в Европе социалистические идеи в жизнь. Коммунисты не могут никак забыть западно-европейским социалистам того, что они выявили и продолжают выявлять перед пролетарскими массами всего мира настоящее лицо московских коммунистов.

Украинские рабочие!

Проснитесь, встрепенитесь, задумайтесь над гадким московским враньем! Социализм, каким его мыслил себе Маркс и Энгельс, который сейчас проповедают и претворяют в жизнь все европейские социалисты — это прежде всего общественный строй без эксплуатации человека человеком, народа народом! Что же принесли московские большевики на Украину, Кубань, Кавказ, Туркестан, Сибирь?

Это же московская власть превратила эти края в свои колонии и немилосердно вывозит из них к себе на Московщину и за границу весь народный доход. Знаете ли вы, что из покоренных краев Московщина вытягивает ежегодно больше чем на 10 млрд, золотых (а не бумажных большевистских) рублей хлеба, угля, нефти, железа, стали, руды, мяса, масла и готовых изделий, часть потребляет у себя, а еще больше вывозит для продажи за границу.

Вот почему нехватает ни хлеба, ни промышленных товаров. Награбленную или по твердой цене забранную у крестьян пшеницу, скот, а у рабочих — за мизерную нереальную зарплату — готовые изделия, московские грабители за полцены как краденое сбывают иностранцам за золотые и открывают для себя, для своих "вождей"-коммунистов в капиталистических банках золотые фонды на всякий случай, если придется удирать из СССР.

Чтобы увеличить эти фонды они идут на то, что где-то в Европе берут в долг какие-то товары и, не ввозя их в СССР, продают за наличные другим иностранным государствам.

Не верьте грабителям, если они говорят, что за вывезенные с окраины товары они привозят вам машины для "индустриализации" для "строительства социализма". Позорное вранье, ибо то мизерное количество машин, которое они завозят из заграницы, идет на Московщину для строительства в первую очередь военной промышленности. Московскую область большевики индустриализируют за счет обворованных Украины, Кубани, Грузии, Азербайджана, претворяют московские земли в бронированный кулак, нужные им в первую очередь для удержания в послушании покоренных краев.

Трудящийся народ — крестьяне и рабочие закабаленных народов Союза, подневольно своей работой укрепляют московский великодержавный империализм, милитаризм и государственный капитализм. Сами своей покорностью помогают иностранной власти укреплять московскую тюрьму народов.

Такова московская действительность, таков московский социализм!

Долой с московскими душителями, которые обворовывают не только добро нашего народа, а опоганивают великое всемирное рабочее движение — социализм!

Только независимое национальное демократическое государство спасет каждый угнетенный народ из московской неволи!

Только в демократической республике трудящийся люд как представляющий большинство народа, сам свободными, закрытыми выборами установит народную власть как центральную, так и местную и через нее защитит свои интересы как внутри государства так и извне.

Национальная демократическая республика — это не контрреволюция, как врут большевики, а переходный демократический государственный строй трудящегося народа в его борьбе с нуждой, бедностью, политическим и моральным угнетением. Свободное демократическое национальное движение угнетенного народа — это совсем не то, что московский великодержавный шовинизм, который ненавидит покоренные нации, ибо боится потерять власть, а с ней и выжимание их подневольного труда; это не контрреволюция, не реакция, а организованная повседневная борьба, которую проводят трудящиеся народные массы в своих интересах. Это массовый творческий почин в направлении освобождения труда от классовой и национальной эксплуатации, это почин социалистический.

Вот почему в 1917—18 гг. во главе национальных освободительных движений всех покоренных народов Восточной Европы и шли социалисты, ибо они защищали и звали свои трудящиеся массы к борьбе за национально-государственную независимость, за демократический и правовой строй и гражданскую свободу, за наделение крестьян землей в собственность, за социальное обеспечение рабочих, за свободу забастовок, за независимость профсоюзов, за свободу слова, печати, собраний и т. п.

Демократическо-национальное государство — это создание и оружие самих трудящихся крестьян и рабочих, в то время как диктатура — это орудие вооруженной до зубов кучки прихвостней частного или государственного капитализма для эксплуатации трудящихся масс.

Долой с московским государственным капитализмом!

Крестьяне и рабочие! Остерегайтесь провокаций большевиков, если они натравливают вас одного против другого. Знайте, что национальное независимое государство для каждого из этих классов одинаково нужно и необходимо для освобождения из-под иностранного ига и поборов.

Только совместным революционным почином, только совместным восстанием трудящийся народ Украины возродит Украинскую Народную Республику и вооруженной рукой защитится от нового московского нашествия.

Знайте, что солдаты еще долго не освободятся от великодержавного шовинизма и после падения большевиков, какая бы ни была у них власть, все одно пойдут войной на Украину. Ищите же согласия со всеми подневольными народами Союза. Это наши союзники в недалекой борьбе за демократию, за национальное освобождение против московского империализма!

Подтачивайте диктатуру, ускоряйте упадок большевиков!

Убеждайте красноармейцев, готовьтесь к организованной всеобщей забастовке, что неминуемо претворится в вооруженное всенародное восстание!

Большевики не убили, а только прервали на некоторое время Украинскую национальную и социальную революцию.

Держите же твердо в своих трудовых и честных руках старое знамя Украинской Народной Республики!

"ЗЕМЛЯ И ВОЛЯ".

Украинская Социал-Демократическая Рабочая Партия
(Фракция за границей)

К КРАСНОАРМЕЙЦАМ-УКРАИНЦАМ

ЗНАЕШЬ ЛИ ТЫ, ПАРЕНЬ:

1. Что ты сын подневольного московскою коммуною украинского народа?
2. Что из народа твоего теперешняя твоя власть сдирает не 7, а 27 шкур: забирает у него последнюю мерку пашни, тянет из хлева последнюю скотину, забирает последний ковш муки и последнюю курку?
3. Что бесконечные подати, которые платит твой отец и весь украинский народ, идут на пьянство да гульню московской комиссарни-босоты?
4. Известно ли тебе, что сотни миллионов пудов сахара, пшеницы, ржи и других посевов, которые насильно забирает у бедного украинского народа и вывозит теперешняя твоя власть за границу, разбазаривает на проведение коммунистического "рая" среди негров, арабов, индусов, китайцев, японцев и других далеких чужих тебе народов?
5. Что за деньги, за хлеб, заработанный потом и кровью украинского народа и вывезенный властью за границу, гуляют аж гудит целая армия советских комиссаров, агитаторов, шпиков и другой сволочи, а ты чтобы иметь сапоги или же плуг вынужден продавать чуть ли не корову или коня, а за метр паршивого ситца платишь пудами хлеба?
6. Что твоих братьев теперешняя власть сотнями тысяч переселяет с родной им от деда и прадеда земли на гибель в далекую и холодную Сибирь и на Соловки, на место их садит своих

прихвостней?

7. Что украинского рабочего только за то, что он заикнется о своих правах работать и жить, так как работает и живет рабочий за границей, — эта, твоя власть, что зовет себя рабоче-крестьянской, — расстреливает и немилосердно гноит по тюрьмам и ссылкам.

8. Понимаешь ли ты, что украинский крестьянин и рабочий, эти как будто бы хозяева рабоче-крестьянской республики, превращенные твоей властью в подневольных, еще худших, чем прежние панские крепостные.

9. Что возле твоего отца и братьев эта "крестьянско-рабочая" власть насадила в каждом селе, в каждом хуторе, на фабрике и на заводе везде своих шпикив, разных комиссаров, селькоров, сексотов и другой голоты, чтобы не спрятали от нее храни господи гарнца муки или яйца, чтобы "неблагонадежных" (тех, кто посмеет быть такой хорошей властью неудовлетворенным, либо коммунистическому паршивчику издавелека шапочки не снимет) выявлять и скорее со свету убрать?

10. Знаешь ли ты наконец, что эта же твоя теперешняя власть постаралась уничтожить со свету божьего наилучшего защитника украинского народа, закланного врага теперешних твоих опекунов С. Петлюру? Что Шмуль Шварцбард, который застрелил в Париже на улице в 1926 г. этого украинского народного героя, был никто иной как подосланный твоею властью чекист?

Так вот же знай:

1. Что позвали тебя в Красную армию, чтобы ты эту власть прохвостов, разбойников, злодеев своей грудью защищал, чтобы опираясь на тебя, красноармеец власть эта твоими же руками могла расстреливать и обдирать: твоего отца, брата, соседа, весь украинский народ; чтобы твоим штыком она могла насадить коммуну во всем мире, чтобы ободрать и согнуть в бараний рог рабочих и крестьян других государств мира, так как она это сделала с рабочими и крестьянами Украины.

2. Что перед этой властью украинский народ в 1917, 18, 19, 20, гг. защищался как только мог; что для борьбы с московской коммуной он организовал было свою почти десяти тысячную регулярную армию, имел сотни партизанских повстанческих отрядов и что в борьбе этой положили головы сотни и тысячи лучших сынов украинского народа.

3. Что народ украинский хотел жить независимой своей жизнью, не иметь ни одного "опекуна" и организовал было свою независимую Украинскую Народную Республику, которую теперешние твои хозяева-коммунисты уничтожили, а украинский народ вновь взнуздали.

4. Что теперь по тюрьмам Сибири и Соловков и в концентрационных большевистских лагерях в голоде и холоде гниют сотни и тысячи твоих братьев, которые боролись за свободу украинского народа против коммуны.

5. Что и до сих пор за границей есть правительство независимой Украинской Народной Республики во главе с Андреем Левицким, который заменил покойного С.Петлюру, что есть еще и украинское войско, которое в 1917, 18, 19 и 20 г.г. боролось со всеми врагами украинского народа пошло в свет, а коммуне не подчинилось.

6. Что и сейчас московская коммунистическая власть думает о тебе как бы погнать тебя на войну с Японией, с Польшей и Румынией, вывезти тебя из родной земли, чтобы когда ты за коммуну сложишь голову свою, смогла бы окончательно ограбить твоих безоружных отцов и братьев. Так знай же, что такой власти служить, — это значит своему же народу изменять. Знай же, что свобода и благополучие твое и твоего народа может быть обеспечено лишь тогда, когда будешь иметь собственную Независимую Украинскую Государственность, когда от чужой насильственной власти на Украине не останется и следа.

А поэтому:

1. Помни, что задача каждого сына украинского народа, а тем больше бойца-народ свой защищать, а потому всегда выступай с оружием в руках в защиту народа, если его обманывают комиссары, ГПУ и др. сволочь, вступайся за своего товарища в армии.

2. Требуя, чтобы в твоей части командирами твоими были бы украинцы, а не иностранцы.

3. Ни на одну войну не иди. Если же тебя на эту войну потянут, сдавайся в плен, либо забирай оружие и иди с ним домой, уничтожай коммунистическую власть, организуй свой строй. Не выпускай с Украины живым ни одного врага украинского, отбирай все имущество и оружие, не давай вывозить врагу ни одного вагона, ни одного фунта хлеба. Войско же украинское из-за границы тебе в этом поможет.

4. Если же в подневольных Московю землях восстанут люди против насильников и будут их бить, выгонять, чтобы самим порядок в своих краях наводить, помни, что и твой край подневольный. Не войи с восставшими, не защищай своего врага, советскую московскую власть. Помни, что грузин и татарин, черкес и турок все твои приятели и союзники, ибо все они как и ты хотят освободиться из-под московского ярма. Присоединяйся к восставшим и помогай им.

5. Тем временем стоваривайся со своими товарищами, ближними и родственниками, чтобы, когда чужую власть начнут на Украине черти брать, быть готовым их гибели помогать. Время уже недалеко.

6. Все это хорошо помни, передавай родным, знакомым, товарищам, чтобы они знали.

Украинский Революционный Комитет

1932 год.

ДАЗО. — Ф.П. — 216. — Оп.1. — Спр.4. — Арк. 33 зв., 37, 37 зв., 38, 38 зв., 39, 39 зв., 40.

№ 196
ІЗ РОЗПОРЯДЖЕННЯ ЦК КП(б)У
ПРО ВИВЕЗЕННЯ ЗЕРНОВОГО ФОНДУ КОЛГОСПІВ
У РАХУНОК ПЛАНУ ХЛІБОЗАГОТІВЛІ

25 грудня 1932 р.

Весьма срочно нарочным
Всем секретарям партячеек,
уполномоченным РПК и РИК, председельсоветам,
председателям колхозов.

В отмену и изменение всех прежних распоряжений, при сем препровождается копия телеграммы-молнии от 24/XII—32 г. для немедленного и неуклонного исполнения:

В связи с отменой постановления ЦК КП(б)У от 18/XII—32 г. "О колхозных фондах", предлагаем:

1. Во всех колхозах, не выполнивших плана хлебозаготовок в пятидневный срок вывезти все без исключения наличные колхозные фонды — в том числе и семенной в счет выполнения плана хлебозаготовок.

2. Всех, оказывающих этому делу сопротивление, в том числе и коммунистов, арестовывать и предавать суду.

3. Предупредить всех председателей колхозов, что в случае ежели по истечении указанного срока будут обнаружены какие либо не вывезенные фонды или скрытые фонды-амбары и тому подобное, председатели, а также и другие виновные в этом должностные лица будут привлечены к судебной ответственности и сурово покараны.

КОСИОР, СТРОГАНОВ, АЛЕКСЕЕВ

Вказівка керівництва Великотокмацького району
про виконання цього розпорядження

Это решение входит в силу с момента получения вышеуказанными адресатами, которые несут полностью ответственность в партийном и судебном порядке за своевременное и точное выполнение, в указанные сроки, вышеуказанной директивы.

Секретарь райпарткома КРЕМНЕВ
Уполномоченный обкома МИХАЙЛОВ
Председатель райисполкома ПЕСТОВ

ДАЗО, Ф. П. — 213, — Оп.13. — Спр.14, — Арк. 5.

№ 197
ВКАЗІВКА СЕКРЕТАРЯ ЦК КП(б)У С. КОСІОРА ОБКОМАМ ТА РАЙПАРТКОМАМ ПРО ЗДАЧУ
НАСІННЄВИХ ФОНДІВ У РАХУНОК ПЛАНУ ХЛІБОЗАГОТІВЛІ

29 грудня 1932 р.

Обкомам и РПК

До сих пор еще районные работники не поняли, что первоочередность хлебозаготовок в колхозах, не выполняющих своих обязательств перед государством, означает, что все имеющееся в наличии зерно в этих колхозах, в том числе и так называемые "семенные фонды" должно быть в первую очередь сдано в план хлебозаготовок.

Именно поэтому ЦК ВКП(б) отменил решение ЦК КП(б)У от 18.XI.32г. о невывозе семенных фондов как решение, ослабляющее наши позиции в борьбе за хлеб.

ЦК КП(б)У предлагает в отношении колхозов, не выполнивших план хлебозаготовок, немедленно на протяжении 5-6 дней вывезти все наличные фонды, в том числе так называемые "семенные", на выполнение плана хлебозаготовок.

ЦК обязывает немедленно мобилизовать для этого все перевозочные средства, живую тягловую силу, автотранспорт и трактора. В однодневный срок дать твердый ежедневный наряд на поставку

необходимого количества лошадей, в том числе и единоличниками.

Всякую задержку в вывозе этих фондов ЦК будет рассматривать как саботаж хлебозаготовок со стороны районного руководства и примет соответствующие меры.

Секретарь ЦК КП(б)У С. КОСИОР

29.XII.32 г.

ЧОРНА КНИГА УКРАЇНИ, КИЇВ. ВИД. "ПРОСВІТА". 1998. — С. 135,136.

№ 198

**ПРОТОКОЛ ЗАСІДАННЯ ПОЛІТБЮРО ЦК КП (б)У
ПРО ЗАСТОСУВАННЯ РЕПРЕСІЙ ДО ТИХ,
ХТО НЕ ВИКОНУЄ ПЛАНУ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ**

29 грудня 1932 р.

**ПРОТОКОЛ № 96
засідання Політбюро ЦК КП(б)У
с участієм т. Кагановича Л.М.**

от 29 декабря 1932 г.

Присутствуют: члены Политбюро ЦК: Балицкий, Косиор, Терехов, Хатаевич, канд. в чл. ПБ ЦК т.т.Шлихтер, Чернов (?)

I. О распространении на Днепропетровскую область мер, принятых по отношению к Одесской области

1. Выслать 700 семей с 20-25 сел основных отстающих районов.
2. Т.т. Карлсону и Реденсу организовать высылку на Север злостных элементов и кулаков (без семей) в количестве 700 человек.
3. Составить список исключенных в количестве 50 из партии для немедленной высылки в конц. лагерь.

Просить ЦК ВКП(б) утвердить это решение.

II. Об усилении репрессий к злостным несдатчикам хлеба — единоличникам.

Предложить Днепропетровскому и Харьковскому обкомам в отношении злостных единоличников применить на основании Постановления СНК УССР от 11.XI.32 г. распродажу всего их имущества, а также лишения полностью всей усадебной земли и всех построек. В отношении Харьковской области эту меру применить в отношении примерно тысячи хозяйств; по Днепропетровской области — 500 хозяйств.

III. Вопросы хлебозаготовок

- а) послать обкомам и райпарткомам КП(б)У следующую директиву (см.приложение);
- в) дать указания как по партийной линии, так и по линии ГПУ о том, чтобы обратить серьезное внимание на раскрытие тайных складов и укрывательства разворованного хлеба по крупным и мелким городам, пристанционным пунктам и у некоторых железнодорожных служащих, являющихся сообщниками кулаков и саботажников.

V. О судебных делах

1. Поручить т.т. Полякову, Ахматову и Берновскому проверить причины расхождений между областями и НКЮ в количестве утвержденных в центре дел по Одесской и Днепропетровской областям, выяснить виновных в задержке дел (в области или в НКЮ) и принять решительные меры к устранению в дальнейшем какой бы то ни было задержки в рассмотрении дел.

2. В целях полного обеспечения тщательности рассмотрения дел в центре и избежания возможных ошибок установить, что дела до рассмотрения в комиссии ЦК должны рассматриваться подготовительной тройкой в составе т.т. Полякова, Ахматова и Берновского.

3. Считать необходимым посылку Наркомюстом руководителям Выездных сессий небольшого письма по вопросу составления приговоров, в котором привести два приговора: один как образец хорошо составленного и другой как образец плохо составленного приговора с указанием о недостатках, имеющихся во втором, плохо составленном приговоре.

Проект письма поручить составить тройке в составе т.т. Полякова, Ахматова, Берновского.

Секретариату ЦК предварительно просмотреть проект.

Копию письма НКЮ послать также секретарям райпарткомов со специальным небольшим письмом ЦК.

4. Предложить обкомам наряду с печатанием приговоров о расстрелах и об использовании в районной прессе

также печатать важнейшие приговоры о расстрелах и исполнении в областной прессе с соответствующим освещением.

V. Об имеющихся фактах перегибов и хулиганства

1. Считать, что решительную борьбу с фактом хулиганства и воровских действий (присвоение имущества несдатчиков хлеба) необходимо вести по каждому случаю в отдельности.

Поручить Комиссии ПБ (т.т. Хатаевич, Карлсон, Киселев) выделить 4-5 наиболее значительных фактов хулиганства и воровства со стороны лиц, посланных на хлеб, строго наказывать виновных через суд с опубликованием во всех районных газетах.

2. Ввиду того, что имеются факты, когда ряд районных работников и уполномоченных свою бездеятельность в области хлебозаготовки прикрывают чисто формальным применением репрессивных мер, что, по сути дела, является проявлением двурушничества и чиновничества, считать необходимым все поступающие материалы об извращениях со стороны районных и сельских работников и уполномоченных после проверки рассматривать в Тройке ЦК по репрессиям и реагировать на каждый случай в отдельности.

VI. О рапорте Винничины об окончании хлебозаготовок, опубликованном в "Комуністі" 29 декабря.

Послать Винницкому обкому и облисполкому следующую телеграмму: Ваш рапорт считаем неправильным и преждевременным; а помещение его в "Коммунисте" без ведома ЦК ошибочным, за что редакции поставлено на вид. Рапортовать будете иметь право после выполнения плана по семссуде, по культурам, а также по совхозам.

Секретарь ЦК КП(б)У С.КОСИОР

ЧОРНА КНИГА УКРАЇНИ, КИЇВ. ВИД. "ПРОСВІТА". 1998. — С. 135, 136.

№ 199

**ПРОТОКОЛ ПОЛІТБЮРО ЦК КП (б)У
ПРО ПІДВИЩЕНІ НОРМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДУКТАМИ ТА ПРОМИСЛОВИМИ ТОВАРАМИ
КЕРІВНИХ ПРАЦІВНИКІВ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ
ТА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ**

30 грудня 1932 р.

Особая папка

Протокол №97, п.12 от 30.XII.32 г.

Об упорядочении дела снабжения руководящих работников центральных и областных учреждений.

Предложенный проект постановления с внесенными поправками утвердить (см. приложение).

1. Организовать вместо существующих шести два распреда, из которых:

один — для снабжения членов ЦК, ЦКК, Наркомов, Уполномоченных союзных наркоматов, членов Президиума ВЦИКа, зам. наркомов и зам. уполномоченных союзных наркоматов, рабочей части членов Президиума ВУСПС, основных руководящих работников ЦК, СНК, УКК и штаба УВО (зав. и зам. зав. отделов).

второй — для членов Коллегий наркоматов, руководителей союзных и республиканских хозяйственных объединений, их заместителей, зав. издательствами, редакторов газет.

2. В отношении группы работников, снабжаемых первым распредом, установить повышенные нормы отпуска продуктов и промтоваров, организовав порядок предварительных заказов и доставку на дом.

Передать в ведение этого распреда один из пригородных совхозов для обеспечения распреда молочными и мясными продуктами, птицей и овощами.

Для второго распреда установить норму снабжения, равную норме рабочих особого списка.

3. Оставить на специальном централизованном снабжении Наркомснаба две столовые для руководящих советских, партийных, хозяйственных работников и столовую ЦК КП(б)У.

4. Поручить организацию этих распредов Наркомснабу, выделив их в самостоятельные единицы, обеспеченные специальным фондом снабжения, планируемым и выделяемым Наркомснабом.

5. Персональную ответственность за организацию, правильное снабжение и работу этих распредов и столовых возложить на т. Берлина.

В связи с этим считать необходимым реорганизовать трест "Коммунар".

6. Для осуществления руководства общим направлением работы указанных распредов и столовых создать постоянную комиссию в составе т.т. Иванова — председатель, Берлина, Надь, Легкого, Просвирина, без права

замены.

Поручить комиссии в пятидневный срок составить список по прикреплению к распредам и столовым, установить точное количество продуктов, потребных для этой цели с тем, чтобы категорически запретить расходование сверх этого фонда.

7. Утвердить предложенный контингент областного актива.

8. Все остальные распреды и столовые, существующие при различных учреждениях и наркоматах, должны войти в общую систему кооперации либо действовать как самостоятельные, без выделения каких-либо централизованных фондов, сверх нормы снабжения по тому или иному коллективу.

С. КОСИОР

Т.т. Иванову, Надь, Берлину, Легкому, Просвирину.

ЧОРНА КНИГА УКРАЇНИ, КИЇВ. ВИД. "ПРОСВІТА". 1998. — С. 136.

№ 200

**ВКАЗІВКА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ОБКОМУ КП(б)У
ВСІМ МІСЬКПАРТКОМАМ І РАЙПАРТКОМАМ ОБЛАСТІ
ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ДОДАТКОВИХ РЕПРЕСІЙ
ДО КОЛГОСПНИКІВ**

30 грудня 1932 р.

Надсилаємо вам постанову обкому від 30 грудня 1932 р. про застосування додаткових репресій до окремих колгоспників тих колгоспів, де саботуються хлібозаготівлі.

Для здійснення цих заходів, було б добре, якби в такому колгоспі знайшлось 3-5 господарств, що приховують хліб, незаконно одержаний або взятий і здають його державі і закликають наслідувати їх приклад всіх колгоспників.

В здійсненні цього заходу повинні допомогти органи ДПУ.

Секретар обкому КП(б)У (підпис)

ДАДО. — Ф. 19. — Оп. 1. — Спр. 518. — Арк. 32.

№ 201

**ПОСТАНОВА БЮРО ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ОБКОМУ КП(б)У ПРО ПОКАРАННЯ КОЛГОСПНИКІВ,
ЯКІ САБОТУЮТЬ ХЛІБОЗАГОТІВЛІ**

30 грудня 1932 р.

Вважати за необхідне в кожному районі в 3-5 колгоспах, особливо саботуючих хлібозаготівлі, які є дійсними кублами організаторів куркульського саботажу хлібозаготівель, продати в них за борги або в порядку штрафу через суд по одній корові, що знаходиться в їх особистій власності, роз'яснивши на зборах колгоспників, що такий спосіб покарання застосовано до крадіїв, до організаторів куркульського саботажу хлібозаготівель, до тих, хто приховує хліб від держави, запропонувати колгоспникам здати прихований хліб і що того, хто здає прихований хліб державі, карати не будемо.

**Секретар Дніпропетровського обкому
(підпис)**

ДАДО. — Ф. 19. — Оп. 1. — Спр. 518. — Арк. 31.

№ 202

**ЗАЯВА СЕЛЯНИНА М. Ф. ВОДЯХИ ГЕНЕРАЛЬНОМУ ПРОКУРОРУ СРСР РУДЕНКУ ПРО
НАСИЛЬНИЦЬКЕ ВИЛУЧЕННЯ ЗЕРНА З КОЛГОСПІВ**

**ГЕНЕРАЛЬНОМУ ПРОКУРОРУ СРСР
тов. Руденко**

От персонального пенсионера Водяхи Никиты Федоровича, 1900 года рождения. Село Марьяновка, Михайловского р-на, Запорожской области, УССР.

ЗАЯВЛЕНИЕ

Настоящим прошу Вас тов. Генеральный прокурор разобрать моё заявление в нижеследующем. В 1932 году я работал директором Плодородского мукомольного комбината "Союзмука" при станции Плодородие, Сталинской железной дороги. За всё время работы директором комбината "Союзмука" я, как правило, был уполномоченным Молочанского райкома партии и Райисполкома по хлебозаготовкам и целому ряду других политических и хозяйственных компаний по бывшему Рейхенфельдскому и Марингеймскому сельским Советам, Молочанского района, в настоящее время Широковский и Марьяновский сельские Советы, Михайловского р-на, Запорожской обл. Как с основной работой, так и с поручениями Райкома партии и РайИсполкома, вплоть до 13 ноября 1932 года, я справлялся безукоризненно и не имел не только взысканий но и замечаний.

В июне месяце 1932 года мне, как уполномоченному Райкома партии и РайИсполкома Молочанского р-на было доведено задание заготовить зерно-хлеб по двум, Рейхенфельдскому и Марингеймскому сельским Советам 32210 центнеров. Мною были приняты меры и рекомендуемые в то время формы для выполнения плана заготовки и сдачи хлеба государству и по состоянию на 10 ноября 1932 года план был выполнен на 42% или 13520 центнеров. Хлеб был вывезен из колхозов, как говорили в то время под метлу, было вывезено и сдано государству не только продовольственное и фуражное зерно, но и семенное зерно, и семенные страховые фонды.

13 ноября 1932 года я был вызван, как уполномоченный по заготовке хлеба, на ст. Полугород, Молочанского района, где стоял правительственный вагон с уполномоченным Правительства, Народным Комиссаром просвещения УССР Скрипником Н. А. И мне было предложено отчитаться лично перед уполномоченным Правительства почему не выполняется план сдачи хлеба государству в заданном количестве.

Представ перед уполномоченными Правительства Скрипником я начал излагать ему истинное положение с заготовкой хлеба указал, что в колхозах на весну не осталось ни грамма хлеба для весеннего сева, что на сёлах имеются признаки голода в данный момент, а что будет к весне? Скрипник не дал мне дальше говорить, прервав на полуслове и задал мне вопрос на украинском языке: "Не якій це ти мові зі мною розмовляєш?" (Я с ним говорил на русском языке). Я ответил, что говорю на русском языке. Он задал второй вопрос: "Ти державну мову розумієш?" Я ответил, что такого языка не знаю. Он мне снова задал вопрос: "Ти звешся комуністом?" Я ответил, что да, я коммунист с 1926 года.

На последний мой ответ он набросился на меня бранью, начал оскорблять нецензурными словами: "ты никчемный коммунист, тряпкой, холявой, мерзотником и т. п., того то в тебя и дела с хлебозаготовкой идут кепско, что ты не говоришь с крестьянами на родном языке, с таких как ты будем делать котлеты" и целый ряд других подобных заявлений в мой адрес и здесь же с другого купе вагона вызвал к себе секретаря Молочанского райкома партии Королика и уполномоченный ЦК КП Украины КОККЕ, которым указал на меня, что перед Вами стоит никчемный коммунист, а поэтому дайте ему трехдневный термин на выполнение задания, а если он его не выполнит, то я Вам рекомендую сделать с него "котлету" и здесь же крикнул на меня "Геть отсюда наволочь". И я оставил вагон с уполномоченным Правительства Скрипником, униженный и незаслуженно оскорбленный явился на свой участок по заготовке хлеба, но все свои потуги, чтобы заготовить хлеб, были безрезультатными.

17 ноября 1932 года в 6 часов вечера на мой участок по заготовке хлеба прибыли уполномоченный ЦК КП Украины Кокке, секретарь Молочанского райкома партии Королик, уполномоченный Молочанского райотдела ОГПУ Бубликов, которые набросились на меня с требованием, почему я не выполняю задание Скрипника, почему на заготовленные пункты не поступает хлеб и т. п., заявили мне, что они уполномоченные Скрипником за не выполнение его задания по заготовке хлеба, расстрелять меня на месте без суда и следствия, как за срыв хлебозаготовки и не выполнения задания Партии и Правительства. На их требование я ответил, что если расстрел меня поможет выполнить план заготовки хлеба, то не возражаю, можете меня расстреливать, но это не поможет, так как хлеб изъят и сдан государству и хлеба больше нет. После этого Кокке, Королик и Бублик потребовали, чтобы я им отдал партбилет, в чём я также категорически отказал.

После целого ряда угроз в мой адрес, Кокке предложил уполномоченному ОГПУ Бублику меня арестовать и 17 ноября я был арестован и отправлен в Молочанскую КПЗ, где просидел без допроса и предъявления мне обвинения до 16 января 1933 года, между тем как Днепропетровской областной газете "Зоря" за 5 января (если не ошибаюсь) № 3 за 1933 год было опубликовано постановление Контрольной Комиссии ЦК КП Украины исключенных из партии 50 человек по Днепропетровской области с мотивировкой за зраду партии и Рад Влади, за куркульский саботаж хлебозаготовки з лав партии исключить. Следовал список исключенных из партии в количестве 50 человек, в котором значилась и моя фамилия. Ниже этого постановления было постановление уполномоченного

представительства ОГПУ СССР по УССР гласившее аналогичную мотивировку контрольной комиссии ЦК КП Украины с добавлением исключенных из партии, заключить в концлагеря та выслать за межю УССР тех же 50 человек, где в списке на 16 месте значилась и моя фамилия с указанием срока на 5 лет.

13 января 1933 года Молочанский район посетили секретарь ЦК КП Украины Косиор и уполномоченный ОГПУ по УССР тов. Балицкий. Нашу камеру предварительного заключения посетил тов. Балицкий, который потребовал от меня (я был старостой камеры), чтобы я дал список предварительно заключенных, по которым еще не окончено следствие на что я Балицкому ответил, что из 48 человек предварительно заключенных больше половины сидят по 1,5-2 месяца без всякого следствия, а на себя указал, что меня еще не опрашивали, а я уже осужден на 5 лет не знаю в чём меня обвиняют и дальше добавил, что такое правосудие может только быть в капиталистической Польше или Боярской Румынии, на что тов. Балицкий ответил, что сегодня Вас опросят хлопнул дверью нашей камеры, ушел от нас, не закончив разговор.

Того же 13 января 1933 года в 9 часов вечера меня вызвал в свой кабинет начальник Молочанского райотдела ОГПУ по фамилии Чупров, где присутствовали его заместитель Логинов, уполномоченный Бубликов и следователь Багно, зам. начальника Логинов начал меня упрекать за моё заявление Балицкому и предъявил мне обвинительное заключение, в котором значилось около 40-45 фамилий, из которых я ни одной не знал и дальше излагалось, что мы задались своей целью сорвать план заготовки хлеба по Украине, а по этому хлеб гноили, рассыпали по полю, сжигали на корню и агитировали колхозное крестьянство не сдавать хлеб государству и т.п. Заслушав обвинения, я в категорической форме заявил, что это сплошной вымысел, ложь и такого обвинения я не признаю и подписывать не буду, на что мне Логинов заявил, что за отказ подписывать предъявленное мне обвинение, он моими мозгами украсит стенку, на что я ответил, что предпочту украсить собственными мозгами стенку, но подписывать явную ложь и сплошной вымысел не буду.

После моего категорического отказа подписать обвинение, Логинов предложил мне подумать, открыв уделанный в стену в кабинете начальника сейф и с помощью Багно и Бублика втолкнул меня в несгораемый стеновой сейф. Сколько времени я пробыл в сейфе, я не знаю, но 14 января 1933 года в начале 3 часа дня очнулся в Молочанской больнице на больничной койке. Когда я стал спрашивать работников больницы, почему я очутился в больнице, то мне ответили, что меня ночью в обморочном состоянии доставили в больницу, после чего я начал вспоминать процедуру опроса и в хождение меня в сейф, я попросил врача больницы о составлении протокола, так как надо мной была сделана пытка, то врач от составления протокола категорически отказался, заявив мне, что у меня обморок на исходе и что я через час-полтора буду отправлен домой, после чего я больше о составлении протокола не настаивал и действительно в 4 часу дня меня отправили не домой, а в камеру предварительного заключения и того же 14 января 1933 года в 9 часу вечера вторично вызвали в кабинет начальника ОГПУ, начали требовать под угрозой оружия подписать обвинительное заключение, от чего я категорически отказался и меня бросили в подвальное помещение, где я пробыл до 16 января 1933 года до 11 часов ночи, а с 11 часов ночи был отправлен в Днепропетровскую тюрьму, где у меня отобрали партийный билет и 22 января 1933 года меня отправили в Новосибирский стройгородок ОГПУ, где я пробыл с 12 февраля по 13 марта 1933 года.

13 марта 1933 года меня этапировали в город Якутск, где был определён на работу в должности коменданта и помощником начальника экспедиции (по хоз. части) особого назначения ЭОН. 18 апреля ЭОН отправилось с города Якутска к месту работы в цепи Верхоянского хребта местности Сендучен, где и находился до 12 сентября 1934 года. Окончив задание ЭОН отправились в г. Якутск, куда прибыли 6-го октября 1934 года, по сдаче отчёта по хоз. части ЭОН 1 ноября 1934 года, а 2 ноября 1934 года мне администрацией экспедиции и Управление Якутского Гостреста "Дальстрой" объявили, что по пересмотру моего дела распрекомиссией я отбытия меры социальной защиты освобождён досрочно и что с 2 ноября 1934 года я являюсь вольным и свободным гражданином СССР и тут же Управление Якутского Гостреста "Дальстрой" предложило мне и уговорило меня остаться на один год поработать вольнонаёмным, на что я дал согласие и был назначен на должность (по трудовому соглашению) начальника Крест-Хольджайской транспортной перевалочной базы "Дальстрой" и начальника Лагерного пункта НКВД. При названной базе, где в этой должности и проработал до 1-го июня 1935 года, т.е. до окончания зимней навигации и с 1-го июня 1935 года был переведён на должность директора Кильдемского овощно-животноводческого Совхоза "Дальстрой" и начальником лагерного пункта НКВД при названном совхозе, где и проработал до 20 декабря 1935 г. до окончания трудового соглашения.

В феврале 1936 года прибыл на Родину к семье и в течении трёх месяцев отдыхал. 11 мая 1936 года по решению Молочанского райкома партии и райсполкома я был командирован и рекомендован на должность председателя колхоза им. Свердлова, где проработал в этой должности с 11 мая 1936 года до 15 октября 1959 года, исключая два года немецкой оккупации. В это время находился в рядах

Советской Армии.

15 октября 1959 года по личной просьбе был освобождён от работы в связи с преклонным возрастом и острым заболеванием почек. С 1 ноября 1959 года определён на персональную пенсию местного значения.

Товарищ Генеральный Прокурор! Я слишком допустил большую вольницу в подробностях изложения в данном заявлении постигшего меня несчастья в ноябре 1932 года. Но поверьте, иначе я поступить не могу. Со мной поступили весьма несправедливо и даже не по закону того времени. Меня обвинили и даже наказали, что я "изменил партии, советской власти, саботаж хлебозаготовок" и т.п. В то время, когда не имел помыслов на эту подлость. А поэтому прошу ВАС во имя чести, во имя справедливости затребовать обвинительный на меня материал того времени и рассмотреть состав моего преступления и если я виновен, то прошу наказать меня по всей строгости закона, если же нет за мной состава преступления, то прошу реабилитировать меня на что вышлите соответствующий документ, т.к. я хочу дожить свой век, чтобы меня не тяготило предъявленное мне обвинение в 1932 году.

В чём и прошу не отказать в моей просьбе.

3/12.61 г.

К сему (підпис) (ВОДЯХА)

Даю о себе краткую биографическую справку

1. Выходец из семьи кустаря сельского кузнеца без земелья. В 1912 году отец помер и я с 1912 года пошел батрачить по кулацким хозяйствам, батрачил до 1918 года.

2. С октября 1918 года был в партизанском отряде Опанасенко до 1919 года, партизанский билет № 27147.

3. В феврале 1919 года добровольно вступил в ряды Красной Армии в 5 Заднепровский полк 2 Артдивизии, был демобилизован из 41 стрелкового полка 30 дивизии в 1921 году.

4. С 1921 по 1926 год работал на частных и государственных предприятиях кочегаром и поммеханика.

5. В 1927 году в порядке выдвижения был послан на руководящую Админхозработу Союзхлеба и Союзмука, где работал до ноября 1932 г.

6. С ноября 1932 года до 2 ноября 1934 года в предварительном заключении и заключении экспедиции особого назначения Якутской АССР.

7. С ноября 1934 года по декабрь 1935 года начальником базы Крестхольджайская и директором совхоза в Кильдемцах "Дальстрой" ЯССР.

8. С мая 1936 года по октябрь 1941 года председатель колхоза имени Свердлова.

9. С декабря 1941 года по март 1944 года Советская Армия 25 УОС НКО СССР.

10. С марта 1944 года по октябрь 1959 года председатель колхоза имени Свердлова, Михайловского р-на, Запорожской области.

11. С 1 ноября по настоящее время персональный пенсионер местного значения.

12. Награждён в 1956 году Почётной грамотой Президиума Верховного Совета УССР.

13. В 1958 году награждён Орденом Ленина.

14. В 1945 году награждён медалью "За трудовую доблесть".

15. Награждён двумя большими серебряными медалями и четырьмя бронзовыми и двумя аттестатами II степени Главвыставкома.

3/12.61 г.

К сему (підпис) (ВОДЯХА)

ДАЗО. — Р 5747. — Оп. 3. — Спр. № 10089.— Арк. 40—45.

№ 203

3 ПОСТАНОВИ ПАРТКОЛЕГІЇ ЦКК КП(б)У ПРО ПОКАРАННЯ УПОВНОВАЖЕНИХ ПО ХЛІБОЗАГОТІВЛІ

1 січня 1933 р.

Розглянувши справи і вислухавши пояснення колишніх уповноважених для хлібозаготівель, знятих постановою ЦК КП(б)У з 21/12 — 32 р. за цілковиту бездіяльність і покривання районних організацій, які не вжили заходів до того, щоб зламати куркульський саботаж хлібозаготівель, партколегія ЦКК КП(б)У ухвалює:

1) Нагорного А. М. — член партії з 1921 року, заступник голови дніпропетровського облплану,

колишнього уповноваженого для хлібозаготівель у Василівському районі — з партії виключити, з роботи зняти і притягти до суду.

2) Касьян Я. Я. — член партії з 1920 р., керівник Укрводгоспу, кол. уповноваженого для хлібозаготівель у Царе-Костянтинівському районі — з партії виключити. Послати тов. Касяна на низову сільську роботу з тим, що коли він на цій роботі доведе свою відданість партії — за 6 місяців розглянути питання про відновлення його в партії...

3) Возному Ф. Ф. — членові партії з 1924 р., голові ВУКу шляхобудівельних робітників, кол. уповноваженому для хлібозаготівель у Коларівському районі — оголосити сувору догану і зняти з керівної роботи...

Постанову опублікувати в пресі.
Секретар партколегії ЦКК КП(б)У Кисельов

(Газета "Комуніст" — орган Центрального Комітету і Харківського Комітету КП(б)У — від 4 січня 1933 року.).

Від ред. В числі покараних значаться прізвища ще семи осіб з різних областей України.

№ 204

ПОСТАНОВА ПАРТКОЛЕГІЇ ЦКК КП(б)У ПРО УЧАСТЬ В.-БІЛОЗЕРСЬКОЇ РКК У БОРОТЬБІ ЗА ХЛІБ

Не пізніше 1 січня 1933 р.

Вислухавши доповідь голови В.-Білозерської РКК т. Міронова про участь РКК у боротьбі за хліб і повідомлення секретаря партколегії дніпропетровської облКК про наслідки розслідування фактів опору хлібозаготівлям від ряду сільських працівників району, — партколегія ЦКК відзначає, що В.-Білозерська РКК цілком незадовільно проводила боротьбу за хліб.

Маючи більш як 80 груп сприяння РСІ у колгоспах і МТС, РКК-РСІ не залучила їх до боротьби за хліб, проти організаторів куркульського саботажу хлібозаготівель і переховувачів, розкрадників колгоспного хліба, щоб виявити куркулів і нещадно розправитися з ними.

Бездіяльність та прямий куркульський саботаж від ряду членів і кандидатів партії, що був у районі, призвели до того, що район, маючи всі можливості виконати на строк план хлібозаготівель, ганебно відстав — на 25-XII виконав всього на 48,4% річного плану хлібозаготівель.

Не зважаючи на те, що райКК виключила з партії 34 чол. за невиконання хлібозаготівель, проте, вона не піднесла цієї справи на принципово-політичну височінь і не використала їх для мобілізації всієї партійної організації на розгром куркуля та його агентури в партії, на виконання плану хлібозаготівель у накреслені урядом і партією строки.

Партколегія ЦКК КП(б)У ухвалює:

1) Голову райКК В.-Білозерського району т. Міронова, як такого, що не впорався з роботою, що не забезпечує дальшого виконання покладених на нього партією завдань, — з роботи зняти, заборонивши йому працювати в органах РКК РСІ.

2) Доручити дніпропетровській облКК, персонально т. Козлову, протягом декади зміцнити В.-Білозерську РКК відповідним складом працівників.

3) Вирядити до В.-Білозерського району на 1 місяць партійну трійку облКК, доручивши їй:

а) допомогти райКК-РСІ у боротьбі за виконання плану хлібозаготівель, виявляючи куркульських саботажників як у колгоспі, так і в керівництві;

б) допомогти райКК правильно організувати роботу в боротьбі за хліб, організаційно-господарське зміцнення колгоспів і вчасне готування колгоспів і МТС до весняної сівби;

в) перевірити в 2—3 колгоспах, що вирішують виконання плану хлібозаготівель, роботу партійних осередків і окремих членів та кандидатів партії навколо боротьби за хліб, забезпечивши при цьому швидкий розгляд справ членів партії, зв'язаних з хлібозаготівлями, використовуючи такі справи для мобілізації всієї партійної організації на розгром куркульського саботажу хлібозаготівель, очищаючи партійні осередки від опортуністичних та куркульських елементів і колгоспи від куркулів та їхніх агентів;

г) перевірити, як нарсуд В.-Білозерського району проводить боротьбу з приховувачами і розкрадачами колгоспного хліба, як вироки суду в цих справах відповідають постанові уряду про охорону громадської власності. Про ухвалу облКК в питанні роботи суду повідомити партколегії ЦКК КП(б)У.

4. Доручити оргвідділу ЦКК через місяць перевірити виконання цієї постанови і про наслідки доповісти на ЦК ПКК.

5. Цю постанову оголосити в пресі.

(Газета "Комуніст" — орган Центрального Комітету і Харківського Комітету КП(б)У — від 3 січня 1933 року).

№ 205

З ПОСТАНОВИ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ОБЛВИКОНКОМУ ПРО ВИСИЛКУ ЗА МЕЖІ ОБЛАСТІ ГРОМАДЯН, ЯКІ РОЗКРАДАЮТЬ КОЛГОСПНИЙ ХЛІБ

5 січня 1933 р.

За активне зловмисне протидіяння виконання державного плану хлібозаготівель, за розкрадання колгоспного хліба, зловмисне порушення постанови ЦВК та РНК СРСР з 7 серпня 1932 р. "Про охорону та зміцнення громадської (соціалістичної) власності" Дніпропетровський облвиконком ухвалює: вислати з Дніпропетровської області з конфіскацією всього майна 700 господарств (голів родин разом з родинами) з таких районів і сіл області:

1. с. Воскресенка Чубарівського району — 30 господарств...
5. с. Борисівка Бердянського району — 25 господарств...
15. с. М.-Білозерка В.-Білозерського району — 30 господарств...
21. с. Гельдейсберг Молочанського району — 20 господарств
22. с. Гусарка Ц.-Константинівського району — 25 господарств
23. с. Олексіївка Ц.-Константинівського району — 25 господарств...
26. с. Преслав Коларівського району — 30 господарств
27. с. Н.-Миколаївка Коларівського району — 20 господарств

Голова облвиконкому М. АЛЕКСЕЄВ
Відповідальний секретар О. ДАШЕВСЬКИЙ

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 8 січня 1933 р.).

№ 206

З ІНФОРМАЦІЙНОГО ЛИСТА ЛЮКСЕМБУРЗЬКОГО РАЙВИКОНКОМУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ОБЛВИКОНКОМУ ПРО ХІД ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ У РАЙОНІ СТАНОМ НА 6 СІЧНЯ 1933 РОКУ

Люксембургский район на день информации выполнил годовой план хлебозаготовки на 97,9%,... по индивидуальным хозяйствам на 108,4%, по твердым заданиям - на 105,7%.

Из 38 колхозов выполнили план суммарно 23 колхоза... С целью усиления хлебозаготовок были оштрафованы 15-месячным мясным налогом 4 колхоза из коих 3 занесено на черную доску. Один из (них) — колхоз Петровка ... свой годовой план... выполнил... после того, как правление было предано суду. В двух других, "Вперед № 2", где благодаря попустительству правления хлеб был разобран, расхищен — план выполнен на 82,6%, "Нейгоф" — 77,8%. Председатели обеих артелей отданы под суд.

РИК своевременно возбудил ходатайство о занесении еще двух колхозов — Н-Красновка и бывш. "Ильич" на черную доску. По колхозу Н-Красновка, благодаря попустительству правления, кулачество, пролезшее в артель, организовало продажу хлеба на стороны, во главе стоял бригадир. Кроме того, хлеб разворовывался, что свидетельствует его нахождение по задворкам, в полове. По этой артели осуждены за кражу хлеба 14 человек... Колхоз "Шенталь" (бывший "Ильич") значительно засорен чуждым элементом, который организовал сопротивление в выполнении хлебозаготовки, хлеб разворовывался, план выполнен на 66%. Произведена очистка колхоза, вычищено 13 хоз., председатель правления отдан под суд, а также и правление. Постановлением президиума данный колхоз лишен звания "имени Ильича".

Из взятых под особое наблюдение Облсполкома 4-х колхозов на день информации, выполнило количественно свое годовое задание колхоз "Путь Ленина", остальные три колхоза отстают: "Форвертс" выполнил на 94,2%, "Ауфбай" — 87,9% и "Шенталь" 66%. Председатели этих колхозов отданы под суд. По этим колхозам было допущено разбазаривание хлеба — воровство. Из незаконно розданных натурвансов в количестве 3845 цент. возвращено 2248 ц. Сбор продолжается.

По всем колхозам района идет чистка от залезшего в колхоз чуждого элемента, рвачей, симулянтов, лодырей. Всего вычищено кулаков — 138, середняков — 49 и бедняков — 11.

За організацію саботажа в хлібопоставки, за разбазаривання хліба, воровство, небрежне ставлення до колгоспного майна привлечено до відповідальності: керівників колгоспів — 16, членів правління — 19, бухгалтерів — 6, агрономів — 7, кладовщиків — 9, бригадирів — 6.

Всі ці факти говорять за те, що форми класової боротьби, кулацтва перенесено всередину самого колгоспу, намагаючись шляхом дій — шкідництва взривити колгосп зсередини, перешкоджаючи організаційно-господарському зміцненню колгоспу. У боротьбі з кулацтвом краща частина колгоспників "середняки і бідняцтво" успішно борються за виконання своїх зобов'язань перед державою, одночасно зміцнюючи господарську силу колгоспу. У заходах, приймаються для подолання саботажа при виконанні хлібопостачання, бідняцтво і середняцтво знають правильний шлях до зміцнення колгоспу.

У теперішній час йде виключення кулацтва і контрреволюційних елементів з колгоспів і висилка за межі України...

Для індивідуальних господарств, хоча ще не всі контракти виконали всі зобов'язання, але разом з невиконавцями план 450 цент. виконано на 487 цент. По відношенню до індивідуальних господарств були застосовані наступні заходи впливу: грошові штрафи до 7 господарств, грошовий штраф до 32 господарств, відання до суду — 8 господарств, виключення з безспору порядку — 12 господарств. По твердим завданням план в 150 цент. виконано на 155 цент.

Без підпису

ДАЗО. — Ф. Р. — 1212. — Оп. 1. — Спр. 878. — Арк. 9.

№ 207

**З ПОВІДОМЛЕННЯ ГАЗЕТИ ЦК КП(б)У "КОМУНІСТ"
ПРО ЗАХОДИ ЩОДО НЕДОПУЩЕННЯ ТАЄМНОГО ПЕРЕМЕЛЕННЯ ЗЕРНА**

Не пізніше 9 січня 1933 р.

У постанові, що її схвалив Раднарком УСРР, особливої ваги завдання поставлено перед місцевими органами влади щодо боротьби з таємним перемеленням зерна. Усі жорна й хатні млини треба негайно вилучити, притягнувши винних у таємному перемелюванні до суворої кримінальної відповідальності.

Газета ЦК КП(б)У "Комуніст" від 9 січня 1933 року.

№ 208

**ТРИДЕННИЙ ЗВІТ ЛЮКСЕМБУРЗЬКОГО РАЙВИКОНКОМУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ
ОБЛВИКОНКОМУ ПРО ПОСИЛЕННЯ
ХЛІБОЗАГОТІВЛІ В РАЙОНІ**

12 січня 1933 р.

1. Надійшло заяв про вступ до колгоспів — вибуло з колгоспів 221, куркулів 161, середняків 49, бідняків 11.

2. Незаконно роздано натуровансів 33 колгосп 3845 цнт. Повернуто до хлібозаготівель:

а) натуровансів у 37 колгосп, усього 8814 цнт.

б) незаконно виданих натуровансів у 29 колгосп. 3212,2 цнт.

3. Поручено клопотання про накладення натурштрафів на колгоспи 5.

Затверджено ОВК натурштрафів 3 колгоспів.

Накладено
М'ясом на 4 колгосп.
Усього 87,02 цнт

Стягнуто
М'ясом 3 колгосп.
Усього 84,43 цнт

4. Притягнуто до судової відповідальності:

а) голів сільрад	—
б) членів правл. колгосп	25
в) рахівників	7
г) агрономів	8
д) голів колгоспів	17
е) комірників	10
ж) бригадирів	8
з) мірошників	—

радянського керівництва, його дворушницького та примиренчеського відношення до контрреволюційного саботажу хлібозаготівель, організованому як куркульськими елементами, так і куркульськими агентами в самій В-Білозірській парторганізації, що замість дійсного оперативного (керівництва) парторганізацією, сільрадами і колгоспами, і замість викриття та розгрому всіх тих, що прямо чи косвенно сприяли зриву виконання плану хлібозаготівлі, замість мобілізації на цій основі партійних і колгоспних мас для виконання завдань хлібозаготівлі, РПК і РВК утворювали видимість керівництва, обмежуючись формальним виконанням директив ЦК і РНК, прикриваючись документами різного роду засідань, нарад і таке інше.

2. Для того, щоб добитись рішучого зламу в хлібозаготівлі вся районна партійна і комсомольська організація повинна по-більшовицькому мобілізуватись під керівництвом нового районного партійного керівництва, зламати куркульський саботаж хлібозаготівель, викрити куркульських агентів в парторганізації, очиститись від них та суворо покарати. Виявити та вигнати всі контрреволюційні елементи з колгоспів та застосувати до них всі репресії...

5. Негайно стягнути до фунта тверді завдання з куркульсько-заможних господарств, дати рішучого зламу в хлібозаготівлі по одноосібниках, притягуючи до суворих репресій злісних контрактантів.

6. Встановити, що натураванси, які роздані в колгоспі, вважать за незаконно роздані... негайно повернути в хлібозаготівлю...

7. Пленум зобов'язує директорів МТС, уповноважених РПК, секретарів партосередків та участкових пом. директорів розгорнути переобмолот не лише цьогорічної, а всієї половини та соломи на наявність зерна.

Постанову пленуму РПК від 13 грудня 32 року про надання колгоспам знижок по річному плану хлібозаготівель скасувати.

8. Зобов'язати партосередки та уповноважених РПК широко роз'яснити серед колгоспників директиву ЦК і РНК про добровільне відкриття ям з хлібом, що хто добровільно... здасть захований хліб державі, того покарано не буде, а до тих, що добровільно не будуть здавати захований хліб, коли в них буде такий знайдено, то до них буде застосовано найсуворіших заходів на підставі постанови ЦК від 07.08.32 року.

9. Пленум пропонує фракції РВК та уповноваженим РПК ... до 20 січня 1933 року стягти всі грошові заборгованості та натур штрафів з колгоспів, що занесені на чорну дошку ("Комінтерн" та ім. Сталіна), зламати куркульський саботаж в цих колгоспах...

Пленум зобов'язує бюро РПК та РВК нещадно розправлятися з саботажниками в хлібозаготівлі та куркульськими елементами в партійній організації, застосовуючи до них найсуворіших партійних і судових репресій...

Пленум попереджає секретарів партійних організацій, уповноважених РПК, голів сільрад і колгоспів, що в разі не буде забезпечено цілковитого виконання плану хлібозаготівель, то ... до тих керівників буде застосовано найсуворіших партійних репресій, як до ворогів народу, зрадників партії та робітничого класу.

ДАЗО. — Ф. П. — 209. — Оп. 11. — Спр. 5. — Арк. 1, 2.

№ 210

З ПРОТОКОЛУ № 60 ЗАСІДАННЯ ПРАВЛІННЯ АРТІЛІ "ВОСХОД" СЕЛА НОВОМИКОЛАЇВКИ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ПРО ФОРМУВАННЯ З КРАЩИХ КОЛГОСПНИКІВ І КОМСОМОЛЬЦІВ СПЕЦІАЛЬНИХ БРИГАД ДЛЯ ВІЯВЛЕННЯ ПРИХОВАНОГО ХЛІБА ОДНОСІЛЬЧАНАМИ

18 січня 1933 р.

Черга дня. Про виконання плану хлібозаготівель.

Слухали. Доповідь голови сільради тов. Прядка. (він вимагає, щоб) члени правління повернули аванси не пізніше 19 січня 1933 року. (Негайно) розпочати роботу комісії по поверненню авансів та відкриттю (хлібних) ям для виконання плану хлібозаготівлі. Перевірити кожного колгоспника та одноосібника... Розставити комісії, взяти увесь хліб та притягти до відповідальності. Робити як слід та перевірити, чи (не переховуються) куркулі з інших сіл.

Ухвалили. Правлінню колгоспу доручити: кожній бригаді встановлювати щоденну норму заготівлі

(в) поверненні як авансу, так і контрактації городини... Голові колгоспу (щодня) перевіряти роботу бригад і протягом трьох днів збільшити (виконання) плану хлібозаготівлі...
(Утворити такі) бригади по хлібозаготівлі:

- I Качур Данило (бригадир)
Лобод Прошка
Коваль Оксана
Пирогов Федір
- II Качур Микола (старший)
Житник Микола
Пирогов Настя
Лобода Іван
- III Дем'яненко Василь (бригадир)
Деніга Марія
Скрипник Михайло
Бабах А. Ш.
- IV Рубан Іван (бригадир)
Таращен Григорій
Метерс С. А.
Маляров Кось (чи Кась)

ДАЗО. — Ф. Р. — 1404. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 11.

№ 211

ВКАЗІВКА СЕКРЕТАРЯ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО РАЙОННОГО ПАРТІЙНОГО КОМІТЕТУ ТА ГОЛОВИ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО РАЙОННОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ КОСТЯНТИНІВСЬКОМУ МІЖКОЛГОСПНОМУ ОСЕРЕДКУ, СІЛЬРАДІ ТА УПОВНОВАЖЕНИМ РПК ПРО ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ ДЛЯ ПРИСКОРЕННЯ ХЛІБОЗАГОТІВЛІ

21 січня 1933 р.

Для того, чтобы добиться разгрома кулацкого контрреволюционного саботажа хлебозаготовок и решительно поднять хлебозадачу, на основании Директивы Обкома КП(б)У от января с (его) [года] Райпартком и Райисполком предлагают безоговорочно провести немедленно следующие мероприятия;

а) по — колхозу "Радстеп", занесенному на черную доску;

1. Произвести изъятие всего хлеба, выданного колхозникам, за исключением тех, кто честно и добросовестно выполняет государственные обязательства, а также выявляет воров и содействует возврату разворованного хлеба. С этой целью тщательно отобрать этих добросовестных колхозников, а у остальных произвести изъятие всего хлеба, привлекая для этой работы добросовестных колхозников.

2. В течение 48 часов полностью взыскать с колхозников долги по кредитам, и проч[ую] задолженность колхоза, начисленную на колхозников, в том числе весь размер мясного налога плюс пятнадцатимесячный штраф мясом. По истечении этого срока, в счет погашения указанных долгов, мясного налога и натуроштрафа - у каждого колхозника и первую очередь в уже исключенных из колхоза произвести изъятие скота, домашней птицы и проч[его] ценного имущества, не допуская организованной групповой сдачи.

Этим мероприятием нужно добиться расслоения колхозников, выявления и сдачи разворованного хлеба в размерах, обеспечивающих выполнение плана.

При проведении мероприятия, указанного в этом пункте, подход к добросовестным колхозникам должен быть тот же, что и в части изъятия хлеба.

3. Установить колхозу "Радстеп" и колхозникам этого колхоза срок в 3 дня, т.е. 24 января для добровольного раскрытия ям и др[угих] мест, где спрятан краденный хлеб и возврата этого разворованного хлеба - ориентировочно в размере 200 тонн.

После истечения этого срока на уличенных в воровстве обрушить всю силу судебных репрессий, согласно закона об охране общественной собственности.

4. Установить по колхозу Радстеп срок — 25 января добровольного возврата натуравансов в размере, принятом постановлением общего собрания колхоза.

За невыполнение этого — коммунистов и комсомольцев немедленно исключать из партии и комсомола, а колхозников — из колхоза и одновременно производить принудительное изъятие всего хлеба, а также штрафовать натурой, как злосных единоличников, применяя лишение усадеб с

постройками с немедленным проведением в жизнь этих репрессий.

б) по колхозам Буденного и Калинина

1. Установить колхозам им. Буденного и Калинина и колхозникам этих колхозов срок 24 января добровольного возврата спрятанного в ямах и др[угих] местах краденного хлеба — в размере ориентировочно: по колхозу Буденного — 150 тонн и Калинина - 65 тонн.

После истечения этого срока на уличенных в воровстве хлеба обрушить всю силу судебных репрессий, согласно закона об охране общественной собственности.

2. Установить по этим 2-м колхозам твердый срок — 15 января добровольного возврата натуравансов в размере принятом постановлениями собраний колхозов.

За невыполнение этого — коммунистов и комсомольцев немедленно исключить из партии и комсомола, а колхозников — из колхоза и одновременно производить принудительное изъятие всего хлеба, а также штрафовать натурой, как злостных единоличников, применяя лишения усадеб с постройками с немедленным проведением в жизнь этих репрессий.

в) в отношении единоличников.

Единоличникам, не выполнившим обязательств по хлебоздаче дать срок один день на добровольную сдачу причитающегося с них хлеба, и после этого у всех невыполнивших произвести тщательное принудительное изъятие всего хлеба, кроме того наложить натур-штраф, денежный штраф и лишение наиболее злостных усадеб злостных усадеб с постройками.

Что же касается единоличников, выполнивших свои обязательства по хлебоздаче — то с ними провести массовую работу с целью добровольной продажи государству своих хлебных излишков.

Райпарком и Райисполком обязывают уполномоченных по хлебозаготовке также в точности выполнить пункты 5 и 6 директивы Обкома КП(б)У от 26 января в части, относящейся у сельским работникам.

На основе этих мероприятий с одновременным усилием переобмолота соломы и половы Райпарком и Райисполком обязывает Вас безговорочно до 10 февраля заготовить и сдать в хлебозаготовки 584 тонн хлеба, в том числе по Радстепу — 250 тонн, Калинина — 100 тонн, единолич[никам] — 34 тонны.

Установить ежедневную отчетность перед Райисполкомом по линии Сельсовета о всех мероприятиях, проведенных в связи с данной директивой о результатах за каждый день. Ответственность за своевременную подачу материалов возложить на Пред[седателя] Сельсовета тов. Савченко.

Обязать уполномоченных РПК ежедневно кратко информировать РПК о работе и результатах ее — за день по каждому колхозу.

Секретарь РПК (ТОЛСТОПЯТ)
Предс[едатель] Райисполкома (ЧАЙКА)

ДАЗО. — Ф. П. — 233. — Оп. 3. — Спр. 2. — Арк. 16, 17.

№ 212

**УХВАЛА БЮРО МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО
РАЙОННОГО ПАРТІЙНОГО КОМІТЕТУ
ПРО ВИКЛЮЧЕННЯ З ПАРТІЇ КОМУНІСТА, ЯКИЙ СКАЗАВ, ЩО КОЛГОСПНИКИ ПУХНУТЬ З
ГОЛОДУ**

22 січня 1933 р.

СЛУХАЛИ: 13/1-33 р. Про виступ Нефедова на партзборах в с. Мордвинівка з заявою, що повернення натуравансів неправильно, що колгоспники пухнуть з голоду.

УХВАЛИЛИ: За куркульську агітацію проти хлібозаготівлі Нефедова з партії виключити.

Доручити слідчим органам притягти Нефедова до відповідальності.

За секретаря РПК Л. ФЕЛЬДМАН

ДАЗО. — Ф. П. — 233. — Оп. 3. — Спр. 2. — Арк. 27.

№ 213

**ПРОТОКОЛ № 101 ЗАСІДАННЯ ПОЛІТБЮРО ЦК КП(б)У ТА РАДНАРКОМУ УСРР ПРО ЗАБОРОНУ
ВИЇЗДУ В РОСІЮ ГОЛОДУЮЧИХ СЕЛЯН**

23 січня 1933 р.

Особая папка

Прот. ПБ № 101, п. 10 от 23.1.33 г.

Директива ЦК ВКП(б) и СНК в связи с массовым выездом крестьян за пределы Украины.

1. Послать всем обкомам и облисполкомам следующую Директиву (см. приложение).

2. Предложить Уполнаркомпути (т.Лаврищеву) и ЮЖОКТО ГПУ немедленно дать указания всем железнодорожным станциям о прекращении продажи билетов за пределы Украины крестьянам, не имеющих удостоверения РИКов о праве выезда или промышленных и строительных государственных организаций о том, что они завербованы на те или иные работы за пределы Украины.

**ХАТАЕВИЧ, ЧУБАРЬ, ЯКИР, ЛЮБЧЕНКО,
БАЛИЦКИЙ, СЕРБИЧЕНКО**

Кольцову — ЦК ВКП(б)
Т. т. Лаврищеву, Друскису (все)
Т. т. Сапову, Кузьменко — п. 1.

Обкомам, облисполкомам

Из некоторых районов Украины начались по примеру прошлого года массовые выезды крестьян в Московскую, Западные области, ЦЧО, Белоруссию за хлебом. Имеют место случаи, когда села покидаются почти всеми единоличниками и частью колхозников. Нет никаких сомнений, что подобные массовые выезды организуются врагами советской власти, эсерами и агентами Польши с целью агитации "через крестьян" в Северных районах СССР против колхозов, против советской власти. В прошлом году партийные, советские, чекистские органы Украины прозевали эту контрреволюционную затею врагов сов. власти. В этом году повторение этой ошибки не должно быть допущено.

ЦК КП(б)У и СНК УССР предлагает:

1. Немедленно принять в каждом районе решительные меры к недопущению массового выезда единоличников, колхозников, исходя из разосланной по линии ГПУ директивы Балицкого.

2. Проверить работу всякого рода вербовщиков рабсилы на вывоз за пределы Украины, взять ее под строгий контроль с отстранением от этой работы и изъятием всех подозрительных контрреволюционных элементов.

3. Развернуть широкую разъяснительную работу среди колхозников и единоличников против самовольных выездов с оставлением хозяйства и предостеречь их, что в случае выезда в другие районы, они будут там арестованы.

4. Примите меры к прекращению продажи билетов за пределы Украины крестьянам и не имеющим удостоверения РИКов о праве выезда или рабочих промышленных и строительных государственных организаций о том, что они завербованы на те или иные работы за пределы Украины.

Соответствующие указания даны по линии УпНКПС и транспортного ГПУ.

5. Сообщите не позже 6 часов вечера 24 января коротко фактическое положение с массовым выездом крестьян по вашей области.

Секретарь ЦК КП(б)У М. ХАТАЕВИЧ

23.I.33 г.

Пред. СНК УССР В. ЧУБАРЬ

ЧОРНА КНИГА УКРАЇНИ, КИЇВ. ВИД. "ПРОСВІТА". 1998. — С. 136.

№ 214

**ПОСТАНОВА ЦК ВКП(б) ВІД 24 СІЧНЯ 1933 р.
ПРО ПІДСУМКИ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ НА УКРАЇНІ**

Не для друку

Резолюція пленуму ЦК КП(б)У, ухвалена на засіданні 7 лютого 1933 р.

Обговоривши постанову ЦК ВКП(б) з 24 січня 1933 р., в якій сказано, що:

"парторганізації України не справилися з покладеним на них партійним завданням щодо організації хлібозаготівель і виконання пляну хлібоздавання, не вважаючи на триразове скорочення і без того скороченого пляну" — пленум ЦК КП(б)У разом з секретарями міськомів і райкомів КП(б)У вважає, що ця постанова, як і промова т. Сталіна на останньому об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б), дає правильну більшовицьку критику незадовільної роботи українських партійних організацій і незадовільного керування хлібозаготівлями та керування колгоспами від ЦК КП(б)У.

Пленум відзначає, що рішення III Всеукраїнської конференції, яка дала розгорнуту критику помилок керування сільським господарством і справою хлібозаготівель минулого року і накреслила шляхи, щоб виправити ці помилки і ґрунтовно змінити методи керування сільським господарством, керування колгоспами, що цих рішень не тільки не виконано, а припущено цього року в справі хлібозаготівель, у справі керування колгоспами нові серйозні помилки.

Пленум вважає, що Україна мала всі можливості виконати не тільки тричі знижений план, який все ж зірвано, але мала всі об'єктивні можливості виконати цілком спочатку встановлений план хлібозаготівель.

Провал тричі зниженого плану хлібозаготівель є тільки наслідок незадовільного керування хлібозаготівлями, відсутності ясного розуміння особливостей обстановки цього року (колгоспна торгівля, складність керування колгоспами), відсутності справжньої більшовицької мобілізації партійної організації, особливо по вирішальних областях.

Пленум вважає за потрібне відзначити, що з самого початку хлібозаготівель як центральні, обласні, так і районні керівні партійні органи були недостатньо пильні, прогледіли і вчасно не викрили маневрів класового ворога — куркуля, петлюрівця, махновця, — що проліз до колгоспів і посів у ряді колгоспів командні посади, не викрили куркульського маскування і куркульських хитрощів у боротьбі проти хлібозаготівель. ЦК КП(б)У і обкоми вчасно не підняли низові районні і сільські партійні організації на викриття підтасованих куркульських балансів і складених під куркульським впливом фальшивих цифр про врожай, не підняли всю партійну організацію, не мобілізували колгоспні маси на боротьбу за хліб, проти організованого куркулями саботажу хлібозаготівель. Замість непохитного більшовицького керування справою організації хлібозаготівель, замість справжньої мобілізації всієї організації згори донизу, припустили проведення черговости різних сільськогосподарських кампаній (після косовиці — скиртування, потім засів), а хлібозаготівлі лишилися на ділі у найостаннішій черзі. Цим самим пропустили час, дали можливість розкрати хліб, тоді як, навпаки, треба було всіляко форсувати темпи хлібозаготівель, щоб виконати план.

Пленум засуджує застосовану на Україні політику утворення і зберігання до виконання плану хлібозаготівель, так званих, засівних фондів, що послабляло наші позиції в боротьбі за хліб, за виконання плану хлібозаготівель, утворювало благодидне прикриття для саботажників, посилювало опір хлібозаготівлям. Ця політика на ділі дезорієнтувала районних і сільських працівників, демобілізувала їх в боротьбі з організаторами саботажу хлібозаготівель.

Ця відсутність належного розуміння обстановки, справжнього характеру труднощів, відсутність твердої, ясної лінії у питанні першочерговості хлібозаготівель перед утворенням усіх без винятку колгоспних фондів перешкоджала справжній мобілізації партійних сил і утворювала розмагніченість у виконанні плану хлібозаготівель і надії на дальше його зниження.

Все це особливо позначилося і мало місце у вирішальних областях України (Дніпропетровській, Харківській, Одеській), що повинні були дати основну масу хліба. В цих областях від обласного керівництва було виявлено найбільше благодидності, поруч відсутності знання справжнього становища в районах і колгоспах. Саме цим пояснюється та обставина, що так пізно викрито становище справи в Оріхівському та Солонянському районах в Дніпропетровській області; в Кобеляцькому та Балакліівському районах Харківської області; у В.-Олександрівському і Баштанському — в Одеській області. Саме цим пояснюється надзвичайно ганебний провал хлібозаготівель в одноосібному секторі по Харківській, Чернігівській і інших областях.

Пленум вважає за безумовно правильну ухвалу ЦК ВКП(б) від 24 січня, вітає зміцнення керівництва основних областей України і відрядження на другого секретаря ЦК КП(б)У т. Постишева.

Партійні організації України, насамперед її керівні кадри, повинні особливо уважно і серйозно продумати і обговорити ухвалу ЦК від 24 січня, по-більшовицькому до кінця розгорнути критику помилок та хиб нашої роботи в хлібозаготівлях, у керівництві колгоспами для того, щоб нарешті зробити звідси висновки, які подобають для більшовиків, щоб у найкоротший строк не на словах, а на ділі перебудувати свою роботу і виправити свої помилки.

Зміна метод партійного керівництва має насамперед означати встановлення від усіх керівних партійних органів, починаючи від ЦК КП(б)У, до низових партійних осередків, суворого більшовицького контролю над роботою кожного комуніста, незалежно від того поста, який він посідає, серйозної критичної оцінки його роботи та рішучого виправлення хиб роботи кожного комуніста.

Пленум ЦК КП(б)У вважає за серйозну політичну помилку спробу бюро харківського обкому провести зміну тов. Терехова та обрання на секретаря обкому т. Постишева нишком, без розгорнутої критики помилок, без потрібних політичних висновків. Пленум також рішуче засуджує поведінку тов. Строганова, який ухилився від обов'язкових для більшовика політичних висновків з постанови ЦК ВКП(б) і демонстрував своєю мовчанкою непогодження з постановою ЦК.

Пленум ЦК КП(б)У спільно з секретарями міськкомів і райкомів КП(б)У приймає до неухильного керівництва критику й вказівки т. Сталіна, зроблені ним на об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б). Партійна організація України і насамперед її керівні кадри зроблять всі потрібні висновки з ухвали ЦК ВКП(б) та промови т. Сталіна, зосередять усі свої сили на швидкому виправленні своїх помилок, на рішучій перебудові своєї роботи, зміні метод керування колгоспами і не на словах, а на ділі піднімуть всю партійну організацію України на боротьбу за збирання насінних фондів, готування та успішне проведення весняної засівної кампанії.

**ім. ГАЗЕТИ "ПРАВДА" МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ
ПРО ЗБЕРЕЖЕННЯ НОМЕНКЛАТУРНИХ ПІЛЬГ ОСОБАМ, ЯКІ ЗА РІШЕННЯМ ДИРЕКТИВНИХ
ОРГАНІВ ВЛАДИ ВІДРЯДЖЕНІ В СЕЛА НА ПОСИЛЕННЯ
ТЕМПІВ ХЛІБОЗАГОТІВЛІ**

2 лютого 1933 р.

Присутні члени правління т.т. Бузер, Ромашов, Шенкман, Часова М.

Голова — Шенкман   Секретар — Шершньов

Слухали. Про вихід зі складу правління артїлі голови тов. Бузер, який мобілізований згідно постанови Дніпропетровського облвиконкому ... для роботи на селі...

Ухвалили. З виходом тов. Бузер погодитися на підставі вищезгаданої постанови облвиконкому, залишивши його на протязі року, себто з 2 лютого 1933 року, на постачанні нарівні з членами правління артїлі, яке він одержував по роботі в артїлі на підтримку його родини, та сплачувати йому різницю в утриманні поміж тим, що він одержував в артїлі та буде одержувати на новому місці роботи на селі...

**Голова ШЕНКМАН
Секретар ШЕРШНЬОВ**

ДАЗО. — Ф. Р. — 3622. — Оп. 1. — Спр. 46. — Арк. 96.

№ 216

**ЗІ ЗВЕРНЕННЯ ДО ВСІХ КОМУНІСТІВ І КОМСОМОЛЬЦІВ, ДО КОЛГОСПНОГО АКТИВУ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ СЕКРЕТАРЯ ОБКОМУ КП(б)У М. ХАТАЄВИЧА ПРО ПІДГОТОВКУ
ДО ВЕСНЯНОЇ СІВБИ 1933 РОКУ**

Не пізніше 4 лютого 1933 р.

...Для того, щоб цілком виконати план весінньої сівби, ми повинні зібрати 12 мільйонів пудів насіння. Жодного пуда, жодного фунта насіння ми ці звідки збоку не одержимо... Ніхто нам насіння не дасть...

Насіння в нас, в ... області є, його треба змобілізувати цілком... в кожному селі, в кожному колгоспі... У кожному районі (його) налічується величезна кількість розкраденого, розпорошеного, прихованого в ямах і незаконно розданого колгоспного зерна. І коли ми як слід розгорнемо роботу коло виявлення і повернення цього зерна — ми не тільки цілком засиплемо насіннєві фонди, а й знайдемо ще хліба поверх цього...

**Секретар обласного комітету КП(б)У
М. ХАТАЄВИЧ**

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 5 лютого 1933 р.)

№ 217

**З ПОСТАНОВИ ОРІХІВСЬКОГО РАЙОННОГО ПАРТІЙНОГО КОМІТЕТУ ПРО ПРИКРІПЛЕННЯ
КЕРІВНОГО СКЛАДУ РАЙОНУ ДО ЗАКРИТОГО РОЗПОДІЛЬНИКА ТА ЇДАЛЬНІ**

11 лютого 1933 р.

Список керуючого складу
Оріхівського району до зачиненого розпреду та їдальні

1. Макаров — секретар РПК,
2. Дуднік — гол[ова] РВК,
3. Перчаточников — завогвід[ділом],
4. Таратутенко — РКК,
5. Мачіхін — РСС,
6. Гайвон — райколгосп[спілка],
7. Царюк — (написано нерозбірливо),
8. Набока — прокурор,
9. Першек — нарсуд.

Всього 28 чол. затверджено згідно з постановою РПК.

№ 218

З НАКАЗУ ПО ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ОБКОМУ КП(б)У ПРО ГАНЕБНИЙ ПРОВАЛ ПОПОВНЕННЯ НАСІННЄВОГО ФОНДУ

Не пізніше 15 лютого 1933 р.

Друга лютнева п'ятиденна не дала ніякого збільшення засипання насінньфондів. Засипано по області лише 1 відс. плану. такий ганебний провал роботи коло засипання насіння фондів за першу декаду лютого можна пояснити тільки бездіяльністю, демобілізацією парторганізацій...

Обком категорично наказує негайно покінчити з елементами демобілізації: перепочинку в роботі коло засипання насінньфондів, підготовки весінньої сівби, негайно розгорнути на ділі в кожному селі, колгоспі, колгоспній бригаді, в кожній МТС бойову роботу коло засипання насіння, домогтися найближчими днями збільшення засипки насіння мінімум у 10 разів.

Обком попереджує, що розглядатиме як найважчих злочинців перед партією і перед революцією всіх тих партійних, радянських, колгоспних працівників, які не доб'ються найближчими днями корінного перелому в справі боротьби за забезпечення весняної сівби цілком насінням.

Секретар обкому М. ХАТАЄВИЧ

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 16 лютого 1933 р.).

№ 219

З ВИСТУПУ СЕКРЕТАРЯ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ОБКОМУ КП(б)У М. ХАТАЄВИЧА НА РАДІОПЕРЕКЛИЧЦІ РАЙОНІВ ПРО ЗАСИПКУ НАСІННЄВОГО ФОНДУ

18 лютого 1933 р.

...В останнє ми звертаємося до почуття відповідальності всіх наших керівних працівників, усіх працівників, усіх партійців, усього активу й закликаємо вас, товариші, щоб там не було, розгойдайте роботу і на основі досвіду, що ви вже його маєте, на основі вказівок, які ви маєте від обкому партії та облвиконкому, домогтися рішучого й різкого перелому в боротьбі за насіння в найближчі 3—4 дні.

Далі відтягти цієї справи не можна. Ми повинні збільшити темпи засипання насінньфондів у декілька разів. Особливо я звертаюсь із цим закликком до тих районів, де за п'ятиденку засипають по 40—50 центнерів. Ми вимагаємо, щоб у вас за день засипалось не по 50 пудів, а по 1000. Перелому у цій роботі коло підготовки до сівби треба за найближчі дні досягти за всяку ціну.

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 23 лютого 1933 р.)

№ 220

**З ГАЗЕТИ "ЧЕРВОНЕ ЗАПОРІЖЖЯ"
ПРО ВИКРИТТЯ ЯМ З ПРИХОВАНИМ ХЛІБОМ**

23 лютого 1933 р.

"У с. Григорівці колгоспники-активісти викривають ями з прихованим хлібом. У Губенка П. викрито яму, де приховано було близько 10 пудів жита й проса.

БРУСИЛОВСЬКИЙ, ПЛЕЧУК"

№ 221

ПОСТАНОВА РАДНАРКОМУ СОЮЗУ РСР І ЦК ВКП(б) ПРО НАСІННЄВУ ДОПОМОГУ КОЛГОСПАМ І РАДГОСПАМ УКРАЇНИ І ПІВНІЧНОГО КАВКАЗУ

25 лютого 1933 р.

Через те, що несприятливі кліматичні умови влітку 1932 року в ряді районів України й Північного Кавказу призвели до втрати частини врожаю, через що колгоспи й радгоспи степової смуги України та деяких районів Північного Кавказу (Кубань) не змогли забезпечити себе цілком насінням для весняної сівби, РНК Союзу РСР і ЦК ВКП(б) ухвалюють:

1. Відпустити з державних запасів зерна колгоспам і радгоспам України й Північного Кавказу для насіннєвої позики в такій кількості:

По Україні 20 мільйонів 200 тисяч пудів. В тому числі колгоспам — 18 мільйонів 600 тисяч пудів.

По Північному Кавказу 15 мільйонів 300 тисяч пудів. В тому числі колгоспам — 12 мільйонів 400 тисяч пудів.

2. Відпустити насіннєву позику такими культурами:

По Україні

пшениця — 5 мільйонів 250 тисяч пудів
овес — 6 мільйонів пудів
ячмінь — 7 мільйонів 625 тисяч пудів
кукурудза — 500 тисяч пудів
бобові — 700 тисяч пудів
круп'яні — 35 тисяч пудів
віка — 190 тисяч пудів

По Північному Кавказу

пшениця — 9 мільйонів 300 тисяч пудів
овес — 2 мільйонів пудів
ячмінь — 3 мільйонів пудів
кукурудза — 700 тисяч пудів

3. Насіннєву позику відпустити безпроцентно з обов'язковим поворотом натури восени 1933 року, при чому адміністративні й транспортні витрати держави нарахувати при повороті насіннєвого боргу розміром 10 пудів на кожні 100 пудів даної насіннєвої позики.

4. Зобов'язати радянські й партійні організації України й Північного Кавказу забезпечити правильний розподіл даваної державної позики по районах, колгоспах і радгоспах.

5. Зобов'язати радянські й партійні організації України й Північного Кавказу мобілізувати всі насіннєві ресурси в колгоспах і радгоспах, щоб забезпечити цілком насінням наступну весняну засівну кампанію.

Голова Раднаркому Союзу РСР
В. МОЛОТОВ (СКРЯБІН)
Секретар Центрального комітету ВКП(б)
Й. СТАЛІН

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 27 лютого 1933 р.)

№ 222

**СЛУЖБОВА ЗАПИСКА ПРАЦІВНИКА МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО РАЙОННОГО ПАРТІЙНОГО КОМІТЕТУ
ДО ЗАВІДУЮЧОГО МЕЛІТОПОЛЬСЬКИМ РАЙОННИМ ВІДДІЛОМ ПОСТАЧАННЯ ПРО НАДАННЯ
ПРОДОВОЛЬЧОЇ ДОПОМОГИ КОМУНІСТАМ**

27лютого 1933 р.
Лично
Секретно

№ 5/14
Тов. Фонарев!

Мы договорились с т. Чайкой и Рефшнейдером о том, что из фондов ЦРК надо выделить тонну муки для помощи остро нуждающимся коммунистам.

Положение такое: я буду направлять тебе этих т. т. с указанием в какой степени они нуждаются, а ты будешь оформлять эту помощь.

Л. ФЕЛЬД[МАН]

ДАЗО. — Ф. р. — 3750. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 84.

№ 223

**ДОВІДКА ПРО КІЛЬКІСТЬ ГОЛОДУЮЧИХ
СІМЕЙ ТА ЗРОСТАННЯ СМЕРТНОСТІ В
МЕЛІТОПОЛЬСЬКОМУ РАЙОНІ**

Лютий 1933 р.

№ 224

**РОЗПОРЯДЖЕННЯ ЗАВІДУЮЧОГО МЕЛІТОПОЛЬСЬКИМ РАЙОННИМ ВІДДІЛОМ ПОСТАЧАННЯ
ПРАВЛІННЮ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО Ц.Р.К. ПРО ЗМІНИ У НОРМУВАННІ ПРИ НАДАННІ
ПРОДОВОЛЬЧОЇ ДОПОМОГИ КОМУНІСТАМ**

2 березня 1933 р.

Совершенно секретно

Во изменение нашего распоряжения от 27/2-33 за № 5/14 Райснаб предлагает выдать хлеб нуждающимся коммунистам на голову семьи 600 грамм, их иждивенцам 300 грамм.

Зав[едующий] Райснабом (ФОНАРЕВ)
Секретарь (РЯБУХИНА)

ДАЗО. — Ф. Р. — 3750. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 82.

№ 225

**ПОСТАНОВА БЮРО ВЕЛИКОБІЛОЗЕРЬСЬКОГО РАЙКОМУ КП(б)У ПРО ВИКРИТТЯ ЯМ З
"РОЗКРАДЕНИМ ХЛІБОМ"**

15 березня 1933 року.

1. Зобов'язати всі партосередки та уповноважених райпаркому негайно зосередити головну увагу комуністів, комсомольців та колгоспного активу на закінчення роботи на засипанні насіння.

2. Виходячи з того, що головним джерелом мобілізації в колгоспах насіння є розкрадений та захований в ямах хліб і що швидке відтаяння снігів дозволяє широко розвернути роботу по викриттю ям, провести в районі з 18 по 21 березня штурмовий п'ятиденник по викриттю ям з краденим хлібом, залучивши широку колгоспні маси до активної участі в штурмовому п'ятиденнику.

3. Пятиденник провести під гаслом "Колгосп, що не має 100 відсотків насіння — до сіву не готовий". Партосередкам та уповноваженим райпаркому забезпечити видачу під час п'ятиденника повнотою встановлені премії (10—15%) тим, хто викриває ями з хлібом й добитися рішучого піднесення роботи на засипці насіння.

Секретар райпаркому БОНДАРЕВИЧ

ДАЗО. — Ф. П. — 209. — Оп. 11. — Спр. 9. — Арк. 30.

Зі статті газети "Комуніст"... за 16.03.33 р.

№ 226

**ЗІ СТАТТІ ГАЗЕТИ "КОМУНІСТ" (ОРГАН ЦК КП(б)У)
ПРО НЕЗАДОВІЛЬНУ РОБОТУ КЕРІВНИКІВ ЯКИМІВСЬКОГО РАЙОНУ ЩОДО ВИКРИТТЯ ЯМ
ІЗ ЗАХОВАНИМ КОЛГОСПНИКАМИ ЗЕРНОМ**

16 березня 1933 р.

...У Якимівському районі є кілька болгарських колгоспів... Візьмемо колгосп ім. Коларова Олександрівської сільради. Він об'єднує 32 господарства, що мають 90 ідців, серед них 54 працездатних... Бригади виробничі (тут) почали створювати аж у кінці лютого. Кожне з них має ділянку на 600 га землі, а людей тільки по 10 працездатних дорослих і 5 підлітків... Нещодавно організовані бригади своїх земельних ділянок не знають, виробничих планів не опрацювали.

Насіння колгоспові потрібно 601 цнтн. Власним коштом тут до 20 лютого змобілізували 20 цнтн. і на цьому зупинились. Партійна група не змобілізувала колгоспників на повернення розкраденого, на викриття ям, а їх тут сотні... Коней у колгоспі 32. Але більшість з них цілком непридатні до роботи внаслідок відсутності потрібного догляду. Зернофуражних фондів не створено.

Колгосп ім. Коларова не тільки не готовий до сівби, він — на грані цілковитого розвалу. До такого стану його призвів старий провід сільради (голова Палієвець) та колгоспу (голова — Марінов), що сидять тепер разом із своїми поплічниками у бупрі. Новий провід не тільки не викоринив решток "маріновщини", злочинів старого проводу, не тільки не мобілізував активу усіх колгоспників на боротьбу за організаційно-господарське зміцнення свого колгоспу, а збільшив ці злочини, поглибив прориви, ізолював себе від колгоспних мас, протиставив їм себе.

Голова сільради — член партії Віхляєв (він і групорг партійної групи) — ще коли його затверджував пленум на голову сільради, погрозливо заявив:

— Майте на увазі, я великий адміністратор...

Від початку своєї роботи він з колгоспниками, трудящими одноосібниками поведився якнайбрутальніше, виганяв їх із сільради, свавільно штрафував тощо. Він навіть зорганізував при

сіл'раді спеціальну камеру, а ключі від неї носив у власній кишені.

Бакін, голова колгоспу — член партії. головує в артїлі, не будучи її членом.

— Я сюди надісланий, — заявив він на зборах колгоспу, — і працюю на жалуванні.

Барабаш, теж член партії, працює за рахівника — теж на "жалуванні". Є ще в колгоспі кандидат партії Гастіщев. Працює за рахівника, комірника й скарбника, ... бо, бачите, з колгоспників немає кого висунути...

Замість зорганізувати готування до весняної сівби, провід сіл'ради й колгоспу провалив його складову частину — мобілізацію насіння. Постанова партії й уряду, про надання 10—15% із виявленого в ямах тим, хто це виявив, ще дуже мала піднести активність мас у боротьбі за насіння... Але Віхляєв здійснював її по-своєму. Він вирішив процентів нікому не видавати. Колгоспники, демобілізовані червоноармійці — Михайлов Дмитро й Доброжанов Федір — виявили у куркуля Райкова яму на 3 цнтн. хліба. Але процентів їм не видали... Про все це знав уловноважений РПК Акулов. Знав і мовчав. Брав навіть участь у використанні харчової допомоги, що її дістав колгосп, одержуючи водночас пайку в Якимівці...

Виїзна бригада "Комуніста": В. НЕТРЕБА,
С. ВІННИЦЬКИЙ, М. ГЛУСКІН

Якимівна

№ 227

З ПОСТАНОВИ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ОБЛВИКОНКОМУ ТА ОБКОМУ КП(б)У ПРО ЗАХОДИ ЩОДО БОРотьБИ З РОЗКРАДАННЯМ НАСІННЯ НА ПОЛІ ПІД ЧАС СІВБИ

17 березня 1933 р.

...1. Зобов'язати всі РПК та РВК, директорів та начполітвідділів МТС віддати особливо серйозну увагу справі охорони насіння, притягуючи до цієї справи комуністів, комсомольців і чесних, надійних і перевірених колгоспників-активістів...

3. Встановити, що за цілість насіння при перевозі його на поле і за виконання норм висіву персонально відповідають:

- а) голови колгоспів у своєму колгоспі;
- б) бригадири дільничних бригад у своїй бригаді;
- в) бригадири тракторних бригад у своїй бригаді;
- г) старші ланкові у своїй ланці;
- д) їздові, що працюють на сіялці та букері...

5. Зобов'язати РПК та РВК особливу увагу віддати справі охорони насіння під час очищення, протруювання та сушіння, виділивши для цього після мокрого протруювання найнадійніших людей...

8. При виявленні крадіжок... притягати винних до найсуворішої судової відповідальності, застосовуючи до них закон з 7 серпня про охорону громадської власності. Усілякі спроби розкрадання насіння у колгоспах і радгоспах... повинні припинятися негайно і якнайрішучіше, аж до застосування сили зброї.

9. Зобов'язати прокуратуру та судові органи провадити слідство і розглядати справи про розкрадання насіння в триденний термін.

10. Категорично попередити всі партійні та радянські органи про те, що невжиття ними вчасних заходів до охорони насіння потягне за собою сувору партійну і судову відповідальність.

Голова облвиконкому М. АЛЕКСЕЄВ
Секретар обкому КП(б)У М. ХАТАЄВИЧ

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 22 березня 1933 р.)

№ 228

ПОСТАНОВА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ОБКОМУ КП(б)У ПРО ЛІКВІДАЦІЮ НАЙМИТСЬКО-БІДНЯЦЬКИХ ГРУП У КОЛГОСПАХ

17 березня 1933 р.

У деяких колгоспах існують наймитсько-бідняцькі групи, що складаються нерідко з колгоспників, які мають дуже мало трудоднів. Існування таких груп у даний момент не викликається ніякою потребою.

Згуртування у колгоспах кращих колгоспників повинно відбуватися тепер переважно й насамперед за ознакою чесного й дисциплінованого ставлення колгоспника до артільного

виробництва, його турбот про збереження в цілості колгоспної соціалістичної власності і його сумлінної роботи коло зміцнення усуспільненого колгоспного виробництва.

Виходячи з цього, обком пропонує РПК, політвідділам МТС:

а) припинити існування у колгоспах бідняцько-наймитських груп;
б) у кожному колгоспі й колгоспній бригаді утворити міцне ядро активу з кращих, перевірених на артільному виробництві, відданих колгоспній справі колгоспників з тим, щоб спираючись на цих, проводити всю роботу коло зміцнення колгоспів: очищення їх від ворожих, шкідницьких і куркульських елементів;

в) широко роз'яснити колгоспникам декрет ВУЦВК про ліквідацію КНС.

Газ. "Червоне Запоріжжя" від 20 березня 1933 р.

№ 229

**З ЛИСТА СЕКРЕТАРЯ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО
ОБКОМУ КП(б)У М. ХАТАЄВИЧА І ГОЛОВИ
ОБЛВИКОНКОМУ АЛЕКСЕЄВА СЕКРЕТАРЯМ
РАЙКОМІВ, ГОЛОВАМ РАЙВИКОНКОМІВ
ПРО ПОПОВНЕННЯ НАСІННЕВОГО ФОНДУ**

Не пізніше 19 березня 1933 р.

За третю п'ятиденку березня засипання несінфондів ніяк не підвищилось проти скандально низьких темпів другої п'ятиденки. Крім Запорізького району, де керівництво весь час чесно бореться за насіння, та Синельниківського, де надходження насіння помітно підвищилось, в решті районів насіння зовсім перестало надходити, або засипають його в усьому районі десятки пудів за п'ятиденку. На керівників районів та МТС очевидно вже зовсім ніяк не впливають ні заклики, ні директиви ЦК та обкому. Обком та облвиконком востаннє вимагають від усього районного активу, від керівних кадрів МТС, від уповноважених поповнення припиненої боротьби за насіння. Забезпечити на ділі бойові проведення штурму п'ятиденника викриття ям.

Не вагаючись ні на одну годину з виходом в поле, добийтеся, щоб початок польових робіт супроводжувався більшим розгортанням роботи коло засипання невиваючого насіння з розкраденого й прихованого хліба. На основі досвіду опрацюйте організаційні форми й методи проведення цієї роботи, які б забезпечили активну участь колгоспної маси в цій справі.

Обком та облвиконком сподіваються, що райпарткоми, РВК вживуть всіх заходів до того, щоб наслідки четвертої березневої п'ятиденки були не такі скандально-ганебні, як наслідки другої й третьої п'ятиденки.

**Секретар обкому М. ХАТАЄВИЧ
Голови облвиконкому АЛЕКСЕЄВ**

(Газ. "Червоне Запоріжжя" від 20 березня 1933 р.).

№ 230

**З ПОЛІТІНФОРМАЦІЇ УПОВНОВАЖЕНОГО
ЯКИМІВСЬКОГО РАЙКОМУ КП(б)У
ПО КОЛГОСПУ "КОЛАРОВО" ОЛЕКСАНДРІВСЬКОЇ СІЛЬРАДИ* ПРО ВІДСУТНІСТЬ ХАРЧІВ І
СМЕРТЬ КОЛГОСПНИКІВ ТА ЇХНІХ ДІТЕЙ ВІД ГОЛОДУ**

24 березня 1933 р.

...В артели "Коларово" продуктів ніяких немає, пытались купити и по сей день нигде не достали, так что для общественного питания у нас, кроме муки и кукурузной крупы, больше ничего пока нет.

Смертных случаев за последние дни по колхозному сектору:

1. Маринова Степанида, 65 лет.
2. Маринова Федора, 30 лет.
3. Маринова Анастасия, 35 лет.
4. Славова Елизавета, 40 лет.
5. Пейчев Николай, 65 лет...

В колхозе умерли Казабаш Илья, 8 лет, Тополов К., 8 лет, которые находились в яслях, но были

приняты в ясли очень слабыми...

ДАЗО. — Ф. П. — 280 — Оп. 12 — Спр. 7 — Арк. 104.

№ 231

**КЛОПОТАННЯ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО РАЙОННОГО ВІДДІЛУ ПОСТАЧАННЯ ПЕРЕД
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИМ ОБЛАСНИМ ВІДДІЛОМ ПРО ЗБІЛЬШЕННЯ ХЛІБНОГО ПАЙКА ДЛЯ
РОБІТНИКІВ ЗАВОДУ "МЕТАЛООБ'ЄДНАННЯ"**

Березня 1933 р.

Секретно

Мелитопольская производственно-кооперативная артель "Металлообъединение" с числом рабочих в 700 человек, выполняющая задания по изготовлению тракторных частей главным образом гильз для тракторов ХТЗ, спецзаказы УВО, вырабатывающая газоздушные клапана и прочие предметы оборудования коксохимическихстроек, являющаяся единственной в районе по ремонту с. х. машин и вырабатывающая ряд предметов ширпотреба по своему удельному весу и производственному плану стоит наравне с ведущими заводами гор. Мелитополя "Победа" и имени "Балицкого".

Рабочие "Металлообъединения" согласно полученного лимита снабжаются хлебом по 3 списку — 200 грамм на работающего и 100 грамм — на иждивенца, а рабочие заводов "Побед" и "Балицкого" получают по 700 гра(мм) на работающего и 200 грамм на иждивенца, согласно последнего распоряжения.

Недостаточное снабжение хлебом рабочих завода "Металлообъединение" вызвало в последнее время массовые заболевания, случаи смертности и пухлости на почве недоедания.

Помимо этого, указанное выше явление значительно повлияло на выполнение производственной программы завода артели, в феврале месяце, тогда как до Февраля месяца план артели выполнялся с превышением и артель имеет общегородское переходное знамя.

Поэтому "Райснаб" ходатайствует перед "Облснабом" об увеличении для рабочих Мелитопольского завода артели "Металлообъединение" хлебного пайка до нормы установленной для заводов "Победа" и "Балицкого", т.е. работающим 700 грамм и иждивенцам 200 грамм.

Райснаб (підпис)

ДАЗО. — Ф. Р. — 3750. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 570.

№ 232

**З РЕЗОЛЮЦІЇ ЗАСІДАННЯ БЮРО
КАМ'ЯНСЬКО-ДНІПРОВСЬКОГО РАЙКОМУ КП(б)У
ПРО ТЯЖКИЙ СТАН ДІТЯЧИХ УСТАНОВ РАЙОНУ**

12 квітня 1933 р.

...Артель "Перемога" с. Водяное за два месяца имеет 40 смертных случаев, питание в яслях очень плохое, своих продуктов совершенно нет, эти ясли не включены в план...

СЕКРЕТАРЬ РКП ЮЩЕНКО

ДАЗО. — Ф. П. — 210 — Оп. 1. — Спр. 110 — Арк. 75.

№ 233

**ІНФОРМАЦІЯ СЕКРЕТАРЯ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО РАЙОННОГО ПАРТІЙНОГО КОМІТЕТУ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ОБЛАСНОМУ КОМІТЕТУ КП(б)У ПРО ЗРОСТАННЯ СМЕРТНОСТІ
НА ГРУНТІ ГОЛОДУ СЕРЕД КОЛГОСПНИКІВ
ТА ОДНООСІБНИКІВ РАЙОНУ**

15 квітня 1933 р.

Совершенно секретно

За последние дни снова начинает быстро увеличиваться смертность и опухание среди колхозников и особенно среди единоличников.

На 15/IV — опухших по предварительным данным — 961 человек. Смертность по 6-ти с[ельским] советам доходит до больших размеров: Константиновка — 78, Николаевка — 85, Пещаное — 58,

Вознесенка — * 44, причем значительное количество этих случаев падает на мужчин.

Объясняется это, вероятно, тем, что колхозники получив за 5-ть дней муку на трудодень по 400 грамм, оставляют ее дома и семья все поедает, а работающий живет за счет приварка на общественном питании. В результате этого происходит истощение, а затем и заболевание.

На 15/IV по району израсходовано продссуды 60—65 процентов. На основании Вашей почто-телеграммы дано указание выдавать колхозникам, работающим на поле на трудодни 600 грамм муки, а ударникам — 700 грамм. При таком положении остатков продссуды должно хватить до 5—10 мая, т. е. как раз до начала прополочных работ.

Но нам сейчас необходимо, в ближайшие дни ликвидировать указанное выше положение, т.к. оно несомненно отражается на работе по посеву, а для этого неотложно требуется 1.500 пудов хлеба, их я и прошу нам дать из ресурсов области.

Второе. Нам намечено на прополочную кампанию дополнительно 2.000 пудов продссуды. Это количество ни в какой мере не обеспечивает успешного выполнения работ по прополке. Дело в том, что прополоть мы должны не 8.900 гектар, как указано в постановлении облпосевкома от 13/IV, а 10.700 га. На эту площадь мы затратим 109.900 трудодней. Наряду с этим состояние озимых такое, что почти вся площадь обязательно требует прополки и безусловно придется полоть также весенние колосовые, потому что весна холодная и благоприятная для роста сорняков. На это мы затратим примерно 55.750 трудодней.

Если давать 600 грамм хлеба на трудодень (а меньше давать — толку мало) — то потребуется нам не 2.000 пудов намеченных, 99 тонн или 6.000 пудов, это без учета других весьма важных работ (поднятие паров, ремонт уборочных машин, обработка садов и товарных огородов), на что потребуется также около 2.000 пудов.

Таким образом прошу дать району на прополочные работы и прочие другие — 8.000 пудов и отдельно для оказания экстренной помощи нуждающимся сейчас — 1.500 пудов.

Третье. В большинстве колхозов фураж на исходе, а в некоторых уже нет, начался падеж лошадей. Вчера в колхозе Гутерталь пало 2 лошади, в колхозе Дармштадт — 8 лошадей сразу. Сейчас этих лошадей вскрывают, послали туда специальную комиссию. Результат сообщу.

Хотя Обком предупреждал, что все областные фуражные ресурсы исчерпаны, я вынужден ставить этот вопрос и просить дополнительной помощи, так как положение угрожающее, тяжелые работы только начались.

Четвертое. Посеяли мы на 15/IV — 51 процент всего плана. 15/IV — не работали. С самого утра и весь день шел сильный дождь, частично со снегом.

При таком положении выходит, что и завтра — 16/IV работать не будем. Это погода прямо-таки нас замучила. Мы безусловно кончили бы сеять 23/IV, а теперь неизбежна некоторая оттяжка.

Такие дни используем для проведения массовых собраний, пересмотра и подтяжки тракторов и прицепного инвентаря.

Вчера я был на сверххранних посевах 6-ти колхозов. Уже показались всходы, пока не равномерные. Через 3-4 дня зазеленеет. Говорил с некоторыми стариками-колхозниками, спрашивал их — не лучше ли было бы слегка прикатать деревянным гладким катком эти посева. Этим размяло бы имеющиеся грудки земли и кое-какое зерно оставшееся на поверхности немного присыпало бы, а некоторые просто вдавило бы катком в землю и оно дало бы ростки даже от ночной росы — одобряют это предложение.

После того, как Вы мне звонили из Терпенья, я был в тракторной бригаде тов. Ченцова. Верно, что хлеб и приварок плохой. В бригаде мне говорили, что когда сеяли ранние — кормили лучше, а как перешли на позднее — стало хуже. На следующий день им дали мясо для приварка, немного улучшили хлеб, лучшим трактористам дают по килограмму печеного хлеба, а остальным по 800 грамм.

За период подготовки и посева ранних зерновых принято в колхозы бывших колхозников — 324 хозяйства, единоличников — 128, кроме того, из подавших заявления о принятии в колхоз — допущено колхозами к работе 382 хозяйства, с условием, что если на работе оправдают, через 2-3 недели — месяц будет принят в колхоз.

За этот период исключено из колхозов за нарушение трудовой дисциплины — 42 человека и оштрафованы 141 — примерно 4-5 чел[овек] на колхоз.

Секретарь РПК (ТОЛСТОПЯТ)

ДАЗО.—Ф.П.—19.—Оп.1.—Стр.587.—Арк.82,83.

№ 234

**КЛОПОТАННЯ ЗАВІДУЮЧОГО МЕЛІТОПОЛЬСЬКИМ РАЙОННИМ ВІДДІЛОМ НАРОДНОЇ ОСВІТИ
ПЕРЕД ДНІПРОПЕТРОВСЬКИМ ОБЛАСНИМ ВІДДІЛОМ НАРОДНОЇ ОСВІТИ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ
ВИДІЛЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ДОПОМОГИ ШКОЛАМ РАЙОНУ**

[Не раніше 15 квітня 1933 р.]

Таємно...

Мелітопольський Р[айонний] В[ідділ] Н[ародної] О[світи] доводить до В[ашого] відому, що школи села закінчили навчання в III кв[арталі] незадовільно. Були такі явища, коли школи не заїмались по 2 тижні і місяць в загальній сумі робочих днів кварталу. Одвідування падало до 40—50 процентів. Серед причин, що створили такий стан, особливою причиною по школах с. Піщаного, Костянтинівна, Н[ово]-Миколаївки було недоїдання. Обслідування лікарями було встановлено масове недоїдання. Внаслідок проддопомоги від області стан покращено значно, як допомогою батькам, так і гарячими сніданками за рахунок надісланих від області 37,7 цент[нера] хлеба. Р[айонний] В[ідділ] Н[ародної] О[світи] 37,5 цент[нера] розподілив так по школах, що на м[іся]ць, забезпечено 25—30 процентів учнів по 50 грамм на учня в день. В такому розмірі школи були забезпечені на час з 15/III — по 15/IV. Тепер ми стоїмо перед фактом, коли допомога вичерпується. Тому просимо обл[асний] В[ідділ] Н[ародної] О[світи] виділити нам до кінця учбового року певну проддопомогу Інакше ми знову опинимось в стані надзвичайно важкому.

Разом з допомогою від обл[асного] В[ідділ] Н[ародної] О[світи] ми всі сили напружуємо, що до мобілізації внутрішніх харчових ресурсів (капуста, олія, молоко). В деяких ці додаткові продукти значно допомогли.

Зав[ідующий] Р[айонний] В[ідділ] Н[ародної] О[світи]

ДАЗО. — Ф. П. — 3668. — Оп. 1. — Спр. 60. — Арк. 286. Копія.

№ 235

**ПОСТАНОВА БЮРО МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО РАЙОННОГО ПАРТІЙНОГО КОМІТЕТУ
ПРО ПОКАРАННЯ
ЗА КРАДЖКУ КОЛОСКІВ У КОЛГОСПАХ "УДАРНИК" ТА ім. ПОСТИШЕВА**

3 липня 1933 р.

Слушали: 27.VI.33 г. Первое сообщение о краже колосков на поле колхозов "Ударник" и "Постышева".

Постановили: Поручить Прокурору тов. Гайдаю быстро подготовить это дело к 30 июня с[его] г[ода].

Просить Обком выслать в район сессию Облсуда.

Обязать тов. Трикозенко, секретарей ячеек и председателей с[ельских] Советов на деле установить круглосуточную вооруженную охрану полей и систематическую проверку несения охранной работы.

Секретарь РПК (ТОЛСТОПЯТ)

ДАЗО. — Ф. П — 233. — Оп. 3. — Спр. 2. — Арк. 133.

№ 236

**З ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗВЕДЕННЯ РАЙУПОВНОВАЖЕНОГО ДПУ СЕКРЕТАРЕВІ
МИХАЙЛІВСЬКОГО РАЙКОМУ КП(б)У
ТА ГОЛОВІ РАЙВИКОНКОМУ
ПРО СТАВЛЕННЯ СЕЛЯН ДО ХЛІБОЗАГОТІВЛІ**

12 липня 1933 р.

Сов[ершенно] секретно

РЕАГИРОВАНИЕ

Нами учтены массовые выступления кулацкого и а[н]ти[с]оветского элемента среди колхозников, направляющих свою антисоветскую агитацию на срыв проходящих сельхоз и политкампаний, так например:

...Член колхоза им. Калинина тракторист Борисенко Петр Агеевич среди трактористов заявил: "закон правительства о сдаче хлеба государству не твердый. Он изменится и на деле будут встречные планы для того, чтобы хлеба у колхозников не было и опять чтобы колхозники остались голодными".

...Член колхоза "Чубаря" Момот Терентий Семенович, середняк, среди членов колхоза свою мысль высказывал так: "Советская] власть не знает, что делает кто что вздумает, то и творит, хотя бы и контрреволюцию. А когда уже дойдет до полной разрухи и гибели людей, ведь вы видите, сколько людей погибло с голоду, целые миллионы. Кроме того, суды, тюрьмы, расстрелы, что из этого будет? ну, это по всему будет видно, что будет".

За райуполномоченного по Михайловскому району
ДОБРОШИНСКИЙ

Заместитель начальника политотдела по ГПУ Пришибской МТС БОРБАХ

ДАЗО.—ФП.—217.—Оп1.—Спр145.—Арк11,14,15

№ 237
РОЗ'ЯСНЕННЯ НАРКОМІОСТУ УСРР,
ЯК КВАЛІФІКУВАТИ РІЗАННЯ КОЛОСКІВ
НА ВЛАСНИХ ГОРОДАХ

копія: Всім облпрокурорам
13 липня 1933 р.
Негайно, таємно

У відповідь на ваш лист з 29.11.33 р. про те, як кваліфікувати різання колосків колгоспниками і одноосібниками на своїх власних огородах, НКЮ роз'яснює:

1. У разі, коли злочин скоєно куркулем або іншим класово-ворожим елементом, винних треба обов'язково притягати до судової відповідальності.

2. В тих випадках, коли різанням колосків на власних городах займаються колгоспники або трудящі одноосібники, притягати винних до судової відповідальності можна лише тоді, коли це різання колосків набуває поширеного характеру.

3. Різання колосків на власних городах колгоспників та одноосібників, треба кваліфікувати за арт. 7 та 75 КК УСРР (термін позбавлення волі до 5 років).

Прокурор найвищого суду
(підпис)

ДАДО. — Ф. П — 1520. — Оп. 3. — Спр. 1. — Арк. 182.

№ 238
В РОЗПОРЯДЖЕННЯ СЕКРЕТАРЯ ЦК КП(б)У С. КОСИОРА
ПРО НЕГАЙНЕ МАСОВЕ ВИВЕЗЕННЯ ДЕРЖАВІ ХЛІБА З КОЛГОСПІВ ТА РАДГОСПІВ УКРАЇНИ
20 липня 1933 р.

Всім обкомам, райпарткомам, директорам и начполитотделов МТС и совхозов

При том исключительно большом урожае, который в этом году имеется на Украине, особенно в степной части, сложнейшая и основная задача заключается в том, чтобы вовремя убрать урожай и не допустить потерь... Первые дни уборки урожая в Одесской и Днепропетровской областях показывают, что хороший урожай этого года создал в значительном числе колхозов, а также у руководящих работников ряда районов и МТС совершенно неправильное, недопустимо-благодушное, оппортунистическое отношение к борьбе с потерями...

ЦК считает, что сопротивление развертыванию массовой косовицы в период восковой зрелости, имеющее место в ряде районов и колхозов, является результатом влияния классово-враждебных элементов стремящихся к созданию условий для крупных потерь и разворовывания хлеба на корню...

В ЦК имеются сведения, что в целом ряде колхозов и совхозов уже образуются значительные запасы невывезенного хлеба в самом начале уборочной кампании...

ЦК требует от обкомов, РПК и Начполитотделов немедленно принять меры к тому, чтобы весь наличный автопарк был на ходу и перебросить максимальное количество на вывозку хлеба, не допуская накопления подлежащего сдаче государству обмолоченного хлеба в колхозах и совхозах.

Секретарь ЦК КП(б)У С. КОСИОР.

ДАЗО. — ФП. — 209. — Оп. 11. — Спр. 17. — Арк. 13

№ 239
НАКАЗ НАРКОМІОСТУ ТА ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА РЕСПУБЛІКИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗРІЗУВАННЯ КОЛОСКІВ

20 липня 1933 р.

До прокуратури республіки надходять відомості про те, що за останній час частішають випадки зрізування колосків на ланах одноосібників та колгоспників і крадіжки майна як одноосібників, так і колгоспників під час перебування на польових роботах.

Такими злочинними вчинками куркуль, його агентура, всілякі паразитичні елементи не лише нищать майно одноосібників і колгоспників, а й підривають цілу роботу зі збирання врожаю, не даючи спокійно працювати одноосібникам і колгоспникам в полі, заважають успішному вивершенню збору

врожая та своєчасній здачі хліба державі.

Прокурори та й судді повинні вести найрішучішу боротьбу з усіма цими злочинними явищами, притягаючи винних до найсуворішої кримінальної відповідальності для чого наказую:

1. За зрізування колосків на ланах одноосібників винних притягати до відповідальності за ознаками арт. 7 та 75 КК УСРР (термін позбавлення волі до 5 років), застосовувати конфіскацію всього або частини майна.

2. За крадіжку майна у одноосібників та колгоспників винних притягати до відповідальності за ознакою арт. 7 та 70 (термін позбавлення волі до 8 років).

3. Справи ці закінчувати слідством та слуханням у суді в найкоротший час (3-5 дні).

**Народний комісар юстиції
та генеральний прокурор республіки
(підписи)**

ДАДО. — Ф. П — 1520, — Оп. 3. — Спр. 1. — Арк. 182.

№ 240

З РІШЕННЯ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ОБКОМУ КП(б)У ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ЗАГОРОДЖУВАЛЬНИХ ПУНКТІВ НА ЗАЛІЗНИЦЯХ ДЛЯ ВИЛОВЛЮВАННЯ БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ

13 жовтня 1933 р.

а)... ДТО ОГПУ — тов. Гейне установить заградительные пункты на узловых станциях для вылавливания безпризорных детей и отправки их на родину.

ДАЗО. — Ф.П. 209. — Оп. 11. — Спр. 3. — Арк. 8.

№ 241

ВКАЗІВКА ЦК КП(б)У ОБКОМАМ, РАЙПАРТКОМАМ, ДИРЕКТОРАМ ТА НАЧАЛЬНИКАМ ПОЛІТВІДДІЛІВ МТС І РАДГОСПІВ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ РЕПРЕСІЙ ДО КЕРІВНИКІВ КОЛГОСПІВ І СЕЛЯН, ЯКІ ГАЛЬМУЮТЬ ПОВНЕ ВИКОНАННЯ ПЛАНУ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ

29 жовтня 1933 р.

Товарищи! Украина подходит к окончанию выполнения годового плана хлебосдачи государству. Все вы, по примеру прошлых лет, хорошо должны знать, что заготавливать остатки всегда очень тяжело, что эти остатки или концы всегда остаются за наиболее слабыми, отсталыми в хозяйственном отношении, колхозами либо за колхозами уклоняющимися от своих обязательств. Вы должны знать, что и в этом году, несмотря на хороший урожай и на то, что подавляющее количество колхозов крепко стали на ноги и досрочно выполнили свои обязательства перед государством, есть некоторое и при том довольно значительное количество колхозов, где хозяйство ведется еще очень плохо, где допущены особенно большие потери урожая. Вы должны знать, что во многих этих колхозах сильно кулацкое влияние и, наоборот, слабо наше большевистское влияние. Вам хорошо известно, что значит затяжка окончания хлебосдачи, или вернее подтягивание концов до окончания всего плана, когда приходится брать остатки от колхозов хозяйственно-разболтанных, засоренных, плохо работающих и от худших единоличников, стремящихся ускользнуть от выполнения своих обязательств перед государством. Вопрос о безусловном выполнении плана отсталыми, разболтанными колхозами имеет решающее значение особенно в этом году еще и потому, что по новой системе и закону о хлебосдаче не может быть и речи о перекрытии прорывов в плохих колхозах за счет соответственного увеличения планов хороших колхозов. Это значит, что каждый, даже самый отсталый колхоз должен все причитающееся с него государству сдать полностью, до одного пуда, иначе план хлебосдачи не будет выполнен.

В этом отношении особенно вредной является допущенная рядом МТС практика, когда план по зернопоставке выполняется удовлетворительно, но зато натуроплата или совсем не поступает, или же поступает в очень незначительном проценте. Руководители этих МТС не понимают, что этим самым они подвергают увеличенному риску выполнение всего плана хлебосдачи, проводя на деле линию, говорящую о том, что выполнение натуроплаты не столь обязательно, как зернопоставка.

Именно, по этим причинам затяжка собирания остатков хлебосдачи губельна, грозит сорвать выполнение плана в целом по Украине. Затяжка сдачи остатков, особенно в плохих колхозах, может привести к тому, что хлеб разворуют, разбазарят, попрячут. А случаи воровства и упрятывания хлеба имеются уже в значительном количестве.

Если вы не примете всех большевистских мер к тому, чтобы как можно скорее получить от этих

колхозов то, что с них причитается по закону и что фактически решает окончание всего годового плана хлебосдачи и натуроплаты, то сорвете весь план хлебосдачи, поставите себя, как руководителей, и всю партийную организацию Украины в позорное положение. Мало того — этим вы неизбежно спровоцируете тяжелые репрессии по отношению к членам партии и по отношению к колхозам, колхозникам и единоличникам не выполнившим планов. Этим вы неизбежно опять приведете к прошлогоднему вреднейшему и недопустимому явлению — хождению по дворам, отбиранию авансов и разворованного хлеба. Без этого нужно и можно обойтись, если быстро сумеете взять остатки причитающейся хлебосдачи и натуроплаты с отсталых колхозов, если нажмете крепче сейчас.

ЦК КП(б)У опасается следующего, а именно: найдутся отдельные лица как среди руководящих коммунистов, так и среди рядовых, которые отодвигая интересы государства в сторону, займут позицию ходатаев за отсталые колхозы, или начнут оттягивать окончание выполнения зернопоставок по этим колхозам в надежде получить еще новую скидку. Такие "жалостливые" коммунисты попадают в положение самых злейших оппортунистов.

Тот, кто надеется получить еще какую-либо скидку, тот ошибется. Скидок больше не будет, Секретари Райкомов, начальники политотделов МТС и директора совхозных трестов председатели РИК'ов директора МТС и совхозов должны очень серьезно подумать над тем как скорее получить остатки с колхозов и единоличников.

Необходимо выявить все колхозы и всех единоличников, невыполнивших еще поставки по зерну, по натуроплате. Разделите эти колхозы между самыми крепкими коммунистами, прикрепите в таком же порядке к сельсоветам, в которых единоличники не окончили зернопоставок, лучших большевиков и комсомольцев, возьмитесь за эти колхозы и сельсоветы с тем, чтобы быстро, срочно закончить взимание с них остатков хлеба, причитающихся в хлебосдачу. Каждый отсталый колхоз должен быть тщательно проверен, должны быть немедленно приняты самые срочные и решительные меры к обмолоту всего оставшегося хлеба, во избежание дальнейших потерь.

Вы должны помнить, что до выполнения колхозом полностью всего плана хлебопоставки и натуроплаты, создания каких-либо фондов (ни фуражного, ни семян на весну) допустить не можем. Никакого увеличения выдачи хлеба по трудодням за счет уменьшения сдачи хлеба государству, никакого гарантированного минимума выдачи по трудодням мы обеспечивать не можем. Никаких обещаний обеспечить зажиточную жизнь за счет уменьшения плана хлебосдачи плохо работавшим, расхлябанным колхозам мы давать не имеем права. Для завоевания зажиточной жизни есть только один путь — это путь укрепления колхоза, укрепления трудовой дисциплины, поднятия производительности труда колхозников, путь поднятия урожайности и колхозного хозяйства в целом, путь выполнения всех обязательств перед государством. Для этого надо, в первую очередь, ударить по кулацким элементам и по их пособникам разлагающим колхоз.

Безусловно придется по отношению к ряду колхозов, не выполняющих зернопоставок, применить репрессии. В таких колхозах надо выявить кулацкие элементы, ударить по ним и ударить крепко. А "жалостливые" коммунисты должны понять что их "милосердие" обращается против государства и против действительных, общих интересов колхозных масс.

Товарищи, ЦК КП(б)У ставит перед вами в этом письме самые серьезные вопросы — вопросы, от умелого и быстрого решения которых зависит выполнение годового плана по хлебосдаче по всей Украине. Обсудите эти вопросы, наметьте практические мероприятия и обеспечьте получение остатков несданного хлеба у отстающих колхозов и единоличников в кратчайший срок.

Центральный Комитет КП(б)У

ДАЗО. Ф. П. — 209. — Оп. — 11. — Спр. 17. Арк. 27.

№ 242

ВКАЗІВКА ЦК КП(б)У І ПОСТАНОВА РНК УСРР СЕКРЕТАРЯМ РАЙКОМІВ КП(б)У, ГОЛОВАМ РАЙВИКОНКОМІВ, НАЧАЛЬНИКАМ ПОЛІТВІДДІЛІВ МТС ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ РЕПРЕСІЙ ДО СЕЛЯН-ОДНООСІБНИКІВ, ЯКІ ЗЛІСНО НЕ ВИКОНУЮТЬ ПЛАНУ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ

14 вересня 1934 р.

СЕКРЕТАРЯМ РАЙКОМОВ КП(б)У, ПРЕДСЕДАТЕЛЯМ РАЙИСПОЛКОМОВ, НАЧ. ПОЛИТОТДЕЛОВ МТС

Препровождая постановление Совнаркома УССР "о мерах обеспечения выполнения закона об обязательных зернопоставках единоличными хозяйствами" и приказы Наркомюста УССР прокурорам и облсудам, ЦК КП(б)У обязывает вас:

1. Обеспечить реализацию настоящего постановления СНК УССР и приказов Наркомюста. При этом ни в коем случае не допускать применения перечисленных в постановлении мер взыскания в массовом порядке. Необходимо настойчиво и быстро применять указанные в постановлении СНК УССР и приказах Наркомюста меры взыскания по отношению к лицам, злостно не выполняющим своих обязательств по хлебосдаче, имущественно наиболее состоятельным, т. е. к лицам, в отношении которых применение репрессий даст наиболее быстрый эффект и побудит остальную массу единоличников к быстрейшей сдаче хлеба.

2. Не допускать, как это имело место в ряде районов, чтобы репрессивные меры налагались без разбора и серьезного выяснения подвергаемого репрессиям хозяйства, ибо такие репрессии вызывают отрицательные результаты.

Применение репрессий без разбора всегда свидетельствует об отсутствии партийного руководства, беспомощности руководителей, а нередко тут действует вражеская рука, направляющая действие закона против нас.

3. Конфискация имущества не должна применяться к хозяйствам, члены семей которых служат в Красной армии.

Если встретится крайняя необходимость применения репрессий к таким хозяйствам, то этот вопрос должен быть предварительно поставлен перед райисполкомом и Облсполкомом.

4. На общих собраниях сельсовета должны принять организованное, активное участие все колхозники и особенно активисты, а также обязательно те единоличные хозяйства, которые выполнили свои обязательства по зернопоставкам.

Райкомы должны командировать в села, где будут проводиться собрания достаточно ответственных лиц для тщательной предварительной подготовки собраний сельсоветов, для выяснения и определения наиболее злостных единоличных хозяйств, к которым тут же на заседании должны быть применены репрессии.

5. ЦК КП(б)У обращает ваше внимание на пункт постановления СНК УССР, в котором говорится об единоличниках — членах сельсоветов и уполномоченных десяти — двадцати хаток, уклоняющихся от хлебопоставок.

Такие уполномоченные и такие члены сельсоветов, не только не организуют борьбы за выполнение хлебосдачи единоличниками, но и сами являются организаторами сопротивления.

6. ЦК КП(б)У обращает ваше внимание, что во многих случаях единоличниками практикуется сдача хлеба небольшим количеством в целях умышленной затяжки. Этот маневр рассчитан на усыпление бдительности руководителей партийных и советских организаций, на срыв хлебосдачи и избежание репрессий.

ЦК КП(б)У предлагает применить к таким хозяйствам меры, обеспечивающие полностью выполнение плана в ближайшие дни.

ЦК КП(б)У

ДАЗО.—Ф.П.—209.—Оп.—11.—Стр.—17. Арк. 20.

* * *

ПОСТАНОВЛЕНИЕ СОВНАРКОМА УССР

о мерах обеспечения выполнения закона об обязательных зернопоставках единоличными хозяйствами

В то время, как колхозы заканчивают выполнение своих обязательств по зернопоставкам, подавляющее большинство единоличных хозяйств по ряду районов своих обязательств перед государством по хлебосдаче не выполняют. На 10 сентября единоличники по Днепропетровской области свои обязательства выполнили всего лишь на 21%, по Донецкой области — на 23%, по Одесской — на 29%, по Винницкой — на 39%, по Харьковской — на 41%, по АМССР — на 44%, по Черниговской — на 45% и по Киевской — на 60%.

В целом ряде районов имеется значительное количество сел, где единоличники по своим обязательствам сдали ничтожное количество хлеба или даже совсем ничего не сдавали.

СНК УССР объясняет такое крайне неудовлетворительное выполнение зернопоставок единоличными хозяйствами бездейтельностью сельсоветов, а в ряде случаев прямым попустительством со стороны сельсоветов и их председателей несдачникам хлеба.

Неприменение закона о зернопоставках, дающего право бесспорного взыскания хлеба и привлечения к уголовной ответственности несдатчиков, потакание срывщикам — дало возможность кулацким элементам организовать прямой саботаж выполнению хлебосдачи. Во всем этом, в первую очередь, виновны руководители РИК'ов и председатели сельсоветов, своей бездейтельностью допустившие этот саботаж.

СНК Украины постановляет:

1. Обязать лично председателей сельсоветов закончить к 1-му октября сдачу хлеба по обязательным зернопоставкам государству всеми единоличными хозяйствами. Райисполкомам установить для каждого сельсовета обязательные пятидневные задания.

2. Имея в виду, что значительное количество членов сельсоветов — единоличников и уполномоченных сельсоветов по десяти-двадцатихаткам, сами не выполняют своих обязательств по зернопоставкам, — обязать председателей сельсоветов немедленно взыскать с этих лиц полностью причитающиеся с них зернопоставки. Не выполняющих своих обязательств немедленно исключить из состава сельсоветов и применить к ним репрессии, как к злостным неплательщикам.

3. На все единоличные хозяйства, не выполнившие врученных им обязательств по хлебопоставке в установленный законом срок, наложить предусмотренные законом штрафы в размере до пятикратной рыночной стоимости недосданного количества хлеба и взыскать причитающийся с них хлеб.

4. Единоличников, злостно уклоняющихся от выполнения обязательств по хлебопоставке, кроме наложения штрафа и применения бесспорного взыскания — немедленно привлечь к судебной ответственности за злостное нарушение закона об обязательных зернопоставках.

5. С хозяйств, привлеченных к судебной ответственности и с тех, где применено бесспорное изъятие хлеба — досрочно взыскать также причитающиеся с них по обязательствам мясо, молоко, картофель, подсолнух, а также все денежные платежи государству — сельхозналог, страховку, самообложение.

6. В отношении тех единоличников, которые не только злостно не выполняют обязательств по хлебопоставкам, но и ведут подрывную работу против сдачи хлеба государству — допускать лишение их земельных наделов, в том числе и усадебной земли с выселением данных хозяйств из пределов области.

7. Единоличники, у которых обнаружен закопанный в ямах хлеб, за умышленную порчу хлеба, должны подвергаться суровым судебным репрессиям, а наиболее злостные должны выселяться из пределов области.

Постановление о выселении злостных единоличных хозяйств за пределы области выносится сельсоветом и утверждается Райисполкомом и Облсисполкомом.

8. Органы суда и прокуратуры должны судебные дела по хлебопоставкам разбирать на месте не позже как через 5 дней после поступления дела в суд.

9. Обязать председателей сельсоветов провести специальные заседания сельсоветов с участием колхозников и с вызовом всех единоличников. На этих собраниях огласить настоящее постановление и выяснить причины невыполнения хлебопоставок по каждому единоличному хозяйству. В отношении каждого единоличника, не выполнившего своих обязательств по зернопоставкам, сельсовет должен, на основе настоящего постановления, принять решение о мерах взыскания или дать окончательный срок для выполнения своих обязательств, однако не позже установленного законом окончательного срока — 1-го октября.

Подготовку и проведение общих собраний сельсоветов совместно с колхозниками и единоличниками по вопросу хлебосдачи единоличниками — возложить на председателей и членов президиумов РИК'ов, которые должны лично проводить эти собрания.

Зам. Председателя Совнаркома УССР
И. ШЕЛЕХЕС
Управляющий Делами Совнаркома УССР
Г. ДРОБ

14/IX-34г.
г. Киев

ДАЗО.—Ф.П.—209.—Оп.—11.—Спр.17.—Арк.20.

* * *

ВСЕМ ПРОКУРОРАМ

В отдельных районах установлены случаи злостного уклонения единоличников от выполнения своих обязательств по сдаче зерна государству.

Несмотря на то, что это уклонение имеет явно злостный характер, органы Юстиции не привлекают этих единоличников к уголовной ответственности и ожидают применения к ним административных мер.

Между тем, постановление ВУЦИК'а от 4 апреля 1933 года, основанное на постановлении СНК

Союза и ЦК ВКП(б) от 19-го января 1933 года "Об обязательной поставке зерна государству" дает право судебным органам там, где установлен злостный характер не сдачи зерна (каковой постановление прямо имеет в виду) немедленно и не ожидая предварительных административных мер — привлечь виновных к уголовной ответственности.

На основе этого — Приказываю:

1. Единоличников, которые злостно уклоняются от сдачи зерна государству, привлечь к уголовной ответственности по ст. 58 — 1 ч. 2 УК УССР, не ожидая предварительного применения к ним мер административного характера;

2. К этим лицам, помимо применения твердой репрессии обязательно применять конфискацию имущества, как это и предусмотрено ч. 2-58 — 1 УК УССР.

**Народный Комиссар Юстиции
и Генеральный Прокурор Республики М. МИХАЙЛИК.**

14/IX — 34 г.

ДАЗО. — Ф. П. — 209. — Оп. — 11. Спр. 17. — Арк. 21.

III. ГОЛОДОМОР ЭПОХИ ПЕРЕМІГШОГО СОЦІАЛІЗМУ (1946—1947 рр.)

№ 243

З ІНФОРМАЦІЇ ЗАПОРІЗЬКОГО МК КП(б)У ПРО ПОЛІТИЧНИЙ НАСТРІЙ РОБІТНИКІВ ДНІПРОБУДУ

5 квітня 1946 р.

Жители, которые проживают в общежитии № 14 и 13 Днепростроя, заявляют: "что если бы нам устроили жилье, так как людям и кормили лучше, мы бы остались на работе и после истечения срока нашего договора, а то не дождемся когда уже отсюда уйдем".

...Жалуются рабочие Днепростроя на плохое питание, говорят: "что жиры заменили мукой, причем мука похожа на мякину, надо в эту "муку" мешать хорошей мукой тогда спечешь хлеб".

**Зав.организационно-инструкторским
отделом горкома КП(б)У
КРИСЬКО**

ДАЗО. — Ф. П. — 102. — Оп. 3. — Спр. 264. — Арк. 4-5.

№ 244

**З ІНФОРМАЦІЇ КУЙБИШЕВСЬКОГО РК КП(б)У
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ПРО ПОЛІТИЧНІ
ВИСЛОВЛЮВАННЯ КОЛГОСПНИКІВ**

6 червня 1946 р.

Колхозница колхоза им. Ворошилова Белоцерковского сельсовета Николаенко Ольга говорила: "Зачем сейчас ухаживать за посевами всеравно хлеб заберут весь, а мы опять будем так"...
Колхозник колхоза "Червоне поле" Зразкового сельсовета Кравченко Михаил Сергеевич, когда происходила контрактация меда, он заявил:
"Скоро колхозникам нельзя будет ничего кушать, все надо отдавать государству".

Секретарь РК КП(б)У МАЩЕНКО

ДАЗО. — Ф. П. — 102. — Оп. 2. — Спр. 264. — Арк. 35.

**№ 245
З НАРАДИ СЕКРЕТАРІВ РАЙКОМІВ КП(б)У
І ГОЛІВ РАЙВИКОНКОМІВ ОБЛАСТІ
ПРО ПОКАРАННЯ ГОЛІВ КОЛГОСПІВ,
ЯКІ САБОТУЮТЬ ВИВЕЗЕННЯ ХЛІБА ДЕРЖАВІ**

10 серпня 1946 р.

ВОЛОШИН — секретарь Андреевского РК КП(б)У

...Из 30 тыс. цент. мы имеем 60 тн. хлеба семенного материала, который идет на семена. 150 тн. выдали частично на трудодни колхозникам. Остальные 700 тн. хлеба лежат на току. Почему мы не вывозим эти 700 тн.?

В вопросе заготовок мы имеем в районе в этом году, как и в прошлом году в отдельных колхозах явное сопротивление.

Председатель колхоза им. Дзержинского явно игнорирует, саботирует, хлеб не вывозит. Правда, мы и в прошлом году обмолачивали хлеб. За явный саботаж вывозке хлеба государству сняли с работы и отдали под суд.

После этого колхоз им. Дзержинского (там исполняющим обязанности директора новый товарищ), колхоз за 2 дня вывез 320 центнеров. Второй явный случай саботажа в колхозе "Нове життя", Черниговского сельсовета Стурский, который не вывозил хлеб, объяснял, что еще сыро. Вынесли ему выговор. Через 3 дня проверили, хлеб не вывозит. Созвали районное совещание. Этот второй председатель был снят с работы и отдан под суд. Сейчас и этот колхоз, где также исполняющий обязанности председателя колхоза, вывозит хлеб. Начали хлеб возить, правда, не много, 100 центнеров.

ДАЗО. — Ф. П. — 102. — Оп. 2. — Спр. 234. — Арк. 9/1, 12/1.

**№ 246
З ВИСТУПУ НА НАРАДІ В ЗАПОРІЗЬКОМУ ОБКОМІ ПАРТІЇ СЕКРЕТАРЯ НОВОКЕРМЕНЧИЦЬКОГО
РАЙКОМУ КП(б)У ПРО БОРТЬБУ З САБОТАЖНИКАМИ ХЛІБОЗАГОТІВЛІ**

10 серпня 1946 р.

Я уже говорил о том, что в ряде колхозов есть явный саботаж, явное сопротивление, которое мы ломаем, такая тенденция: мы научены прошлым годом, обмолотим все — останемся на зиму без хлеба, не обмолотим — будем с хлебом. Эту тенденцию ми сейчас ломаем... и от председателей требуем очень жестко...

Как у нас относится к этому делу райпартактив, главным образом это начальник НКВД, НКГБ, райпрокурор. Я прямо здесь заявляю на совещании, к организации молотыбы и к тому, чтобы хлеб вывозили мер никаких они не принимают: райком партии их вызывал, предупреждал, особенно Мочалова.

Голос: "После вашего разговора я звонил начальнику облНКВД, который запретил выезжать в колхозы по хлеб. Он на утро прибежал ко мне и так заявляет. Я говорю, что... в колхозе все должны сидеть на хлебе".

ДАЗО. — Ф. П. — 102. — Оп. 2. — Спр. 234. — Арк. 19

**№ 247
З ІНФОРМАЦІЇ ЗАПОРІЗЬКОГО ОБКОМУ КП(б)У ДО ЦК КП(б)У ПРО НЕБАЖАНІ НАСТРОЇ**

НАСЕЛЕННЯ МІСТ І СІЛ ОБЛАСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ГОЛОДОМ

Після 16 вересня 1946 р.

...Громадянка Грозий... заявила среди женщин: "При немцах драли с нас шкуру и сейчас дерут. Последнюю сорочку хотят снять с рабочего, не знают как выпить кровь с рабочего..."

Домохозяйка Винницкая, получая дополнительный паек по беременности сказала: "Теперь детей будем одеклоном и пудрой кормить, так как продукты дорого стоят и денег не хватит, а одеклону и пудры полные магазины и дешево".

Домохозяйка Гулянская заявила: "Придется с голоду подыхать, так как заработанных денег хватит только выкупить хлеб".

ДАЗО. — Ф. П. — 102. — Оп. 2. — Спр. 255. — Арк. 79—80.

№ 248

З ОБЛАСНОЇ НАРАДИ СЕКРЕТАРІВ РАЙКОМІВ КП(б)У ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ПРО ОБОВ'ЯЗКОВЕ ВИВЕЗЕННЯ З КОЛГОСПІВ ВСЬОГО ХЛІБА ВРОЖАЮ 1946 РОКУ

29 вересня 1946 р.

Тов. ДЗУЦЕВ — секретарь Червоно-Армейского райкома КП(б)У.

Обмолот зерновых закончили... В части кукурузы... Почти бы не было кукурузы на токах, но задерживает транспорт.

Тов. КИРИЛЕНКО — член бюро обкома КП(б)У.

Речь идет о 60 тоннах кукурузы, а Вы говорите, что дело из-за транспорта.

Тов. ДЗУЦЕВ. Есть такие колхозы, которые не вывозят кукурузу.

Тов. КИРИЛЕНКО. Есть хлеб на токах?

Тов. ДЗУЦЕВ. Не замечал. Подсчитано точно. Отходы зерновые есть кое-где. Очень плохо поддаются учету... Вчера посланы специально люди, чтобы проверить.

Тов. КИРИЛЕНКО. Почему 60 тонн кукурузы не вывезено, нет транспорта. Это не трудности... Неприятное впечатление получается, когда секретарь райкома не понимает, как ставится вопрос о хлебе...

Тов. ОРЛОВ — секретарь В-Хортицкого райкома КП(б)У.

... С отходами. Мы проверяли два раза, очищали и вывезли. Нет сомнения в том, что если и третий раз руководящие работники пойдут по району, то они еще найдут.

Тов. КИРИЛЕНКО. Надо обязательно ходить и находить. Да, хлеб надо выколачивать.

Тов. ОРЛОВ. .. транспорт, машины стоят, коровы не все запряжены. Дело в том, что хлеб из колхозов должны выколачивать, прикрываются разного рода объективными причинами, во всяком случае плохо вывозится хлеб... Пропашные культуры богатые.

Тов. КРЯЧЕК — секретарь Черниговского райкома КП(б)У.

... На чердаках ссыпаны отходы, когда спрашиваешь, почему не молотят, говорят потому, что не очищаются... На токах мы сейчас проверяем, нет ничего, на чердаках лежат все отходы...

Тов. КИРИЛЕНКО. На счет отходов, учтите, что вы будете отвечать. Одно дело, то вы вскрываете, это очень хорошо, но у вас спросят, почему вы допустили, чтобы прятали, где был райком партии и райисполком?..

Тов. КРЯЧЕК. Мы проверяли тока, скирды и там обнаружили такие факты, я говорю правду, скрывать не хочу.

Тов. КИРИЛЕНКО. Находите в отходах такое зерно, которое вполне пригодно для сдачи...

Тов. МАЩЕНКО — секретарь Куйбышевского райкома КП(б)У.

Не мало вывезли хлеба государству из этих отходов... Сейчас гарантировать, что нет озадков на чердаках (на токах уже их нет) — нельзя.

ДАЗО.—Ф.П.—102.—Оп.2.—Спр.239.—Арк.1—18.

№ 249

ЗІ СТЕНОГРАМИ ВИСТУПУ ГОЛОВИ ЗАПОРІЗЬКОГО ОБЛВИКОНКОМУ ПОНОМАРЕНКА НА НАРАДІ УПОВНОВАЖЕНИХ ОБКОМУ КП(б)У ПО ХЛІБОЗАГОТВЛІ

5 жовтня 1946 р.

Тот факт, что первая пятидневка (усиленной хлебозаготовки) дала результаты, говорит о том, что хлеб есть и что хлеб этот нужно сейчас не заготавливать, а нужно брать. Сейчас обычным методом хлебозаготовок нам не удастся взять, надо хлеб брать...

Я этим хочу подчеркнуть, что судя по руководству хлебозаготовками, ее агитации, в общих призывах нужно добираться до каждого колхоза и по-настоящему хлеб в колхозах... Нужно смотреть

хлеб в каждом колхозе, найти и забрать...

Насчет отходов... Это не отходы, это — неочищенный хлеб... Там, где считается кокой-то процент зерна — это значит хлеб... Нужно заставлять, чтобы этот хлеб был очищен немедленно... и сдать государству...

Почему обязательно тогда, когда государство идет на такие большие сокращения хлеба для рабочих, уменьшает нормы, снижает целому ряду категорий городского населения, снимает совсем со снабжения хлебом, почему мы должны обязательно 15% фонд расходовать на внутривозвращенные нужды колхоза, особенно где выдают свыше 500 грамм...

Правильно действительно будет поставить вопрос так, чтобы оставить колхозникам минимум, а часть этих 15% сдать государству... колхоз не рассчитался с государством и мы не можем им дать столько хлеба.

ДАЗО. — Ф.П. — 102. — Оп.2. — Спр. 240. — Арк. 24, 26, 27.

№ 250

3 НАРАДИ УПОВНОВАЖЕНИХ ЗАПОРІЗЬКОГО ОБКОМУ КП(б)У ПРО НЕЗАДОВІЛЬНИЙ СТАН ВИЛУЧЕННЯ ХЛІБА ІЗ ЗАСІКІВ КОЛГОСПІВ І РАДГОСПІВ ОБЛАСТІ

9 жовтня 1946 р.

Тов. БРЕЖНЕВ — секретарь обкома КП(б)У.

Вы знаете решение ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У все. Бюро обкома КП(б)У, после посылки наших представителей в районы, возможно наблюдение за группой районов. На мне было общее наблюдение за ходом хлебозаготовок.

Прошло три пятитдневки, когда были посланы наши представители для усиления хлебозаготовок в районы.

Однако улучшения в целом и в ряде районов не наступило. Темпы явно неудовлетворительные. За истекший период дали прирост в двух районах по сдаче хлеба государству. Но должны подойти к этому вопросу так: мы сдавали хлеба так мало, что об этом увеличении не следует говорить. Мы выполняем план на пятитдневку всего лишь на 10%.

Два района план пятитдневного задания не только не увеличили, а наоборот — последнюю пятитдневку снизили (Розовский и Каменско-Днепровский районы).

Таким образом, положение с хлебозаготовками в первой пятитдневке сентября остается неудовлетворительным.

Наша проверка и наблюдение на местах показали, что Райкомы КП(б)У, исполкомы Райсоветов должного перелома по хлебозаготовкам не сделали. Особенно опасно то, что они еще сами не поняли значения этого и в силу такой неправильной оценки — неправильно ориентируют партийный актив.

Наши уполномоченные, посланные в помощь, тоже оказались не на высоте положения, отдельные товарищи не сумели пока что исправить положение дел и создать напряжение, в первую очередь, если хотите в исполкоме и райкоме партии и во всех организациях, не поняли, что на данном этапе наиболее важное в работе райкома партии и актива района — это хлеб и свели свою роль не к организаторской деятельности, выступают в районе не как работники райкома партии, которые обязаны поднять работу райкома до уровня тех задач, которые встали сейчас перед организацией и встают в целом по области, в стране.

Я не могу сказать, что наши люди не ездят по районам, но надо уметь делать анализ состояния не только по цифрам, а и с точки зрения политики работы парторганизации, в целом райкома партии, райисполкома, в состоянии ли райком партии при таком уровне обеспечить выполнение плана или нет, что важно, с чего начать, надо подсказать райкому партии, заставить проводить те или иные мероприятия.

Этим вопросом, к сожалению, большинство уполномоченных райкома партии, к моменту нашего приезда в районы не занимались. Некоторая часть и видела эти недостатки, но оказалась не в состоянии, не хватило воли заставить райком партии исправить эти недостатки.

Вот, исходя из этого, чтобы не усугубить положение, быстро исправить, оперативно, бюро обкома партии решило созвать совещание своих уполномоченных, чтобы обменяться мнением, уловить то новое, что выявилось в ходе этой пятитдневки, поехать в район и исправить быстро положение дел.

(...)

Тов. МОСКАЛЕЦ — зам. председателя облисполкома, уполномоченный по Гуляйпольскому району.

По прибытии в район я собрал руководящих товарищей, побеседовал с ними и для меня стало сразу ясно, что руководящий состав только занимается хлебом, а парторганизации и сельсоветы перестали заниматься хлебом. По сути дела занимались председатели райисполкомов и секретари райкомов партии, остальные не

занимались хлебом.

... Я поставил вопрос так, что основное — это хлебозаготовка, а лишь бы кого послать уполномоченным по этому вопросу, нельзя, надо посылать такого товарища, который мог бы поднять парторганизацию и сам честно работал бы. Правда, некоторые товарищи не совсем честно отнеслись к этому делу.

Когда через пару дней я проверил это дело, созвал бюро райкома партии, послушали отдельных товарищей и прямо с бюро посадили, там же был и райпрокурор.

Одному вынесли взыскание, одного председателя колхоза (бывший староста) отдали под суд, он руководил большим колхозом, а хлеб государству не давал

(...)

Тов. БЕСПЕРЧИЙ — упол. Камышевахского района. ...С 1 октября с секретарем РК и пред Райисполкома посетили ряд колхозов (20-21). Ряд безобразных фактов саботажа и укрывательства.

Хочу привести пример. В колхозе "КИМ" обнаружено, что на базаре в г. Запорожье продано 7 1/2 ц пшеницы, из которой 2 центнера чистой, а на трудодни выдали 29-78 ц пшеницы. Я уже не буду говорить, что на токах мы обнаружили скопление кукурузы с 66 га качанов, которые не были взвешены, они собирались пустить на корм скота.

Я поставил вопрос перед бюро райкома партии, чтобы разобрать поступки этих товарищей, которые допускали такие вещи. По некоторым вынесли решение — исключить из партии и отдать под суд. Как я уже говорил, на это бюро был приглашен районный прокурор, который санкционировал этот арест там же.

Тов. БРЕЖНЕВ — Ну, здесь надо строго соблюдать законы Советской власти, надо оградить райком партии от того, чтобы прямо из кабинетов арестовывали людей, не нужно это делать. Если человек заслуживает того, чтобы его посадили, садите, можно его из дому забрать, зачем забирать прямо из кабинета.

(...)

Тов. ГУСАРОВ — инспектор ЦК ВКП(б).

Вам, повидимому, уже разъясняли, когда послали в районы, о положении дел в стране с хлебом. Положение настолько напряженное и ограниченный запас, что если не принять меры, то нам не хватит прокормить рабочих, служащих, армию. Настолько остро стоит вопрос. Хлебозаготовки были менее запланированы в этом году. И этот план выполняется плохо — критическое положение его. Кроме этого угроза республике образовалась потому, что в связи с недородом давали Украине ссуду.

Поэтому положение государства с хлебом настолько серьезное и неудовлетворительное, что трудно сравнить с годами существования нашей Советской власти, чем в этом году.

Вот, если подходить с этой позиции и рассматривать всю нашу деятельность, в части хлебозаготовок, то нужно сделать вывод, что не дошло столь серьезное положение, в котором находится наша страна.

(...)

Положение дел таково в районе. У руководящих работников района еще благодущие, не создано, как я уже сказал, напряжение в обстановке, чтобы о хлебе не только говорили, а буквально за каждым килограммом болели, боролись за килограмм. Речь идет не о том, чтобы остатки кукурузы сдавать, но речь идет о том, чтобы сейчас искать хлеб, серьезно взяться за этот хлеб в колхозах и заставить найти этот хлеб, куда они его девали. Вот о чем речь сейчас идет.

...сопротивление хлебозаготовкам налицо, это факт, оно требует от нас, с нашей стороны соответствующей борьбы и тоже сопротивления.

(...)

Обком КП(б)У будет так действовать, чтобы вы злее были, хлебозаготовки без порчи крови не бывают.

(...) Нужно привести в боевую готовность всю районную парторганизацию, вздыбить парторганизацию района. Все должно быть подчинено хлебозаготовкам. Вот с этих позиций и нужно нам вмешиваться и руководить хлебозаготовками.

Тов. БРЕЖНЕВ ... В результате всей большой борьбы за хлеб, в каждом районе наказано 2 человека. Но если на 60 колхозов наказали 2 человека — значит настоящей борьбы за хлеб нет.

Проехать по колхозам, прочистить — это не борьба. Нуждаются в наказании кладовщики, заместители председателей колхозов. Не всегда нужно отдавать человека под суд, есть такие, которые заслуживают исключения из партии. Это мера в районах не проводится.

Должен сказать, что стесняться с людьми, которые чинят препятствия — не следует. Тогда это будет настоящая борьба...

№ 251
З ПОСТАНОВИ БЮРО ЗАПОРІЗЬКОГО ОБКОМУ КП(б)У
ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ДО ПАРТІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГОЛОВИ ПЕТРО-СВИСТУНІВСЬКОЇ СІЛЬРАДИ
ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКОГО РАЙОНУ П. Д. ВЛАСЕНКА
ЗА НЕЗАДОВІЛЬНУ РОБОТУ ЯК УПОВНОВАЖЕНОГО
РК КП(б)У З ВИЛУЧЕННЯ З КОЛГОСПУ ЗЕРНА
ВРОЖАЮ 1946 РОКУ

22 жовтня 1946 р.

... Власенко П.Д. был послан Червоноармейским РК КП(б)У в качестве уполномоченного в колхоз "Воля"... Колхоз систематически не выполнял пятидневный график сдачи хлеба государству, при чем при проверке обнаружено: 100 центнеров зерна на токах, 62 центнера засыпано в закромах под видом семян, было также скрыто 15 центнеров чистого зерна под видом отходов и по бухгалтерским данным не числилось.

Все это было известно Власенко П.Д. и как председателю сельсовета и как уполномоченному, но... он не принимал решительных мер и соответствующим органам не сигнализировал.

Постановление.

... за недостаточный контроль и допущение антигосударственной практики в сдаче хлеба государству Власенко П.Д. объявить выговор с занесением в учетную карточку.

ДАЗО.—Ф.П.—102—Оп.2—Стр.162—Арх.43,44.

№ 252
ТЕЛЕГРАМА СЕКРЕТАРЯ ЦК ВКП(б) А. ЖДАНОВА ПЕРШОМУ СЕКРЕТАРЮ ЗАПОРІЗЬКОГО
ОБКОМУ ПАРТІЇ Л. БРЕЖНЕВУ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ПІДВИЩЕННЯ ТЕМПІВ ХЛІБОЗАГОТІВЛІ В
ОБЛАСТІ

Листопад 1946 р.

Высшая правительственная Запорожье
Секретарю Запорожского обкомпарта
тов. Брежневу

Сообщается постановление ЦК ВКП(б) от 4 ноября 1946 г.

ЦК ВКП(б) рассмотрев данные о ходе сдачи хлеба государству по Запорожской области признает, что обком партии и Вы его первый секретарь плохо руководите хлебозаготовками и проявляете беспечное отношение к этому важнейшему государственному делу при выполнении плана хлебозаготовок области на 1 ноября с.г. всего лишь на 47,7%.

Обком партии допустил за последнюю декаду октября значительное снижение темпов сдачи хлеба государству, это свидетельствует о том, что руководители партийных и советских организаций области и многих районов не мобилизовали коммунистов колхозников, работников совхозов и МТС на большевистскую борьбу за хлеб и терпимо относятся к дезорганизаторам хлебозаготовок придерживающих зерно подлежащее сдаче государству.

ЦК ВКП(б) обязывает Запорожский обком партии и лично Вас:

1. Исходя из сложившейся обстановки с хлебозаготовками в области немедленно принять дополнительные меры по каждому району обеспечивающие резкое усиление сдачи хлеба государству.

2. Не на словах, а на деле добиться устранения причин мешающих хлебозаготовкам, решительно пресекая и сдерживание многими колхозами хлеба подлежащего сдаче государству.

3. Повысить требовательность к руководителям партийных советских и заготовительных организаций районов, а также к работникам партийного и советского актива командированного в районы и колхозы по хлебозаготовкам за выполнение плана сдачи хлеба государству.

4. Обратит особое внимание на то, чтобы в дни празднования 29-й годовщины Октябрьской социалистической революции работа по хлебозаготовкам в районах и колхозах не только не была ослаблена, а напротив темпы хлебосдачи были бы значительно усилены.

Секретарь ЦК ВКП(б) ЖДАНОВ

ДАЗО. — Ф. П. — 157. — Оп. 1. — Спр. 1582. — Арх.69, 70. Оригинал.

№ 253
З ДОВІДКИ ЗАПОРІЗЬКОГО ОБКОМУ КП(б)У
ПРО СТАН ВИКОНАННЯ ПЛАНУ ХЛІБОЗДАЧІ ЗЕРНА РАДГОСПОМ "НОВОЗЛАТОПІЛЬСЬКИЙ" РОЗІВСЬКОГО

РАЙОНУ СТАНОМ НА 1 ГРУДНЯ 1946 РОКУ

Проверкой на месте установлено, что совхоз "Н. Златопольский" (директор тов. Щипчинский, секретарь парторганизации Перетятко) допустили антигосударственную практику, став на путь укрытия товарного хлеба государству...

Все это зерно не сдано государству только потому, что директор совхоза Щипчинский потерял чувство ответственности и стал на путь явного саботажа в хлебосдаче, а Розовский РК КП(б)У (секретарь тов. Шуликов), а также парторганизация совхоза (секретарь Перетятко) примиренчески относятся к этому и не принимают решительных мер, обеспечивающих своевременную сдачу товарного хлеба государству...

Зам. зав. сельхозотделом обкома КП(б)У
ЛЕВЧЕНКО

ДАЗО. — Ф. П. — 102. — Оп. 2. — Спр. 3/8. — Арк. 66, 67.

№ 254

ЗІ ЗВІТУ ЯКИМІВСЬКОГО РАЙКОМУ КП(б)У ЗАПОРІЗЬКОМУ ОБКОМУ КП(б)У ПРО ПОСИЛЕННЯ БОРОТЬБИ ІЗ САБОТАЖНИКАМИ І ПРИХОВУВАЧАМИ ХЛІБА ВІД ДЕРЖАВИ

5 грудня 1946 р.

... Для увеличения хлебосдачи государству были посланы дополнительно в колхозы района советско-партийного и комсомольского актива 37 человек. Проведены партийно-комсомольские собрания, на которых разъяснено коммунистам и комсомольцам, что Акимовский район в большом долгу перед государством и в связи с этим хлебозаготовки принимают более острый политический характер...

По состоянию на 1-е декабря 1946 года выполнили план поставок на 38,3%.

... Такое состояние с выполнением плана хлебопоставок государству требует от райкома партии... сдать государству весь товарный хлеб, имеющийся в колхозах, совхозах, подсобных хозяйствах.

... приняты практические меры, чтобы все 3682 хозяйства колхозников, рабочих и служащих честно рассчитались с государством по врученным им обязательствам не позже 16 декабря 1946 года.

... Посланные дополнительно товарищи из партийно-советского актива для усиления хлебозаготовок колхозами уже выявили часть осевшего хлеба, подлежащего сдаче государству в колхозах района.

Так уполномоченный райкома КП(б)У тов. Шарко выявил в колхозе им. Тельмана 18 пудов подсолнечника, в колхозе "Краснодар" — 15 центнеров ценных зерновых отходов и в колхозе "1-е Мая" — 4 цен. ячменя.

Уполномоченный райкома КП(б)У тов. Жила также выявил товарного хлеба в колхозе им. ЦК Компартии Болгарии 15 пудов ячменя и 65 пудов зерноотходов, им же выявлено в колхозе "Рідне поле" товарной пшеницы 24 пуда, овса 9 пудов, проса 7 пудов и ржи 26 килограмм. Такие же факты имели место сдерживание товарного хлеба в колхозах им. Ленина, "Червона Зірка", "3-й Коминтерн". Весь выявленный товарный хлеб немедленно был сдан государству.

Так же были выявлены факты рваческого отношения к государству со стороны отдельных председателей колхозов, которые допустили перерасход на внутриколхозные нужды и авансирование колхозников сверх установленного законом 15% от фактически сданного государству.

Так в колхозе "Краснодар" перерасходовано вместо 15% — 21,5%, в колхозе "Путь к социализму" перерасходовано 42 ц, в колхозе им. Димитрова — 46 центнеров, в колхозе "Нове життя" 17% вместо 15%, в колхозе им. ЦК Компартии Болгарии вместо 15% перерасходовано 16%, в колхозе "12-летие Октября" перерасходовано 88 центнеров на внутриколхозные нужды, в колхозе "Большевик" — 92 цен.

Бюро райкома КП(б)У 4 декабря 1946 года и решениями бюро райкома КП(б)У в ноябре месяце о таких председателях колхозов был поставлен вопрос на общем колхозном собрании о снятии с работы как людей разбазаривающих колхозный и государственный хлеб. Председатель колхоза им. Тельмана снят колхозниками с работы председателя и народным судом осужден к 3 годам лишения свободы, председатель колхоза "12-летие Октября" - Парий так же снят общим собранием колхозников с работы председателя колхоза, председатель колхоза "Большевик" Шматкова решением бюро райкома КП(б)У от 4 декабря 1946 года 6 декабря 1946 года будет поставлен вопрос на общем колхозном собрании о снятии ее с работы и привлечении к судебной ответственности.

Бюро райкома КП(б)У и большинство уполномоченных райкома КП(б)У понимают, что без решительной, жестокой борьбы с саботажниками и укрывателями хлеба от государства не возможно будет выполнить директивное указание Совета Министров СССР и ЦК ВКП(б) от 26 ноября 1946 года и постановление бюро Запорожского обкома КП(б)У от 25 ноября 1946 года "О ходе хлебозаготовок в

области" и поэтому делает все возможное, чтобы мобилизовать всех коммунистов районной парторганизации, комсомольцев, советско-колхозный актив на усиление хлебозаготовок и честного отношения к государству в вопросах выполнения плана хлебопоставок...

Секретарь Акимовского райкома КП(б)У
Т. ИЗАРОВ

5. XII. 1946 г.

ДАЗО. — Ф. П. — 102. — Оп. 2. — Спр. 3/9. — Арк. 24—26.

№ 255
ЗІ ЗВІТУ ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКОГО РК КП(б)У
ЗАПОРІЗЬКОМУ ОБКОМУ КП(б)У ПРО ОЧИЩЕННЯ І ЗДАВАННЯ ДЕРЖАВІ ВІДХОДІВ ЗЕРНОВИХ
КУЛЬТУР
ТА СОНЯШНИКУ

Не пізніше 16 грудня 1946 р.

...Дополнительной проверкой установлено, что в отдельных колхозах имеются отходы, которые после тщательной очистки пригодны к сдаче государству.

Так, например: в колхозе "Ч. Армия" очищено и сдано государству проса 5 цент., кукурузы — 5 цент., в колхозе им. Воровского — ячменя около 1 цент, и ржи 52 кг, в колхозе "Ч. Запорожец" — 4 цент. проса и 5 цент. кукурузы, в колхозе "Ч. Зірка" — 2 цент. зерна, в колхозе "Ч. Казаки" — 3,5 цент. зерна и т. д.

Подсолнуха в 3-х колхозах: "Ч. Армия", "Колос" и им. Фрунзе, которые ранее загот. зерно не принимало из-за повышенной влажности, после решения Бюро Обкома КП(б)У приведено в порядок и полностью сдано государству.

Зерно, которое выявлено комиссией Обкома, часть вывезено, а остальное очищается и будет сдано государству...

3. 16. XII. 46 года вопрос о хлебосдаче стоял на бюро РК КП(б)У с участием отдельных председателей колхозов. Принято решение, обязывающее руководителей колхозов в ближайшие дни закончить очистки отходов и все пригодное зерно сдать государству. С этой же целью в колхозы посланные уполномоченные РК КП(б)У.

Секретарь Червоноармейского РК КП(б)У
ДЗУЦОВ

ДАЗО. — Ф. П. — 102. — Оп. 2. — Спр. 3/9. — Арк. 52.

№ 256
З ІНФОРМАЦІЇ СЕКРЕТАРЯ НОВОМИКОЛАЇВСЬКОГО РК КП(б)У СЕКРЕТАРЕВІ ЗАПОРІЗЬКОГО
ОБКОМУ КП(б)У Л. І. БРЕЖНЄВУ ПРО ЗДІЙСНЮВАНІ ЗАХОДИ З ПЕРЕВІРКИ НАЯВНОСТІ ХЛІБА В
КОЛГОСПАХ РАЙОНУ

20 грудня 1946 р.

Ново-Николаевский РК КП(б)У сообщает о том, что во исполнение решения бюро обкома КП(б)У от 10/XII — 46 г. за № 280/47 со стороны бюро Ново-Николаевского РК КП(б)У и исполкома райсовета депутатов трудящихся были проделаны следующие мероприятия:

11 /XII — 46 г. было проведено совещание с секретарями первичных партийных организаций и председателями сельских советов по вопросу хода хлебозаготовки в колхозах района.

13/XII — 46 г. было проведено бюро РК КП(б)У с вопросом хлебозаготовки организациями района, где было заслушано народного судью тов. Жолтикова, на бюро также было утверждено 7 комиссий по вопросам проверки наличия хлеба в колхозах и расходования, комиссии возглавляли члены бюро РК КП(б)У.

18/XII — 46 г. проведено заседание исполкома райсовета депутатов трудящихся, где заслушано три подсобных хозяйства района, 4 сельских совета по вопросам хлебозаготовки, также было заслушано на исполкоме председателя колхоза "Червона агрономія" по вопросу перерасходования хлеба в колхозе, председатель этого колхоза в соответствии с принятым решением тов. Павелко привлекается к судебной ответственности за злоупотребление, выразившееся в перерасходовании хлеба сверх 15%. В решении обкома КП(б)У от 10/XII — 46 г. было отмечено, что в 10 проверенных колхозах областной комиссией обнаружено 88 центнеров хлеба, этот хлеб был сдан на пункты з/зерно 18/XII — 46 г.

Кроме того, после создания комиссии по проверке расходования хлеба в колхозах на 20/XII —

46 г. было подвергнуто тщательной проверке 28 колхозов района, в этих колхозах выявлено товарного хлеба, подлежащего сдаче государству: зерновых культур — 31 цент., подсолнуха — 36 цент., клещевины — 4 центнера, из которых: уже сдано на пункты з/зерно зерновых — 25 цент., подсолнуха — 15 цент., остальной хлеб с числа выявленного подрабатывается и сдается на пункты.

С 10/XII — 46 г. колхозы района, подсобные хозяйства и индивидуальные сдатчики сдали государству зерновых — 138 цент, и подсолнуха — 35 цент. В остальных колхозах района продолжается проверка по выявлению хлеба, подлежащего (сдаче) государству...

Секретарь РК КП(б)У ЩЕРБАНЬ

20/XII — 46 г.

ДАЗО. — Ф. П. — 102. — Оп. 2. — Спр. 3/9. — Арк. 40.

№ 257

3 ПОЛІТИЧНОГО ДОНЕСЕННЯ ЯКИМІВСЬКОГО РАЙКОМУ КП(б)У ПРО ГОЛОДУ СІМ'ЯХ КОЛГОСПНИКІВ

1 січня 1947 р.

890 семей колхозников, причем честных колхозников, из них 340 семей, (чьи) мужья, отец или брат погибли на фронтах Отечественной войны, не имеют на сегодня никаких продуктов питания, а часть из них — отечные от истощения.

... Оказать реальную помощь остро нуждающимся семьям за счет местных ресурсов мы не сможем и поэтому создается в отдельных колхозах чрезвычайно тяжелое положение. В колхозе им. Тельмана 85 семей колхозников, в том числе семьи коммунистов, требуют немедленной помощи продуктами и прежде всего — хлебом.

В селе Волчанском, в колхозах им. Димитрова и "Нове життя", в селах Горелое, Анновке, им. Куйбышева аналогичное положение.

Секретарь Акимовского райкома КП(б)У
Т. ИЗАРОВ

ДАЗО. — Ф.П. — 107, — Оп. 2. — Спр. 650. — Арк. 1, 2.

№ 258

3 РІШЕННЯ № 1 ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ЇДАЛЕНЬ ПРИ СІЛЬСЬКИХ СПОЖИВЧИХ ТОВАРИСТВАХ ДЛЯ ОБСЛУГОВУВАННЯ ГОЛОДУЮЧИХ СЕЛЯН

2 січня 1947 р.

Для обслуживания особо нуждающихся колхозников и рабочих совхозов исполком Облсовета депутатов трудящихся — решает:

1. Обязать Облпотребсоюз т. Нагулина организовать открытие не позднее 5 января 1947 года 98 столовых, с охватом контингента 14.700 человек для питания особо нуждающихся колхозников и рабочих совхозов.

3. Установить, что питание особо нуждающихся производится одноразовым жидким горячим блюдом с закладкой продуктов: мясо-рыба 25 гр., картофеля 50 гр., овощей 20 гр., отпуском чая, кофе, компота, киселя. Одновременно отпускать коммерческий хлеб в количестве 100 грамм к каждому горячему жидкому блюду.

Зам. председателя исполкома облсовета
депутатов трудящихся А. МИНАКОВ
Секретарь исполкома облсовета
депутатов трудящихся И. РОМАНЕНКО

ДАЗО. — Ф. Р. — 353. — Оп. 3. — Спр. 22. — Арк. 1.

№ 259

3 ДОПОВІДНОЇ ЗАПИСКИ ВАСИЛІВСЬКОГО РК КП(б)У ЗАПОРІЗЬКОМУ ОБКОМУ КП(б)У ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ

3 січня 1947 р.

Секретно
3 января 1947 г.
Обком КП(б)У тов. Брежневу

... Колхозники (района) получили на трудодень 100—150 гр. При невыполнении плана обязательных поставок государству, не обеспечили себя продуктами питания.

По состоянию на 1 января 1947 года в районе насчитывается остро нуждающихся в помощи продуктами питания и особенно хлебом семей воинов погибших на фронтах Отечественной войны до 2-х тысяч человек.

Кроме того инвалидов Отечественной войны I-II группы, которые нуждаются в помощи, до 400 человек. Да плюс к тому колхозников и детей полусирот, которые нуждаются в дополнительной помощи, насчитывается до 8 тысяч человек. Им необходима хотя бы минимальная помощь. Имеют место случаи отдельных лиц опухшие с признаками истощения.

Секретарь РК КП(б)У **ЗЕНЧЕНКОВ**

ДАЗО. — Ф. П. — 102. — Оп. 2. — Спр. 650. — Арк. 7.

№ 260

**ДОПОВІДНА ЗАПИСКА ВЕЛИКОБІЛОЗЕРСЬКОГО
РК КП(б)У НА ІМ'Я СЕКРЕТАРЯ ОБКОМУ
Л. БРЕЖНЄВА ПРО ПОЧАТОК ГОЛОДУ В РАЙОНІ**

4 січня 1947 р.

В настоящее время материально-бытовое положение большинства колхозников района крайне тяжелое. Колхозы района в 1946 году собрали средний урожай с одного гектара по 3,7 цнт, а в 10 колхозах — по 1,8 цнт с одного гектара.

На 10 месяцев колхозники получили в среднем по 250 г всех культур на 1 трудодень, а 5 колхозов в районе вместе с общественным питанием получили по 100 г на один трудодень.

Исключительно тяжелое положение семей погибших воинов, военнослужащих и части инвалидов Отечественной войны, которых в районе имеется 1735 семей (получающих пенсию и госпособие). В составе этих семей в большинстве случаев имеется один трудоспособный на 3 нетрудоспособных.

Силами исполкома райсовета, сельскими советами и работниками РК КП(б)У произведено тщательную проверку и установлено, что 232 семьи в декабре месяце оказались без хлеба и других видов питания, а 10 семей находились в крайне тяжелом положении от недоедания и оказать этим семьям помощь продуктами питания мы не в состоянии, так как продуктов питания нет, а количество семей без продуктов питания возрастает.

Исходя из чего, прошу учесть состояние района и оказать помощь хлебом для предотвращения нежелательных случаев, которые могут быть от недоедания.

Секретарь РК КП(б)У **ВАСИЛЯКА**

ДАЗО. — Ф.П. — 102. — Оп. 2. — Спр. 650. — Арк. 3.

№ 261

**3 ПРОТОКОЛУ № 2 ЗАСІДАННЯ ВИКОНКОМУ ВАСИЛІВСЬКОЇ РАЙОННОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ
ТРУДЯЩИХ З ПИТАННЯ РОЗПОДІЛЕННЯ ХЛІБНИХ КАРТОК ПРАЦІВНИКАМ ПРОМАРТИЛІ
"ВАПНОПАЛ"**

18 січня 1947 р.

5. О распределении хлебных карточек с дополнительного фонда муки в количестве 9 шт. 500 грамм на январь месяц 1947 года.

Исполком Райсовета решает:

Выдать хлебные карточки из дополнительного фонда работникам пром. арт. "Вапнопал" в количестве 9 шт. по 500 грамм на январь месяц 1947 года.

Председатель исполкома райсовета **АНТОНОВ**
Секретарь исполкома райсовета **ДАВЫДЕНКО**

ДАЗО. — Ф. Р. — 353. — Оп. 3. — Спр. 28. — Арк. 31.

№ 262
ЗАЯВА ДЕПУТАТА ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ І. Є. МАЛАШЕНКА ДО ОБЛАСНОЇ РАДИ З ПРОХАННЯМ НАДАТИ ЙОМУ
МАТЕРІАЛЬНУ ДОПОМОГУ І РІШЕННЯ З ЦЬОГО ПРИВОДУ ОБЛРАДИ

24 січня 1947 р.
Председателю облсовета
т. Пономаренко В. Ив.
от депутата облсовета
Малашенко Ив. Е.

ЗАЯВЛЕНИЕ

Ввиду тяжелого материального положения, создавшегося в моем семейном быту, заключающее исключительно в недостатке питания, вследствие отсутствия личных средств, а также неимею своих продуктов, существую исключительно с рынка, причем много задолжился и не могу выйти из этого тяжелого положения, а посему убедительно прошу Вашего ходатайства об оказании мне единовременной помощи деньгами.

24.01.47 г.

К сему (підпис)

РЕШЕНИЕ

Исполкома Запорожского Областного Совета депутатов трудящихся
г. Запорожье 7-го февраля 1947 г.

№6 п. 19

О выдаче единовременной помощи депутату Облсовета тов. МАЛАШЕНКО

(тов. РОМАНЕНКО)

В связи с тяжелым материальным положением семьи тов. Малашенко, исполком депутатов трудящихся решает:

Выдать тов. Малашенко за счет фонда бытовых сумм по смете Исполкома Облсовета единовременное пособие в размере 500 рублей.

Зам. пред исполкома облсовета
Депутатов трудящихся **А. МИНАКОВ**
Секретарь исполкома облсовета
депутатов трудящихся **И. РОМАНЕНКО**

ДАЗО.—Ф.Р.—1335.—Оп.14.—Стр.97.—Арк.72,73.

№ 263

З ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ ВИКОНКОМУ
ВАСИЛІВСЬКОЇ РАЙОННОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ПРО НАПРАВЛЕННЯ ДІТЕЙ-
НАПІВСИРІТ
У ДИТЯЧІ БУДИНКИ

28 січня 1947 р.

2. Просить Запорожский Обл. ОНО направить в дет. дома детей полусирот многосемейных, находящихся в очень тяжелом материальном положении, не имеющих возможности содержать и воспитывать детей:

1. Бирюкову Надию Васильевну — 1942 г. р.
2. Бирюкову Нину Васильевну — 1939 г. р.
3. Козакова Валентина Александровича — 1933 г. р.
4. Козакова Анатолия Александровича — 1935 г. р.
5. Козакова Юрия Александровича — 1937 г. р.,
проживающих в с. Васильевка Васильевского р-на Запорожской области.

Предисполкома Райсовета **АНТОНОВ**
Секретарь исполкома **ДАВЫДЕНКО**

ДАЗО. — Ф. Р. — 353. — Оп. 3. — Спр. 28. — Арк. 41.

№ 264

ЗАЯВА ГРОМАДЯНКИ М. Д. ПОТЄХІНОЇ
ДО ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ПРО НАДАННЯ ЇЙ МАТЕРІАЛЬНОЇ

**ДОПОМОГИ, А ТАКОЖ ДОВІДКА ПРО ПЕРЕВІРКУ МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВОГО СТАНУ
ЗАЯВНИЦІ І РІШЕННЯ З ЦЬОГО ПИТАННЯ ВИКОНКОМУ ОБЛРАДИ**

5 лютого 1947 р.

В исполком Областного Совета
депутатов трудящихся
от Потехиной М. Д.

ЗАЯВЛЕНИЕ

В связи с создавшимся тяжелым материальным положением и отсутствием средств существования я с семьей из пяти человек должна выехать в Узбекистан к родственникам — средств никаких абсолютно не имею.

Прошу Исполком Облсовета оказать мне помощь для выезда — деньгами и одеждой.

ПОТЕХИНА

г. Запорожье
5.II.47.

СПРАВКА

**О проверке материально-бытового положения
гр. Потехиной М. Д. проживающей по ул. Ильича, 23**

1. Семья Потехиной М.Д. состоит из 5 человек: сына 1931 года рождения, сына 1937 года рождения и дочери 1926 года рождения у которой имеется сын 10 месяцев.

Её муж Потехин 17 июня 1946 года оставил семью и уехал неизвестно куда.

2. Квартира состоит из 2-х комнат и кухни. В одной из комнат живет квартирант (офицер с женой). Во второй, проходной комнате живет Потехина с семьей, кухня никем не занята.

3. ~~Обстановка~~ ~~квартиры~~ ~~очень~~ ~~бедна~~, кроме стола, стула, кушетки, двух подушек и порванного одеяла нет ничего.

Посуды не имеется никакой, кроме 2—3 консервных банок.

Продано все что можно было продать вплоть до последней носильной одежды. Мать и дочь имеют одно пальто на двоих в котором выходят на улицу.

4. Потехина М.Д. не в состоянии работать из-за болезненного состояния, заключением комиссии ВКК от 1.II.47 г. она признана нетрудоспособной.

Дочь также не работает. Два сына учатся в школе.

5. В квартире не имеется никаких продуктов и нет средств их купить. Дети голодают и начали от голода пухнуть. Сама Потехина истощена до крайности и с большим трудом передвигается по комнате.

6. Гр. Потехина М.Д. со своей семьей намерена выехать в город Ургенич Хорезмской области, Узбекской ССР где у неё проживают две сестры и живут материально хорошо. Они приглашают её приехать и обещают ей там материальную поддержку.

Потехина М.Д. готова выехать туда в любое время, но из-за неимением средств на дорогу и на покупку билетов не имеет возможности выехать.

У гр. Потехиной М.Д. с семьей крайне тяжелое положение дальнейшее ее существование в таком состоянии невозможно.

Проверяющий **МАЙОРЕНКО**

3/II-47г.

РЕШЕНИЕ

исполкома областного совета депутатов трудящихся

г. Запорожье

от 7 февраля 1947 г.

№ 6 п. 20

Об оказании единовременной помощи семье Потехина

В связи с создавшимся тяжелым материальным положением (болезнь семьи и необходимость переезда в Узбекистан), Исполком облсовета депутатов трудящихся решает:

1. Выделить семье бывшего председателя Облплана Потехина денежную помощь за счет средств фонда улучшения быта в сумме 1500 рубл.

2. Учитывая, что семья, состоящая из 6-ти человек, из них 3 взрослых совершенно раздета, обязать зав. Облплотделом социального обеспечения т. Александрова выдать за счет получаемых подарков семье Потехина носильных вещей и обуви в количестве, согласно приложению.

Председатель исполкома облсовета

депутатов трудящихся В. ПОНОМАРЕНКО
Секретарь исполкома облсовета
депутатов трудящихся И. РОМАНЕНКО

СЕМЬЕ ПОТЕХИНА

1. Билеты — кол. 3 x 250 = 750 дет. 1. 125 = 875 руб.
2. Одежи = 1. Платье ж — 2 штук
2. Белье ж — 2 пары
3. Ботинки — 2 пары
4. Пальто ж — 2 штук
5. Белье дет., обувь и шапки на 2хмальчиков
6. Одеядло дет. ребенка и белье одет. 209

(підпис нерозбірливий)

ДАЗО.—Ф.Р.—1335.—Оп.14.—Стр.97.—Арк.75,76,77,78.

№ 265

З РІШЕННЯ ВИКОНКОМУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ПРО ХІД
ЗИМІВЛІ ХУДОБИ В КОЛГОСПАХ ОБЛАСТІ

7 лютого 1947 р.

... При значительной недостатке грубых кормов в многих колхозах допущено преступное отношение к сбережению, расходованию и использованию кормов, выделенных для общественного животноводства.

... В следствие плохой организации зимовки скота и отсутствия должного контроля со стороны председателей Исполкомов Райсоветов депутатов трудящихся и заведующих Райотделами животноводства, в колхозах этих районов (маються на увазі Якимівський, Великобілозерський та Приморський райони — ред.) допущен большой падеж скота...

Аналогичное положение с наведением порядка в сбережении и экономном использовании кормов, а также сохранении поголовья скота в Мелитопольском, Васильевском, Н.Николаевском и др. районах.

... в колхозе имени Сталина Н.Николаевского района пагло и прирезано 61 голова молодняка, крупного рогатого скота, в колхозах Акимовского района пагло 74 головы лошадей, дорезано и продано 64 головы крупного рогатого скота...

Председатель исполкома облсовета
депутатов трудящихся ПОНОМАРЕНКО
Секретарь исполкома облсовета
депутатов трудящихся РОМАНЕНКО

ДАЗО.—Ф.Р.—1335.—Оп.14.—Стр.99.—Арк.28,29.

№ 266

З ПРОТОКОЛУ № 294 ЗАСІДАННЯ БЮРО ЗАПОРІЗЬКОГО ОБКОМУ КП(б)У ПРО СПЕЦІАЛЬНЕ
(ЛІТЕРНЕ) ХАРЧУВАННЯ ПАРТІЙНИХ І РАДЯНСЬКИХ КЕРІВНИКІВ ОБЛАСТІ

6 лютого 1947 р.

§-23. О распределении лимита литературного питания руководящим работникам партийных и советских организаций области на февраль месяц 1947 года.

Решение облисполкома и обкома КП(б)У

1. Распределить лимит на литературное питание для руководящих работников партийных и советских организаций области на февраль месяц 1947 год.

	1-я группа	2-я группа	3-я группа	Сухие пайки	Обеды для командиров
1. Для областных организаций	184	483	751	—	25
2. Для городск. организаций					
а) г. Запорожье	63	103	310	—	—
б) г. Мелитополь	18	49	115	—	—
в) г. Осипенко	17	45	96	—	—
3. Для районных работников, прожив					

в городах.....	8	—	—	—	—
4. Для комсогов					
ЦК ВЛКСМ:					
а) г. Запорожье §					
б) г. Мелитополь §					
в) г. Осипенко §					
г) г. Пологи	—	2	—	—	—
д) г. Б. Токмак	—	1	—	—	—
	290	683	1272	—	25

2. Поручить председателям исполкомов городских и районных Советов депутатов трудящихся, секретарям городских и районных комитетов КП(б)У, распределить лимит в строгом соответствии с приказом Министерства Торговли за № 3205/2364.

Предупредить, что выделенный лимит городам и организациям окончательный и никакие просьбы об увеличении лимита приниматься не будут.

3. Обеды для командировочных распределить следующим образом: обкому КП(б)У — 14, облисполкому 8, обкому ЛКСМУ 2, облторготделу 1.

4. Лимит литературного питания по областным организациям распределить согласно списку.

ДАЗО.— Ф. П. — 102.— Оп. 2.— Спр. 381.— Арк. 22—23.

№ 267

3 ПОСТАНОВИ ВИКОНКОМУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛРАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ТА БЮРО ЗАПОРІЗЬКОГО ОБКОМУ КП(б)У ПРО РОЗПОДІЛЕННЯ ЛІМІТУ ЛІТЕРНОГО ХАРЧУВАННЯ КЕРІВНИМ ПРАЦІВНИКАМ ПАРТІЙНИХ ТА РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ОБЛАСТІ НА ЛЮТИЙ 1947 РОКУ

7 лютого 1947 р.

1. Распределить лимит на литературное питание для руководящих работников партийных и советских организаций области на февраль месяц 1947 год.

Для областных организаций

1-я группа — 184

2-я группа — 483

3-я группа — 751

Обеды для командиров — 25

Для городских организаций

а) г. Запорожье:

1-я группа — 63

2-я группа — 103

3-я группа — 310

б) г. Мелитополь:

1-я группа — 18

2-я группа — 49

3-я группа — 115

в) г. Осипенко*

1-я группа — 17

2-я группа — 45

3-я группа — 96

Председатель облисполкома
В. ПОНОМАРЕНКО
Секретарь обкома КП(б)У
Л. БРЕЖНЕВ

ДАЗО.— Ф. Р. — 1335.— Оп. 14.— Спр. 97.— Арк. 49.

№ 268

ЗАЯВА ГЕРОЯ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ КРАВЕЦЬ Л. С. ДО ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ПРО НАДАННЯ ЇЙ ГРОШОВОЇ ДОПОМОГИ НА КУПІВЛЮ КОРОВИ І РІШЕННЯ З ЦЬОГО ПРИВОДУ ОБЛВИКОНКОМУ

Не пізніше 7 лютого 1947 р.

Председателю Исполкома областного Совета
Депутатов трудящихся от Героя Советского Союза
Кравец Л. С. проживающей с. Кушугум
ул. Шевченко дом № 6

ЗАЯВЛЕНИЕ

В виду моей болезни, а также тяжелых материальных условий жизни, прошу Вашего распоряжения выдать мне ссуду в сумме 3000 руб. для приобретения коровы по государственной цене.

Герой Советского Союза (підпис)

ДАЗО. — Ф. Р. — 1335. — Оп. 14. — Спр. 97. — Арк. 70.

РЕШЕНИЕ

**Исполкома Запорожского областного Совета депутатов трудящихся
г. Запорожье**

7 февраля 1947 г.

№ 6 п. 17

**О выдаче денежной ссуды на приобретение коровы
Герою Советского Союза Кравец Л.С.**

(тов. Романенко)

В связи с болезненным состоянием и тяжелым материальным положением Героя Советского Союза Кравец Л.С., Исполком Облсовета депутатов трудящихся решает:

1. Обязать управляющего Сельхозбанком тов. Ковригу выдать Герою Советского Союза Кравец Людмиле Степановне ссуду на приобретение коровы в сумме 3000 руб.

2. Обязать директора треста пригородных совхозов тов. Кобенюк продать за наличный расчет тов. Кравец Л. С. одну дойную корову из пригородного совхоза.

**Зам. пред. исполкома облсовета
депутатов трудящихся А. МИНАКОВ
Секретарь исполкома облсовета
депутатов трудящихся И. РОМАНЕНКО**

ДАЗО. — Ф.Р. — 1335. — Оп. 14. — Спр. 97. — Арк. 69.

№ 269

**3 РІШЕННЯ № 7 ВИКОНКОМУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ
ПРО ДОДАТКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ХЛІБОМ РОБІТНИКІВ ТА СЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ
У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ**

14 лютого 1947 р.

... исполком облсовета депутатов трудящихся решает:

1. Утвердить план дополнительного снабжения пайковым хлебом с 15 февраля 1947 года, проживающих в сельской местности рабочих, служащих членов их семей в количестве 14.700 человек, в том числе 11.700 человек работающих по норме 200 граммов хлеба в день и 3000 человек нетрудоспособных членов семей по норме 100 граммов хлеба в день с распределением по районам на февраль месяц 1947 года, согласно приложению.

2. Обязать исполкомы районных Советов депутатов трудящихся с 15 февраля 1947 года хлебные талоны дополнительно принятому на снабжение контингенту сельской местности (согласно приложению), учтя в первую очередь особонуждающихся в хлебе рабочих совхозов, МТС, МТМ, инвалидов Отечественной войны первой и второй групп, несвязанных с сельским хозяйством, детей, принятых на патронат, детей-сирот и нетрудоспособных членов семей воинов, погибших в Отечественной войне, учителей, врачей и райсовпартактива...

**Председатель исполкома облсовета
депутатов трудящихся В. ПОНОМАРЕНКО
Секретарь исполкома облсовета
депутатов трудящихся И. РОМАНЕНКО**

ДАЗО. — Ф. Р. — 1335. — Оп. 14. — Спр. 97. — Арк. 103.

№ 270

**3 ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ ВАСИЛІВСЬКОЇ РАЙОННОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ПРО
РОЗПОДІЛЕННЯ ХЛІБНИХ КАРТОК З ОДЕРЖАНОГО ЛІМІТУ НА БЕРЕЗЕНЬ 1947 РОКУ**

28 лютого 1947 р.

В соответствии с решением Исполкома Запорожского Облсовета депутатов трудящихся от 3-го марта 1947 года — Исполком Райсовета решает:

1. Распределить полученный лимит на март месяц 1947 г.

По норме 500 грамм:

6. Совпартактив — 94 (маються на увазі карточки на стільки ж осіб — ред.)

7. Специалисты с. хозяйства — 63 (маються на увазі карточки на стільки ж осіб — ред.)
8. Агенты мингаза — 13
9. Обслуживающий персонал Орлянского д. дома — 28
10. Скульского д. дома — 31
11. Скульского дет. ясель — 6 по 350 грамм
12. Скульского дет. садика — 7 по 350 грамм
14. МГБ — 3 и 2 по 700 грамм
15. МВД — 24 и 2 по 700 грамм
18. Рабочие Васильевской МТС — 39 и 7 по 300
19. Рабочие Балковской МТС — 33 и 6 по 300
22. Рабочие связи — 55 и 6 по 300
26. арт. 18 партсъезда — деревообраб. — 15 и 2 по 300
27. арт. Вапняк — рабочие коммуна — 23 и 3 по 300

[...] По норме 100 грамм

1. Иждивенцы инвалидов отеч. войны, семей погибших в/служащих, дети принятые на патронат — 75 (мається на увазі карточок і на таку ж кількість осіб — ред.)
2. Иждивенцы учителей — 30
3. Иждивенцы врачей — 5
4. Иждивенцы рабочих Васильевской МТС — 7
5. Иждивенцы Балковской МТС — 5
6. Иждивенцы савпартактива — 69
7. Иждивенцы работников МВД — 7

Председатель исполкома райсовета АНТОНОВ
Секретарь исполкома райсовета ДАВЫДЕНКО

ДАЗО. — Ф. Р. — 353. — Оп. 3. — Спр. 28. — Арк. 63, 64.

№ 271

**АКТ 3 ПРОТОКОЛУ № 8 ЗАСІДАННЯ ВИКОНКОМУ ГУЛЯЙПІЛЬСЬКОЇ РАЙОННОЇ РАДИ
 ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ПРО ВАЖКЕ МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ДІТЕЙ ГР-КИ КАЗАНЕНКО К. Є.**

6 березня 1947 р.

А К Т

**комісії дослідження матеріально-бытовых условий семьи Казаненко Екатерины Ефремовны,
 проживающей в Г-Поле**

Гр. Казаненко Е.Е. 25/11-47 г. без сообщения кому (бы то ни было) уехала с Г-Поле не известно куда, оставила на произвол (судьбы) 3-х маленьких детей, отец которых погиб на фронтах отеч. войны. В х-ве Казаненко кроме пол. хаты ничего не имеется. (Все) её дети в настоящее время не имеют никаких источников существования, находятся в тяжелых условиях — лишены воспитания.

Исполком постановляет:

Ходатайствовать перед органами наробразования о сдаче на воспитание в ДСТ закрытие учреждения 3-х детей, как:

1. Казаненко Влад. Петрович — 1937 г. рожд.
  2. Казаненко Нина Петровна — 1939 г.
  3. Казаненко Анатол. Питрович — 1940 г.
- (Эти) дети в настоящее время являются круглыми сиротами.

**Пред. исполкома г/совета
 депутатов трудящихся ГУЗИЙ
 Секретарь исполкома г/совета
 депутатов трудящихся ПЛЕТЕНЬ**

ДАЗО. — Ф. Р. — 2927. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 28.

№ 272

**3 РІШЕННЯ БЮРО ЗАПОРІЗЬКОГО ОБКОМУ КП(б)У ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ ЛІМІТУ ДЛЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЙОННИХ АКТИВІСТІВ**

10 березня 1947 р.
Сов. секретно

§-42. О снабжении райактива по районам области

В соответствии с постановлением Совета Министров УССР и ЦК КП(б)У от 30.XI — 1946 г. № 2032 "Об утверждении лимита для снабжения райактива, исполком облсовета депутатов трудящихся и бюро обкома КП(б)У ПОСТАНОВЛЯЮТ:

1. Утвердить список на снабжение райактива в количестве 1201 человек по районам и организациям, согласно приложению.

2. Установить, что снабжение руководящих работников партийных, советских, комсомольских и хозяйственных организаций районов производится:

а) первые секретари райкомов КП(б)У и председатели исполкомов районных Советов депутатов трудящихся по нормам (граммах на одного человека в месяц):

б) остальные руководящие работники района, которые предусмотрены пунктом первым настоящего постановления по нормам утвержденным приказом Наркомторга СССР и Центр-союза СССР от 9/II — 1944 г. № 64/85, а именно (в граммах на одного человека в месяц):

Примечание: Снабжение пом. прокуроров и старших следователей производить по нормам через общественное питание по 2-й колонке п. 2.

3. Снабжение пере численного контингента производится в Больше-Токмакском, Пологовском, Ореховском, Гуляй-Польском районах через Смешторги, в остальных районах через райпотребсоюзы в зависимости от накопления товарных ресурсов и в первую очередь за сет децентрализованных и местных ресурсов.

4. Предупредить председателей райисполкомов Советов депутатов трудящихся о их персональной ответственности за строгое соблюдение установленных лимитов и норм снабжения.

Секретарь Запорожского обкома КП(б)У (РЕЗНИК)

4 экз.

1 — ЦК КП(б)У

2 — ЦК ВКП(б)

3 — подлинник

4 — рабочий

ну.

ДАЗО. — Ф.П. — 102. — Оп. — 2. — Спр. 401. — Арк. — 27—29.

№ 273

**З ПОДАННЯ ПРОКУРОРА ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ
ГОЛОВІ ПРЕЗИДІЇ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛСПОЖИВСПІЛКИ ПРО ФАКТИ ПОРУШЕННЯ
ЗАКОНУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ХЛІБОМ РОБІТНИКІВ ТА СЛУЖБОВЦІВ АНДРІЇВСЬКОГО РАЙОНУ***

13 березня 1947 р.

В прокуратуру Запорожской области поступило сообщение о том, что в Андреевском районе систематически из месяца в месяц хлебные карточки выдаются с большим опозданием. В связи с чем рабочие и служащие по несколько дней ежемесячно не получают положенной им нормы хлеба...

Председатель Андреевского Райпотребсоюза мер к прекращению незаконной задержки с раздачей хлебных карточек не принял ...

Прошу: 1. Принять меры к немедленному улучшению снабжения хлебом рабочих и служащих Андреевского района ...

**Прокурор Запорожской области
КРЕСТЬЯНИНОВ**

ДАЗО. — Ф. Р. — 2530. — Оп.1. — Спр.17. — Арк. 6.

№ 274

**З ПОСТАНОВИ ВИКОНКОМУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ТА БЮРО
ЗАПОРІЗЬКОГО ОБКОМУ КП(б)У ПРО СПЕЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КЕРІВНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ПАРТІЙНИХ, РАДЯНСЬКИХ, КОМСОМОЛЬСЬКИХ ТА ГОСПОДАРЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ РАЙОНІВ
ОБЛАСТІ**

13 березня 1947 р.

№ 12 п. 2

В соответствии с постановлением Совета Министров УССР и ЦК КП(б)У от 30. XI — 46 г. № 2032

"Об утверждении лимита для снабжения райактива, Исполком областного Совета депутатов трудящихся и бюро обкома КП(б)У — постановляет:

1. Утвердить список на снабжение райактива в количестве 1201 человек, по районам и организациям...

2. Установить, что снабжение руководящих работников партийных, советских, комсомольских и хозяйственных организаций районов производится:

а) первые секретари райкомов КП(б)У и председатели Исполкомов районных советов депутатов трудящихся по нормам (в граммах на одного человека в месяц):

Мясо — рыба — 1800
обеда нормы "литер Б" — 4000
сухой паек нормы
особого списка — 1500
Всего = 7300

Жиры — 400
обеда нормы "литер Б" — 500
сухой паек нормы
особого списка — 300
Всего = 1800

Сахар-кондитерия — 400
обеда нормы "литер Б" — 900
сухой паек нормы
особого списка — 500
Всего = 1800

б) Остальные руководящие работники района, которые предусмотрены пунктом первым настоящего постановления, по нормам, утвержденным приказом Наркомторга СССР и Центросоюза СССР от 9/II — 44 г. № 64/85...

Примечание: Снабжение пом. Прокуроров и старших следователей производить по нормам через общественное питание по второй колонке п. 2.

3. Снабжение перечисленного контингента производится в Больше-Токмакском, Пологовском, Ореховском, Гуляй-Польском районах через Смешторги, в остальных районах через Райпотребсоюзы...

4. Предупредить председателей Райисполкомов Советов депутатов трудящихся об их персональной ответственности за строгое соблюдение установленных лимитов и норм снабжения.

**Зам. председателя исполкома
облсовета депутатов трудящихся А. МИНАКОВ
Секретарь обкома ЦК КП(б)У
Л. БРЕЖНЕВ**

ДАЗО. — Ф. Р. — 1335. — Оп. 14. — Спр. 102. — Арк. 108, 109.

№ 275

**З ІНФОРМАЦІЇ СЕКРЕТАРЯ ЗАПОРІЗЬКОГО ОБКОМУ КП(б)У Л. БРЕЖНЄВА СЕКРЕТАРЮ ЦК
КП(б)У**

**Д. КОРОТЧЕНКУ ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ПЕРЕВІРКИ ПРАВИЛЬНОСТІ ВИДАЧІ ХЛІБНИХ ТА
ПРОДУКТОВИХ КАРТОК У ЛЮТОМУ МІСЯЦІ 1947 РОКУ**

18 березня 1947 р.

... В Осипенковской райзаготконторе "Заготживсырье" в списках на получение хлебных карточек был внесен некий Авилов как рабочий, с отнесением его в графу на получение хлеба по норме 500 грамм. Фактически такого человека нет, карточкой пользовалась уполномоченная, материал на которую передан органам прокуратуры.

ДАЗО. — Ф. П — 102. — Оп. 2. — Спр. 633. — Арк. 41.

№ 276

**З ЛИСТА ГОЛОВИ ПРЕЗИДІЇ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РАДИ НЕСЕНОВА
ЗАСТУПНИКУ ГОЛОВИ ВИКОНКОМУ ОБЛАСНОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ВАСИЛЬЄВУ ПРО
НЕЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ХЛІБНИМИ КАРТКАМИ РОБІТНИКІВ ОБЛПРОФРАДИ**

19 березня 1947 р.

... Список остронуждающихся артелей, где работающие не получают хлебных карточек...
Облгортройсоюз

Количество работающих на 1/III — 1947 г. — 476
Не обеспечено хлебными карточками — 244

Облтекстильшвейпромсоюз

Количество работающих на 1/III — 1947 г. — 1006
Не обеспечено хлебными карточками — 610

Облметаллопромсоюз

Количество работающих на 1/III — 1947 г. — 319
Не обеспечено хлебными карточками — 136

Облкожпромсоюз

Количество работающих на 1/III — 1947 г. — 755
Не обеспечено хлебными карточками — 613

Облпищхимпромсоюз

Количество работающих на 1/III — 1947 г. — 170
Не обеспечено хлебными карточками — 166

Облразнопромсоюз

Количество работающих на 1/III — 1947 г. — 2821
Не обеспечено хлебными карточками — 1802

ДАЗО. — Ф. Р. — 1335. — Оп. 14. — Спр. 102. — Арк. 21, 22, 23.

№ 277

**ЛИСТ КЕРІВНИКІВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ
ДО КЕРІВНИЦТВА УРСР З ПРОХАННЯМ ЗБІЛЬШИТИ КІЛЬКІСТЬ ПАЙКІВ ГОЛОДУЮЧИМ
МЕШКАНЦЯМ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ**

22 березня 1947 р.

Секретно

**Секретарю Центрального Комітета КП(б)У
товарищу Кагановичу Лазарю Моисеевичу
Председателю Совета Министров Украинской ССР
товарищу Хрущеву Никите Сергеевичу**

Начиная с октября месяца 1946 года, в связи с ограниченностью ресурсов хлеба, в результате засухи, со снабжения хлебом сняты рабочие и их иждивенцы: совхозов, МТС и ряда других организаций сельской местности.

Из общего количества сельского контингента в нашей области 128.215 человек, со снабжения снято 88.775 человек и снабжаются по пониженным нормам 16.480 человек.

На протяжении этого времени — до марта месяца 1947 года — предоставлялась возможность обеспечения хлебом некоторой части контингента за счет подсобных хозяйств, а часть трудящихся имела кое-какие собственные ресурсы. В настоящее время эти источники исчерпались и значительная часть людей, снятых со снабжения хлебом находятся в исключительно тяжелом положении. Имеются случаи истощения, как среди работающих, так и среди их иждивенцев, а в феврале и, особенно, в марте имеются смертные случаи.

По состоянию на 10 марта 1947 года, органами здравоохранения зарегистрировано 638 смертных случаев в сельской местности, по области имеется около 50.000 человек дистрофиков. Среди них немало рабочих и служащих сельской местности в том числе многосемейные учителя, служащие районных учреждений и др.

Учитывая такое напряженное состояние с обеспечением сельского контингента хлебом, особенно, рабочих совхозов и МТС в период проведения весенней посевной кампании, исполком Облсовета депутатов трудящихся и Обком КП(б)У просят вас дать указания Министерству торговли об увеличении лимита пайкового снабжения хлебом следующему контингенту: рабочим совхозов — 10.322, их иждивенцам 11.613, рабочим МТС и МТМ — 1.246, их иждивенцам — 4.256; инвалидам Отечественной войны и труда I и II группы — 894, их иждивенцам — 2.621; рабочим местной и кооперативной промышленности — 296, их иждивенцам 1.281; иждивенцам железнодорожников села — 9.741, иждивенцам учителей 6.208, иждивенцам медработников 1357, иждивенцам райактива 2.518, а всего 52.353 пайка, в том числе 500 граммовых — 12.758 и 200 граммовых 39.595.

Председатель исполкома облсовета депутатов трудящихся В. ПОНОМАРЕНКО

№0169-с

ДАЗО. — Ф. П — 102. — Оп. 2. — Спр. 641. — Арк. 55. Оригінал. Машинопис.

№ 278

**3 ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ ВИКОНКОМУ ВАСИЛІВСЬКОЇ РАЙОННОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ
ТРУДЯЩИХ ПРО РОЗШИРЕННЯ МЕРЕЖІ ІДАЛЕНЬ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ ДЛЯ ХАРЧУВАННЯ
НАСЕЛЕННЯ, ЯКЕ ДУЖЕ БІДУЄ**

28 березня 1947 р.

В соответствии с решением Облисполкома депутатов трудящихся и бюро Обкома КП(б)У за № 14 от 24/III — 47 г. Исполком Райсовета депутатов трудящихся решает:

1. Расширить сеть столовых в колхозах района с расчетом отпуска одноразового горячего питания, для 2.000 чел. с минимальной нормой закладки продуктов с апреля 1947 года в одно горячее блюдо:

- а) мяса — 25 грамм
- картофеля, овощей — 100 грамм
- крупы — 25 грамм

б) Выдачи порций хлеба с апреля месяца довести до 200 гр.

Председатель исполкома райсовета

АНТОНОВ

Секретарь исполкома райсовета **ДАВЫДЕНКО**

ДАЗО. — Ф. Р. — 353. — Оп. 3. — Спр. 28. — Арк. 96.

№ 279

**РОЗПОРЯДЖЕННЯ ГУЛЯЙПІЛЬСЬКОГО ВИКОНКОМУ
РАЙОННОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ПРО ВИДАЧУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПОЗИКИ І МАКУХИ
МАТЕРІАЛЬНО
НЕЗАБЕЗПЕЧЕНИМ КОЛГОСПНИМ СІМ'ЯМ**

28 березня 1947 р.

Председателю _____

Председателю колхоза _____

Распоряжение

По поступившим сведениям в Исполком Райсовета депутатов трудящихся о том, что многие председатели колхозов получаемую продовольственную ссуду и макуху, распределяют на выработанные за пятидневку трудодни или выдают по письменным или устным заявлениям колхозников и поэтому зачастую получают эту помощь не нуждающиеся, а колхозники, которые могут прожить без помощи, а также родственники членов правлений колхозов. Исполком Райсовета обязывает Вас лично обследовать всех остро нуждающихся и взять их на особый учет.

При получении какой бы то ни было ссуды или макухи распределите таковую в первую очередь остро нуждающимся. Ведомость (список) на выдачу утверждать на правлении колхоза и после этого выдавать по ведомости не более 6 кгр. на месяц на человека.

За неправильное расходование ссуды продовольственной председатель колхоза и правление в целом несет ответственность.

Председатель исполкома Райсовета
(ОПТОВЕЦ)
Секретарь исполкома Райсовета
(КУШНИР)

Депутатов трудящихся

депутатов трудящихся

ДАЗО. — Ф. Р. — 2927. — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 6.

№ 280

**3 РІШЕННЯ ВИКОНКОМУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ПРО РОЗПОДІЛ
ПАЙКОВОГО ХЛІБА НА КВІТЕНЬ 1947 РОКУ**

29 березня 1947 р.

№ 15 п. 7

"О распределении лимита пайкового снабжения хлебом
на апрель 1947 года"

Исполком Областного Совета депутатов трудящихся решает:

1. Утвердить лимит для снабжения хлебом населения городов области...
2. Обязать исполкомы городских и районных Советов депутатов трудящихся распределить лимит по предприятиям, организациям и учреждениям в строгом соответствии с установленными лимитами и нормами.

Председатель исполкома облсовета
депутатов трудящихся **В. ПОНОМАРЕНКО**
Секретарь исполкома облсовета
депутатов трудящихся **И. РОМАНЕНКО**

ДАЗО.—Ф.Р.—1335.—Оп.14.—Спр.105.—Арк.29.

№ 281

**З РІШЕННЯ №1 ВИКОНКОМУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ПРО
ПОВНЕ ВИВЕЗЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧИХ КУЛЬТУР
З ГЛУБИННИХ ПУНКТІВ "ЗАГОТЗЕРНО"**

15 квітня 1947 р.

Исполком Облсовета депутатов трудящихся отмечает, что в ряде районов области на глубинных пунктах Заготзерно до сих пор остается большое количество хлеба, в т. ч. продовольственных культур — пшеницы и ржи.

Особенно много хлеба осталось на глубинных пунктах Заготзерно Б. Белозерского, Приазовского, Приморского и Ново-Николаевского районов, где вывоз хлеба ... организован неудовлетворительно.

... Исполком облсовета ... решает:

а) вывезти полностью из глубинных пунктов все наличие зерна, в первую очередь пшеницу, рожь и подсолнух, закончив вывозку к 1-му мая 1947 года.

... установить на апрель м-ц пятидневные задания на вывозку зерна из глубинных на пристанционные и пристанские пункты Заготзерно в размере 11.710 тонн, в том числе пшеницы и ржи 6.147 тонн...

г) выделить на вывоз хлеба из глубинных автомашин местных организаций, закрепив их за пунктами Заготзерно до конца хлебывозки...

Зампредседателя исполкома
облсовета депутатов трудящихся **И. РОМАНЕНКО**

ДАЗО.—Ф.Р.—363.—Оп.3.—Спр.22.—Арк.144,145.

№ 282

**ІЗ ЗАЯВИ ГОЛОВІ ВИКОНКОМУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛРАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ В.
ПОНОМАРЕНКУ ВІД ГОЛОВИ ВИКОНКОМУ ВЕЛИКОТОКМАЦЬКОЇ РАЙРАДИ ДЕПУТАТІВ
ТРУДЯЩИХ М.ІВАНЧЕНКОВА ПРО НАДАННЯ ЙОМУ МАТЕРІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ І РІШЕННЯ
ОБЛВИКОНКОМУ З ЦЬОГО ПИТАННЯ**

18 квітня 1947 р.

Председателю Исполкома Запорожского Обл Совета депутатов трудящихся т. Пономаренко В.
Н.

Председателя Исполкома Больше-Токмацкого
рай Совета Иванченкова Н. Вл.

ЗАЯВЛЕНИЕ

В связи с тяжелым материальным положением семьи по причине отсутствия с/х продуктов... и наличием большой семьи в количестве восемь человек, из которых четверо учащихся старших классов средней школы и за учебу которых я обязан ежемесячно платить, прошу Вас оказать мне денежную единовременную помощь. Дети и я будем Вам искренне благодарны.

Н.ИВАНЧЕНКОВ

г. Б.Токмак
18/IV — 1947 г.

... Исполком Облсовета депутатов трудящихся решает:

... Разрешить Исполкому Б.Токмакского Райсовета депутатов трудящихся выдать т. Иванченкову единовременное пособие на лечение за счет сметы Исполкома в сумме 1000 рубл.

**Председатель Исполкома Облсовета
депутатов трудящихся В. ПОНОМАРЕНКО
Секретарь Исполкома Облсовета
депутатов трудящихся И. РОМАНЕНКО**

ДАЗО. — Ф. Р. — 1335. — Оп. 14. — Спр. 120. — Арк. 77, 78.

№ 283

**3 ПРОТОКОЛУ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ ЧЛЕНІВ КОЛГОСПУ ІМ. КАГАНОВИЧА
ВАСИЛІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ПРО ВИКЛЮЧЕННЯ З КОЛГОСПУ
ГРОМАДЯНКИ МОТРИ КИРИЧЕНКО**

28 квітня 1947 р.

Постановили: За самовольний випас корови на колхозном сенокосе в следствии чего корова была взята и поставлена на ферму к-за где син р.. Кириченко сломал замок на ферме и корову забрав додому.

К тому же корова Кириченко Мотри В. Подлежит к запряжи яка на сегодняшний день не запрягается.

За выше указанное нарушение гр. Кириченко Мотря В. С колхоза исключить и отрезать усадьбу.

Пред. к-за (підпис нерозбірливий, скріплений печаткою колгоспу ім. Кагановича)

Резолюції: Вызвать на исполком райсовета (підпис нерозбірливий) 28. 04. 47.

**Подтвердить решение общего собрания
(слово нерозбірливе) исключить и усадьбу отрезать**

28/IV — 47 г.

ДАЗО. — Ф. Р. — 353. — Оп. 3. — Спр. 25. — Арк. 64.

№ 284

**РІШЕННЯ ВИКОНКОМУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ПРО НАДАННЯ
ОДНОРАЗОВОЇ МАТЕРІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'І
КОЛИШНЬОГО ДИРЕКТОРА ІНСТИТУТУ УДОСКОНАЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ
О. ВІНОГРАДОВА**

29 квітня 1947 р.

Решение

**исполкома Запорожского областного Совета депутатов трудящихся
г. Запорожье от 29 апреля 1947 года**

№ 24 п. 12

**"Об оказании помощи семье покойного директора Института Усовершенствования
Квалификации Учителей тов. Виноградова А. А."**

Принимая во внимание 29-летнюю педагогическую, административно-руководящую и общественную деятельность бывшего директора Института Усовершенствования Квалификации Учителей тов. Виноградова Александра Александровича и учитывая тяжелые материальные условия семьи покойного, состоящей из 4 детей (учащихся) и престарелой жены, Исполком Облсовета депутатов трудящихся решает:

1. Обязать завоблОНО тов. Приймак выдать семье Виноградова А.А. единовременную помощь в сумме 3.000 рублей за счет средств Института усовершенствования учителей.

2. Обязать Зав. Обл. ОНО тов. Приймака из полученных американских подарков оказать помощь детям Виноградова А.А. одеждой о обувью.

облсовета депутатов трудящихся
Председатель исполкома
ПОНОМАРЕНКО

облсовета депутатов трудящихся
Секретарь исполкома
РОМАНЕНКО

ДАЗО.—Ф.Р.—1335.—Оп.14.—Стр.113.—Арк.68.

№ 285

**3 ПРОТОКОЛУ № 9 ЗАСІДАННЯ ВИКОНКОМУ ГУЛЯЙПІЛЬСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ
ТРУДЯЩИХ ПРО ВИКОРИСТАННЯ КОРІВ КОЛГОСПНИКІВ ПРИ ЗАСІВІ КОЛГОСПНИХ ПОЛІВ
ВЕСНОЮ 1948 РОКУ**

24 квітня 1948 р.

... По этому вопросу выступили т. Аблицов, т. Лютый, Кучеренко, председатель Исполкома Городского Совета т. Гузий Д. И.

Исполком Горсовета решает:

1. Обязать председателей колхозов т. Маслиенко и т. Билай... для успешного проведения севаиспользовать все живое тягло колхозов и коров колхозников.

Председатель исполкома
Городского Совета ГУЗИЙ
Секретарь исполкома ЧУЧКО

ДАЗО.—Ф.Р.—2927.—Оп.1.—Стр.25.—Арк.21,21 зв.

№ 286

**3 РІШЕННЯ № 30 ВИКОНКОМУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ
ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ЩОДЕННОГО ОДНОРАЗОВОГО ХАРЧУВАННЯ УЧНІВ, КОТРІ ЙОГО
ПОТРЕБУЮТЬ,
У МІСЬКИХ ШКОЛАХ ОБЛАСТІ**

19 травня 1947 р.

№ 30 п. 16

...1. Обязать Исполкомы городских и районных Советов депутатов трудящихся организовать в школах городов Запорожье, Мелитополь, Осипенко, Б.Токмак, Орехово, Гуляй-Поле и Пологи одноразовое ежедневное горячее питание для учащихся школ, которые по материальным условиям крайне в нем нуждаются, в количестве пайков по городам — согласно приложению.

...4. Обязать Облторготдел (т. Широкова), в соответствии с п. 1-м настоящего решения, обеспечить отпуск продуктов для питания учащихся (сушеный картофель и овощи, суп-концентраты, жиры и чернослив).

5. Установить следующие примерные нормы расходов продуктов питания на одного ученика в день: сушеного картофеля и овощей — 16 гр., суп-концентрата — 16 гр., жиров — 5 гр., чернослива — 15 гр. и коммерческого хлеба 100 гр.

Председатель облисполкома В. ПОНОМАРЕНКО
Секретарь облисполкома И. РОМАНЕНКО

Приложение № 1

Контингенты учащихся школ по городам Запорожской области для организации одноразового ежедневного горячего питания

ДАЗО.—Ф.Р.1335.—Оп.14.—Стр.117.—Арк.72,75.

№ 287

**З РІШЕННЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ПРО УСПІХИ ОБЛАСТІ ПРИ ВИКОНАННІ ДЕРЖАВНОГО ПЛАНУ
ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСТВА НА 1947 РІК**

30—31 травня 1947 р.

Областной Совет депутатов трудящихся отмечает, что 1946 год ознаменовался дальнейшими успехами в борьбе за выполнение пятилетнего плана, осуществление программы мощного экономического и культурного под'ема нашей Родины.

Рабочие, колхозное крестьянство и интеллигенция в результате упорного труда за истекший год — первый год послевоенной пятилетки... — достигли больших успехов.

За 1946 год выпуск валовой продукции по государственной промышленности областного и районного подчинения увеличился на 28,2% и по кооперативной промышленности на 61,2%, против 1945 г.

Колхозы области добились увеличения посевных площадей на 193,4 тыс. гектаров и расширения площади чистых паров на 63,2 тыс. га., тем самым увеличили освоение пахотной земли на 21,6%. На более высоком уровне был проведен сев озимых культур под урожай 1947 г., увеличена пахота зяби под яровые посевы в 1947 г. План тракторных работ в колхозах — МТС выполнили на 105,3%...

**Председатель исполкома облсовета
депутатов трудящихся В. ПОНОМАРЕНКО
Секретарь исполкома облсовета
депутатов трудящихся И. РОМАНЕНКО**

ДАЗО. — Ф. Р. — 1335. — Оп. 14. — Спр. 92. — Арк. 3.

**№ 288
УКАЗ ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР
ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КРАДІЖКУ ДЕРЖАВНОГО І ГРОМАДСЬКОГО МАЙНА**

З метою встановлення єдності законодавства про кримінальну відповідальність за крадіжку державного і громадського майна і посилення боротьби з цими злочинствами — Президія Верховної Ради СРСР

постановляє:

1. Крадіжка, привласнення, розтрата або інше розкрадання державного майна — карається ув'язненням у виправно-трудовому таборі від семи до десяти років з конфіскацією майна або без конфіскації.

2. Крадіжка державного майна, яка чиниться вдруге, а рівно вчинена організованою групою (зграєю) або у великих розмірах — карається ув'язненням у виправно-трудовому таборі на строк від десяти до двадцяти п'яти років з конфіскацією майна.

3. Крадіжка, присвоєння, розтрата або інше розкрадання колгоспного, кооперативного або іншого громадського майна — карається ув'язненням у виправно-трудовому таборі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна або без конфіскації.

4. Крадіжка колгоспного, кооперативного або іншого громадського майна, яка чиниться повторно, а рівно вчинена організованою групою (зграєю) або у великих розмірах — карається ув'язненням у виправно-трудовому таборі на строк від восьми до двадцяти років з конфіскацією майна.

Недонесення органам влади про вірогідно відому крадіжку державного або громадського майна, яка готується або чиниться, передбачену статтями 2-ю і 4-ю цього Указу — карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років.

**Голова Президії Верховної Ради СРСР
М. ШВЕРНИК
Секретар Президії Верховної Ради СРСР
О. ГОРКІН**

Москва, Кремль, 4 червня 1947 року.

(Опубліковано в газеті "Червоне Запоріжжя" 6 червня 1947 року).

**З РІШЕННЯ ОБЛВИКОНКОМУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛРАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ХЛІБОМ НА ПЕРІОД ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ СЕСІЇ ВЧИТЕЛІВ, СТУДЕНТІВ-ЗАОЧНИКІВ, УЧНІВ 10-Х КЛАСІВ
ТА ОБСЛУГОВУЮЧОГО ТЕХНІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ ПІОНЕРСЬКИХ ТАБОРІВ І ДИТЯЧИХ
ОЗДОРОВЧИХ МАЙДАНЧИКІВ**

11 червня 1947 р.

№ 31 п. 9

В соответствии с распоряжением Совета Министров СССР от 26 мая 1947 г. №6179 — Исполком Облсовета депутатов трудящихся решает:

Обязать Зав. Облтоготделом тов. Широкова снабжать хлебом до 1 сентября 1947 г. по норме 500 грамм в день на период экзаменационной сессии учителей и студентов заочников, учащихся 10 классов, приезжающих в городские школы для сдачи экзаменов на аттестат зрелости, а также обслуживающий и технический персонал пионерских лагерей и детских оздоровительных площадок, за счет фондов муки пайкового снабжения.

**Зам. Председателя исполкома облсовета
депутатов трудящихся ВАСИЛЬЄВ
Секретарь исполкома облсовета
депутатов трудящихся И. РОМАНЕНКО**

ДАЗО.— Ф. Р.— 1335.— Оп. 14.— Спр. 121.— Арк. 46.

**№ 290
З РІШЕННЯ ВИКОНКОМУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ПРО
ВИДІЛЕННЯ
МАННОЇ КРУПИ ДЛЯ ДІТЕЙ ЗАГИБЛИХ ВОЇНІВ**

14 червня 1947 р.

В соответствии с постановлением Совета Министров УССР от 28 мая 1947 г. № 759 "О выделении манной крупы, поступившей по поставкам "ЮНППА" для детей погибших воинов", Исполком Областного Совета депутатов трудящихся РЕШАЕТ:

1. Передать в распоряжение Исполкомов городских и районных Советов депутатов трудящихся 8 тонн манной крупы для нуждающихся детей погибших воинов с распределением по городам и районам области...

3. Установить норму выдачи манной крупы семьям, имеющим до 3-х чел. детей — 1 кг., свыше 3-х детей — 2 кг. На семью...

**Председатель исполкома облсовета
депутатов трудящихся ПОНОМАРЕНКО
Секретарь исполкома облсовета
депутатов трудящихся И. РОМАНЕНКО**

ДАЗО.— Ф. Р.— 1335.— Оп. 14.— Спр. 121.— Арк. 77.

**№ 291
ПОВІДОМЛЕННЯ ПРОКУРАТУРИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГРОМАДЯН, ЯКІ "ЗРІЗАЮТЬ КОЛОСКИ" НА КОЛГОСПНИХ ПОЛЯХ**

28 червня 1947 р.

13 июня 1947 года на полях колхоза им. Сталина, Больше-Белозерского района, колхозница этого же колхоза Цигуль Александра Васильевна срезала колосья озимой пшеницы и вымолотила из них зерно. Преступница Цигуль А.В. была поймана на месте преступления и привлечена прокуратурой района к уголовной ответственности по Указу Президиума Верховного Совета Союза ССР от 4 июня 1947 года.

Народный суд Больше-Белозерского района 20 июня 1947 года приговорил Цигуль А. В. к 8 годам лишения свободы.

14 июня 1947 года прокуратура Больше-Белозерского района также привлекла к уголовной ответственности по Указу Президиума Верховного Совета Союза ССР от 4 июня 1947 года тракториста Чапаевской МТС Чипула Григория Ивановича, который срезал колосья озимой пшеницы на полях колхоза им. Ленина. Преступник Чипула Г. И. осужден народным судом 20 июня 1947 года к 7 годам лишения свободы.

19 июня 1947 года прокуратура Приазовского района привлекла к уголовной ответственности по Указу Президиума Верховного Совета Союза ССР от 4 июня 1947 года колхозника Илюхина Николая

Егоровича, который совершил хищение колосьев с поля колхоза им. Фрунзе. Расследование по делу закончено, и в ближайшие дни преступник Илюхин предстанет перед народным судом.

В колхозе "Червоний степ", Веселовского района, колхозник Помазан 23 июня 1947 года совершил хищение колосьев в поле, из которых вымолотил зерно. В тот же день Помазан был арестован и привлечен прокуратурой Веселовского района к уголовной ответственности по Указу Президиума Верховного Совета Союза ССР от 4 июня 1947 года и скоро предстанет перед судом.

П. ОСИПОВ,
помощник прокурора Запорожской области,
Юрист II класса

Газета "Большевик Запорожья", 28 червня 1947 р.

№ 292
3 ПОВІДОМЛЕННЯ ПРОКУРОРА ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ СЕКРЕТАРЕВІ ЗАПОРІЗЬКОГО ОБКОМУ
КП(б)У Л. БРЕЖНЄВУ ПРО ЗАХОДИ ПРОКУРОРСЬКО-СУДОВИХ ОРГАНІВ У СПРАВІ ОХОРОНИ
ВРОЖАЮ

9 липня 1947 р.

(...) Всего, с начала уборочной компании*, за хищение зерна, привлечено к уголовной ответственности — 968 чел., в том числе колхозников 859 чел., рабочих совхозов и МТС — 77 чел., прочих — 32 чел.

Преступниками было похищено 41.200 кг зерна. Принятыми следственными органами мерами было возвращено колхозам и совхозам 39,9 тонн зерна.

Подавляющее количество уголовных дел о хищении хлеба расследовано в сжатые сроки. Из 800 возникших уголовных дел 630 дел окончено в срок 3-7 дней...

Из 658 осужденных народными судами области лиц приговорены 238 чел. к 5 годам, 93 чел. к 6 годам, 85 чел. — к 7 годам, 87 чел. к 8 годам, 16 чел. к 9 годам и 10 чел. к 10 годам лишения свободы.

Таким образом, репрессия в отношении расхитителей была достаточно жестокая.

(...)

Методы хищений

а) Сначала созревания колосьев и в первые дни уборки урожая — резка колосьев и хищение снопов.

б) Сначала уборки и обмолота урожая участились мелкие, однако довольно распространенные по количеству хищения зерна с токов и с бункеров, а также во время транспортировки.

в) последнее время наибольшее количество случаев падает на хищение с токов во время обмолота и, что особенно обращает на себя внимание хищение колосьев с неубранных полей.

(...) Учитывая, что факты хищения зерна продолжает иметь место, со своей стороны считаю на данном этапе уборки урожая необходимо обратить внимание партийных и советских органов на следующие мероприятия: а) ...Воспретить допуски на тока лиц, не связанных с молотьбой в дневное время. Отвести определенные места для ночевки колхозников, недопуская ночевки на ворохах зерна, непосредственно на току. Осветить тока в ночное время.

д) Категорически воспретить отпуск зерна в порядке авансирования колхозников непосредственно с токов, а не из колхозных токов.

2. Учитывая, что за последнее время чрезвычайно участились случаи хищения зерна под видом сборки колосьев, предложить местным органам власти издать обязательное постановление о запрещении неорганизованным порядком сборки колосьев с колхозных полей, незачищенных и непринятых по соответствующим актам самими колхозами. Запретить как неправильную и способствующую хищению урожая практику организации сбора колосьев (слово нерозбірливе — ред.) или разрешения сбора пол — дня на себя и пол — дня на колхоз и т. п. Потребовать установления ответственных лиц, которые обеспечивали бы организацию надзора за процессом сбора колосьев и приема их по весу от сборщиков...

Прокурор Запорожской области старший советник юстиции КРЕСТЬЯНИНОВ

ДАЗО.—Ф.Р.—2530.—Оп.1.—Стр.16.—Арк.47,49.

№ 293
3 ДОПОВІДНОЇ ЗАПИСКИ ПРОКУРАТУРИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ГЕНЕРАЛЬНОМУ ПРОКУРОРУ
СРСР ГОРШЕНІНУ І ПРОКУРОРУ УРСР РУДЕНКУ ПРО ХІД ЖНИВ У ОБЛАСТІ І БОРТЬБУ З
ГРОМАДЯНАМИ,
ЯКІ ЗРІЗАЛИ КОЛОСКИ НА КОЛГОСПНИХ ПОЛЯХ

12 липня 1947 р.

(...) Хищение колосьев на полях колхозов и совхозов

1. В колхозе "Зоя Иркутская" Васильевского района колхозники Бидя О.И., Каулыка А.М. и Михайленко Н.Г. 25 июня сего года совершили хищение колосьев на необранном поле в количестве 6,3 кг. Дело возбуждено прокуратурой Васильевского р-на 27 июня 1947 года и окончено 28/У — 47 г. Народный суд 4 июля 1947 г. осудил всех поименованных лиц к 5 годам исправительно-трудового лагеря каждого.

2. В колхозе им. Чкалова Васильевского района колхозник Карнаух во время работы в поле 27 июня сего года совершил хищение 5 кг. колосьев озимой пшеницы. Преступник задержан на месте преступления. Уголовное дело возбуждено райпрокурором 27 июня 1947 г. и окончено 29/У — 47 г. Дело направлено в народный суд для рассмотрения 1/УИ — 47 г.

3. В Б.Токмакском зерносовхозе 27/У — 47 г. Гетманский П.Д. совершил хищение 2,9 кг. колосьев озимой пшеницы. Преступник задержан на месте преступления охранником совхоза. Гетманский взят под стражу и привлечен к уголовной ответственности по ст.1 ч.2 Указа от 4/У — 47 г. Расследование по делу закончено 30/У — 47 г. и направлено в народный суд для рассмотрения.

4. В колхозе им. Калинина М. Екатериновского с/совета Камышевахского района колхозники Бессонова В.Т., Бессонов Н.Т., Волобуева Н.Я. 26/У — 47 г. совершили хищение 18,5 кг. колосьев озимой пшеницы. Дело возбуждено 28/У — 47 г., окончено 3/УИ — 47 г. и в тот же день направлено в народный суд для рассмотрения.

5. В колхозе "Перемога" Андреевского района 29/У — 47 г. совершено хищение 12 кг. колосьев колхозниками Дядык Н.И. и Дядык М. Уголовное дело возбуждено 30/У — 47 г. и в тот же день закончено. Народный суд 2/УИ — 47 г. осудил преступников к 5 годам лишения свободы каждого.

6. В колхозе "Парижская коммуна" Андреевского р-на колхозник Бойко Г.А. 29/У — 47 г. совершил хищение 2,5 кг. колосьев. Уголовное дело возбуждено 30/У — 47 г. и в тот же день закончено. Народный суд 2/УП — 47 г. осудил Бойко к 5 годам лишения свободы.

7. В колхозе им. Сталина Ленинского с/совета Б.Белозерского р-на 13 июня 1947 года колхозница Цыгуль А.В. совершила хищение колосьев и намолотила из них 3 кг. зерна. В этот же день в колхозе им. Ленина Ленинского с/совета тракторист Чепула Г.И. совершил хищение колосьев озимой пшеницы и намолотила из них 1,5 кг. зерна.

По всем делам о хищении колосьев похищенное зерно было возвращено колхозам. Приговора народных судов опубликованы в областной и районной печати ...

**Зам. прокурора Запорожской области
советник юстиции ПИРОГ**

ДАЗО. — Ф. Р. — 2530. — Оп.1. — Спр. 16. — Арк. 39, 42, 43.

№ 294

3 ПРОТОКОЛУ 17-ї СЕСІЇ МОЛОЧАНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ПРО ЗАТРИМАННЯ ГРОМАДЯН З КРАДЕНИМИ КОЛОСКАМИ І БУРЯКАМИ

4 серпня 1947 р.

С первых дней уборки т. е. в конце июня в колхозе Красная Нива охранником были задержаны нигде не работающие с наворованными колосками Кременчуцкая Мария и Штепа Евдокия переданы колхозными охранниками милиции и последние до сего времени не наказаны Кременчуцкая сбежала, а Штепа освобождена с под ареста и чувствует себя вольно до сегодняшнего дня...

В колхозе им. Ворошилова тракторист Чеберя со своей женой воровали с колхозного огорода буряк, были пойманы колхозными охранниками и переданы милиции...

Исходя из выше изложенного Сессия Городского Совета РЕШАЕТ:

... 2. Поручить Исполкому Городского Совета оказать помощь правлению колхозов в налаживании более активной охраны хлеба избежать имеющих факты хищения зерна колхозниками и другими лицами ведя беспощадную борьбу с расхитителями и бесхозяйственностью.

**Председатель горисполкома П. БОРОЗЕНЕЦ
Секретарь горисполкома И. КЛИМЕНКО**

ДАЗО. — Ф. Р. — 2619. — Оп.1. — Стр. 12. — Арк. 98, 99.

№ 295

**3 ПРОТОКОЛУ № 26 ЗАСІДАННЯ ВИКОНКОМУ ПОЛОГІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ
ТРУДЯЩИХ
ПРО ОХОРОНУ ХЛІБА В КОЛГОСПАХ "АВРОРА"
ТА Ім. КАЛІНІНА**

5 серпня 1947 р.

Обязать председателей колхозов "Аврора" т. Бондаренко и "Калинина" т. Дяченко усилить кругло суточную охрану хлеба в колхозах не допускать ни одного случая хищения хлеба в колхозах, для чего вооружить всех охранников огнестрельным охотничьим ружьем, председателям колхозов систематически заниматься контролем охранников...

4. Предложить председателям колхозов "Аврора" и "Калинина" усилить сбор колосков в колхозах, для чего выделить ответственных лиц за сбором колосков, которым установить норму сбора колосков в колхозе, не допускать случаев приоривания колосков на убранных площадях...

**Пред. Исполкома СОРОКОУС
Секретарь исполкома ГОЛОВАНЬ**

ДАЗО.—Ф.Р.—2622.—Оп.1.—Стр.11.—Арк.33зв.

№ 296

**3 РОЗПОРЯДЖЕННЯ СЕКРЕТАРЯ ЗАПОРІЗЬКОГО ОБКОМУ КП(б)У Л. БРЕЖНЄВА ПРО
ПОСИЛЕННЯ БОРОТЬБИ З ВОРОЖИМИ ЕЛЕМЕНТАМИ,
ЯКІ САБОТУЮТЬ ХЛІБОЗАГОТІВЛІ**

8 серпня 1947 р.
Совершенно секретно

Обком КП(б)У располагает данными о том, что остатки еще неразоблаченных вражеских элементов из числа бывших немецких пособников, кулаков, сектантов и немецко-украинских националистов в ряде колхозов вашего района ведут враждебную агитацию, скрытый саботаж, а в ряде случаев проявляют активные действия, прибегая к террористическим актам против партийного, советского, комсомольского и колхозного актива, а также диверсиям, направленным на подрыв мощи советского государства.

Все эти враждебные действия антисоветских элементов направлены на срыв выполнения государственного плана хлебозаготовок. Известно, что успешная вывозка хлеба зависит от своевременного обмолота и скирдования хлеба. Поэтому, вражеские элементы, путем антисоветской агитации, диверсий и террористических актов пытаются дезорганизовать работу молотильных агрегатов, работу по скирдованию хлеба, работу автомобильного и гужевого транспорта, создать препятствия в приемке зерна на заготовительных пунктах, запутать учет зерна, создавая условия для скрытия от государства хлеба, хищения и разбазаривания.

Отдельные враждебные элементы осмеливаются вести агитацию против выхода колхозников на работу, против выполнения дневных норм выработки, против хлебосдачи, скирдования и обмолота, пытаются этим нанести ущерб государству, колхозу и колхозникам.

В колхозе им. Чапаева, Мелитопольского района, обнаружена антисоветская листовка, в которой враг призывает срывать хлебозаготовки и совершать террористические акты над коммунистами...

В Ореховском и Ново-Васильевском районах вскрыты группы преступников, занимавшихся хищениями хлеба.

Имеются многочисленные факты хищений зерна в ряде колхозов (колхоз "Степь Украины" Б. Белозерского района, "Коминтерн", Осипенковского района, "Хлебороб", Мелитопольского района и др).

Имеют место случаи воровства и разбазаривания государственного хлеба со стороны не только злоумышленников, а и некоторых руководящих работников колхозов и организаций, попавших под влияние враждебных элементов.

В Акимовском районе председатель колхоза им. Кагановича Глотов, кладовщик Жуков, член правления колхоза Бочаров и уполномоченный РК КП(б)У по хлебоуборке Никифоров вошли между собой в преступный сговор в путем выписки фиктивных квитанций на несуществующих членов артели незаконно получили в счет 15% отчисления 1500 кг. пшеницы.

[...] Обком КП(б)У считает также неправильным такое безразличное отношение к враждебным проявлениям, имеющим место в районах, что может привести к серьезным ошибкам и недостаткам в руководстве хлебозаготовками, обмолотом и скирдованием.

1. Обком КП(б)У требует повести более углубленную и систематическую пропагандистскую

работу, которая прямо или косвенно, в зависимости от степени активности вражеских элементов, разоблачала бы этих врагов советского народа и спланировала бы сельский актив, еще сильнее укрепляла бы силы партии, советской власти для успешного выполнения плана хлебозаготовок.

[...] Партийные и комсомольские организации должны регулярно собирать сельский и колхозный активы, колхозные собрания и разъяснять трудящимся задачи, стоящие перед колхозами по выполнению плана хлебозаготовок и всех сельскохозяйственных работ, увязывая их с общими задачами, стоящими перед советским народом в послевоенной Сталинской пятилетке.

3. Взять под контроль работу следственных и судебных органов, принять меры к быстрому разбору дел, связанных с террором, диверсиями и расхищением государственной и колхозной собственности.

* * *

Опыт показывает, что там, где умело сочетается партийно-политическая работа с необходимыми организационными мероприятиями, где коммунисты непримиримо относятся к недостаткам и смело, на основе большевистской критики и самокритики, вскрывают эти недостатки и ликвидируют их, там не только выполняются, но и перевыполняются государственные задания по хлебозаготовкам и все сельскохозяйственные работы.

Необходимо неустанно разъяснять трудящимся, что от каждого партийного, советского и комсомольского работника, от каждого коммуниста и комсомольца требуется большевистская бдительность и решительная борьба за интересы своего колхоза, своего государства, своей советской социалистической Родины, за выполнение задач, поставленных перед советским народом великим СТАЛИНЫМ.

Секретарь обкома КП(б)У
Л. БРЕЖНЕВ

ДАЗО. — Ф. П — 102. — Оп. 2. — Спр. 634. — Арк. 29—32. Оригинал. Машинопис.

№ 297

**З ДОПОВІДНОЇ ЗАПИСКИ ПРОКУРОРА ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ГЕНЕРАЛЬНОМУ ПРОКУРОРУ СРСР
ГОРШЕНІНУ ТА ПРОКУРОРУ УРСР РУДЕНКУ ПРО БОРТЬБУ ПРОКУРАТУРИ ОБЛАСТІ З КРАДІЯМИ
КОЛОСКІВ І ЗЕРНА З ПОЛІВ КОЛГОСПІВ ТА РАДГОСПІВ**

13 серпня 1947 р.

(...) характер уголовных дел, возникших в период уборки изменялся в зависимости от времени и обстоятельств проведения сельскохозяйственных работ:

а) с начала созревания колосьев и в первые дни уборки урожая — резка колосьев и хищение снопов, в связи с чем органами прокуратуры было привлечено к уголовной ответственности — 48 человек.

б) с начала уборки и обмолота урожая мелкие ... случаи хищения зерна стоков и бункеров ... Органами прокуратуры за эти преступления привлечено к уголовной ответственности 897 чел.

Прокурор Запорожской области
Старший советник юстиции Е. КРЕСТЬЯНИНОВ

ДАЗО. — Ф. Р. — 2530. — Оп.1. — Спр.16. — Арк. 47, 49. Машинопис.

№ 298

**З РІШЕННЯ ВИКОНКОМУ ПОЛОГІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ПРО ВИДАЧУ
ХЛІБНИХ КАРТОК ГР-НУ НОСАЧЕНКУ**

Не пізніше 1 грудня 1947 р.

Слушали: разбор заявления гр-на Носаченко об выдаче ему хлебных карточек на декабрь 1947 года, которую у него дети сожгли. Две рабочих карточек и две детских.

Решили: просить Райторготдел выдать гр-ну Носаченко Хлебные карточки на декабрь месяц 1947 года, которые у него сожгли дети. Две рабочих хлебных карточки, две детских хлебных карточки.

Секретарь горсовета (підпис нерозбірливий)

ДАЗО. — Ф. Р. — 2622. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 15.

№ 299

**3 ПОСТАНОВИ ГУЛЯЙПІЛЬСЬКОЇ РАЙОННОЇ НАДЗВИЧАЙНОЇ ПРОТИЕПІДЕМІЧНОЇ КОМІСІЇ
ПРО ЗАХОДИ ДЛЯ ЛІКВІДАЦІЇ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПАРАЗИТАРНОГО ТИФУ В РАЙОНІ**

9 грудня 1947 р.

... район является угрожаемым по заболеваниям паразитарными тифами. Работа бань и дезкамер находится в крайне неудовлетворительном состоянии, как-то: городская баня не работает для населения с 1 ноября 1947 года из-за отсутствия топлива...

С целью снижения и предупреждения тифов в районе РайЧППК постановляет:

5. Зав. Райторготделом выделить районной санэпидемической станции для обработки очагов паразитарных тифов и завшивленных 100 кг. хозяйственного мыла и 100 кг. керосина.

6. Зав. РайЗО а) всех температурающих и больных госпитализировать не позже 3-х дней со дня заболевания, б) наладить ежедневное проведение подворных обходов с целью выявления лихорадящих больных и завшивленных, в) усилить контроль за сансостоянием всех учреждений.

7. Зав. РайОНО т. Кушнир: а) в школах регулярно проводить осмотр на завшивленность, завшивленных до занятий не допускать, б) совместно с органами милиции и ЛКСМ усилить борьбу с беспризорностью и безнадзорностью.

Настоящее постановление действительно с 10 декабря 1947 года.

Контроль за выполнением данного постановления возлагается на ГСИ и милицию.

**Председатель РайЧППК ОПТОВЕЦ
Секретарь КУЗНЕЦОВА**

ДАЗО.—Ф.Р.—2927.—Оп.1.—Стр.23.—Арк.2,2зв.

№ 300

**3 ПРОТОКОЛУ № 4 ЗАСІДАННЯ ВИКОНКОМУ ВАСИЛІВСЬКОЇ РАЙОННОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ
ТРУДЯЩИХ ПРО НЕЗАДОВІЛЬНУ ОРГАНІЗАЦІЮ
РОБОТИ ІДАЛЕНЬ ДЛЯ СЕЛЯН,
ЯКІ НЕ МАЮТЬ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ**

8 лютого 1948 р.

Исполком райсовета отмечает, что правление Райпотребсоюза не доценило важности организации столовых в селах района для питания остро нуждающегося населения, формально отнеслось к выполнению постановления Исполкома Облсовета по этому вопросу, допустило самоотек в деле организации столовых, в результате чего в большинстве сельсоветах столовые не организованы. Не развернута закупка сельхозпродуктов для указанных выше столовых...

Считая не терпимым дальнейшее такое состояние с организацией питания остро нуждающегося сельского населения, Исполком Райсовета депутатов трудящихся РЕШАЕТ:

1. Обязать председателей Исполкомов сельсоветов и правление РПС (тов. Савенко) до 10/II — 1948 г. выполнить решение Исполкома Райсовета от 19/I — 1948 г. открыть столовые во всех сельсоветах... обеспечив необходимым количеством продуктов...

**Зам. Председателя исполкома
Райсовета СОВА
Секретарь исполкома Райсовета ДАВЫДЕНКО**

ДАЗО. — Ф. Р. — 353. — Оп. 3. — Спр. 41. — Арк. 49.

№ 301

**3 ПРОТОКОЛУ № 4 ЗАСІДАННЯ ВИКОНКОМУ ВАСИЛІВСЬКОЇ РАЙОННОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ
ТРУДЯЩИХ ПРО ВИДАЧУ ОДНОРАЗОВОЇ ГРОШОВОЇ ДОПОМОГИ СІМ'І ЗАГИБЛОГО ПАХОМОВА**

8 лютого 1948 р.

Проверкой установлено, что семья Пахомовой А. И., состоящая из троих детей, находится в тяжелом материальном положении. Дети лишены возможности посещения школы из-за отсутствия одежды и обуви. Исполком Райсовета РЕШАЕТ:

Обязать зав. Райсоветом выдать единовременное денежное пособие с бюджетного счета в сумме 300 руб. семье погибшего Пахомовой Анастасии Ивановне, жительнице Орлянского

сельсовета.

Зам. Председателя Исполкома
Райсовета СОВА
Секретарь исполкома Райсовета ДАВЫДЕНКО

ДАЗО. — Ф. Р. — 353. — Оп. 3. — Спр. 41. — Арк. 51.

№ 302
З ПОСТАНОВИ РАДИ МІНІСТРІВ СРСР № 248 ВІД
10 ЛЮТОГО 1948 РОКУ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ОСОБАМИ, ВИННИМИ В РОЗКРАДАННІ
ТА НЕДОСТАЧІ ПРОДОВОЛЬЧИХ
І ПРОМИСЛОВИХ ТОВАРІВ

10 лютого 1948 р.

Совет Министров Союза ССР постановляет:

1. Установить, что при хищениях и недостатках продовольственных и промышленных товаров в государственных предприятиях и учреждениях, колхозах, кооперативных и общественных организациях помимо привлечения виновных к уголовной ответственности с них взыскивается в пользу потерпевших организаций в судебном порядке причиненный ущерб в размере стоимости похищенных или недостающих товаров по государственным розничным ценам, налагая арест на их имущество в обеспечение взыскания.

2. Обязать директоров предприятий, начальников учреждений, представителей правлений колхозов и руководителей других кооперативных и общественных организаций во всех случаях возбуждения уголовных дел о хищениях и недостачах предъявлять иски о взыскании с виновных причиненного ущерба...

Председатель Совета Министров
Союза ССР **И. СТАЛИН**
Управляющий делами Совета
Министров СССР **Я. ЧАДАЕВ**

Виконком Запорізької облради депутатів трудящих 17 лютого 1948 року цю постанову направив всім виконкомам міськрайрад депутатів трудящих області з такою вказівкою:

"...направляется Вам копия постановления Совета Министерства СССР № 248 от 10 февраля 1948 г. для руководства и исполнения

Зав. Общим отделом Исполкома
Облсовета **Г. БОРОДАЙ**"

ДАЗО. — Ф. Р. — 353. — Оп. 3. — Спр. 45. — Арк. 59.

№ 303
З ПРОТОКОЛУ 3-Ї СЕСІЇ ГУЛЯЙПІЛЬСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ДРУГОГО
СКЛИКАННЯ
ПРО НАДАННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ШКОЛЯРАМ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ СІМЕЙ

18 лютого 1948 р.

... Сессия Городского Совета Депутатов Трудящихся решает:

1. Обязать Директоров и зав. школами принять все меры и возвратить детей в школу к 20.II.1948 г.

2. Организовать на производствах города воскрестники для создания фонда всеобуча.

3. Обязать председателей колхозов оказать практическую материальную помощь детям не имеющим возможности посещать школу из-за материальных условий...

5. Обязать Смешторг т. Середя организовать при школах буфеты до 20.II.1948 г.

Председатель Горсовета
Секретарь (підписи нерозбірливі)

ДАЗО. — Ф. Р. — 2927. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 8 зв.

№ 304
З ПРОТОКОЛУ № 7 ЗАСІДАННЯ ВИКОНКОМУ МОЛОЧАНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ
ТРУДЯЩИХ ПРО ПРИКРІПЛЕННЯ ЧЛЕНІВ КОЛГОСПУ ІМ. ДЗЕРЖИНСЬКОГО, ЯКІ ДУЖЕ БІДУЮТЬ,
ДО ІДАЛЬНІ БЕЗКОШТОВНОГО ХАРЧУВАННЯ

16 березня 1948 р.

Просить Б.Токмакский Райпотрессоюз включить в столовую бесплатного питания членов колхоза им. "Дзержинского" согласно приложенного списка 16 семей в виду тяжелого материального положения...

Председатель Исполкома Горсовета
депутатов трудящихся А. БОРОЗЕНЕЦ
Секретарь Исполкома Горсовета
депутатов трудящихся И. КЛИМЕНКО

ДАЗО. — Ф. Р. — 2619. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 37, 37 зв.

№ 305

ЗІ СТЕНОГРАМИ НАРАДИ СЕКРЕТАРІВ РАЙКОМІВ ПАРТІЇ У ЗАПОРІЗЬКОМУ ОБКОМІ КП(б)У З ПИТАННЯ ВИСЕЛЕННЯ КОЛГОСПНИКІВ ЗА МЕЖІ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

29 березня 1948 р.

Совещание открывает секретарь обкома КП(б)У тов. Енютин.

Тов. Енютин. Товарищи! На повестке дня нашего совещания стоит один вопрос — "О ходе проведения в жизнь Указа Президиума Верховного Совета СССР о выселении из колхозов лиц — паразитических и других элементов, мешающих нормальной работе колхозов". Мы заслушаем каждого секретаря райкома КП(б)У в отдельности.

Первое слово предоставляется тов. Зинчику.

Тов. Зинчик. ... Мы наметили для первого тура три села по проведению в жизнь Указа.

Первое село — это Ногайск. У нас здесь три колхоза. Мы наметили провести здесь два общих собрания. Потом — колхозы Ленина и Сталина в самом центре, и в селе Обиточном, где находится колхоз им. Калинина, отдельно провести собрание. Затем — наметили село Камышеваха, где имеется один колхоз, и село Инзовку, где имеются два колхоза.

Какое количество кандидатов мы намечаем? В Ногайске на два колхоза — 8 человек, в колхозе им. 25-ти тысячников — 6 человек и в Инзовке на два колхоза мы наметили 3 человека.

Мы уже провели одно общее собрание в селе Камышеваха, в колхозе им. 25-ти тысячников, на котором приняли решение о выселении 7-ми человек...

Тов. Усенко. ...Я хочу сказать, что мы выбрали 11 человек и в числе их — Подобранные первичными партийными организациями и органами советской власти, характеристика этих людей начинается с их происхождения. Только два человека из них стали на путь перерождения и не внушают никакого доверия в работе их в настоящее время, а все остальные — выходцы из кулацких семей, где родные сосланы, расстреляны и т.д.

Тов. Василяка. ... У нас есть материал на 110 человек, из них на 4-х человек в обком партии мы представили материал...

Тов. Енютин (реплика — авт.) Это же несерьезный материал! А у вас один Царицын Кут чего стоит! Там же много жулья есть. А вы его даже не взяли...

Тов. Близниченко. ...У нас в районе подобраны сейчас 6 человек. Я считаю, что все эти кандидатуры, безусловно, подходят и здесь политического ляпсуса мы не допустим, если выселим их... Мы выбрали 6 мужчин и 1 женщину.

Тов. Енютин. (заключное слово — авт.)

... Поэтому, повторяю, все нечестное, нездоровое, что мешает колхозу двигаться вперед, должно быть выселено.

ДАЗО. — Ф. П. — 102. — Спр. 1033. — Оп. 2. — Арк. 1, 2, 12, 15, 20, 23, 29.

№ 306

З ПРОТОКОЛУ № 5 ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ КОЛГОСПНИКІВ КОЛГОСПУ ім. СТАЛІНА КОМИШУВАСЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ПРО ВИСЕЛЕННЯ ЗА МЕЖІ УКРАЇНИ ЗАЛІСЬКОЇ Т. С.

1 квітня 1948 р.

Слушали: Указ Президиума Верховного Совета ССР от 24 февраля 1948 г. "О выселении из Украинской ССР лиц, злостно уклоняющихся от трудовой деятельности в сельском хозяйстве и ведущих антиобщественный паразитический образ жизни".

ОБЪЯСНЕНИЕ Залисской Татьяны Семеновной: В колхоз я работать пойду при условии: если

мне колхоз сейчас даст хлеба и корову, а если он мне этого не даст, тогда вывозите, поеду мужа искать, так как он репрессирован еще в 1937 году. Вот и все.

...Открытым голосованием 137 человек из 161 присутствующего общее собрание ПРИГОВАРИВАЕТ: Залисскую Татьяну Семеновну — исключить из членов сельхозартели им. Сталина и выслать из Камышевахского района за пределы Украинской ССР.

ДАЗО. — Ф. П — 102. — Оп.37. — Спр. 72. — Арк. 40.

№ 307

**З ПРОТОКОЛУ № 9 ЗАСІДАННЯ ВИКОНКОМУ ГУЛЯЙПІЛЬСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ
ТРУДЯЩИХ ПРО ВИКОРИСТАННЯ КОРІВ КОЛГОСПНИКІВ ПРИ ЗАСІВІ КОЛГОСПНИХ ПОЛІВ
ВЕСНОЮ 1948 РОКУ**

24 квітня 1948 р.

[...] По этому вопросу выступили т. Аблицов, т. Лютый, Кучеренко, Председатель Исполкома Городского Совета т. Гузий Д. И.

Исполком Горсовета решает:

1. Обязать председателей колхозов т. Маслиенко и т. Билай... для успешного проведения сева использовать все живое тягло колхозов и коров колхозников.

**Председатель исполкома
Городского Совета ГУЗИЙ
Секретарь Исполкома ЧУЧКО**

ДАЗО. — Ф. Р. — 2927. — Оп. 1. — Спр. 25. — Арк. 21, 21 зв.

№ 308

**ЗІ СПРАВИ ПРО ВИСЕЛЕННЯ ГРОМАДЯНКИ
ПІДПАЛОЇ Г. І. ЗА МЕЖІ УКРАЇНИ ЗГІДНО З УКАЗОМ ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР
ВІД 24 ЛЮТОГО 1948 Р.**

5 квітня 1948 р.

СПРАВКА-ХАРАКТЕРИСТИКА

... Пидпала А. И. в 1947 году начала ходить на работу в период уборки с той целью, чтобы воровать в колхозе хлеб, где у нее было обнаружено 4 кг зерна кукурузы и когда ее предупредили, то она заявила, что я больше ходить на работу не буду, когда воровать нельзя, а за 300 гр. я работать не буду...

Территориальная парторганизация и правление колхоза им. Молотова с своей стороны считают, что колхозница Пидпала А. И., которая ведет паразитический образ жизни, не поддается воспитанию, упорно уклоняется от работы колхоза подлежит исключительно из колхоза и выселению.

Просим бюро Куйбышевского РК КП(б)У оказать нам содействие об выселении Пидпалой Анны Ивановой.

**Председатель колхоза им. Молотова
ДАХНО
Секретарь территориальной парторганизации
ГЛИНСКИЙ**

ДАЗО. — Ф. П. — 102. — Оп. 37. — Спр. 72. — Арк. 243.

№ 309

**З ПРОТОКОЛУ № 26 ЗАСІДАННЯ ВИКОНКОМУ МОЛОЧАНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ
ТРУДЯЩИХ ПРО НЕЗАДОВІЛЬНЕ ХАРЧУВАННЯ ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧИХ ЯСЕЛ**

2 грудня 1948 р.

[...] Считать совершенно не нормальным явлением, когда зав. Райздравом т. Червинкинем снято с финансирования на питание детей 10 т. руб..., в то время когда на питание детей не достает...
Исполком Городского Совета решает:

3. Потребовать зав. Отделения Б. Токмакского Смешторга т. Ляшенко А.Н. бесперебойно снабжать детские учреждения хозяйственными и продовольственными продуктами согласно имеющейся номенклатуры, а главное обеспечение картофелем, молоко и другими...

**Председатель исполкома
Молочанского городского совета
А. БОРОЗЕНЕЦ
Секретарь исполкома
Молочанского городского совета
И. КЛИМЕНКО**

ДАЗО. — Ф. Р. — 2619. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 126, 126 зв.

ТРЕТІЙ РОЗДІЛ

СПОГАДИ

ГОЛОДОМОР, АБО АПОКАЛІПСИС 1933 РОКУ

Україна відчула страшний подих смерті у 1932-1933 роках. У багатьох районах, в колгоспах і радгоспах забирали все: зерно (навіть посівне), картоплю, худобу. Важка доля випала і Якимівщині. Згадують очевидці.

ГРИБАЧОВА Наталя Іванівна (село Радивонівка): "Люди вмирили так швидко, що їх навіть ховати не встигали. Коней або хоча б якоїсь худоби в селі не лишилося. Тому на звичайну двоколісну саморобну тачку складали мерців і на собі ледь живі та голодні люди везли до цвинтаря. Часто доводилося перепочивати — не вистачало сили. Сідали просто на мертвих. На цвинтарі померлих скидали в ями-могили по кілька трупів (іноді більше десяти). Хрестів на могилах не ставили. Не було кому і з чого робити їх. Страшно було дивитися на людей, що, мов тіні, снували селом у пошуках

померлих. Опухало з голоду дуже багато людей. В багатьох сім'ях в першу чергу годували дорослих дітей, бо вони мали можливість навесні працювати, а значить годувати себе і зголоднілу сім'ю. До лісу ходили ловити зайців (але їх тоді виловили ще до початку зими), їжаків. Поїдали часто котів та собак. Заради того, щоб вижити, не відкидали нічого. Та вірили, що прийдуть кращі часи влітку 1933 року".

РЮМІН Федір Дмитрович (село Переможе): "Пройшов і по нашій долі 1933... У 1933 році, під час збирання вже нового врожаю зернових, для обіду варили насіння в радіаторах комбайнів, опустивши його туди загорнутим у ганчірку. Таким чином підтримували свої сили".

КУТЬ Параскева Іванівна (село Охрімівка): "Восени 1932 року направили нас до радгоспу "Переможець" допомагати обмолочувати врожай зернових. Багатий був тоді там врожай. Колоски були до 20 см завдовжки. Обмолот проводили в копах. Піднімаєш на вилах копичку — з неї горохом сиплються миші. Моя мама говорила тоді, що це не на добро. Наче передбачала. І взагалі, старі люди в селах ще й сьогодні досить спостережливі і передбачливі. Не- зважаючи на добрий врожай, годували нас погано. Холодної осені ми вимушені були жити в неопалюваних бараках. Від важких умов праці люди втікали по домівках. На початку грудня втекли і ми з мамою. Та попереду було ще страшніше випробування. Пам'ятаю, як вмирав батько. Того дня ми зайшли до будинку, а він лежить, вже не рухається. Навіть не стогнав. Нам і подати йому не було чого для підтримки. Батьки все дітям віддавали. Самі залишалися без їжі по декілька діб. Ще й доводилося їм працювати. Швидко й тихо вмер батько. До вечора ми вирили могилу на цвинтарі, але й довелося ночувати біля неї — боялися, щоб хтось не поховав свого в неї (в селі вмирало дуже багато людей). Наступного дня ми поховали батька. Закопували довго, бо сил майже не було. Голод брав своє.

З шістьма дітьми залишилася мати сама. По одному забирав нас голод. Найважче було ховати сестру, яка вмерла вже третьою. Ледь вистачило сил, щоб за добу вирити яму. З великими перепочинками на легкій повозці ми вчотирьох довели її до ями. Там на нас чекала нова біда — яма обвалилася і стала досить мілкою. Сили почистити її у нас вже не було. Майже весь день пішов на похорон".

Чотири Вершини з Апокаліпсису зійшли на землю нашу, щоб зібрати свій врожай. Врожай виявився досить великим та страшним. А попереду була війна.

З книги **В. Гнедашева** "Якимівський район на тлі Запорізької області" (Мелітополь, 1998, стор. 26—27).

ГРУДОЧКА ВИШНЕВОГО КЛЕЮ

... Шукав її, обдивлявся кожну гілочку на старих вишнях. І не знаходив жодної янтарної грудочки. Натомість зривав ще не розбубнявілі бруньки і кидав у рот. Відчував гіркий присмак, який не тамував голод, а тільки подразнював шлунок, від чого ще більше хотілося їсти...

Ми вже давно змололи на "драчці" — саморобному млинкові з відрізка труби — оте відро жита, привезене дядьком Петром з Дрогобича — він там учився в інституті на вчителя. Ту житню крупу додавала мати в "кураяники" — такі сіро-землисті коржики з насіння кураю, який товкли в ступі на труху. Потовкли за зиму і облужані качани з кукурудзи, якими ще торік розпалювали плиту, і тепер вони йшли в їжу...

Ми з надією чекали весни, коли з'явиться зелена трава — лобода та дикий щавель. Тоді можна було б зварити якийсь суп чи навіть борщ. Та поки піде та зелень, треба було шукати на вишнях бодай затверділі грудочки клею... Та даремно очі трудилися, пасучи кожну гілочку. А їсти хотілося, Боже, як хотілося їсти... Тільки уві сні бачив шматок чорного хліба, тягнувся до нього, уже чув призабутий запах печеного хліба — і прокидався серед ночі...

Корову ми збули ще влітку сорок шостого, коли я лежав після важкої операції в 3-й лікарні Запоріжжя.

... Врятували нас ранньої весни ховрахи. З сестрою Танею, на два роки молодшою від мене, брали відра і йшли на толоку. Воду носили з ставка або з баюр розталого снігу. Відра були важкими. Зате ж якими смачними були смажені тушки цих звірятко! Так ці сільськогосподарські шкідники стали для нас рятівниками. І не тільки для нас!..

Не можу пригадати прізвиська тих моїх земляків, що померли від голоду, але пам'ятаю брезклі обличчя опухлих від голоду. Подейкували, що одна сім'я зарізала і з'їла свого батька, а пустила чутку, що він пішов кудись і зник. Може, то був людський поговор, а може, й ні, бо невдовзі ця сім'я виїхала з Світлої Долини подалі від людських пересудів.

... Згадую свою землячку із Світлої Долини Катерину Омельченко. Повернувшись з Німеччини, куди її вигнали на примусові роботи окупанти, вдома вона застала голодуючих батьків і малолітніх сиріт-племінників. Щоб чимось їм зарадити, Катя зірвала недозрілі колоски на колгоспному полі і несла додому, щоб зварити щось схоже на кашу. Її перестрів голова сільради... Катю засудили до кількох

років тюрми. Бо тільки-но вступив в дію сталінський закон від 4 червня 1947 року, згідно з яким за кілька зрізаних колосків передбачалося мінімальне покарання — 8 років. І судили по тому новому сталінському закону селян Оріхівщини, Новомиколаївщини, Мелітопольщини — всієї України.

Іван НАУМЕНКО,
член Національної спілки журналістів України
м. Запоріжжя

Газета "Земля і власність", 19 травня 2003 року.

НЕ ДАЙ, БОЖЕ, ВАМ БАЧИТИ ТЕ, ЩО ДОВЕЛОСЬ МЕНІ

Коротко про себе. Я — вчителька-пенсіонерка. 1921 року народження. Моє дитинство минуло в райцентрі Липівка (нині це село Липівка П'ятихатського району Дніпропетровської області).

Прочитала в газеті "Запорозька Січ" за 1 лютого листа Катерини Бібік, де вона так відверто й категорично назвала статтю О. Ткаченка брехнею. Мені стало гірко і боляче. Адже я — живий свідок. Я все те пережила, все бачила на власні очі, сама переступала через трупи, сама страждала так, що не дай, Боже, їй такого.

Якщо Ткаченко користувався архівними даними, то я — не архів. Я ще жива й буду кричати на весь світ, що це було, було, було! Нехай шановна Катерина прочитає мою розповідь. Клянусь, що це все правда. Нехай люди знають гірку правду, щоб не допустити того лиха ніколи.

... Страшним чорним мохнатим павуком повис над українськими селами голод 33 року. Він почав снувати своє павутиння ще взимку. По хатах ходили якісь люди. Говорили, що то уповноважені по викачці хліба для держави. І вони викачували, видушували з селян усе, чим могла прожити сім'я хоч кілька днів. Залізними ціпками-щупами довбали в хатах підлогу, чи не зарите там зерно. Та де вже те зерно? Його давно забрали й під червоними гаслами "Хліб для держави" до станції вивезли. А далі...

Нишпорили в комірчинах, у скринях, у запічках, в горшках. Навіть горох у нас із глечика забрали теж, мабуть, "для держави".

Весна вже привела кістляву смерть з косою і люди падали, як muži. А голод, той павук мохнатий, душив, душив, душив.

Мені було тоді 12. Ходила я в четвертий клас. Діти ходили до школи, бо там давали їсти із сої супу черпачок і хліба, теж із сої, мокрого й липкого, такий шматочок, як коробка від сірників. Це був обід.

А вдома всі були голодні. Усе з маминої скрині продали, проміняли на пшоно, чи ще якісь крупи. Варили суп такий: відро води й склянка крупи.

Та незабаром і трава вже наросла. Спориш сушили й товкли у ступі. Пекли якісь коржики, що розсипалися (маторженики). Опухлі ноги в нас у всіх були. Бабусенька моя тоді померла. Та я вже й плакати не могла, бо сліз не було.

Уже й хоронити по-людськи перестали, бо нікому й сил не було. Так і лежали в хатах сім'ями мерці. Мою бабусю все ж похоронили. Сам батько якимось яму ту розгріб і з дощечок неструганих зробив їй домовину, поставили на візок і самі на цвинтар відвезли, бо був він майже поруч.

А потім зліг і батько, бо кілька днів вже нічого не їв. Я принесла зі школи той шматочок хліба, сама не з'їла, супчик попила. Та він не з'їв, віддав дітям тим меншим (нас троє було). Боялися ми, що він уже помирає. Але не знаю, звідки він набрався сил, щоб піднятися і піти. Пішов кудись. Повернувся з кущиком зеленої цибулі за пазухою. Всім по стеблинці розділив. Сказав, що сторожем найнявся до цибулі в райспоживспілку. Там потім він і жив у сарайчику на ящиках пустих. Цибулю їв, а ноги були, мов колоди. Додому він уже не міг дійти. До нього "в гості" по черзі ми ходили, щоб якийсь кущик тієї цибулі й додому принести.

Не пам'ятаю, як ми тоді вчилися, чи хоч писати могли... Ми за партами дрімали, бо такі слабкі були, дзвінка чекали, щоб до їдальні йти.

Одного разу, як продзвенів дзвоник, ... я з-за парти вийти не могла, бо хлопчик, що сидів зі мною поруч, не ворухився й не вставав. Торкнула я його за ручку, таку розпухлу, мов надута рукавичка, але вона холодна й нерухома вже була. Я закричала. Вчителька повернулася і хлопчика, вже мертвого, на руки підняла.

Відтоді я смертей бачила немало, вже не боялася, бо як до школи йшла повз цвинтар, то багато мерців валялось. Їх уже ніхто не хоронив.

Лежала прямо на дорозі жінка, ще молода і гарна, ще б їй тільки жити. Чорні коси спадали на груди, розкриті очі, напіввідкритий рот — немов благала допомогти. Зелені мухи лазили по ній. Не витримала я. Зламала з кущика якогось кілька гілочок, мух відігнала, лице накрила гілочками і, не оглядаючись, пішла...

Не пам'ятаю, хто прибирав ті трупи, та сморід довго ще в селі стояв. Не знаю, де була тоді

"держава", що хліб забрала, й хто його поїв...

Але було й таке, що люди трупи їли. Так двоє хлопчиків лишилися самі — мати десь пішла роздобути їжі й не повернулася, загинула десь. Діти поїли все, що можна було з'їсти... Один з них помер, меншенький. А другий уже розум втратив, почав ножем тільки брата шматувати, варити і їсти м'ясо, а решту попелом у куточку присипав... Хлопця кудись забрали, бо він уже збожеволів.

Ми якось вижили. У нас в городі було жито. Як почало воно колосся викидати, то ми вже їли молочні ті зернята...

Хліб уродив. Ті, хто вижив, почали вже по-людськи існувати. Тільки страшне чудовисько голодомору вже не забуду, доки буду жити.

Ганна Артемівна ЧОРНОБРИВЕЦЬ

м. Запоріжжя, вул Запорізька, 1.

БАТЬКОВІ СЛЬОЗИ

Мені "пощастило": про голодомори 1921—1923 та 1932-1933 рр. я знав лише зі спогадів батька й матері, а от голодомор 1946-1947 рр. довелось відчувати повною мірою. Про нього я розповім. Батько, директор неповної середньої школи, отримував 900 карбованців на місяць, а житня хлібина на базарі продавалась за 120 крб. Прогодувати дружину і двох неповнолітніх дітей він не міг. Мати вимушена була взяти швейну машинку і мого молодшого брата й поїхати в Західну Україну, де голоду не було. Там заробляла шиттям і допомагала нам з батьком. Як вона розповідала, західнянці ставились до неї дуже добре, співчували й допомагали чим могли. А ми з батьком перебивалися в невеличкому районному центрі Новомиргороді на Кіровоградщині.

Люди дуже страждали. Від голоду померло кілька дітей у наших сусідів — чисельної родини Малашевичів. Померла маленька дівчинка нашої шкільної прибиральниці. Знесилені голодуванням, дорослі й діти дуже хворіли. На повну силу розгулявся туберкульоз. Від цієї хвороби померло двоє дітей наших учителів подружжя Левшиних, померла сестра моєї однокласниці Наді Швець. Закінчивши 10-й клас з золотою медаллю, померла старша сестра мого хорошого товариша Леоніда Прокоф'єва. Тяжко захворіла туберкульозом однокласниця Валя Грушова. Мені і моїй майбутній дружині довелось пройти обстеження в протитуберкульозному диспансері Кіровограда. На щастя, попередній діагноз не підтвердився.

Весь час хотілося їсти. Всі думки крутилися навколо цього. Все, що можна було розжувати, ми намагалися використати. Сидів якось, пам'ятаю, з Віктором Ботнаренком біля канави. Розмови, звичайно, про їжу. У нього було ще двоє братів.

— Що ж ви їсте? — питаю.

— А ось що, — каже Віктор, показуючи на лободу, що буйно розрослася в канаві.

Одного разу з товаришем знайшли в лісопосадці біля залізниці покинуту валізу з червоним перцем. На залізничних того часу було багато крадіжок, тож, мабуть, крадії, поцупивши чийсь багаж, викинули його, коли побачили свою здобич. А ми накиннулися на той перець і добряче набили ним свої животи. А потім почалося... Неймовірний біль в животі, пекельний вогонь у горлі, а губи розпухли до величезних розмірів. Поряд була тракторна бригада. Побігли туди і припали до бочки з водою. Жадібно пили, щоб вгамувати біль.

Навесні 1947 року батько купив на базарі два качани кукурудзи, щоб посадити на городі. Ті два качани я обгриз, як миша. Дуже хотілося їсти. Батько не сварив мене, а сів і заплакав... Я і помирати буду, а не забуду тих його сліз.

Їли ми з ним кормові буряки, картопляне лушпиння (то був делікатес!), макуху.

Не знаю подробиць, але одного разу батько приніс мені житнього пряника. Сказав, що то з американської допомоги він зміг "викроїти" для мене. Я, здається, нічого смачнішого в житті не їв! Сказав собі, що коли виросту і зароблю свої гроші, то накуплю тих пряників цілий мішок. Після закінчення військового училища я одержав призначення в м. Кременчук Там в гастрономії якось помітив ті самі пряники. Взяв їх кілограмів зо три — дитинство згадалося. Люблю їх до цього часу!

Ще пам'ятаю таке: одна бабця посадила весною картоплю, а її внук Шура Капинус ту картоплю виколупував, приходив до мене і ми пекли її у вогнищі.

Дехто з моїх ровесників намагався щось поцупити на залізничній станції — трохи вугілля в депо чи якісь "харчі" з того, що перевозилося на платформах. В основному, це були буряки для цукрового заводу в сусідньому містечку. Грозою малолітніх крадігів "соціалістичної власності" був капітан НКВС Єгоров. Я й сьогодні міг би намалювати портрет цього негідника найвищого ґатунку! Невисокого зросту, кремезної статури, квадратне обличчя — про таке кажуть "бульдогове", густі брови і якась люта ненависть до дітей. Здається, йому приносило величезне задоволення переслідувати і жорстоко лупцювати впійманих на крадіжці буряків чи вугілля підлітків. Був у нас один хлопчик з дитячого будинку — Льоня. Мабуть, в дитячому будинку теж не було чого їсти і він прибився до однієї жінки, яка підгодовувала його разом зі своїми дітками. Так ось цього Льоню Єгоров зловив, коли той копирсався в шлакових відвалах залізничного депо в пошуках вугілля, що не згоріло в паровозній топці. Гадина з погонями капітана забила дитину насмерть... Люди плакали, коли хоронили його. Пам'ятають того

Льоню й до цих пір. Два роки тому ми з дружиною їздили провідати могилки своїх батьків. Підійшли й до його захоронення. Були приємно вражені: могила прибранна, посаджені квіти, трава навколо вирвана. Наступного разу привезли емалеву табличку з написом "Льоня з дитячого будинку. Трагічно загинув у 1947 році." Ніхто не знає його прізвища, року народження. Хай земля йому буде пухом...

Пам'ятаю ще один випадок. Той Єгоров погнався якимось за моїм ровесником Миколою. Микола поцупив з платформи кілька цукрових буряків. Капітан біг за ним з півкілометра. Коли став наздоганяти, Микола з вулиці повернув у чийсь город. Була вже глибока осінь, багнюка непролазна, а город був скопаний. Здолавши метрів 15-20, Микола загруз і вже не міг висмикнути ноги з чорнозему. Єгоров почав вимагати, щоб той ішов до нього. Хлопець не міг зрушити з місця. Тоді "доблесний чекіст" скинув свої хромові чоботи і почвалав до порушника. Останній не хотів здаватися. Відчайдушним зусиллям вискочивши зі своєї валянок, подався далі. Єгоров висмикнув з багнюки ті валянки, виніс їх на дорогу й кинув у велику калюжу. Потім помив ноги в тій баюрі, взувся і пішов на станцію виконувати свій "почесний обов'язок".

Страждали, звичайно, не тільки діти, а й дорослі. Якимось довелось почути, як літня вчителька просила дітей, щоб хто-небудь приніс їй картопляного млинця. Ті млинці пекли з минулорічної перемерзлої картоплі, яку відшукували в городах. І от літня одинока вчителька принизливо просила допомоги у таких же голодних дітей. Тітка моєї дружини і її бабуся перебивалися тим, що весь тиждень перешивали старе лахміття на дитячі одяганки, потім несли це на базар, продавали і щось купували з харчів. Одного разу принесли цілу хлібину! Коли почали розрізати її, то всередині виявили добрий шматок старої кухайки! Наїлися...

Спливає час. Багато подій, відійшовши в минуле, стерлося з пам'яті. Але те, що довелось пережити в 1946-1947 рр., не забудеться ніколи. Сьогодні ми знаємо "авторів і творців" того геноциду, тих голодоморів, що здійснювалися проти українського народу. Тож пам'ятаймо! Пам'ятаймо задля того, щоб наші внуки і правнуки ніколи не зазнали такого лиха в нашій благословенній незалежній Україні!

Олександр Якович ТКАЧЕНКО,
підполковник у відставці
смт Комишуваха Оріхівського р-ну
Запорізької області.

ЗГАДУЮ ШМАТОЧОК ЖИТНЯКА...

... А потім після війни — голод 1947 року. Коли зараз говорять, що голоду не було, — не вірте. Я на собі його відчула. Я була дівчинкою. Ми пооб'їдали ширицю, лободу — всю траву, яку можна було їсти. Ноги були пухлі й полопалися, сукровиця текла. Ходили босі по стерні, збирали колоски, а нас за ті колоски ганяли.

Потім батьки продали хату й поїхали в Ізюм до дядька Павла. Люди, які жили в місті, отримували хліб за картками: дорослі — по 400 грамів, а діти — по 300. Коли ходила за хлібом, то раділа, давали невеликий довісочок, — його мала право з'їсти. Це був невеличкий шматочок житняка. Але все одно він рятував.

Досі згадую про це. Особливо, коли наближається травень, такий прекрасний місяць, коли все цвіте й усе радіє пробудженню природи. Мрію зробити моновиставу, в основі якої — твір Олександра Михайлюти "Алілуя" та спогади реальних людей, які пережили Голодомор, зокрема — спогади Параски Сухар з Оріхівського району, спогади мої і моїх родичів та родини мого чоловіка.

Тетяна МІРОШНИЧЕНКО,
народна артистка України,
м. Запоріжжя

(Газета "Запорізька правда" від 14 лютого 2008 р.).

ГОЛОДНЕ "ЩАСЛИВЕ ДИТИНСТВО"

Мені "поталанило": я прийшов у цей світ у 1932 році, тобто тоді, коли в моїй благословенній, колись квітучій Білоцерківці починався страшний голод, який скопив півсела. Невдовзі мої батьки і старші брати Іван та Гриць ходили пухлі, у мамі пропало молоко, а юний мешканець колгоспу імені Рози Люксембург галасував, просячи їсти. "Як же я вижив?" — питав я потім у матері. Вона злякано хрестилася, казала "Бог його знає!" і слізно просила мене ніколи і ні в кого не розпитувати про той час, бо буде біда. Але я порушив обіцянку. Тільки-но навчившись писати (від старших братів, які ходили до школи), я накатав скаргу "любимому товаришу Сталіну", в якій жалівся, що через великі податки нам з матір'ю доводиться ночами, при світлі місяця, викорчовувати сад, вирощений батьком (батька вже не було на світі). На щастя, мого

листа виявила мати. Вона вкинула писанину в огонь і насварила: "В тюрму захотів?"

У 1946 році, коли мої перші поетичні рядки з'явилися в друку, до моєї Білоцерківки знову завітав непроханий гість — голод. Пригадую, мій брат Григорій вже працював помічником комбайнера і заробив трохи хліба. Я дуже радів, коли вранці бричкою привезли нам кілька лантухів пшениці і висипали в хаті прямо на долівку. А через годину-дві до двору підїхала інша бричка і представники правління колгоспу (в селі їх називали "шкуродерами") забрали все збіжжя, вимівши до зернини. Спочатку нас виручали картопля, гарбузи, буряки, але невдовзі їхні запаси скінчилися, а весна, як на гріх, забарилася. Та ось зазеленіла земля — і білоцерківці (і ми, звичайно) — пішли "на пашу". Їли листя кульбаби, подорожника, цвіт акації, молочай, калачики, особливо ж нам допомогла лобода: з братом Гришею ми рвали її і пекли коржички (іноді разом з кониками). Як і всі, виливали ховрашків і варили, часом вдавалося з рогатки підбити горобчика... Газети трубили про "щасливе дитинство", а ми мріяли про шматочок хліба чи макухи.

Звичайно, про те голодне дитинство у мене були вірші (хіба можна забути це жажіття?), але зі зрозумілих причин мені пощастило надрукувати їх лише наприкінці 80-х років (збірка "Зозулин цвіт", видавн. "Промінь", 1989 р.). Деякі з них хочу запропонувати читачам.

ХЛІБ

Хтось у сорочці народився,
А я знайшовсь в голодний рік.
Казали, тато засмутився,
Коли почув мій перший крик.

Ні, не тому, що був недужим,
Що вельми донечку хотів —
Не міг він бачити байдуже
Моїх двох старшеньких братів.

Терзали душу пухлі личка
(Хто з них вже завтра не жилець?).
Івась був жовтий, наче свічка,
А Гриць блідий, неначе мрець.

А тут ще я кричав без тями,
Протестував натошак:
Не розумів, чому це в мамі
Немає й краплі молока.
Не знаю, як мене терпіли,
Чим годували плакуна,
Та не покинув я світ білий
(Не надіслала смерть човна).

Тих днів нужденних, непростенних
Вже й не розгедиш звіддалік,
Але навіки в мене в генах
Він закодований, той рік.

Тому я певен: наші внуки
Яких висот не досягли б —
Нас пом'януть і наші муки,
Як тільки візьмуть в руки Хліб.

1985

ЛОБОДА

Село вінчалось з нуждою
Вже повоєнної пори,
І заростали лободою
Городи, вулиці, двори.

Нам дошкуляли страх і холод,
Та то була ще не біда.
Зате коли ударив голод,
Нас врятувала лобода.

Із братом (підказали люди
І тим померти не дали)
Ми рвали лободу повсюди
І з неї коржики пекли.

Я не скажу, що це поживно
(Це не макуха, це не хліб),
Та серце билося визивно —
Я не опух, я не осліп.

Я вижив.
Я жартую й плачу.
Ті дні здаються диким сном,
Одначе лободу, читачу,
Я не вважаю бур'яном.

* * *

1987

Віків, либонь, із десять день при дні
Людей лякають пеклом на тім світі.
Яке ж воно в натурі, без брехні —
Узнали ми в двадцятому столітті.

Війна, блокада, голод, мор, чума,
Вождеві пильні очі в караулі,
Доноси, "чорний ворон", Колима,
Чорнобилю вогні, душманські кулі...

Сховаймо страх назавше у чохли:
Жахиття те минулося на щастя.
Після того ж, що ми пережили,
Нам, слово честі, пекло раєм здасться.

1987

Петро РЕБРО,
член Національної спілки письменників України,
м. Запоріжжя

ХТО СКАРАВ НАС ТАК?

Може, я б і не став говорити про голод, якби сам не голодував... Та і я, який голодував (найбільше — три тижні), щоразу задаю собі питання, чи знаю насправді, що це таке? Адже одна справа голодувати з власної волі, і зовсім інша — не тільки самому голодувати, а й бути свідком того, як голодують, помирають з голоду твої батьки, сестри, брати, діти.

Все це знали, бачили в моїй родині. Може, тому так категорично заперечували проти мого лікувального голоду. Найбільше були налаштовані проти моя мама і бабуся. У них виховалося генетичне несприйняття голоду. І як я не переконував їх, що навіть отруту можна використовувати в лікувальних цілях - переконати так і не вдалося...

Ще й досі дехто говорить, що голоду не було. Чому ж тоді мої бабуся і мама, якій уже 91-й рік, постійно робили запаси, приховували у вузликах крупи в хижці і на горищі, шкодували їсти вволю? А мені стільки нарозповідали, що я й досі, мандруючи рідними краями, часто ловлю себе на тому, що примірююся: що тут їстівне і як тут можна вижити в голод... Примірююся так, як постійно примірявся, де б не йшов і не їхав, дивлячись на трави (ми, та і не тільки ми, а майже всі на нашій набережній вулиці постійно тримали у своєму господарстві кроликів), яка б трава підійшла кролям і чого це тут її ніхто не повиривав: буркун, какиш, рибка... І, мабуть, так буде вже все моє життя. Засіло назавжди.

Тому, пишучи вірш про голод "Заклинання", я не мав на меті лише розповісти ще одну житейську історію чи повторити навіть порушене П.Г.Тичиною питання про людодіство в нашому урожайному краю. Я прагнув проникнути в набагато тонші, генетичні сфери українців. Бо все це не гоїться й досі. І невідомо, чи коли-небудь загоїться взагалі...

ЗАКЛИНАННЯ

Де той рік... А не гоїться й досі.

Віє мороком хата стара.
Вісім пранців — пак, дітоньки босі,
Тільки очі. І мама вмира.

Татко їх не покинув, неправда.
Він подався по хліб на Кубань.
Піч не гріє — давно безпорадна —
Там шукали квасольку й наган...

Старший брат повернувся із флоту,
Влаштувався на хлібозавод.
Натрусити у пазуху? Що ти!
Принесе — що укине у рот.

Поспіша. Одригне, наче голуб...
А вони... Ой, ви пранці мої!
Тільки маму не мучив і голод,
Їй співали уже солов'ї...

Із сусідів лишився Миколка,
В нього їжа: коровки, жучки.
Ну, а мальву кохану — двоколка
Восени відвезла на гробки.

Ще застав її (людоньки!) в купі
Між дітей, стариків, пацюків.
В рів скидали їх вилами тупо,
Дикий дядько ревів на биків.

І звідтоді реальність утратив.
Тільки й думки — малеча та хліб.
Не боявся ні грішити, ні вмирати,
Для сестричок опари нагріб.
Пофартило, що й викрав з заводу,
Ніс пахучий глевтячий мішок.
Ніч лютнева, гаряча на вроду,
Одягала зав'язми в шовк.

Ну, тепер не віддам я їх рову...
Добідуємо до лободи...
Ще б кохану мою чорноброву...
— Гей, моряк, — хтось догнав, — підожди.

Ти хотів оживити кохану?
Ось тобі заклинання. Скажи.
І не встигнеш відвести дихання,
Як вона на снігу задрожить.

Та стривай. Ось іще заклинання.
Поділитися мушу й гірким.
Як прокажеш, то знову кохана
Стане тістом звичайним, глевким.

І зав'язлась бісова сила.
Зуб на зуб він попасти не міг.
Проказав. І любов затремтіла,
Вся голюсінька стала на сніг.

Наче скарб, угорнув у кожуха
І подався навмання без доріг.
Та ударили двері у вухо,
Та спіткнувся чомусь об поріг.

Схаменувся, заплакав у сінцях.
Цілував її очі і груди.
Як же доля розставила сильця!
Там же восьмеро завтра помруть!

І не смів унести свою радість.
Шепотів їй: кохана, прости.
І не мав ні від кого поради,
Тільки їсти просили роти.

Пожалів. І закликав її знову.
І до хати — варить галушки.
Не дивився, як рвуть по живому,
Все ввижались чомусь пацюки.
Потім... марилось, може, чи правда...
Оживляв ще ночами.
Була
Без руки, без обох, без...
І рада,
Розгівлялась орава мала...

Хто скарав нас так? Ворог неситий?
Ми самі, провидіння, чи Бог?
Дожили до весни, а як жити,
Коли з'їли і душі, й любов...

Григорій ЛЮТИЙ,
член Національної спілки письменників України,
м. Запоріжжя

ЩОБ НАШІ НАЩАДКИ НЕ ЗАБУЛИ

Тільки-но відчув я радість життя, як прийшов голод, котрий поглинув мільйони людей. Помирали ті, хто спокон-віку, ще від скіфів-хліборобів, ростив хліб і годував люд. Вони досконало знали своє землеробське ремесло, безмежно любили землю. І ось у тридцять років двадцятого сторіччя, обкладені продподатками, віддавали все до зернинки, а самі помирали від голоду.

Смерть до них була жорстока: адже ці годувальники не віддавались землі з почестями. Кожен ще живий тікав на крайсвіту від презирливого тавра — "кулак", "підкулачник", "куркуль". Кожен приховував своє походження — українця, відмовлявся від рідної мови. Померлі валялись у селі, в полі, під тинном, на пристанях Дніпра, на станціях. Деякі, відчуваючи кінець, брали святковий одяг, ішли на кладовище, лягали біля могил своїх батьків і — помирали. Молились до Бога, але на лихо, содіяне деспотом земним, — Бог не озивався. Світили лампадки, виносили ікони, але все це було спочатку. Потім уже ніхто нічого не просив, помирали тихо-покірливо. І закопувати померлих було нікому, бо дужі, здорові чоловіки були підкошені голодною смертю першими. Жінки — продовжувачі роду, ті, на чийх плечах лежав тягар тяжкої праці на селі, йшли в борозні, упряжені в плуга, поряд з виснаженою худобою. Це ті, хто вижив до перших колосків, а це були переважно жінки. Виходили в поле, запах молодого хліба пробуджував надію на життя. І замість пісні, котру співав наш народ у пору жнив, чувся один-другий голос тужіння, а потім затужило все поле страшним болем жіночих голосів. Тужило хлібне поле. Але цього не чули криваві диригенти на верхах, не чули і на місцях. Так уже була відпрацьована ота кривава система, що своєю смертю люди не могли відкупити "свої провини" перед вождем народів — Сталіним. Мільйони кращих людей помирали. Із столиці долинали бравурні марші, а ті жертви не визнавалися за дійсність. Я часто з болем думав: невже ота страшна трагедія 33-го року буде забута людством? Але ж серед тих мільйонів загинулих, у чийх устах вмирало рідне слово, неперевершена наша українська пісня, були Сенеки, Бетховени, Шевченки.

Село Кагамлик, де я народився в 1922 році, типове полтавське село з малоземельним селянством. У 1929 р. у нас на селі розкуркулили найбільш заможних — їх було 6 сімей. Усе відібрали в них і вислали на Соловки. В селі організували СОЗ (спільний обробіток землі). Назвали СОЗ "Вільна праця". Уже в 30-31 роках все селянство пішло в СОЗ. Але розкуркулювання набирало дедалі більшого розмаху і переходило на середняків, а потім і на бідняків. Так що в нашому селі на кінець цієї трагедії залишилось 20 відсотків незайманих дворів.

Наше господарство складалося з одної коняки, корови, птиці, дворища і будівлі під очеретом. Полтавщина — це

густозаселений і малоземельний край, звідки постійно царський уряд вислав українців до Сибіру, на Далекий Схід, у Казахстан. Імперська політика царату дуже позначилась на цьому краї, але ще з більшою жорстокістю цю політику проводив Сталін.

У СОЗі все очолювали "активісти". Це та невелика частка нероб з агресивною і бандитською психологією, котрі своє особисте господарство неспроможні були вести. Прибувала комісія з міста Кременчука, продзагони у військовій формі із щупами і зброєю. Це ті люди, що принесли на село "громкий и страшный мат". Матюкали бабусь і дітей-онуків. В нашому розумінні — в розумінні українця — це була тяжка наруга над людом. Адже ж ми від своїх батьків нічого подібного не чули. Це вже тоді почали руйнуватися устої культури народу.

Приїжджі комісари опиралися на наш сільський актив — комсомол. Це ж були банди, узаконені владою, котра грабувала і винищувала невинних людей. А на протязі 70 літ в кіно, мистецтві, літературі ми цих злочинців возвели в ранг ангелів-спасителів, борців "за народное дело". У 30 роках в СОЗі почався падіж худоби, бо корми не були заготовлені. Мій дідусь Гречук бігав туди на загальну конюшню, носив сіно своєму жеребцю, щоб врятувати його, але діда Федосія звинуватили, що він хотів отруїти коней. Весною обробляти землю було майже нічим. Поля заростали перекотиполем. А обкладання продподатком все тривало і набирало дедалі більшого розмаху. Якось у село приїхала продкомісія з Кременчука. Зібрали селян, які не виконали продподаток. Оголосили, що вони іще додатково обкладаються податком, бо вони "саботажники-кулацьє". Зривають план хлібопоставок. Це була весна 1932 року. Бідність і нестача хліба уже відчувалася. Віддавати було вже нічого. Один із селян вийшов із строю і сказав, що все до зернятка він відніс. Тут же продзагонівці, озброєні залізними щупами і гвинтівками, зчинили гвалт. Пролунав постріл, і той селянин повалився на землю. Решту селян "злостных зачинщиков и контру" загнали в холодну. На другий день випустили і попередили, що підводи для хліба чекають біля сільради. Чоловіки у відчаї забирали останні зернятка від дітей, сім'ї. Несли, несли, бо думали, що це вже в останній раз. Несли просо, сорго, соняшникове насіння. Забирали все. Це був час, коли люди вже відчували, що наближається страшний голод. Закопували кормовий буряк, картоплю. Але ці продзагони зі щупами прощупували кожен метр землі і знаходили сховане. Примушували відкопувати. Скликали селян. Глумилися, вивозили цей буряк і зсипали в гнилу яму біля конюшні. А ми, діти, вже відчували постійний голод. В цьому, 1932 році продподаток нашим селом не був виконаний. Розкуркулювали дворища, описували все майно. Забирали все, що залишалось непридатного; вузлики із насінням, макуха, паслін сушений — все викидалось надвір, розтоптувалось військовими чобтьми і приправлялось "одобрительным матом". Чоловіків же забирали. Судили і кудись відправляли. Тут, у рідній хаті, не залишалось нічого для життя. Тремтіли, плакали діти, пригортаючись до безпорадної матері. Пройде час і на зиму 1932 року всі оці розкуркулені сім'ї позганяють до одної хати (по десять сімей). Не випускатимуть з двору і особливо на своє старе дворище (щоб куркуль не відкопав сховане ним добро). Голодна смерть вже наближалася.

Коротенько напишу, як нас розкуркулили. У вересні 1932 року я навчався в школі. Вчителька Оксана Емануїловна сказала, що батьки Василенка Вані, Литвина Сашка, Чухно Вані працюють в СОЗі добре і вони на "Красной доске". Коли я почув добре слово про батька, мене охопила радість. Додому я біг вистрибом, весело підспівув. Я знав, що тато приходить пізно, бо коні в СОЗі худі, одні кістки, почали падати. Батькові, як і всім селянам, було жалко худоби. Назустріч мені йшла тітка Олекса, вона з жалем сказала: "Ти ось радієш, а у вас у дворі все описують і забирають". Мене охопив жах. У дворі я побачив багато людей. Я чую: плаче мама, щось просить-благає. Коло двору родичі, але їх у двір не впускають. Ці ж комісари при допомозі своїх сільських активістів роблять акт беззаконня в законі. Все забирають, скидають на підводи. Плачучи, мати кинула мені пальто: "Одягни, в чому взимку будеш", — сказала вона. Але ж пальтечко те вирвали в неї з рук. Брати у нас особливо нічого було. А тому почали витрушувати всі торбини. Мама, як і всі, передбачала холодну і голодну зиму. Сушила все — дікі груші, багато пасльону, насіння рижію, гірчиці. Все це поскладала в торбинки. Як остання надія. Але всі ці торбинки було згарбано і винесено на двір. Непрохані гості почали на очах у люду різати ті торбинки, витрушувати на землю і топтати. Мама впала на коліна, тужила, просила і нас стати на коліна. Ми всі благали, щоб залишили нам оті злиденні пожитки. Але марно, все ногами потоптали. Сестричку Таню, котра хотіла зібрати в мисочку паслін, ударив Іван Івович (це з місцевих "пролетарів").

Поставили зверху на скарб наш машинку "Зінгер" (старенький подарунок діда). А де ж ножиці? — запитав рудий Хоб. Ми не знали. Знайшли ножиці. Хоб ухопив мене за шию, струснув дужою рукою, наставив ножиці в очі і закричав: "Кулацькі ублюдки, всем выколю глаза". Тягнув мене у двір. Мама, тьотя Настя плакали і просили. Він не ховав ножиць. В хаті в нас висіла велика ікона "Трійця". Там завжди по святах горіла лампадка. Ікону викинули надвір. Підбігла дівчинка Маруся і почала тягти ікону, говорячи: "Та хіба можна боженьку кидати під ноги! Гріх".

Але в цей час, коли одні грабували і складали на підводи, інші щупами пронизували, простукували всі закутки нашої садиби — ями не знайшли. Коли ж дорослі щось із харчів ховали, то завжди робили це глухої темної ночі, щоб не бачили діти. Бо під час обшуку діти лякалися і все розказували. Я тільки згодом збагнув, що ця страшна розправа над нами проводилась, коли тато був на роботі в СОЗі. Він поїхав по сіно у плавні. Привіз надвечір до созовської конюшні, де на нього вже

чекав уповноважений. Забрав батька і привів додому. Хоб наставив вістря щупа і прохрипів: "Де хліб заховав?" Але у нас уже нічого не було.

Ми, троє дітей і мама, чекали милості, що тата відпустять. Але ні. Разом з іншими тата пригнали з Кременчука етапом на відкритий суд. Дали 58-му статтю і 2 роки "далеких таборів". І так всі 10 чоловік були засуджені. Ешелон, набитий "куркулями", від Кременчука відправили на Далекий Схід. Виснаженість, дизентерія. У Владивосток прибула лише половина. На вагонах написи: "Паразити", "Смерть кулакам". На станціях у Сибіру вагони закидали камінням підлітки. З Владивостока пароплавом до Бухти Нагаєвської, що на Охотському узбережжі. А потім вглиб материка етапом. Звідти повертались одиниці. Більшість там знаходила смерть у вічній мерзлоті.

На леваді були невикопані буряки. Вночі мама з дядьком Петром викопали яму в лозняку і закопали буряки, закрити хмизом яму. Настала зима, випав великий сніг. Із Святеликівки до нас у хату зігнали 10 сімей. Це були великі сім'ї з дітьми, більшість з батьками. Із двору виходити не дозволялось. Але ж всі шукали порятунку, кожен щось добував: кишки, шлунок, шкіру з битої тварини, пріле просо із силосної ями, затхлі качани. В хаті тіснота, плач, сморід. Мама пришила нам з Васею на внутрішній стороні пальто кишені. Ми ходили на другий кінець села до тьоті Насті. Та клала нам по сухарю, картоплині і ми йшли в обхід села додому. Але нас спіймали. Привели в сільраду, викликали туди і нашу тьотю Настю. Іван Івович допитував: "Ти що, кулацьких дітей годуєш?" Велось спостереження за дворами, де були зігнані "розкуркулені". І вдень і вночі стежили за нами.

Це була пора, коли люди бездомні, голодні бродили по селах, просили. Але, прийшовши в село, бачили таких же голодних, як і вони самі. На станції Глобино — маса бродячого люду. Там був цукровий завод, а це відходи — меляса, жом. Люди об'їдалися відходами, хворіли і помирали. Сергій, Уляна, Антон Василенки — померли молодими і меляса їх не врятувала. Люди пухлі, мовчазні, покірливі. Це був кінець лютого. Скрізь почали помирати — в Глобино, в Борисах, Кодинцівці, Пронозівці, Кагамлиці, Градизьку, Черепавці.

Епідемія на розкуркулювання поступово проходила. "Борцы за народное дело" зробили все, щоб в засніжених селах України 1933 року чорне покривало смерті огорнуло всіх. Так і сталося. Лютий, березень, квітень, травень, червень 1933-го року — в ці місяці голодна смерть поглинула сотні, тисячі, а потім і мільйони людей.

Я бачив війну — фронт і поля побитого люду. Але смерть голодна — це страшна безвихідь. Це коли батько не радий своєму синові, а мале дитя ще тримає в роті виснажені груди померлої матері. Так було в Градизьку на пристані, коли померла Святелик Марія. Ішов березень, танув сніг, тягло відлигою. Голод набирив свого апогею. Люди знаходили дохлу худобу на скотомогильниках — хто їв, а більше відмовлялись від цієї страви. В селі не чути собачого лементу. Померли сусіди Василенко Петро Йосипович, дружина Марія і їх уже дорослі хлопці Грицько та Микола, брат Василенко Павло Йосипович, його дружина Олена, діти Антон, Інна, Уляна. Померли Василенко Степан Прокопович і син Роман, Василенко Павло Михайлович, дружина і троє дітей, тітка Мелашка (це сестра батька) залишилась без дітей — померли (Грицько і Антоніна). Вже були дорослі, готувала їх до одруження. Відчувши смерть, вона одягла все святкове на себе, пішла, лягла біля могили батьків і померла. Василенко Микита і Мирон — брати. Микита помер в тюрмі в Кременчуку, жінка і троє діток померли вдома. Дядько Мирон був дужий, копав ями і хоронив своїх односельців. Але відчув, що сили покидають і його. Попросив дружину Мокрину взяти обручку, серги, хустки і виміняти чорного хліба окраєць. Що вона і зробила. Весь час він все залишав слабшим дітям і дружині. А зараз сів і сам мовчки з'їв той чорний наполовину з половиною хліб, запив водою. Відчув судорожну біль у шлунку. Пішов на кладовище. Викопав для себе уже окрему яму, але неглибоку, а довгу, бо сам був майже двометрового зросту, ліг у яму і помер. Тепер на нашій Василенківці уже нікому було хоронити людей. Наближалось тепло, а смертність люду все зростала.

Вранці у нас під дверима лежав мертвий чоловік у свитці і потертій смушевій шапці. Відтягли від дверей заholоле тіло. На спині мішок, де були красиво вигаптувані жіночі сорочки і сукня (люди брали з собою все краще в надії виміняти десь щось, адже за сирий буряк чи 10 солоних тюльок віддавали все).

Із 50-ти дворич на Василенківці залишилось 10—11. Все пішло в землю. Така ж доля спіткала мешкаців великого села Запорожцівки, Святеликівки, Порохнівки, Кодинцівки, Пронозівки. Через 28 років я приїхав до села Кагамлик — розвалені хати-пустки, дворича, порослі терном і будяком. Ніхто не селився на цих місцях. Колись квітуче козацьке поселення, де буяло життя, складались українські пісні, думи, святкувались свята, зберігались звичаї народу, де кожен тебе вітав чистою співучою мовою, — все це забрав той страшний голод.

Село було відбудоване, коли споруджували Кременчуцьку ГЕС. Але тих річок, гребель, луків, лісів вже не було... Окрім зарослих диким лісом трьох цвинтарів.

Квітень... Чекали теплу весну, щоб можна було працювати. Але в тривозі багато повертається люду назад. На роботу "куркулів" не приймають. Інших довідок на руки місцеві власті не видавали. У сільраді все робилось, щоб люди помирали. Але голодний люд шукав порятунку. Всі збирали майно і

хто возиком, хто на спині тяглися до пристані Градизьк. А там — пароплавом до Дніпробуду в Запоріжжя.

Там тривають земляні роботи. Тисячі люду беруть, а це ж порятунок від голодної смерті. Ми назавжди покинули рідне село, де прожили не одне покоління Василенків. Все те, що складалось тисячоліттями, руйнувалось голодом за один рік. Там, на верхах нової імперії, все було продумано — роздушити націю, знищити її генофонд.

В Градизьку ночували в покинутих холодних хатах. Набито люду, гамір, плач. Мишко, мій двоюрідний брат, нерухомий, мама молиться, хрестить його. Поклала біля порога, як порадили жінки. Але вранці, коли зібрались виходити, хлопчик раптом поворухнувся і промовив: "Мамо, я ще живий, а ви мене поклали на холодний поріг". Прибув пароплав і ми всі з'юрилися, приготувавшись до посадки. Владний і грубий окрик пролунав з пароплава: "Посторонись", з пароплава виносили кількох померлих на берег.

В Кременчуці нас зустрів голос гучномовця: "П'ятирічку виконаємо за 4-ри роки!" Тисячі прибулого люду працювали на спорудженні земляної дамби. По широкому плесі Дніпра пароплав прибув до Дніпропетровська. Ми на залізниці. До Дніпробуду поїдемо поїздом. Тітка Маруся, яка жила в Дніпропетровську, принесла нам пшоняну кашу. Це вона зробила таємно, щоб не знав чоловік, бо він працював в обкомі. Тітка забрала всі наші довідки, видані сільрадою, і привезла надвечір. На довідці, з якою мама їздила в 1931 році вимінювати картоплю в Гомельську область, було переправлено рік і число. У скрутну хвилину ця довідка врятувала нас.

І ось ми приїхали на Дніпробуд — на станцію "Шлюзовая", де зараз критий ринок. Невеликі станційні приміщення і площа — пустир з базарчиком. Крик, метушня і голодний люду, який без надії чекає роботи. В ту весну 1933 р. чорноробочі вже непотрібні були, а з довідкою, що в тебе все забрали і розкуркулили, ніде не приймали. Всі, хто з нами їхав сюди, молоді з чоловіками сім'ї, тут на станції "Шлюзовая" знайшли свій кінець. Щоранку тут гамір, маса безпритульних, облави. І забирали померлих за ніч, скидали їх на широкі шарабани, де їздовими були цигани, які жваво кричали на коней. Гірка правда, але всі наші люди смирно, покірно віддавались смерті. Безправні, з розтопаною гідністю, покірно ішли за межу життя. Мама взяла Таню і поїхала влаштуватися на роботу. Ми чекаємо її. Але раптом облава. Нас забрали і відправили в "Распределитель"*, де керував злочинський "блатний світ". Бійки, крадіжки і майже голод. Бо ж та пайка ніколи тобі не дістанеться. Ця некерована пересильна тюрма поповнювала організовані тоді "приюти". Слово "приют" обнадіявало кожну матір. Жінки говорили мамі: "Іра, віддай у "приют" дітей, бо помруть". І більшість жінок не знали де, в якому "приюте" їхні діти, чи живі вони, але з полегшенням зітхали, надіючись, що діти їхні живі. Безпритульних будинків було багато, але "Распределитель", звідки відправляли цей різнобарвний конгломерат, був один за ст. Катеринівка, біля "острозаразной больницы". Були там міцні будівлі, закритий двір, охорона.

Коли нас вели в баню, ми з сестрою втекли в надії знайти маму. Ми приїхали на ст. Шлюзова, де знайшли знайому жінку з села. Вона повідомила, що мама приходила, плакала за нами. Десь влаштувалась на роботу. Як потім з'ясувалось, мама поїхала на о. Хортицю, де з великим трудом, як одну жінку з підлітком-дівчиною, її взяли на роботу. Таня вважалася помічницею, але хлібну карточку поки що на неї не видали.

Ми довгі і довгі роки приховували, що в нас є батько. Адже в ті роки мама могла б лишитись без роботи. Майже неймовірно, але ми випадково пізньої осені знайшли маму. Мама і Таня були виснажені і ще худіші ніж ми. Але це тільки здавалось, бо вони вже були не пухлі. Постало питання, як нас залишити біля себе. Жінки знов радили здати нас в "приют". Мама спочатку пішла до директора, котрий погодився залишити дітей, але хлібну "иждивенческую" карточку дали лише одну. І зобов'язали допомагати пастуху на полі. На о. Хортиці маса люду, бо ще триває голод. Відчувалось, він буде і через рік — у 1934 році. Люди виснажені, недоїдають, вживають тухлу рибу, іржаві солоні бички. Часта дизентерія і майже постійна малярія, котра, крім зимових місяців, трусила всіх. Кладовище швидко зростало. На роботу і з роботи водили строем. Примувували співати революційні пісні.

Весною 1934 року маму як безнадійну відправили до лікарні. Покликали нас (треба було пливти черз Дніпро). Воскова, нерухома, лежить людина в коридорі на нарах.

"Ось вона, заберіть її простирадло, а то завгосп требає", — сказала нам жінка в халаті.

Але через півтора місяці нам сповістили, що мама воскресла; вона залишилась жива, але ще не рухалась. "Сильное воспаление мозгов" — як нам тоді сказали. Бог чи щастя, чи і те і друге, повернули нам маму, очевидно, за наші муки. Всі пішли на роботу, тьотя Дейнега — висока, красива жінка — нездужає.

— Ваню, піди принеси водички, — просить вона мене. Я хутко біжу до крана. Приношу і раптом бачу висить тьотя в білій вишиванній сорочці і чорна юса звисає. Тут вона поховала дочку, трьох хлопців, ще один десь у "приюте"...

Ідемо в полі, по дорозі тітку Дейнегу відвозили. Все тим же верблюдом, запряженим у двоколку. По дорозі Вася знайшов молодий свіжовиламаний кукурудзяний качан. Але тут їде охоронник. Почав бити нагайкою Васю. Я прошу брата покинути качан. А він не погоджується, плаче і стверджує, що

знайшов, а не вирвав. Дуже побив його об'їждчик. Вухом розсік, щочку. В барак я з трудом привів Васю. Він захворів. Полежав два дні і почало йому викручувати тіло і ніжки. Так і помер у нас із Танею на очах. На ту велику "двоколку", запряжену верблюдом, поклав дядько Науменко мале тільце брата Васі, загорнуте в якусь лахманину. "Їди, побачиш, в якій ямі покладу" — сказав він. І поклав, трохи підривши, поряд з тіткою Дейнекою.

"Хай буде йому мамою", — сказав дядько Науменко. Отак легендарна Хортиця приймала в свою землю не воїнів-скіфів, не синів хороброго Запорізького лицарства, що полягли від турецького ятагана. Ні. Це були їхні правнуки, що покійно полягли голодною смертю 1933 року. Я часто буваю на "критому ринку" у нас у Запоріжжі. Загальний гул люду, гомін, сміх. Вся площа забита особистим автотранспортом. Ось тут щойно зруйнували останнє приміщення із сірої цегли. Зарослі дерева ще залишились, що кличуть мою пам'ять в минуле. І ніхто ніколи не згадає (бо і не знає) про оті тисячні жертви. Чому ж так жорстоко відноситься людина до себе, до свого минулого? Хіба б дозволили таку наругу французи, німці чи ті ж чехи? І приходить відповідь: голод, репресії, постійне винищення народу, національної культури і мови привели народ до безпам'ятства, бездуховності, жорстокості.

**Іван Васильович ВАСИЛЕНКО, член Національної спілки художників України, інвалід другої світової війни
м. Запоріжжя, пр. Леніна, 145**

ЗГАДУЮ ГОЛОД — І СЕРЦЕ КРАЄТЬСЯ...

Народилась я у 1916 році, днями вже виповниться 91 рік. "Запорізька правда" поздоровляла мене і з 85-річчям, і з 90-річчям, спасибі вам. Газету я передплачую з 1935 року, тоді ще було "Червоне Запоріжжя", я знала усіх редакторів — і Черевка, і Похвальського. Мене спонукало писати до газети те, що платили гонорар, бо я жила дуже скрутно. Як отримаю карбованець 20 копійок або карбованець 70 копійок гонорару, це для мене — великі гроші, бо на трудовні нічого не платили, ні копійки.

Чому я зараз вирішила написати у газету? Тому що читаю у пресі, слухаю по радію, дивлюсь по телевізору про голодомор — і плачу. Бо я пережила три голоди — 21-го, 33-го та 47-го років. У 21-му році жили ми у селі Буряковому, тепер Васинівка. Ще раніше у це село переїхала моя мама, коли їй було 16, сестрі Галі — 19. Батько наш помер від тифу, тоді й почалось наше горе. Була в мами якась одежа, то вона возила її міняти у Полтаву на харчі. Бувало, приїде поїздом у Оріхів, а до села — 12 кілометрів. Треба виміняти картоплю тягти саночками або возом по ґрунтовій дорозі. А коли одежі не стало, мама вирішила поміняти нашу корову на борошно та взяти на додаток пуд кураю. Це трава така, її збирали в стегу, мололи, змішували з макухою.

Весною 23-го року вже дещо вродило, стало трохи легше. У школу я пішла у дев'ять років, бо не було одежі та взуття. Мама мене вдома вчила читати та писати, так і вивчила все за перший клас. У школі мене через два тижні перевели у другий клас, а наступного року пішла у третій. У школі був кооператив, а там — зошити, ручки, фарби, і мені доручали все це продавати. Я була така рада. А потім четвертий клас перевели в Омельник, за п'ять кілометрів від нашого села. Вчитель казав про мене мамі: "Вчіть цю дівчинку, це — ваш хліб". Та куди там вчити — голі й босі. Через деякий час відкрилась вечірня школа, туди ходили і старі, і малі. І я ходила, так і закінчила чотирирічку.

А тут прийшов голод 32—33-го років. До цього добре уродило, люди косили, молотили, в'язали снопи та возили їх здавати кіньми в Оріхів. Була і в мене біла кобилка. Весною за це отримали 5-6 кілограмів муки, якоїсь чорної, нарвали зелених абрикосів та зварили велику каструлю баланди. За нею вишикувалась черга, дають по одному ополонику, потім ще по півополоника, а потім ще по ложці. Тільки я сіла їсти, як тут ящірка, де і взялася, вскочила у мою миску. Я й вилила баланду додолу. А їсти хочеться. Жінка дала мені півпляшки кисляку, я випила, подякувала і пішла полоти, щоб норму виконати. Знала, що тоді ввечері парторг видасть два кілограми борошна та макухи. Принесемо, бувало, додому, нарвемо лободи, змішаємо із борошном і печемо. І його треба їсти.

Жила одна сім'я, було в них п'ятеро дітей, так сусіди казали, що вони з'їли одного хлопчика. До них якось зайшла одна жінка просити хліба, та й не повернулася. Якось поховали хлопчика, так вночі люди відкопали й відрубали частину тіла. Як загине коняка, її тягнуть на скотарник, а слідом йдуть люди, щоб відрізати по куску.

Відкрили у селі ясла для дітей, мене і ще одну дівчину поставили їх няньчити. Нас двоє, а їх багато, і всі просять їсти. На зиму мене послали в Оріхів на курси вихователів. На тиждень мені давали із колгоспу 2-3 кг борошна чорного, два буряки, трохи олії. Цілий день вчуся, а ввечері готую їсти. Різаний буряк такий кислий-кислий, не можна взяти у рота. Тоді бабуся на квартирі, де я жила, сказала: не їж, я буду тобі давати суп із кукурудзи. На другу зиму — знову на курси, а навесні — працюю в яслах. Вступила у комсомол. Мене послали на курси у МТС, а коли закінчила, преміювали бібліотечкою і послали працювати комсоргом. Потім забрали комсоргом у жіночу тракторну бригаду. За комсомол нічого не платили, а працювала я

зливальницею молока. Їздила волами степом, де люди працювали на коровах, і до самого вечора збирала молоко, потім відвозила на завод.

У 1935 році я вийшла заміж, у 39-му народила сина, у 41-му ще одного. А через півроку почалась війна. Я жила у батьків чоловіка, він служив прикордонником на Кавказьких горах. Довго від нього нічого не було чути. Повернувся у 46-му, увесь хворий. Влаштувався на запорізьку залізницю, там давали пайок. У 47-му якийсь чоловік повернувся з роботи дуже хворий, я одвезла його у лікарню. Вранці пішла до нього, заглянула у вікно, а там на його ліжку складають постіль. Я — бігом у каплицю, а він там лежить мертвий. Я знепритомніла, і люди, які йшли на базар, мене підняли. Йду додому, кричу. Почув його батько і теж знепритомнів. Сусіди допомогли поховати чоловіка: як з'ясувалося, він помер від менінгіту, бо застудився через протяги, коли їздив товарними вагонами.

Я залишилась вагітною і у квітні народила доньку. Бувало, понесу молоко на базар, продам і куплю 10 стаканів зерна. Змелю на м'ясорубці, суп зварю. І так щодня. А тут ще горе — померла чоловікова сестра, вона була удовою, бо чоловік не повернувся з війни. Залишилось троє дітей, — семи, п'яти і трьох років. Їх забрала до себе, стало в мене шестеро дітей. Свекруха займалася дітьми, а я приймала молоко. Діти підрости, пішли працювати, а коли відкрили племферму, мене поставили завідуючою. Проробила я 19 років та ще 14 — після пенсії.

Тепер живу у старшого сина та невістки в Кам'янсько-Дніпровському районі, не гола, не боса і не голодна. Згадую про своє життя, про три голоди, які я пережила, і плачу... А потім радію, що все це вже залишилося в минулому.

**Паша Іванівна ПАКЕТА,
так мене звуть змалку і до цього часу**

Газета "Запорізька правда". 17 січня 2008 року.

ГОЛОДОМОРІ МОЇМИ ОЧИМА

Я, Савченко Тетяна Ілларіонівна, народилася 1926 року в Малокатеринівці Запорізького району Запорізької області. Мій батько — Солоп Ілларіон Архипович, 1900 року народження, був місцевим жителем. Працював на заводі "Комунар" в Запоріжжі контрольним майстром, а потім начальником ВТК. Мама — Солоп Наталя Кіндратівна, 1901 року народження, родом із сусіднього села Царкут. Вона була домогосподаркою. Виховувала нас, чотирьох дітей: Валю, Олену, мене і найменшого Василька.

У 1932 році мені було 7 років. Вже взимку ми відчули наближення голоду: хліб почали видавати по картках з розрахунку 200 г на день. Батькові родичі допомогти нам не могли. Їх було 10 братів і 2 сестри. У кожного своя сім'я, діти... На наше щастя, мамині старші брати мали в Царкуті своє господарство і потроху допомагали нам. І хоч голоду в сім'ї не було, але їсти хотілось завжди.

З осені була ще картопля, але взимку їли тільки крупу. Сідали їсти всі разом. Кашу мама насипала в миску, з якої їла вся сім'я. Потім мама прибирала чавунок з кашею аж на верхню полицку шафи. А їсти так хотілось... І тоді старші сестри Валя і Олена підсаджували мене, щоб я надібрала з чавунка їм і, звісно, собі хоч по жменьці каші. Наші хитроці не лишалися непоміченими для мами.

— Дівчата, дивіться: он у кутку висить ікона. Боженька дивіться на вас і все бачить. Якщо ви ще будете красти кашу, він вас покарає.

Ми терпіли день-два, але ж їсти хочеться... Отож і зважилися. Спочатку сестри підсаджували мене до ікони, і я завішувала її байковою хусткою, щоб Боженька нічого не бачив. А потім ми крали кашу... Одного разу забули зняти хустку з ікони, мама глянула — і все зрозуміла. Добряче тоді вона нас відлупцювала! А тато, коли прийшов додому і довідався про це, нагримав на неї і сказав, щоб вона ніколи не била нас тільки за те, що ми хочемо їсти...

...У наших сусідів Семена і Олександри Самарських було п'ятеро дітей: Марія, Іван, Василь, Гриць і Люба. Семен робив на "Комунарі", а Олександра була з дітьми. Була у них корова, але коли закінчилися запаси харчів і їсти було вже нічого, корову зарізали. Хлопці Василь і Гриць були хрещениками мого батька і, хоч як нам самим важко не було, мої батьки намагалися допомогти сусідам. Але у дітей вже починали пухнути ноги. На початку весни 1933 року Вася (8 років) і Гриць (6 років) об'їлися просуреників (це такі жовтенькі квіточки, вони першими з'являються з-під снігу). Я ходила дивитися на хлопчиків. Вони, бідні, були ледь живі. Їхнього батька викликали з заводу. Він на дрезині по залізниці приїхав додому, схопив хлопців — і знову у Запоріжжя. Тільки завдяки цьому лікарі змогли врятувати їм життя...

...По Комунарівській вулиці в крайній хаті жили Кирило і Олена Саєнки. У них були хлопці Дмитро (1924 р. н.) і Микола (1928 р. н.). Ми з ними разом гуляли, старші діти ходили з Дмитром до школи. Так от ця сім'я дуже бідувала. Вже весною 1933 року хтось із сусідських дітей сказав, що Дмитро й Микола, мабуть, скоро помирають, бо вони дуже пухлі. На них жахливо було дивитись, ми навіть плакали. Забрали хлопців у лікарню. Дмитро з'явився в селищі влітку, а Микола — аж через два роки!

... Дід і баба Кухаренки жили на вулиці Прибережній. Неподалік від них жив дід Солоп (Ні, він не наш родич. У нього тільки прізвище таке ж, як і у моїх батьків). Так вони всі вмерли від голоду і ховали їх в один день. Я сама бачила, як діда Солопа винесли у рядні і поклали в труну. А от Кухаренків завернули у рядно, поклали на бричку і повезли на кладовище. Так і ховали...

В селі було дуже тихо, навіть пташки не літали. Люди ловили котів і їли. На Казармах, біля залізниці, жила сім'я Малихнінх, яка переїхала сюди з Росії. Вони їли собак. А хто і за що мав би їх осуджувати?! Голод ... Кожен виживав як міг, слава Богу, хоч випадків людоїдства в селищі не було... Ну а коли вже наступило літо 33-го, дожили до косовиці — голод почав відступати...

* * *

... З глибоким душевним болем згадую я й голодомор 1947 року. На той час мені був 21 рік. Я працювала в колгоспі імені Калініна (с. Малокатеринівка). Так що бачила те, що відбувалося, очима вже дорослої людини. Недороду на той час не було. І борошно, і крупи, й хліб — все було в крамницях. А потім раптом зникло і з'явилося ... тільки на базарі. Ціни були такими, що залишалося тільки дивитися та слинки ковтати. Але ж є ще сім'ї, в яких малі діти, немічні батьки...

Люди у плавнях на озерах розбивали лід і відкривали коріння рогозу, яке називали "роги". Приносили в чувалах або привозили на санчатах "роги" додому, висушували і витрушували з них "муку" (порошок), додавали справжнього борошна, щоб спекти хліб. Рогозяна "мука" дуже виручала.

Ще збирали курай (перекотиполе), сушили і товкли у ступах на порошок. А потім домішували в нього "муку" з "рогів" і з цієї суміші пекли хліб.

Весною 1947-го викапували із землі "земляні горіхи" (дикорослі коренеплоди). Але навіть і це не завжди врятувало односельців від голодної смерті. У Солопа Максима, двоюрідного брата мого батька, було семеро діточок. Троє з них померли від голоду. Не змогли вижити у той голодний рік Галя Дерibas, Олександра Самарська... Помер від голоду і колгоспний сторож Павло Коса. Його тіло поклали на драбину і понесли на кладовище.

У рядні поховали небіжчика ... І таких випадків смерті від голоду в селищі було багато.

Я й зараз, коли згадую те страшне лихо, не можу стримати сльози... За які гріхи було так жорстоко покарано наше селище, наш народ, нашу країну?!

Записала і підготувала
Альона ПОДИМАЙ,

учениця 10 класу Малокатеринівської ЗОШ Запорізького району

ДУША БОЛИТЬ

Село Преображенка. Воно розкинулося на лівому березі р. Конки майже на 10 кілометрів. На його території в 1932—33 роках були колгоспи "Боротьба", "Диктатура" та "Червоний гай". Село велике — приміське, а тому свідків сталінського голодомору лишилося дуже мало: приміські міграційні процеси, мабуть, вплинули.

Ті, що лишилися, — це жінки 85—90 років, але в їхній пам'яті (і це природно) ті страхотливі події закарбувалися навіки. Вони кажуть, що люди мерли, як мухи: попід тинами, в степу, в холодних хатах. На кладовищі була викопана одна велика яма і її загортали в міру наповнення трупами.

Потім ці жінки взагалі відмовились розповідати, тихенько плакали та просили про їхнє свідчення ніде не писати.

Мої дорогі і рідненькі! Вибачте мені, але мовчати про це — великий гріх перед українським народом, злочин перед дітьми і онуками.

Свідчить Іван Тимофійович ЛЕПЕТЧЕНКО:

— У тодішньому колгоспі "Диктатура" були розкуркулені селяни-трударі, такі, як брати Григорій, Андрій та Василь Лепетченки (Тимофійовичі), Никифор Козачок, Михайло Петренко, Кость Петренко (за млин-вітряк), Ілюшко та Івашенко — їх імена невідомі, Никифор Кальба. Їхні сім'ї вивозили роздягненими і розутими у Карлову балку і кидали в зимову ніч напризволяще. Доля багатьох із них досі невідома.

Був репресований і засуджений до 10 років каторги Пилип Склярєнко нібито за агітацію проти насильницької колективізації.

Гната Носка забрали у 1937 році і — як у воду вправ.

Померли з голоду дід Мандрика і Санько — їх імена невідомі, померла з голоду Віта Клименко. Дід Гонтар, щоб покінчити муки голоду, поклав свою голову під колесо машини, а водій побачив і витяг за ногу, до вечора він помер. Вимерла з голоду велика сім'я Скворців. Голодною смертю помер Олексій Семенець.

Треба сказати, що голодомор був так ретельно спланований, щоб свої знущалися з своїх, тобто "бідні з багатих". То був дуже далекий приціл, щоб пересварити українців навіки, адже і тепер ми ділимося на "східняків" і "западенців", на "москалів" і "бандерівців"...

**А ось що розповідає про трагічне життя свого діда
Людмила Сидорівна СЕМЕНЕЦЬ:**

— У мого діда було 20 десятин поля, шестеро коней, брчка, сіялка, плуг, інший інвентар. А ще у нього було 12 душ дітей. Працювали, не покладаючи рук, і дорослі, і діти. Так і жили, наймитів не тримали, справно платили податки. Та ось прийшли "товариші". Забрали все до зернини-квасоліни, все рухоме і нерухоме. Дід мій був свого роду мудрець-хлібороб. Якось у полі він знайшов незвичайної величини колос жита, вим'яв його, поразував зернини і декілька разів висіяв та все одбирав кращі колоски, дуже хотілося дідові вивести високоврожайне жито і цим покращити селянську долю, а може, і загальнолюдську. Але "активісти" забрали торбу із цим чудо-житом. Тоді дід побіг слідом за ними за ворота, прохаючи, щоб зберегли те зерно, бо воно принесе усім достаток і щастя. У відповідь "товариші" турнули діда на землю і стягли з нього чоботи.

Щоб хоч щось лишилося із одягу його сімейства, він фіктивно розлучився зі своєю дружиною і пішов працювати у комуну "Авангард". Там він від сходу до заходу сонця скидав з косарки голодний і всіма клятий. Йому майже не давали їсти і не змінювали в роботі, бо ж "куркуль".

Так мій дід Олексій Семенець і помер з голоду і холоду, а діти його розбрелися по білому світу, що про декотрих і досі нічого не чути.

**Про події тих років у колгоспі "Червоний гай" свідчить
Ганна Захарівна СЕРГІЄНКО:**

— У братів Миколи і Михайла Паустовських був вітряк і по парі коней. За це їх відправили на Вологду.

Вивезли гарбою невідомо куди Варивона і Макара Пастернаків разом з їхнім батьком Терешком. Була розкуркулена зовсім бідна сім'я Моцпанів, яка потім вимерла з голоду.

Село Васинівка. У цьому селі, як розповідають очевидці тих подій Петро Іванович КУШНІРЕНКО і Степан Романович НАУФОК, були розкуркулені Василь Михайлович Кушніренко, Андрій Михайлович Кушніренко, Василь Андрійович Кушніренко, Іван Андрійович Кушніренко, Олексій Яланський.

Брати Іван та Андрій Барабаші, а також голова колгоспу Пальчик були репресовані і вислані на каторгу нібито за саботаж хлібозаготівель.

Померли з голоду Федір Демидович Кушніренко, Василь Демидович Кушніренко, Трохим Сидорович Салогуб, Григорій Бабенко, Павло Гольнев, Андрій Шемберко з дружиною.

Сергій Федорович Корчевський працював чабаном і помер з голоду під ногами у овець.

У цьому селі траплялися випадки людоїдства.

**Колгосп "Дніпрельстан" (Омельницька сільська Рада).
Свідчить Євдокія Антонівна КОЗИР:**

— Працюючи на одержаній по декрету землі, були розкуркулені Афанасій Ткаченко, Дмитро Склярєнко, Петро Кугот. Загинули на Вологодщині Іван Федоренко та Завалій (ім'я не встановлено). Був репресований Яків Дроздов, учасник громадянської війни, партизан. Із заслання він не повернувся. Вмерли від голоду Петро Шкрободько, Яків Тихий, Трифон Чиж, Іван Кітлер.

**Розповідають Євдокія Григорівна ЛЕГА, Григорій Мусійович МІНЕНКО, Ганна Мусіївна
КОНОНЕНКО:**

— Колгосп наш у ті часи називався "Воля". Люди мерли, як мухи. Нині покійна Наталка Карпівна Міненко в 1933 році поховала під кущем маслини дітей, які прибудилися в село і померли від голоду. Їх було четверо — троє дівчаток і хлопчик. Олександр Олексійович Міненко, Степан Олійник, глухоніма жінка Омельчак — це лише деякі з тих жертв голодомору. Багато прізвищ ми не пам'ятаємо...

Розповідає Тетяна Артемівна СИРОТЕНКО:

— Репресували в нашій артіль "Безмежна" трьох Юхименків: Матвія, Семена і Трохима. Вони повернулися із заслання, але потім пішли на фронт і всі загинули, захищаючи Батьківщину. В селі нашому з голоду померло багато людей, в основному приїжджі. Головою колгоспу був Іван Микитович Борисенко. Він ходив пухлий від недоїдання, але думав про людей. Умудрявся щось залишити із зерна або відходів, потім це видавав пригорщами на день чи на п'ять днів на їдока.

Розповідає Ілля Васильович ІВАНЕЦЬ:

— Мого батька розкуркулили за те, що мав кузню і дві корови. Сім'ю, як і сотні тисяч таких же селян, вивезли до Вологодщини. У трьох десятках церков у тяжких умовах розмістили "куркулів" та їхніх дітей. Людьми забиті майже 30 монастирів. Голод, холод, хвороби — всього ми зазнали. Особливо мерли діти від 1 до 10 років...

**Зібрав Іван СУХАР
Оріхівський район**

ПРАЦЮВАЛА ПОХОРОННА БРИГАДА

Влітку 1932 року з усього було видно, що наближається голод. У нашій сім'ї було семеро дітей. Наш дідусь жив в Азербайджані і чотирьох моїх братів і сестер відправили до нього.

З осені 1932 року, а особливо взимку 1933 року, почався голод. Мати почала міняти речі на продукти. У ті часи ходили з двору у двір різні комісії, вони шукали у колгоспників приховане зерно. Були і у нас, але зерна ми не мали.

Батько мій на той час уже був заарештований. Так ми дожили до січня 1933 року. Продали все, що могли, обміняли все, що можна було обміняти. Зібралися та й поїхали на станцію Світлодолинськ.

Дивно, що саме у цей важкий для України час, на поштових відділеннях Азербайджану людям казали, що посилки до нас, на Україну, не приймають, заборонено.

В Астраханці* залишились мамина рідна сестра з двома дітьми. Чоловік її був висланий на Соловки. Одного разу поверталася вона додому та раптом впала: померла від голоду. Незабаром і її діти теж померли. Про все це ми дізналися значно пізніше, коли вже повернулися у 1936 році в Астраханку.

Страхітливе видовище постало перед нашими очима. Повне запустіння. Частина будинків колись багатого, квітучого села була продана на злом і перш за все ті, у яких померли цілі сім'ї під час голоду. На сільському цвинтарі була вирита величезна яма, у яку звозили моїх мертвих односельців. Цю роботу виконувала спеціальна похоронна бригада. Скільки померло тоді людей, не знаю, відомо одне: дуже багато. Багато астраханців виїхало тоді у Донбас. А в цей час з сільської Ради кожного дня йшли повідомлення у район про хід заготівлі зерна. Звідки ж йому було взятися?

Пригадую випадок, коли Андрій Костянтинівич Морозов, що очолював саме похоронну бригаду, залишив біля одного нашого померлого односельця записку такого змісту: "Пролетарі всіх країн, єднайтеся!".

**Петро Андрійович МАМОНТОВ, 1925 р. н.
м. Мелітополь.**

Збірник "**Неоголошена війна**". Спогади свідків, архівні документи, м. Тернопіль. "Збруч", 1993 р.

ГОЛОД — ЦЕ ЖАХЛИВО

До початку 30-х років ми з батьками жили в селі Новоуспенівка Веселівського району. Жили добре. Молодими й здоровими були мої батьки. В нашій сім'ї, крім мене, було ще двоє дітей: брат Олександр та сестричка Катерина. Маючи невелике господарство, батьки працювали з ранку й до пізньої ночі, забезпечуючи нас всім необхідним. Раптом все змінилося з початком колективізації. Я не пам'ятаю зараз всіх дрібниць (була на той час ще дуже мала), але в дитячу пам'ять врізалось, як мало не через день приходили до нас якісь дядьки і весь час вимагали здавати державі пшеницю. Батько спочатку здавав її, але проходив якийсь час і знову ті люди приходили до нас і знов вимагали здавати пшеницю. Примусили батька записатися й до колгоспу. Здав він до колгоспу нашого коня та деякий реманент.

Пам'ятаю, як одного разу, коли на грубі в хаті стояли чавунки з борщем та кашою, члени якоїсь чергової комісії забрали з собою навіть цю нашу їжу. Крім хати, ще нишпорили вони на нашому подвір'ї, штрикаючи у різних місцях багнетами.

Почала сім'я наша голодувати, та хіба ж тільки одна наша сім'я? Не було чого їсти і у сусідів. У селі Терпіння жила батькова сестра. Вирішили батьки всією сім'єю переїхати до неї, сподіваючись на те, що в цих краях буде нам легше. Та де там!

Коли ми приїхали у Терпіння, то побачили, що у батькової сестри сім душ дітей. Дозволила вона нам лише переночувати, вранці ж батько пішов влаштовуватися на якусь роботу до місцевого колгоспу. На щастя, прийняли його працювати конюхом. І от вже через кілька днів батько почав приносити нам м'ясо. Коні здихали від нестачі фуражу та хвороб на ґрунті важкої виснажливої праці. Через деякий час батько наш захворів. У кого було просити допомоги? Навкруги — нові люди. До того ж, у Терпінні — величезна кількість людей голодувала. А скільки було опухлих? Бувало йде опухла людина назустріч, дивиться тобі в очі і здається, от-от накинеться та почне гризти з голоду. Адже так було! Люди почали боятися одне

одного. Стали як звірі.

Батько помер 20 грудня 1932 року. Помер при повній свідомості, з голоду. Залишилися ми з мамою. Яюсь поховали ми батька. У день його похорон на кладовищі ховали ще трьох чоловік. Перед цим мама просила в правлінні колгоспу хоч якусь підводу, добре, що пішли назустріч та дали напівживу коняку. А потім привезли всіх померлих на кладовище. А там навіть ніхто не погоджувався опустити померлих у яму. Як не просила мама кількох чоловіків, що були там, всі їй відмовляли допомогти, тоді мама вирішила самотужки опустити батька у яму. Так і зробила. Накрила небіжчика благенькою рядничкою. Але її страждання на цьому не закінчилися. З могильної ями її відмовилися витягати, поки вона не покладе туди ще трьох небіжчиків. Потім вже мама розповідала мені, що у ті довгі хвилини волосся у неї дибом стояло на голові від страху, коли вона приймала тих мертвих людей. Лише після того, як вона все зробила, що від неї вимагали, їй допомогли і витягли з ями. Після всього того жаху мама забула навіть місцезнаходження тієї могили.

Голодомор продовжував робити свою чорну справу. Весною 33-го помер мій братик. Йому було всього 10 років. Згадую, де тільки нам, дітям, не доводилося шукати їжу? Копалися ми у гнійних купках, збирали та розбивали навіть кісточку черешні...

Вип'єш водички з тими кісточками — ото і вся їжа. Мати приносила нам щодня по 100—200 грамів борошна. Всі були такі голодні, що навіть інколи не варили те борошно, а їли просто, розводячи сирію водою. Ось така була наша "їжа". Одного разу я прийшла додому, а мама й каже: "Донечко, твій братик вмирає". Братик помер. Поховали ми його навіть не на кладовищі, а недалеко від хати, на межі.

Десь приблизно через місяць померла і моя сестричка. Не врятувало її від смерті і те, що вона була у колгоспному дитсадку. Адже чим їх там годували тих дітей! Годували похльобкою з гороху і радістю було у тій похльобці знайти хоч шматочок картопельки. Вже після смерті моєї сестрички ми довідалися, що в дитсадку померло ще 42 дитини. А поховали їх нібито самі ж працівники дитсадка недалеко від будинку, де знаходився дитсадок.

Ми з мамою удвох вижили. Я ходила по дворах, просила у людей поїсти. До одного двору ходила навіть кілька разів. Кожного разу благала хазяйку, називала її і любовою, і дорогою, і золотою, по всякому, аби вона умилостивилася та дала хоч яку-небудь їжу. Коли ж хазяйка давала мені якийсь шматочок, то я тільки відходила від її двору, тут же, миттю, з'їдала все. І кожного разу у мене було таке враження, ніби то я нічого й не їла. Такий голод страхітливий був. У голові весь час тільки одна думка — де б щось знайти їстівне, хочби навіть лушпиння. Але тоді нічого нічого з їжі не викидав.

Людей у селі багато вмерло. Хати стояли деякі зовсім пусті. Ставали відомими жахливі випадки, які я запам'ятала. У однієї жінки (звали її в селі Кіля) було троє дітей. Чоловік тієї Кілі кудись утік від голоду і тому вона залишилася з дітьми сама. І от вона, та Кіля, дітей своїх малих... з'їла. Сама ж після цього збожеволіла.

Поряд з моєю тіткою жили сусіди — брат та сестра. Ось одного разу дівчина прийшла до моєї тітки та й каже їй: "Що ж мені робити? Брат застеріг мене, сказав, щоб я негайно йшла геть куди-небудь, від гріха подалі, а то він збирається мене вночі вбити та з'їсти". Такі от думки були у людей, доведених з голоду до такого стану.

Сім'я моєї тітки вижила тільки завдяки тому, що у них була корова і до того ж вони були у себе вдома, а ми на чужій стороні. Згадуючи про той голодомор, я всякий раз згадую слова мого батька перед смертю: "Ой, ви ж, діточки, ви ж, сиріточки, важко буде вам без батька жити, не нагодують вас, не напоють вас, доведеться голодними бути".

Явдоха Павлівна ВЕРЕЩАК (ДУНДУК), 1925 р. н.
У голод жила в с. Терпінні Мелітопольського району.

Збірник "Неоголошена війна". Спогади свідків, архівні документи, м. Тернопіль, "Збруч", 1993 р.

ЛОБОДА ВРЯТУВАЛА НЕ ВСІХ

У мене померли з голоду батько та дві сестри. Одна була на два роки старша за мене, а іншій було 5 років, ми їх поховали, хоч які там були похорони, адже нас було ще троє у матері і всі були опухлі. Мати потроху рухалась, ходила у колгосп на роботу, хоч сама теж була опухла, навіть вода з ніг у неї текла.

У колгоспі за роботу їй давали десь по 500 грамів озадків на тиждень, так вона ті грами розподіляла на тиждень. Ми рвали по 6 відер лободи та варили її, а потім ще пучку озадків і все це з'їдали, розподіляючи на 7 осіб. Потім померла молодша моя сестричка. Я зі старшою сестрою виривала лободу на вечерю до того часу, як приходила мати з роботи. Батько вже лежав, не піднімався, а ми з Катєю ходили по лободу. Там, у лободі, Катерина й померла.

На нашому городі було засіяно жито, воно вже було наполовину визріле. Я зірвала кілька колосків та віднесла їх батькові. Подивився батько і сказав: "Як тільки повністю визріє жито, його

можна буде у ступці товкти та готувати смачні коржики, — от тоді ми заживемо!" Але батько мій до того часу так і не дожив. У колгоспі здохла коняка, і мати принесла додому трохи м'яса з неї. Батько з голоду не міг діждатися поки те м'ясо повністю звариться, наївся сирого м'яса, захворів на дизентерію. Так він і помер. Залишилися ми з мамою втрьох. Чудом вижили, діждалися таки зрілого жита і вже тоді стали варити галушки і пекти коржики.

Батька мого звали Панас Кузьмич Пеліхов, а сестричок звали Катерина та Галина. Багато ще чого можна було б описувати та розповідати і про те, як ходили ми, діти, жебракувати, як проїли весь одяг та майже все, що було в хаті з речей, все вимушені були віддавати людям, щоб тільки вижити.

Чому так сталося — я й сама не можу уявити. Адже 1932-й рік був урожайний, але влада, не дивлячись на те, чи є діти у сім'ях, чи ні, забиравала все зерно, забрала корову і навіть всі крупи, все, що було у глечиках, — і те забирала. Прошу пробачення за те, що я малограмотна, та як могла, так і розповіла.

**Марія Панасівна МАСЛЕНИКОВА, 1924 р. н.,
село Новобогданівка Мелітопольського району**

Збірник "Неоголошена війна". Спогади свідків, архівні документи, м. Тернопіль, "Збруч", 1993 р.

СТОГІН КРІЗЬ РОКИ

Свого часу Верховна Рада України прийняла Закон і постанови про реабілітацію жертв сталінського терору. Таким чином в офіційному порядку засуджено тоталітарну систему, від якої постраждали десятки мільйонів чоловік, і на нині суцях не буде лежати тавро "ворогів народу".

А хто ж розкаже про тих, начебто й не репресованих, що тепер ще живі і в свої неповні 50-60 років погорбилися старичками-недоріками від голодної атрофії в 1946-1947 роках?

Я очевидець тих часів і бачив, як помер з голоду фронтовик з орденами на грудях, Олександр Дука, бо ми жили по сусідству.

Померли з голоду дід і баба Операйли, до речі, дід у громадянську війну був червоним комісаром.

У ті роки від недоїдання та хвороб пішли з життя Каністрат Трипольський, Явдоха Сиротеню, Нечипір Незнай.

Настя Бондаренко була засуджена за декілька качанів кукурудзи, померла за ґратами. До п'яти років ув'язнення була засуджена молода сільчанка, яка необачно набрала гирунчик пшениці, але вона прохала не називати її імені, що я й роблю.

Чудом — на траві, на ховрашках, на дохлій конині — вижили сім'ї загиблих фронтовиків Івана Фролова, Федора Юхименка, Якова Коляди, Стефана Онищенка, Івана Бондаренка, Федора Сухаря, Єпіфана Тилика, Івана Шкура, Івана Проскури, Данила Стояна, Івана Бутовицького, Семена Лисенка, Миколи Сухаря, а також живих тоді Трохима Козика, Южима Проскури, Михайла Білогуба та багатьох інших.

Всі знають, що 1946 рік не був неврожайним, але колгоспникам не дали майже нічого, а вже зима 1947-го з самого початку була жахливою, бо те літо було чорним. Але, як не дивно, є в Омельнику типи, які ще й досі тужать за сталінщиною. Коли я йду своєю рідною вуличкою, то чую в спину: "Пиши, пиши — голову знімуть". Дивно якось. Самі ці люди з'їли три пуди лиха, а плещуть таке чи то від несвідомості, чи по чийсь вказівці.

А ще охочі порозглагольствувати про ті часи колишні прислужники-ублюдки. Це вони, люди ситі й розбещені, ганялись кінями за дітьми, які підбирали колоски, ще й били. Ох і не жалували вони нас, голодранців: "Вони вже землею пахнуть".

Окремо скажу про Орисю Бабич, яка жила на нашій кутку. Не знаю, була вона дівчиною чи молодикою, днями блукала селом, благаючи їстоньки. Та яка там милостиня! Потім вона померла в бур'яні і її віднесли драбиною на гробки, де вона раптом почала подавати ознаки життя — чекали доки помре... а як же — "гуманність".

Будяки по селу, будяки
Вище росту людського вдалися,
Вже були на степу колоски.
Та без їжі вмирала Орися.

Як її віднесли на гробки —
Кажуть ще врятувать була гожа:
Зацвіли по селу будяки —
Кожна квітка на Сталіна схожа.
Та не вернеться вічності мить,
Біла хмарка по небу блукає,
Мов Орися по ньому біжить,

Книгу Пам'яті нашу шукає...

А ще як хочеться сказати про тепер уже покійного Миколу Гордійовича Іванця. Втративши на війні ногу, він у ті роки виконував обов'язки комірника в колгоспі "Сигнал". Ми день у день вертілися біля тієї комори-розвалюхи і вряди-годи щось мали: чи то шмат макухи, чи качан кукурудзи, а то, дивись, і сухарик... Усе це робив він таємно від начальства, в обхід сталінських порядків. Хай Вам земля буде пухом, Миколо Гордійовичу! Певно можна сказати, що багатьом не довелося б дожити до цього річного Великодня, якби не Ви, то ж іще "царство Вам небесне". Коли за "перерозтрату і розбазарювання" його гнали з роботи, — він гордо і з викликом сказав: "Я спасав людей" — і при цьому додав міцненьке слівце...

Важкі часи переживає нині Україна. На шляху до її державного утвердження стоять оті колоніальні структури, що віджили себе, і наша, така сумна, віковична, зацикленість у своїй меншовартості. Нелегко спрацьовують нові економічні реформи, люди бояться голоду, дорожнечі і безпорядків. Але якщо будемо незалежними, щиро відданими будівництву, нас обминуть ті лиха, яких зазнали за тоталітарщини народи більшовицької імперії.

Ні, добрі люди, росіяни нам не вороги — вони наші сусіди, що не раз були і ще й будуть, по-доброму, у нагоді. Але "в своїй хаті своя правда, і сила, і воля", як казав рідний наш Тарас Шевченко.

с. Омельник.

Від автора: у цій статті я розказав тільки про третину села Омельник, а ще були колгоспи "Безмежний" і "Дніпрельстан".

Іван СУХАР

СВІДЧЕННЯ СОЛДАТА

В 1947 г. я служив в армії в Запорож'є. Помню, что все время была в солдатской кухне перловка. Лично я не голодал, но был свидетелем того, как умирали и голодали люди. В письмах, которые я получил из дома, военная цензура вьнерчивала строчки, а потом оказалось, что мать моя и сестренка (отец тоже был в армии) ели сусликов, сильно голодали.

В составе группы по приказу командира в мае-августе 1947 г. я пас коров, полученных полком по репарациям из Германии, в Камышевахском районе Запорожской области. И вот в то время я видел, как умирали истощенные голодом люди возле нас, где мы пасли коров.

29 липня 1992 р.

Іван Андрійович ТЕЛЕГІН

(Дніпропетровська область Покровський район, селище Просяна, вул. Гоголя, 13).

БУРЯКОВА ВАЛЮТА І ЛОБОДЯНІ ЛІПЕНИКИ

Влітку 1946 року, як уже і повелося на той час, я разом з мамою працював у колгоспі ім. Будьонного в селищі Михайлівка. Війну ми пережили без голоду. А ось у зиму 1946-1947 рр. ввійшли з тривогою. Бабуся бідкалася:

— Буде голод!

Невелика присадибна ділянка, яка була "положена" моєму батькові-робітникові (15 соток), дала небагато. А ми з мамою від колгоспу не одержали нічого. Зараз і не пам'ятаю, чи хоч щось дали. Я як працівник нічого не одержав. Мені тринадцятий минало. Працював конононом, навіть вагарем.

В ту зиму михайлівців виручали буряки. Їхня вартість злетіла до небес. Хто на своєму городі мав багато буряків, став "олігархом". За буряком до цих людей залазили вночі, як за коштовностями.

По Михайлівці ходили страшні чутки: хтось заманив до своєї хати подорожнього і з'їв його. Хтось з'їв свою дитину. Одну з таких жінок, що полювала на людей, судили потім і вона цинічно хвалилася, що найсмачнішим був мозок...

Наша сім'я жила також буряками. Ліпеники з них робили. А ще я і сестра як школярі щодня на перерві одержували по шматочку хліба. Хліб вигікався "цетлінками", які і зараз можна бачити в кіосках. Розподільник розрізав його на тонкі скибки — сантиметр чи півтора, — а потім ще на дві чи три частинки. То була насолода! Метикуватий Федя Маслівець (відмінник) учив, що треба брати окрасець, скоринку, бо там більше поживних речовин. Ми йшли додому зі школи, вчили вірші Тичини і мріяли про те, щоб досхочу поїсти.

І все ж на весну стало зовсім кепсько. Ми пили багато чаю чи чогось подібного, почали набрякати ноги. Матінка-природа, спасибі їй, погнала на поверхню молоду траву. Почали додавати її в ліпеники. Особливо лободу. Це було дуже смачно.

Смертельних випадків на нашій вулиці не пам'ятаю, але пам'ятаю опухлих людей в центрі Михайлівки. Там був кінотеатр, його перетворили в шпиталь — лікарні не вистачало. Було багато знесилених, опухлих людей. Я їх бачив. Того року помер від голоду брат моєї дружини Іван Денисенко, який мешкав у с. Дніпровка Кам'янсько-Дніпровського р-ну.

Весняне сонечко працювало. З'явилися козелики, грицики і т. д. Ми їх їли. Знову вийшли в поле. Коли почалася косовиця, то розповідали хвилюючі речі: хтось об'ївся і загинув, хтось просто ставив рекорд поїдання каші...

Все те минулося. Бодай би не верталось ніколи.

Юрій ГАПОН,
колишній мешканець районного центру Михайлівка Запорізької області

ЗАБУВАТИ НЕ МАЄМО ПРАВА

Спогади очевидців повертають нас до тих часів, коли на долю нашого народу випало чергове страшне випробування — голодомор 1947 року. Мільйони людей не пережили цього...

А ті, що пережили, не надто охоче розповідають про голодні роки. І це зрозуміло — їм важко знову і знову, навіть у спогадах, повертатися у ті дні, які здавалися нескінченними...

Мій дідусь, Єгор Юхимович Коса, народився в Малокатеринівці у 1935 році. У голодному 1947 році йому було 12. Це саме той вік, коли побачене ніби вривається в пам'ять на все подальше життя.

... У батька й матері Єгора було шестеро дітей. Батько працював на заводі "Комунар". Робота була важкою, але мав можливість два-три рази на тиждень принести додому по півхлібини.

Маленький Єгор разом із своїми сестрами Катрусєю і Варєю теж намагалися допомогти сім'ї. Ходили в балку, якої зараз вже немає (затопило після появи Каховського водосховища). Там, у цій балці, як й інші мешканці села, ловили рибу, збирали пташині яйця, полювали на невеликих звірів. Також харчувалися корінням рогозу та іншою травою.

Раціон був небагатий. Хліба не вистачало, тому його їли переважно на свята. Не те, щоб смачними, але все ж їстівними були млинці з "борошна" коріння рогозу та кукурудзяного борошна. Їли "паштет" з перемеленої дрібної риби. Це вже було майже ласощами.

Але навіть і така їжа не у всіх була на столі. Люди ослабли від голоду і не могли багато рухатися. Тому їли все, що траплялося. Зокрема, їли різну траву: щиріцю, калачики, грицики. З рогозу робили борошно. Спочатку висушували, а потім мололи на спеціальному саморобному млинку. Таких пристроїв було дуже мало, тому, щоб намолоти рогозу чи кукурудзи на борошно, півселища ходило до чоловіка на ім'я Савченко Макар.

У нього були два гладко обтесані гранітні камені у вигляді кругів. Один з тих кругів крутили, кладучи рогіз чи кукурудзу на інший. З борошна випікали коржикки, які замінювали хліб.

У селищі на залізничній станції був дерев'яний барак, у якому зберігалося кукурудзяне зерно. Його ретельно охороняли. Але голодні підлітки намагалися красти кукурудзу через дірки в стіні барачу. Охоронці не жаліли голодних дітей. Їх відганяли, били і навіть стріляли в повітря... Люди пухли з голоду, а тонни зерна тим часом вантажили на потяги і вивозили невідомо куди...

А в людей вибору не було. Їм ніколи було чекати, бо підступна смерть вже чатувала на них. Вони не могли чекати нового врожаю. Тому йшли до скирт з соломою. Там, переворучивши соломку, порившись у траві, могли (якщо пощастить) назбирати аж склянку зерна. Сусідка мого дідуся — Прочан Оксана — ходила збирати зерно для своїх трьох хлопчиків, доки від голоду сама не померла під скиртою. А діти, завдяки своїй матері, вижили...

Ті люди, яким пощастило зробити запаси зерна, знали, що його будь-якої хвилини можуть забрати. Тому його не тримали у коморі, а ретельно переховували. У батьків мого дідуся Єгора Юхимовича була на городі невелика схованка. Туди клали зерно, присипали землею, а для надійності ще прикривали травою...

Коли в сім'ї з їжею ставало зовсім скрутно, моя прабабуся ходила на базар у Запоріжжя і вимінювала на їжу одяг, інколи — рибу, рідше — яблука та абрикоси.

У 1947 році з шести дітей померла (від холери) Ольга, всі інші вижили...

Сплинув час. Давно немає прадідуся й прабабусі. З дідусевих сестер залишилась тільки Варя та Катерина. А дідусь, згадуючи голод 1947 року, говорить нам: "Бережіть, діти, хліб, бо я знав ті часи, коли його цінували, як золото..."

Моїй бабусі, Валентині Володимирівні Косі, у 1947 році було вісім років. У батька й матері, жителів Малокатеринівки, було двоє діточок — Валя та її сестричка Люда. Мати працювала на залізниці, а батько був головою колгоспу. Це зараз може здатися, що їм під час голоду було легше, ніж іншим. Але прадідусь був членом партії...

Жили по-різному. Сьогодні їжа є, а завтра — немає. Їли кукурудзяну і гарбузову кашу. А ще — буряки, інколи рибу. Бабуся пригадує, що зрідка батько приносив борошно. Витрачали його, переважно, на свята. Коли пекли паски, то було справжнє свято!

Але в селищі були люди, які навіть і не мріяли про таке. Які вже там паски, коли і шматок хліба був за щастя! Тому й шукали люди способи добувати їжу. Колгоспні поля засівалися пшеницею, житом. Коли врожай достигав, люди вночі прокрадалися на поле (адже воно охоронялося) і збирали колоски.

Бабуся знала жінку, яку звали Федора Кириченко. Ця жінка через те, що нам'яла три жменьки зерна для своїх п'яťох голодних дітей, потрапила за ґрати на шість років...

Випробуванням на виживання став для родини моїх дідуся і бабусі голодомор 1947 року. Вони його витримали, але їхні серця і сьогодні, як рани, ятрять жажливі спогади. Тому й повторює бабуся: "Не дай, Боже, вам, онукам, пережити щось подібне!"

**Записала і підготувала Дарина КОСА,
учениця Малокатеринівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Запорізького району**

ОБЛИЗУВАЛИ КАМ'ЯНІ ЖОРНА...

Народився я в 1938 році в с. Григорівка Пологівського (тоді — Чернігівського) району. Пам'ятаю, але нечітко, роки війни — як падали і рвалися бомби, як ми ховалися в підвалах та ямах. Пам'ятаю румун, німців, і вже більш чітко — прихід Червоної армії. Мій батько загинув на війні, чи, як казали тоді, пропав безвісти. Проживали ми з мамою та бабусею Ганною, маминою матір'ю. Запам'ятався день Перемоги. Скільки було радості! А потім... Голодні роки — 1946, 1947. Не знаю, як мені пощастило вижити. Адже їсти було нічого, люди їли що попало. В ступах товкли качани кукурудзи, але без зерна. З них пекли "коржики". Мама ходила на роботу до місцевого колгоспу. Там видавали "шліхту" (у воду кидали жменю якогось борошна і пили цю каламутну воду). Щоб я не вмер, мама приносила із своєї порції в пляшечці цей відвар. Заварювали якісь сухі трави і теж пили цю воду. Сусідами були сім'я Бугаїв (вдова з чотирма дітьми). Вони теж дуже голодували. Їхні родичі з Донбасу передали млинок — два кам'яні кружала (жорна), які перетирали будь-яке зерно на борошно. До них з усього села несли, що мали, — просо, кукурудзу, сухе лушпиння картоплі та ін. Мололи і залишали зі склянку борошна хазяїну агрегата. Борошно виміталось до пилючки. А вже потім ми по черзі облизували ці жорна язиками. Нерідко роздирали язики до крові. А ще напроти нас жили Онопрієнки. Їхнього батька розстріляли німці. Сім'я ж дуже голодувала. Діти були опухлі, очей зовсім не було видно, ноги їм відібрало. Їх виносили на подвір'я, напівголих, вони говорити не могли (рот не відкривали), а тільки гули. Я ті звуки пам'ятаю досьогдні. Нарешті, надійшла весна. Матері нас рятували, як могли. Довелося пастися на траві. Їли ми лободу, борщівник. Але, мабуть, якби не ховраки, ми навряд би чи вижили. Наша бабуся Ганна вже не ходила, думали, що вона скоро помре. Але вона чудом вижила, а ось наша мама померла 5 травня 1947 (їй було 30 років). Казали, що вона з'їла на голодний шлунок лободу та інші бур'яни. На третій день її не стало. Ми залишились із бабою Ганною, яка нас і виховувала. Нерідко вона розповідала про голод 1921 та 1933 років. Але перед моїми очима все стояв голод 1946—1947 рр. Я його не забуду, поки й помру.

**Микола Олександрович БЕРЕЖНИЙ,
м. Запоріжжя, вул. Вороніна, 33**

ПРАВДА В ТОМУ, ЩО ЦЕ БУВ ГЕНОЦИД

Пишу вам правду і тільки правду. Мені 78 років, народився в селі Анастасівка Томаківського району Дніпропетровської області (Томаківський район межує з Запорізьким районом Запорізької області — ред.), де проживав з 1930 по 1946 рік. З 1946 року проживаю в м. Запоріжжі. Все моє трудове життя пов'язане із "Запоріжсталлю". Про голод 1933 року пам'ятаю, що в дитячих яслах годували нас ріденьким супом із сорго. Старший брат ловив ховрашків, які й рятували наших селян від голодної смерті. Їли "котлети" з кураю...

Батьки розповідали, що в них відібрали все їстівне, навіть вузлики з квасолею. Діда розкуркулили за те, що був працюючим, самого забрали, і я й сьогодні не знаю, де він згинув... В 1937 році репресували батька, повернувся через десять років.

В голодні роки людей рятувала лобода та кропива — їх варили й споживали.

Якось на Новий рік ми з мамою прийшли в клуб. Дітям давали — кому пряник, кому бублик. А мені не дали — голова сільради сказав, що дітям ворогів народу не даватимуть.

Хочеться сказати деяким нашим депутатам, які твердять, що голод був через неврожай. Чому ж тоді влада не дозволяла навіть колоски збирати після жнив? А кого ловили з тими колосками, то давали по 8-10 років! А вся правда в тому, що це був геноцид.

Що стосується 1946 і 1947 років, то тут я пам'ятаю більше. В селі паспортів не було, але добрі люди допомогли мені вирватися спочатку в Кривий Ріг на шахту, а потім у Запоріжжя. В 16 років закінчив школу ФЗН "Запоріжсталі", де й працював до самого виходу на пенсію. В 1947 році ми дуже голодували. Щоб одержати хліб по карточці, потрібно було займати чергу в буфеті їдальні в 4 години ранку. Стояли сотні людей — поки виберешся з черги, половину хліба з'їси... В їдальні одні споживали їжу, а інші стояли над ними, щоб потім вилізати миску. То теж були робітники "Запоріжсталі". В одних украли карточку, в других — відібрали бандити, інші десь загубили її... Якось до мого товариша

приїхала мати і привезла трохи картоплі. Вони почистили її і зварили, а я підібрав лушпайки і теж зварив їх собі. Які ж гіркі вони були...

У квітні 1947 року я одержав відпустку і поїхав у рідне село Анастасівку. Йду по селу, а на хатах лозунги висять: "Земля навіки закріплена за колгоспниками!" На нашій хаті — напис: "Хліб — державі!". Заходжу в будинок, а там мама з сестрою опухлі лежать... Тоді я прийняв гріх на душу — вбив собаку, зварив її і нагодував рідних. Довелося знову братися за ховрахів.

Сестрі було 9 років. Я взяв її з собою в Запоріжжя, поселив у трубах біля доменної печі № 3, де працював, і ділився з нею тим, що мені діставалося в їдальні.

Сестра моєї дружини в 16 років була вивезена в Німеччину. Після війни повернулася в рідне село. Працюючи в колгоспі, в голодному 1947 році якось насипала у взуття дві жмені зерна. За це одержала 8 років ув'язнення. Коли повернулася додому, то розповідала, що які не страшні були німецькі табори, наші були набагато страшнішими. Люди мерли, як мухи...

Наша влада могла не допустити голодоморів, але комусь це було потрібно.

**З повагою до Вас — К. Н. ОКАТИЙ
м. Запоріжжя, вул. Яценка, 8**

Хочу зробити додаток до мого попереднього листа. В ньому я описував голодомор, а тепер вирішив змалювати не менш страшне явище — "добровільну" підписку на позику в ті голодні роки. Люди вже були, в основному, опухлими від недоїдання, голодними, страждали діти, а тут вночі забирають в сільраду або в контору колгоспу матерів (чоловіків майже не було) і вимагають, щоб вони підписалися на позику. Жінки плачуть, плачуть діти, що прибігли за матерями, а який-небудь "уповноважений" кричить:

— Ви що, проти радянської влади?!

Звичайно, більшість не підписується, і не тому, що вони проти влади, а тому, що в них немає грошей. Тоді цих нещасних жінок вантажать в гарбу і везуть в інше село. Діти якийсь час біжать слідом з криком і плачем. Перелякані жінки просять, щоб зупинили гарбу і дали можливість десь присісти за кущиком, та де там! А назустріч везуть жінок з іншого села... І так до того часу, поки не підпишуться. А потім доводиться те, що заробили, віддавати в рахунок тієї "добровільної позики"...

Я хочу, щоб ті жінки не були забутими.

К. Н. ОКАТИЙ

Я САМ — ДОКУМЕНТ

Я не маю документів про голодомор, проте я сам — документ. Був пухлий від голоду у 1933 році. Мені тоді було 7 років. Народився я в селі Арнаутівка Вознесенського району Миколаївської області. Голодомор запам'ятався на все життя. Вижив чудом. В нашій сім'ї було четверо: батько, мати і я з сестрою. Ми близнята з нею.

Вночі 1932 року прийшли й забрали батька. Ні в чому не винного, посадили його за ґрати на 3 роки. Судила його так звана "трійка"... А вже в 1933 році прийшли так звані "активісти" з комсомольцями і забрали всі харчі, які в нас були. З погребя виносили навіть буряки. Мама плакала і просила залишити хоч дітям, але не залишили жодного бурячка... Забрали й пшеницю.

До нас приїхав мамин батько (мій дід) Олекса Лук'яненко, у нас і помер від голоду. Замотали його в рядно і на драбині віднесли на кладовище...

У нас біля хати було сотки дві чи три землі. Ще батько засіяв їх житом. Коли воно достигати стало, ми його мололи на жорнах і пекли так звані маторженики. Вони здавались мені надзвичайно смачними.

Батько з матір'ю працювали в колгоспі. В 1944 році батька знову заарештували вже на 10 років за те, що він сказав, що німецькі машини кращі, а Сталін неправильно робить. В 1954 році його привезли сліпого, а в 1959 році я його похоронив...

Про голодомор тоді не можна було говорити — всі боялись. Недалеко від нас було село Ракове. Там жінка поїла своїх дітей. Про таке страшно й думати, але воно було...

Життя моє не склалося. Я залишився один. Недавно сестра теж переїхала в Запоріжжя, живемо вдвох. Вона теж добре пам'ятає голодомор 1933 року.

**Яків Якович ПОПОВ
Запоріжжя, вул. Виборзька, 33.**

ТО БУВ ЧАС, КОЛИ ТРЕБА БУЛО МОВЧАТИ

...Моя батьківщина — Полтавщина, село Новий Орлик на лівому березі Дніпрі, за вісім кілометрів від берега.

В 1933 році мені було шість років, але і зараз перед очима стоїть той двір: хата, комори, хлів, клуня. В них нічого не було, крім соломи в клуні, кукурудзяних стрижнів та діжки солоних огірків у коморі, якими рятувалися ми від голоду.

Жили ми тоді втрьох: бабуся Горпина (батькова тітка), сестра Валя дев'яти років та я. Батька не було — його заслали в Сибір як націоналіста чи ворога народу за пісню "Ще не вмерла Україна...", яку він заспівав на якихось зборах. Мама була вчителькою і їй не дозволили працювати в Орлику. Вона мусила розвестися з батьком і виїхати на Дніпропетровщину, де її ніхто не знав.

Посеред хати стояла ступа, що допомагала нам рятуватися від голоду. Кожного дня ми з сестрою товкли в ній кукурудзяні стрижні, потім просіювали натовчене, і з того "борошна" бабуся готувала якусь страву — ліпеники, хлібці. Бабусі було десь шістдесят, вона пережила голод 1921-1923 років, так що, мабуть, знала, як вижити в лиху годину... Весною ми з нею ходили до левади, на ставок, де вона показувала нам рослини, які можна було вживати в їжу: молодий рогіз, очерет. З появою лободи ми почали варити її...

Якось ранньою весною до нас приїхала мама і привезла два чи три кілограми борошна, з якого спекли дві хлібини з чистого борошна для нас, дітей, а для себе — з добавкою "борошна" з кукурудзяних стрижнів.

Коли зацвіла акація, ми їли її цвіт — "кашку".

Було дуже багато пухлих людей. Вони ходили по дворах і просили їсти, хоч що-небудь. Ми роздали їм всю діжку солоних огірків. Дві хати напроти нас залишилися зовсім без людей...

В 1934 році ми перебралися до Запоріжжя, куди повернувся з ув'язнення батько.

То був час, коли треба було мовчати, забути про все й не згадувати. Так і робили мої батьки, щоб зберегти нас, своїх дітей.

Володимир Васильович ПЕРЕБИЙНІС
ветеран війни і праці, інвалід другої групи,
м. Запоріжжя, вул. Іванова, 93

ВСЕ, ЩО ПИШУТЬ ПРО ГОЛОД, — ПРАВДА

Я народилася 14 листопада 1922 року в селі Кладьківка Комарівського району Чернігівської області.

Пам'ятаю страшний голод 1932-1933 років. Все, що пишуть у газетах і показують по телевізору про голод, правда!

Майже все наше село вимерло, а тих, що залишилися живими, вивезли в село Малу Білозерку Запорізької області.

Людмила Андріївна КОВАЛЕНКО
м. Запоріжжя, вул. Товариська, 11

ВИСНОВОК ОДИН — БУВ ГЕНОЦИД

Народилася я в українському селі, але назви його не знаю. Пам'ятаю свою хату під солом'яною покрівлею та глиняну долівку. Добре пам'ятаю свою маму — молоду, красиву, з довгим білявим волоссям. Батько, навігаки, був чорнявим.

В голодні 1932—1933 роки ми дуже бідували. Мама щодня ходила на болото і приносила якусь траву для споживання. Ноги її були опухлими, у виразках. Вона сідала на лавочку і розтирала свої хворі ноги, а я гірко плакала, жаліючи її. Іноді батько приносив малесеньку грудочку цукру і трохи більшого сухарика...

В будинок навідувалися якісь люди з гвинтівками, протикали багнетами стіни, долівку — щось шукали, але в нас нічого не було.

Одного дня мама кудись повела мене з рідного села. Ми довго йшли, ночували в чужих людей, а потім я раптом залишилась одна. Мама не було ніде. Мене разом з іншими бездомними дітьми відвезли в дитячий притулок. Там нас нагодували гречаною кашею з молоком. Кашу я з'їла, а кусочок хліба приховала. Коли якась жінка (мабуть, няня) хотіла його відібрати, то я плакала і причитала:

— Хліб мій, хліб мій! Не дам!

Жінка поклала хліб під мою подушку — з'їси, мовляв, коли проснешся. Але після сну нас знову погодували, і я забула про свій хліб.

Свого імені я не знала — мабуть, мама називала мене якимось пестливим словом, тому імені я й

не запам'ятала... Записали мене Женею Веровою. Можливо, то були імена двох жінок, що опікувалися нами.

Нас дуже часто перевозили з одного місця в інше. Перед війною я перебувала в дитячому будинку міста Новогеоргієвська Полтавської області. Там пішла в школу. Перед війною в наш дитбудинок приходив якийсь чоловік, що розшукував свою дочку Марію Лісовську. Він показував фото сім'ї — він, дружина і маленька дочка. Йому показали схожу дівчинку, але він не знайшов у неї на тілі відомих тільки йому прикмет. Коли він поїхав, то моя вчителька звернула увагу на мою схожість з тією дівчинкою з фото, а потім знайшла на моєму тілі і ті прикмети. Вона й сказала мені, що моє справжнє ім'я Марія, прізвище — Лісовська. А батька звали Петром.

Розпочалась війна. Нас евакуювали на Урал. Там закінчила 7 класів, училище і працювала на швейній фабриці. В 1947 році вирішила повернутись додому, в Україну. В Харкові мене обікрали, пропали речі і документи. Тоді вирішила, що нові документи отримаю на своє справжнє прізвище, ім'я та по-батькові. Не знала я, що втрачаю трудовий стаж, статус учасника війни, пільги...

Мені дуже гірко і прикро, що моє життя понівечене тому, що комусь була не по душі наша багатостраждальна Україна. Як могло статись, що селяни, які так тяжко трудилися, вирощуючи хліб, помирили від голоду завдяки чийсь злій волі? Важко повірити, що тоді був неврожай. А якщо навіть так, то чому наша величезна держава не допомогла українському народові, щоб він не вимирав? Висновок один — був геноцид проти українського народу, комусь він був не по душі. І вирішили знищити вільнолюбиве селянство...

Марія Петрівна КОРОЛЬ
м. Запоріжжя, вул. 40-річчя Радянської України, 53

НЕ ДАЙ, БОЖЕ, ЩОБ ТАКЕ ПОВТОРИЛОСЬ!

... Ми проживали в селі Зелений Гай Томаківського району Дніпропетровської області. Голодне життя селян почалося з того часу, коли їх почали примушувати вступати в колгоспи. Забирали і забирали все, що було, а потім і в горщики почали заглядати: що ж вони їдять, що ще живі?

Колоски збирати було заборонено. Я, тоді ще мала, вже розуміла це, проте ходила з іншими дітьми на поле за колосками. Якісь чиновники з району якось впіймали найменших — мене і ще одного хлопчика. Привезли нас в контору, викликали наших мам і склали акт про те, що у нас, "злочинців", було в торбах по 10-15 колосків. Потім був виїзний суд і мама одержала 3 роки ув'язнення... Про це важко писати і згадувати...

Хтось допоміг матері звільнитися з умовою, що ми виїдемо за межі України. Приїхали ми у Владикавказ. А там таких, як ми, було дуже багато. Згодом нас примусили повернутись в Україну. Поселилися в дідуся і бабусі по лінії батька. У них теж все вигребли. Вижили ми, дякуючи дідусеві: він ловив ховрашків, і ми їх споживали. Якимось батько спіймав у погребі кілька жаб, підсмажив їх, але ми з мамою не змогли їсти їх, хоч у нас вже опухли ноги... Згодом померла бабуся. В селі Томаківка помер мамин батько — другий мій дідусь... Це вже була весна 1933 року.

Я описала все дуже поверхово, бо немає вже сил і бажання пережити все знову навіть у спогадах.

Пережили ми окупацію, голодний 1947 рік. І так все життя — боремось і виживаємо. Все, що розповідають свідки тих подій, — правда. Хто це пережив, у того залишились травми на все життя. Не дай, Боже, щоб таке колись повторилось!

Віра Романівна КРАВЧЕНКО
м. Запоріжжя, вул. Товариська, 8

БАТЬКА ЯК "ВРОГА НАРОДУ" ВІДПРАВИЛИ БУДУВАТИ БІЛОМОРКАНАЛ

... Пережити довелось багато. Народився я у 1922 році в Сумській області. Мій батько в 1932 році відмовився вступати в колгосп. Як ворога народу його заарештували і відправили на будівництво Біломорканалу. Все наше господарство забрали, а нас — матір і трьох дітей — планували вивезти в сибірську тайгу. Та цього не сталося. Один добрий чоловік із сільської ради по секрету сказав мамі, щоби ми скоренько втікали з села. Мій старший брат, який працював у Москві простим робітником, забрав нас до себе. Там теж було не солодко, але вижили... З нашої великої сім'ї залишився один я у віці 86 років...

Денис Федотович ГРІШИЛО
м. Запоріжжя, вул. Космічна, 98

МАЮ НАДІЮ, ЩО БУДЕ ПАМ'ЯТНИК ХОВРАШКУ...

... Народився я 1924 року в Харківській області. В нашому хуторі було 36 дворів. Коли розпочалася колективізація, то багатьох розкуркулили і вивезли, як казали, "на Соловки". Інші

покинули свої хати й повтікали хто куди. Хутір став напівпустим.

Так нас застав голодомор 1932—1933 років. У нашій сім'ї було шестеро душ: батько з матір'ю, я і три сестри. Глибокої осені ми з товаришем ходили по полях і "розкуркулювали" мишей, котрі створювали собі запаси на зиму, — насіння та колоски мишею, щиріці, лободи і т. п. Все це вони загортали землею, а ми розривали і забирали собі на харчування. Вдома матері те мили, сушили, товкли в ступках, щось додавали і пекли маторженики. Вони були гіркі і чорні, але ми їли їх, бо дуже хотілося їсти.

Якось у колгоспі здохла конячина. Батько з іншими чоловіками розрубали її і понесли додому те м'ясо... Мати варила суп і ми їли ту здохлятину й були раді...

Весною ми з товаришем ходили на поле виливати ховрашків. Приносили додому по 2-3 ховрашки, мати готувала з них суп. А коли піросла травичка — їли і її. Потім розцвіла акація. Ми, діти, їли цвіт, сушили його, товкли в ступі для маторжеників. Вони були дуже смачні. Але все-таки мої дві сестрички не вижили — померли...

В нашому хуторі жив брат моєї матері. У нього була така ж сім'я, як і в нас, та ще старий батько (мій дід по матері). В 1933 році померли від голоду дід і найменший хлопчик Павлуша. А найстарша дівчина Таня — їй було років 12—13 — ходила по сусідніх селах і просила милостиню. Одного разу вона не повернулася. Казали, що вона, певно, зайшла в хату, де жила сім'я людоїдів, і її з'їли... Багато наших хуторян померло.

Коли голодовка закінчилася, стали завозити до нас переселенців з Курської області Росії. На 18 сімей, що вижили в голодомор, прийшлося 15 сімей переселенців...

Мені дуже запам'яталося, як я виливав ховрашків як у перший голодомор 1932—1933 років, так і в другий — 1946-1947 років. Завдяки їм і вижив, та й не тільки я. Маю надію, що колись тому ховрашку, який рятував нас від голодної смерті, буде встановлено пам'ятник...

Максим Андрійович МЯЛО
М. Запоріжжя, вул. Дудикіна, 19

ЧОРНІ ПЛЯМИ НА СНІГУ ВІЯВИЛИСЯ МЕРТВИМИ ЛЮДЬМИ

...Мої батьки проживали в селі Мала Токмачка Оріхівського району. У нашого діда була велика сім'я — дві дочки і четверо синів. Всі вони поженились та повиходили заміж, у кожного було по 2—3 дітей. Всі мали свої будинки. Нашими сусідами з обох боків були брати Малохатки. Вони відповідали своєму прізвищу — обидва зростом десь 1 м 20 см і обидва ледацюги. Батько мій був дуже працюючим, добрим спеціалістом — тесляр, бондар, колісник, коваль. Умів робити покрівлі з очерету, ніколи нікого не наймав — все робив своїми руками. У нас була своя конячина, корова, коток, яким молотили пшеницю, віялка з ручним приводом. У наших сусідів Малохатків нічого не було. Вони купили собі дробовики й ходили полювати на зайців. Коли почали організовувати колгосп, вони першими з радістю пішли до нього — адже все буде загальним і не потрібно самому порпатися в господарстві. Стали вони запеклими активістами, допомагали всіляким уповноваженим грабувати людей. У батька відібрали коня, потім корову... За осінь 1932 року ми поїли всі наші припаси, квашені огірки й капусту, буряки, потім — шкури забитих раніше тварин... Почали збирати в полі курай (перекотиполе), сушили його, мололи ручними жорнами і пекли коржики.

Одного дня прийшов до нас якийсь уповноважений разом з Малохатками. На ньому було шкіряне пальто, збоку — наган у дерев'яній кобурі. Малохатки були зі своїми дробовиками. Почали шукали "надлишки" хліба. Простукували стіни, підлогу, грубу. Один з Малохаток заліз на піч, де лежали ми, напівопухлі, і забрав послід — суміш зерен пшениці з насінням щиріці, свиріпи, осоту. Батько став просити, щоб не забирали послід, бо діти помруть від голоду. На те Михайло Малохатка відповів:

— Не велика буде втрата, якщо ви всі передохнете!

Коли настала весна і почали розтавати сніги, ми якось помітили чорні плями на полі, в снігу. То були мертві люди, що zostалися там, де їх застала голодна смерть...

Весною ми вже почали пастися на траві, як худоба ...

Ось таким було наше життя після жорстокої колективізації.

Григорій Сидорович БУТ
м. Запоріжжя, вул. Задніпровська, 62

ЇЛИ КІНСЬКИЙ ГНІЙ

Народився я і виріс в селі Христинівці Уманського округу (нині це Черкаська область). Тепер живу в Запоріжжі, інвалід першої групи.

...1933 рік. Мені було десь біля трьох років. Пам'ятаю велике поле, на якому ми з дівчинкою-сусідкою збирали квіти. То був липень або серпень, бо було тепло. Коли бачимо — біжать до нас наші заплакані мами.

— Хто вам дозволив відходити так далеко від дому? — сварять. — Вас же могли забрати на ковбаси!

Виявляється, вони довго нас шукали. Добрі люди підказали, що бачили, як маленькі діти йшли дорогою. На радощах матері нас не дуже лаяли. А про ковбаси з людського м'яса я чув і від інших односельців.

Іншим разом ішли ми з мамою кудись. Біля великої ями побачили чоловіка, що лежав, знесилений, і простягав руку — просив милостиню. Поруч лежала торбинка — очевидно, він ходив міняти якусь одежину на харчі. Невідомий їв кінський гній, що лежав поруч. Мама казала, що той чоловік там, біля ями, й помер.

Голод 1933 року вкарбувався в пам'ять мою навіки. Наш батько працював на залізниці і приносив з роботи печені буряки (їх навчилися пекти машиністи й кочегари), а також шматочки хліба "від зайця". Нам з мамою давали хліб по картках — це був якийсь фунт чорного хліба, який я з'їдав, поки ми йшли додому з крамниці.

Голодували ми й під час окупації та після війни. У 1947 році пекли оладки з жолудевого борошна. Пиріжки з кукурудзяного борошна (начинкою були картопля з макухою) служили нам делікатесом. Сухі картопляні лушпайки товклися в ступці і теж ішли в їжу.

Навчаючись в гірничому технікумі, я особливо голодував, а їсти хотілося від ранку до ночі. Багато учнів (у тому числі й фронтовики) кинули навчання. Нас дирекція підготовувала буряками з підсобного господарства і гнилою рибкою ("Таку нам привезли", — казали господарники). Звісно, у багатьох боліли животи, нас мучила дизентерія. Але якоїсь вижив...

Вітольд Миколайович ЗАЙКА
м. Запоріжжя, вул. Гагаріна, 4.

НАРЕШТІ НАСТАВ ЧАС

...Мені 84 роки, але те, що пережила вся наша багатодітна сім'я в страшних 30-х роках, пам'ятаю дуже добре. Нарешті настав час, коли задали про муми 1932—1933 років.

Наша сім'я була дуже великою — 11 чоловік. В 1931 році по дворах уже ходили бригади активістів і забирали все, що можна було їсти. Мій брат Петро тяжко хворів серцем, а тут ще голод... Коли до нас прийшли активісти, Петя сидів у маминій спідниці — він вже не міг нічого вдіти. Опухли ноги й живіт, шкіра тріскалася і сочилася якоюсь рідиною. Як не просили батько з матір'ю залишити щось дітям — не допомогло...

В 1931 році нас вигнали з будинку, викинули, як цуценят і нікому не дозволяли взяти нас до себе. Пам'ятаю, як нас мама посадила в скриню і в ній ми, діти, чекали вирішення нашої долі.

Мій батько часто критикував дійсність, доводив свою правоту. Його арештували. Прийшов за ним його товариш Сиротинко і повів кудись. Згодом я дізналася, що він батька відпустив і сказав, щоб той кудись подався з села. А потім прийшов якийсь уповноважений, кричав на маму, допитувався, де батько, тикав їй до рота пістолет... Ми, діти, дуже кричали.

Батько втік був на Донбас. Повернувся через місяць. Голод лютував страшенно. Ми їли собак. Нас було тоді 10 чоловік. Жили ми в батькової сестри. Тут померла від голоду моя сестричка Надя. Через тиждень померла друга сестра Марія, а ще через тиждень — помер і батько. Залишилися ми з братом і мамою. Мама була вже опухлою.

Мене з братом з труднощами влаштували в дитячий будинок. Там теж натерпілися всього. Яюсь пішла провідати маму й бабусю. Бабусю застала мертвою...

~~Одного разу ми з сестрою Оленою давали мамі шматок м'яса до її юшки. Його не давали мамі — зіг.~~

Багато чого я ще пам'ятаю, але немає сили писати про все — і про війну, і про голодний 1947 рік. Здається, все те було зовсім недавно, вчора...

Домна Григорівна КОНЮШОК
м. Запоріжжя, вул. Учнівська, 120.

"СТАЛІНСЬКА ДОПОМОГА"

Я пережив два голодомори. Перший — у 1933 році. Тоді наша родина проживала в селі Варварівці, що на Гуляйпільщині. Пам'ятаю, як комсомольські ударні бригади, нацьковані партійцями, з лопатами і щупами ходили по дворах, вишукували зерно, приховане, як вони казали, куркулями, а насправді забирали у всіх селян навіть те, що зберігалось десь у глечиках чи горщиках на голодне життя.

Ніяк не можу забути такий випадок: ми, діти, сидимо на печі. Голодні, холодні. До хати безцеремонно увійшли молоді, енергійні люди. Довбають щупами долівку, під припічком, шукаючи зерно. Зазирали і до нас на піч. Знайшли тут відерце кукурудзяного зерна. Забрали. Мама бігла за ними, благаючи:

— У мене діти! Чим їх годуватиму?

Дарма! Не пожаліли.

Голодний мор косив дорослих і дітей. Тоді я сам ледь не сконав, наївшись "рубанців". Можуть спитати: що ж то за наїдок? Звичайна тирса: кукурудзяні качани без зерна товчуть у ступі, змішують з лободою і печуть так звані коржики. Ті, хто пережив голодомор, знають смак тієї "їжі". Мені ж випало пережити їх аж двічі. Я й досі не можу наїстися хліба...

Ледь вижили. А тут і новий голод не забарився. Весна 1946 року була спекотна, без дощів, з пиловими бурями. Того року майже увесь хліб вивезли державі. Коли ж селяни-хлібороби почали голодувати, до колгоспу надійшла "сталінська допомога" — соняшникова макуха. Ходив і я за нею до комори. Видали мені на сімох їдців аж... четвертинку круга. Поки дійшов додому, половину з'їв. Від сорому не знав, куди очі подіти.

Багатьох моїх односельців врятували ховрахи та наша річка Гайчур. У ній водилося багато моллюсків. Люди приходили до річки і збирали їх. Вдома висипали проти сонця. Згодом моллюски відкривали стулки, тоді їх варили і споживали. Вони нагадували вареники. Ховрахів смажили — це був делікатес! Не забували і про "традиційну" селянську їжу — лободяники.

Діти тоді швидше знаходили "підніжний" харч. А ось дід Солодовник — багатодітний батько, опух і помер від голоду. Та хіба тільки він?

Якось бригадир послав нас, хлопців-підлітків, сіяти кукурудзу. Всіх нас мучив голод і ми були раді такій нагоді. Та бригадир попередив, що посівний матеріал протруений. Дарма! Ідучи за сівалками, ми брали з них зерно, пересипали його на долонях, здуваючи солідкуватий порошок, і хрумкали, аж щелепи тріщали. Потім корчилились від болю в шлунку. Тепер я не дивуюсь, чому дехто з моїх товаришів-сівачів рано пішов з життя. Нині мені та кукурудза часто нагадує про себе...

Іван Семенович ДЕРЕВ'ЯНКО,
нині мешканець м. Запоріжжя,
вул. Дивногорська, 20

ХОРОША РАДЯНСЬКА ВЛАДА, ТІЛЬКИ ДОВГОТРИВАЛА

...В 1933 році я проживала в селі Тернівка Павлоградського району Дніпропетровської області. Тепер мені 80 років, а тоді було 6.

З нами проживав мамин брат Данилко. Йому було 22 роки. Якось в компанії він сказав такі слова: "Хороша радянська влада, тільки довготривала. Поживемо, подивимось, чим вона закінчиться." Не встиг він дійти додому, як біля хати на нього вже чекала машина "чорний ворон". Він тільки ступив на поріг, як його забрали в машину і повезли. Наступного дня до нас прийшло двоє в шкірянках з гвинтівками. Почали колупати багнетами долівку в кімнатах — шукали яму з прихованим зерном, але в нас ями не було. А відро чи півтора відра зерна, яке батьки заховали в печі, знайшли і забрали. А в нас було четверо дітей. Голодні й опухлі, сиділи ми на печі й дивились, як мародерствує влада... Нас погрозували вислати в Сибір.

Батьки покинули хату в селі і ми переїхали в Павлоград. Батько влаштувався працювати на силікатному заводі. Там йому давали літр супу і 500 грамів хліба. Він приносив те додому, мама доливала в суп ще два літра води і ми їли те пійло. Довелось їсти й собаку... А то якось з братом спіймали мишу, обсмалили її і з'їли.

В серпні 1937 року повернувся з Сибіру мамин брат Данилко, а через три місяці — 6 листопада — помер від туберкульозу, якого набув у Сибіру. Хоронити його 7 листопада нам не дозволили — потрібно, мовляв, святкувати роковини Великого Жовтня, а в нас жалоба. Не годиться!

В 1947 році я навчалася в 10-му класі. Учням давали (не всім) по картках хліб — по 300 грамів. А пекли його з проса, яке мололи й не просіювали. Та ми раді були й такому хлібові. Сидимо на уроці, а в животах у всіх ніби реактивний двигун працює. В учителя теж. Коли прийшла весна, стало трохи легше — з'явилася трава. Мама варила лободу, посипала її макухою і ми їли. Макуха була дорога — 400 карбованців відро, тож витрачали ми її економно...

Тяжко і боляче згадувати ті роки. Те, що я описала — сота доля того, що пережила. Писала зі сльозами на очах, згадуючи убоге дитинство, жебрацьку юність і все прожите життя...

Поліна Опанасівна ГОТОВКІНА
м. Запоріжжя, пр. Леніна, 170-а

УЧНІВ ПРИМУШУВАЛИ ПИСАТИ ДОНОСИ

Під час голодомору 1932—1933 років моя мама працювала вчителькою в селі Орлянське Василівського району. Вона розповідала, що від вчителів вимагали, щоб діти писали анонімки з

відомостями про те, у кого і де приховане зерно, і клали ці записки учителю в стіл.

Коли у людей забирали продовольство, то казали, що то для голодуючих дітей Поволжя.

1946—1947 роки я пам'ятаю дуже добре. Як ми вижили — один Бог знає. Була я в дитячому будинку. Мама вблагала директора, щоб я хоч їсти приходила туди. Сиділа з такими ж дистрофіками біля їдальні і бачила, як возом привозили дітей, що вже не могли ходити. На уроках діти непритомніли. Деякі вмирили, коли рвали і їли траву...

Мій чоловік розповідав, як його мати пошила маленькі торбинки, поклала туди трохи гороху й квасолі і сховала їх на печі під дітьми. То дітей з печі скинули і ті мішечки забрали...

Вікторія Архипівна МОСТОВА
м. Запоріжжя, вул. Котляревського, 79-а

ВСЕ ЇСТІВНЕ АКТИВІСТИ ЗАБИРАЛИ

В нашому селищі Червоні Чумаки Нікопольського р-ну Дніпропетровської області, де я народився 16 квітня 1926 року, багато людей померло під час голодомору 1932—1933 років, в тому числі мої бабуся і дідусь. Ми вижили тому, що їжу добували на запуцених, неприбраних полях (магар, сорго). Мишаки збирали в нічну пору. По хатах все їстівне активісти забирали, а по степах об'їждчики людей ганяли. Тому мишаки збирали нічної пори. Те, що назбирали за ніч, переховували під снігом в бур'янах та копанках. Мене мама брала з собою, як ішла на поле магару по мишаки, а воно було вкрите снігом. Весною, коли сніг зійшов, виливали ховрашків і їли їх. Їли горобців, лободу, коріння рогози. Перекопували картоплиння і що знаходили, то все поїдали. Гнилі буряки, коріння капусти теж їли. В 1934 році стало легше. Мій тато прислав посилки з хлібом із Росії. Він працював монтажником у тресті "Стальмост".

К. П. НОРЧЕНКО

МЕРТВІ ЛЮДИ ПІД БРЕЗЕНТОМ

Добрий день, добрі люди!

Звертається до Вас Українець з діда-прадіда Рябко Олександр. Слава Богу, настали такі часи, коли можна казати правду і не озиратися на всі боки.

В Запоріжжі губернатор Червоненко поставив хрест і підписав його "Жертвам голода і сталінізму". Я з повагою ставлюся до такого вчинку, але голоду на Україні не було, був голодомор. Переказую те, про що розповідав мені мій покійний батечко.

Народився мій тато в 1928 році, отже в 1932-у йому було 4 роки, але він все пам'ятав. Жили вони в с. Різвянка Новомиколаївського р-ну Запорізької області. Ось як воно було. Якось до хати прибіг сусід і каже:

— Трохимівна, закопуйте хліб!

Родина у мого тата була така: батько, мій дід, помер за три місяці перед тим, були бабуся Дуня, тітка Надя і малий дядя Ваня, котрому був один місяць.

Не встигла бабуся щось зрозуміти, як до двору заїхали 3 підводи. На першій був червоний прапор. Нічого не пояснюючи, прибульці почали нишпорити по хаті. Бабуся заголосила. Звернулася до сусіда, який був серед тих, що приїхали (прізвище його я знаю, але не називаю з етичних міркувань — його син дружив потім з моїм татом і сталося так, що він живе нині поряд зі мною). Бабуся схопила сусіда за волосся і каже:

— Що ти робиш? У мене ж троє дітей!

Вони мою бабусю бити не стали, але зв'язали і поклали на землю. Керувала всіма людиною, яка віддавала накази російською мовою. Забрали все, навіть те, що тато з усіма їли увечері — варені товчені голі кукурудзяні качани...

От такий був жах. Батько розповідав, як по селу валялися і вмирили голодні люди.

Врятувала всіх моя тьотя Надя. Їй було 15 років. Вона поїхала на Донбас і почала працювати на шахті. Заробляла хліб, сушила його і годувала мого таточка, дядю Ваню й бабусю.

Коли настав 1947 рік, батькові було вже 19 років. Теж важкі часи були. Якось зустрів його фельдшер і каже:

— Шурко, я бачу по тобі, що ти помреш. Бери лопату і викопуй ховрахів.

Батько пішов у поле. "Копая, — каже, а піді мною земля пливе..." Такий був слабкий. Викопав чотирьох ховрахів, приніс додому. Зварили їх, поїли, і батько почав потроху оживати. Збирали гриби, яйця диких качок в очеретах... Якось вижив, слава Богу. В тому ж році поїхав у Запоріжжя. "Зайшов у станцію, а сісти немає на що, — розповідав, — коли бачу — лежить брезент. Я й сів на нього. Відчуваю: щось холодне... Підняв брезент — а то люди лежать! Питаю у жінки-прибиральниці, що то таке? А вона й каже:

— А це з поїздів знімають померлих і складають докупи, а потім вивозять на цвинтар.

От такий був комунізм. Все це правда зі слів мого тата.

З повагою до Вас, низький уклін —

Олександр РЯБКО,
м. Запоріжжя

ШУКАЛИ ЗАЙВЕ

Те, про що розповім, сталося взимку 1933 рок. Нас, молодих хлопців і дівчат, загітували вступити до комсомолу. Думали: будемо вчитися, мати роботу. Одного разу нас зібрав керівник бригади й каже:

— Підемо шукати прихований хліб.

Зайшли до діда Гайворонського:

— Ану, діду, зізнавайся, що у тебе зайве, — звертається до господаря наш ватажок. — Якщо знайдемо самі — тобі ж гірше буде!

Дід згрібає з ліжка в оберемок свою паралізовану дружину. В гніві кладе її на підлогу і каже:

— Оце у мене зайве. Забирайте!

Перелякані дівчата вибігли з хати. Я розповіла про цей випадок своїм батькам.

— Не ходи більше. Уб'ють.

— А що я скажу нашому керівникові?

— Скажеш: захворіла, — порадив батько.

Таківчина. Більше мене не залучали до ганебної акції.

Марія Ониськівна ШАПОВАЛ,
жителька села Варварівка Гуляйпільського р-ну,
колишня колгоспниця колгоспу "Дніпрельстан"

ОТ ТАКІ КОМУНІСТИ

... Ми мешкали в м. Запоріжжі з 1929 року. Батько будував Дніпрогес, був парторгом. В 1933 році його направили в село Велика Білозерка. Там він працював начальником шляхового відділу — мостили з каміння дорогу.

Мені було 12 років і я бачила, як люди помирали з голоду прямо на вулиці. Батько — комуніст і ми голоду не відчували, одержували хороший пайок. Нам надали будинок, господарі якого померли. Коли мама пекла хліб, запах розповсюджувався і під вікном збирався натовп голодних людей. Першу випічку мама роздала людям, а вже друга була для нас.

На нашій вулиці проживала сім'я, в якій було четверо дітей. Вони дуже голодували. Їхня мати одну дитину зарізала і годувала решту...

А комуністи випотрошували все до зернини у людей, не допомагали ніякі благодіяння. Їхали підводи, завантажені мішками, з червоними прапорами і плакатами з написом "Продрозверстка". Люди бігли за тими підводами, плакали, вмовляли, але...

От такі комуністи. Що хорошого зробили вони для народу?

Марія Михайлівна СОКОЛОВА
м. Запоріжжя, вул. Будьоного, 16

КОЛИ ПРИЇДЖАВ ПОСТИШЕВ, НАМ ДАЛИ ПО ЖМЕНЬЦІ ЦУКЕРОК

Народилася я 1926 року в селі Скельки. Влітку 1932 року мої батьки побудували в плавнях (там, де нині Каховське море) курінь. Стіни плели з лози, валькували, обмазували, покрівля була з рогози. Були в нас кури, гуси, з десяток овець. Потім батька кудись забрали — говорили, що на Біломорканал...

Одного разу вийшла я з куреня — а мати не плаче, а голосить. Яма, де були наші запаси, пуста. На дні — два пацюки. Якихось троє дядьків землю штрикають, ще щось шукають...

Старша сестра Таня хвора, їсти нема чого. Пішла мати в колгосп просити їсти. Їй дали овечих тельбухів.

Пам'ятаю, як ми з сестрою попливли човном до гнізда лелеки на осокорі. Я того лелеку платком зв'язала, потім ми разом упали в воду. Обскубла його Таня...Згодом знайшли буряка, вона зварила борщ. Менший брат почав їсти й покинув, сказав, що дуже гірке. Потім Таня померла. Поховали її. Пішли з братом у село, а коли повернулися, то вже й матері не застали. Хтось сказав, що її відвезли в лікарню. Більше ми ніколи її не бачили. Згодом приїхала тьотя і відвезла нас до Запоріжжя в якийсь приймальний пункт. Там спали ми на долівці на сіні, сіном і вкривалися. Потім нас повернули в своє село. Збирали під скиртами зерно. Я вижила, а брат помер. Залишилася я сама.

Потім мене відправили в дитячий будинок міста Олександрія Кіровоградської області. Там було

добре, коли б не так голодно. Коли до нас приїжджав Постишев, нам видали по жменьці цукерок...

Потім була Німеччина з 1943 по 1945 рік, крайня Північ з 1947 року — Воркута. Там захворіла туберкульозом. Голод всюди за мною гнався...

Низько вклоняюсь вам. Дай, Боже, всім вам здоров'я!

Надія Олексіївна ДІАНОВА
м. Запоріжжя, вул. Каховська, 68

ТАКИХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ БУЛО СОТНІ ТИСЯЧ

... Першою жертвою тих страшних років став мій дід Гнойовий Прокіп Прокопович. Відслуживши 25 років на флоті, повернувся додому, оженився, збудував будинок, облаштував господарство. У них народилися три сини. Всі трудилися в своєму господарстві, найманої сили не було. Коли розпочалася колективізація, його розкуркулили. Все, що було створене своїми руками, відібрали — будинок, господарство, урожай. Вимели все до останньої крихти, забрали навіть постіль. Дід оселився в чужій розвалений хаті, де і помер від голоду в 1933 році.

У мого батька — Гнойового Пилипа Прокоповича — було п'ятеро дітей. Ми мали 50 соток городу. Обробляла його вся сім'я. Була своя пшениця, кукурудза, соняшник, овочі. В 1933 році у нас відібрали все, навіть підмели віником. Мати заховала горщик квасолі в гній — знайшли і забрали. Згодом від голоду помер трьохрічний брат, потім — батько. Двох дітей забрали сусіди, а брата в Пришиб, сестру — нянькою в сім'ю кримських татар. Брат, якому було 10 років, пішов пасти колгоспну череду. Іноді приносив трохи молока. Дякуючи йому, ми з мамою вижили..

Наша сім'я проживала в селі Мала Білозерка нині Василівського району. З початком війни обидва брати пішли на фронт. Микола повернувся в 1946 році інвалідом, а Іван — в 1947 році. Повернулися і застали нас пухлими від голоду...

Якось у 1947 році зимою ми пішли в сусіднє село за мерзлими буряками, які потім варили і споживали. Була страшна негода. Наш сусід помер прямо в степу. Ми віднесли його до скирти і захоронили в соломі...

Я написала тільки про трагедію своєї сім'ї, а таких сімей по всій Україні було сотні тисяч.

Шановна редакціє! Дякую від імені таких, як я, що ви підняли цю тему і вирішили присвятити книгу жертвам голодоморів.

Катерина Пилипівна СТЕЦ
м. Дніпрорудний, пр. Ентузіастів, 27

Я БУЛА СВІДКОМ МАСОВОЇ ЗАГИБЕЛІ ЛЮДЕЙ

Народилася я 1927 року в селі Кірове Оріхівського району. Мені довелося пережити два голодомори — 1932-1933 та 1946-1947 років.

Наша сім'я складалася з 9 чоловік: батько, мати, бабуся і 6 дітей. Ті роки асоціюються в мене з постійним бажанням їсти. Якись люди проїхали підводами по селу і забрали всі продукти. Мої батьки приховали були мішок картоплі, але ті люди знайшли його і забрали. Батько, мати і молодші сестра з братиком померли від голоду. Нас розібрали родичі і врятували від неминучої загибелі. Старша сестра, переживши голодомор 1932-1933 років, захворіла туберкульозом і померла від голоду в 1947 році.

Я навчалася в Оріхівському сільськогосподарському технікумі. В 1947 році під час практики в Пологівському районі я була свідком масової загибелі людей від голоду. В селах поїли собак, котів, споживали ховрахів. Біля залізничної колії, на дорогах щоденно підбирали померлих з голоду людей і хоронили їх у спільну могилу...

Хай людство ніколи не знатиме, що таке голодомор.

Надія Петрівна ПАВЛОВА
м. Запоріжжя, вул. Петровського, 148

БАТЬКО ПОПРОСИВ КРИХІТКУ ХЛІБА. ВІДКУСИВ І ПОМЕР

Народилася я в 1927 році. Ми пережили страшний голод 1932-1933 років, були опухлі, обірвані. У нас не було ні їжі, ні одяжі. Влітку до школи ходили босими, взимку не ходили взагалі. Село заросло бур'янами, людей не було видно — сидіти голодні вдома. Мертвих звозили на кладовище.

Пережили голод 33-го року — настав новий 1946—1947 років. Хоча у матері й брата і були трудовні, колгосп на них не видав нічого. Знову опухли, сидимо вдома. У батька так опухли ноги, що з

них текла вода і кров. Відвезли його в районну лікарню. Там він попросив крихітку хліба. Відкусив, подивився і помер...

Мене забрали в Запоріжжя нянчити дитину. Весною брати почали виливати ховрахів, варили їх і споживали. Коли з'явилися колоски, стали рвати їх і споживати. Незабаром і повмирали...

Залишилася я одна, як тополя в полі... Була дочка — померла. Чоловік теж помер. Мені 81 рік. Плачу щодня. Голод дався взнаки...

Ветеран праці, учасник війни, інвалід. Працювала на Запорізькому феросплавному заводі.

3 повагою — Лідія Матвіївна НІКІТЧЕНКО
м. Запоріжжя, вул. Алмазна, 47

НАШИ ЛЮДИ ПОМОГАЛИ УКРАИНЦАМ

О голодоморе в Україні я, уроженка д. Загарской Устьянского р-на Архангельской области (до 30-х годов прошлого века наш район входил в состав Вологодской губернии), узнала в мои 5-6 лет (родилась я в 1927 году). В те годы в наших деревнях ходили и просили милостыню, умоляя о опасении, мужчины-украинцы, рассказывали со слезами на глазах о засухе, о том, что нет спасения от голода. Наши люди помогали им, чем могли, — хлебом, испеченным с травой, картошкой, или тем, что было в русской печи. Кусочки хлеба они не съедали, а просили подсушить, чтоб положить в котомку — для детей, оставшихся в Украине. Если видели, что хозяйка собирается чистить картошку, то просили обрезать верхушку с почками, посыпали ее золой, подсушивали и тоже бережно укладывали в котомку. Этот способ хранения посадочного материала пригодился потом и нам (в годы ВОВ).

В наших северных краях тоже бывали тяжелые годы (то хлеба вымерзали, то картошка не вызревала и не давала урожай). Тогда в какой-то мере выручала трава, растущая на лугах и пастбищах, — лебеда, крапива, дягиль лекарственный, щавель, борщовник и др. Пекли хлеб из этих трав, добавляли картошку и немного муки и так спасались. Тем более, что коров у нас в то время держали и в колхозе, и в личных хозяйствах. А в лесу — ягоды, грибы.

Ходили украинцы и зимой в легкой одежде. Мой дед Степан отдал одному из них полушубок из овечьей овчины, теплый (полушубок моего прадеда Егора). Мужчина благодарил деда со слезами на глазах...

Кто-то из украинцев просил, а кто-то работал. Ходили двое украинцев, которые валяли валенки (овец держали многие, а специалистов-кательщиков было мало). Такие работники жили в семьях неделями. И еще был швец — мне сшил пальто из шинели отца (еще от гражданской войны осталась). Ремонтировали и обувь, сбрую. Некоторые со временем пошли работать на лесопункты, построили свои дома и живут постоянно.

...Война окончена. Но была ли радостной весть об этом? Из нашей деревушки в 14 дворов 24 человека ушли в армию. Погибли 22 человека. Вернулся сосед Федор без ноги и наш Андрей, раненый. Войну выдержали. А в голодный 1946 год не смогли устоять. Не стало и моей родной деревушки на берегу реки Устья-Загарской. После войны я училась в Ташкенте в сельскохозяйственном институте (туда перевели брата). Чувство голода нас не покидало. Когда были отменены хлебные карточки, мы с девчонками нашей комнаты купили по буханке, положили их на подоконник и давай плясать от радости, что можем поесть досыта.

В наши дни, слава Богу, магазины ломятся от изобилия, но если у рядового врача месячная зарплата 700—800 гривен, не испытывает ли его семья чувство недоедания? Нищенские у медиков и пенсии. Видимо, надо помнить и об этом.

Раиса Тимофеевна МОЛЧАНОВА
г.Запорожье, ул. Гагарина, 12

ВАРЕНА "ТЕЛЯТИНА"

Якось восени 1933 року мати сказала, щоб я одягнувся і пішов у двір погуляти. При цьому попередила, щоб на вулицю не виходив, бо спіймають і з'їдять...

Незабаром я почув якийсь гомін. Виглянув з двору і побачив солдата з гвинтівкою, який ішов у нашому напрямку. За ним їхала бричка з дохлою конякою, а за нею йшла юрба людей з сокирами та ще чимось. Коли проминули наш двір, я теж ув'язався за юрбою. Край села процесія зупинилась. Там візник скинув поклажу на землю і тут вся юрба накинута на ту коняку. Почалася бійка, лемент, крики. Різали, рубали, рвали... Солдат щось кричав у натовп, потім стрельнув у повітря, але ніхто не реагував. Солдат сплюнув і пішов у село, за ним і візник зі своєю бричкою. Я стояв і спостерігав, як голодні люди терзали труп конячини. Через 10—15 хвилин все було закінчено і сільчани з кониною в мішках розійшлися. Я дуже злякався і плакав. Потім підійшов до місця, де лежала коняка. Там залишилися тільки копита, кусок голови і хвіст. Я таке бачив уперше в житті, тому ще сильніше

розплакався і побіг додому...

Біля нас проживав мій хрещений батько. У нього був син Петро, трохи старший за мене. Я до нього іноді ходив гратись. Вирішив і цього разу завітати. Зайшовши в їхній двір, я відчув запах вареного м'яса. Мені ще сильніше захотілося їсти. Петрикова мати відчинила двері і впустила мене в хату. А там запах м'яса був такий, що неможливо було не попросити. Тітка кожного разу чимось пригощала, коли я приходив. Через деякий час вона дістала з казана кусок м'яса, відрізала від нього кілька шматочків, покпала їх на білу тарілку, дала її мені в руки і сказала, щоб я відніс матері.

— Скажи їй, що це не дохла коняка, а телятина — ми теля зарізали. Та не йди вулицею, бо віднімуть.

Коли віддав тарілку матері і пояснив, що воно таке, вона заплакала. А я почав просити, щоб дала й мені хоч кусочок. Мати витерла сльози і сказала, що в хрещеного батька вже давно немає ніякої живності, яке там теля! Сказала, щоб я їв сам. і пішла в хату... Не зчувся, як і поїв усе, що було в тарілці...

Олександр Калістратович ЗАДИРАКА
с. Ганноопанлинка Приазовського р-ну

АКТИВІСТІВ МИ НАЗИВАЛИ "ЧОРНОЮ МІТЛОЮ"

...Голод 1946—1947 років я відчула, як кажуть, власною "шкірою". Я 1938 року народження. Мій батько пішов на фронт у 1941 році і пропав безвісти — таку звістку одержала мама. Мама весь час чекала, що він повернеться, бо залишилася одна з п'ятьма дітьми, але батько так і не повернувся — загинув.

Закінчилася війна, почалася відбудова села і країни. Селяни, в тому числі й мама, працювали в колгоспі дуже тяжко — з ранку й до вечора. Свої ж городи обробляли вночі, при місяці. Коли зібрали свою городину, прийшли до нас виконавець сільради, бухгалтер колгоспу і член правління і стали вимагати, щоб мама все, вирощене на власному городі, здала в рахунок плану. Забрали все до квасоліни, до горошини, до бурячка... Залишилася мама зі своїми сльозами та з нами, п'ятьма... Все, що можна було з'їсти — з'їли, навіть кісточки від вишень позбирали та погризли. Потім їли траву, збирали в полі курай, кінський щавель. А тут ще почали вимагати, щоб мама підписалася на державну позику на 1000 карбованців. А в нас же не було нічого — все забрали! Ми вже були опухлими. Мама вдень працює в колгоспі, а на ніч йде в поле пасти колгоспних волів. Нас, менших, брала з собою. Ми спали під копою, а їй не так страшно було одній у полі...

Ходили ми по селу, просили у людей чого-небудь поїсти. Потім почали виливати ховрашків у полі і мама варила нам якісь бульйони з них. А "чорна мітла", як називали у нас активістів, ще кілька разів вимітала у нас все, що тільки можна.

В кінці 1947 року мама з сусідною купили одну корівку на двох. Частина молока здавали в колгосп безоплатно, те, що залишалося, віяли, масло й сметану продавали на хліб та якісь крупи, а самі споживали перегон. Стало трохи легше. А "чорна мітла" вже тут як тут! Стали вимагати, щоб мама знову підписалася на позику на 1000 карбованців. Мама не пішла в сільраду, як вимагали активісти. Другого дня вони прийшли до нас, забрали нашу корову і віддали її родиці бухгалтера сільради... Влада була в їхніх руках, робили, що хотіли...

Людмила Юхимівна ІГНАТЧЕНКО
смт Томаківка Дніпропетровської області

ХТО Ж ПЕРЕМОЖЕЦЬ?

... На схилі свого життя хочу розповісти вам Правду про те, що сам бачив і пережив... Був у мене товариш Пошилов Альоша. Жили вони дуже бідно, в сім'ї у них було троє дітей. Коли розпочалася війна, Альошиного батька взяли на фронт. Мати залишилася з малими дітьми. Працювала в колгоспі за "трудодні". А на "трудодень" в кінці року дали 30 гр. насіння, 40 гр. кукурудзи і 50 гр. ячменю. Як можна прогодувати дітей на цю подачку? Вживали завдяки тому, що вирощували на городі.

Пережили війну, прийшла довгоочікувана Перемога. Повернувся з війни Альошин батько. Радість була невимовна! Привіз він з війни сорочку, штани і саме дороге — пілотку з зірочкою.

Та довго радіти не довелось — розпочався голод 1946—1947 років. Альоша загинув, підірвавшись гранатою, яку намагався розібрати... Намагаючись врятувати від голодної смерті дружину і двох дітей, Альошин батько йшов у поле і розривав купки, в яких миші зберігали зерно — свої запаси на зиму. Так і годував сім'ю, поки не випав сніг. Настав страшний голод. І визволитель Європи, пройшовши від берегів Дніпра до Берліна і поставивши на коліна фашистську Німеччину, помер голодною смертю... Поклали його на лавку, поруч стоїть вдова з дітлахами... Тільки й сказала:

— Лежить, як Фріц...

Прошло багато літ. Сьогодні той наш солдат одержує копійки в порівнянні з переможеним Фріцом... То хто ж переможець?

**Анатолій Григорович ІВДЕНКО, 1934 р. н.
м. Запоріжжя, вул. Тенісна, 17**

НАШИХ РОДИЧІВ ПОМЕРЛО ВІД ГОЛОДУ 7 ЧОЛОВІК

... Спасибі вам за те, що хочете написати книгу про голодомори. Я чула від батьків про голод 1922—1923 років, а голодомори 1932—33 та 1946—47 років добре пам'ятаю. Народилася я в 1925 році на Херсонщині в селі Велика Лепетиха. Мій дід був заможним і працьовитим селянином, мав золоті руки. Була в нього своя кузня. Коли підросли сини, то і вони працювали в кузні. Після голоду 1932—1933 років в живих залишилося 6 дітей. Мені було вже 7 років і я все добре пам'ятаю. Тільки почну згадувати, так і плачу...

З початком колективізації почали всіх заганяти в колгоспи. Хто не хотів туди йти — того оголошували куркулем і виганяли разом з малими дітьми, а господарство забирали в колгосп. Дід злякався, що виженуть і його синів, тому порадив їм йти в колгосп, тим більше, що вони були ковалями...

Настав 1932 рік. Все, що вродило в колгоспі — вивезли і люди залишилися ні з чим. Потім почали активісти ходити по дворах і забирати все, що в кого було: картоплю, буряки, квасолю, горох, зерно. Навіть забирали з печей те, що було наготовлене для споживання. Прийшла зима, а в хаті пусто... Нашому батькові видавали трохи кукурудзяного борошна, бо в нього була тяжка робота коваля, мама іноді приносила насипане в чоботи сорго... Так і перезимували. А весною розпочався той страшний голодомор. Яюсь, пам'ятаю, дивлюся у вікно і бачу сусідського хлопця років 20-25. Іде він вулицею, а потім упав і не підвівся — помер. Батьки його померли раніше. В нашій сім'ї першим помер дід, потім чоловік батькової сестри і їхня донька. Їй було 18 років. Потім померла інша батькова сестра і її синок Ваня...

Їли ми зелені абрикоси, лободу. Коли діждалися нового врожаю, то почали споживати зерно. Яюсь нам в дитячих яслах наварили галушок. Поїли ми, а вночі померла моя сестричка Маруся... І от тільки з наших родичів померло від голоду 7 чоловік. В 1933 році врожай був добрий, але знову все вивезли.

Почали до нас завозити переселенців з Росії та Білорусії, бо наших людей залишилося дуже мало. На нашій вулиці з 20 хат залишилося тільки 7, де були живі люди.

В 1943 році мене, ще неповнолітню, вивезли в Німеччину. Працювала в хазяїна, перебувала в концтаборі, а коли нас звільнили, то я працювала в нашій армії до серпня 1945 року. Повернувшись у Велику Лепетиху, побачила я страшну розруху і застала... голод. Влаштувалася в Запоріжжі в конторі "Алюмінійспецбуд", потім на електродному заводі. Жила в холодних бараках, а платили нам 150 рублів, тоді як хлібина на базарі коштувала 200. Давали нам карточки на 700 гр. хліба. То був не хліб, а якась мило... Це був початок 1947 року.

Поїхала яюсь у своє село, а там страхіття — голод. В грудні 1947 року попала в лікарню: на будівництві котельні бетонна плита впала на нас. Бригадира вбило, а мене дуже травмувало...

В травні 1948 року мене послали у відрядження до Челябінська разом з іншими спеціалістами — ремонтувати печі. Коли приїхали до Москви — очі наші розбігалися — чого там тільки не було! Ми, нарешті, наїлися білого хліба. В Челябінську взагалі був рай — різноманітна риба, фрукти свіжі і сушені, м'ясо, крупи... Ніякого голоду!

Бажаю вам успіху. Напишіть про все, що ми пережили.

**Ніна Миколаївна АНТОНОВА
м. Запоріжжя, пр. Леніна, 198**

СКІЛЬКИ ПИСАЛА, СТІЛЬКИ Й РИДАЛА

Народилася я 20 жовтня 1934 року в с. Велика Білозерка Запорізької області. Мій батько, офіцер Радянської армії, пропав без вісти, не повернувся з війни.

В 1947 році мені було 13 років. Це було страшне, голодне дитинство. Ніколи не забути, які опухлі руки були в мене — як подушки, а в очах мерехтіли чорні мухи...

Ми, діти, ходили в поле з відрами води, відшукували нори ховрахів і виливали їх. Коли ховрах виповзав з нори, я ловила його за шию — дід сусідський навчив — біла об землю і складала в відро. Вдома моя покійна мама готувала з них "смаженину", але сама їсти це не могла.

Ми з дітьми збирали по селу лободу та інші трави, крім полину — він гіркий — і мама пекла лободяники. Збирали на переораному полі минулорічну гнилу картоплю і мама пекла маторженики.

А ще мені ніколи не забути: по сусідству з нами жила моя подружка Іра Брагінець. Її бабуся напекла лободяників і вона наїлася їх ще гарячими на ніч. Вранці мені сказали:

— Ніна, йди попрощайся з Ірою. Вона померла.

Коли я зайшла в хату, то побачила Іру в необтесаній домовині, прикриту газетою. Навіть марлі не було. А з носа й рота у неї проглядала зелень лободяників... Мені ту страшну картину довівку не забути. А коли Іру Брагінець, накриту газетою, поховали, я довго ходила на її могилку. Сяду і плачу, примовляючи:

— Ірочко, вилазь, будемо гуляти в жмурки!

Пройшла косовиця, наступила осінь. Народ все так же голодував. Люди, в тому числі і я з мамою, ходили з торбами на поля збирати колоски. Не дозволяли — нехай згниє, але не чіпай! Одного разу хтось крикнув:

— Лягай! їде об'їждчик!

Коли він догнав мою маму, то вирвав у неї з рук торбу, висипав колоски на землю і почав топтати їх ногами. А маму так вдарив батоном, що в неї цілий місяць не сходила попруга зі спини. Я кричала об'їждчику:

— Не бий мою маму, бо як татко прийде з війська, дасть тобі лупки!

Настала холодна морозна зима. Ми дуже голодували. Якось до нас прийшла сусідка і сказала, що на фермі подохла від голоду коняка і люди вирізають з неї м'ясо.

— Біжи, Ніно, може, хоч ребра на суп залишилися.

Я схопила солдатський казанок, ніж і помчалась на ферму. Там конюх Іван Корж нарізав мені повний казанок м'яса. Мама приготувала. Смаженина була дуже смачна, але мама не їла. А я ковтала все підряд. Невдовзі у мене зійшла пухлина з рук, покращився зір...

Потрібно не тільки книгу писати, а й кінофільм створити і показувати по телевізору молоді, щоб знали, яке у нас було дитинство, та які були комуністи.

Дорогі мої! Скільки писала, стільки й ридала. Весь цей біль у серці не описати. Творіть книгу! Я перша три примірники придбаю і в Росію родичам надішлю. Все, що описала — чистої води правда. Клянусь!

З повагою — Ніна БАРДАЧЕНКО
(по чоловікові — МАШТАЛЕР). Мені 74 роки,
м. Запоріжжя

ШРАМ НА СЕРЦІ

У 1947 році мені було вже 12 років, я перейшла в 5-й клас школи № 1 м. Запоріжжя. На все життя запам'яталися безсонні ночі, які я з іншими дітьми проводила під "своїм" магазином в чергах за хлібом, бо бувало, що його привозили мало і, хоч був він по картках, не всім вистачало... Хліб був дивного кольору, з зернами кукурудзи і давали його мало — на нас трьох грамів 600-700. Але тоді для нас він був таким духмяним і смачним — аж голова паморочилась і хотілося його зразу весь з'їсти...

А ще дуже раділа, коли мені доводилося допомагати мамі мити каструлі в школі ФЗН, де вона працювала прибиральницею. З цих каструл можна було ножем нашкребти трохи пригорілої каші з перловки чи кукурудзи.

Я була дуже слабою і худю. Часто на уроках фізкультури падала, бігати не могла, паморочилась голова. Але в школу намагалася ходити, бо там давали нам маленьку булочку грамів на 30 і чай. А ще рятувала мене від голоду маленька шестирічна сестричка Валя. Кожного разу, йдучи в дитсадок, вона брала з собою німецьку "трофейну" флягу і в неї зливала потроху все, що їм давали їсти. Увечері я забирала її з садочка і ми пробували "такий смачненький супчик". Приносили дещо і мамі. Вона теж була напівголодна, але все економила для нас. Я про це без сліз не можу згадувати, бо хоч були ми бідні і голодні, але ділилися останнім, були добрими і доброзичливими.

... Але не всі голодували. У мене були подружки в класі, які мали красиві банти і справжні портфелі та ходили в справжніх туфлях і калошах. У мене був полотняний мішечок замість портфеля, а на ногах — "чуні", виготовлені з автомобільних камер. Ті дівчата не голодували, а навіть мене пригощали цукерками і печивом. Їхні батьки були начальниками — один на заводі ім. Баранова, а другий — в райвиконкомі. А ще не бідували ті, чиї батьки працювали в торгівлі, в їдальнях...

По місту ходили чутки, що викрадають дітей і роблять з них котлети, які потім продають на вокзалах і базарах. Так це було чи ні — не знаю, але знаю випадки, коли вбивали людей за шматок хліба. Нам, дітям, наказували не ходити з двору і бути обережними. Було багато випадків пограбувань. Жертвою злодіїв стала і я. На мене напали двоє хлопців, полоснули по обличчю ножом чи бритвою і відібрали мою полотняну сумочку-портфель з усім моїм шкільним скарбом.

Після цього я довго хворіла, бо рана була великою. До школи не ходила, лежала вдома голодна і мріяла про булочку з чаєм, що давали в школі...

Так що 1947 рік був для мене не тільки голодним і холодним, але й залишив на все життя шрам у вигляді хреста на правій щоці. І на серці.

Людмила ДЬОМІНА

ПРИМИРЕНИЕ? С КЕМ?

... Если вникнуть в историю моего рода, меня вообще не должно быть на этом свете. Дедушка и бабушка по линии отца, как и весь род Носачей из села Юркивки Запорожской области, были уничтожены энкаведистами, а дедушка и бабушка по линии матери стали жертвами голодомора 30-х годов. Стоя возле креста, установленного на месте захоронения жертв репрессий (девятый километр шоссе Днепропетровск-Запорожье), я словно бы слышал эхо страданий моего дедушки Волянюка Ивана Карповича, расстрелянного в 1937 году. Мне хотелось узнать правду о том, что же случилось в нашем государстве. Мне безразлично, виновны или нет мои родные в том, в чем их обвиняли, — они мои и я их принимаю, не рассуждая, не раздумывая, сердцем и душой. Но это не означает примирение, о котором я слышал на одном митинге. Мол, установка креста — это, в том числе, и акт примирения. Примирения кого? Примирения с кем? Детей и внуков жертв и детей и внуков палачей? Или самих палачей с их жертвами? Но ведь это одно и то же, что примирение волка и овцы, расстерзанной им. А я, внук Ивана Карповича, должен примириться с внуком следователя, карателя, палача? Если он, внук, не сделал мне ничего плохого, то и мириться мне с ним зачем? А если он продолжал дело СВОЕГО деда, преследуя меня и желая добить, то как я могу с ним примириться?

Так размышлял я, шагая по шоссе из Днепропетровска в Запорожье. Мимо меня пронеслись, гудя и громяхая, машины. Никому не было дела до моих горестных раздумий. Добрался до дома в 6 часов утра. Потрясение, пережитое в тени креста, не проходило, и я решил записать свои раздумья, зная, что есть люди, которым затронутая мной тема не безразлична, и не из-за какой-то выгоды, а по состоянию души.

Виктор Александрович ВОЛЕНЮК
г. Запорожье

МЕНЕ, ФРОНТОВИКА, ТЕПЕР НЕ ОБДУРИШ

Я народився 1914 року в селі Біленьке Запорізького району в сім'ї багатодітного селянина. Колективізація не оминула й нашого села. Активісти виносили з хат і дворів все-все, до дрібниць. В цей час сім'ї було наказано стояти в центрі двору. Потім активісти підходили до господаря і здирали з нього шапку, з його дружини — хустку, а дітей жбурляли на землю і стягували з них чобітки. Гнали напівроздягнених на станцію, а там уже вантажили в ешелони і відправляли в Сибір.

Пам'ятаю і голодомор. До цього часу перед очима мертва молода жінка на базарній площі в Запоріжжі. На її грудях копошиться загорнуте в ганчір'я малятко, а поряд тихо вмирає хлопчик-підліток, одягнутий в одягу дорослого чоловіка: на голові "будьонівка", тіло загорнуте в рвану куфайку, на ногах — латані чоботи. Хто міг їм допомогти? Чим? Ми самі ледве пересувалися, опухлі від голоду.

Тоді з незрозумілою звирячістю комсомольці та піонери плюндрували церкви, палили ікони, книги. Сьогодні комуністи налаштовують людей проти рухівців, твердячи, що все лихо від них. Варто лише українцю сказати, що він — українець, як тут же — націоналіст! Але мене, колишнього солдата і фронтовика, вже не обдуриш.

Степан Іванович ЗЕМЛЯНИЙ,
ветеран війни і праці

(Газета "Запорозька Січ", 7 липня 1993 р.).

ГОЛОД 1921 РОКУ

... Дівчинкою я тоді була 9-10 років, але голодовку добре пам'ятаю. Страшні то були роки. Люди, опухлі від голоду, ходили, шукали їжу на смітниках. Мов тіні ходили. Падали прямо на вулиці і помирали. Згадувати навіть страшно. В селі не було ні собак, ні котів, ні птиці ніякої. Навіть сови й горобці не літали — все люди поїли. Деревя голі стояли, об'їдали кору, листя, цвіт акації. Померло багато людей. З моєї родини Носівців померли дядько Самійло, 5-річний братик Олексій, сестричка Катя...

Трохи краще стало, коли наступного року трішки вродило хліба. Ми, діти, ходили в поле, збирали ще не дозрілі колоски, виминали зерно і їли. Якби не американська допомога, вимерло б з голоду все село. А так ми, хоч і не багато, але одержували допомогу... Давно це було, промайнуло багато літ, а ту американську каву, яку ми тоді одержували, та її смак пам'ятаю до цього часу...

Лише на початку літа центр дозволив Наркомпроду України залишити в Україні всі зібрані тут пожертвування, а також не вивозити в Росію продовольчі вантажі. З другої половини 1922 року допомогу голодуючим почала надавати міжнародна організація — Американська адміністрація

допомоги (АРА). Ціною великих зусиль селяни весною 1922 року засіяли поля. В США (Чикаго) знаходився Менонітський Центральний Комітет, який очолював Давид Хофер. Він надав велику допомогу голодуючим...

В селищі діяли американські кухні. В Гіршау така кухня знаходилася на подвір'ї Йогана Штобе, будинок 14. Не припинялися арешти. В 1922 році були заарештовані керівники і старійшини Менонітського товариства. Заарештованих тримали в погребі лікарні у Вальдгеймі. Після революційного суду більшість із них були розстріляні.

СОСНИЦЬКА Марія Михайлівна, 1912 р. н.

(З Чернігівської районної газети "Нива" за 27 листопада 2004 року).

МАЛО У НАС ТАКИХ ЩАСЛИВИХ

Мені було 10 років і я добре запам'ятав осклянілі очі активістів, які вигрібали з селянської сім'ї все до крупинки.

Невідомий О. В. К., скажіть, навіщо ви хизуєтесь своїми вчинками? Вони злочинні. Я маю сумнів, що ви були на фронті. Повірте, ніхто з тих, що пройшли війну, так не написав би. В атаку ходили бійці, червоноармійці, а "людей" гнали загороджувальні загони з втратами, які переважали втрати німців у 10-12 разів.

Тепер ви доживаєте в своєму благополуччі. Мало нині у нас таких щасливих стариків. Так, О. В. К., ви життя прожили не даремно — куркулів доби́ли, а разом з ними і селянство.

Про себе: до куркульта відношення не маю, в Русі не перебуваю. Але співчуваю їм, дякуючи таким, як ви, запеклим більшовикам. Під час війни брав участь в боях на Північно-Західному, Центральному, Ленінградському і Другому Білоруському фронтах. Тяжко поранений в 1945 році.

С. САПОЖНИКОВ

(Газета "Запорозька Січ", 7 липня 1993 р.).

УКРАЇНЦІВ ГНАЛИ НАЗАД, В УКРАЇНУ

(Зі спогадів Миколи Івановича Мінняйла, мешканця села Костянтинівки Мелітопольського району)

У моїх батьків було п'ятеро дітей. Я був найстарший. У 1932 році мені вже було 20 років, а наймолодшому в нашій сім'ї лише шість років. Під час колективізації мої батьки записалися до колгоспу. Батько працював конюхом, а мати рядовою колгоспницею. Весною 1932 року я поступив, маючи 7-класну освіту, до Мелітопольського педагогічного технікуму. Годували тоді студентів якоюсь бурдою з напівзопрілого пшона та квашеної капусти. За хлібом, що видавався по картках, ми ставали в чергу о четвертій годині ранку.

Так я дожив до зимових канікул. Деякі мої друзі поїхали на канікули до Росії, а звіди вже писали, щоб я теж до них приїздив. Писали хлопці про те, що їдять вони там вдосталь і хліба, і картоплі, є навіть сало і молоко. Надіслали вони і свою зворотну адресу. Це було одне з сіл Курської області, от я і вирішив на зимових канікулах з одним своїм приятелем поїхати, щоб наїстися. Знайшли те село, дісталися під самісінький вечір. А був січень 1933 року. Пригощали нас і картоплею, і хлібом, і салом завтовшки в три пальці. Добряче ми наїлися з товаришем після голодування.

Вранці наступного дня вирішили провідати ще одного нашого земляка. Жив він за три кілометри від місця, де ми знаходилися. По дорозі зустріли якихось людей, що йшли на роботу на спиртовий завод. Ті люди нам і кажуть: "На українців облава, усіх хапають та женуть назад, в Україну". Ще здалеку я побачив сани з працівниками НКВС. Неподалік від дороги був селянський дім. Жив у ньому один дідусь. Я до нього мерщій. Розповів у чому справа, а він, недовго вагаючись, заховав мене на грубі у хаті. Переховувався, доки дід не сказав, що сани вже далеко...

За час моєї відсутності вдома відбулися великі зміни. Помер з голоду мій батько. Голова колгоспу ім. Фрунзе Петро Рогоза запропонував мені, як людині письменній, прийняти колгоспну комору. Так і вийшло, що я залишив своє навчання в технікумі та став працювати. Був березень 1933 року, почалися весняно-польові роботи. Колгосп почав одержувати від держави позику: кукурудзяне борошно, олію, цукор. Значна частина продуктів направлялася в дитячий садок. Але все-таки це не дуже допомагало. З поля часто-густо привозили ледве живих людей, а бувало й мертвих. Тих, хто пережив голод, було не так вже й багато.

Мелітопольська районна газета "Новий день", 28 квітня 2005 р.

МЕНІ ДУЖЕ ХОТІЛОСЯ ЇСТИ...

Тоді ми жили у великому селі Рубанівка, яке тривалий час входило до складу Запорізької області. Я і моя мати Векла Василівна — оце і вся сім'я. Власне, те, що залишилося від неї. Бо мій батько Степан Павлович, сестра Марія, рідний дядько Дмитро, який пішов з нашого дому на фронт, загинули в роки Великої Вітчизняної війни. Здавалося, що згідно справедливості нам повинні були б бути якісь пільги, надійна соціально захищеність. Та де там. Все сталося якраз навпаки.

В кінці 1946 року біда почала стукатись в наш дім. Уже в цей час у нас практично не було чого їсти... Та найстрашніше сталося у 1947 році. Всі мешканці села почали голодувати. Люди почали вмирати. Вмерла з голоду тітка Дар'я, дядько Федір та багато інших.

На колгоспних полях дозрівала пшениця. Нехай не говорять неправду, що ніби у 1947 році був неврожай. Навпаки, врожай був добрим. Просто сталінський режим, як і в 1933 році, почав давить людей голодомором. І від цього трагедія ставала ще страшнішою.

Прямо біля нашої хати було пшеничне поле. Вночі ми почали різати дорідні колоски і тим рятувалися від голодної смерті. Та так було недовго. З ініціативи Сталіна вийшов Указ Президії Верховної Ради СРСР — суворо судити за кожну зернину. І таки судили.

Дядько Яків Гужва мав велику сім'ю, яка вмирала з голоду. Якось він сказав:

— Не помremo, бо буду зрізати колоски...

Пізної ночі, коли він влаштував у свою торбину лише п'ятий колосок, його спіймали. Суд був показовий. Голодні діти (четверо маленьких синів) і хвора дружина гірко плакали. Але не допомогло нічого — його позбавили волі на вісім років. Такої ж долі за кілька колосків (а значить, зернин) зазнали Іван Семенов, Іван Польський, Петро Дорохов, Марія Попова, Софія Зінченко, багато інших...

Моя мати була у відчаї. Вона звернулася до райвиконкому, щоб допомогли сім'ї, з якої 3 чоловіки загинуло на фронті... Не допомогли. Навпаки, через кілька днів отримали повідомлення — маємо здати державі певну (велику!) кількість м'яса, яєць, топленого вершкового масла та ще й підписатись на державну позику (сотні карбованців!). Де нам, голодним і холодним, було це взяти? Ми плакали...

Недавно побував в архіві міста Мелітополя (наша місцевість входила до складу Мелітопольського повіту) і виявилось: у Рубанівці до голодомору жило 21 685 чоловік, а після 1933 — лише 6 730. Ще й досі багато вулиць пустують... Ось така гірка правда. Дивує, коли дехто пише, що ніби голодомору не було. Тому так і хочеться запитати: "В чію дудку ви граєте? Кому служите? Може, жорстокому сталінському режиму? Так його вже немає. Врешті-решт, не кидайте чорну тінь на померлих від штучного голоду!"

В. УСТИМЕНКО, м. Токмак

(Токмацька міськрайонна газета "Таврія", 13 червня 1992 р.)

ГОЛОДОМОР В УРАЛЬСЬКОМУ

Йшов 1947 рік... Сім'я Якова Конка, яка налічувала шестеро дорослих та двоє дітей, почала голодувати однією з перших. Коли почало наливатися жито на колгоспному полі, мати нарвала снопика, щоб зварити дітям якоїсь каші. Та недобра сусідка донесла. Старший син Яків взяв вину на себе, бо знав, що мати з тюрми не повернеться. Одержав за того снопика 5 років позбавлення волі. Незабаром в цій сім'ї від голоду помер батько, дочка Ганна, син Іван.

В сім'ї Вусті Дворецької було 5 малих дітей, а в родині Марії Іванової — 4. Щоб врятувати дітей, кожна з них взяла по піввідра пшениці. А потім був суд, котрий засудив кожну з жінок до 3 років позбавлення волі...

Померла майже вся сім'я Нестора Євтушенка. Не стало в ті часи Степана Фесуна, Дмитра Нестеренка, Петра Васька. Всього в нашому селі померло з голоду біля 20 чоловік, а за роки війни загинуло 65.

Впевнений: голод тих років був створений штучно, як помста прибічників Сталіна українському народові...

**М. СІРОКЛИН, пенсіонер,
с. Уральське**

(З газети Вільнянського району "Дніпровські вогні", 21 грудня 1991 р.)

СПОГАДИ МОГО ДИТИНСТВА

...Йшов 1932 рік. В нашій сім'ї я був четвертим, найменшим з дітей. Типова бідняцька сім'я, яка мала в своєму господарстві лише одну корову. А податки були такими великими, що батьки не мали чим їх заплатити. Керівники села, комуністи, вночі почали викликати батька в сільраду:

- Чому не платиш податків?
- Бо не маю чим платити, — відповідав батько.
- То йди і добре подумай!

Через годину являється розсильний: “Огієнко, в сільраду!”.

І так 3-4 рази кожної ночі. Через тиждень — нова вимога: “Пиши заяву про добровільний вступ до колгоспу!”.

Батько відмовився, бо це означало, що в колгосп потрібно було здати свою єдину корову. А як же без неї, єдиної годувальниці? Що чекає на нас далі? Голод...

Через тиждень батько не витримав нічних “бесід” з комуністами і здає корову на колгоспну ферму. Мама — втрачає свідомість, старші діти біля неї голосно плачуть, а я біжу позад корови і теж реву на всю вулицю. Потім ще довго щоранку бігав я до нашої “Зірки” на побачення. Вона мене визнавала і приязно лизала своїм язиком. А потім її чомусь не стало...

Зима 1932—1933 років була холодною і голодною. Від голоду померло дуже багато людей. Нам вдалося вижити лише завдяки допомозі рідного маминого брата Семена Федоровича Старовойтенка. Кожного ранку він приносив кусок хліба. А коли настала весна, у нас не залишилося ні картоплини, ні бурячка, ні моркочки, ні сушених фруктів, котрими ми сьак-так харчувалися всю зиму. Як тільки відтала земля, ми кинулися перекопувати землю, де минулого літа росла картопля. Потім з'явилася трава, а за нею — ранній кінський щавель, пізніше розквітла акація. Так нам і вдалося вижити.

**Микола Єрофійович ОГІЄНКО,
м. Бердянськ, вул. Р. Люксембург**

ЖИТТЯ — ЯК МИТЬ (зі спогадів Станіслава Павловича Хухровського)

... Народився я 1924 року в с. Ново-Петрівка Херсонської області. Коли мені було 5 років, ми переїхали в селище Бойове. Поселилися в землянці.

Зиму з 1930 на 1931 рік пережили добре. А навесні почали організовувати колгоспи. Добровольців не знайшлося. Почали примушувати. Батько здав у колгосп коней, весь інвентар і корову. Відтоді почалися смутні дні... Після збору урожаю колгоспникам не дали нічого — сказали, щоб жили своїми запасами. Ніхто ні до кого гостювати не ходив, припинилися всілякі веселощі, всі були пригнічені, небагатослівні, відчувалося, що настають погані часи. Скотина в колгоспі почала здихати, тому що за нею був поганий догляд. Люди, які ніколи не мали господарства і не вміли господарювати, одержали коня з сідлом та пістолет. Того коня вистачало їм на один день...

В листопаді 1932 року розпочалися репресії. Я пам'ятаю, як увечері до нашого двору увірвалася тачанка і батька забрали... Тієї ночі з нашого села взяли вісім чоловік. Мама їздила в Мелітополь, де утримували батька, один раз дали побачення, а потім заборонили приїздити. Згодом був суд і впродовж двох тижнів, поки він ішов, у нас кожного дня шукали ями з прихованим хлібом. Перерили весь двір, вирили яму в кімнаті, а хліба так і не знайшли, бо його й не було. Заарештованих сільчан піддавали тортурам, щоб вони зізналися, де прихований хліб. Затискали пальці в дверях... Одного з арештованих згодом відпустили додому, через тиждень він помер... Решта, у тому числі й мій батько, отримали по 8 років позбавлення волі.

Настали тяжкі часи, особливо для нашої мами: нас у неї було п'ятеро, мені, найстаршому, було 8 років, а найменшому Францу — шість місяців. Якось зимою 1933 року, коли мама була на роботі, в наш двір заїхала упряжка і двоє чоловіків зайшли до хати. Нам, дітям, заборонили виходити в двір, а самі вивезли всю картоплю і вивезли...

В селі був страшний голод. Багато людей померло і ховати не було кому. Помирали і замерзали дорослі й діти. Весною ми ходили на толоку виливати ховрашків. Вони були жирні й смачні.

В 1936 році повернувся з ув'язнення батько. Багато розповідав про те, що довелося пережити на будівництві залізниці десь за Байкалом. Нас вважали зрадниками батьківщини, батьків позбавили права голосу...

Потім була війна. Коли повернулися наші, то хлопців мого віку і старших забрали на фронт. Навіть не переоділи і не підготували — дали зброю — і в бій. З нашого села тоді загинуло 12 чоловік... В грудні 1943 року мене, як поляка, направили в 3-ю польську дивізію. Пройшов до Німеччини, демобілізувався в серпні 1946 року. На пересильному пункті в Варшаві зустрівся з однополчанином майором Ремюником. Він вмовив мене залишитися працювати в Міністерстві громадської безпеки Польщі. У квітні 1947 року мене звільнили і я, накупивши харчів за порадою мого начальника, виїхав на

Київ. Вранці на станції Коростень побачив мертвих людей на українській землі... Тепер я зрозумів, чому мій начальник порадив мені взяти з собою якомога більше харчів. Це було для мене страшним ударом. Було прикро за тих, що віддали своє життя і страждали за народ України... На кожній станції бачив, як діти й дорослі простягали руки в надії на милостиню. А в цей час на Польщу йшли ешелони з продовольством. На вагонах було написано: "Подарунок полякам від українського й російського народів"...

С.П. ХУХРОВСЬКИЙ

Від редакції: Станіслав Павлович помер 25 травня 2007 року. Його спогади надіслала донька Ірина Станіславівна Дерibas, м. Запоріжжя, вул. Бородінська.

З М І С Т

ПЕРШИЙ РОЗДІЛ

ГОЛОДОМОРИ РАДЯНСЬКОЇ ЕПОХИ

<i>В. Г. Ткаченко.</i> Трагедії, яких могло не бути.....	3
<i>В. О. Бондар.</i> Відновлення історичної правди.....	15
<i>О. Г. Величко, І. В. Козлова.</i> Засіб найжорстокіших репресій... 26	
<i>А.Н.Бедак, І.Е.Войнич, Н.М.Волчек.</i> Голодомор 1932—1933 років був актом геноциду.....	33
<i>В. Жилінський.</i> Лихо на Гуляйпіллі.....	34
<i>І.Білоконь, Л.Жукова, В.Суржик.</i> Найсумніша сторінка історії нашого краю.....	37
<i>Т. Галуза, О. Мосьпан.</i> У 1946—1947 роках від голоду пухли і вмирили запоріжці.....	39
<i>С.В.Тараненко.</i> До питання про голод 1946—1947 років.....	41
<i>Т.Шевченко.</i> Пам'ятні знаки на місцях поховання жертв голодомору.....	44
<i>В. Коростильов.</i> Хрести на місцях поховання померлих від голоду в 1932—1933 роках.....	48
<i>М. Литовченко.</i> Звинувачуємо!.....	49

ДРУГИЙ РОЗДІЛ

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

І. ГОЛОДОМОР, ОРГАНІЗОВАНИЙ
БІЛЬШОВИЦЬКИМ РЕЖИМОМ (1921—1922 рр.)

- № 1. З протоколу засідання Запорізького губернського продовольчого комітету про вилучення хліба з Бердянського повіту.... 54
- № 2. Наказ № 84 Запорізької Губернської Військової Народи про вилучення у "міщаників" хліба і заборону вивозити продукти за межі губернії..... 55
- № 3. З протоколу засідання політбюро ЦК КП(б)У про посилення відправки продовольства в Росію..... 56
- № 4. З протоколу № 65 засідання Мелітопольського партійного комітету про виконання вимоги Голови Раднарому України Х. Раковського надати матеріальну допомогу Москві..... 57
- № 5. З протоколу № 73 засідання Мелітопольського повітового комітету про вилучення у селян 70000 пудів хліба..... 57
- № 6. З протоколу засідання політбюро ЦК КП(б)У про посилення продовольчої заготівлі і відправлення хліба на Північ..... 58
- № 7. З протоколу № 2 позачергового засідання членів комітету Запорізького Губвиконкому про надання продовольчої допомоги Донбасу, Москві та Червоній Армії..... 59
- № 8. Звернення до селян Запорізької губернської комісії з проведення тижня дитини 60
- № 9. З протоколу засідання політбюро ЦК КП(б)У про кампанію боротьби з одри і грипом серед селян..... 64
- № 10. З протоколу засідання політбюро ЦК КП(б)У про пропозицію Г. Чичеріна 64
- № 11. З протоколу загальногубернського Великотомського організації про необхідність негайного збирання продподатку в повіті..... 65
- № 12. Положення про волосні та сільські комітети допомоги голодуючим Мелітопольського повіту..... 65
- № 13. З протоколу засідання політбюро ЦК КП(б)У про заходи посилення збору продовольства 68
- № 14. З циркуляра Запорізького губвиконкому повітовим виконавчим комітетам про зосередження всієї роботи по наданню допомоги голодуючим у відповідній губернській комісії..... 70
- № 15. З протоколу засідання політбюро ЦК КП(б)У про твердження фрунзів для РСФФР 70
- № 16. З телеграми Запорізькому губкому Гуляйгітьовою агро-му з проханням відмінити продподатки у зв'язку з настанням голоду і надзвичайно скрутним становищем у повіті..... 71
- № 17. З протоколу № 15 засідання колегії дорожньої транспортної адміністрації Київського Воронезького і Київського повітів про конфіскацію коліс в управлінні..... 72
- № 18. З кримінальної справи особливого народного слідчого Запорізького губвирбунагу про припинення надвродової осілювання в селі Великотомському..... 72
- № 19. З рішення вироку Запорізького губвирбунагу відносно мігів с. Гаврівки Христинівської класної П'яної, які не стали платити продподатку..... 76
- № 20. Акт про вилучення зерна в громадян села Царичин Кут Феодана Собченка членами сільської комісії незможних селян..... 77
- № 21. Вказівка про вилучення с. Червоної Гирі в с. Великотомському Мелітопольського повіту Христинівки над Запорізького губернського продовольчого комітету про вилучення у нього хлібних продуктів в мікромезамом..... 78
- № 22. Протокол аналізу шматка хліба, яким харчувалися мешканці Мелітопольського повіту під час голоду..... 79
- № 23. Дорозення командою КВО І. Якра Раднарому та наркомпроду УСРР про відігнення військовиків для проведення продподаткової кампанії..... 80
- № 24. Рішення ЦК КП(б)У про організацію збору коштів і продовольства за кордоном для допомоги голодуючим Україні..... 80
- № 25. Звіт с. Царичинського комітету незможних керівництву бюро скарг при Запорізькій робітничо-селянській інспекції на скори про вилучення с. Царичин Кут Гата Верещини і Феодана Собченка про вилучення в них зерна..... 81
- № 26. Кількість населення Запорізької губернії..... 82
- № 27. Вказівка голови Великотомського повітового виконавчого комітету рад робітничих селянських та червоноармійських депутатів органам повітової інспекції провести рішучу боротьбу з вивозом продуктів харчування з повіту..... 82
- № 28. З вказівки секретаря ЦК КП(б)У Лебеда всім губкомам про заборону нецільового використання коштів, зібраних для голодуючих громадян..... 83
- № 29. Прохання з'їзду Союзу товариств і груп менонітів Запорізької губернії до Великотомського повітового виконавчого комітету дозволити делегації їхнього Союзу виїхати за кордон з метою організації відправки в губернію продуктів харчування, посуду, посівного матеріалу для голодуючих громадян..... 84
- № 30. Виписок з протоколу № 3 засідання Мелітопольської повітської комісії ради про можливі вилучення селян..... 85
- № 31. Інформація Запорізького губернського правого відділу та інформаційно-статистичного підвідділу комітету незможних селян губвиконкому про стан голоду в губернії..... 86
- № 32. Пояснення голови Мелітопольського повітового виконавчого комітету Бєлова, дане ним Мелітопольській повітській надзвичайній комісії з приводу організованих повітовим виконкомом облав на "міщаників" весною 1921 року..... 87
- № 33. Зі скарги громадянина с. Велика Білозерка тієї ж волості Мелітопольського повіту Д. Дениска до Запорізької робітничої

селянської інспекції про незаконне вилучення у нього зерна....

№ 34. З циркуляра № 84 Запорізького губернського комітету КП(б)У про голод в губернії.....

№ 35. Телеграма Мелітопольського повітового виконавчого комітету та повітової комісії допомоги голодуючим Запорізькому губвиконкому і губернській комісії допомоги голодуючим про катастрофічне становище в боротьбі з голодом у повіті.....

№ 36. З телеграми Запорізького губкому КП(б)У та губвиконкому секретареві ЦК КП(б)У Лебедю і голові Раднаркому УСРР (обом особисто) про катастрофічне становище в боротьбі з голодом робітників і селян м. Мелітополя й повіту, а також всієї Запорізької губернії.....

№ 37. Телеграма голови Мелітопольського повітового виконавчого комітету Запорізькому губвиконкому про відсутність транспорту для перевезення продуктів харчування голодуючим.....

№ 38. Телеграма заступника голови Запорізької губернської військової наради Гаврилова і начальника тридцятої дивізії Червоної Армії І. Грязнова Українській військовій нараді, в копії — ЦК КПУ про припинення забезпечення продовольством військ, дислокованих у Запорізькій губернії.....

№ 39. Запит голови Мелітопольського повітового виконавчого комітету до Запорізького губернського продовольчого комітету і губвиконкому про дозвіл на передачу повітовому комітету допомоги голодуючим солі, яку вилучає міліція у громадян.....

№ 40. З тез Запорізького Губернського комітету КП(б)У про боротьбу з голодом в губернії.....

№ 41. Лист Мелітопольського повітового виконавчого комітету Запорізькому губвиконкому про масове голодування громадян повіту у зв'язку з повною відсутністю продуктів харчування.....

№ 42. Повідомлення телеграфом Запорізького губвиконкому та губернського продовольчого комітету народному комісаріату розподілення продовольства про катастрофічне становище із забезпеченням продуктами харчування військових частин, дільних закладів, лікарень і тюрем Запорізької губернії.....

№ 43. З доповіді секретаря Кам'янського райпарткому Мелітопольському повітпарткому про голод у районі.....

№ 44. Телеграма Мелітопольського повітового виконавчого комітету до Запорізького губвиконкому з проханням дозволити частину посівного зерна віддати голодуючим громадянам...

№ 45. З розшифрованої телеграми Мелітопольського комітету КП(б)У Запорізькому губернському комітету КП(б)У та губвиконкому про стан голоду в Мелітопольському гарнізоні.....

№ 46. Вказівка Запорізького губвиконкому по прямому телефонному зв'язку Мелітопольському повітовому виконавчому комітету про заборону вилучати посівний матеріал і передавати його голодуючим.....

№ 47. Статистичні відомості про голодомор 20-х років в Україні, зокрема на Запоріжжі.....

№ 48. Список голодуючих волостей Запорізької губернії.....

№ 49. Запит Мелітопольського повітового виконавчого комітету до Запорізького губвиконкому про надання вказівок щодо хліба, прихованого селянами в ямах.....

№ 50. Лист Гуляйпільського повітового виконавчого комітету Запорізького губвиконкому та акт керівників Благовіщенської волості про випадок людоїдства.....

№ 51. З протоколу засідання політбюро ЦК КП(б)У про відрядження місії в Америку.....

№ 52. Листівки невідомого автора Запорізької губернії із закликами допомоги голодуючим громадянам.....

№ 53. Телеграма Мелітопольського виконавчого комітету Запорізькому губвиконкому про недостатню кількість коней для проведення посівної кампанії.....

№ 54. Телеграма Запорізького губвиконкому до ЦК допомоги голодуючим України, в копії — ЦК КПУ про припинення допомоги голодуючим.....

№ 55. Відповідь товарного відділу Запорізької губернської особливої продовольчої комісії Мелітопольському повітовому виконавчому комітету з роз'ясненням, за якою ціною можна продавати сіль.....

№ 56. З доповіді голови комісії допомоги голодуючим Мелітопольському повітовому комітету КП(б)У про поїздку до м. Харкова з проханням надати матеріальну допомогу громадянам повіту.....

№ 57. Телеграма Мелітопольського повітового виконавчого комітету Запорізькому губвиконкому про катастрофічне становище з забезпеченням продовольчими товарами військових частин, розташованих у Мелітополі.....

№ 58. Повторне прохання Союзу товариств менонітів Запорізької губернії до губвиконкому дозволити делегації їхнього союзу виїхати за кордон з метою розшуку і відправки в губернію продуктів харчування для голодуючих громадян.....

№ 59. З доповіді Запорізьких губернських відділів управління та допомоги, комітету незможників губвиконкому центральному відділу комнезамів при НКВС УСРР, в копії — ВУЦВК та Раднаркому УСРР про стан голоду в губернії.....

№ 60. Телеграма Запорізького губвиконкому Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітету, ЦК КПУ, в копії — ЦК допомоги голоду УСРР про катастрофічне становище в боротьбі з голодом.....

№ 61. Кількість населення і господарств у повітах.....

№ 62. Телеграма секретаря Запорізького губвиконкому в республіканські газети "Коммунист" та "Новь" (м. Харків) про стан голоду в губернії з точки зору представника голландської місії допомоги голодуючим.....

№ 63. З листа секретаря Кам'янського райпарткому Мелітопольському повітовому партійному комітету про катастрофічне становище селян району у зв'язку з голодом.....

№ 64. З доповіді голови Балківського волосного комітету допомоги голодуючим Мелітопольському повітовому комітету про голод у волості.....

№ 65. З телеграми заступника голови Раднаркому та народного комісаріату продовольства України Запорізькому губвиконкому і в копії — губернському продовольчому комісаріату про незадовільну відправку з губернії зерна голодуючим громадянам Поволжя.....

№ 66. Звернення Запорізьких губернської комісії допомоги голодуючим та губернського виконавчого комітету рад до всіх губерній України з проханням про допомогу.....

- № 67.** З постанови Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (ВУЦВК) про відповідальність за ненадання допомоги голодуючим людям.....
- № 68.** Лист голови Бердянського повітового виконавчого комітету ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів до Запорізького губвиконкому про масову смерть громадян м. Бердянська від голоду і грошову допомогу для організації прибирання з вулиць тротуарів.....
- № 69.** 3 протоколу засідання політбюро ЦК КП(б)У про роботу АРА.....
- № 70.** Відлук секретаря ЦК КПУ Мануїльського про роботу Запорізького губвиконкому і губкому КПУ у справі надання продовольчої допомоги частинам Червоної Армії, дислокованих в Запорізькій губернії.....
- № 71.** З протоколу № 9 загальних зборів Царицинокутського волосного комуністичного осередку про боротьбу з огородами.....
- № 72.** 3 листа Запорізького губвиконкому Всеукраїнському Виконавчому Комітету про епідемію голодного тифу і холери в губернії.....
- № 73.** 3 протоколу засідання політбюро ЦК КП(б)У про роботу АРА.....
- № 74.** 3 протоколу засідання політбюро ЦК КП(б)У про збір золота і срібла в церквах.....
- № 75.** 3 наказу № 16 Великотохмацького повітового виконавчого комітету про проведення посівної кампанії, надання допомоги голодуючим і заборону громадянам ходити по заораних полях.....
- № 76.** 3 листа В.І.Леніна до членів політбюро ЦК РКП(б) про використання голодомору для вилучення церковних цінностей на користь держави.....
- № 77.** Телеграма голови Запорізького губвиконкому Черв'якова та голови губернської спілки кооператорів Алуфа Українському республіканському експортному союзу з проханням дозволити продати за кордоном кіньські і коров'ячі шкіри в обмін на продовольство і посівні матеріали та відповідь на це заступника голови Укрекспортради Мануїльського.....
- № 78.** 3 протоколу № 1 засідання колегії Великотохмацького повітового відділу управління виконкому про видачу борошна співробітникам карного розшуку.....
- № 79.** 3 доповіді секретаря Кам'янського райпарткому секретарю Мелітопольського повітового парткому про голод на території району.....
- № 80.** 3 доповіді відділу управління Запорізького губерньського виконавчого комітету за лютий-березень 1922 року про кількість голодуючих громадян.....
- № 81.** Телеграма секретаря ЦК КПУ С. Косіра Запорізькому губкому КПУ, в копії — губвиконкому про незадовільне забезпечення продовольством частин Червоної Армії, дислокованих в губернії.....
- № 82.** 3 протоколу № 23 засідання Мелітопольського повітового комітету КП(б)У з порядком денним: "Про голодуючих дітей".....
- № 83.** 3 наказу № 21 Великотохмацького повітового виконавчого комітету про заборону знищення городів, садів, засіяних полів, посаджених овоців.....
- № 84.** 3 наказу № 29 Запорізького губвиконкому та командування Запорізького військового гарнізону про проведення ветеринарно-санітарного тижня в губернії.....
- № 85.** 3 доповіді відділу управління Запорізького губерньського виконавчого комітету про виконання постанови ЦК КП(б)У про ліквідацію приватних торгівельних підприємств.....
- № 86.** 3 доповіді відділу управління Запорізького губерньського виконавчого комітету народному комісару внутрішніх справ УСРР.....
- № 87.** 3 протоколу № 13 загальних зборів Царицинокутського волосного комуністичного осередку про вилучення церковних цінностей на користь голодуючих.....
- № 88.** 3 протоколу засідання організаційного бюро про розподіл пайків голодуючим членам партії та членам союзу України.....
- № 89.** 3 матеріалів губерньського ревтрибуналу про факти людодійства у Великотохмацькому районі.....
- № 90.** 3 циркулярного листа Запорізького губвиконкому до всіх завідуючих відділами губвиконкому та голів повітвиконкомів про проведення місяця посиленої допомоги голодуючим.....
- № 91.** Протокол аналізу хліба, яким годували в лікарнях Мелітопольського повіту голодуючих громадян.....
- № 92.** Протокол аналізу хліба, яким годували дітей у дитячому будинку ім. Рози Люксембург у Мелітопольському повіті під час голоду.....
- № 93.** Циркуляр № 78 народного комісаріату юстиції України всім губерньським відділам юстиції, губерньським комітетам комуністичної партії та губерньським виконавчим комітетам рад про обмеження арештів та позбавлення волі громадян у зв'язку з голодом в Україні.....
- № 94.** 3 доповіді № 4 відділу управління Запорізького губерньського виконавчого комітету народному комісару внутрішніх справ УСРР про голод на Запоріжжі.....
- № 95.** 3 звіту Мелітопольського повітового виконавчого комітету про виконання постанови лютогового 1922 року пленуму політвиконкому у справі посилення боротьби з голодом.....
- № 96.** 3 обов'язкової постанови № 31 Великотохмацького повітового виконкому (Запорізької губернії) про заборону продажу м'яса та м'ясопродуктів на базарах повіту.....
- № 97.** 3 наказу № 25 Мелітопольського повітового виконавчого комітету про заборону громадянам переселятися з голодуючих районів у благополучніші губернії.....
- № 98.** Протокол аналізу хліба, яким годували неповнолітніх громадян Мелітопольського повіту в дитячій їдальні.....
- № 99.** 3 наказу № 56 Запорізького губерньського виконавчого комітету про здачу громадянами поштових марок на користь голодуючих.....
- № 100.** 3 доповіді секретаря Кам'янського райпарткому секретарю Мелітопольського повітового парткому про голод на території району.....
- № 101.** 3 циркуляра № 62 виконавчого комітету Запорізької губернії про прибирання з вулиць і лікарень померлих від голоду людей.....

- № 102.** З листа Гуляйпільського повітового виконавчого комітету до Запорізького губернського виконавчого комітету про кількість голодуючих в Басанській та Кінсько-Роздорівській волостях.....
- № 103.** Зі зведення Народного комісаріату охорони здоров'я України про гострозаразні захворювання в республіці у січні, лютому та березні 1922 року.....
- № 104.** З листа Запорізького повітового виконавчого комітету до губернського виконавчого комітету про стан голоду в повіті.....
- № 105.** З протоколу № 3 засідання Олександрівської президії губвиконкому та губкому КПУ про кількість голодуючих, померлих від голоду і про факти людоїдства, а також стан тваринництва в Запорізькій губернії.....
- № 106.** Телеграма Запорізького губвиконкому Бердянському повітовому комітету про бронь на вино для губвиконкому..
- № 107.** З попереднього висновку ревізії, проведеної комітетом допомоги голодуючим Запорізького губвиконкому у Мелітопольській повітській комісії допомоги голодуючим.....
- № 108.** З циркуляра № 98 Запорізького губвиконкому всім повітовим виконавчим комітетам губернії, губвідділу управління, губернському комітету допомоги голодуючим, лінійному пункту залізниці та іншим зацікавленим установам про заборону перевозити голодуючих біженців.....
- № 109.** Телеграма Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітету про надання допомоги голодуючим.....
- № 110.** Телеграма Запорізького губвиконкому Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітету про поховання людських трупів .....
- № 111.** З листа Республіканського головного управління залізниці до Запорізького губвиконкому про відсутність в Олександрівському залізничному лінійному пункті транспорту для перевезення продовольства голодуючим.....
- № 112.** З звіту про роботу 5-ї сесії Запорізького губвиконкому..
- № 113.** З протоколу № 7 пленуму Великотокацького повітового партійного комітету про направлення у повіт 30 відповідальних працівників для роз'яснення декрету про продподаток.....
- № 114.** З характеристики голодуючих губерній УСРР.....
- № 115.** Подяка Запорізького губвиконкому Американській адміністрації допомоги (АРА) за матеріальну допомогу голодуючим губернії.....
- № 116.** З обов'язкової постанови президії ВУЦВК про порядок перевезення вантажів на адресу "Голодуючим Поволжя"..
- № 117.** Циркуляр Запорізького губвиконкому всім повітовим виконкомом і повітовим комісіям допомоги голодуючим про заборону витратити продукти харчування і гроші, надані для голодуючих, не за призначенням.....
- № 118.** З короткої оглядової довідки організаційно-інструкторського відділу Запорізького губвиконкому про діяльність губернської комісії допомоги голодуючим .....
- № 119.** Вітальна телеграма В. Леніну, надіслана 5-ю Запорізькою губернською конференцією комуністичної партії..
- № 120.** Зі звіту про продовольчу податкову роботу в Бердянському повіті станом на 3 вересня 1922 року.....
- № 121.** Із заяви громадянина с. Кам'янка Мелітопольського повіту Малкова в Запорізький губернський відділ управління губвиконкому про безчинство голови Кам'янського волвиконкому в період голоду.....
- № 122.** Із річного звіту Запорізького повітвиконкому про голод у повіті.....
- № 123.** З доповідної записки голови Запорізького губернського виконавчого комітету А.І.Черв'якова Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітету про роботу губвиконкому в справі допомоги голодуючим громадянам .....
- № 124.** З "Інструкції губернської комісії проведення двотижневого допомоги голодуючій дитині".....
- № 125.** Пошлотелеграма президії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету рад до управління Катеринославої залізниці про заборону перевезення дітей голодних біженців.....
- № 126.** З телеграми Республіканської профспілки залізниць України до всіх керівників залізниці про пільгове перевезення дітей голодуючих сімей .....
- № 127.** З циркуляра Запорізького губернського комітету КП(б)У та губвиконкому про виділення встановленого відсотка з фонду допомоги голодуючим для членів комсомолу.....
- № 128.** З доповіді уповноваженого В-Токмацького повітового комітету про стан голоду в Новомихайлівській волості.....
- № 129.** З протоколу № 29 загальних зборів Царицинокутського комуністичного осередку про готування обідів для членів волосної ради .....
- № 130.** Циркуляр № 5 Центрального Комітету наслідків голоду при ВУЦВК та НКВС УСРР головам виконавчих комітетів та головам комітетів наслідків голоду м. Бахмута, Катерино-славської, Запорізької, Миколаївської губерній та м. Одеси про заборону безкоштовно перевозити залізницею громадян з голодних районів у хлібні губернії .....
- № 131.** З політичного повідомлення Запорізького губернського продовольчого комітету республіканському народному продовольчому комісаріату (м. Харків) про стан збору податків.....
- № 132.** Виписка з протоколу № 47/83 засідання малої президії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету про податок на користь голодуючим громадянам Росії.....
- № 133.** Статистичні відомості Запорізького губернського відділу охорони здоров'я про епідемічні захворювання громадян губернії з 1 січня по 1 листопада 1922 р.....
- № 134.** Рішення Великотокацького повітового комітету КП(б)У про надання матеріальної допомоги

комуністам.....

№ 135. З іменного списку голодуючих громадян Лукашівської сільради Хортицького району Запорізького округу.....

№ 136. Виписка з книги реєстрації актів громадянського стану про смерть мешканців м. Мелітополя за 1922 рік.....

№ 137. З доповіді Мелітопольського окружного комітету КП(б)У про роботу Великотокомацького райкому партії в період голоду.....

II. ГОЛОДОМОР, ОРГАНІЗОВАНИЙ СТАЛІНСЬКИМ РЕЖИМОМ (1932—1933 рр.)

№ 138. Лист завідувача Софіївської дитячої колонії до Вукоопспілки про загрозу голоду й хвороб від нестачі продовольства .....

№ 139. Повідомлення з місць до наркомосу УСРР про напівголодне існування вчительства.....

№ 140. З протоколу наради комісії при Мелітопольському районному партійному комітеті про норми постачання продуктами харчування та промисловими товарами керівників райпарткому та райвиконкому.....

№ 141. З телеграми ЦК КП(б)У та РНК УСРР всім обкомам, міськкомам та райкомам партії про заборону надавати насіннєву допомогу колгоспам і радгоспам України.....

№ 142. З постанови Ради Народних Комісарів СРСР і Центрального Комітету ВКП(б) про план хлібозаготівель з урожаю 1932 р. та розгортання колгоспної торгівлі хлібом.....

№ 143. З постанови Роднаркому УСРР про план та організацію хлібозаготівель зернових культур врожаю 1932 р.....

№ 144. З постанови пленуму Великобілозерського райкому КП(б)У "Про завдання збиральної та хлібозаготівельної кампанії і затвердження планів хлібозаготівель" .....

№ 145. Інформація з газети "Червоне Запоріжжя" про незадовільне виконання плану хлібозаготівель.....

№ 146. Інформація з газети "Червоне Запоріжжя" про занесення на "Чорну дошку" господарств, які не виконали плану хлібозаготівель.....

№ 147. З постанови Центрального Виконавчого Комітету та Раднаркому СРСР про охорону майна державних підприємств і зміцнення громадської (соціалістичної) власності.....

№ 148. Інформація з газети "Червоне Запоріжжя" про становище в артілі "Гриднепровська".....

№ 149. Постанова облвиконкому та обкому КП(б)У про застосування репресій до тих, хто не виконує планів хлібозаготівлі (копія телеграми з Дніпропетровська 479-191/118-23-17).....

№ 150. Публікації з одного номера органу Дніпропетровського обкому КП(б)У, облвиконкому та Дніпропетровського МПК газети "Зоря" про рішучі заходи боротьби з тими, хто шкодить виконанню плану хлібозаготівлі.....

№ 151. Інформація з газети "Червоне Запоріжжя" про засудження до суворого ув'язнення розкрадачів хліба в артілі "Ландман".....

№ 152. З кримінальної справи на працівників млина села Новоспасівка (нині с. Осипенко) Бердянського р-ну Запорізької області Корсуна Г.Ф., Супрунця Д.Т., Кальченка І.П. та Козлова І.С., звинувачених у незаконній видачі селянам борошна з державної частки помелу (мірчука) у серпні-вересні 1932 р.....

№ 153. Протокол № 90 засідання політбюро ЦК КП(б)У про хід хлібозаготівель в Україні.....

№ 154. З матеріалів органу Терпіннівського райпарткому, райвиконкому та райколгоспспілки газети "Социалистический путь" про загрозу голоду в селах.....

№ 155. Рішення Української економічної наради про перемел зерна на сільськогосподарських млинах .....

№ 156. Інформація з газети "Червоне Запоріжжя" про занесення на "Чорну дошку" ряду сіл Запорізького району, які не виконують плану хлібозаготівель.....

№ 157. З постанови президії Мелітопольської міської ради про встановлення додаткових пільг для колишніх червоних партизан і червоногвардійців, про пільги родинам загиблих комунарів, родинам загиблих червоноармійців та інвалідам Червоної Армії.....

№ 158. Директива секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора всім обкомам, райкомам, директорам МТС про рішучі заходи примусу до тих, хто не виконує план хлібозаготівель.....

№ 159. Постанова ЦК ВКП(б) про зупинення відвантажень товарів для села всіх областей України.....

№ 160. З постанови бюро Запорізького міськпарткому про перебіг хлібозаготівель в Запорізькому районі.....

№ 161. Постанова президії Запорізької міськради про постачання селян в залежності від стану хлібозаготівлі.....

№ 162. З постанови президії Дніпропетровського облвиконкому про заходи щодо посилення надходження мірчука.....

№ 163. З постанови президії Дніпропетровського облвиконкому про занесення на "Чорну дошку" сіл і колгоспів, які не виконали плану хлібозаготівель, і вилучення товарів з крамниць цих населених пунктів.....

№ 164. Розпорядження секретаря Мелітопольського районного партійного комітету секретарям колгоспних осередків КП(б)У та уповноваженим РПК про завдання парторганізації по реалізації заходів щодо виконання планів хлібозаготівель...

№ 165. Протокол № 1 засідання політбюро ЦК КП(б)У про зарахування мірчука в план хлібозаготівлі і зменшення плану забезпечення громадян хлібом.....

№ 166. Постанова Ради Народних Комісарів УСРР про заходи до посилення хлібозаготівель.....

№ 167. Постанова Ради Народних Комісарів УСРР про організацію хлібозаготівель в одноосібному секторі.....

- № 168.** Інформація з газети “Червоне Запоріжжя” про незадоволення громадян с. Миколаївка планом хлібозаготівель...
- № 169.** Акт про притягнення до карної відповідальності за дрібну крадіжку колгоспниць промартілі ім. газети “Правда” Мелітопольського району.....
- № 170.** Клопотання керівництва промартілі ім. газети “Правда” про організацію показового виїзного засідання суду над колгоспниками с. Кручі.....
- № 171.** Постанова президії Дніпропетровського облвиконкому про занесення на “Чорну дошку” запорізьких колгоспів..
- № 172.** Лист секретаря Дніпропетровського обкому КП(б)У В.Молотову з додатком обвинувального висновку про притягнення до судової відповідальності керівників колгоспу ім. Чубаря Чубарівського району за саботаж хлібозаготівлі.....
- № 173.** Телеграма секретаря Дніпропетровського обкому КП(б)У Строганова керівникам Запорізького міськпарткому Лейбензону та міськради Нефоросному про перебіг хлібозаготівель на Запоріжжі.....
- № 174.** З постанови бюро Запорізького міськпарткому про покарання зривників хлібозаготівель.....
- № 175.** Постанова бюро Запорізького міськпарткому про закінчення хлібозаготівлі до 20 грудня 1932 р.....
- № 176.** З публікації газети “Червоне Запоріжжя” про боротьбу з таємним перемелом зерна.....
- № 177.** З інформаційної записки Василівського райпарткому Дніпропетровському обкому КП(б)У про хід хлібозаготівель в районі .....
- № 178.** З циркулярного листа Дніпропетровського облвиконкому головам райвиконкомів області про підсилення темпів хлібозаготівель.....
- № 179.** З протоколу засідання бюро Великотокмацького районного партійного комітету про хід хлібозаготівель в артілях ім. Блюхера та ім. Будьонного.....
- № 180.** Копії матеріалів слідчої справи про саботажників хлібозаготівель в Оріхівському районі нинішньої Запорізької області, які направив голова ДПУ України Реденс у таємний відділ ЦК ВКП(б).....
- № 181.** З інформаційного листа Дніпропетровської обласної прокуратури та обласного суду про роботу в галузі сприяння хлібозаготівлі з 1 по 5 грудня 1932 року — відомості по Мелітопольському району.....
- № 182.** З протоколу № 54 засідання правління артілі “Зоря” Піщанської сільради Мелітопольського району про ви-ключення з колгоспу селянина.....
- № 183.** З інформації Дніпропетровської обласної прокуратури і обласного суду обкому КП(б)У про репресії, пов’язані з хлібозаготівельною кампанією .....
- № 184.** З повідомлення газети “Червоне Запоріжжя” про вилучення зерна в колгоспників артілі “Профінтерн” Новоолександрівської №2 сільради .....
- № 185.** Вказівка Й. Сталіна про міру покарання саботажникам хлібозаготівлі в Оріхівському районі.....
- № 186.** Постанова президії Запорізької міськради і бюро міськпарткому про проведення єдиного колгоспного дня з висвітленням участі колгоспників у хлібозаготівлі.....
- № 187.** З інформаційного листа Дніпропетровської обласної прокуратури та облсуду про сприяння хлібозаготівлі з 15.XI. по 1.XII. 1932 р.....
- № 188.** З постанови Запорізького міськпарткому про перебіг хлібозаготівель.....
- № 189.** Постанова Дніпропетровського обкому КП(б)У про виключення з партії керівників Оріхівського району за саботаж хлібозаготівель .....
- № 190.** З постанови Дніпропетровського обласного прокурора про притягнення до кримінальної відповідальності колишніх керівників Оріхівського району.....
- № 191.** Постанова ЦК КП(б)У та РНК Союзу РСР про покарання саботажників хлібозаготівлі.....
- № 192.** Постанова Раднаркому УСРР і ЦК КП(б)У про покарання районів, які не виконують планів хлібозаготівель.....
- № 193.** З інформаційного листа Дніпропетровської обласної прокуратури та обласного суду про зрив плану хлібозаготівель в артілі “Прукопник” Мелітопольського району.....
- № 194.** З передової статті газети “Червоне Запоріжжя” про мобілізацію більшовиків м. Запоріжжя на негайне завершення хлібозаготівель .....
- № 195.** З доповідної записки особливо уповноваженого ДПУ України В.Балицького до Й.Сталіна, а також додаток до неї — листівки антирадянського спрямування, що на початку 30-х років розповсюджувалися на Запоріжжі.....
- № 196.** Із розпорядження ЦК КП(б)У про вивезення зернового фонду колгоспів у рахунок плану хлібозаготівлі .....
- № 197.** Вказівка секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора обкомам та райпарткомам про здачу насінневих фондів у рахунок плану хлібозаготівель.....
- № 198.** Протокол засідання політбюро ЦК КП(б)У про застосування репресій до тих, хто не виконує плану хлібозаготівель.....
- № 199.** Протокол політбюро ЦК КП(б)У про підвищення норми забезпечення продуктами та промисловими товарами керівних працівників комуністичної партії та радянської влади України.....
- № 200.** Вказівка Дніпропетровського обкому КП(б)У всім міськпарткомам і райпарткомам області про застосування додаткових репресій до колгоспників.....
- № 201.** Постанова бюро Дніпропетровського обкому КП(б)У про покарання колгоспників, які саботують хлібозаготівлі.....
- № 202.** Заява селянина М.Ф.Водяхи Генеральному прокурору СРСР Руденку про насильницьке вилучення зерна з колгоспів..
- № 203.** З постанови партколегії ЦК КП(б)У про покарання уповноважених по

хлібозаготівлі.....

№ 204. Постанова партколегії ЦКК КП(б)У про участь В.Білозерської РКК у боротьбі за хліб.....

№ 205. З постанови Дніпропетровського облвиконкому про висилку за межі області громадян, які розкрадають колгоспний хліб.....

№ 206. З інформаційного листа Люксембурзького райвиконкому Дніпропетровському облвиконкому про хід хлібозаготівель у районі станом на 6 січня 1933 року.....

№ 207. З повідомлення газети ЦК КП(б)У "Комуніст" про заходи щодо недопущення тасмного перемелення зерна.....

№ 208. Триденний звіт Люксембурзького райвиконкому Дніпропетровському облвиконкому про посилення хлібозаготівлі в районі.....

№ 209. З протоколу засідання об'єднаного пленуму Великобілозерського райкому КП(б)У та районної контрольної комісії (РКК) про боротьбу з саботажниками хлібозаготівель.....

№ 210. З протоколу № 60 засідання правління артілі "Восход" села Новомиколаївки Мелітопольського району про формування з кращих колгоспників і комсомольців спеціальних бригад для виявлення прихованого хліба односібчанами

№ 211. Вказівка секретаря Мелітопольського районного партійного комітету та голови Мелітопольського районного виконавчого комітету Костянтинівському міжколгоспному осередку, сільраді та уповноваженим РПК про примусові заходи для прискорення хлібозаготівлі.....

№ 212. Ухвала бюро Мелітопольського районного партійного комітету про виключення з партії комуніста, який сказав, що колгоспники пухнуть з голоду.....

№ 213. Протокол № 101 засідання політбюро ЦК КП(б)У та Раднаркому УСРР про заборону виїзду в Росію голодуючих селян...

№ 214. Постанова ЦК ВКП(б) від 24 січня 1933 р. про підумки хлібозаготівель на Україні.....

№ 215. З протоколу засідання правління промартілі ім. газети "Правда" Мелітопольського району про збереження номенклатурних пілгь особам, які за рішенням директивних органів влади відряджені в села на посилення темпів хлібозаготівлі.....

№ 216. Звернення до всіх комуністів і комсомольців до колгоспного активу Дніпропетровської області секретаря обкому КП(б)У М. Хатаєвича напередодні до вояної сіви 1933 р.....

№ 217. З постанови Оріхівського районного партійного комітету про прикріплення керівного складу району до закритого розподільника та їдальні.....

№ 218. З наказу по Дніпропетровському обкому КП(б)У про ганебний провал поповнення насінневого фонду.....

№ 219. З виступу секретаря Дніпропетровського обкому КП(б)У М. Хатаєвича на радіоперекличці районів про засипку насінневого фонду.....

№ 220. З газети "Червоне Запоріжжя" про викриття ям з прихованим хлібом.....

№ 221. Постанова Раднаркому Союзу РСР і ЦК ВКП(б) про насінневу допомогу колгоспам і радгоспам України і Північного Кавказу.....

№ 222. Службова записка працівника Мелітопольського районного партійного комітету до завідуючого Мелітопольським районним відділом постачання про надання продовольчої допомоги комуністам.....

№ 223. Довідка про кількість голодуючих сімей та зростання смертності в Мелітопольському районі.....

№ 224. Розпорядження завідуючого Мелітопольським районним відділом постачання правлінню Мелітопольського Ц.Р.К. про зміну у нормуванні при наданні продовольчої допомоги комуністам.....

№ 225. Постанова бюро Великобілозерського райкому КП(б)У про викриття ям з "розкраденим хлібом".....

№ 226. Зі статті газети "Комуніст" (орган ЦК КП(б)У) про незадовільну роботу керівників Якимівського району щодо ви-криття ям із захованим колгоспниками зерном.....

№ 227. З постанови Дніпропетровського облвиконкому та обкому КП(б)У про заходи щодо боротьби з розкраданням насіння на полі під час сіви.....

№ 228. Постанова Дніпропетровського обкому КП(б)У про ліквідацію наймитсько-бідняцьких груп у колгоспах.....

№ 229. З листа секретаря Дніпропетровського обкому КП(б)У М. Хатаєвича і голови облвиконкому Алексєєва секретарям райкомів, головам райвиконкомів про поповнення насінневого фонду.....

№ 230. З політінформації уповноваженого Якимівського райкому КП(б)У по колгоспу "Коларово" Олександрівської сільради про відсутність харчів і смерть колгоспників та їхніх дітей від голоду.....

№ 231. Клопотання Мелітопольського районного відділу постачання перед Дніпропетровським обласним відділом про збільшення хлібного пайка для робітників заводу "Металооб'єднання".....

№ 232. З резолюції засідання бюро Кам'янсько-Дніпровського райкому КП(б)У про тяжкий стан дитячих установ району....

№ 233. Інформація секретаря Мелітопольського районного партійного комітету Дніпропетровському обласному комітету КП(б)У про зростання смертності на ґрунті голоду серед колгоспників та одноосібників району.....

№ 234. Клопотання завідуючого Мелітопольським районним відділом народної освіти перед Дніпропетровським обласним відділом народної освіти про необхідність виділення продовольчої допомоги школам району.....

№ 235. Постанова бюро Мелітопольського районного партійного комітету про покарання за крадіжку колосків у колгоспах "Ударник" та ім. Постишева.....

- № 236.** З інформаційного зведення райуповноваженого ДПУ секретареві Михайлівського райкому КП(б)У та голові райвиконкому про ставлення селян до хлібозаготівлі.....
- № 237.** Роз'яснення Наркомюсту УСРР, як кваліфікувати різання колосків на власних городах.....
- № 238.** Із розпорядження секретаря ЦК КП(б)У С.Косіора про негайне масове вивезення державі хліба з колгоспів та радгоспів України.....
- № 239.** Наказ Наркомюсту Генерального прокурора республіки про кримінальну відповідальність за зрування колосів.....
- № 240.** З рішення Дніпропетровського обкому КП(б)У про організацію загороджувальних пунктів на залізницях для вилучення безпритульних дітей.....
- № 241.** Вказівка ЦК КП(б)У обкомам, райпарткомам, директорам та начальникам політвідділів МТС і радгоспів про застосування репресій до керівників колгоспів і селян, які гальмують повне виконання плану хлібозаготівель.....
- № 242.** Вказівка ЦК КП(б)У і постанова РНК УСРР секретарям райкомів КП(б)У, головам райвиконкомів, начальникам політвідділів МТС щодо застосування репресій до селян-одноосібників, які злісно не виконують плану хлібозаготівель.....

III. ГОЛОДОМОР ЕПОХИ ПЕРЕМІГШОГО СОЦІАЛІЗМУ (1946—1947 рр.)

- № 243.** З інформації Запорізького МК КП(б)У про політичний настрої робітників Дніпробуду.....
- № 244.** З інформації Куйбишевського РК КП(б)У Запорізької області про політичні висловлювання колгоспників.....
- № 245.** З наради секретарів райкомів КП(б)У і голів райвиконкомів області про покарання голів колгоспів, які саботують вивезення хліба державі.....
- № 246.** З виступу на нараді в Запорізькому обкомі партії секретаря Новокерменчицького райкому КП(б)У про боротьбу з саботажниками хлібозаготівлі.....
- № 247.** З інформації Запорізького обкому КП(б)У до ЦК КП(б)У про небажані настрої населення міст і сіл області у зв'язку з голодом.....
- № 248.** З обласної наради секретарів райкомів КП(б)У Запорізької області про обов'язкове вивезення з колгоспів всього хліба врожаю 1946 року.....
- № 249.** Зі стенограми виступу голови Запорізького облвиконкому Пономаренка на нараді уповноважених обкому КП(б)У по хлібозаготівлі.....
- № 250.** З наради уповноважених Запорізького обкому КП(б)У про незадовільний стан вилучення хліба із засіків колгоспів і радгоспів області.....
- № 251.** З постанови бюро Запорізького обкому КП(б)У про притягнення до партійної відповідальності голови Петро-Свистунівської сільради Червоноармійського району П.Д. Власенка за незадовільну роботу як уповноваженого РК КП(б)У з вилучення з колгоспу зерна врожаю 1946 року.....
- № 252.** Телеграма секретаря ЦК ВКП(б) А. Жданова першому секретарю Запорізького обкому партії Л. Брежневу про необхідність підвищення темпів хлібозаготівлі в області.....
- № 253.** З довідки Запорізького обкому КП(б)У про стан виконання плану хлібоздачі зернорадгоспом "Новозлатопільський" Розівського району станом на 1 грудня 1946 р.....
- № 254.** Зі звіту Якимівського райкому КП(б)У Запорізькому обкому КП(б)У про посилення боротьби із саботажниками і приховувачами хліба від держави.....
- № 255.** Зі звіту Червоноармійського РК КП(б)У на міське секретарю Запорізького обкому КП(б)У про очищення і здавання державі відходів зернових культур та соняшнику.....
- № 256.** З інформації секретаря Новомиколаївського РК КП(б)У секретареві Запорізького обкому КП(б)У Л.І. Брежневу про здійснювані заходи з перевірки наявності хліба в колгоспах району.....
- № 257.** З політичного донесення Якимівського райкому КП(б)У про голод у сім'ях колгоспників.....
- № 258.** З рішення № 1 Запорізької обласної ради депутатів трудящих про організацію їдалень при сільських споживчих товариствах для обслуговування голодуючих селян.....
- № 259.** З доповідної записки Василівського РК КП(б)У Запорізькому обкому КП(б)У про необхідність допомоги голодуючим.....
- № 260.** Доповідна записка Великогозерського РК КП(б)У на міське секретарю обкому Л. Брежнева про голод у районі.....
- № 261.** З протоколу № 2 засідання виконкому Василівської районної ради депутатів трудящих з питання розподілення хлібних карток працівникам промартілі "Вапнопал".....
- № 262.** Заява депутата Запорізької обласної ради депутатів трудящих І.С. Магашенка до обласної ради з проханням надати йому матеріальну допомогу і рішення цього приво до обрани.....
- № 263.** З протоколу засідання виконкому Василівської районної ради депутатів трудящих про направлення дітей-напівсиріт у дитячі будинки.....
- № 264.** Заява громадянки М.Д. Потехіної до Запорізької обласної ради депутатів трудящих про надання їй матеріальної допомоги, а також довідка про перевірку матеріально-побутового стану заявниці і рішення з цього питання виконкому облради.....
- № 265.** З рішення виконкому Запорізької обласної ради депутатів трудящих про хід зимівлі худоби в колгоспах області.....
- № 266.** З протоколу № 294 засідання бюро Запорізького обкому КП(б)У про спеціальне (літерне) харчування партійних і радянських керівників області.....
- № 267.** З постанови виконкому Запорізької облради депутатів трудящих та бюро Запорізького обкому КП(б)У про

розподілення ліміту літерного харчування керівним працівникам партійних та радянських організацій області на лютий 1947 р..

№ 268. Заява Героя Радянського Союзу Кравець Л.С. до Запорізької обласної ради депутатів трудящих про надання їй грошової допомоги на купівлю корови і рішення з цього приводу облвиконкому.....

№ 269. З рішення № 7 виконкому Запорізької обласної ради депутатів трудящих про додаткове забезпечення хлібом робітників та службовців, які проживають у сільській місцевості.....

№ 270 З протоколу засідання Василівської районної ради депутатів трудящих про розподілення хлібних карток з одержаного ліміту на березень 1947 року.....

№ 271. Акт з протоколу № 8 засідання виконкому Гуляйпільської районної ради депутатів трудящих про важке матеріальне становище дітей гр-ки Казаненко К.Є.....

№ 272. З рішення бюро Запорізького обкому КП(б)У про затвердження ліміту для забезпечення районних активістів.....

№ 273. З подання прокурора Запорізької області голові президії Запорізької облспоживспілки про факти порушення закону забезпечення хлібом робітників та службовців Андріївського району.....

№ 274. З постанови виконкому Запорізької обласної ради депутатів трудящих та бюро Запорізького обкому КП(б)У про спеціальне забезпечення керівних працівників партійних, радянських, комсомольських та господарчих організацій районів області.....

№ 275. З інформації секретаря Запорізького обкому КП(б)У Л.Брежнєва секретарю ЦК КП(б)У Д.Коротченку про результати перевірки правильності видачі хлібних та продуктових карток у лютому місяці 1947 року.....

№ 276. З листа голови президії Запорізької обласної промислової ради Несенова заступнику голови виконкому обласної ради депутатів трудящих Васильєву про незабезпечення хлібними картками робітників облпрофради.....

№ 277. Лист керівників Запорізької області до керівництва УРСР з проханням збільшити кількість пайків голодуючим мешканцям сільської місцевості.....

№ 278. З протоколу засідання виконкому Василівської районної ради депутатів трудящих про розширення мережі їдальень споживчої кооперації для харчування населення, яке дуже бідус.....

№ 279. Розпорядження Гуляйпільського виконкому районної ради депутатів трудящих про видачу продовольчої позики і макуми матеріально незабезпеченим колгоспним сім'ям.....

№ 280. З рішення виконкому Запорізької обласної ради депутатів трудящих про розподіл пайкового банкієць 1947 р.....

№ 281. З рішення № 1 виконкому Запорізької обласної ради депутатів трудящих про повне вивезення продовольчих культур з глибинних пунктів "Заготзерно".....

№ 282. Із заяви голові виконкому Запорізької облради депутатів трудящих В. Пономаренку від голови виконкому Великотокмацької райради депутатів трудящих М.Іванченкова про надання йому матеріальної допомоги і рішення облвиконкому з цього питання.....

№ 283. З протоколу загальних зборів членів колгоспу ім. Кагановича Василівського району Запорізької області про ви-ключення з колгоспу громадянки Мотрі Кириченко.....

№ 284. Рішення виконкому Запорізької обласної ради депутатів трудящих про надання одноразової матеріальної допомоги сім'ї колишнього директора Інституту удосконалення кваліфікації вчителів О. Виноградова.....

№ 285. З протоколу № 9 засідання виконкому Гуляйпільської міської ради депутатів трудящих про використання корів колгоспників при засіві колгоспних полів весною 1948 року.....

№ 286. З рішення № 30 виконкому Запорізької обласної ради депутатів трудящих про організацію щоденного одноразового харчування учнів, котрі його потребують, у міських школах області.....

№ 287. З рішення Запорізької обласної ради депутатів трудящих про успіхи області при виконанні державного плану відновлення та розвитку господарства на 1947 рік.....

№ 288. Указ Президії Верховної Ради СРСР про кримінальну відповідальність за крадіку державного і громадського майна.

№ 289. З рішення облвиконкому Запорізької облради депутатів трудящих про забезпечення хлібом на період екзаменаційної сесії вчителів, студентів-заочників, учнів 10-х класів та обслуговуючого технічного персоналу піонерських таборів і дитячих оздоровчих майданчиків.....

№ 290. З рішення виконкому Запорізької облради депутатів трудящих про відношення до іногородніх жителів.....

№ 291. Повідомлення прокуратури Запорізької області про притягнення до кримінальної відповідальності громадян, які "зрізають колоски" на колгоспних полях.....

№ 292. З повідомлення прокурора Запорізької області секретареві Запорізького обкому КП(б)У Л.Брежнєву про заходи прокурорсько-судових органів у справі охорони врожаю.....

№ 293. З доповідної записки прокуратури Запорізької області Генеральному прокурору СРСР Горшеніну і прокурору УРСР Руденку про хід жнив у області і боротьбу з громадянами, які зрізали колоски на колгоспних полях.....

№ 294. З протоколу 17-ї сесії Молочанської міської ради депутатів трудящих про затримання громадян з краденими колосками і буряками.....

№ 295. З протоколу № 26 засідання виконкому Пологівської міської ради депутатів трудящих про охорону хліба в колгоспах "Аврора" та ім. Калініна.....

№ 296. З розпорядження секретаря Запорізького обкому КП(б)У Л.Брежнєва про посилення боротьби з ворожими елементами, які саботують хлібозаготівлі.....

№ 297. З доповідної записки прокурора Запорізької області Генеральному прокурору СРСР Горшеніну та прокурору УРСР

- Руденку про боротьбу прокуратури області з крадіями колосків і зерна з полів колгоспів та радгоспів.....
- № 298.** З рішення виконкому Пологівської міської ради депутатів трудящих про видачу хлібних карток гр-ну Носаченку.....
- № 299.** З постанови Гуляйпільської районної надзвичайної протиепідемічної комісії про заходи для ліквідації та попередження паразитарного тифу в районі.....
- № 300.** З протоколу № 4 засідання виконкому Василівської районної ради депутатів трудящих про незадовільну організацію роботи їдапель для селян, які не мають продуктів харчування.....
- № 301.** З протоколу № 4 засідання виконкому Василівської районної ради депутатів трудящих про видачу одноразової грошової допомоги сім'ї загиблого Пахомова.....
- № 302.** З постанови Ради Міністрів СРСР № 248 від 10 лютого 1948 року про відшкодування збитків особами, винними в розкраданні та недостачі продовольчих і промислових товарів.....
- № 303.** З протоколу 3-ї сесії Гуляйпільської міської ради депутатів трудящих другого скликання про надання матеріальної допомоги школярам малозабезпечених сімей.....
- № 304.** З протоколу № 7 засідання виконкому Молочанської міської ради депутатів трудящих про прикріплення членів колгоспу ім. Держинського, які дуже бідують, до їдальні безкоштовного харчування.....
- № 305.** Зі стенограми наради секретарів райкомів партії у Запорізькому обкомі КП(б)У з питання виселення колгоспників за межі Української РСР.....
- № 306.** З протоколу № 5 загальних зборів колгоспників колгоспу ім. Сталіна Комишуваського району Запорізької області про виселення за межі України Заліської Т.С.....
- № 307.** З протоколу № 9 засідання виконкому Гуляйпільської міської ради депутатів трудящих про використання корів колгоспників при засіві колгоспних полів весною 1948 року.....
- № 308.** Зі справи про виселення громадянки Підпалої Г.І. за межі України згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 24 лютого 1948 року.....
- № 309.** З протоколу № 26 засідання виконкому Молочанської міської ради депутатів трудящих про незадовільне харчування вихованців дитячих ясел.....

ТРЕТІЙ РОЗДІЛ

СПОГАДИ

- Наталія Грибачова, Федір Рюмін, Параскева Куть.* Голодомор, або Апокаліпсис 1933 року (запис В.Гнедашева).....
- Іван Науменко.* Грудочка вишневого клею.....
- Ганна Чорнобривець.* Не дай, Боже, вам бачити те, що довелось мені.....
- Олександр Ткаченко.* Батькові сльози.....
- Тетяна Мірошниченко.* Згадую шматочок житняка.....
- Петро Ребро.* Голодне “щасливе дитинство”.....
- Григорій Лютій.* Хто скарав нас так?.....
- Іван Василенко.* Щоб наші нащадки не забули.....
- Паша Пакета.* Згадую голод — і серце крається.....
- Тетяна Савченко.* Голодомори моїми очима (запис А.Подимай).
- Іван Лепетченко, Людмила Семенець, Ганна Серафінюк, Євдокія Козир, Євдокія Лева, Григорій Міненко, Ганна Кононенко, Тетяна Сиротенюк, Ілля Іванець.* Душа болить (запис І.Сухаря).....
- Петро Мамонтов.* Працювала похоронна бригада.....
- Явдоха Верещак (Дундук).* Голод — це жахливо.....
- Марія Масленикова.* Лобода врятувала не всіх.....
- Іван Сухар.* Стоїти крізь роки.....
- Іван Телегін.* Свідчення солдата.....
- Юрій Гапон.* Бурякова валюта і лободяні ліпечики.....
- Дарина Коса.* Забувати не маємо права.....
- Микола Бережний.* Облизували кам'яні жорна.....
- КН.Окатиї.* Правда в тому, що це був геноцид.....
- Яків Попов.* Я сам — документ.....
- Володимир Перебийніс.* То був час, коли треба було мовчати.....
- Людмила Коваленко.* Все, що пишуть про голод — правда.....
- Марія Король.* Висновок один — був геноцид.....
- Вра Краченко.* Не дай, Боже, щоб таке повторилось!.....
- Денис Грішило.* Батька як “ворога народу” відправили будувати Біломорканал.....
- Максим Мяло.* Маю надію, що буде пам'ятник ховрашку.....
- Григорій Бут.* Чорні плями на снігу виявилися мертвими людьми.....
- Вітольд Заїка.* Їли кінський гній.....
- Домна Конюшок.* Нарешті настав час.....
- Іван Дерев'янюк.* “Сталінська допомога”.....
- Голіна Готвіна.* Хорошарядянься впада, тіньм доводривага.....

Вікторія Мовцова. Учнів примушували писати доноси.....
КПНорченко. Все істівне активісти забирали.....
Олександр Рябу. Мертві люди під брезентом.....
Марія Шалова. Шукали зайве.....
Марія Соколова. От такі комуністи.....
Надія Діанова. Коли прийжджав Постишев, нам дали по жменьці цукерок.....
Катерина Стец. Таких сімей в Україні було сотні тисяч.....
Надія Паєлова. Я була свідком масової загибелі людей.....
Лідія Нікітченко. Батью просив крихітку хліба. Відкусив і помер...
Раїса Молчанова. Наши люди помогали українцям.....
Олександр Задирака. Варена "телятина".....
Людмила Ієнатченко. Активістів ми називали "чорною мітлою"..
Анатолій Ієденко. Хто ж переможець?.....
Ніна Антонова. Наших родичів померло від голоду 7 чоловік.....
Ніна Бардаченко. Скільки писала, стільки й ридала.....
Людмила Дьоміна. Шрам на серці.....
Виктор Воленюк. Примирение? С кем?.....
Степан Земляний. Мене, фронтовика, тепер не обдуриш.....
Марія Сосницька. Голод 1921 року.....
С. Сапожников. Мало у нас таких щасливих.....
Микола Міняйло. Українців гнали назад, в Україну.....
В.Устименко. Мені дуже хотілося їсти.....
М.Сіроклин. Голодомор в Уральському.....
Микола Овєєнко. Спогади мого дитинства.....
Станіслав Хухровський. Життя — як мить.....